O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

“BOSHLANG‘ICH TA’LIMNI RIVOJLANTIRISHNING GLOBAL MASALALARI: MUAMMO, TADQIQOT” MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN MATERIALLARI TO‘PLAMI

2023-yil 23-noyabr, Navoiy

COLLECTION OF MATERIALS THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE ON THE THEME “GLOBAL ISSUES OF PRIMARY EDUCATION DEVELOPMENT: PROBLEM, RESEARCH”

November 23, 2023, Navoi

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ «ГЛОБАЛЬНЫЕ ЗАДАЧИ РАЗВИТИЯ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ПРОБЛЕМЫ, ИССЛЕДОВАНИЯ»

23 ноября 2023 года, Навои

Navoiy shahri,
23.11.2023

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

“BOSHLANG‘ICH TA’LIMNI RIVOJLANTIRISHNING GLOBAL MASALALARI: MUAMMO, TADQIQOT” MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN MATERIALLARI TO‘PLAMI

2023-yil 23-noyabr, Navoiy

II qism

COLLECTION OF MATERIALS THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC – PRACTICAL CONFERENCE ON THE THEME “GLOBAL ISSUES OF PRIMARY EDUCATION DEVELOPMENT: PROBLEM, RESEARCH”

November 23, 2023, Navoi

Part II

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ «ГЛОБАЛЬНЫЕ ЗАДАЧИ РАЗВИТИЯ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ПРОБЛЕМЫ, ИССЛЕДОВАНИЯ»

2023-yil 23-noyabr

Tom II

Navoiy shahri,
23.11.2023

O‘O‘K: 811.512.131

“Boshlang‘ich ta’limni rivojlantirishning global masalalari: muammo, tadqiqot” mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. – Navoiy, 2023. – 298 b.

Ushbu to‘plam O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 27-apreldagi 39-sonli bayoni hamda Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023-yil 2-maydagi “2023-yilda o‘tkazilishi rejalashtirilgan xalqaro va respublika miqyosidagi ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar ro‘yxatini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 118-sonli buyrug‘iga asosida Navoiy davlat pedagogika instituti Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim fakulteti “Boshlang‘ich ta’lim” kafedrasi tomonidan 2023-yil 23-iyun kuni o‘tkazilgan “Boshlang‘ich ta’limni rivojlantirishning global masalalari: muammo, tadqiqot” mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallaridan tashkil topgan.

To‘plam materiallaridan mutaxassislar, olimlar, pedagoglar, professor-o‘qituvchilar, doktorantlar, mustaqil izlanuvchilar, magistrantlar va talabalar foydalanishlari mumkin.

Mas’ul muharrirlar:

T.Utapov – Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor v.b., dotsent
M.Ernazarova – filologiya fanlari doktori, professor
G.Shamsidinova – biologiya fanlari nomzodi, dotsent

Taqrizchilar:

G‘.Hamroyev – Toshkent Amaliy fanlar universiteti professori,
pedagogika fanlari doktori (DSc)
M.Suyunov – Navoiy davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi dotsenti,
pedagogika fanlari nomzodi

Maqolalarni to‘plovchi va nashrga tayyorlovchilar:

M.Pardayeva – Navoiy davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi
katta o‘qituvchisi, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
R.Ravshanova – Navoiy davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi
katta o‘qituvchisi, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
M.Jumayeva – Navoiy davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi
katta o‘qituvchisi, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
F.Holikulova – Navoiy davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi
katta o‘qituvchisi, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
R.Isroilova – Navoiy davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi
katta o‘qituvchisi, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
M.Norqobilov – Navoiy davlat pedagogika instituti Tarix kafedrasi dotsenti v.b.,
falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
F.Ergashova – Navoiy davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi
katta o‘qituvchisi
A.Najimova – Navoiy davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi
katta o‘qituvchisi
I.Norova – Navoiy davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi
o‘qituvchisi

Navoiy davlat pedagogika instituti Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim fakulteti Kengashining 2023-yil 18-noyabrdagi 4-sonli qaroriga asosan nashrga tavsiya etildi.

To‘plamdan o‘rin olgan maqolalarning ilmiy va uslubiy jihatlariga mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA HUSNIXAT BILAN YOZISH KO‘NIKMALARINI HOSIL QILISH BOSQICHLARI

Norova iroda Mirzog‘olib qizi, -
Navoiy davlat pedagogika instituti, Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi. O‘zbekiston.

Annotatsiya*:*Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga harf shakllarini, harlarni, so‘zlarni to‘g‘ri va chiroyli yozish qoidalarini o‘rgatish, harf yozishgacha bo‘lgan jarayonlar, qalam tutish, gavda va qo‘l harakati bilan bog‘liq holatlar bayon qilingan. Boshlang‘ich sinflarda harf o‘rgatishga shunchaki savod chiqarish vositasi sifatida qaramaslik, balki unga aqliy hamda ruhiy takomillashish omili o‘laroq yondashish fikri ilgari surilmoqda.
Kalit so‘zlar: alifbo, harf, harf shakllari, bo‘g‘in, so‘z, yozishga tayyorgarlik ko‘rish, ko‘nikma, malaka, bilim, sanitariya-gigiena

ЭТАПЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ ПИСЪМА У УЧАЩИХСЯ МЛАДШИХ КЛАССОВ

Аннотация: в статье описываются условия, связанные с обучением учащихся начальных классов буквенным формам, правилам правильного и красивого написания слов, процессам вплоть до написания букв, удержанию ручки, позе и движениям рук. В начальных классах выдвигается идея не только рассматривать обучение письму как инструмент для плетения корзинок, но и подходить к нему как к фактору умственного совершенствования.
Ключевые слова: алфавит, буква, буквенные формы, слог, слово, подготовка к письму, навыки, квалификация, калиграфия, знания, санитарно-гигиенически

STAGES OF FORMATION OF WRITING SKILLS IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS

Abstract: the article describes the conditions associated with teaching elementary school students letter forms, HARS, the rules of correct and beautiful spelling of words, processes up to writing letters, pen holding, posture and hand movements. In primary school, the idea is put forward not only to consider learning to write as a tool for weaving baskets, but also to approach it as a factor of mental improvement.
Keywords: alphabet, letter, letter forms, syllable, word, preparation for writing, skills, qualifications, knowledge, sanitary and hygienic

O‘qituvchi so‘zlarning chuqur ma’nosi va mohiyati haqida ko‘p va qiziqarli gapirib, darsga umumiy rivojlanayotgan qiymat beradi. Dars natijasida o‘quvchilar harflarni to‘g‘ri yoza olishi kerak. Bolalarni maktabda xattotlikka o‘rgatish (maktabgacha yoshdagi bolalar va maktab o‘quvchilari) tafakkurining rivojlanishiga ham sharoit yaratadi. 5 yoshdan 17 yoshgacha bo‘lgan bolalar uchun xattotlik mashg‘ulotlari ularning intellectual hamda ma’naviy rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega.O‘quvchilarni chiroyli yozishga o‘rgatish uchun quyidagi bosqichlarni bosib o‘tish zarur:

-qo‘lini mashq qildirish;
-turli xil yozuv vositalar bilan ishlash;
-asosiy va murakkab elementlarni yozishni o‘rganish;
-qisqa mazmunli maktubmatnini husnixat bilan yozish.

Oxirida nima olamiz:

-ajoyib qo‘lyozma;
-miyaga faol qon oqimi;
-samaradorlikni oshirish;
-savodxonlikni oshirish;
-vosita va fazoviy sohalarni, nozik vosita mahoratini rivojlantirish;
-maktab o‘quv dasturini o‘zlashtirishni tezlashtirish;
-kayfiyat va o‘z-o‘zini hurmat qilish.

Endi harf yozishni boshlaganlar uchun quyidagi bosqichlarni amalga oshirish zarur:

-xattotlikning asosiy vositalari va materiallarini bilib olish;
-asosiy harfni o‘zlashtirish;
-to‘g‘ri vertikal va gorizontal zarbalarni yozish;
-harf shakllarini yozishni o‘zlashtirish;
-katta harflarni (harflarni) ijodiy loyihalash;

Oxirida nima olamiz:

-ruhiy zo‘riqishni yo‘qotish, dam olish, meditatsiya uchun vosita;

-chiroyli yozish qobiliyati va uni hayotda ishlatish imkoniyati.

Biroq, xattotlik sabr-toqat, mehnatsevarlik, aniqlik, aniqlik va xayoliy fikrlashni rivojlantirish kabi xususiyatlarning shakllanishiga ta’sir qiladi. Xattotlik matnni tushunishga yordam beradi. Mexanik xattotlikdan jarayonning ma’naviyati bilan ajralib turadi. Kalligrafik yozuv miya faoliyatini yaxshilaydi, psixikani, ichki xotirjamlikni va o‘ziga ishonchni mustahkamlaydi.

Xattotlik o‘quvchida qanday fazilatlarni rivojlantiradi:

Yozish miyani mashq qiladi, miya qon aylanishini yaxshilaydi, nozik vosita mahoratini rivojlantiradi. Sabr. Xattotlik – bu meditatsiyaning bir turi-bu shoshqaloqlikni yengishga yordam beradi, notinchlik, o‘zini topishga yordam beradi.

-bolalarning yozma va yozma nutqini shakllantirish;

-savodsizlikni tuzatish;

-fonemik eshitishning rivojlanishi;

-fazoviy vakolatxonalarni rivojlantirish.

Mashg‘ulotlar davomida miya ishini faollashtirish, o‘zaro ta’sir, motor tuzatishga qaratilgan texnika va mashqlar qo‘llaniladi:

-o‘qish va yozishda harflarni almashtirish;

-yo‘qolgan harflar;

-harflarning o‘zgarishi;

-so‘zlarning birlashtirilgan imlosi;

-harflar va raqamlarni oynaga yozish

-“o‘ng” va “chap” tushunchalarida chalkashlik.

Har bir o‘quvchiga o‘ziga xos yondashuv ortiqcha ishlashni yoki xattotlik darslariga qiziqishni yo‘qotishini yo‘q qiladi. Sinfda hech qachon zerikarli bo‘lmaydi, chunki biz nafaqat xat yozmaymiz (maktab retseptlarida bo‘lgani kabi), balki tematik vazifalarni ham bajaramiz, yaqinlarimiz uchun kichik sovg‘alar yaratamiz.

Bolalar uchun chiroyli yozish dasturning maqsadlari:

-ishlashni yaxshilash;

-savodxonlikning o‘sishi;

-miya qon aylanishini yaxshilash;

-nozik vosita mahoratini rivojlantirish;

-maktab o‘quv dasturini o‘zlashtirish;

-kayfiyatini barqarrlashtirish;

-o‘z-o‘zini hurmat qilish darajasini oshiradi.

Maktab o‘quvchilari uchun xattotlik mashg‘ulotlari quyidagi maqsadlarda ham olib borilishi mumkin:

-bolaning umumiy rivojlanishi uchun;

-bolani maktabga tayyorlash uchun(maktabgacha yoshdagi bolalar),

-maktab faoliyatini yaxshilash uchun (maktab o‘quvchilari).

Shuningdek mashg‘ulotlarda:

-agar bola chap qo‘l bo‘lsa;

-agar bola nutq terapiyasi guruhiga kirsa;

-agar bolada xotira va e’tibor bilan bog‘liq muammolar bo‘lsa va hokazo bo‘lsa, ularni tuzatishga yordam beradi.

Xattotlik nafaqat chiroyli yozish san’ati, balki xattotlikda o‘qish qulayligi eng muhim narsadan uzoqdir. Xattotlikda natija emas, balki jarayonning o‘zi muhim ahamiyatga ega.

Xattotlik, husnixat ko‘nikmalarini rivojlantirishda ham oddiydan murakkabga qarab boorish muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda electron qurilmalardan haddan tashqari foydalanish ushbu muammoga qo‘shildi, ammo fikrlash va yozish aloqasi hech qayerda yo‘qolmaydi. Kalligrafik yozuvning miyaga, jismoniy va ruhiy salomatlikka ta’siri fan tomonidan isbotlangan.

Chiziqlarning egilishini o‘rgatish, qalamning bosimi, qo‘lning g‘ayrioddiy moyilligi konsentratsiyani targ‘ib qiladi. Tinchlik bilan birga hozirgi lahzaning falsafiy tuyg‘usi paydo bo‘ladi. O‘quvchi chiroyli yozuv, xattotlik bilan shug‘ullanganda, uning ongida “o‘ylamaslik” deb ataladigan ruhiy sukunat paydo bo‘ladi.

Bunday sukunat foydalidir:
-ijodiy kasb egalari uchun;
-ichki hayot bilan band bo‘lganlar;
-shovqinli sanoat ishchilari;
-bolalar va o‘smirlar uchun chiroyli yozish mashqi juda foydali
mashg ‘ulotdir.

Husnixat mashg‘ulotlarida o‘qituvchi o‘quvchilarniasta-sekin qiyin darajaga olib chiqadi. Siyoh, qalam to‘plami, qog‘oz tanlash bo‘yicha maslahatlar beriladi.Keyin birinchi sinovlar va qo‘lning isishi. Asosiysi qo‘rqmaslikdir. 92 yil yashagan professor va rassom Genri Kaoning ta’kidlashicha, xattotlik ko‘plab kasalliklarni, shu jumladan pranksion kasalligini davolaydi. Shuningdek, u xattotlik darslari sustkashlarning aqliy qobiliyatini yaxshilashini isbotladi. Agar siz xattotlikka qiziqsangiz, uning sodda, ammo juda jonli “barqaror qo‘l”, “bo‘shashgan hissiyotlar” va boshqa asarlariga e’tibor bering. Xattotlikdan tashqari Genri Kao natyumortlar, landshaftlar va boshqa turdagi rasmlarni chizgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Боровков А., Маърупов З., Шермуҳаммедов Т. Ўзбек тили грамматикаси. I қисм. Морфология. XIV нашр. –Т:. Ўзўқувпеддавнашр, 1956. – 224 б.

2. Боровков А., Маърупов З., Абдуллаев Й., Шермуҳаммедов Т. Ўзбек тили дарслиги. 5-6 синфлар учун. I қисм. Графика ва морфология.–Т:. Ўқувпеддавнашр, 1957. – 189 б.

3. Боровков А., Маърупов З. Абдуллаев Й., Шермуҳаммедов Т. Ўзбек тили дарслиги. 6-7-синфлар учун. II қисм. Синтаксис. –Т:. Ўзўқувпеддавнашр, 1958. – 287 б.

4. Бонк Н. А., Котий Г. А., Лукянова Н. А. Учебник английского языка. – М.: Деконт,1999. – 456 с.

5. Буслаев Ф.И. Преподавание отечественного языка Текст. / Ф.И.Буслаев / сост. И.Ф.Протченко, Л.А.Ходякова. М.: Просвещение, 1992. –512 с.

6. Гац И.Ю. Методика русского языка в задачах и упражнениях Текст. Учеб. пособие для студентов пед. вузов / И. Ю. Гац. М: Дрофа, 2007.– 287.

7. Зиёдова Т. Матн яратиш технологияси –Т.: Фан, 2008. – 155 б.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA YOZMA NUTQ KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK, PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Norova Iroda Mirzog‘olib qizi
Navoiy davlat pedagogika instituti, Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi, O‘zbekiston

Annotatsiya:Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga yozishni o‘rgatish metodikasi, harflarni to‘g‘ri qo‘shib yozish qoidalari, harf elementlari va unsurlari, barmoq harakati yuzasidan bajaradigan mashqlar.

Kalit so‘zlar: yozish, chiroyli yozish, harf elementlari, unsurlar, yozuv mashqi.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ, ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация: В статье методика обучения письму учащихся младших классов, правила правильного написания букв, элементы букв, упражнения на движения пальцев

Ключевые слова: письмо, красивое письмо, элементы письма, элементы, упражнение на письмо

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF WRITING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Annotation: The article contains methods of teaching writing to primary school students, rules for corret writing of letters, elements of letters, exercises for finger movements

Keywords: letter, beautiful letter, elements, of writing, elements, writing exercise

XX asrning ikkinchi yarmida bolalarni dastlabki yozishga o‘rgatish metodologiyasida ikki yo‘nalish o‘rtasida obyektiv qarama-qarshilik paydo bo‘ladi: 1)qismlarga bo‘lish va 2) harflar va ularning birikmalarini integral tavsiflash. Shu bilan birga, qismlarga bo‘lib yozish faqat harf belgilarining uzluksiz bilan taqqoslaganda ajratilgan, nomuvofiq takrorlanishi sifatida tavsiflanadi.

Bunday qarama-qarshilikning qonuniyligini aniqlash va metodologik fanni yanada rivojlantirish tendensiyalarini aniqlash uchun, birinchi navbatda, o‘tmish va hozirgi o‘zbek metodistlarining asarlarida

qismlarga bo‘lish prinsipini amalga oshirish xususiyatlarini kuzatish kerak, ikkinchidan,harf elementlarining shakllarini aniqlash, vizual ravishda qabul qilinadigan va motorli takrorlanadigan, uchinchidan, yozma harflarning visual va motorelementlari o‘rtasidagi munosabatlar naqshlarini topishdir.

Ushbu vazifalarni o‘rganish uchun nazariy asos sifatida quyidagi tushunchalar: yozuv, grafika, grafik mahorat, xattotlik, grafik tizim, grafik va xattotlik xatolari, vizual va motorli elementlar, harfning visual va motorli tasvirini bilish lozim. Yozish yozma nutq faoliyatining texnik tomonini ifodalovchi qo‘lda yozilgan harflar va ularning birikmalarini ko‘paytirish jarayoni sifatida mavjud.

Dastlabki yozuv atamasi ushbu faoliyat turini o‘zlashtirishning dastlabki bosqichining o‘ziga xos xususiyatlarini ta’kidlash uchun ishlatiladi, bunda o‘quvchi fonema harflarini mos keladigan grafema harflariga farqlash transkodlash va ularni ma’lum qo‘l harakatlari yordamida va ma’lum bir ketma-ketlikda kuzatish uchun murakkab harakatlarni o‘rganadi.

Grafika- yozuv harflari va nutq harflari (fonemalari) o‘rtasidagi munosabatlar tizimi, shuningdek, chizma, harflarning konturlari, bu xatning texnik tomoni bilan bog‘liq.

Grafik mahorat – bu nutq harflarini (fonemalarni) mos keladigan harflarga ajratish va transkodlash, shuningdek ularni qog‘ozga yozishning avtomatlashtirilgan usuli.

Xattotlik- bu chiroyli yozish san’at, ya’ni to‘g‘ri (aniq) va barqaror qo‘l yozuvi bilan yozish qobiliyati. “Xattotlik” atamasi qo‘l yozuvi, yozuv so‘zlari bilan birlashtirilgan.

Grafik tizim- bu tuzilish ta’riflariga ega bolgan alifbo harflari to‘plami bo‘lib, ular doimiy shakldagi tarkibiy birliklarning mavjudligi va ular orasidagi munosabatlarning fazoviy-miqdoriy turi bilan tavsiflanadi.An’anaviy “shrift” tushunchasi faqat ma’lum bir naqsh alifbosining harflari to‘plamini anglatadi. U bosilgan, yozilgan so‘zlar bilan birikmalarda ishlatiladi.

Grafik xatolarga akustik, artikulyatsion xususiyatlarga o‘xshash fonemalarga mos keladigan harflarning turli xil almashtirishlari yoki shakli, o‘lchami, fazoviy yo‘nalishi va harf belgisidagi elementlar sonining o‘zgarishi kiradi.

Xattotlik xatolari (aniqrog‘i,yozuvdagi nuqsonlar) harf elementlarining kengligi, balandligi va moyillik burchagi nisbatining buzilishidir.Ular barmoqlar, qo‘l bilak va yelka qo‘llarning harakatlarini muvofiqlashtirmaslikning natijasidir. Vizual elementlar- bu harfni chizishning nisbatan to‘liq qismlari bo‘lib, u vizual idrok etish jarayonida tabiiy ravishda ajratiladi va ma’lum shakllar bilan osongina bog‘lanadi:tasvirlar, yarim tasvirlar, to‘g‘ri chiziq, bir tomondan yaxlitlash bilan chiziq, boshqa tomondan yaxlitlash bilan chiziq ikki tomon, pastadirli chiziq, chorak aylana va silliq chiziqlardan iborat.

Dvigatel elementlari qo‘l harakatining nisbatan to‘liq segmentlari bo‘lib, unda bir tomondan, mos keladigan visual elementlarning shakli, boshqa tomondan, ularni qog‘ozda silliq vq uzliksiz takrorlash naqshlarihisobga olinadi.

Yozuvning vizual tasviri-bu harf belgisi shaklining vizual, ozmi-ko‘pmi adekvat tasviridir. Yozuvning vizual-motorki tasviri-bu xatni qog‘ozga ko‘paytirishda qo‘lning ajralmas,nisbatan to‘liq harakatining tasviri, bu uning shaklini vizual tasvirlash, konturning ketma-ketligini bilish asosida amalga oshiriladi. Uning motorelementlari va tuzatuvchi ko‘zni boshqarish tufayli.

O‘rganilayotgan muammoning asosiy tushunchalarining mazmuniga asoslanib, biz o‘tmishdagi metodologik fanida yozish va xattotlikni o‘rgatishning element tamoyilining rivojlanish tarixiga ekskursiya qilamiz.

XVIII asrning birinchi yarmida yozishni o‘rgatish uchun asosiy ko‘rsatmalar yozuvlar, ya’ni yozishni o‘rgangan amaliyotlar edi.Ushbu qo‘llanmalarning shriftlari murakkabligi bilanajralib turardi. Yozma belgilarni organish ketma-ketligida oddiy o‘quv materialidan murakkabroq materialga o‘tishning asosiy didaktik qoidasi kuzatilmadi. Dastlab katta harflar o‘rganildi, konturda eng qiyin (barcha turdagi zarbalar, ilmoqlar, jingalaklar bilan bezatilgan) va keyin kichik harflar. Yozish mahoratini rivojlantirishning asosiy usuli aldash edi, uning materiali axloqiy xarakterdagi turli xil so‘zlar edi. Harf belgisining tarkibiy qismlari sifatida elementar hali aytilmagan.

XVIII asrning ikkinchi yarmida yozishni o‘qitish metodologiyasida tub o‘zgarishlar ro‘y berdi, bu uchun oqilona o‘sha paytda harflarni o‘rganishning genetic prinsipi, unga ko‘ra harflar elementlarining o‘xshashligi asosida guruhlarga taqsimlangan va ularning konturlarining murakkabligini oshirish tartibida o‘rganilgan. Ushbu yangilik o‘sha paytda mavjud bo‘lgan murakkab shriftlarni soddalashtirish natijasida amalga oshirildi.

Keyingi davrning yozilishiga asos bo‘lgan yangi, soddalashtirilgan shriftning yaratuvchisi metodist xattot P.E.Gradoboyev edi. Uning “ota-onalar, o‘qituvchilar va o‘qituvchilar uchun xattotlik uchun qo‘llanma” uslubiy qo‘llanmasida “Zarbalar haqida”gi bo‘limida birinchi marta yozma shrift tahlili berilgan,

uning tarkibiy birligi, uning fikricha,insult. “Insult-bu harflarni yozish uchun xizmat qiladigan yordamchi chiziq”.

Ushbu qo‘llanmada har bir zarba juda batafsil tavsiflangan, harf elementlarining “qalinligi” va “kengligi” bo‘yicha tasnifi berilgan. “Qalinligi”ga ko‘ra , “kuchli” yoki “qalin” va “zaif” yoki”ingichka” zarbalar ajralib turadi.Kuchlilar har doim yuqori o‘lchagichdan pastga, kuchsizlar-aksincha yoziladi. Kengligi bo‘yicha zarbalar ikki toifaga bo‘linadi: bitta, ya’ni kengligi bo‘lmagan (to‘g‘ri chiziq shaklidagi zarba) va bitta bo‘lmagan, masalan, kengligi balandligidan yarmiga teng bo‘lgan “Oo” zarbasi.

Bitta (“tayoqchalar”) dan tashqari barcha oltita zarbalar aniq atamalar bilan belgilanmagan va shuning uchun ular tarkibidagi harflar orqali nomlangan. Uchta asosiy zarba: to‘g‘ri chiziq (“tayoq”), aylana (“o” zarbasi) va yarim aylana (harfning tesjarangsizi zarbasi) nisbatan to‘liq qismlar bo‘lib ular yozma matnda ing. Bu vizual elementlar. Ammo ular (boshqa zarbalar bilan birgalikda) yozish jarayonida asosiy qo‘llab-quvvatlash birliklari bo‘lib, qo‘l asosan tekis, yarim aylana va aylana chiziqlarga mos keladigan harakatlarni takrorlaydi.

Bundan tashqari, olingan zarbalarni tahlil qilishda biz vizual ravishda farqlanmagan shaklning sun’iy bo‘shlig‘ini kuzatamiz, bu chiziqlar (bir vaqtning o‘zida yuqori, pastki, yuqori va pastki yaxlitlash bilan).

Albatta, bu zarbalarni qog‘ozga ko‘paytirishda qo‘lning harakati yozishdan ko‘ra ancha murakkab, masalan, to‘g‘ri chiziq, lekin uni qo‘l harakati qonunlarini bilishga asoslangan boshqa qarash nuqtai nazardan tasvirlash kerak yozishda. Ammo vaqtinchalik sabablarga ko‘ra muallif bunday bilimga ega bo‘la olmadi. Va bu uning aybi emas.

Kichik va katta harflar asosiy xususiyatlar-chiziqlarga muvofiq ajratilgan guruhlarda o‘rganiladi. Biroq, bu elementlar soni katta harflarni guruhlash uchun yetarli emas edi va muallif yana ikkitasini taqdim etadi: olov shaklidagi va to‘lqinli chiziqlar.

Harflarni qismlar bo‘yicha o‘rganish prinsipi ko‘rib chiqilayotgan uslubiy qo‘llanmada elementlar, harflar, bo‘g‘inlar va so‘zlarning konturlarini ishlab chiqish tizimi orqali amalga oshiriladi. Xat yozishni boshlashdan oldin o‘quvchilar bir qator tayyorgarlik mashqlarini bajarishlari kerak.

Masalan, birinchi guruh harflarini o‘rganishdan oldin ular to‘g‘ri chiziq, soch chizig‘i bilan bog‘liq chiziqlar, dumaloq pastli, to‘lqinli va olov shakldagi chiziqlar, pastadirli va unsiz chiziqlar, to‘g‘ri chiziqlar va tugunlarga bog‘liq egri chiziqlar bilan chiziqlar, to‘lqinli va olov shaklidagi chiziqlar. Bolalarni ikkinchi guruh harflarini o‘rganishga tayyorlash yuqori, yuqori va pastki yumaloq chiziq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.Боровков А., Маърупов З., Шермуҳаммедов Т. Ўзбек тили грамматикаси. I қисм. Морфология. XIV нашр. –Т:. Ўзўқувпеддавнашр, 1956. – 224 б.

2.Боровков А., Маърупов З., Абдуллаев Й., Шермуҳаммедов Т. Ўзбек тили дарслиги. 5-6 синфлар учун. I қисм. Графика ва морфология.–Т:. Ўқувпеддавнашр, 1957. – 189 б.

3.Боровков А., Маърупов З. Абдуллаев Й., Шермуҳаммедов Т. Ўзбек тили дарслиги. 6-7-синфлар учун. II қисм. Синтаксис. –Т:. Ўзўқувпеддавнашр, 1958. – 287 б.

4.Бонк Н. А., Котий Г. А., Лукянова Н. А. Учебник английского языка. – М.: Деконт,1999. – 456 с.

5. Буслаев Ф.И. Преподавание отечественного языка Текст. / Ф.И.Буслаев / сост. И.Ф.Протченко, Л.А.Ходякова. М.: Просвещение, 1992. –512 с.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI CHIROYLI YOZISHGA O‘RGATISH AMALIYOTI

Nuriddinova Madina O‘ktam qizi
Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti 2-bosqich talabasi.
Xusnuddinova Zulayho Xamidullayevna

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti “Maxsus pedagogika” kafedrasi o‘qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarni husnixat bilan yozishga o‘rgatish metodikasi, o`quvchilarning chiroyli yozuv malakalarini hosil qilishda ishtirok etuvchi psixofiziologik funksiyalar, chiroyli yozuvga o`rgatishda o‘qituvchidan talab etiladigan malakalar haqida ma’lumotlar berilgan. Shu bilan bir qatorda, husnixatga o‘rgatishning metodik shartlari ham yorqin tushuntirib berilgan.
Kalit so‘zlar: husnixat, husnixatga o‘rgatish bosqichlari, chiroyli yozuvning hayotdagi ahamiyati.

ПРАКТИКА ОБУЧЕНИЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ КРАСИВОМУ ПИСАНИЮ

Аннотация: В данной статье представлена информация о методике обучения учащихся изящному письму в младших классах, о психофизиологических функциях, участвующих в формировании навыков красивого письма учащихся, а также о навыках, необходимых учителю при обучении красивому письму. Кроме того, наглядно разъяснены методические условия обучения каллиграфическому письму.
Ключевые слова: каллиграфическое письмо, этапы обучения письму, значение красивого письма в жизни.

THE PRACTICE OF TEACHING PRIMARY CLASS STUDENTS TO WRITING BEAUTIFULLY

Abstract: This article provides information on the methodology of teaching students to write gracefully in elementary grades, the psychophysiological functions involved in the formation of beautiful writing skills of students, and the skills required of the teacher in teaching beautiful writing. In addition, the methodical conditions of teaching husnikhatare clearly explained.
Key words: husnikhat, stages of teaching husnikhat, the importance of beautiful writing in life.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga chiroyli yozuvni o‘rgatish savodxonlikning poydevori hisoblanadi. Boshlang‘ich sinfda o‘qitishdan maqsad o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini ravon qilish hamda ularni har tomonlama yetuk insonlar etib tarbiyalash bilan bir qatorda, ularni go‘zallikka intiluvchi, uni yurakdan his qila oladigan go‘zallikni yaratishga intiladigan kishilar qilib voyaga yetkazishni nazarda tutadi.Husnixatga o‘qitishdan asosiy maqsad kichik yoshdagi o‘quvchilarga yozuv jarayoni murakkab uni o‘rgatish orqali, ularning chiroyli yozuv malakalarini shakllantirishdan iboratdir. Bu vazifalar ko‘p qirralari bo‘lib, o‘quvchilarni aqliy rivojlanishga, ularning atrof – muhit haqidagi bilimlarni kengaytirishga axloqiy va estetik didlarini tarbiyalashga, ongli o‘qish va yozish malakalarni hamda yozuv daftar bilan ishlash ko‘nikmalarini hamda yozuv daftar bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishdan iboratdir.

Bu vazifalarnining barchasi o‘zaro bog‘liq holda amalga oshiriladi. Ularni hal qilish zaruriy yozuv malakalarini egallashga darslikda berilgan o‘quvchilar saviyasiga mos nazariy va amaliy material uyg‘unlashtirilib, o‘zlashtirish ustida ishlashni maqsadga muvofiq uyushtirish, shuningdek, matnlar sifati, topshiriqlar xususiyatini va bolalar aqliy faoliyatining o‘ziga xos tomonlarini belgilaydigan qator uslubiy shart – sharoitlarga bog‘liq.
Husnixat darslarida ma’lum guruhga oid harflarni yozishga o‘rgatish o‘quvchilarda uchraydigan ayrim xatolarning oldini olish va tuzatish ustida ish olib boorish lozim . Yozuv tezligi oshishi bilan ayrim bir-biriga o‘xshash harflarni shaklini buzib yozish hollari uchraganda esa, ularni qayta mashq qildirish kerak. Chiroyli yozuvga o‘rgatishda daftardan to‘g‘ri foydalanishga e’tibor berish zarur. Ikki chiziqli daftardan bir chiziqli daftarga o‘tganda o‘quvchilar oldiga qator vazifalar qo‘yadi. Chiroyli yozuvga o‘rgatish umumiy didaktik qoidalar bilan birga, yozuv malakasini shakllantiruvchi o‘ziga xos qoidalarini ham o‘z ichiga oladi. Umumiy didaktik qoidala rtakroriylik, ko‘rgazmalilik, yosh va o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olish, tushunarlilik, onglilik husnixat metodikasining maqad va vazifalarini amalga oshirishda alohida ahamiyat kasb etadi.
Yozuvga – husnixatga o‘rgatishning vazifasi harfni, so‘z va gapni kitobdan va xattaxtadan to‘g‘ri, husnixat qoidalariga rioya qilib ko‘chirib yozish, yozganlarni tekshira olish va yo‘l qo‘ygan kamchilik va xatolarini o‘qituvchi rahbarligida yoki o‘zi tuzata olishi kerak.
Chiroyli yozuv malakalarini o‘stirishda eng birinchi qoida- bu ozodalik talablari va yozuvning qiyaligini to‘g‘ri saqlashga eslatish so‘ngra harf va harf elementlari orasidagi masofani chamalab yozish qoidalari

singdirib boriladi. Bu qoidalar keyinchalik takomillashtiradi. Har bir yozuv mashqi aniq maqsad asosida oson, tushunarli olib borilishi kerak. Buning uchun chiroyli yozuvga, o‘rgatishning turli usullaridan foydalanish lozim. Bolalarning yozuv malakalarini hosil qilishga ularning yosh va o‘ziga xos xususiyatlari: barmoq va qo‘l muskullarini harakat tezligi, markaziy nerv sistemasi tomonidan nerv muskullarining boshqarilishi hisobga olinishi lozim. Chiroyli yozuv darslarida harflarning shakli haqida mashq o‘tkazilganda oddiydan murakkabga tomon boriladi, chunki alifbodagi barcha harflar yozilish shakliga ko‘ra guruhlarga ajratiladi. Birinchi guruhda yozilish shakli oson, keying guruhlarda yozilish shakli murakkab bo‘lgan harflar kiritiladi. Bunday usulda darsni tashkil etish husnixat o‘qitish, o‘qitish metodikasida genetic usul deb ataladi.
Husnixat o‘qitish metodikasi fani bir qator boshqa fanlar bilan chambarchas bog‘liq. Estetika, fiziologiya, gigiena, tilshunoslik kabi fanlar bilan o‘quvchilarda go‘zallikka bo‘lgan qiziqishlarini o‘stiradi. Chiroyli yozish ham go‘zallikning bir ko‘rinishidir. Yozuvga o‘rgatish izchillik va ketma-ketlik xarakteriga ega bo‘lishi kerak. O‘rgatish jarayonida o‘qituvchining dastur materialini, o‘quvchini soddaroq shakily ko‘rinishga ega bo‘lgan harflardan, murakkabroq ko‘rinishga ega harflarga o‘tkazishga va yirik hamda sekin yozuvdan, mayda va tez yozuvga o‘tkazishga e’tibor berilishi kerak bo‘ladi. Shuni yodda tutishi lozimki, bolani sekin yozuvda harfni to‘g‘ri yozishni o‘rganib olmaguncha tez yozuvga o‘tkazish mumkin emas. Shuning uchun ham dasturda tez yozishga o‘tkazishni maktabning kattaroq yoshdagi bolalariga o‘rgatish ko‘zda tutilgan.

Foydalanilganadabiyotlar:

1. Boshlang‘ich ta’lim konsepsiyasi// Boshlang‘ichta’lim, 2014.
Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. Toshkent: Noshir, 2009. – 352 b.
2. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. Toshkent: Noshir, 2009. – 352 b.
3. G`ulomovM. ”Husnixat” 1-sinflar uchun-T. :O`zbekiston 2002.
4. G`ulomov M. ”Husnixat”2-sinflar uchun-T. :Cho`lpon 2003.
5. Munavvarxon Yo`ldosheva. “O`quvchi yozuvi nega xunuklashadi?” Ma`rifat gazetasi 2018 yil.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI CHIROYLI YOZISHGA O‘RGATISH SAVODXONLIKNING POYDEVORI

Umurova Ruxshona Isomiddin qizi
Navoiy davlat pedagogika instituti 2 -kurs talabasi
Ilmiy rahbar Norova Iroda Mirzog‘olib qizi, NavDPI, O‘zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun chiroyli yozuv ko‘nikmalarini qay darajada muhimligi, ona tili darslarida o‘quvchi asosan har bir harfni, harf unsurlarini to‘g‘ri bog‘lab yozish, ular orasidagi masofani bir xilda saqlash haqida ma’lumot keltirilgan.

Kalit so‘zlar:boshlang‘ich sinf, ona tili, chiroyli yozuv, yozma nutq, yozuv ko‘nikmalari, to‘g‘ri yozish.

НАУЧИТЬ УЧЕНИКОВ НАЧАЛНОЙ ШКОЛЫ КРАСИВО ПИСАТЬ-ОСНОВА ГРАМОТНОСТИ

Аннотация: В данной статье представлена информация о важности хороших навыков письма для учащихся начальной школы, а также о том, что на уроках родного языка учащийся в основном правильно пишет каждую букву, элементы буквы и сохраняет одинаковое расстояние между ними

Ключевые слова: начальная школа, родной язык, красивое письмо, письменная речь, навыки письма, правильное письмо

TEACHING ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS TO WRITE BEAUTIFULLY IS THE BASIS OF LITERACY

Annotation: This article provides information about the importance of good writing skills for primary school students, as well as the fact that in mother tongue lessons, the student basically writes each letter, letter elements correctly and maintains the same distance between them

Key words: primary school, mother tongue, beautiful writing, written language, writing skills, correct writing

Maktabgacha ta’lim muassasasining tayyorlov guruhi tarbiyachilari hamda boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga chiroyli yozuvni o‘rgatish savodxonlikning poydevori hisoblanadi. Maktabgacha ta’lim muassasasining tayyorlov guruhi tarbiyachilari hamda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirish, ularni har tomonlama yetuk insonlar qilib tarbiyalash, go‘zallikga intiluvchi, uni yurakdan his qila oladigan, go‘zallikni yaratishga intiladigan o‘quvchi sifatida voyaga yetkazish, kichik yoshdagi o‘quvchilarga yozishdek murakkab jarayonni o‘rgatish orqali ularning chiroyli yozuv malakalarini shakllantirishning usul va yo‘llarini yanada takomillashtirish, ta’limning sifat darajasiga e’tiborni kuchaytirish bugungi kunning asosiy vazifalaridan biridir. Muhtaram Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “... haqiqiy ijodkorlik bu igna bilan quduq qazishdek mashaqqatli ish. Buni bilgan odam biladi, bilmagan bilib olishi zarur”.1 Darhaqiqat, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi o‘z kasbini chuqur biladigan, doimo o‘z ustida ishlaydigan, izlanib yo‘l topadigan, o‘z uslublarini doimo boyitib boradigan, bolalarni sevadigan, ularni o‘z farzandlari o‘rniga qo‘ya oladigan muallim bo‘lishi kerak. Shundagina pedagogikadagi “Agar sog‘lom tug‘ilib o‘sgan bo‘lsa, hamma bola o‘zlashtiradi. O‘zlashtirmaydigan bola bo‘lmaydi”, degan naqlning to‘g‘riligiga ishonch hosil qilamiz. Bola kamolotining shakllanishi ko‘p jihatdan chiroyli yozuvga bog‘liq. O‘quvchilar chiroyli yozish orqali boshqa fanlarni ham muvaffaqiyatli o‘zlashtirish imkoniga ega bo‘ladilar.

Inson hayotida yozuv muhim o‘rin tutadi, chunki u har kuni turli-tuman qog‘ozlar va hujjatlardan foydalanadi. Bularning barchasi chiroyli va xatosiz yozishni taqozo etadi. Chiroyli yozishga o‘rgatish uchun bola bilan maktabga qadam qo‘ygan kundan boshlab izchil, mukammal mashqlar olib borish, takomillashtirilgan metodika yordamida vazifani amalga oshirishimiz shart. O‘qituvchi bitta xatoga yo‘l qo‘ysa, o‘quvchining husnixati va yozuv malakasi talab darajasida shakllanmaydi. Maktabgacha ta’lim muassasasining tayyorlov guruhi tarbiyachilari hamda boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga chiroyli yozuvni o‘rgatish uchun ham tashkiliy ham mazmuniy talablarga birdek rioya qilishi lozim bo‘ladi. O‘quvchining ko‘p vaqti darsxonada o‘tganligi sababli sinf xonasi, parta, sinf doskasi, daftar, ruchkalar gigenik va pedagogik talablarga javob bergan holda tashkillashtirilishi, mazmuniy jihatdan har bir harfni, harf unsurlarini to‘g‘ri bog‘lab yozish, ular orasidagi masofani bir xilda saqlash, sinfdagi barcha o‘quvchilarni bir xil tezlikda ravon qilib yozishga o‘rgatish metodikasini ya’nada takomillashtirish talab etiladi. Maktabgacha ta’lim muassasasining tayyorlov guruhi tarbiyachilari hamda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini chiroyli yozishga o‘rgatish bo‘yicha maqsadimizga erishish uchun quyidagi vazifalarni belgilab olishimiz kerak: - xorijda va respublikada mavjud tajribalarni o‘rganish; - nazariy va amaliy mashg‘ulot ishlanmalarini yaratish; - Respublikamizdagi barcha umumta’lim maktablarining boshlang‘ich sinflarida chiroyli yozishga o‘rgatish bo‘yicha tajriba-sinov ishlarini olib borish;- chiroyli yozishga o‘rgatish bo‘yicha o‘quv materiallarini jamlash; - mutaxassislar va boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari ishtirokida munozarali, muammoli, bahstalab o‘rinlarga aniqlik kiritish va seminar-treninglar tashkil etish; - har bir harfni, harf unsurlarini to‘g‘ri bog‘lab yozish, ular orasidagi masofani bir xilda saqlash, bir xil tezlikda ravon qilib, chiroyli husnixat bilan yozish metodikasini ishlab chiqish; - chiroyli yozishga o‘rgatishga oid an’anaviy va zamonaviy qarashlar tadbiq etilgan ma’lumotlarning elektron bazasini yaratish; - chiroyli yozishga o‘rgatish metodikasi bo‘yicha elektron darslik yaratish; - tahlil natijalari asosida innovatsion pedagogik texnologiyalarga asoslangan topshiriqlar tizimini yaratish.

Yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan vazifalarni bajarsak, quyidagi natijalarga erisha olamiz:

1. Har bir harfni, harf unsurlarini to‘g‘ri bog‘lab yozish, ular orasidagi masofani bir xilda saqlash, sinfdagi barcha o‘quvchilarni bir xil tezlikda ravon qilib chiroyli husnixat bilan yozishga o‘rgatish ta’minlanadi.

2. Lotin imlosiga asoslangan o‘zbek alifbosidagi 29 ta harfni chiroyli va talab darajasida yozish metodikasi ishlab chiqiladi.

3. Chiroyli yozishga o‘rgatish bo‘yicha topshiriqlar tizimi yaratiladi.

4. Mavzu bo‘yicha nazariy va amaliy bilimlar mustaqil o‘zlashtiriladi.

5. Mavzuga aloqador ilmiy va metodik manbalarni tahlil qilish asosida mavjud nazariy qarashlarga munosabat bildirish ko‘nikmasi shakllanadi. Bu esa talabani ilmiy-tadqiqot olib borish faoliyatiga tayyorlaydi.

6. Yozma nutqni izchil, to‘g‘ri, maqsadga muvofiq, mantiqli bayon etishga o‘rganadi. Talaba savodxonligi ortadi, yozma nutq madaniyati rivojlanadi.

7. Respublikamizdagi barcha maktabgacha ta’lim muassasasining tayyorlov guruhi tarbiyachilari hamda umumta’lim maktablarining boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini bir xil chiroyli yozishga o‘rgatishning vosita va usullari ishlab chiqiladi.

8. “Chiroyli yoz!” multimediya vositalari va elektron darsligi yaratiladi.

9. “Chiroyli yoz” elektron platforma modelining Onlayn va Oflayn mobil ilovasi yaratiladi.

10. Chiroyli yozishga o‘rgatish bo‘yicha maktabgacha ta’lim muassasasi, boshlang‘ich ta’lim, oliy ta’lim va ota-onalar o‘rtasida nazariy va amaliy bilimlarni bolalarga o‘rgatish hamkorligi yo‘lga qo‘yiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga chiroyli yozuvni o‘rgatish uchun ham tashkiliy ham mazmuniy talablarga birdek rioya qilishi lozim bo‘ladi. O‘quvchining ko‘p vaqti darsxonada o‘tganligi sababli sinf xonasi, parta, sinf doskasi, daftar, ruchkalar gigenik va pedagogik talablarga javob bergan holda tashkillashtirilishi, mazmuniy jihatdan har bir harfni, harf unsurlarini to‘g‘ri bog‘lab yozish, ular orasidagi masofani bir xilda saqlash, sinfdagi barcha o‘quvchilarni bir xil tezlikda ravon qilib yozishga o‘rgatish metodikasini ya’nada takomillashtirish talab etiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini chiroyli yozishga o‘rgatish bo‘yicha maqsadimizga erishish uchun quyidagi vazifalarni belgilab olishimiz kerak:

- xorijda va respublikada mavjud tajribalarni o‘rganish;
- nazariy va amaliy mashg‘ulot ishlanmalarini yaratish;
- Respublikamizdagi barcha umumta’lim maktablarining boshlang‘ich sinflarida chiroyli yozishga o‘rgatish bo‘yicha tajriba-sinov ishlarini olib borish;
- chiroyli yozishga o‘rgatish bo‘yicha o‘quv materiallarini jamlash;
- mutaxassislar va boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari ishtirokida munozarali, muammoli, bahstalab o‘rinlarga aniqlik kiritish va seminar-treninglar tashkil etish;
- har bir harfni, harf unsurlarini to‘g‘ri bog‘lab yozish, ular orasidagi masofani bir xilda saqlash, bir xil tezlikda ravon qilib, chiroyli husnixat bilan yozish metodikasini ishlab chiqish;
- chiroyli yozishga o‘rgatishga oid an’anaviy va zamonaviy qarashlar tadbiq etilgan ma’lumotlarning elektron bazasini yaratish;
- chiroyli yozishga o‘rgatish metodikasi bo‘yicha elektron darslik yaratish;
- tahlil natijalari asosida innovatsion pedagogik texnologiyalarga asoslangan topshiriqlar tizimini yaratish.

Yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan vazifalarni bajarsak, quyidagi natijalarga erisha olamiz:

1. Har bir harfni, harf unsurlarini to‘g‘ri bog‘lab yozish, ular orasidagi masofani bir xilda saqlash, sinfdagi barcha o‘quvchilarni bir xil tezlikda ravon qilib chiroyli husnixat bilan yozishga o‘rgatish ta’minlanadi.

Boshlang‘ich ta’lim nafaqat ta’limning poydevori, boshlang‘ich ta’lim – shaxs kamolatining ham poydevori ekanligini hayotning o‘zi isbotlab turibdi. Bolaning boshlang‘ich sinfdagi faoliyatini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish, chiroyli yozish ko‘nikmalarini shakllantirish, o‘quvchining savodxonligini chiqarishda asosiy va muhim ishdir. Agar muallim boshlang‘ich sinfda o‘quvchilarning fe’latvorini, qobiliyatlarini, partada to‘g‘ri o‘tirish, ruchkadan to‘g‘ri foydalanish, harflarning shaklini to‘g‘ri tasavvur etish, bir xil qiyalikda yozish, harflar orasidagi masofani to‘g‘ri yozishni individual kuzatib borish uslubini yaxshi bilmasa, yoki yetarli e’tibor bermasa, uning mustaqil fikr yurita olishi, ichki qobiliyatlarini ro‘yobga chiqarishni o‘rgatmasa, yetaklay bilmasa, chiroyli yozish malakalarini shakllantirmasa, bolaning savodxonligi talab darajasiga ko‘tarilmaydi. Ma’lumki, inson shaxsining shakllanishida bolalik yillari, ayniqsa, kichik maktab yoshidagi davri muhim ahamiyatga ega. Bola shu yoshida hamma narsaga qiziquvchan, har bir narsani so‘rab o‘rganishga oshiqqan davridir. O‘quvchilarning mukammal og‘zaki nutqini yozma bayon etishda yozuv muhim ahamiyatga ega. Yozuv muayyan bir tilda qabul qilingan va kishilar o‘rtasidagi muloqotga xizmat qiladigan yozma belgilar yoki tasvirlar tizimi.

Darhaqiqat, yozuv kishilarning o‘zaro aloqa qilishida, fikr almashishida muhim vosita bo‘lib, kishilik tajribasini avloddan-avlodga yetkazmoqda. Yozuv borligi uchungina biz tilimizning tarixiy taraqqiyotini kuzatish imkoniyatiga ega bo‘lamiz, ajdodlarimizning kelajak avlodlarga qoldirgan merosini o‘rganib, ularni tilimizning hozirgi bosqichi bilan qiyoslab o‘rgata olamiz. Maktabgacha ta’lim muassasasining tayyorlov guruhi tarbiyachilari hamda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining savodini chiqarishda, o‘qish va yozish malakalarini shakllantirishda bola o‘zining bor kuchini, jismoniy va ruhiy imkoniyatlarini sarflaydi. Taniqli o‘zbek metodisti M.G‘ulomov “O‘quvchilarga dars jarayonida bajariladigan mashqlar oson bo‘lib, kam vaqt olishi, ularning jismoniy jihatdan o‘sishlariga, qo‘l muskullarining mukammallashishiga va qaddi – qomatlarini to‘g‘ri, erkin tutishlariga yordam berishi lozim. Yozuv darslarida (10-15 minut o‘tgandan so‘ng) o‘quvchilar betoqat bo‘lib, orqalariga yoki yonlariga yastanib o‘tiradilar, o‘rinlaridan turib ketadilar, bu ularning charchaganlarini bildiradi”, - deb ta’kidlab o‘tgan.

Darhaqiqat, yozuv mashqlarini tashkil etish bir muncha murakkab bo‘lib, o‘quvchilar o‘qituvchining so‘zini tinglaydilar, yozgan harf va so‘zlarni ko‘rib boradilar, ayrimlarini ko‘chirib yozadilar, nuqtalar bilan ifodalangan harflarning ustidan bo‘yaydilar. Ayrim vaqtlarda o‘quvchilarni chiroyli yozishga o‘rgatishni boshlashdan oldin to‘g‘ri o‘tirish qoidalarini tushuntirib berishi, darsning o‘rtalariga borib bu qoida ularning esidan chiqib qoladi, shuning uchun o‘qituvchi o‘quvchilarga to‘g‘ri o‘tirish qoidalarini eslatib turishi kerak. Maktabgacha ta’lim muassasasining tayyorlov guruhi tarbiyachilari hamda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining og‘zaki nutqini yozma bayon etishda yozuv muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun ham o‘quvchilarning yozuvi uning qiziqishi va psixologiyasini aniqlashda asosiy omil hisoblanadi. Shunday qilib, chiroyli yozuv darslarida so‘zlar, gaplar, matnlar yozish, ularning imlosini tekshirish orfografik ziyraklikni asta-sekin shakllantira boradi, imlo qoidalarini puxta egallashlariga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy majlisga Murojaatnomasi. Toshkent, “O‘zbekiston”, 2018.
2. Azimov Yu.,Qo`ldoshev R. Husnixatga o`rgatishning amaliy asoslari. Buxoro, 2012, 149 b.
3. G‘ulomov M. Husnixat metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi, 1976, 113 б.
4. Nurmetova Z. Chiroyli husnixatning qadri. Ma’rifat. 16.07.2020.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA AUTENTIK MATERIALLAR ORQALI INGLIZ TILI O‘QITISH USULLARI

Kurbanova Gulnoz Negmatovna
Buxoro davlat tibbiyot instituti p.f.d. (DSc), professor, O‘zbekiston
Nematova Zebo Tursunboyevna
Buxoro davlat tibbiyot instituti o‘qituvchisi, O‘zbekiston

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning til o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini oshirish uchun ingliz tili o‘qitishning samarali, zamonaviy va innovatsion metodlari hamda autentik materiallardan foydalanish metolari haqida to‘xtalib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: autentik materiallar, aralash texnika, qiziqarli o‘yinlar, boshlang‘ich sinflar, zamonaviy innovatsion metodlar, pantomima.

METHODS OF TEACHING ENGLISH THROUGH AUTHENTIC MATERIALS IN PRIMARY CLASSES

ABSTRACT. This article focuses on effective, modern and innovative methods of English language teaching and the use of authentic materials to increase students' interest in language learning in elementary grades.

Keywords: authentic materials, mixed technique, interesting games, primary classes, modern and innovative methods, pantomime.

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ЧЕРЕЗ АУТЕНТИЧНЫЕ МАТЕРИАЛЫ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

АБСТРАКТ.В этой статье основное внимание уделяется эффективным, современным и инновационным методам преподавания английского языка и использованию аутентичных материалов для повышения интереса учащихся к изучению языка в начальных классах.

Ключевые слова: аутентичный материал, смешанная техника, интересные игры, начальные классы, современные и инновационные методы, пантомима.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan so‘ng, yoshlarning chet tillarini o‘rganishga bo‘lgan qiziqishi oshdi va davlatimiz tomonidan til o‘rganishga ko‘plab imkoniyatlar yaratilmoqda.

“Bugun jahon hamjamiyati o‘ziga munosib o‘rin egallashga intilayotgan mamlakatimiz uchun, chet ellik sheriklarimiz bilan hamjihatlikda, hamkorlikda o‘z buyuk kelajagini qurayotgan xalqimiz uchun xorijiy tillarni mukammal bilishning ahamiyatini baholashning hojati yo‘qdir”. Ayniqsa, boshlang‘ich ta'limda ijobiy o‘zgarishlarga sabab bo‘lgan qarorlardan biri bu O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining 2012-yil 10-dekabrdagi “Chet tillarini o‘rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari tog‘risida” PQ-1875-soni Qaroridir. Ushbu qarorga muvofiq chet tillarini, asosan, ingliz tilini boshlang‘ich sinfdan boshlab o‘rgatish, ularni chet tillarini o‘rgatishga bo‘lgan qiziqishini yanada oshirish uchun barcha umumta'lim maktablarda 1-sinfdan boshlab ingliz tili darslarini turli xil qiziqarli o‘yinlar tarzida o‘qitish va shu bilan birga o‘quvchilarning og‘zaki nutqini ham rivojlantirish, 2-sinfdan boshlab esa, alifbo, o‘qish va grammatikani o‘qitishni zamonaviy, innovatsion usullar orqali o‘tish bosqichma-bosqich boshlandi.[1.]

So‘nggi paytlarda ingliz tilini o‘rganadigan har qanday yoshdagi odamlar soni juda ko‘paymoqda. Buning sababi, hayot jarayonida ingliz tilini bilmasdan yashash qiyinlashib bormoqda. Ammo til o‘rganish ham yosh davrlariga bog‘liq. Hatto, olimlar bolalar kattalarga nisbatan tilni tez va oson o‘zlashtirishni isbotlashgan. Bolalarda til o‘rganishga bo‘lgan tabiiy moyillik, ularda taqlid qilish xususiyati kuchli ekanligi, kattalarga qaraganda bolalar vaqtining ko‘pligi va o‘rgangan ma'lumotlarni tez xotirada saqlashi buning asosiy sabablaridandir.

Xitoy ixtirochilaridan biri Masaru Ibuka mashhur "Ushdan keyin juda kech" kitobida yozganidek: “...bolaning miyasi cheksiz miqdordagi ma'lumotlarga ega bo‘lishi mumkin...”. [2:18.] Yana shunga e'tibor qaratish kerakki, 6-7 yoshdagi bolalar ma'lumotlar ma'nosini tushinib emas, uni mexanik tarzda yodlaydi. Shuning unchun ham ingliz tilini o‘rganayotgan boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga tilni o‘rgatishni grammatik tushuncha berishdan boshlamaslik zarur. Aks holda chet tilini o‘rgatishning dastlabki qadamidanoq bolani charchatishi va til o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini susaytirip qo‘yishi mumkin. Chunki boshlang‘ich sinfdagi o‘quvchilarga chet tilini o‘rgatish qiyin shu bilan birga mas'uliyatli vazifalardan biri hisoblanadi.

Autentik materiallar - bu sinflarda ishlatiladigan odatiy materiallardan farq qiladigan materiallar. Ular ko‘proq rag‘batlantiruvchi, qiziqarli va o‘quvchilar uchun turli xil o‘rganish uslublariga qaratilgan bo‘lib, barcha til ko‘nikmalarini va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish uchun ishlatiladi. Ular pedagogik maqsadlarda yaratilmagan tasvirlar, yozma yoki og‘zaki tillar hisoblanadi. Autentik materiallar gazetalar, jurnallar, davriy nashrlar, broshyuralar, filmlar, televizorlar bo‘lib o‘quv materiallari va boshqalardan farq qilishi mumkin. Agar

biz sinflarda autentik materiallardan foydalansak, biz o‘quvchilarimizni haqiqiy til bilan tanishtiramiz va ular turli xorijiy tillarda so‘zlashuvchilarni tushunishlari mumkin. [15.]

1. Autentik tinglash/tomosha qilish materiallari - teleko‘rsatuvlar, viktorina shoulari, multfilmlar, yangiliklar roliklari, filmlar, seriallar, professional audio va lentalangan qisqa hikoyalar va romanlar, radio reklamalar, qo‘shiqlar, hujjatli filmlar va savdo maydonchalari.

2. Autentik vizual materiallar - Slaydlar, fotosuratlar, rasmlar, bolalar rasmlari, tayoqchalar rasmlari, so‘zsiz ko‘cha belgilari, siluyetlar, jurnallar rasmlari, pochta markalari rasmlari, so‘zsiz rasmli kitoblar, shtamplar va rentgen nurlari.

3. Autentik bosma materiallar - gazeta maqolalari, kino reklamalari, munajjimlar haqidagi ruknlar, sport reportajlari, nekroloqlar ruknlari, maslahatlar ustunlari, qo‘shiqlar matni, restoran menyulari, ko‘cha belgilari, donli qutilar, konfetlar, turistik ma'lumotlar risolalari, universitet kataloglari, telefon kitoblari, xaritalar, televizor, yo‘riqnomalar, komikslar, tabriknomalar, oziq-ovqat kuponlari, xabarlar va avtobus jadvallari bilan pinlar.

4. Boshlang‘ich sinflarida ishlatiladigan Realia (Real dunyo ob'ektlari) - tangalar va valyutalar, buklangan qog‘ozlar, devor soatlari, telefonlar, maskalari, o‘yinchoqlar va qo‘g‘irchoqlar, bir nechtasini nomlash mumkin. Realia ko‘pincha fikrlarni juda vizual tasvirlash yoki rolli vaziyatlar uchun ishlatiladi.

Shuning uchun ham boshlang‘ich sinflarga ingliz tilini mazmunli va qiziqarli o‘rgatish uchun quyidagi innovatsion metodlardan foydalanish mumkin:

- Ko‘rish orqali eslab qolish. Ma’lumki, yosh bolalar eshitgan ma'lumotlaridan ko‘ra, ko‘proq ko‘rgan predmetlarini eslab qoladi. Shunday ekan, darsni turli xil ko‘rgazmali qurollar, plakatlar orqali, ko‘zga ko‘rinadigan va kundalik hayotda ko‘p ishlatiladigan narsa, buyumlarga yozish orqali yangi so‘zlarni o‘rgatish va o‘rgangan yangi so‘zlari ishtirokida gaplar tuzish. Masalan, kitob (book), stol (table), doska (blackboard), ruchka (pen), oyna (window) va shu kabilarga yozish. Kundalik hayotda ko‘p ishlatiladigan bunday narsa-buyumlar ko‘zga doimo tushib turishi va doimo qo‘llanishi bois, bola bu so‘zlarni ixtiyorsiz tarzda o‘rganadi. Qo‘shiq va she'rlar orqali tushinish yoki eslab qolish qiyin bo‘lgan so‘zlarni musiqaga solib kuylash. Bunda yangi so‘zlarni eslab qolish bilan birga, bolaning og‘zaki nutqi ham rivojlanadi. Bunga misol qilib, bolalarning ingliz tili alifbosini qo‘shiq qilib o‘rganishlari shunchaki yodlashdan ko‘ra samarali ekanligini ko‘rsatish mumkin.
- TO raqobatdosh grammatika va so‘z boyligini o‘zlashtirishga yordam beradigan o‘yinlarning aksariyatini o‘z ichiga oladi. Bunda bolalar o‘qituvchi bergan turli xil topshiriqlarni bajaradi. Natijada o‘quvchilar orasida raqobat vujudga kelib, til o‘rganishga bo‘lgan qiziqishi yanada oshadi. Zero, Xitoy mutafakkirlari aytganidek:

" Insonning barcha qiziqishlari raqobat orqali vujudga keladi".

- Aralash texnika bu yerda biz ixtiyoriy ravishda turli xil texnikalarni birlashtira olamiz. Masalan, bunda bolalar o‘yin o‘ynashi, qo‘shiqlar aytishi, rasm chizishi, turli xil harakatlar orqali yangi so‘zlarni ko‘rsatib berishi mumkin. Texnikaning afzalligi xilma-xillikda. Bunda o‘quvchi faqat bitta narsa orqali cheklanib qolmaydi.
- Multfilmlar orqali o‘rgatish. Ma'lumki, bolalar turli xil multfilmlarni ko‘rishga qiziqadi. Ingliz tilidagi multfilmlarni ko‘rish jarayonida esa, multfilmdagi gaplarni tushunmasa-da, multfilim qahramonlarining harakatlari orqali ular ishlatayotgan so‘zlarni tushunishga intiladi. Bu esa bolalar uchun qiziq va til o‘rganishlari uchun samarali yo‘l.
- Qiziqarli o‘yinlar orqali o‘rganish; Ingliz tili fanini o‘qitishda turli xil o‘yinlar orqali o‘rgatishning o‘rni beqiyosdir. Dars davomida har xil o‘yinlar o‘ynatib turish sinfda fanni o‘rganishga bo‘lgan ishtiyoqni yanada oshiradi, faol bo‘lmagan o‘quvchilarni ham darslarda yaxshiroq qatnashishga undaydi. Quyidagi o‘yinlar so‘zimizga misol bo‘la oladi.
- “Quvnoq topishmoqlar” (Merry Riddles) o‘quvchilarga topishmoqlar o‘rgatish ingliz tilini o‘rgatishda muhim ahamiyatga ega, ular o‘zlariga notanish bo‘lgan so‘zlarni o‘rganadilar va o‘ylab topishmoq javobini topadilar.
- “Pantomima” (pantomime) . Bunda o‘qituvchi o‘quvchilarga biron bir so‘zni aytadi va o‘quvchi uni ko‘rsatadi. Qolgan o‘quvchilar esa so‘zni topib, inglizcha nomini aytishi kerak bo‘ladi. [14.]

Sezgi a'zolar orqali o‘rganish (sabzavot, mevalar , oziq-ovqatlarni tatib ko‘rish, turli xil buyumlarni ushlab ko‘rish, gullarni hidlab ko‘rish). Ushbu yangi metodni o‘rganishdan oldin bir amaliyotchi psixologning fikrlarini keltirish kerak: “Bolalarning esida biror narsaning mahkam o‘rnashib qolishini xohlovchi pedagok bola sezgi organlarining mumkin qadar ko‘prog‘ini ko‘zi, qulog‘i, tovush organi, muskul sezgisi va hatto, hidlash va ta'm bilish organlarini esda tutib qolish jarayonida qatnashtirishga harakat qilishi kerak".

Darhaqiqat, sezgi a'zolar orqali til o‘rganish boshqa usullarga qaraganda foydali va samarali hisoblanadi . Masalan, o‘quvchi birgina olmani tatib ko‘rish jarayonida uning rangi, ta'mi, hajmi, hidi qanday ekanligini biladi va uning inglizcha nomini ham aytadi. Natijada esa, o‘qituvchi bolalardan ranglarning inglizcha nomini so‘rab

qolsa, bolalar darrov meva yegan paytini eslaydi. Demak, bunday usullardan foydalanish o‘quvchining ma'lumotlarni uzoq muddatda xotirasida saqlab qolishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga til o‘rgatishni majburiyat sifatida emas, aksincha, qiziqarli o‘yinlar va innovatsion metodlardan foydalangan holda olib borishi, ularning kelajakda oladigan bilimlari uchun poydevor bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Shunday ekan, ta'lim tizimi ham o‘z oldiga erkin fikrlovchi, barkamol, yetuk shahsni tarbiyalashni vazifa qilib qo‘yar ekan, kelgusida biz bo‘lajak o‘qituvchilar innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish yo‘llarini yanada mukammalroq ishlab chiqish bilan o‘z hissamizni qo‘shishimiz mumkin .

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 10-dekabrdagi “Chet tillarini o‘rganish tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-1875-sonli qarori.
2. Turdaliyeva G.N “Boshlang‘ich sinflarda ingliz tilini o‘qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar”// 2020 .
3. Нематова, З. Т., & Хакимова, М. А. (2021). Идеи об идеальном человеке, языке, процветании в эволюции общественно-политических взглядов узбекских джадидов начала XX века. Central Asian journal of theoretical & applied sciences, 2(5), 219-224.
4. Нематова, З. Т., & Хакимова, М. А. (2020). Songs in teaching English to young second language learners. Молодой ученый, (50), 497-499.
5. Tursunboevna, N. Z. (2022). Various types of assessment in language teaching and learning. Eurasian journal of social sciences, philosophy and culture, 2(3), 140-145.
6. Tursunboevna, N. Z., & Asomiddinovich, A. S. (2022). Formative assessment in language teaching and learning.
7. Nematova, Z. T. (2019). The usage of suggestopedia for teaching foreign languages and increase speech activity. Новый день в медицине, (3), 21-24.
8. Nematova, Z. (2022). Advantages of using videos in English lessons. International Bulletin of Applied Science and Technology, 2(9), 8-12.
9. Mukhabbat, K. Nematova Zebo Lexical innovations of the early English language period (XYI century). International Engineering for Research and Development.-2020.-№, 5(9).
10. Хакимова, М., & Нематова, З. (2021). Лексические инновации периода ранненовоанглийского языка (XYI век). Central Asian Journal of Theoretical and Applied Science, 2(5), 202-207.
11. Tursunbaevna, N. Z. (2022). Types of Interactive Methods of Teaching Foreign Languages in Higher Education Institutions. American Journal of Social and Humanitarian Research, 3(10), 151-155.
12. Nematova , Z. (2022). The types of error in second language learning. Евразийский журнал академических исследований, 2(12), 310–314. извлечено от https://www.in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/7227
13. Nematova , Z. . (2022). Various examples of differentiated instruction in the classroom, advantages and disadvantages of differentiated instruction. Евразийский журнал академических исследований, 2(12), 315–318. извлечено от https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/7228
14. Nematova , Z. (2023). The methods of developing logical thinking using authentic materials in the classroom. International Bulletin of Applied Science and Technology, 3(3), 183–188. Retrieved from https://www.researchcitations.com/index.php/ibast/article/view/749
15. Nematova Zebo Tursunboevna. (2023). The usage of authentic materials in the language classroom. International Journal of Literature And Languages, 3(02), 68–73. https://doi.org/10.37547/ijll/Volume03Issue02-13
16. Ravshanovna, K. K., & Alimovna, H. M. (2021). Ne’matova Zebo Tursunbayevna.“. The Exemplary Life Of Babur Mirza In The Interpretation Of Stephen Meredith”. Journalnx-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, 7(06), 295-00.
17. Tursunboevna, N. Z. Tursunboeva Munisa To‘lqin qizi.(2022). Differentiated lesson plans for students at different learning levels. Eurasian journal of academic research, 2 (11), 1055–1059.

THE COVID-19 PANDEMIC AND THE INDIAN EDUCATION SYSTEM- A NEW NORMAL OUTLOOK

Mrs. Gummadi Prasanthi-
Research Scholar, Department of Social Work, Andhra University, Visakhapatnam, Andhra Pradesh, India - 530003, Email: gprasanthi.phd@andhrauniversity.edu.in
Prof Dr Ravinder Rena-
Professor of Economics, DUT Business School, Faculty of Management Sciences, Durban University of Technology ML Sultan Campus, Republic of South Africa,
Prof Dr Peethala Arjun-
Research Director Department of Social Work,
Andhra University, Visakhapatnam, Andhra Pradesh, India-530003

THE COVID-19 PANDEMIC AND THE INDIAN EDUCATION SYSTEM- A NEW NORMAL OUTLOOK

Abstract: *Due to COVID-19, nearly 463 million students worldwide do not have access to digital technology, which is detrimental to their education. Decisions by the Indian government to control risks to slow down the virus have adversely affected the education system. The study evaluates, identifies, and analyses technological strategies for fostering resilience and their potential for future-oriented education. The sample size tested the hypothesis using the chi-square approach and analysed qualitative and quantitative data based on information collected from 309 respondents from 8 schools in different categories. The findings revealed that the pace of technological change in educational institutions is catastrophic, particularly in rural India, while bridging traditional and contemporary teaching methodologies, education sustainability, and impactful educational innovation and digitization of learning. Digital learning outcomes have a positive impact on education.*

Keywords: Indian education system, sustainability development, innovation, digitization, Covid-19 pandemic.

Introduction

"In addition to being parents, teachers are the cornerstones of societies since education transforms people's minds, lives, communities, and the globe." As of March 13, 61 countries had announced or implemented school closures because of COVID-19's global spread (UNESCO, 2020). Following the pandemic, education access, enrolment, and attainment all declined. From the perspective of teachers in India, the pandemic has led to changes in teaching and learning protocol and teaching style that make virtual learning productive for engaging, inspiring, promoting, and developing a sense of innovation, initiative, social skills, and creative representation in classroom life. The synthesis and meta-analysis of twenty nations from around the world reveal clear parallels and divergences in their educational approaches. Contrarily, a lack of "home office" equipment prevents academics from accessing online and virtual content from distant locations since they lack enough recording and internet bandwidth availability. General skill sets are required to produce and offer online or virtual education, aside from accessing content from regions where internet access has been regulated and prohibited by the government (Crawford et al., 2020). Educational institutions look for novel solutions rather quickly, supported by traditional asynchronous online learning resources like reading material and modular distant learning (Rena,2007). Designing pedagogically driven virtual environments should promote complete human flourishing as the goal of education. Building empathetic platforms is a collaborative endeavor between multiple stakeholders in the digitization of education.

The COVID-19 pandemic's technological decisions tend to affect micro-level teaching and learning experiences and meso-level corporate relations to create broader and unpredicted macro-level societal impacts (Teräs et al., 2020), pushing students to learn new digital skills. Government programs like the provision of additional scholarships and interest-free loans as financial support are very concerned about the difficulties and unknowns brought about by COVID-19 for students from low-income households and other disadvantaged groups. Numerous organisations have donated smartphones to schools to address the digital divide and offered internet packages so students can access the internet. The need to reduce structural and economic disparities in ICT (Internet, electricity, computers) access for historically marginalised groups, such as rural children, students with disabilities, and students with refugee status, compelled educational institutions to investigate partnerships that more efficiently combined their talent and financial resources (Rena, 2008; Salmi, 2021). On the other hand, the Indian education prospective NEP, 2020 states to improve education quality through international collaboration, building and incorporating gender inclusion, mental health, psycho-social support, digital skills, and socio-emotional and life skills into curricula in India. Many initiatives focused on moving content to the internet rather than using online pedagogy, which also illustrated the effects of underfunded schools and socially excluded students (Zhong, 2020).

Literature Review

The Indian government formed a National Educational Scientific Forum (NETF) with 45,000 colleges nationwide, intending to create a modern educational system with consistent norms for all government and private institutions. Universal education faces obstacles: India may require 40,000 colleges and 1000 universities due to the disparity between supply and demand to enrol at least 30% of the population in higher education. The bulk of the 2,613 undergraduate online courses at Peking University taught the curricula via live broadcast, with 1,116 courses accounting for 42.7% of the total (Lei, 2020), and they continued to set the standard for other nations across the world. The instructors chose to have a discussion during the online teaching phase so that students could share their understanding of the reading. Additionally, it shields students from ambiguous, fragmented, and superficial knowledge. Instead, take advantage of the dialogue to learn deeply. Making backup plans is essential, given the massive global reach of online education, to address issues like the online education platform's traffic overload (Bao W, 2020). The COVID-19 pandemic has badly harmed the internationalisation of education. Regionalization may become a new trend in international education during and after the outbreak. Therefore, collaborations are now more critical than ever.

Notably, the global education system has faced formidable obstacles, such as disruptions to students' studies and a decline in the mobility of international students (Rena, 2007; Mok et al., 2021). The capacity and quality of educational institutions, on the other hand, indicate that 2/3 of Indian colleges fell below the standard stratum. Both an increase in supply and the maintenance of quality are required. The coronavirus epidemic coincided with faculty shortages in higher education and specialised institutions as unemployment rose. According to the educational perspective, internationally renowned futuristic and future-ready educational institutions are initiating boundless chances for the future, exposure to different cultures, experiences, and exponential personal growth. An inventive, safe, and sustainable world in 2030—one that is not only characterised by cutting-edge, disruptive technologies and an efficient economy but also by the evolution of consciousness and a sustainable mindset—may be produced with the aid of learnable technology.

Schools must be globally networked to share extensive backgrounds with students and expose teachers and students to experiential learning (Rena,2008). Teachers' views on what is expected of them in terms of joining international organisations to advance their education, their readiness to work through issues, and their aversion to traditional teaching. According to students' perspectives, students should be open to choosing subjects of choice at the primary stage, explore more integrated activities for their holistic growth, and be aware of the most current technological knowledge, exploring everything and anything. Infrastructure development, virtual class management, an examination/assessment system, capacity building, and national online learning policy formulation are all post-Covid measures.

Furthermore, the stakeholders would benefit from instructional design, learning design; human-computer interaction features, instructor and learner training, and unrestricted access to learning / conferencing tools (Badi A, 2022). Understanding the detrimental impacts of food poverty on students' bio-psycho-social and academic well-being for a generation of pandemic survivors and a varied future student population may help educational systems. Therefore, for higher education systems to enrol, serve, and educate current and future student pandemic survivors, the government must take a more decisive, comprehensive, and genuinely transformative approach to deal with unexpected, traumatic exposure, human rights violations, bio psychosocial issues, and other emerging critical issues and challenges in a new social era (Anzalda M, 2022).

Relevance of Research:

Most schools in COVID-19-affected Indian districts rely on the quantity and quality of digital access for learning. When measured by access, the educational index and digital divide worsen as only a wealthy few have access to it, widening the gap between socioeconomic equality and educational quality.

Purpose of the Study:

The hardship experienced by students in rural Visakhapatnam due to the disruption to Indian education has far-reaching consequences that extend beyond the provision of education in underdeveloped areas. The primary focus of the study was on technological advancements that have resulted in new examples of educational innovation having a more significant impact on the trajectory of learning innovation and digitization in the Indian educational system.

Problem Statement:

Since the industrial revolution, the educational system has been resistant to change, but social inequities, economic insecurity, education, and natural calamities have profited from the magnitude of change. Even the most technologically advanced districts and schools adopting digital technologies will take years to undergo meaningful change. However, these frameworks have a significant impact on Indian rural life. Although technology drives reconstruction, understanding and embracing knowledge—both of which are necessary for progress—can be difficult. After the pandemic, access to education, enrolment, and achievement declined. Dropout rates could be reduced by renovating or building classrooms or making temporary learning facilities available to students.

From the teacher's perspective, a process to improve competency helps learners grow and allows schools to function as centers of creativity and morality. Given the effects of the pandemic on public health, nutrition, protection, sanitation, and education, students must focus on values and entrepreneurship to become change-makers and transformative societal leaders.

Research Objectives:

1. To evaluate the current state of the Indian education system.

2. To identify strategies for fostering resilience using the technology that has sparked fresh examples of educational innovation and to analyse its potential for future-oriented education.

Methodology and Data Source

Data source

Researchers chose probability sampling for the sample population for data gathering and analysis. Students from the secondary and senior secondary levels who agreed to participate in the study were interviewed (with consent and in front of the student's parents, guardians, and carers). There are 309 participants in the study, including eight schools from Visakhapatnam. Researchers conduct a case study using a random sample methodology to handle data in research, especially in the fields of education and epidemiology.

Statistical technique

The researchers used the Chi-square method to test the hypothesis. The sample selection calculated on a sample of 'n' student beneficiaries is n= z2*p q /d2 (n= desired sample size, z= normal standard deviation, p= proportion in target population, d= absolute precision or accuracy).

Respondents of the study

1) Government/Municipal Schools in Visakhapatnam rural and urban areas.

2) Private / Unaided Schools in Visakhapatnam rural and urban areas.

3) CBM High Schools in the Visakhapatnam region.

Results and Discussions

The data was qualitatively examined using the information acquired from various sources, and the responses from the target group were quantified by dividing them by percent.

The research study was conducted on a range of perspectives, including technological approaches, issues, and globally acclaimed futuristic & future-ready educational institutions providing limitless opportunities for the future, exposure to new cultures, experiences, and exponential personal growth. Education is associated with indoctrination, legal frameworks, and public education systems. Students struggled with the new teaching strategy throughout the pandemic. Stakeholders have welcomed online learning methodologies to continue education since the pandemic gave a new dimension to improve students' skills, such as decision-making, creative problem-solving, collaborative work, and flexibility. Future educational systems must prioritize building the required skills for all students as it promotes students' competency and involvement, technology is more readily available to students, parents, and teachers.

Table I

Based on respondents' opinions facing various challenges to opting online

Type of challenge	Frequency(n=151)	Percent
Finance	62	41.0
Health	51	33.8
Technological knowledge	19	12.6
Network connection	13	8.6
Electricity	04	2.6
Availability of study materials	02	1.3
Faced no challenges	158	51.1
Total	309	100.0

Source: Primary data.

Figure: I

Education Challenges sector-wise a breakdown

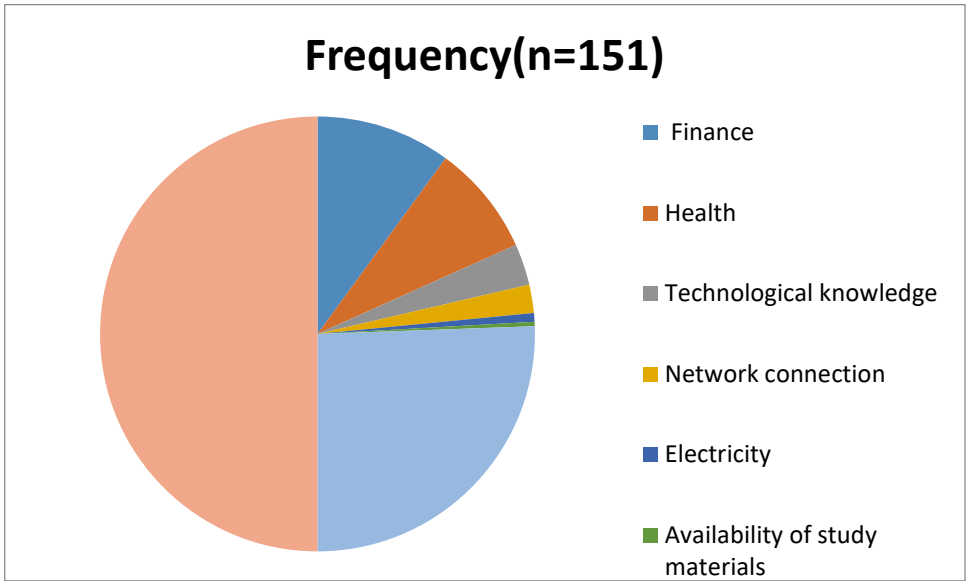

Money and concerns about costs are critical problems. A shortage of technology, such as cell phones, laptops, and internet connections, particularly in rural places with weak or non-existent signals, was cited by 41% of respondents as a concern, in addition to power and internet connection issues. The urban poor and residents of rural regions faced more challenges than the 51.1% urban elite.

Table II

Adopting different learning methods by the respondents

Methods	Secondary Level n = 153	Senior Secondary Level n = 156	Total %
Online learning	65(42.5)	47(30.1)	112(36.2)
Flipped classroom	4(2.6)	6(3.8)	10(3.2)
Blended learning	49(32)	65(41.7)	114(36.9)
Hybrid learning	19(12.4)	11(7.1)	30(9.7)
Offline learning	16(10.5)	27(17.3)	43(13.9)
Total	153(100)	156(100)	309(100)

Figures in parenthesis indicate percentage.

Source: Primary data.

Due to a shortage of cash and resources, parents who cannot afford to give their children smartphones opted for complex blended and hybrid learning techniques. Technology-enabled adoption and application of various current teaching approaches, such as hybrid and remote learning, produced interactive learning opportunities that became a part of facility modernization programs. The importance of online schooling has increased, particularly in light of the Covid-19 pandemic. Many schools can now provide students with online, remote, and hybrid learning courses due to government intervention. Only4% of respondents favoured flipped classrooms, whereas online learning and blended learning methods were opted for by 112% and 114%, respectively.

$X^2(4,N=309) = 10.458, p< .033$

To determine the types of learning techniques used by respondents. Statistics show that there is a significant correlation.

Post- pandemic focusing on temporary learning spaces and support strategies to strengthen students foundational skills in rural India by supporting students from relocated families , community prioritize cash transfers and learning kits for students with disabilities and migrant population to promote their reintegration into school with a motive for a progressive education system, Indian institutions opt to improve it by making education more interactive, showing procedures in real situations, giving concise information, and providing 3D virtual tools to mimic the actual situation., thus promoting increased learning outcomes where a curriculum is designed to aid in the progress of linguistic abilities, mathematical and psychosocial skills., creation of skills-building programme and it's delivery to adolescents where they gained valuable life skills and technical skills measuring the impact of different variables on literacy, numeracy and socio-emotional learning outcomes based on students level of vulnerability. There is an urgent need to maximize the utilization of online platforms and develop creative strategies to ensure that all children have sustainable access to learning during such pandemic times.

For effective education delivery, the Indian policies must prioritise to include various individuals from diverse backgrounds, remote areas, and marginalized and minority groups. Education during emergencies and protracted crises supports quality education for the internally displaced so that no child is left behind. The teachers trained in psychosocial support gain knowledge and skills to identify students who may require intervention and make referrals where necessary. As online practice benefits the students immensely, stakeholders should opt for the blended module for a progressive and structured academic year. “Online Education is not an option for all as only one in four children has access to digital devices and internet connectivity. During Pre-COVID, only a quarter of households (24%) in India had access to the internet, and there is a significant rural-urban and gender divide. Teachers, parents, and caregivers must strive to support children in catching up on the learning they have missed, especially for those unable to access digital or remote learning opportunities. Further, children's mental health and well-being are a crucial concern and need for psycho-social support".

The Indian Education Scenario states that Kothari Commission in 1964 recommended an increase in GDP for Education to 6%. The Economic Survey presented in the Parliament on January 31, 2022, indicates 3.1 % in 2021-22 (budgeted). According to National Achievement Survey, India's learning outcomes declined in 3 years, with a 22% rise in expenditures over its previous year's revised allocation, i.e., INR 63,449 crore for 2022-23. As of 2021, The average literacy rate in the country is 77.70%. The male literacy rate is 84.70% when compared to 70.30% female literacy rate within the 15 to 24 age group (as per National Statistical Office); on the contrary, Andhra Pradesh has a 73.4% Male Literacy Rate and 59.5% Female Literacy Rate while Average Literacy Rate being 66.4%. According to the Unified District Information System for Education Plus 2019-20, there are 15,07,708 schools in India, of which 10,32,570 are under the Union and State governments. 3,37,499 are unaided private schools, while other organizations and institutions run 53,277. Due to Covid -19 and prolonged school closure, over 37 % of students in rural areas not studying at all, and 48% not being able to read more than a few words. students with limited access or no access to digital or broadcast lessons were key hinderance to education.

COVID-19 has become a catalyst for education to turn techno-savvy for all the stakeholders in India. Educational institutions with no alternative need to search for innovative solutions relatively quickly, augmented by Standard asynchronous online learning tools such as Modular distance learning and reading material. Synchronous face-to-face video instructions to help pre-empt school closures and began leveraging online learning, pushing students to learn new digital skills. A positive aspect of online education being more convenient and flexible than traditional offline classes, Students have more time to learn by themselves and do other activities, which saves time and provides an opportunity for self-study

Emergent changes from teachers' perspectives, as teaching and learning may change protocol and teaching style by making virtual learning productive for engaging, inspiring, promoting, and developing a sense of innovation, initiative, social skills, and creative representation in classroom life accepting the latest methods and handling them like an expert to aid the students in the current situation. Government of India initiated different types of distance learning in the new normal. Distance learning on a modular basis, a positive transformation in learning took place during the pandemic. A considerable change from individualized instruction of conventional educators to the self-learning techniques by the learners, both in the digital and print media, whichever is applicable and easily accessible in the learner's context, either with the guidance of family members or the accessibility of the volunteer group member in the community trained to serve as learning facilitators. (a reference to Guidance-on-Distance-Learning, July 8, 2020). A learning delivery modality where the teacher facilitates learning and engages learners' active participation using various technologies connected to the internet while they are geographically remote from each other. Using television or radio programs specifically based on education, either on channels or stations dedicated to providing learning content to learners as a form of distance education, bridges the gap in learning. Distance learning Opting for blended format a combination of modular distance learning, opting for online distance learning and offline mode, and TV-Based /Radio-Based instruction to bridge the gap between face-to-face learning. Hybrid learning to connect the learners while reimagine education and accelerate change in teaching and learning using a wide range of distance learning tools. Edmodo, Google Classroom, Schoology, etc., learning technics engage students remotely, offering a variety of languages.

Indian education prospectives- 2020 (NEP 2020), Expands access to education even in remote areas. Government education policy promotes Inclusion and equity in and through education, emphasizing gender equality in achieving the right to education for all, committed to quality education and improving learning outcomes in the ongoing academic session. Ensured to promote quality lifelong learning opportunities for all and improve the quality of education through, international collaboration. Integrating gender inclusion, mental health, psychosocial support, digital skills, and socio-emotional and life skills into curricula.

Impact on digital learning and skill development, Impact on assessment, remote learning without connectivity, lack of social relationships, and peer-to-peer interaction have led to a high drop-out rate from schools. Loss of interest while spending a long time in online learning means the students not only lose their motivation to participate but are also stressed and suffer from sleeping order issues; lack of online information

about specific subjects leads to ineffective communication and fear of the issue., Though hard to teach the practical lessons of subjects in the online mode, most of the institutions opted for blended learning; on the one side, challenges of internet availability to students who belong to provincial and rural areas. In contrast, on another side, the cost of the internet hinders the proper delivery of study materials by both students and teachers, the availability of learning devices to marginally poor students at an affordable price, which includes devices such as laptops, tablets, and smartphones devices. Accessing the internet, viewing the online materials, and solving the online tests create a panic situation among students. Due to COVID restrictions, students are less interactive as there is no direct contact between students and teachers, which desperately leads to a sense of loneliness.

Conclusion

The study investigated the possible consequences of the COVID-19 pandemic on the life of students. Scrutinized students of different ages and time spent on daily activities. Furthermore, all intricacies, such as students' social, economic, and mental status, are analysed. This study also suggests that public authorities should take all the necessary measures to enhance the learning experience by justifying the negative impacts caused due to the COVID-19 outbreak—a wide gap between government policy and the actual situation. Since the COVID-19 pandemic slowed down, the concerned authorities should continue to invest in online education to enhance the learning experience. They should carefully analyse the issues experienced during the sudden online learning transition and prepare for future situations—training sessions for educators on digital skills and improved student-teacher interaction. Fundamentally disadvantaged students must ensure the availability and accessibility of digital infrastructure with a proper network connection to students to avoid any disruption to their studies.

Consequently, further monitoring justified the nature and extent of the impact of the disruption on student learning progress overall. Institutions made additional efforts to support teachers, students, and their families and placed increased priority on addressing the well-being of members of their (Institutions) communities. Moreover, these were recognized and appreciated by students and staff, who felt supported by their schools. Additionally, students expressed positive attitudes towards their return to regular schooling. They were confident in their ability to apply many of the independent learning capabilities required during phases of remote learning. Most also felt well prepared to engage in distant learning should it be necessary again. Subsequently, these findings were moderated slightly by aspects of societal drawbacks. Further research and consideration are justified in understanding the factors that led to successful outcomes for some institutions, teachers, and students, through resilience and extreme effort, managed additional workload and stress for institutions, teachers, and students during disruption. Whether such could be possible for more extended periods and what impact they would have on students, student learning progress, teachers, and other members of (institution) communities are questions that remain unanswered.

References

Ali Al- Badi & Asharul Khan (2022). Technological Transition in Higher Education Institution in the Time of Covid-19. *Procedia Computer Science* 203(2):157-164 DOI:10.1016/j.procs.2022.07.022.362660696_Technological_Transition_in_Higher_Education_Institution_in_the_Time_of_Covid-19 https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877050922006275

Anzaldúa M. Joshua (2022). Internationalizing Trauma-Informed Perspectives to Address Student Trauma in Post-Pandemic Higher Education. Retrieved from 354787207_COVID19_and_Higher_Education_in_the_Global_Context_Exploring_Contemporary_Issues_and_Challenges. https://www.ojed.org/index.php/gsm/article/view/2830

Bao, W. (2020). COVID-19 and online teaching in higher education: A case study of Peking University. *Human Behaviour and Emerging Technologies*, 2(2): 113-115. https://doi.org/10.1002/hbe2.191

Crawford, J., Butler-Henderson, K., Rudolph, J., & Glowatz, M. (2020). COVID-19: 20 Countries' Higher Education Intra-Period Digital Pedagogy Responses. *Journal of Applied Teaching and Learning*, 3(1), 1-20. https://doi.org/10.37074/jalt.2020.3.1.7

Dilucca, M., & Souli, D. (2020). Knowledge, attitude and practice of secondary school students toward COVID-19 epidemic in Italy:
a cross sectional study. https://doi.org/10.1101/2020.05.08.084236

Fernandes, N. (2020). Economic effects of coronavirus outbreak (COVID-19) on the world economy. Preprint at SSRN https://doi.org/10.2139/ssrn.3557504

Guidance-on-Distance-Learning published on July8,2020 retrieved from
https://www.coursehero.com/file/66490764/Guidance-on-Distance-Learning-8-July-2020pdf/

Lei, G. (2020). Peking University spring semester begins with online teaching. Peking University News. Retrieved from http://news.pku.edu.cn/xwzh/979e47acd7bf4c9592945323a2292f4d.htm

Mok, K. H., Xiong, W., Ke, G., & Cheung, J. O. W. (2021). Impact of COVID-19 pandemic on international higher education and student mobility: Student perspectives from mainland China and Hong Kong. *International Journal of Educational Research*, 105, 101718.

UNESCO . (2020, Match 13). COVID-19 educational disruption and response Retrieved from https://en.unesco.org/themes/education-emergencies/coronavirus-school-closures
Rena, R (2007). Higher Education in Africa – A Case of Eritrea, *Journal of Educational Planning and Administration*, 21(2): 125-140.
Rena, R. (2008). Financing Education and Development in Eritrea – Some Implications, *Manpower Journal*, 43(1): 73-97.
Salmi, J. (2021). Impact of COVID-19 on higher education from an equity perspective. *International Higher Education*, 105, 5–6.
Teräs, M., Suoranta, J., Teräs, H., & Curcher, M. (2020). Post-Covid-19 education and education technology 'solutionism': A seller's market. *Post-digital Science and Education*, 2(3), 863–878. https://doi.org/10.1007/s42438-020-00164-x
Zhong, R. (2020). The coronavirus exposes education's digital divide. The New York Times 17 March. https://www.nytimes.com/2020/03/17/technology/china-schools-coronavirus.html.

PEDAGOGIK KADRLAR TAYYORLASH JARAYONIDA VARIATIV TA'LIMNING O'RNI VA AHAMIYATI

Oripova N.X.
QarshiDU Maktabgacha ta'lim kafedrasi mudiri, p.f.d.(DSc), dotsent, O'zbekiston

Annotatsiya: ushbu maqolada pedagogik kadrlar tayyorlash jarayonida variativ ta'limning o'rni va ahamiyati yoritilgan bo'lib, unda dunyoning ko'plab ilmiy-tadqiqot markazlari va ta'lim muassalarida variativ ta'limdan foydalanish samaradorligi aks etgan. Shuningdek, maqolada variativ ta'lim bo'yicha olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarining mazmuni va tadqiqotchi olimlar tomonidan variativ ta'limga berilgan ta'riflar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: pedagogik kadrlar, variativ ta'lim, ilmiy tadqiqot markazlari, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, modellashtirish, pedagogik modellashtirish, pedagogik jarayon.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ВАРИАТИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ

Аннотация: В данной статье подчеркивается роль и значение вариативного образования в процессе подготовки педагогических кадров, а также отражается эффективность использования вариативного образования во многих научных центрах и учебных заведениях мира. Также в статье анализируется содержание проводимых научных исследований по вопросам вариативного образования и определения, данные учеными-исследователями вариативному образованию.

Ключевые слова: педагогические кадры, вариативное образование, научно-исследовательские центры, личностно-ориентированное образование, моделирование, педагогическое моделирование, педагогический процесс.

ROLE AND IMPORTANCE OF VARIABLE EDUCATION IN THE TRAINING OF TEACHING STAFF

Abstract: This state emphasizes the role and importance of variable education in the process of training teachers, and also reflects the effectiveness of using variable education in many scientific centers and educational classes in the world. The state analysis also contains scientific research on the issues of variation education and the definitions given by research scientists to variation education.

Key words: teaching staff, variable education, research centers, student-centered education, modeling, pedagogical modeling, pedagogical process.

Variativ modellashtirish asosida talabalarda pedagogik faoliyatga moslashuvchanlik, kompetentlik hamda pedagogik e'tiqodni uzluksiz rivojlantirish muammosi bo'yicha dunyoning ko'plab ilmiy-tadqiqot markazlari va ta'lim muassalarida, xususan, "Pedagogical Education Cluster: Problems and Solutions" pedagogik klaster (YUNESKO, 2009 yil dekabr oltinchi Xalqaro Konferensiyasi), Bonn dekloratsiyasi (YUNESKO bo'yicha Germaniya milliy komissiyasi), "Lifelong learning" 2030 yilgacha xalqaro ta'lim konsepsiyasi (Germaniya, Bonn), Leybnits nomidagi hayot davomida ta'lim olish Markazi (DIE) va xalq universitetlari nemis assotsiatsiyasi xalqaro hamkorlik instituti (DVV), Curriculum globale variativ dasturi (Germaniya), Massachusets ixtisoslashgan markazi (AQSH), Manchester ixtisoslashgan markazi (Buyuk Britaniya), Kaliforniya universiteti (Los-Anjelos), Kumon instituti (Yaponiya) da tadqiqotlar olib borilmoqda.

So'nggi yillarda ta'limni o'zgaruvchanlikka moslashtirish, differensatsiyalash hamda pedagogik ta'limning turli-tuman variativ modellarini yaratish borasida jahonning ko'plab davlatlari oliy ta'lim muassasalarida ilmiy natijalarga erishildi, jumladan:

1.Talabalarga ta’lim mazmunining variativ shakllarini erkin tanlashda pedagogik xizmat turlari va mexanizmlari takomillashtirilgan (University of California, AQSH);

2.O‘qitishni individuallashtirish asosida pedagogik jarayon samaradorligi oshirish va shaxsni pedagogik qo‘llab-quvvatlash maqsadida variativ ta’limdan foydalanish yo‘llari ishlab chiqilgan (Kumon instituti, Yaponiya),

3.Ta’lim jarayonida shaxsni tarixiy-ijtimoiy qadriyatlarga asoslanib tarbiyalash va pedagoglarning uzluksiz kasbiy kompetentligini rivojlantirish bosqichlari aniqlangan (University of Cambridge, Buyuk Britaniya);

4.Jamiyat va ishlab chiqarish talablari asosida pedagogik kadrlar tayyorlash, ta’lim oluvchilar tafakkurini rivojlantirish mexanizmlari takomillashtirilgan (Beldfield pedagogical university, Pedagogik im Gesundheitswesen, Germaniya);

5.Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalari asosida pedagogik jarayon komponentlari takomillashtirilgan (University of Trento, University of Milan, Italiya), pedagogik faoliyatda o‘qituvchi kasbiy va shaxsiy fazilatlarini shakllantirishning variativ modellari aniqlashtirilgan (M.V. Lomonosov nomidagi Moskva davlat universiteti, A.I.Gersen nomidagi Rossiya davlat pedagogika universiteti, Rossiya Federatsiyasi).

Jahonda pedagog kadrlar tayyorlash tizimini uzluksiz rivojlantirish va variativ modellashtirish borasida quyidagi ustuvor yo‘nalishlarda ilmiy-tadqiqotlar olib borilmoqda:

1.Integratsiyalashgan va differensiallashgan ta’lim asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy va shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish;

2.Integrativ va innovatsion texnologiyalarga tayangan holda, talabalarning kreativligini tarkib toptirish;

3.Pedagogik ta’limda talabalar bilimini baholashning zamonaviy usullarini tadqiq etish, ta’lim jarayonida axborot modellaridan foydalanish yo‘llarini takomillashtirish.

Yuqoridagi tahlillarga ko‘ra, ta’kidlash joizki, jahonda variativ ta’limdan foydalanish va uning o‘ziga mos modelini yaratishda har bir davlat ta’lim tizimi o‘zining ichki imkoniyatlari, milliy va mintaqaviy imkoniyatlariga tayanadi. Biroq qaysi bir davlat o‘z tajribasida variativ ta’limdan foydalanmasin, uning negizida umumiy bir maqsad – shaxsning individualligini rivojlantirish yotadi.

Ma’lum bo‘lishicha, shu paytgacha jahonning ko‘plab olimlari variativ ta’lim shakllari, uning mazmuni va modelini yaratish borasida ilmiy izlanishlar olib bormoqdalar. Jumladan, variativ ta’limning o‘ziga xos xususiyatlarini ilmiy-nazariy jihatdan asoslashda MDH davlatlari olimlaridan V.V.Pikan, A.G. Asmolov, YE.I.Sanina, L.I.Kulagina, YE.V. Kleymenova, A.V. Zolotareva, T.V.Jivokorenseva, I.A. Galatskova, I.M.Gopbatkinalarning yondashuvlari diqqatga sazovor.

Nomlari keltirilgan ushbu olimlarning deyarli ko‘pchiligi variativ ta’limni zamonaviy ijtimoiy madaniy muhitdagi ahamiyatini yuqori baholab, uni shaxsdagi individual ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishning asosiy omili sifatida e’tirof etadilar.

Variativ ta’lim (ta’lim jarayonini pedagogik boshqarishning zamonaviy ko‘rinishi bo‘lib, u ta’lim-tarbiya va shaxs rivojlanishining o‘zaro bog‘liq funksiyalarini amalga oshiradigan o‘zgaruvchan ta’lim shakli [4; 144-b.].

I.A.Galatskovaning tadqiqot ishida o‘quvchilarni maktab muhitiga moslashuvchanligini ta’minlashda variativ modellashtirishning yo‘nalishlari tadqiq etilgan. Shuningdek, tadqiqotchi ushbu izlanishida o‘qituvchilar egallashi lozim bo‘lgan psixologik-pedagogik kompetentlik, variativ ta’limni tashkil etish aspektlari, bosqichlari haqida fikr yuritadi [2; 27-b.].

Ye. I.Sanina, A.M.Maskayevalar “Вариативное обучение как одно из направлений модернизации образования” nomli maqolasida variativ ta’limni ta’lim jarayonini modernizatsiya qilishning asosiy yo‘nalishi deb hisoblaydilar. Shuningdek, izlanuvchilar ushbu maqolasida variativ ta’limning rivojlanish bosqichlarini tahlil qilib, uning nisbatan yangi tushuncha ekanligini va ta’lim muhitida takomillashib borayotganligini e’tirof etadilar. Ularning fikricha, variativ ta’lim jarayonida tanlov muhim hisoblanadi va u variativ ta’limning asosiy kategoriyasidir. O‘quvchi bu jarayonda quyidagilarni: ta’lim muassasasi, fan, o‘quv reja, fan dasturi, fanlar, elektiv kurslar, o‘quv jarayonining turlarini tanlashi mumkin [5; 7-10-b].

Psixolog A.G.Asmolov variativ ta’lim haqida fikr bildirar ekan, uni shaxsga o‘z taqdirini tanlash imkoniyatlarini taqdim etadigan ta’lim turi deb e’tirof etadi. Shuningdek, A.G.Asmolov variativ ta’limni muqobil ta’limdan farqli jihati sifatida shaxsga o‘zgaruvchan dunyoda bilimlarni tushunish va tajriba orttirish usullarini egallash, hayot yo‘lini to‘g‘ri tanlash, o‘zini o‘zi rivojlantirishga qaratilgan jarayon sifatida tushuntiradi.

Variativ ta’lim – shaxsni turli xil hayotiy vaziyatlar, holatlarga yo‘naltirish va insonlarning ko‘p asrlar davomida to‘plagan tajribalari, fikrlash usullari, qobiliyatlarini o‘zlashtirishga yordam beradi, deb tushuntiradi [1; 264-b.].

Demak, yuqoridagi tahlillarga ko‘ra, ta’kidlash joiz, variativlik tushunchasi ko‘p sifatga ega tushuncha hisoblanadi. Zero, ijtimoiy hayotda har bir jarayon, hodisaning o‘ziga xos variativi bor. Ilmiy izlanishlarda variativ ta’lim ijodiy faoliyat jarayonida shaxsning individuallik xususiyatini rivojlantiruvchi omil sifatida izohlanadi. Bilamizki, ta’lim jarayonida egallangan bilimlarni aniq amaliy vaziyatlarda qo‘llashda qiynaladilar va

ulardagi ko‘nikmalar, asosan, reproduktivlik kasb etadi. Variativ ta’limda esa egallagan bilimlarida ijodiy yo‘nalganlik kuchayadi.

O‘qitishning variativligi bo‘lgan jarayonda talabalarning ta’lim olishga bo‘lgan ishtiyoqi va talabi kuchayib boraveradi. Shu bilan birga, mazkur jarayonda talabalarda dasturiy ta’minot, o‘qitishning tashkiliy shakllari va vositalarini tanlash imkoniyati yuzaga keladi. Bu esa o‘z navbatida talabalarning kasbiy bilimlarni egallashga nisbatan motivining o‘sib borishini ta’minlaydi.

Ta’limning variativligi o‘qitishning o‘ziga xos tendensiyasi sifatida quyidagilar bilan tavsiflanadi:

ta’limning guruhlari va ularning individual xususiyatlari;

turli xil motivlar va imkoniyatlarga mos tarzda o‘zgarishi;

variativlik yagona ta’lim makonidagi o‘zgarishlarni, innovatsiyalarni boshqarish shakli sifatida namoyon bo‘lishi;

variativ ta’lim zamonaviy ta’limning gumanistik yo‘nalishi sifatida maydonga kelishi;

yangi va o‘zgaruvchan didaktik yondashuvga mos holda ta’lim mazmunining variatsion komponentlari yaratilishi.

Umuman olganda, variativ ta’lim –zamonaviy sharoitda ta’lim iste’molchisi sifatida talabalarga ta’lim xizmatlarini tanlash imkoniyatini beradi hamda har bir zamonaviy ta’lim muassasasining rivojlanish yo‘lini belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Асмолов А. Г. Психология XXI века и рождение вариативного образовательного пространства России // Новое время – новая дидактика: Педагогические идеи Л. В. Занкова и школьная практика. Сборник статей, посвященных 100-летию со дня рождения Л. В. Занкова. – Москва, «Федоров», 2001. – С. 264.

2.Галацкова И.А. Модилирование вариативных образовательных маршрутов учащихся как средсва обеспечения адаптивности школьной среды. Автореферат. –Ульяновск: 2010. – С. 27.

3.Орипова Н.Х. Педагогик касбий компетентлик ва креативлик. Дарслик. – Қарши: “Насаф”, 2021. – Б. 136.

4.Пикан В.В.Технология вариативного обучения – Москва: Перспектива, 2008. – С. 144.

5.Санина Е. И., Маскаева А. М. “Вариативное обучение как одно из направлений модернизации образования”. Москва, “Преподаватель XXI века”. - № 4. - 2010. – С.7-10.

ЎЗБЕК ТАЛАБАЛАРИГА РУС ТИЛИНИ СОЛИШТИРМА-ҚИЁСИЙ ЖАДАЛ ЎРГАТИШ МЕТОДИКАСИНИНГ ИЛМИЙ АСОСЛАРИ

Б.Х. Данияров, Тошкент давлат аграр университети ўзбек тили ва адабиёти кафедраси профессори, филология фанлари доктори

Аннотация. Ушбу мақола муаллифи томонидан олий таълим муассасаларинофилологик йўналишларида ўқиётган ўзбек тилли талабалар учун рус тилини қизиқарли ва жадал ўргатиш методикаси ишлаб чиқилган. Шунингдек, Ўзбекистонда рус тилини ўрганиш истагида бўлган, катта ёшли аҳоли, жумладан, ўзбек талабаларига ушбу хорижий тилни ўзбек тили билан қиёслаб жадалўргатиш мақсадида “Рус тилини она тилим – ўзбек тили билан ўрганиш: осон ва завқли” инновациявий ўқув дастури ҳам тайёрланган.

Калит сўзлар: ўзбек тили билан қиёслаб ўқитиш жадал методикаси, оғзаки нутқ мулоқоти, англа – англат, уялма-уялтирма, ўйғот яхши таассурот, ёдда қолар умрбод.

Аннотация. Автором данной статьи разработана занимательная методика интенсивного обучения говорению на русском языке узбекоязычных студентов технических вузов. А также инновационная программа «Русский язык с родным узбекским: интересно и легко» с целью ускоренного обучения взрослого населения, в том числе студентов Узбекистана, начинающих изучать русский язык

Ключевые слова: занимательная методика обучения в сопоставлении с родным узбекским, устно-речевое общение, осмысли и мотивируй, не стыдисьине стыди, интересно, впечатлило, легко запомнить – очень мило.

Annotation. The author of this article has developed an entertaining methodology for intensive teaching of speaking in Russian to Uzbek students of technical universities. As well as the innovative program “Russian language with native Uzbek: interesting and easy” for the purpose of accelerated education of the adult population, including students of Uzbekistan who are starting to learn Russian.

Key words: an entertaining methodology for intensive teaching of speaking in Russian to Uzbek students; comprehend and motivate; do not be ashamed or ashamed; interesting, impressive, easy to remember – very nice

Жаҳон тилшунослигида маълум бир тилни ўзига хос миллий, тарихий хусусиятларидан келиб чиқиб, ушбу тилни чет тили сифатида бошқаларга жадал ўргатишнинг янги усулларини яратиш бўйичаилмий-назарий тадқиқотлар олиб бориш зарур ва муҳим омиллардан ҳисобланади.

Айниқса, Бирлашган миллатлар ташкилотининг расмий иш юритиш мақомига эга инглиз, испан, араб, рус, француз, хитой тилларининг лисоний ва нутқий муносабатини тадқиқ этиш ҳамда ушбу тилларни хорижий тил сифатида ўргатишнинг самарали янги усулларини яратиш ва амалиётга жорий этиш шиддат билан тараққий этиб бораёган ахборот технологиялари ва глобаллашув давриданафақат ижтимоий, балким иқтисодий соҳаларнинг ҳам янгиланиб боришини тезлаштириб бермоқда.

Дунё тилшунослигида аниқ бир тилга оид сўзларнинг нафақат лексик-семантик тузилишини, балки ушбу сўзларнинг муайян субъект нутқида қўлланиши ўртасидаги боғлиқликликларини, уларнинг прагматик мазмуни, баҳолаш муносабати, миллий-маданий жиҳатларини ўзга тилдаги эквивалентлари билан қиёсий ўрганган ҳолда унинг умумий ва фақловчи хусусиятларини, жумладан, адекватлик муаммоларини монографик кўламда тадқиқ қилиш бағоят долзарб масалалар сирасига киради. Зеро, тил ва тафаккур, сўз маъносининг шаклланиши, семик муносабатлар муаммоларини концептлаштириш орқали билимнинг турли структураларини шакллантириш ва уларни икки тил мисолида қиёсий ўрганиб намоён қилиш ҳам илмий, ҳам амалий катта аҳамиятга эга[1: 171].

Турли миллатларга мансуб инсонларнинг тил воситаларидан амалий фойдаланиш самарадорлигини таъминлашда хорижий тилларни қиёсий ўрганиш ва ўқитиш методикаларни миллий тил характеридан келиб чиқиб, илмий текшириш ҳамда шу асосида инновацион методларни яратишбугунги тилшуносликнинг кечиктириб бўлмайдиган масалалардан бири сифатида кун тартибига қўйилмоқда.

Мустақиллик шарофати билан миллий-маданий омилларнинг аҳамияти ва долзарблиги ошиб, фаннинг турли соҳаларидаги кўплаб тадқиқотларнинг кўламини кенгайтириш ва нуфузини кўтариш масалалари устувор вазифа сифатида белгилаб берилди ҳамда бундай тадқиқотларнинг яратилиши учун янги имкониятлар яратилди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2018 йил 28 декабрдаги «Тараққиёт йўлимизнинг шиддати янада ошаверади» мавзусидаги Олий Мажлисга Мурожаатномасида “Миллий ўзлигимизни англаш, Ватанимизнинг қадимий ва бой тарихини ўрганиш, бу борада илмий тадқиқот ишларини кучайтириш, гуманитар соҳа олимлари фаолиятини ҳар томонлама қўллаб-қувватлашимиз лозим” лиги ҳар қандай назарий изланишларнинг амалий натижаларини назарда тутади.

Рус тилининг дунёда, айниқса Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги (МДҲ) ташкилотига аъзо давлатлар, жумладан Ўзбекистон Республикасидаги мавқеи ва алоҳида ўрни, Ўзбекистон билан Россиянинг ҳар томонлама ривожланиб бораётган ҳамкорлиги ва бошқа кўп омиллар рус тилини хорижий тил сифатида янги самарали метод ва методикаларни яратиш асосида ўқитиш масаласини соҳа олимлари, тадқиқотчилар, тажрибали педагоглар олдига кўндаланг қўйилганлигидан далолат беради.

Шу нуқтаи назардан, ушбу мақола муаллифи томониданчет тилларини, хусусан рус тилини ўқитиш соҳасидаасосли тарзда турли ва бир-биридан фарқли ёндашувлар юзага келганлиги масаласи атрофлича ўрганилиб чиқилиб, бир-бирини инкор этмайдиган, балки бир-бирини тўлдирадиган интенсив-жадал, интерфаол, инновацион, қизиқарли-мароқли ўқитиш метод ва методикаларга таянган ҳолдаолий таълим муассасаларинофилологик йўналишларида таҳсил олаётган ўзбек тилли талабалар учунрус тилини уларнинг она тилиси – ўзбек тили билан солиштирма-қиёсий таҳлил қилган ҳолда қизиқарли ва жадал ўргатишнинг янги, оригинал методикаси ишлаб чиқилган[2: 244; 3: 15].

Бинобарин, она тилиси ўзбек бўлган, нофилологик ёки техника йўналишларидаги факультетларда таълим олаётган талабаларга рус тилини уларнинг она тилиси билан солиштирган ҳолда инновацион методика асосида ўргатишнинг натижавийлиги ҳамда ўқитиш ва ўргатиш жараёнининг кўп аспектли комплекс таҳлил қилинганлиги, жумладан, амалий машғулотлар ва мустақил иш топшириқлари учун йиғилган жуда катта материаллардан мақсадга мувофиқ танлаб олинган матнларнингфункционал-стилистик ва лексик-семантик хусусиятларининг кенг ўрганилганлиги ишнинг долзарблиги ҳамда муҳимлигини исботлайди[2: 17].

Мавзу бўйича бир қатор илмий ва ўқув-методик адабиётларнинг ҳар томонлама таҳлилидан маълум бўладики, хорижий тилларни самарали ўқитиш муаммосининг ечими кўп жиҳатдан янги, инновациявий методиканинг яратилишига боғлиқ. Шундан келиб чиқиб, хорижий тилларни ўқитишнинг янги методикасини яратишда, биринчидан, замонавий, амалиётда синовлардан ўтган хорижий тилларни ўқитишнинг мавжуд заҳирасидан унумли фойдаланиш, уларнинг натижавийлигига эътибор қаратиш муҳим бўлса; иккинчидан, тилимизнинг ички тараққиёт қонунларини ўрганилаётган хорижий тилнинг ривожланиш қонунларидан фарқ қилишини талабаларга содда ва равон, қизиқарли ва мароқли услубда тушунтирган ҳолда хорижий тилларни ўқитишда талабаларнинг она тилисидан оқилона фойдаланиладиган методикани яратиш ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Хорижий тилларни ўқитиш масаласи соҳа олимларининг доимий диққатини тортиб келган. Тил бирликлари, жумладан, сўз, сўз бирикмаси, гап, матн маъно бутунлиги ушби бирликлар ҳар бирининг лексик-семантик структураси ҳамда уларнинг контекстдаги лексик қуршовига, шунингдек, маъно қирралари фаоллашуви даражасига боғлиқлиги нутқда доимий ва зарурий бўлишини, ушбу бирликлар маъноларида парадигматик муносабат, рус ва ўзбек тилларини қиёсий-солиштирма нуқтаи назардан текширилганда, маъно жиҳатдан бир хиллиги, лекин маъно нозикликлари (коннотация, қўшимча маънолар, миллий бўёқдорли кабилар) ҳар хил эканлиги ўз аксини топишини тадқиқ этиш масалалари жаҳон ва рус тилшунослиги, туркийшуносликва ўзбек тилшунослигида кенг ўрганилган[6: 148].

Аммо ушбу тадқиқотлар натижаларидан хорижий тилларни ўқитиш методологияси, метод ва методикаларни такомиллаштириш, янгиларини ишлаб чиқиш, жумладан, рус тилини хорижий тил сифатида она тилиси ўзбек бўлган фуқароларга ўзбек тили билан қиёсий-солиштирма усулда жадал ўргатиш соҳасидаҳанузга қадаретарлича фойдаланилмаган, бу йўналишда тадқиқотлар эндигина амалга оширилаётган бўлиб,бу масала кенг қамровли кўламда, диссертация ҳажмида мукаммал ёритилиб, ўз ечимини тўла топиши лозим. Айниқса, рус тилини хорижий тил сифатида техника йўналишлари бўйича таълим олаётган талабаларга уларнинг она тилиси билан қиёсий солиштириб ўқитиш методологиясини ёритиш, комплекс таҳлил қилиш методикасини жорий қилиш билан боғлиқ бир қатор масалаларнинг умумлаштирилган ҳолда махсус тадқиқ этилмаганлиги тилшунослигимизда ушбу мавзунинг махсус катта бир махсус илмий иш – диссертация ҳажмидаўрганиш зарурлигини кўрсатади.

Тадқиқотнинг мақсадинофилологик мутахассисликлар бўйича таълим олаётган талабаларга рус тилини уларнинг она тилиси – ўзбек тили билан қиёслаган ҳолда ўргатиш масалаларинитадқиқ қилиш, илмий асослашва олиинган натижаларни илмий жамоатчиликка тақдим қилиш педагогик амалиётга жорий этишдан иборат**.**

Тадқиқотнинг вазифалари:

- рус тилини талабаларга уларнинг она тилиси – ўзбек тили билан қиёслаган ҳолда ўргатиш тадқиқининг фалсафий методологик асосларини ёритиш;

- нофилологик мутахассисликлар бўйича таълим олаётган талабаларга рус тилини уларнинг она тилиси – ўзбек тили билан қиёслаган ҳолда ўргатиш жараёнини система нуқтаи назаридан асослаш;

- турли тил оилаларига мансуб икки тил (рус ва ўзбек)тиллари қонуниятларидан келиб чиққан ҳолда қиёсий солиштирма методикани, ҳамда ушбу методиканинг усул ва принципларини ишлаб чиқиш ва жорий этишнинг тил ўргатиш соҳасида устувор аҳамият касб этишини илмий далиллаш;

- инновацион методика асосида ўтказилган машғулотлар жараёнини комплекс қиёсий таҳлил қилиш орқали ўзбек ва рус тилларидаги аниқланган лисоний ва нутқий хусусиятларини очиб бериш;

- инновацион методиканинг матн ҳосил қилиш ва услубий имкониятларини ўрганиш;

Тадқиқот мавзусини ёритишда диалектик, гипотетик-дедуктив, таснифлаш, тавсифлаш, статистик, қиёсий-тарихий, солиштирма-қиёсий таҳлил, луғавий изоҳлар (дефинициялар) таҳлили, кўп аспектли комплекс таҳлил усулларидан кенг фойдаланилган.

Умумдидактик принцип ва усуллар бир қаторда илмий асосланган ҳолда янги, инновацион тутум (принцип) вариём(усул)лар ҳам ишлаб чиқилиб, педагогик амалиётга жорий этилди. Инновацион технологияларни ўқитувчилар ва талабаларга *тез етказиб*, педагогик амалиётга *самарали жорий этиш* кўп жиҳатдан бу иновацияларнинг *ифода шаклларига ҳам боғлиқ* боғлиқ эканлигидан келиб чиққан ҳолда бу инновацион тутумларнинг номланиши ҳам оддий, содда ва равон, қисқа ва лўнда услубда ушбу принципларнинг мазмун моҳиятини ўзида жам қилган [4: 70; 5: 100].

Масалан*, Англа – англат (осмысли и мотивируй); уялма – уялтирма (не стыдись и не стыди);ўйғот яхши таассурот, ёдда қолар умрбод (интересно, впечатлило, легко запомнить – очень мило); сўзла содда ва равон, эслаб қолади осон (интересно и очень внятно, всё понятно и приятно).*

Солиштирма қиёсий таҳлил усули(*"қиёсла, таҳлил қил, ёдла" – "сравни и сопоставь, конкретно представь"*)жуда муҳим, принципиал усуллардан бўлиб, машғулотларнинг кириш қисмидан хулоса қисмигача мунтазам қўлланиб келинади. Масалан, биринчи дарсда, машғулотларнинг кириш қисмидаҳамма учун таниш ва қадрли бўлган соф ўзбекча *уй* ва унинг русча маънодоши*дом* сўзлари мисолида ўзбек ва рус тилларининг фарқли хусусиятлари оддий, содда ва равон, аниқ ва лўнда, шунингдек жуда қизиқарли ва тушунарли тарзда талабаларга англатилади:

"Преподаватель на примере слов *уй – дом* ярко иллюстрирует сказанное, показывает *типичные отличия* узбекского языка от русского:

Если к слову уй прибавить аффикс и получится новое слово *уйи*. В русском языке значение этого слова (уйи) будет выражаться двумя словами: *его дом*. То есть окончание "*и*" в узбекском - *уйи* в русском языке обозначается с местоимением *его*. Сравните: *уй* – дом и *уйи* – его дом.

Добавим узбекскому уйи еще одно окончание (для простаты и доходчивости объяснения студентам технических вузов лингвистический термин аффикс можно заменить словом окончание): *м*. Теперь это слово будет выглядеть так: *уйим*, по-русски – совсем по-другому: *мой* дом.

К узбекскому слову *уйим* (мой дом) добавим еще одно окончание: *-из*. Получится – *уйимиз*. По-русски значение узбекского слова передаётся совершенно иначе: *наш* дом.

Узбекскому слову *уйимиз* прибавим следующее окончание – *-да*. Получится новое слово – *уйимизда*. По-русски это переводится фразой – в *нашем* доме.

Добавим следующее к слову *уйимизда* следующее окончание - *ги*. Образуется новое слово *уйимиздаги*. На русском языке это выражается совершенно иначе: *то, что в нашем доме*.

К слову уйимиздаги прибавим еще одно окончание: *лар*. Это окончание множественного числа. Образовалось слово – *уйимиздагилар*. По-русски это выглядит следующим образом: *Те, которые живут в нашем доме*.

Продолжим. Прибавляем к *уйимиздагилар* окончание *–нинг*. Образуем – *уйимиздагиларнинг*. Буквальный перевод значения этого слова в русском языке следующее: *то, что принадлежить тем, которые живут в нашем доме*. Достаточно длинная фраза. При желании можно было бы продолжить, но будем довольствовать этим" [3:17].

Литература:

1. Данияров, Б. Х. Ўзбек тили лексик синонимларининг лисоний ва нутқий муносабати, лексикографик тадқиқи. Монография / Б. Х. Данияров. – Тошкент:"Sano-standart", 2019, – 200 б.
2. Данияров. Б.Х. Сопоставительная методика инновационного обучения говорению на русском языке узбекоязычных студентов нефилологического направления. Материалы международной научно-практической конференции «Русский язык и литература в центрально-азиатском регионе». Бухара, Бухарский ГУ. – 2021. – 294 с. С. 244.
3. Данияров Б.Х.Методика инновационного обучения говорению на русском языке узбекоязычных студентов технических вузов/ Традиции и новации в профессиональной подготовке и деятельности педагога: сб. науч. тр. IV Междунар. науч.-практ. конф. 24–26 марта 2022 г. / под редакцией И.Д. Лельчицкого. – Тверь: Твер. гос. ун-т, 2022. – Вып. 20. С. 15.
4. Данияров Б.Х. Принципы и приёмы оригинальной методики обучения русскому языку взрослых. //в журн. Преподавание языка и литературы, 2021, №7. С. 70-73.
5. Данияров Б.Х. Инновацион технологиялар асосида таълим жараёнлари сифат ва самарадорлигини ошириш. Монография. Тошкент: "Sano-standart", 2014, – 172 б. Б. 100-102.
6. Данияров Б.Х. Комплексный анализ семантической структуры и функционирования лексических синонимов. Монография / Б. Х. Данияров. – Ташкент: Издательство Bookmanyprint, 2022. – 156 с. – С. 3–5.

IJTIMOIY-GUMANITAR FANLARNI O'QITISHISHNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMAYATI

R.M.Qarshiyev

Navoiy davlat pedagogika instituti tarix fakulteti dekani tarix fanlari nomzodi, dotsent.

Navoiy, O'zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishning dolzarb ahamiyati va ta'lim sifati oshishiga ta'siri hususida mulohazalar yuritilgan ochilib berilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish, jamiyat, milliy g'urur, ta'lim-tarbiya, tamoyil, globallashuv.

ЗНАЧЕНИЕ ПРЕПОДАВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК НА СЕГОДНЯШНИЙ ДЕНЬ

Аннотация: В данной статье представлены комментарии к актуальной важности преподавания социальных и гуманитарных наук и их влиянию на повышение качества образования.

Ключевые слова: преподавание социальных и гуманитарных наук, общество, национальная гордость, образование, принцип, глобализация.

THE IMPORTANCE OF TEACHING SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TODAY

Abstract: This article discusses the current importance of teaching social and humanities and its impact on the quality of education.

Keywords: Teaching social and humanitarian sciences, society, national pride, education, principle, globalization.

Bugungi murakkab globallashuv davrida ma‘naviyat sohasida vujudga kelgan dolzarb muammolar, xalqimiz ma‘naviyatini asrash va yuksaltirish, ayniqsa yosh avlod qalbi va ongini turli zararli g‘oyalar hamda mafkuralar ta‘siridan saqlash, himoya qilish masalalariga alohida e‘tibor qaratilmoqda.

Hozirgi davrning muhim vazifalaridan biri, yoshlarimizni Ona vatanga muhabbat va sadoqat, milliy g‘urur, yuksak axloq va ma‘naviyat, qadimiy va boy ma‘naviy merosimizga iftixor tuyg‘usi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashdir. Buning uchun yoshlarning istak va moyilliklarni e’tiborga olgan holda ularni har tomonlama yetuk va barkamol qilib tarbiyalashda jahonning ilg‘or tajriba va usullaridan foydalanish zarur.

Ma’lumki, har qanday jamiyatning rivojlanishida yosh avlod vakillariga qaratiladigan e’tibor o‘ta muhim o‘rin tutadi. Bu jamiyatning eng kichik bo‘g‘ini hisoblangan oiladagi tarbiya, bir oilaning kelajagiga, davlat darajasidagi e’tibor esa butun mamlakatni taraqqiyotining omili bo‘lib xizmat qiladi.

Davlatimiz rahbari faoliyatining dastlabki yillaridanoq, Ijtimoiy-gumanitar fanlarga alohida e’tibor qaratdi.

Ijtimoiy-gumanitar fanlarga ehtiyojning ortishini Prezidegntimiz Shavkat Mirziyoyevning quyidagi fikridan yaqqol anglashimiz mumkin: ―Bizda uzoq yillar davomida ijtimoiy fanlarga nisbatan birtomonlama texnokratik yondoshuv, bu boradagi masalalarga ajabtovur bir ―o‘gay qarash shakllanib qolgan. Ayni paytda, afsus bilan qayd etish mumkinki, haligacha uzluksiz ta'lim bosqichlarida, ayniqsa oliy ta'limda ijtimoiy fanlarni qancha hajmda va qanday yo‘nalishlarda, qay bir shaklda va qanday mazmunda o‘qitish va o‘rgatish bo‘yicha yaxlit kontseptsiya yo‘q" [1: 228]. O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan 2022 yilning ―Inson qadrini ulug‘lash va faol mahalla yili, deb nomlanishi ham bejiz emas, albatta. Aslida ham inson bu yorug‘ olamning eng oliy mavjudoti, eng oliy qadriyat ekanligi , fanlarda ham bot-bot takrorlanib keladi. Biroq unga amal qilish masalasida bugun olimlar ham, odamlar ham ojizdek. Inson qadri nimada namoyon bo‘ladi?, Inson qachon qadrli mavjudot sifatida e'tirof etiladi? Inson qadri avvalo uning ongli mavjudot ekanligi, ilm-tafakkuri, imon-e'tiqodi, go‘allikni yarata olishi, ezgulik urug‘ini sochishi, mehr-oqibatni namoyon eta olishi, qalblarni ka'ba deb bilishi kabilar bilan qadrlidir. Agar masalaga yanada jiddiyroq yondoshadigan bo‘lsak, insonni qadrlaydigan sifat va fazilatlar qanday shakllantiriladi, ularni kim va qachon, qanday usullarda o‘rgatadi? Bularning javobini biz bevosita ilm-fan, ta'lim tarbiyadan topamiz. Aynan insnnning ma'naviy kamolini, insoniy qadr-qimmatini shakllantiradigan fanlar bu - ijtimoiy-gumanitar fanlardir. Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitishda yuzaga kelayotgan muammolar inson qadrini yo‘qolishiga, jamiyatdagi beqarorliklarni yuzaga kelishiga, insonlardagi loqaydlik, sovuqqonlik, mas‘uliyatsizlik kayfiyatini yuzaga kelishiga sabab bo‘lmoqda.

Ilm-fan namoyondalarining, ta‘bir joiz bo‘lsa, igna bilan quduq qaziydigan zahmatkash olimlarimizning mashaqqatli ilmiy izlanishlari mamlakatimiz uning bugungi va kelgusi ravnaqi uchun juda katta ahamiyatga ega. Bu fidoiy insonlar uchun har tomonlama qulay sharoitlar yaratish maqsadida biz bor kuch va imkoniyatimizni safarbar etamiz. [2:118.] deb ta'kidlagan O‘zbebekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev. Chindan ham so‘nggi yillarda mamlakatmizda tub burilish davrini boshlab berib, amalga oshirilayotgan islohatlar orqaga qaytmas va to‘xtatib bo‘lmas suratlarda rivojlanayotganligini ko‘rishimiz mumkin. Bugun yurtimizdagi o‘zgarishlarga xalqaro keng jamoatchilik diqqat-e'tibor qaratib, katta qiziqish bildirmoqda. Bu esa shu jamiyatning a'zosi bo‘lgan har bir fuqaroning zimmasiga mas'uliyat yuklaydi. Mazkur tushunchaning mazmun-mohiyatini tushuntirib berish aholi ayniqsa, yoshlarning qalbi va ongiga singdirishda ijtimoiy-gumanitar soha mutaxassislarining o‘rni va ro‘li nihoyatda ahamiyatlidir. Jamiyatda millatlararo totuvlik, dinlararo bag‘rikenglik, insonparvarlik va hamjihatlik kabi tamoyillarni mustahkamlashda ijtimoiy-gumanitar fanlarning ta'siri yuqori sanaladi. Biroq hozirgi vaqtda ayrim muammolarning ko‘lami va miqiyosi kengayib borib, bir qator tizimli muommolar saqlanib qolmoqda. Jumladan, keskin kurash va raqobat avj olayotgan globallashuv sharoitida milliy o‘zlikni anglash jarayonlariga turli yot g‘oyalarni salbiy ta'siri ortib, odamlarning qalbi va ongini egallash uchun bo‘layotgan murosasizlik ijtimoiy-gumanitar sohadagi fundamental, amaliy va innovatsion ishlarni takomillashtirishni talab etmoqda. Shuningdek jahon sahnasida sodir bo‘layotgan turli jarayonlarning mazmun-mohiyatini anglash darajasi pastligi, bu boradagi yaxlit tushuncha va tasavvurlarning yetarlicha shakllanmagani terrorizm, ekstremizm, aqidaparastlik, separatizm, odam savdosi, ommaviy madaniyat, narkobiznes va turli transchegaraviy tahdidlarga qarshi kurashishda samarali tizim va doimiy ishlaydigan mehanizm yaratish lozim. Mamlakatimiz tinchligi, jamiyatimiz barqarorligi umuminsoniy, milliy va diniy qadriyatlarimizga qarshi qaratilgan xalqimizning asrlar davomida shakllangan hayot tarzini barbod qilishga yo‘naltirilgan mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashishning samarali usul va vositalarini ishlab chiqish, qo‘llash ishlari zamon talablaridan ortda qolmoqda. Mamlakatimizdagi ta'lim tizimida boshlangan islohotlar o‘quvchi va o‘qituvchilarning ham o‘z ustida ishlashga, izlanishga, ilmiy-ijodiy faoliyatga undayotgani barchamizni quvontiradi. Biroq hali bajarishimiz kerak bo‘lgan vazifalar talaygina ekanligini mavjud muammolar va O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 28 yanvar 2022 yildagi PF-60 son «2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi

to‘g‘risidagi[3] farmonida ko‘rsatilgan bir qator quyidagi ustuvor vazifalar mazmunidan ham bilishimiz mumkin:

1. Inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish.
2. Mamlakatimizda adolat va qonun ustuvorligi tamoyillarini taraqqiyotning eng asosiy va zarur shartiga aylantirish.
3. Milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o‘sish sur'atlarini ta'minlash.
4. Adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish.
5. Ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash va sohani yangi bosqichga olib chiqish.
6. Milliy manfaatlardan kelib chiqqan holda umumbashariy muammolarga yondashish.
7. Mamlakatimiz xavfsizligi va mudofaa salohiyatini kuchaytirish, ochiq, pragmatik va faol tashqi siyosat olib borish.[3] Mana shu beligilangan vazifalarning birortasi yo‘qki, uni ijtimoiy-gumanitar fanlarning yordamisiz bajarish mumkin bo‘lsa. Demak, Inson qadri, inson qadrini ko‘tarishga qaratilgan chora-tadbirlar avvalo ijtimoiy-gumanitar fanlarning qanday o‘qitilishi bilan chambarchas bog‘liqdir. Bunda eng avvalo uzluksiz ta'limni gumanitarlashtirish, ijtimoiy gumanitar sohada olib borilayotgan tadqiqot ishlarining samaradorligini oshirish zarur. Bu esa ijtimoiy-gumanitar fanlarning bugungi kundagi ahamiyatini oshirib, hali qilinishi kerak bo‘lgan ishlarning ko‘pligini ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytadigan bo`lsak Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitishda avvalo o‘quv dasturlarini jiddiy tahlil qilishi, takroriy mavzulardan qochish, ularni shunga yaqin bo‘lgan mavzular mazmuniga singdirish kerak; davlatimiz tomonidan belgilab berilgan ustuvor vazifalarni har bir ijtimoiy-gumanitar fan o‘qituvchisi o‘z sohasidan kelib chiqqan holda, muayyan yo‘nalishini chuqurroq tahlil qilish muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Foydanalingan adabiyotlar

1. Шавкат Мирзиёев. Янги Ўзбекистон стратегияси –Т, 2021. –Б.228.
2. Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari, Yoshlar nashriyot uyi Toshkent-2019, 118- bet.
3. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й., 06/22/60/0082-сон)
4. Лалихон Ашуралиевна Мухамеджанова. ―Роль нравственности в общественном сознании. Научный вестник Наманганского государственного университета 2019. № 9 С - 86-91

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI ORQALI GEOGRAFIYA FANINI O‘QITISHNING NAZARIY ASOSLARI

Shodiyev Hamza Ro‘ziqulovich
Navoiy davlat pedagogika instituti O‘quv-uslubiy boshqarma boshlig‘i

Annotatsiya

Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning takomillashishi va axborot almashuvchi qurilmalarni zamonaviylashishi hamda ijtimoiy tarmoqning ommalashuvi tufayli uzluksiz ta’lim tizimida o‘quvchi-talabalarining fanlarga, shu jumladan geografiya fanlariga oid qiziqishini oshirish va geografik kompetensiyalarini rivojlantirish dolzarb muammolardan biri bo‘lib qolmoqda. Bu kabi muammolarni yechish uchun o‘quvchi-talabalarning geografiya fanlariga bo‘lgan qiziqishini oshirishga, mantiqiy, kognitiv fikrlashini rivojlantirishga va kompetentligini rivojlantirishga mo‘ljallangan zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan, jumladan axborot ta’lim muhitlaridan foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish lozim.

Kalit so‘zlar: geografik kompetensiyalar, mantiqiy fukrlash, kognitiv fukrlash, ta`lim muhiti.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ГЕОГРАФИИ С ПОМОЩЬЮ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМЕ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

Сегодня, благодаря совершенствованию цифровых технологий и модернизации устройств обмена информацией, а также популяризации социальных сетей, повышение интереса студентов к наукам, в том числе к географии, и развитие их географической компетентности в системе непрерывного образования остается одной из насущных проблем. Для решения подобных задач необходимо совершенствовать механизмы использования современных образовательных технологий, в том числе информационных образовательных сред, призванных повысить интерес учащихся к географии, развивать их логическое и познавательное мышление, развивать их компетентность.

Ключевые слова: географические компетенции, логические рассуждения, когнитивные рассуждения, образовательная среда.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF TEACHING GEOGRAPHY USING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE SYSTEM OF CONTINUING EDUCATION

Annotation

Today, thanks to the improvement of digital technologies and the modernization of information exchange devices, as well as the popularization of social networks, increasing students' interest in the sciences, including geography, and developing their geographical competence in the system of lifelong education remains one of the pressing problems. To solve such problems, it is necessary to improve the mechanisms for using modern educational technologies, including information educational environments designed to increase students' interest in geography, develop their logical and cognitive thinking, and develop their competence.

Key words: geographical competencies, logical reasoning, cognitive reasoning, educational environment.

Uzluksiz ta'lim tizimida o'quvchi-talabalarning geografiya fanlariga oid ijodiy qobiliyatini oshirish, mantiqiy, kognitiv fikrlashini rivojlantirishga bag'ishlangan tadqiqotlar Y.V.Mitrofanova[1], Y.A.Istomina[2:19], G.Y.Nechepurenko[3:207], N.O.Vereshaginalar[4:20], geografiya fanlarini o'qitishda web-texnologiyalardan foydalanishga doir A.I.Sheynis, Miguel Inez Soareslar, ochiq axborot ta'lim muhitlardan, ko'p bosqichli integrativ topshiriqlar va PISA testlardan foydalanishga masalalariga oid izlanishlar A.B.Janzakov, Y.Y.Zabolotnova, R.Y.Torgashev, Isidora Sáez Rosenkranz, Yonca Tiknazlar tomonidan tadqiq etilgan.

Ushbu olimlarning ishlarida uzluksiz ta'lim tizimida geografiya fanlarining o'qitish samaradorligini oshirishda axborot-ta'lim muhitlaridan va masofaviy o'qitish tizimlaridan foydalanishning nazariyasi va amaliyotiga oid ayrim yondashuvlar ilgari surilgan bo'lsa-da, ammo uzluksiz ta'lim tizimida geografiya fanlarning o'qitish samaradorligini oshirishni yaxlit tizimi maxsus monografik tadqiq etilmagan. Shu bois, ilgari surilayotgan tadqiqot, ya'ni uzluksiz ta'lim tizimida geografiyani o'qitishda axborot ta'lim muhitlaridan foydalanish metodikasini takomillashtirish dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

Uzluksiz ta'lim tizimida geografiya fanlarning mazmuniga yerning shakli va o'lchamlari, havo va suv qobig'i, inson va tabiat, materiklar va okeanlar tabiati, Antarktida, davlatlarning iqlimlari, O'rta Osiyo va O'zbekiston tabiiy geografiyasi, O'zbekistoning tabiiy boyliklari, milliy iqtisodiyotning tarkibiy tuzilishi va regional tavsifi, jahonning siyosiy xaritasi, tabiiy resurslari, xo'jalik va regional tavsifi, dunyo geosiyosatining manzarasi va tabiatning global muammolar kiritilgan.

Keltirilgan mavzularni o'quvchi-talabalar ongiga to'laqonli yetkazishda og'zaki bayon etish orqali samarali natijaga erishib bo'lmaydi. Ushbu mavzularni o'qitish uchun obrazli shaklda, ya'ni vebga mo'ljallangan videodarslar, animatsion effektlar va virtual ta'lim texnologiyalaridan, interaktiv xaritalardan, uch o'lchovli o'quv vositalardan foydalanish maqsadga muvofiq sanaladi.

Bugungi kunda fanlarni o'qitish samaradorligini oshirishda, o'quvchi-talabalarning kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirishda axborot ta'lim muhitlari, ta'lim platformalari va ta'limiy web-saytlardan faol foydalanilib kelinmoqda. Boshqa fanlar qatorida geografiya ta'lim va tarbiya jarayonida ham axborot ta'lim muhitlaridan foydalanish muhim sanaladi. Shuning uchun mamlakatimiz uzluksiz ta'lim tizimida geografiya fanlarini o'qitish samaradorligini oshirishda, o'quvchi-talabalarning geografik kompetensiyalarini shakllantirishda va rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan, xususan axborot ta'lim muhitlaridan foydalanishning zamonaviy yondashuvlarini ishlab chiqish lozim. Buning uchun dastlab xorijiy tajribalarni o'rganishni taqozo etadi. Shu bois, tadqiqot doirasida xorijiy umumiy o'rta ta'lim maktablari, kasb-hunar kollejlari va oliy ta'lim muassasalarida geografiya fanlarini o'qitishdagi holati tahlil etildi. Bu borada, ya'ni AQSh, Yevropa va Osiyoning ba'zi bir oliy ta'lim muassasalarida geografiya mutaxassislarini tayyorlash bo'yicha tajribalarini tahlil qilish asosida, aytish mumkiniki, ilk dunyoning turli mamlakatlarida yagona tizim mavjud emas degan xulosaga kelish mumkin. Jahon ta'lim amaliyotida taqdim etilgan bo'lajak geografiya mutaxassislarining individual, konseptual yondashuvlari, shakllari va usullarini keltirish orqali quyidagi qoidalarda umumlashtirish mumkin: geografiya fanlaridan o'quvichlarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga oid PIZA testlaridan foydalanish to'lalaigicha joriy qilish maqsadga muvofiq; talabalarni tabiat hodisalari va jarayonlariga oid kreativ, kognitiv fikrlashini hamda kompetentligini rivojlantirish zaruriyati mavjud; talabalarga geografik bilimlarni berishda xorijiy axborot ta'lim muhitlaridan, ta'lim portallaridan, ta'limiy web-saytlardan foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish va ularni pedagogik tajriba-sinovdan o'tkazish orqali mamlakatimiz ta'limi jarayoniga joriy etish; georafiya fanini o'rgatishga oid virtual ta'lim texnologiyalarini, interaktiv o'quv vositalarni ilmiy asoslash orqali tadbiq etish; talabalarning mustaqil ta'limida mobil texnologiyalardan foydalanish madaniyatini shakllantirish.

Shuningdek, mazkur maqolada uzluksiz ta'lim tizimida geografiya fanlarini o'qitishni pedagogik shartlari aniqlashtirildi. Bunga ko'ra, uzluksiz ta'lim tizimida geografiya fanlarini axborot ta'lim muhitlari yordamida o'qitish samaradorligini oshirishda quyidagi tamoyillarga tayaniz lozimligi aniqlandi: tizimli yondashuv;

uzluksizlik; interaktivlik; individual ta’lim olish; ochiqlik; mustaqil ta’lim olish; bilimlarning onlayn baholash va nazorat qilish.

Shunday qilib, nazariy jihatda keltirilgan tahlillarga ko‘ra, uzluksiz ta’lim tizimida geografiya fanlarini o‘qitish samaradorligini oshirishda yuqorida keltirilgan pedagogik-shartlarni amal qilish lozim degan xulosaga kelindi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Митрофанова Ю. В. Особенности организации учебной деятельности учащихся при работе с электронным учебником в 7 классе // География и экология в школе XXI века. – Москва, 2004. – № 2. – С. 56-63.

2. Истомина Е.А. Методика рефлексивной деятельности учащихся в развитии географических умений в курсе «Экономическая и социальная география мира» // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Санкт-Петербург, 2009. – 19 с.

3. Нечепуренко Г. Я. Дифференцированный подход к учащимся в обучении экономической и социальной географии мира // Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Москва, 1986. – 207 с.

4. Верещагина Н.О. Формирование экономических понятий при изучении «Экономической и социальной географии мира» (на примере материала темы «Мировое хозяйство») // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. – Санкт-Петербург, 2000. – 20 с

USULI SAVTIYAGA ASOSLANGAN DARSLIKLARDA BOLALAR ADABIYOTI

Xurshida Xamrakulova

Toshkent amaliy fanlar universiteti professori, filologiya fanlari doktori,O‘zbekiston

Maqolada o‘zbek bolalar adabiyotining fan bo‘lib shakllanishida milliy uyg‘onish davr pedagogikasining ko‘rsatgan ta’siri, o‘tgan asr boshlarida yaratilgan dastlabki alifbo va darsliklarda bolalar adabiyotiga oid asarlarning berilishi, dastlabki badiiy matnlarning aksari tarjima asalardan iborat bo‘lganiga qaramay, pirovardida milliy pedagoglarimiz tomonidan yaratilgan mustaqil tarzdagi kichik badiiy matnlarda bolalar tarbiyasi va ta’limiga oid bo‘lgan didaktik materiallar keng o‘rin olganligi kabi masalalar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: bolalar adabiyoti, milliy pedagogika, jadid adabiyoti, darslik, alifbo, o‘qitish tizimi, didaktik asar, hikoya, badiiy matn, “Mevalar mojarosi”

В статье рассмотрены влияние педагогики эпохи национального возрождения на становление узбекской детской литературы как науки, рассмотрены вопросы размещения в первых азбуках и учебниках, созданных в начале прошлого века, отрывков из детской литературы; обосновано, что если вначале большинство фрагментов художественной литературы в них составляли произведения в переводе, то в дальнейшем широкое место стало отводится дидактическим материалам по воспитанию и образованию детей в форме небольших художественных текстов, созданным национальными педагогами.

Ключевые слова: детская литература, национальная педагогика, джадидская литература, учебник, азбука, система обучения, дидактическое произведение, рассказ, художественный текст, "Дискуссия фруктов"

Bolalar adabiyotining fan sifatida shakllanib, maktab darsliklaridan joy olganiga bir asrdan ziyod vaqt o‘tdi. Sinchiklab tekshirilsa, bolalar adabiyotida didaktika asosiy yo‘nalish bo‘lib kelganini payqash mumkin. Albatta, Sharqning va milliy adabiyotning sara asarlaridan oziqlangan bolalar adabiyoti uchun didaktikaning ustuvorligi tabiiydir. Bu, ayniqsa, milliy uyg‘onish davri pedagogikasida bolalar adabiyotini yoritishda asosiy mezon bo‘lib qoldi.

Negaki, bolalar adabiyotidagi matnlarning bola yoshiga mos bo‘lishi, yengil o‘zlashtirilishi, matn qatidagi ma’noning bo‘rtib turishi, syujet rivojida birozgina kinoyaviy ruhning mavjud ekanligi, bu ruh asarga kulgi baxsh etishi yoxud asarni bola ko‘z o‘ngida jonli namoyish qilishga xizmat qilishi (nihoyada, kinoya matndan chiqarilgan xulosani tasdiqlashi lozim), obrazlarni qiyoslash bola ixtiyoriga havola qilinishi, chiqarilgan xulosa ongda jonlangan voqelikka mos kelishi ularning tasavvurini boyitish va tafakkurini kengaytirish imkonini bergan. Albatta, bolalar adabiyotiga qo‘yilgan talablar kichik matn zamiriga singib ketadi. Buni chuqur anglagan jadid pedagoglari dastlabki darsliklarida ijodiy matnlarning kiritilishiga e’tibor qaratdilar. Bolaning kelajakda kim bo‘lib kamolga yetishuvi bolalar adabiyotining unga ko‘rsatgan ta’siri bilan o‘lchanadi. Shuning uchun bolalarga yoziladigan asarlar kattalarga yoziladigan asarlardan ko‘ra qiyinroq, bolalar ijodkorlarining mas’uliyati ikki hissa kattaroqdir.

Material va metodlar

Ushbu maqolani yoritishda Yo‘ldosh Abdullayevning “Eski maktabda xat-savodga o‘rgatish”, Ulug‘bek Dolimovning “Turkistonda jadid maktablari”, Mo‘min Fattayevning “Atoqli pedagoglarimiz” kabi ilmiy kitoblarida keltirilgan dastlabki alifbo va darsliklarga oid badiiy matnlar, Munavvarqorining “Adib us soniy”, Avloniyining “Birinchi muallim”, “Ikkinchi muallim”, “Turkiy Guliston yoxud axloq” kitoblari, Hamzaning “Yengil adabiyot” “O‘qish kitobi”dagi bolalarbop matnlar, Hamzaning “Tanlangan asarlar” II jildiga kirgan “Mevalar mojarosi” she’rlari tahlil qilingan. Tahlilda qiyosiy tipologik, sotsiologik va stilistik tahlil metodlaridan foydalanilgan.

Natijalar va ularning tahlili

Yangi usul maktablarida tez savod chiqarish usuli maddiya, ayniqsa, usuli savtiya metodi orqali amalga oshirilgach, bolalarning matnlarni sidirg‘asiga o‘qib tushunish va qayta hikoya qilish, shu asnoda yangi matnlar tuzishlari uchun albatta kichik matnlarga zaruriyat sezilgan. Avvaliga rus-tuzem maktablari darsliklaridan ijodiy foydalangan metodistlar keyinroq mustaqil tarzda o‘qish kitoblarini yaratdilar. Har bir darslik muayyan mavzular asosidagi matnlar bilan boyitildi. E’tiborlisi, bu matnlarning aksari milliy turmush tarzimiz, qadriyatlarimiz asosida yaratildi. Izlanishlar tezda o‘zining samarasini berdi, ammo pirovardida millat o‘rtasida ham ikkiga bo‘linish yuzaga keldi. Ya’ni “qadimchi”lar (eski maktab tizimini targ‘ib qiluvchilar) va jadid pedagoglari o‘rtasida kechgan janglar siyosiy tus oldi, jadidlar faoliyati hukmron mafkuraga tahdid soldi. Garchi mavjud hokimiyat usuli jadid maktablariga yon berishga majbur bo‘lsa ham, yangi usul maktablari ming mashaqqatlar bilan faoliyatini davom ettirdilar. Keyinroq bu faoliyatga ham batamom chek qo‘yildi. Shunga qaramay, jadidlar millatning tafakkur o‘zanini yangi sarhadlarga burib yubordi.

Ta’limni isloh qilishga sabab bo‘lgan eski maktab tizimi bir qator noqulayliklarga ega edi. Yo‘ldosh Abdullayevning “Eski maktablarda xat-savodga o‘rgatish” nomli kitobida yozilishicha, maktabda asosiy darsliklar “Haftiyak” va Chor kitob”dan iborat bo‘lib, dastlabki savod chiqarilgach, matnlar mazmuni tushuntirilmay yodlatilgan. Bir so‘z bilan aytganda, diniy kitoblardan ta’lim olishga qaratilgan eski maktablarda dunyoviy savodxonlikka e’tibor berilmagan [1. B. 53].

O‘z-o‘zidan bolalar adabiyotiga oid manbalarni o‘qitish eski maktablarda ko‘zda tutilmagan. Bu yerda bola shaxsini rivojlantirish, uning tafakkur va tasavvurini kengaytirishga qaratilgan badiiy matnlar haqida gap ham bo‘lmagan. Savodga o‘rgatishning hijo metodi, notanish tildagi asarlarni quruq yodlash albatta ta’limni jiddiy isloh etishni talab qilar edi

Jadid pedagogikasida bolalarni muayyan bir vazifaga da’vat etuvchi pand-nasihat mavzusidagi asarlar asosiy o‘rin tutgan. Bolalar adabiyotining tadqiqochisi Rahmatilla Barakayev to‘g‘ri ta’kidlaganidek, “o‘zbek bolalar she’riyatining har bir davrdagi mavzu ko‘lami muayyan davr xususiyati bilan belgilanib, asosan o‘sha davr uchun dolzarb bo‘lgan mavzularni qamrab oladi”[2. B. 148]. Sharqona qadriyatlarga asoslangan didaktik ruhdagi asarlarning o‘tgan asr boshi bolalar adabiyotiga xos xususiyat bo‘lgani tabiiydir. Uzoq asrlar mobaynida xalq sevib o‘qigan “Guliston”, “Bo‘ston”, “Qobusnoma”, “Kalila va Dimna”, “Gulzor”, “Zarbulmasal” kabi asarlardan oziqlangan millat tafakkuri o‘z-o‘zini taftish qiluvchi, o‘zini kashf etishga qaratilgan keng asarlarni emas, aynan yangi usul darsliklarida berilgan hikoyatlar, masal, hikmatlarni oson qabul qilgan. Shu o‘rinda aytish kerakki rus tuzem maktablarining o‘zbek sinflarida Sa’diyning “Guliston va “Bo‘ston” asarlaridan ham foydalanilgan. Pand-nasihat mavzusi yetakchilik qilgan asarlarda muallif shaxsi asosiy o‘rin tutadi. Bunday asarlarda bolalik olami bo‘rtib turuvchi psixolik jihatlarga, bolaning qiziqishlari, uning tafakkuri va tasavvuriga urg‘u berilmaydi. Hikoyachi yetakchi mavqeda turadi. Natijada, badiiy matn bolaga bir tomonlama ta’sir ko‘rsatadi. Ya’ni bunda tashqi ta’sir sezilarli oshadi. Bu tipdagi asarlarda ham g‘oyadan kelib chiquvchi xulosalar asosiy o‘rin egallaydi. Shunga qaramay, o‘tgan asr boshi millat tafakkurini yangilash uchun bu kabi asarlarning jasorat bilan darsliklarga tatbiq qilinishi katta voqelik hisoblangan. Bolalarning yoshi va saviyasini hisobga olib yaratilgan bolalar adabiyoti usuli jadid maktablari uchun yaratilgan darslik va qo‘llanmalardan boshlangan.

Tovush metodidagi ilk kitob S.Saidazizovning “Ustodi avval” kitobidir. Manbalarda kitob 1900-yilda nashr qilingani, uning muvaffaqiyati muallifning rus-tuzem maktabida o‘qigani va shu yerda o‘zbekcha sinfda muallim bo‘lib ishlagani, S.M.Grameniskiy darsliklari bilan tanish bo‘lgani bilan belgilanadi. Shaxsan S.M.Grameniskiy unga rus-tuzem maktablarining o‘zbekcha sinflari uchun alifbo kitobini yozishni topshiradi. Uning tashabbusi bilan “Ustodi avval” 3000 nus’hada bosib tarqatiladi.

Yangi zamon bolalar adabiyotining shakllanishiga aynan shu kitob sabab bo‘ldi. Ilk o‘zbek alifbosi hisoblangan “Ustodi avval”ning 1903-yildagi 2-nashrida “Tulki birla echki”, “Yo‘lbars birla sichqon”, “Bo‘ri birla laylak”, “Tulki birla xo‘roz”, “Tulki birla laylak”, “Pashsha birla ari”, “Ayiq birla qishloqi”, “Bo‘ri birla echki”, “Qurbaqa birla xo‘kiz”, “Bola va otasi” kabi tarjima matnlar berilganiga qaramay, mana shu asarlar orqali bolalar yoshi, ruhiyati, qiziqishlarining inobatga olingani “Ustodi avval”ning bolalar adabiyotini shakllantirishdagi muhim bosqich bo‘lganini ko‘rsatadi.

“Ustodi avval” birinchi bo‘limi hisoblangan alifbe davri yakunlangach, keyingi bo‘limlarda bilimga targ‘ib qilish va tarbiya xususidagi “Dunyoning yorug‘ligi ilm birla. Ilmsiz aql – yengsiz kiyim. Ko‘p bil, oz so‘zla. O‘ylamay so‘zlagan og‘rimay o‘lur. Tilingni saqla o‘zingni chaqmasun. Birovni g‘iybat qilmoq gunohlar

kattasidur. Nodon so‘zig‘a sukut javobdur. Avval o‘yla keyin so‘yla” kabi maqollar, didaktik ruhdagi she’r va hikoyalar berilgan.

Ilk alifbolarni maxsus o‘rgangan Y.Abdullayev “Ustodi avval”da bola tarbiyasida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan mavzular kiritilganiga e’tibor beradi. Keltirilgan hikoyalar ulardagi xulosani asoslashga qaratilgani bilan ahamiyatlidir. Ayrim hikoyalar xulosani kulgi orqali tasdiqlashga, boshqalari esa, bolani mantiqan o‘ylashga yo‘naltirgan. Masalan, “Ustodi avval”ning 36-betidagi “Bir bola bir kun o‘zining bir o‘rtog‘ining ko‘chasidin o‘tganda, oning darvozasig‘a «eshak” degan so‘zni yozib ketibdur. Ul xatni ul o‘rtog‘i ko‘rub, ul bolag‘a aytibdur: “O‘rtog‘jon, siz borganingizda, man uyda yo‘q ekanman. Darvozag‘a nomingizni yozub ketgan ekansiz. Ko‘rub o‘zum siz borganingizda yo‘qlig‘img‘a xiyla afsus qildim”, – debdur. Ma’lum bo‘ladurkim, behuda so‘zni yozgan kishi yomon uyalur» [1.B. 109]. Hikoya qisqa, ammo unda kulgi tug‘diruvchi o‘rinlar bolaning bir umr esidan chiqmaydi va xulosaning o‘rinli ekanini chuqur anglashiga imkon beradi. “Zuluk birla ilon” hikoyasida muallif bolaga ta’sir qilishning boshqa shakliga murojaat qiladi. Ya’ni hikoya she’riy yo‘lda berilgani bilan o‘ziga xos ohangga va ta’sir doirasiga ega. Ikkinchidan, “Har kima xushfe’l kerak har zamon” xulosasini chiqarish uchun jiddiy asoslov kerak bo‘ladi.

S.M.Gramenitskiy kitobida o‘qish kitoblaridan tarjima qilingan asarlarning “Ustodi avval”da berilishi, bir tomondan, syujetlarning bolalarbopligi, didaktikaning bo‘rtiqligi, xulosaning aniq va lo‘nda ekanligi bilan, ikkinchi tomondan milliy alifbolarning nashri masalasida rus adiblaridan olingan asarlarning ahamiyati katta bo‘lgani bilan belgilanadi. Bu holatni Muhammadrasul Rasuliyning “Bolalar bog‘chasi” Muhammadamin ibn Muhammadkarimhojining “Rahbari avval” kitoblarida ham uchratish mumkin. Alifbo va o‘qish kitoblari muallimlarining rus-tuzem maktablarida dars bergani, o‘sha yerdagi muhitni yaxshi bilgani ham qaysidir darajada bolalarbop asarlarning tarjimalaridan keng foydalanganiga sabab bo‘lgan. Masalan, Ali Asqar Kalininning 12 bobdan iborat “Muallimi soniy” asari boshlang‘ich sinflarning 3-4-bo‘limlari uchun mo‘ljallangan. Bu asardagi badiiy matnlarning aksari S.M.Gramenitskiy o‘qish kitoblaridagi badiiy matnlarning tarjimasidan iboratligi ham avvalo shu davrda bolalarga maxsus mo‘ljallangan asarlarning bo‘lmaganligi va tarjima qilingan asarlarning aynan bolalarbopligi bilan belgilansa xato bo‘lmas. Shuningdek, dastlabki darslik kitoblarining chop qilinish taqdiri rus arboblariga bog‘liq bo‘lib turganda shu yo‘l bilan millat ta’limiga hissa qo‘shish ham katta jasorat edi. Shunga qaramay, Y.Abdullayev Ali Asqar Kalininning “Muallimi soniy” asari V.R. Nalivkinning “Terma kitob”iga teng emasligi, “Terma kitob”da o‘zbekcha maqol, masal, latifa, topishmoqlar, Mashrab, Shavqiy Namangoniy kabi shoirlarning asarlari hamda “Boburnomadan ayrim parchalar (Farg‘ona viloyati haqida) kiritilgani holda Ali Asqar Kalinin bir necha o‘zbek latifalari bilan cheklangani, bu esa uning o‘zbek og‘zaki va yozma adabiyoti, adabiy tilini puxta bilmagani oqibati ekanligini ta’kidlaydi [1. B. 120].

Ilk alifbo va kitoblar nafaqat o‘zbek , balki tojik tilida ham chiqa boshlagan. Samarqand va Buxorodagi ijtimoiy sharoit shuni talab qilgan. Tojik tilidagi ana shunday kitoblardan biri 1907, 1911-yillarda Abduqodir Shakuriy tomonidan boshlang‘ich maktabning ikkinchi sinfi uchun xrestomatiya sifatida tuzilgan “Jomeul-hikoyat” (“Hikoyalar to‘plami”) kitobidir. Bu kitob muallifning maktab o‘quvchilari uchun tuzgan ikkinchi kitobidir. (Birinchisi “Rahnamoi savod” (“Savod chiqarish rahbari”) – so‘zlarni bo‘g‘inlarga bo‘lib o‘qish uchun mo‘ljallangan kichik xrestomatiya hisoblangan). Unda Firdavsiy, Nizomiy, Sa’diy, Jomiy asarlaridan olingan hikoya, g‘azal va masallar bilan bir qatorda, rus yozuvchilarining asarlaridan tarjima qilingan hikoya va masallar ham berilgan. Jumladan, I.A.Krilovning “Maymun va ko‘zoynak”, “Qarg‘a va tulki”, L.N.Tolstoyning bolalar uchun yozilgan “Bobo va nabira”, “Ikki o‘rtoq”, “Petr Birinchi” kabi hikoyalari kiritilganki, buni shu davrda bolalar katta qiziqish bilan o‘qiganlar. Muallif har bir hikoya oxiriga mazmunli xulosalar bera olgan. Muallif asarlar tarjimasida ham o‘ziga xos yo‘l tutgan. Ya’ni jumlalarning soddaligiga, xulosaning mumtoz adabiyotimiz an’analariga muvofiq she’riy yo‘lda berilishiga e’tibor bergan. Masalan, L.Tolstoyning “Ikki o‘rtoq” hikoyasi tarjimasi fikrimizning to‘g‘riligini to‘la tasdiqlaydi. Bu hikoya ayni vaqtda bolalar uchun maxsus tuzilgan “Quvnoq bolajon” deb nomlangan ertak kitobga “Ayiq nima dedi?” sarlavhasi bilan kiritildi. Uning ovozlashtirilgan shaklini bolalaradabiyoti.uz saytida tinglashingiz mumkin.

“Ikki o‘rtoq o‘rmonda o‘tib ketar edi. To‘satdan oldilaridan bir ayiq chiqib, ularga hamla qildi. Ularning biri tezlik bilan yashirindi. Ammo ikkinchisi ojizlik qildi. Qochishga ulgurolmay, yerga yiqilib, o‘zini o‘likka o‘xshatib harakatsiz yotdi. Ayiq uning oldiga kelib, hamma joyini iskab ko‘rdi va o‘lik gumon qilib qaytib ketdi. Ayiq ketgandan keyin yashiringan tashqari chiqdi va kulimsirab o‘rtog‘idan so‘radi: “Ey do‘stim, ayiq sening qulog‘ingga nima dedi?”

L.Tolstoy o‘z hikoyasini “U menga xavf va qiyinchilik vaqtlarida o‘z o‘rtog‘ini tashlab ketgan kishilar eng yomon odamdurlar” deb xulosalaydi. Shakuriy boshqacha yo‘l tutdi: u Sa’diyning misralari bilan yakunlashni ma’qul ko‘rdi:

Do‘st mashmor, on ki dar ne’mat zanad
Lofi yoriyu barodar xondagi.
Do‘st on boshad, ki girad dasti do‘st
Dar pareshonholiyu, darmondagi.

Ya’ni dasturxon ustida do‘stlik va birodarlikdan lof urgan kishini do‘st sanama. Parishon va nochor qolganda do‘stiga qo‘ldosh bo‘lgan kishigina do‘st bo‘ladi [3. B. 17-19].

Aslida Tolstoy xulosasi berilsa ham darslik yutqazmas edi. Ammo Shakuriy xulosani yumshoqroq qilib, ya’ni eng yomon odamdur degan keskin fikrni do‘st sanama degan shaklda bayon etadi. Bu bilan bola tarbiyasida so‘zning ahamiyatini oshiradi.

Shakuriy ijodiy pedagogik faoliyatiga qo‘shimcha qilib aytish mumkinki, Abduoqodir Shakuriy birinchilardan bo‘lib maktabda kichik yoshdagi o‘g‘il bola va qiz bolalarni birga o‘qitish metodini joriy qilgan, uning tashabbusi bilan Samaraqand maktablariga mehnat va musiqa darslari kiritilgani, o‘z o‘quvchilarini qishloq xo‘jaligi va bog‘dorchilikka oid ishlar bilan tanishtirishdan tashqari, muqovachilik, duradgorlik va boshqa hunarlarni ham o‘rgatishi va bu mashg‘ulotlar uchun maktab progorammasidan alohida soatlar ham ajratgan, kattalar uchun kechki maktablar tashkil qilgan [3. B. 21-30].

Milliy uyg‘onish davri pedagogikasini chuqur o‘rgangan adabiyotshunos olim Ulug‘bek Dolimov “Turon” jamiyati qoshidagi “Maktab kutubxonasi” nashriyotida A.Avloniyning “Birinchi muallim”, “Ikkinchi muallim” (keyingi nashrlari), Munavvarqorining “Adibi avval”, “Adibi soniy” (keyingi nashrlari), Rustambek Yusufbekhoji o‘g‘lining “Ta’limi avval”, “Ta’limi soniy”, Mulla Ahmadxo‘ja eshon ibn Abdumo‘minxo‘ja eshon o‘g‘lining “Nasoyihul – atfol” (ikkinchi juz’) kabi yigirmadan ortiq darslik va o‘quv qo‘lanmalari nashr etilgani haqida ma’lumot bergan [4. B. 57].

Kuzatishlarimiz shuni ko‘rsatadiki, bolalar uchun tanlab olingan asarlar yoxud darslik uchun maxsus yozilgan asarlarning tarbiyaviy ko‘rsatmalari Munavvar qori ishlab chiqqan yo‘riqnoma va nizom bandlariga muvofiq keladi. Masalan, Munavvarqori jadid maktablari uchun ishlab chiqqan maxsus 16 banddan iborat yo‘riqnomaning 10-bandida shunday deyilgan: Muallim bolalar tarbiyasi va axloqiga alohida e’tibor berishi kerak. 12-bandida: Maktabda o‘qitiladigan darslar, qilinadigan nasihatlar diyonat, axloq, insoniyat doirasida bo‘lishi kerak. Usuli jadid maktabdorlari ham ma’lum qonun-qolida doirasida harakat qilishlari uchun talabalar bo‘ysunishi shart bo‘lgan 11-moddadan iborat “Nizomnoma” bandlari shu davr maktab darsliklaridagi adabiy matnlar g‘oyasini o‘zida aks ettiradi [4. B. 97-98]. Bu borada Munavvarqorining “Adib us soniy”, Avloniyining “Birinchi muallim”, “Ikkinchi muallim”, “Turkiy Guliston yoxud axloq” kitoblari, Hamzaning “Yengil adabiyot” “O‘qish kitobi”, “Qiroat kitobi” kabi pedagogik risolalarini misol qilib ko‘rsatish mumkin.

Shunday qilib usuli jadid maktablarida Saidrasul Saidazizovning “Ustodi avval”, Ali Asqar Bayramali Kalininning “Muallimi soniy”, Munavvarqorining “Adibi avval”, “Adibi soniy” Abdulla Avloniyning “Ikkinchi muallim”, “Adabiyot yoxud milliy she’rlar”, Mo‘minjon Muhammadjon o‘g‘lining “Nasoyih ul atfol” (“Bolalarga nasihatlar”) kitobining birinchi juz’i (bu kitobda 36 soatlik dars uchun pand nasihat mavzusida 36 matn berilgan), Mulla Ahmadxo‘ja Eshonning “Nasoyih ul atfol” kitobining II juz’i asosiy darslik sifatida o‘qitilgan. Munavvarqorining sa’y-harakati bilan Kamiy, Avloniy, Tavallo, Sidqiy, Miskin, Fikriy, Hamza kabi zamonaviy shoirlarning sara she’rlari jamlangan “Sabzavor” she’riy to‘plamidan o‘qitishda foydalanilgan [4. B. 98-99].

Adabiyotlar:

1. Abdullayev Y. Eski maktabda xat-savodga o‘rgatish. – Тошкент: “O‘rta va oliy maktab”, 1960. –152 b.
2. Barakayev R. Jadid ma’rifatparvarlik harakatining g‘oyaviy asoslari.“Jadid ma’rifatparvarlarining milliy ta’lim, matbuot, adabiyot va san’atni rivojlantirishga qo‘shgan hissasi va uning Milliy g‘oya targ‘ibotidagi ahamiyati” mavzuidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – Тошкент: Тошкент ислом университети, 2016. Б. 145-150.
3. Fattayev M. Atoqli pedagoglarimiz. – Тошкент: O‘qituvchi, 1988. – 52 bet.
4. Dolimov U. Turkistonda jadid maktablari. – Toshkent: Universitet, 2006. – 128 bet.
5. Ниёзий Ҳамза Ҳакимзода.Тўла асарлар тўплами. Беш томлик. Иккинчи том. – Тошкент: Фан, 1988. – 552 бет.
6. Niyoziy Hamza Hakimzoda. Tanlangan asarlar. – Toshkent: O‘zbekiston davlat badiiy adabiyot nashriyoti, 1958. (https://www.ziyouz.com/).
7. O‘zbek mumtoz adabiyoti namunalari II jild (XIV — XV asrning boshlari). Tuzuvchi, izoh va sharhlar muallifi filologiya fanlari doktori, professor Nasimxon Rahmonov. – Toshkent: Fan, 2007. – 320-bet.
8. Dolimov U. Milliy uyg‘onish pedagogikasi. – Toshkent: Noshir, 2012. – 384 bet.
9. Avloniy A. Tanlangan asarlar. 2jildlik. 2-jild. – Toshkent: Ma’naviyat, 1998. – 304 bet.
10. Munavvarqori qori Abdurashidxonov. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma’naviyat, 2003. – 304 bet.

“TARBIYA” DASRLARI ORQALI BOSHLANG`ICH SINF O`QUVCHILARINI OILA ODOBIGA O`RGATISH

Axatova Durdona Aktamovna
NavDPI, p.f.n. dotsent, Umumiy pedagogika va psixologiya kafedrasi
Axatova Xilola Aktamovna- NavDPI, o`qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang`ich sinflarga «Tarbiya» fanini kiritishning zaruriyati va ijtimoiy ahamiyati, boshlang`ich sinflardagi Tarbiya darslarida bolalarni odob-axloqqa, ayniqsa, oila odoboga o`rgatish mazmuni va yo`llari yoritilgan.
Kalit so‘zlar: tarbiya, yosh avlod tarbiyasi, “Tarbiya” fani, mas`uliyat, majburiyat, axloq-odob, oila odobi, mehr-oqibat, urf-odat, qadriyatlar.

ОБУЧЕНИЕ УЧАЩИЕСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ СЕМЕЙНОМУ ЭТИКЕТУЧЕРЕЗ УРОКИ «ВОСПИТАНИЕ»

Аннотация: В данной статье освещены необходимость и социальная значимость внедрения предмет «Воспитания» в начальных классах, содержание и способы обучения детей нравам, особенно семейным этикетам, на занятияхВоспитания в начальных классах.
Ключевые слова: воспитание, воспитание молодого поколения, наука «Воспитание», ответственность, обязанность, нравственность, семейный этикет, доброта, традиции, ценности.

TEACHING PRIMARY CLASS STUDENTS ON FAMILY ETHICS THROUGH "EDUCATION" LESSONS

Abstract: This article about the necessity and social importance of introducing the science of Education in primary classes, the content and useful ways of teaching children to manners, especially, in the Education classes importance of teaching children about family manners
Key words: education, education of the young generation, "Education" science, responsibility, obligation, morals, family etiquette, kindness, tradition, values.

Bizda yosh avlod tarbiyasi, uning odob-axloqi, ma’naviyati, aqliy kamoloti, unda komil insonga xosbarcha sifatlarning shakllantirilishita’lim-tarbiyatizimimiz oldidagi eng muhim masala bo‘lib kelgan va hozirda ham shunday. Ayniqsa tarbiya jarayonida boy milliy qadriyatlarimizni yoshlar ongiga singdirish bu borada avlod-ajdodlarimiz yaratgan milliy ma'naviy meroslarimizdan foydalanish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev o`z chiqishlarida: “Hukumatning, tegishli vazirlik va idoralar hamda butun ta’lim tizimining, hurmatli domlalarimiz va professor-o‘qituvchilarning eng muhim vazifasi - yosh avlodga puxta ta’lim berish, ularni jismoniy va ma’naviy yetuk insonlar etib tarbiyalashdan iboratdir” [1,12], degan fikrlari ham tarbiyaga katta e’tibor qaratilayotganligini ko`rsatadi.

Umumiy o‘rta ta’lim muassasalari o‘quvchilarining yoshi vapsixofiziologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ularning ongiga umuminsoniy qadriyatlar va yuksak ma’naviyatni yanada chuqur singdirish, ularni vatanparvarlik va insonparvarlik ruhida tarbiyalash, umumiy o‘rta ta’lim muassasalaridagi ma’naviy-tarbiyaviy ishlarni yangicha asosda tashkil etish maqsadida umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida “Odobnoma”, “Vatan tuyg‘usi”, “Milliy istiqlol g‘oyasi va ma’naviyat asoslari” hamda “Dunyo dinlari tarixi” fanlarini birlashtirgan holda yagona “Tarbiya” fanini joriy etilishi[2] hamshu e’tiborning natijasi desak bo`ladi.

2020-2021 o`quv yilidan boshlang`ich sinflarda “Tarbiya” fanini o`qitish yo`lga qo`yildi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida milliy o‘zlikni anglash, vatanparvarlik, o‘z vatani uchun iftixor tuyg‘usini kamol toptirishda bu fanning o`rni muhim ahamiyat kasb etadi. “Tarbiya”darslario‘quvchilarning bilim ko‘nikma va malakalarini shakllantiribgina qolmay, balki ularning umummadaniy, umuminsoniy, milliy vaumumbashariyqadriyatlarga asoslangan insonparvarlik g‘oyasi asosida tarbiyalashni, jumladan oila odobiga o`rgatishni ham ko`zda tutadi.

Bolalarshuurida eng yaxshi axloqiy fazilatlarnishakllantirish, oila odobiga o`rgatishularning juda yoshligidanboshlanadi. Oilalarda odoblilikni tarbiyalashda quyidaginuqsonlar mavjudligi tadqiqotlarda namoyon bo`lmoqda:

- ota-onalar bolalarni odobga o‘rgatishga o‘zlari ko‘rgan-bilganlari va tajribalariga suyanishlari;
- ota-onalar «odob» va «odoblilik» tushunchalari zamiridagi sifatlarni tavsiflab bera olmasliklari;
- oilada talabchanlik ta’sir kuchini bir yoqlamaligi;
- oilada bolalarni odoblilikka o‘rgatishga oid adabiyotlarni o`qimasligi.

“Tarbiya” fanida bolalarni oila odobiga o‘rgatish jarayonida 1-4-sinf o`quvchilarinioila odobiga o`rgatishni ko`zdatutuvchi qatormavzular berilgan.

1-sinf “Tarbiya”[3] darslarida yosh bolajonlarga “Salomlashish odobi”,“Tashqi ko‘rinish odobi”, “Yaxshi va yomon odatlar”, “Sog‘ tanda sog‘lom aql”, “Dasturxon atrofida o‘tirish odoblari”, “Jamoat joylarida o‘zini tutish” mavzulari orqali oila odobining ayrim jihatlari o`rgatib borilishi ko`zda tutilsa, 2-sinf “Tarbiya”[4] darslarida alohida“Oiladagi munosabatlar” nomli bob kiritilgan.

Bobning ilk mavzusida bolaga oila a’zolariga, kattalarga va kichiklarga qanday munosabatda bo`lish, kimga qanday murojaat qilish, qanday minnatdorchilik bildirish odobi o`rgatilishi bilan birga, oiladagi odat va an’analar haqida ham suhbat o`tkazish ko`zda tutilgan. Darslikda bolani, oila a’zolarini, ayniqsa oiladagi keksalarni hurmat qilishga chaqiruvchi matnlar berilgan hamda “Qarisi bor uyning parisi bor” maqolining mazmunini o`rganish va yoritib berish, oila odobiga o`rgatishni ko`zda tutuvchi “Dam olish kuni”, “Bizning oila” mavzusida matnlarni o`rganish hamda H.Yoqubovning “Buvim bilan men” she’rini yod olish vazifalari berilgan.

Matnlar o`tmish qadriyatlarimiz, buyuk sarkardalar, allomalar, olimlar faoliyati bilan bo`g`langan holda berilib, shaxmat tarixi, uning bugungi kundagi ahamiyati hamda Vatanimizdan yetishib chiqayotgan mashhur shaxmatchilar, jumladan, Nodirbek Abdusattorov haqida ham ma’lumotlar berilgan. Bu esa bolani oilada turli foydali faoliyat: kitob o`qish, oila yumushlariga ko`maklashish hamda shaxmat o`yinlariga qiziqishini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

3-sinf “Tarbiya” darslaridagi “Bilim va odob - inson ziynati” nomli bobdagi “Kiyinish madaniyati”, “Ozodalik-inson ko`rki”, “Inson odobi bilan go`zal”, “Mehr-oqibat – insoniy fazilat”, “Qari bilganni pari bilmas”, “Mahalla va qo`ni-qo`shnichilik” mavzulari orqali bolalardaoila odobiga oid eng muhim tarbiyaviy bilim,malaka va ko`nikmalarni shakllantirishni ko`zda tutiladi.

Bolalarga dastlab «Madaniyat» tushunchasi mohiyati yoritiladi, so`ngra kiyim tanlayotganda nimalarga e’tibor berish, qaysi faslda va qayerda qanday kiyim kiyish haqida ma’lumotlar beriladi.

Bolalar maktab kiyimi, sport kiyimi, bayram va tantanalar kiyimi, kundalik kiyim, tungi kiyim turlari va mohiyati haqida turli interfaol metodlar orqali bilib oladilar.Oyoq kiyimining inson hayotiga ta’siri, krossovkalar, sport oyoq kiyimlarini kun davomida kiyib yurib bo‘lmasligi, oyoq kiyimini kiyishning tartib-qoidalari ham o`rgatiladi. Turlirasmlar va interfaol metodlar orqali bolalarga shaxsiy gigiyena qoidalari o`rgatiladi. “Mehr-oqibat – insoniy fazilat” mavzusida aka-ukalar o‘rtasidagi mehr-oqibat haqida hikoya keltirilib, og`a-inilarni, barcha oila a’zolarini bir-biriga mehribon, g`amxo`r, oqibatli b`olishga chaqirildi.

4-sinf “Tarbiya”[5] darslarida bolalarni tejamkorlikka o`rgatuvchi, huquqiy tarbiya berishni ko`zda tutuvchi, oila, ota-ona va kattalarni hurmat qilishga chaqiruvchi, o`zaro hamjihatlikni ulug`lovchi,kitobxonlikni, sog`lom hayot tarzini targ`ib qiluvchi mavzular orqali ham oila odobini turli qirralarini o`rgatish ko`zda tutilgan.

“Baxt oiladan boshlanadi”, “Oilaviy kitobxonlik - muvaffaqiyat poydevori” “Ona - ulug‘ zot” mavzularida oila odobiga oid juda ko`p ma’lumotlar keltiriladi.

Bolalarni oila odobiga o‘rgatish uning keyingi hayoti va faoliyati uchun asos bo‘ladi. Oila odobi, kiyinish madaniyati va orastalikka o‘rgatishda boshlang‘ich sinflardagi “Tarbiya” darslari o‘ziga xos muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини бир галикда барпо этамиз. Тошкент - «Ўзбекистон» - 2016 й, 12 б
2. Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida’gi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 06.07.2020 yildagi 422-son qarori
3. N. Ismatova va b. Tarbiya: 1-sinf o‘quvchilari uchun darslik. 1-nashr. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2020. – 64 b
4. N. Ismatova va b. Tarbiya: 2-sinf o‘quvchilari uchun darslik. 1-nashr. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2020. – 80 b
5. S. Shermuxamedova va boshq., Tarbiya: 4-sinf o‘quvchilari uchun darslik. 1-nashr. – T.: «O‘zbekiston» NMIU, 2020, 96 b

MICROSOFT WINDOWS OPERATSION TIZIMI TERMINOLOGIYASI ISTIQBOLLARI

Maxammadov Bobur

Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Navoiy davlat pedagogika instituti O‘quv-uslubiy boshqarma boshlig‘i o‘rinbosari

Annotatsiya

Lingvistik aspekt turli xil til va nutq o‘rnida bo‘lgan madaniy va ijtimoiy muammosini o‘rganishda, tushuntirishda yoki hal etishda foydalaniladi. Misol uchun, bir tilning grammatik qonuniyatlari, leksikologiyasi, fonetikasi, pragmatikasi kabi lingvistik xususiyatlarini o‘rganish uchun lingvistik aspekt qo‘llaniladi. Shunday ekan bugungi kunda zamonaviy tilshunoslikda zamonaviy terminlarni o‘rganish va uni tadqiq etish juda muhim sanaladi va Microsoft windows terminologiyasining lingvistik aspekti zamonaviy tilshunoslikning talabiga aylanmoqda.

Kalit so‘zlar: contana, microsoft windows, operatsion tizim, pragmatika.

ПЕРСПЕКТИВЫ ТЕРМИНОЛОГИИ ОПЕРАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ MICROSOFT WINDOWS

Аннотация

Лингвистический аспект используется при изучении, понимании или решении культурных и социальных проблем, связанных с различными языками и речью. Например, лингвистический аспект применяется для изучения грамматических правил, лексикологии, фонетики, прагматики и других лингвистических особенностей для понимания или решения проблемы определенного языка. Таким образом, в современной лингвистике изучение и исследование современных терминов является очень важным, и лингвистический аспект терминологии Microsoft Windows соответствует требованиям современной лингвистики и требованиям к современной лексикографии.

Ключевые слова: contana, Microsoft windows, операционная система, прагматика.

PERSPECTIVES ON TERMINOLOGY OF THE MICROSOFT WINDOWS OPERATING SYSTEM

Annotation

The linguistic aspect is used to study, understand, or address cultural and social issues related to various languages and speech in different contexts. In modern linguistics, learning and researching contemporary terms are crucial, and the linguistic aspect of Microsoft Windows terminology aligns with the requirements of modern linguistics and the demands of contemporary lexicography. Understanding and researching contemporary terms in modern linguistics, especially in the field of modern linguistics, are highly important, and the linguistic aspect of Microsoft Windows terminology is evolving to meet the demands of modern linguistics.

Key words: contana, Microsoft windows, operating system, pragmatics

Jahon tilshunosligida terminologiya va leksikografiya, xususan, terminografiya bo‘yicha filologik hamda sohaviy lug‘atlarning ahamiyati, ularni tuzish, terminologik birliklarning soha bo‘yicha o‘ziga xos jihatlarini ajratib ko‘rsatish, shuningdek, ularni umumiy filologik yoki maxsus lug‘atlarda keltirish, birliklarni izohlash bo‘yicha salmoqli tadqiqotlar amalga oshirilgan, qator yutuqlar qo‘lga kiritilgan[1]. Milliy tilshunosligimizda ham lug‘atchilikka e’tibor tilshunoslikning eng muhim tarmog‘i sifatida Mahmud Qoshg‘ariy davridanoq boshlangan[2].

Bundan tashqari ko‘p tilli lug‘atlar ham mavjud, ulardagi so‘z va iboralar ikkidan ortiq tillardan iborat. M.I.Umarxo‘jayev, Q.N.Nazarovning “Nemischa-ruscha-o‘zbekcha frazeologik lug‘at[3]”, M.I.Umarxo‘jayev rahbarligida Andijon davlat chet tillari institutida tashkil etilgan “ALTAIIM” lug‘atshunoslik va tarjimashunoslik ilmiy markazida ham bugungi kunda maktab o‘quvchilari uchun fanlar kesimida uchraydigan terminlarning tarjimalari berilgan ko‘p tilli onlayn, mobil ilovalarga mos tushadigan lug‘at yaratilmoqda.

Lug‘atshunoslik bo‘yicha olib borilgan ishlar nihoyatda samarali bo‘ldi. Bir tilli, ko‘p tilli va turli sohaviy lug‘atlar yaratilib, leksikografiya tilshunoslikning alohida, yetuk sohasi sifatida gavdalandi.

O‘zbek tili leksikografiyasi ham katta yutuqlarni qo‘lga kiritdi. Ko‘p tomli «O‘zbek sovet ensiklopediyasi», ikki tomli «O‘zbek tilining izohli lug‘ati», o‘zbek tili frazeologiyasi, terminologiyasi, kasb-hunar leksikasi, Navoiy asarlari tili va boshqa sohalar bo‘yicha ham qator lug‘atlar yuzaga keldi. «O‘zbek tilining morfem lug‘ati» yangi tipdagi lug‘at sifatida yaratildi. O‘zbek lug‘atchiligining rivojlanishida, ayniqsa, A.K.Borovkov, K.K.Yudaxin, V.V.Reshetov, O.Usmonov, R.Doniyorov, Z.Ma’rufov, Sh.Rahmatullayev, S.Akobirov, G.Mixaylov kabi olimlar samarali mehnat qilishdi[4].

Microsoft Windows operatsion tizimi terminologiyasining lingvistik jihatlari Windows interfeysida ishlatiladigan terminologiya ichidagi til bilan bog‘liq xususiyatlar va elementlarni o‘rganish va tahlil qilishni o‘z ichiga oladi. Bunga quyidagilar kiradi:

Grammatik qoidalar - operatsion tizim interfeysida qo‘llaniladigan atama va iboralarning grammatik tuzilishini o‘rganish. Bu so‘zlarning qanday qilib ma'noli iboralarni hosil qilishini tushunishni o‘z ichiga oladi.

Leksikologiya orqali Microsoft Windowsda qo‘llaniladigan lug‘at va terminologiyani tahlil qilish. Bu muayyan so‘z va iboralarning ma'nosi, ishlatilishi va talqinini o‘rganishni o‘z ichiga oladi.

Fonetika orqali atamalarning talaffuzi va artikulyatsiyasi hisobga olinadi. Bunda yozma shaklda unchalik ahamiyatli bo‘lmasa-da, ovoz bilan faollashtirilgan tizimlar yoki ekranda o‘quvchilar bilan ishlashda muhim sanaladi.

Pragmatika orqali muayyan foydalanish holatlarda matnda kelishi omillari va mo‘ljallangan ma'noni hisobga olgan holda atamalarning amalda qo‘llanilishini baholash.

Madaniy va ijtimoiy lingvistik mulohazalar orqali operatsion tizim interfeysidagi til tanlash jarayonida madaniy va sotsialingvistik omillar ta'sir qilishi mumkinligini hisobga olish, inklyuzivlik va madaniy sezgirlikni oshirish.

Tarjima qilish va o‘zlashtirish orqali operatsion tizimni turli tillarga tarjima qilish va uni turli mintaqaviy lingvistik o‘zgarishlarga moslashtirish bilan bog‘liq lingvistik muammolarni hal qilish.

Ushbu lingvistik jihatlarni tushunish nafaqat texnik jihatdan samarali, balki turli xil til va madaniyatlarda foydalanuvchilarga qulay bo‘lgan operatsion tizim interfeysini yaratish uchun juda muhimdir. Bu ishlatiladigan atamalarning aniq, izchil bo‘lishini va lingvistik konventsiyalar va taxminlarga mos kelishini ta'minlaydi.

Microsoft Windows operatsion tizimi o‘zining interfeysida ishlatiladigan keng va xilma-xil terminologiyaga ega. Ingliz tilidagi teminlar tahlil qilinadigan bo‘lsa, ular son sanoqsiz degan xulosaga kelish mumkin. Shu sababli ham terminlarni tartiblashtirish uchun ularni ma’noviy guruhlarga bo‘lib o‘rganish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Jumladan, quyidagi terminlaning lingvo pragmatik xususiyatlari bilan tanishib chiqadigan bo‘lsak:

Desktop - foydalanuvchilar o‘z kompyuterlari bilan amallarni bajaradigan va microsoft windows operatsion tizimi uchun mo‘ljallangan dasturlarni ishga tushiradigan asosiy ekran**.**

Start Menu - O‘rnatilgan dasturlar, sozlamalar va o‘chirish/yoqish funksiyalariga kirishni ta’minlaydigan menyu termini.

Taskbar – vazifalar paneli bo‘lib, odatda ekranning pastki qismida joylashgan bo‘lib, ochiq dasutlar va tizim bildirishnomalarini ko‘rsatadi. Bu holatda panel leksemasi windows operatsion tizimida foydalaniladigan terminlar ma’nosi qatorida ko‘rilmoqda.

File Explorer - kompyuterda fayl va papkalarni ko‘zdan kechirish uchun foydalaniladigan fayllarni boshqarish dasturi**.**

Icon - fayllar, dasturlar yoki tizim funksiyalarini ifodalash uchun ishlatiladigan kichik grafik tasvir**.**

Settings - turli xil tizim sozlamalariga kirishni ta'minlaydigan boshqaruv panelining modernizatsiya qilingan versiyasi.

Microsoft Store - dasturlarni, shu jumladan bepul va pullik dasturlarni yuklab olish va o‘rnatish uchun onlayn bozor**.**

User Account Control (UAC) - Muayyan tizim o‘zgarishlariga ruxsat berishdan oldin foydalanuvchilardan ruxsat so‘raydigan xavfsizlik xususiyati**.**

Updates - muntazam ravishda chiqariladigan dasturiy ta'minot yamoqlari, xavfsizlik yangilanishlari va Microsoft tomonidan taqdim etilgan xususiyatlarni yaxshilash**.**

Shortcut - Muayyan ilova yoki funksiyaga tezkor kirish imkonini beruvchi belgi yoki klaviatura birikmasi.

Cortana - ovozli buyruqlar va tabiiy tilda o‘zaro ta'sir qilish imkonini beruvchi Microsoft virtual yordamchisi[5]**.**

Ushbu atamalar Microsoft Windows bilan bog‘liq bo‘lgan keng qamrovli terminologiyaning faqat bir qismini ifodalaydi va operatsion tizimning turli xususiyatlari va funksiyalarini aks ettiradi**.**

Alohida ta’kidlab o‘tish joizki, bunday atamalarning adaptatsiya bo‘lishi va muomalada qo‘llanilish jarayonlari uzoq vaqt talab etmadi desak, mubolag‘a bo‘lmaydi. Sababi, mazkur atamalar orasidan ba’zilarini hattoki termin tarjimasi bilan ifodalanmasdan, asl holida qo‘llanilish holati uchramoqda. Qolaversa, ularning so‘z turkumliligiga qarab egalik, kelishik va boshqa qo‘shimchalar qo‘shilishi holatlari ham o‘zbek tilida uchramoqda. Xususan, Microsoft Windows terminining nomlanishini o‘zini qo‘llanilishida ham bir nechta savollarni oldimizga tashlayotganligini guvohi bo‘lib turibmiz. Masalan, Microsoft terminidagi c harfini oladigan bo‘lsak, o‘zbek tilida mazkur harf mavjud emas, bu harfni o‘zbek tilidagi k harfi bilan ifodalash kerakmi yoki o‘z holicha qoldirish kerakmi degan savollarni ilgari surilishi ham tabiiy holat. Bundan tashqari Windows terminidagi w harfi inglizcha sanaladi, bu harfni o‘zbek tilidagi v harfiga o‘zgartirish qanchalik to‘g‘riligi yuzasidan savollar yaralaveradi.

Xulosa shuki, zamon talabiga mos tarzda ushbu terminlarning tarjimasi bilan o‘zbek tiliga o‘zlashtirilsa, balki maqsadga muvofiq bo‘ladi. To‘g‘ri bu bilan 100 foizlik natijaga erishmaslik mumkin, lekin ma’lum miqdorda o‘zbek tilining qadr-qimmatini saqlab qolishga hissa qo‘shgan bo‘lamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Горностаев Г.Н., Забинкова Н.Н., Каден Н.Н. Латинские названия животных и растений.– М.: Изд-во МГУ, 1974. – С.146; Felber H. International standardization of terminology: theoretical and methodological aspects. – Paris: Vienna, 1977. – P. 264;

2. B.Maxammadov - Android operatsion tizimi mobil ilovalari terminlarining o‘zbek, rus, ingliz tillarida berilishi, diss.f.f.f.d, 2023, B.6

3. M.I.Umarxo‘jayev, Q.N.Nazarov - “Nemischa-ruscha-o‘zbekcha frazeologik lug‘at – Toshkent.1994, B.159

4. Sayfullayeva R.R., Mengliyev B.R., Boqiyeva G.H va boshqalar - Hozirgi o‘zbek adabiy tili: o‘quv qo‘llanma // Toshkent 2009, B.19

5. https://learn.microsoft.com/en-us/windows/win32/uxguide/glossary

ICHKI ISHLAR ORGANLARI XODIMLARINI VATANPARVARLIK TARBIYALASH SAMARADORLIGINI TA’MINLAYDIGAN OMILLAR

Gulyamova Gulnoz Baxodirovna
Urganch davlat universiteti tadqiqotchisi,Urganch, O‘zbekiston.

Annatatsiya: Ushbu maqolada ichki ishlar organlari xodimlarini vatanparvarlik tarbiyalash samaradorligini ta’minlaydigan omillar haqida hamda, “Vatan” tushunchasi zamon va tarixiy sharoitga qarab o‘zgarib, kengroq mazmun kasb etgan. “Vatanparvarlik” va “fidoyilik” milliy qadriyatlarning asosiy mazmuni sifatida alohida fuqarolarning ijtimoiy hayotda mamlakatga, jamiyatga, kasbga qanday to‘g‘ri munosabatda bo‘lishi ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Vatanparvarlik, mardlik, fidoyilik, Vatan, tarbiya, Qurolli Kuchlarimiz safida xizmat qilish.

ФАКТОРЫ, ОБЕСПЕЧИВАЮЩИЕ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Аннотация: В данной статье рассматриваются факторы, обеспечивающие эффективность воспитания патриотизма сотрудников органов внутренних дел, а также понятие «Родина» менялось в зависимости от времени и исторических условий и приобрело более широкий смысл. Раскрывается «патриотизм» и «жертвенность» как основное содержание национальных ценностей, то, как отдельные граждане должны правильно относиться к стране, обществу, профессии в общественной жизни.

Ключевые слова: Патриотизм, храбрость, самопожертвование, Родина, воспитание, служба в рядах наших Вооружённых Сил.

FACTORS ENSURING EFFECTIVENESS OF PATRIOTIC EDUCATION OF THE EMPLOYEES OF INTERNAL AFFAIRS BODIES

Abstract: This article examines the factors that ensure the effectiveness of instilling patriotism in employees of internal affairs bodies, as well as the concept of “Motherland” has changed depending on time and historical conditions and has acquired a broader meaning. “Patriotism” and “sacrifice” are revealed as the main content of national values, how individual citizens should correctly relate to the country, society, profession in public life.

Key words: Patriotism, courage, self-sacrifice, Motherland, education, service in the ranks of our Armed Forces.

Vatanparvarlik tarbiyasi o‘z Vataniga muhabbat va mehr tuyg‘usini, fuqarolik mas’uliyatini, Vatan va uning xalqini har qanday vaqtda himoya qilishga shaylik tuyg‘ularini shakllantirishda g‘oyat muhim ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan ta’lim muassasalarida tarbiyaviy ishlarni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish katta ahamiyatga ega. Axloqiy tarbiyani o‘rganishga yana bir ilmiy yondashuvni shaxsiy-ijtimoiy deb atash mumkin. Uning asosiy g‘oyasi - axloqiy tarbiya faqat shaxslararo munosabatlar tizimida, bir tomondan, individual yondashuvdan foydalangan holda va ijtimoiy tartibga rioya qilishda, ikkinchi tomondan, jamoa va shaxsning uyg‘unligidan foydalangan holda zarurdir.

Vatanga muhabbat tuyg‘usi yoshlarning davlat tiliga, milliy musiqaga, xalq og‘zaki ijodiga, diniy qadriyatlariga, tarixiy an’analariga mehribon bo‘lishida, amaliy ishlar orqali mamlakatimiz hududi yaxlitligini himoya qilishga tayyor bo‘lishida namoyon bo‘lishi kerak. Vatan ravnaqi yo‘lida mehnat qilishda yoshlarning ma’lum bir san’at va kasb egasi bo‘lishi, davlat qurilishida faol ishtirok etishi, yuksak kasb mahorati, bilim va ilm-fanga ega bo‘lishi, dunyoqarashi keng, mehnatga mehr qo‘yishi muhim ahamiyatga ega. Axloqiy tarbiyaning o‘zagi ichkilashtirishdir, ya’ni. jamiyatning axloqiy talablari, axloqiy tamoyillarini har bir shaxsning ichki munosabatlariga, shaxsiy e’tiqodiga aylantirib, shunday bo‘lib, uning kundalik hayotida haqiqiy kompas bo‘lib xizmat qiladi. Shunday qilib, ichki ishlar organlari xodimlarini axloqiy tarbiyalash ikki tomonlama jarayon sifatida ishlaydi. Bir tomondan, bu O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi xodimlari o‘rtasida axloqiy ideal, axloqiy va axloqsiz xatti-harakatlar, "yaxshi" va "yomon" tushunchalarining asl mazmuni haqida zarur g‘oyalarni shakllantirishni o‘z ichiga oladi. Boshqa tomondan, axloqiy tarbiya insonda u tomonidan idrok etilgan va o‘zlashtirilgan axloqiy ong elementlariga muvofiq harakat qilish va harakat qilish uchun ichki ehtiyojni yaratishdan iborat.

Har bir davlatning kelajagi yoshlarning tafakkuri, intellektual saviyasi, milliy ma’naviyati va boshqa omillariga bog‘liq. O‘zbekiston yoshlari mamlakatning taqdirli masalalarida hamisha nimalarga qodir ekanini tasdiqladi. “E’tirof etish kerak, so‘nggi yillarda Vatanni himoya qilish èshlarimiz uchun haqiqiy sharaf ishiga aylandi. Milliy armiyamizda qadriyat va an’analarimizga xos sog‘lom ma’naviy muhit yaratilgani harbiy xizmatga èndashuvni tubdan o‘zgartirdi. Bugun Qurolli Kuchlarimiz safida xizmat qilish, Vatan himoyachisi, degan nomga muyassar bo‘lish har bir yigit uchun nafaqat konstitutsiyaviy burch, balki yuksak sharafga aylandi”. [1.185-b.]

“Vatan” tushunchasi zamon va tarixiy sharoitga qarab o‘zgarib, kengroq mazmun kasb etadi. Dunyoda hamma narsa qisqaradi, lekin vatan kichraymaydi. Hamma narsadan o‘taverasiz, vatandan o‘tolmaysiz. Darhaqiqat, ona yurt haqidagi his-tuyg‘ularimizni, o‘y-fikrlarimizni ifodalash oson emas. Ya’ni, Vatan bizning

his-tuyg‘ularimizdan, fikrimizdan ancha baland. Uni maqta oladigan so‘z - sevgi bilan yoğurilgan eng kuchli so‘z. Davlat va idoraviy bayramlarga bag‘ishlangan ijtimoiy-madaniy dasturlarni o‘tkazishda madaniyat muassasalarining faoliyati samarali deb e’tirof etiladi. Amaliyot tahlili shuni ko‘rsatadiki, madaniyat muassasalarida o‘tkaziladigan va san’atga oid ijtimoiy-madaniy dasturlar axloqiy tarbiya masalasida muvaffaqiyatli va samaralidir. Madaniyat muassasalari mutaxassislarining ko‘pchiligi "san’at mavjud bo‘lish huquqini yo‘qotgan eskirgan dogma va qarashlarning qat’iyligiga qarshi tura oladigan ijodiy, samarali tafakkurni rivojlantiradi" deb hisoblaydilar. Shu bois ichki ishlar organlari xodimlarining madaniyat muassasalarining badiiy havaskorlik jamoalarida ishtirok etishining ahamiyati yetarlicha baholanmaydi, bunda axloqiy tarbiya masalalari klassik jahon va milliy madaniyatning eng yaxshi namunalari bilan tanishish orqali hal etiladi.

Badiiy havaskorlik jamoalarida repertuarni to‘g‘ri tanlash sizga ishtirokchilarga eng samarali ta’sir ko‘rsatishga, bir vaqtning o‘zida shaxsning intellektual va hissiy-hissiy sohalariga ta’sir ko‘rsatishga va hissiyotlar madaniyatini rivojlantirishga imkon beradi. Bularning barchasi atrofdagi hodisalarni nafaqat aql bilan, balki yurak bilan ham idrok etish qobiliyatini rivojlantirishga imkon beradi. San’at odamlarga hamdardlik, hamdardlik, hamdardlik, yordam, shaxsiy hamdardlik deb ataladigan barcha narsalarni o‘rgatadi. Shunung uchun san’at orqali tarbiyalash, san’at orqali his-tuyg‘u va fazilatlarni shakllantirish ichki ishlar organlari xodimlari uchun eng muhimi, chunki ular odatda muammoga duch kelgan odamlar bilan muomala qilishlari kerak. Hamdardlik, yordam va yordam ko‘rsatish qobiliyatidan xizmat faoliyati natijalari ham, jamiyatning huquqni muhofaza qilish tizimiga munosabati ham bog‘liq. Ichki ishlar organlari huquqni muhofaza qiluvchi organlar ichida shaxsiy tarkibi hamda vazifalarining keng ko‘lamliligi hamda ko‘p tarmoqliligi bilan ajralib turadi va o‘z navbatida huquqni qo‘llash funksiyasini ham boshqa davlat organlariga nisbatan ko‘proq amalga oshiradi”. [2.17-b.] deb ta’kidlaydi.

Vatanparvarlik har bir fuqaroda bo‘lishi kerak bo‘lgan axloqiy fazilatdir. Ammo qanday qilib vatanparvar bo‘lishga kelsak, ko‘pchilik nimadan boshlashni bilmaydi. Fidoyilikdan ko‘ra yaxshiroq vatanparvarlik yo‘li yo‘q. “Vatanparvarlik” har bir fuqaroning burchi va mas’uliyatidir. “Fidoyilik” esa fuqarolarning asosiy kasbiy talabi bo‘lib, faoliyatimizda “vatanparvarlik”ning konkret ko‘rinishidir. Qaysi ish bilan shug‘ullanmasligingizdan qat’i nazar, siz o‘z mutaxassisligingizni va kasbingizni yaxshi ko‘rishingiz va uni oddiy tarzda yaxshi bajarishingiz kerak. Zamonaviy jamiyatda jamiyat a’zosi sifatida qanday qilib voqelikdan vatanparvarlik qilish, demokratik islohotlarni qo‘llab-quvvatlash, vatanga qat’iy ishonch, so‘z erkinligi va kasbga e’tibor berishdan tashqari, fidoyilik, mehnatsevarlik ham muhim omil hisoblanadi. Fidoyilik fuqarolarning vatanparvar bo‘lishining asosiy talabidir. Fidoyilik aslida ma’naviy va amaliy jihatlarni o‘z ichiga oladi. Ma’naviy nuqtai nazardan, inson o‘z ishini hurmat qiladimi, u o‘z ishining sifatini faol ravishda oshiradimi va bundan faxrlanadimi; o‘z mehnatida jamiyat oldidagi mas’uliyatini ado etadi. Binobarin, fidoyilik har bir fuqaroning mehnat va hayotdagi vatanparvarligining konkret ifodasidir.

Xo‘sh, vatanparvarlik, yurtga muhabbat va shunga o‘xshash iboralarga ta’rif topishdan ko‘ra, bu tuyg‘uni yoshlarimiz ongiga qanday yo‘llar bilan singdirishimiz kerak? – degan fikrni o‘ylab, farzandlarimizga suv, non kabi yuksak tuyg‘uni singdirishimiz kerak. Balki ko‘pchilik uchun ajablanarli tuyulgan “Farzand tarbiyasi ona qornidan boshlanishi kerak” degan naql tasodifan aytilmagandir. Ha, farzand ko‘zini ochgan oilada birinchi bo‘lib tarbiyalanadi. Yoshda to‘g‘ri tarbiya va ezgu fazilatlarni o‘rgatish bilan birga, ona Vatanga, davlat fazilatlariga, milliy-axloqiy qadriyatlarga sadoqat tuyg‘usini yoshligidan, eng avvalo, oilada singdirish zarur. Mashhur rus pedagogi Ushinskiy shunday yozgan edi: “Yoshlar tarbiyasini vatanga muhabbatdan boshlash kerak. Vatanni, xalqni, tilni sevish tarbiyaning boshlanishidir”. Hozirgi zamonda, professionallik haqida gap ketganda, burchga sodiqlik, o‘z-o‘zidan voz kechish va jamiyatga hissa qo‘shish kabi kasbiy etikani targ‘ib qilish kerak. Ayniqsa, rahbar kadrlar fidoyilik harakatida yetakchi va ibratli rol o‘ynashi kerak. Shuni unutmasligimiz kerakki, muvaffaqiyat bu ishni qilganniki, sharaf esa muvaffaqiyat qozongannikidir. “Dunyoda birinchi bo‘lishga jur’at et, hamma narsada birinchi bo‘lishga intil” ruhidan foydalanishi kerak.

“Vatanparvarlik” va “fidoyilik” milliy qadriyatlarning asosiy mazmuni sifatida alohida fuqarolarning ijtimoiy hayotda mamlakatga, jamiyatga, kasbga qanday to‘g‘ri munosabatda bo‘lishini, boshqa odamlar bilan qanday munosabatda bo‘lishlarini tartibga solidi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Болтаев Ф.А. Ҳарбийлаштирилган олий таълим муассаси курсантларида ватанпарварлик туйғусини шакллантиришнинг педагогик жиҳатлари. CENTRAL ASIAN RESEARCH JOURNAL FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES (CARJIS). VOLUME 2 .ISSUE 2. 2022. 185б.

2. Тургунов И.Т. Ички ишлар идоралари ходимларида инсон ҳуқуқлари маданиятини юксалтириш. Докторлик диссертацияси автореферати. –Тошкент, 2017. –Б.17.

ВЛИЯНИЕ ЭКОЛОГИИ СЕМЬИ И ОБРАЗА ЖИЗНИ НА СОСТОЯНИЕ ЗДОРОВЬЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Абдимомунова Апал Морбаевна
Кыргызский национальный университет имени Жусупа Баласагына (Республика Кыргызстан)
Алимджанова Дилбар Негматовна
Самаркандский медицинский университет Самарканд, Узбекистан
Умида Бургутова
Самаркандский медицинский университетСамарканд, Узбекистан
Амридинова Шахризода
Филиал Казанского (Приволжского) федерального университета в городе Джизаке, Узбекистан

Актуальность: Здоровый образ жизни человека – это большой комплекс биологически и социально целеустремленных и целесообразных методов и средств жизнедеятельности, соответствующих потребностям и возможностям человека, которых она сознательно придерживается с целью обеспечения формирования, сохранения и укрепления здоровья, способности к продолжению рода и достижению активного долголетия.

Здоровый образ жизни населения – такой образ его жизни, который обеспечивает сочетание полноценной биологической и социальной адаптации каждого человека с возможностью максимального самовыражения народа, нации, класса, социальной группы в конкретных условиях жизни и который предопределяет и обеспечивает последующее развитие общества. Методы и средства здорового образа жизни включают целый комплекс субъективных и объективных условий и факторов, откоторых зависит здоровье отдельного человека и общества в целом.

Здоровье населения на 8-10% зависит от медицинского обслуживания и состояния здравоохранения; в основном же его формирует социально-экономические условия и образ жизни (55-65%), наследственность (12-13%), климатогеографические условия (11-12%). Поэтому невозможно решить проблему здоровья и болезней без изучения и учёта влияния всех этих факторов, подчеркивается особо тревожная ситуация в отношении состояния здоровья школьников. В происхождении психосоматических расстройств играют роль многие факторы: острый или хронический стресс, социальная дезадаптации, психическое напряжение. Образ жизни дошкольников, по утверждению может значительно влиять на состояние здоровья обучающихся, и доля этого влияния варьирует от 12 до 50%. Изучение этого аспекта у современных дошкольников указывает на частое нарушение режима дня в виде снижения продолжительностисна более чем у одной трети, длительное пребывание перед телевизором у 80% или компьютером у пятой части детей (более 4-хчасов в сутки), более половиныне бывают на свежем воздухе или бывают крайне мало.

Цель работы: оценить влияние экологии семьи и образа жизни на состояние здоровья детей дошкольного возраста.

Материал и методы исследования: в ходе исследования были составлены социальные портреты семей 113 дошкольников подготовительной группы и оценены сформированность понятия здорового образа жизни у их родителей по данным опроса. Была изучена готовность родителей к формированию у детей приверженности к здоровому образу жизни и изучены аспекты семейных взаимоотношений с тестированием родителей с помощью методики анализа семейного воспитания. Изучены психологические аспекты готовности детей к обучению и психологические особенности детей начальных классов.

Результаты исследования: По данным нашего исследования 82,6% воспитывались в полных, а 17,4% – в неполных семьях. 46,6% семей имели только одного ребёнка, 41,9% имели двоих детей. Многодетных семей (трое и четверо детей) было 11,5%. Данные анкетирования позволили уточнить уровеньобразования матерей и отцов и их социальный статус. Образовательный уровеньбыл выше среди отцов: высшее образование имели 44,5%, среднее специальное
– 37,8% и среднее только18%. Среди матерей учащихся около 43% имели средне-специальной и 33% высшее образование, остальные получили только среднее образование (22%). По социальному положению большинство отцов (43%) отнесено к рабочим, государственным служащим и служащим 21% и 4% соответственно, работникам бюджетной сферы – 5%. Только 13,7% среди отцовзанимались предпринимательством, а 10,3% временно не работали. Среди матерей одна треть имели рабочие специальности, государственных служащих иработников бюджетной было 19,6% и 6% соответственно. Около 20% матерей занимались только введением домашнего хозяйства, а 4,2% – индивидуальным предпринимательством.

В программу нашего исследования входило изучение аспектов заинтересованности в формировании здорового образа жизни, и родители смогли достаточно открыто ответить на вопрос о наличии вредных

привычек в семьях. Выяснилось, что одна треть из них указала на курение отца,около 8% – к вредным привычкам у себя нерациональное питание и почти 5% – малоподвижный образ жизни. Остальные 44% родителей считают, что не имеют вредных привычек. Несомненно, что культура здоровья и приверженность к здоровому образу жизни у детей формируются под влиянием родителей. Однакоиз числа опрошенных нами взрослых 30% затруднились указать составляющие здорового образа жизни. Около 40% родителей выделили спорт и физическую культуру, как важную часть здорового образа жизни, остальные 35%– правильную организацию питания в семье Важной составляющей социального портрета семьи является характеристика родителей своих взаимоотношений с детьми, а также используемые методы воспитания. С точки зрения самих родителей в большинстве семьей преобладают спокойные взаимоотношения 78%, в остальных случаях преобладает эмоциональное общение 17% и неустойчивые отношения 5%. В большинстве своём родители убеждены, что при воспитании чаще других используют метод убеждения 70% словом и собственным примером, и лишь в 32 семьях преобладают авторитарные.

В нашем исследовании были получены данные, говорящие о высоком уровне интеллекта его вербальной и невербальной составляющей у половины дошкольников подготовительной группы (51,6%). Средний уровень имел место у 40,8% детей и низкий только у 27 детей (7,4%). Однако полное психологическое тестирование выявило, что не все дети готовы к периоду обучения в школе. У одной пятой (18%) дошкольников не развито свободное речевое развитие, у 38% – зрительное восприятие, у 40% не сформирована учебная мотивация – недостаточный интерес к обучению и формальное и беспечное отношение к школе. Больше, чем у трети дошкольников подготовительной группы (36%) был недостаточный позиционный мотив, что выражалось в низкой самооценке своей личности. Особенно у мальчиков при этом велик риск появления высокой дошкольной тревожности и агрессии в поведении. Таким образом, неготовность некоторой части детей к обучению повышает риск тревожности и снижает вероятность приспособления и адаптации ребёнка к стрессовым ситуациям, а при низкой дошкольной мотивации не приходиться ожидать высокой результативности в целом образовательной деятельности.

Выводы: 1. На основании проведённого исследования можно утверждать,что среди групп факторов, оказывающих негативное влияние на состояние здоровья детей дошкольного возраста, в дополнение к дошкольным факторам наиболее значимыми являются: условия жизнедеятельности (семья) и факторы медикосоциального риска (неполные семьи), увеличение стрессовых ситуаций в повседневной жизни (в семье и в процессе обучения) и негармоничный стиль семейного воспитания.2. Выявлена несформированность понятия здорового образа жизни, высокая частота рискованных форм поведения среди родителей (курение, нерациональное питание, малоподвижный образ жизни) и низкий уровень медицинской грамотности педагогов, что предопределяет не возможность сформировать у детей ценностного отношения к своему здоровью.Приведенные данные подчеркивают необходимость внимания со стороны государственных структур и общественных организаций к проблемам семьи, так атмосфере любви, уважения и взаимопонимания.

Литература:

1. Alimdjanova, Dilbar Negmatovna. "TEACHING TOOLS WITH THE USE OF PROPRIETARY TECHNOLOGIES IN PSYCHOLOGY CLASSES." Open Access Repository 4.3 (2023): 536-541.
2. Alimdjanova, Dilbar Negmatovna, and Sardorbek Utayev Toshpulatovich. "TEACHING TOOLS WITH THE USE OF PROPRIETARY TECHNOLOGIES IN PEDAGOGY CLASSES." INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 12.05 (2023): 92-96.
3. Alimdjanova, Dilbar Negmatovna. "Psychological and pedagogical problems of improving the learning process." INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 12.02 (2023): 49-51.
4. Alimdjanova, Dilbar Negmatovna, Umida Muxammadjonovna Burgutova, and Gulirano Vahobjonovna Berdieva. "PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEMS OF ACTIVATING THE LEARNING PROCESS." Involta Scientific Journal 2.1 (2023): 158-160.
5. Vakhobjonovich, Berdiev Doniyor. "LITERATURE ANALYSIS ON THE IMPACT OF ELECTROMAGNETIC INFLUENCE ON THE PHYSICOCHEMICAL PROPERTIES OF MILK." AGROBIOTEXNOLOGIYA VA VETERINARIYA TIBBIYOTI ILMIY JURNALI (2023): 130-135.
6. Naimova Z. S. Xenobiotics as a Risk Factor for Kidney and Urinary Diseases in Children and Adolescents in Modern Conditions //Eurasian Research Bulletin. – 2023. – T. 17. – C. 215-219.
7. Negmatovna, ALIMDJANOVA Dilbar, and AZMIEVA Elzara Ernestovna. "Use of Modern Digital Technologies in the Education System." ECLSS Online 2020a 181 (2020).
8. Negmatovna, Alimdjanova Dilbar. "Formation of Ideas About a Healthy Lifestyle in Teaching Children of Senior Preschool Age." psychologist 7.5 (2020).
9. Negmatovna, Alimdjanova Dilbar. "Improving the pedagogical conditions for the introduction of copyright technologies (on the example of the subject of pedagogy)." World Bulletin of Social Sciences 4.11 (2021): 17-22.

О ВЛИЯНИИ ФАКТОРОВ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ НА КАЧЕСТВОЖИЗНИ И ЗДОРОВЬЕ МОЛОДЕЖИ

Акматалиева Чинара Туленовна
Кыргызский филиал федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования "Казанский национальный исследовательский технологический университет
Алимджанова Дилбар Негматовна
Самаркандский медицинский университет Самарканд, Узбекистан
Умида Бургутова
Самаркандский медицинский университет Самарканд, Узбекистан
Амридинова Шахризода
Филиал Казанского (Приволжского) федерального университета в городе Джизаке

Аннотация: Здоровье населения является важнейшим фактором социально- экономического развития государства и общества. Оно определяется не только отсутствием болезни, но и способностью к быстрой адаптации к непрерывно меняющимся условиям жизни, изменениям окружающей среды, к возникающим особенностям климатических и природных условий. В данной статье рассматривается качество жизни и здоровье современной молодежи в условиях экологической обстановки, во взаимосвязи между состоянием экологии и состояниемздоровья человека.
Ключевые слова: экология; влияние экологии на здоровье, заболевания молодежи; качество жизни; урбанизация; загрязнение окружающей среды.

ON THE INFLUENCE OF ENVIRONMENTAL FACTORS ON THE QUALITY OFLIFE AND THE HEALTH OF YOUTH

Annotation: The health of the population is the most important factor in the socio- economic development of the state and society. It is determined not only by the absence of the disease, but also by the ability to quickly adapt to continuously changing living conditions, environmental changes, and emerging features of climatic and natural conditions. This article discusses the quality of life and health of today's youth in an environmental situation,in the relationship between the state of ecology and the state of human health.
Keywords: ecology; environmental impact on health; youth diseases; quality of life; urbanization; environmental pollution.

Введение. Проблемы экологии человека, влияния окружающей среды на здоровье людей – являются одними из актуальных проблем, к которым привлечено внимание общественности. С ростом технологического прогресса произошли и продолжают происходить значительные изменения свойств среды, в которой мы обитаем. В связи с ухудшением окружающей среды, появлением новых заболеваний, повышением уровня заболеваемости населения, как никогда важно обратить внимание на наше здоровье [6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30]. На сегодняшний день Центрально-Азиатский регион уже столкнулся с большим количеством проблем в сфере окружающей среды, которые оказывают серьезное влияние на экономику, безопасность и здоровье населения в этих странах. По данным Всемирной Организации Здравоохранения (ВОЗ), четверть всех заболеваний в нашем регионе обусловлена факторами окружающей среды. Существенным барьером, негативно влияющим на устойчивое развитие всех Центрально-азиатских стран, стали экологические проблемы, связанные с доступом и качеством питьевой воды, с загрязнением воздуха, а также с экстремальными погодными условиями вследствие изменения климата. Здоровье каждого человека является не только индивидуальной ценностью, но и представляет собой социальную и общественную ценность, в свою очередь здоровье молодежи – определяет качество нашего будущего. Исследования показывают, что здоровый образ жизни способен привести к значительному увеличению продолжительности жизни. Исследование в Германии показало, что ЗОЖ ассоциирован с увеличением ожидаемой продолжительности жизни после 40 лет на 13-17 лет [4]. Исследование в США говорит об увеличении ожидаемой продолжительности жизни после 50 лет на 12-14 лет [5].

Термин «экология человека» начал употребляться около 100 лет назад. С тех порон прочно закрепился в научных работах, статьях и темах различных дискуссий, приобрел статус междисциплинарной науки о взаимодействии людей с живыми и неживыми компонентами окружающей среды [3]. С каждым годом состояние окружающей среды ухудшается, что вызвано постоянным ростом промышленности, урбанизацией и увеличением количества автомобилей. Фенол, окись углерода, диоксид серы и другие токсичные вещества попадают в атмосферу по трубам заводов и с выхлопными газами автомобилей. Современная экология выделяет несколькоосновных проблем для окружающей среды, вызванных активным развитием промышленности: загрязнение окружающей среды промышленными отходами; глобальное потепление и повышение уровня воды

в Мировом океане; мутации вирусных штаммов, эпидемии, рак; вымирание видов животных, обезлесение; разрушение озонового слоя в атмосфере; истощение минеральных ресурсов и т.д. [2].

Экологические проблемы сегодня рассматриваются как проблемы человеческого сознания и его тесной связи с природой. Становится ясно, что предупреждение и преодоление экологической катастрофы невозможно без изменения сознательногоотношения человека и молодежи в частности к окружающей среде, которая, в свою очередь, является ядром экологического сознания. Рассматривая экологическое сознание как часть целостного мировоззрения, необходимо формировать его ключевые установки, основы и ориентации у личности с ранних лет. Экологическое сознание будет служить целостной системой представлений молодых людей о мире, особственном месте в системе «человек–природа».

Экология играет большую роль в жизни молодежи, она затрагивает все сферы жизни: питание, здоровье, продолжительность жизни, настроение. Следует понимать, что с ухудшением состояния окружающей среды снижается качество жизни. Также следует отметить, что особо тщательно сохраняются места на планете, где экологическая ситуация не подвержена разрушительному влиянию промышленности. Организуются заповедники, заказники, строятся санатории и пансионаты, в которых одними из востребованных мер оздоровления являются воздушные ванны и прогулки, полезные для молодых людей с заболеваниями дыхательных путей, а использование чистой воды применяют в профилактике заболеваний внутренних органов. Многолетние наблюдения показывают, что качество жизни в экологически чистых районах выше, чем в городах и вблизи промышленных предприятий. Исходя из этого,можно понять, как взаимосвязаны экология и здоровье молодежи.

Здоровье молодого человека и болезни происходят из окружающей среды, в первую очередь из социальной среды. Здоровье нельзя рассматривать как нечто самостоятельное, автономное. Оно является результатом воздействия социальных и природных факторов. Огромные темпы индустриализации и урбанизации при определенных условиях могут привести к нарушению экологического баланса и вызвать деградацию не только окружающей среды, но и здоровья молодежи. Урбанизация, с одной стороны, улучшает условия жизни молодых людей, с другой стороны, приводит к вытеснению природных систем искусственными системами, загрязнению окружающей среды, увеличению химического, физического и умственного стресса, которому подвергается организм человека.

Большой город изменяет почти все компоненты природной среды: атмосферу, растительность, почву, рельеф, гидрографическую сеть, грунтовые воды и даже климат. Города меняют электрические, магнитные и другие физические поля Земли. Воздействие города на грунт простирается на глубину от 0,5 до 4 и даже до 8 тыс. метров. Меняются условия питания грунтовых вод и их химический состав.Физические условия в больших городах хуже, чем в малых. Согласно исследованиям, проведенным в Англии и США, крупные города получают на 15% меньше солнечной радиации, на 10% больше осадков, на 10% больше облачных дней, на 30% больше тумана летом и на 100% больше тумана зимой [3].

Распространенность многих заболеваний, не только инфекционных, заметно выше в крупных городах. Например, в городах с населением 1 миллион и болеечеловек рак легких у молодых людей встречается почти в два раза чаще, чем всельской местности. Растущие города и поселки, строящиеся промышленные комплексы требуют все больше и больше воды. Современные стандарты гигиены и сложные технологические процессы на промышленных предприятиях предъявляют повышенные требования к ее качеству. Сточные воды традиционно сбрасываются в реки и водохранилища. Многие природные водные бассейны загрязняются иистощены в связи с осложнением состава и увеличением количества промышленных сточных вод. Города засоряют реки и озера, превращая их в канализационные стоки. Большую опасность для молодого поколения представляет загрязнение атмосферы, которое может привести к раковым заболеваниям. Наблюдается значительноеувеличение (в 40 раз за 50 лет) заболеваемости раком легких среди городского молодого населения. Среди мужского населения большинства стран рак легких является наиболее частым среди других новообразований. Есть все основания полагать, что рост числа новообразований во многом зависит от постоянно растущегозагрязнения окружающей среды, которое является причиной, по меньшей мере, 75% всех случаев заболевания раком. Доказано, что уровень инфекционной заболеваемости среди городского молодого населения, более чем в два раза выше,чем среди сельской молодежи.

Концентрация промышленных предприятий в городах и резкое увеличение числаавтомобилей на улицах с вытекающим из этого усилением загрязнения окружающей среды, представляют серьезную угрозу для здоровья миллионов молодых людей. Чрезмерная нервозность молодежи крупных городов привела к росту потребления снотворного и успокоительного. Например, в

Соединенном Королевстве органы здравоохранения ежегодно прописывают успокоительные препараты на 25 млн. фунтов стерлингов. Эта атмосфера характерна для городской среды. С одной стороны

- это является положительным фактором, так как способствует развитию неврологической и психической устойчивости у подрастающего поколения, поддержанию профессионального и творческого тонуса, с другой – при обработке больших объемов информации нервная система не функционирует на уровне предыдущей адаптации. Это приводит к формированию новых динамических стереотипов, которые в некоторых случаях могут привести к распаду, проявляющемуся в виде неврозов и невротических состояний [1, 2, 3, 6].

Несмотря на рост темпов жизни городского населения, как это ни парадоксально, наблюдается отсутствие мотивации к регулярной двигательнойактивности, что способствует развитию сердечно-сосудистых заболеваний [1].

Особое внимание следует уделять тем факторам городской окружающей среды, которые уже негативно влияют на условия жизни и здоровье молодежи. К таким негативным факторам относятся, прежде всего, постепенное увеличение загрязнения окружающей среды промышленными выбросами и отходами, отставание в развитии санитарно-технических сооружений и инженерного оборудования, рост жилищного фонда, повышение уровня городского шума. Шум в больших городах снижает продолжительность жизни людей. По данным австрийских исследователей, такое сокращение продолжительности жизни составляет от 8 до 12 лет. Чрезмерный шум может привести к неврастении, психической депрессии, вегетативному неврозу, язве желудка, эндокринным и сердечно-сосудистым заболеваниям.

Выводы: На основании приведенных в статье данных и анализа научной литературы, установлено, что экология может оказывать как положительное, так и отрицательное влияние на здоровье. Положительное влияние экологии на здоровье молодежи проявляется в том, что человек в принципе не может жить вне природы; безвоздуха, растений, которые насыщают воздух кислородом, без воды и пищи, которые питают организм. Прогулки на свежем воздухе являются профилактикой заболеваний легких, употребление чистой воды – профилактике заболеваний внутренних органов. Отрицательное влияние экологии на здоровье молодежи проявляется в том, что любаяболезнь также приходит из окружающей среды. Эффект «озоновой дыры» влияет на образование злокачественных опухолей, загрязнение атмосферы – на состояние дыхательных путей, а загрязнение вод – на пищеварение, ухудшает общее состояние здоровья человечества.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ачкасов, Е. Е. Инструктор здорового образа жизни и Всероссийского физкультурно спортивного комплекса «Готов к труду и обороне»: учеб. пособие / Е. Е. Ачкасов, Е. В. Машковский, С. П. Левушкин. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016. – 258 с.
2. Ющук, Н. Д. Здоровый образ жизни и профилактика заболеваний: учеб. пособие / Н. Д. Ющук, И. В. Маев, К. Г. Гуревич. – М.: Практика, 2015. – 420 с.
3. Красоткина, И. Н. Биоритмы и здоровье / И. Н. Красоткина // Серия: Здоровый образ жизни. – Москва: Гостехиздат, 2016. – 224 с.
4. Kuanrong, L., Anika H., Rudolf K. Lifestyle risk factors and residual lifeexpectancy at age 40: a German cohort study // BMC Medicine. – 2014-04-07. – Т. 12, вып. 1. – ISSN 1741-7015. – doi:10.1186/1741-7015-12-59.
5. Correction to: Impact of Healthy Lifestyle Factors on Life Expectancies in the US Population // Circulation. — Lippincott Williams & Wilkins., 2018-07-24. — Vol. 138, iss. 4. –ISSN 1524-4539 0009-7322, 1524-4539. –doi:10.1161/cir.0000000000000587
6. Alimdjanova, Dilbar Negmatovna. "TEACHING TOOLS WITH THE USE OF PROPRIETARY TECHNOLOGIES IN PSYCHOLOGY CLASSES." Open Access Repository 4.3 (2023): 536-541.
7. Alimdjanova, Dilbar Negmatovna, and Sardorbek Utayev Toshpulatovich. "TEACHING TOOLS WITH THE USE OF PROPRIETARY TECHNOLOGIES IN PEDAGOGY CLASSES." INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 12.05 (2023): 92-96.
8. Alimdjanova, Dilbar Negmatovna. "Psychological and pedagogical problems of improving the learning process." INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429 12.02 (2023): 49-51.
9. Alimdjanova, Dilbar Negmatovna, Umida Muxammadjonovna Burgutova, and Gulirano Vahobjonovna Berdieva. "PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEMS OF ACTIVATING THE LEARNING PROCESS." Involta Scientific Journal 2.1 (2023): 158-160.
10. Vakhobjonovich, Berdiev Doniyor. "LITERATURE ANALYSIS ON THE IMPACT OF

ELECTROMAGNETIC INFLUENCE ON THE PHYSICOCHEMICAL PROPERTIES OF MILK." AGROBIOTEXNOLOGIYA VA VETERINARIYA TIBBIYOTI ILMIY JURNALI (2023): 130-135.
11. Naimova Z. S. Xenobiotics as a Risk Factor for Kidney and Urinary Diseases in Children and Adolescents in Modern Conditions //Eurasian Research Bulletin. – 2023. – Т. 17. – С. 215-219.
12. Negmatovna, ALIMDJANOVA Dilbar, and AZMIEVA Elzara Ernestovna. "Use of Modern Digital Technologies in the Education System." ECLSS Online 2020a 181 (2020).
13. Negmatovna, Alimdjanova Dilbar. "Formation of Ideas About a Healthy Lifestyle in Teaching Children of Senior Preschool Age." psychologist 7.5 (2020).
14. Negmatovna, Alimdjanova Dilbar. "Improving the pedagogical conditions for the introduction of copyright technologies (on the example of the subject of pedagogy)." World Bulletin of Social Sciences 4.11 (2021): 17-22.

ОБУЧАЮЩИЕ ПРОГРАММЫ КАК МЕТОД ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА

П.Э. Нуралиева- доктор философии по педагогическим наукам (PhD), преподаватель кафедры “Информатика”, НавГПИ, г.Наваи.
М.Д.Асадова- студентка факультета “Математика и Информатика” НавГПИ

Аннотация

В данной статье рассматриваются способы создания образовательных электронных программ для дошкольников и учащихся младших классов. Подчеркивается значение обучающих программ как средства, используемого в обучении, в развитии творческих способностей, интеллекта и личности ребенка.

Ключевые слова: обучение младших школьников, интерактивные средства обучения, мультимедийные средства обучения.

TA’LIM DASTURLARI TA’LIM JARAYONI SAMARALILIGINI OSHIRISH USULI SIFATIDA

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar va boshlang‘ich maktab o‘quvchilari uchun o‘rgatuvchi elektron dasturlarni yaratish usullari haqida fikr yuritilgan. Bolaning ijodkorligi, aql-zakovati va shaxsiyatini rivojlantirishda o‘qitishda ishlatiladigan vosita sifatida o‘rgatuvchi dasturlarining ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich maktab o‘quvchilarini o‘qitish, interfaol o‘quv vositalari, multimedia o‘quv vositalari.

TRAINING PROGRAMS AS A METHOD OF INCREASING THE EFFECTIVENESS OF THE EDUCATIONAL PROCESS

Annotation

The relevance of the issue under consideration is due to the need to improve multimedia teaching tools for preschoolers and younger schoolchildren. To identify the role of educational programs as a tool used in teaching in the development of creativity, intelligence, and personality of the child.

Keywords: primary school education, interactive learning tools, multimedia learning tools.

Одной из дидактических задач образовательного учреждения является формирование мышления учащегося, развитие его интеллекта. Важной составляющей интеллектуального развития человека является алгоритмическое мышление. Наибольшим потенциалом для формирования алгоритмического мышления школьников среди естественнонаучных дисциплин обладает информатика. Анализ развития стандарта образования по информатике позволяет сделать вывод: формирование алгоритмического мышления школьников - важная цель школьного образования на разных ступенях изучения информатики.

Познавательные и обучающие компьютерные приложения могут широко использоваться в дошкольном и младшем школьном возрасте, что подтверждается опытом известных педагогов [1; 2]. В этом возрасте идет активное развитие представления ребенка об окружающем мире, о своем месте в нем, развиваются воображение, мышление, память. Получение новой информации в доступной форме позволяет обучающимся свободно анализировать, рассуждать и мыслить. Ребенок получает информацию от родителей, воспитателя, учителя, из книг, но именно компьютер обогащает зрительное и слуховое восприятие, делает образовательную деятельность намного ярче и динамичнее. Применение интерактивных досок, компьютеров с проекторами позволяет использовать в нынешнем образовании электронные энциклопедии, ситуационно-ролевые игры, аудио- и видео лекции, обучающие и тестирующие программы, создание виртуальной реальности [2; 14]. Взаимодействие с компьютером, необходимость учиться работать с мышью компьютера, нажимать пальчиками на клавиши клавиатуры

ведет к развитию мускулатуры и мелкой моторики рук у детей. Так как при этом работа рук является откликом на события, происходящие на экране компьютера, то это непроизвольно, без особых упражнений и заданий ведет к развитию зрительно-моторной координации.

Формирование базисных ассоциаций, обретаемых школьником за годы обучения, при правильной постановке дела, становиться главным условием само наращивания знаний в последующие годы.

Нами было создано электронное пособие по русскому языку для начальных классов, в которой в игровой форме рассмотрены основные темы начального курса. (см. рис-1.)

1-рис. Обучающая программа по русскому языку.

Преимуществом данного пособия можно считать то, что в нем предусмотрены специальные возможности: увеличение экрана для детей с ограниченными зрительными возможностями, звуковое сопровождение занятий, проверочные задания для самоконтроля с интерактивным выводом результатов, задания в котором ребенок поощряется в случае правильного решения заданий, в виде открывшихся рисунков на пазле. (см. рис-2)

2-рис. Обучающая программа по русскому языку.

Использование компьютерных технологий в процессе обучения готовит школьника к жизни в информационном обществе, обучает его компьютерной грамотности, дает чувство уверенности работы за компьютером и способствует воспитанию психологической готовности к его применению. Компьютерные обучающие приложения оказывают значительное влияние не только на развитие интеллекта и креативности учащегося, но и на развитие его координации, моторики. Внедрение мультимедийных технологий в образовательный процесс является актуальным вопросом в педагогике и дидактике.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Каршиев, Хусан. Электронные средства и методы обучения для повышения эффективности учебного процесса / Хусан Каршиев, Н. И. Аминова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2016.
2. Григорьев, Д.В. Программы внеурочной деятельности. Познавательная деятельность. Проблемно-ценностное общение: пособие для учителей общеобразовательных учреждений / Д.В. Григорьев, П.В. Степанов. – М.: 2011. – 96 с
3. Эйдлина, Г.М. Delphi: программирование в примерах и задачах. Практикум: Учебное пособие / Г.М. Эйдлина, К.А. Милорадов. - М.: Риор, 2018.

INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIM ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARINI TASHKIL QILISHNING METODIK IMKONIYATLARI

OLLABERGANOVA SANOBAR XAMIDOVNA
Urdu, “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi dotsenti, f.f.n., O‘zbekiston
XASANOVA SALOMAT QO‘CHQAROVNA
Urdu, “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi, O‘zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada innovatsion yondashuv asosida boshlang‘ich ta’lim ona tili va o‘qish savodxonligi darslarini tashkil qilishning metodik imkoniyatlari,mazmuni va dars jarayonida innovatsion yondashuv asosida muammoli o‘qitishdan foydalanish yo‘llari bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: muammoli ta’lim, muammoli o‘qitish, muammoli metod, bilimlar tizimi, aqliy faoliyat, amaliy faoliyat va hk

МЕТОДИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ УРОКОВ РОДНОГО ЯЗЫКА И ГРАМОТНОГО ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Аннотация:В данной статье описаны методические возможности, содержание и способы использования проблемного обучения на основе инновационной интеграции в ходе урока для организации начального обучения родному языку и занятий по чтению на основе инновационной интеграции.

Ключевые слова: проблемное обучение, проблемный метод, система знаний, мыслительная деятельность, практическая деятельность и др.

METHODOLOGICAL POSSIBILITIES OF ORGANIZING PRIMARY EDUCATION MOTHER TONGUE AND READING LITERACY LESSONS BASED ON INNOVATIVE INTEGRATION

Annotatsion: This article describes the methodical possibilities, contents and ways of using problem-based teaching based on innovative integration in the course of the lesson for the organization of primary education mother tongue and reading literacy classes based on innovative integration**.**

Keywords: problem-based education, problem-based teaching, problem-based method, knowledge system, mental activity, practical activity, etc.

Mamlakatimizda yangi ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi, milliy ta’limning dunyo ta’lim tizimiga integratsiyalashuvi, ta’lim-tarbiya sifatini ta’minlash, ta’limni insonparvarlashtirish va demokratlashtirishdagi islohotlar jamiyat ta’lim jarayoniga yangicha yondashuv zarurligini taqozo etadi. Bugungi kunda ta’lim tizimi oldiga “...uzluksiz ta’lim tizimini yanada takomillashtirish yo‘lini davom ettirish, sifatli ta’lim imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq yuqori malakali kadrlarni tayyorlash” [strat] kabi vazifalar qo‘yilgan bo‘lib, bu jarayonga muammoli ta’limni olib kirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. “Muammoli o‘qitish – bu o‘qituvchi tomonidan tarbiyalanuvchilar faoliyatini tashkil etish usuli bo‘lib unda mavzu va ta’limning muammoli mazmuni o‘rtasidagi o‘zaro faol ta’sir o‘tkazish, bu yo‘lda bilimlarning ob’ektiv qarama-qarshiliklari va ularni hal qilish yo‘llari bilan tanishtirish, fikrlashni, bilimlarni ijodiy o‘zlashtirish jarayonidir”. [5]Ko‘pchilik “muammoli ta’lim (yoki muammoli ta’lim texnologiyasi)”ni “muammoli metod” tushunchasi bilan adashtiradi. Gap shundaki, “muammoli ta’lim” yoki “muammoli ta’lim texnologiyasi” tushunchalari bitta hodisa. Har ikkalasi boshqa-boshqa shaklda ifodalangani bilan bitta tushunchani anglatadi va ularning zamirida asosan muammoli metod hamda muammoning yechimi bilan bog‘liq bir qancha usullardan foydalaniladi. Muammoli metod zamirida hech qanday metod yo‘q. Uning mazmunida faqat muammoning yechimini ta’minlashga xizmat qiladigan usullar mavjud bo‘ladi.

Ma’lumki, har qanday o‘qitish tizimining o‘ziga xos maqsad va vazifalari bo‘ladi. Uzluksiz ta’lim tizimida muammoli ta’limning maqsadi nafaqat ilmiy anglash yoki bilimlar tizimi natijalarini egallashdan, balki bu natijalarga erishish jarayoni, yo‘llari, o‘quvchi bilim olish faoliyatining shakllanishi va muammoli topshiriqlarni bajarish orqali ijodiy qobiliyatlarining shakllanishi yo‘lida muammoli-ijodiy vaziyatlarni yaratishdan iboratdir.

Shu maqsaddan kelib chiqqan holda bir qator maxsus vazifalar belgilangan:

- o‘quvchilarni mustaqil, mantiqiy, ilmiy, ijodiy fikrlashga o‘rgatish;
- o‘quv materiallari dalillarga asoslangan holda o‘quvchilar uchun ishonchli bo‘lishi ta’minlash;
- bilim-e’tiqodlarni shakllantirish, bilimlarni mustahkamlanishga hissa qo‘shish, izlanish va tadqiqot ishlarining boshlang‘ich ko‘nikmalarini shakllantirish, mavzuga qiziqishni orttirish;
- bilimlar tizimi, aqliy hamda amaliy faoliyatlarni samarali o‘zlashtirishga hamkorlik qilish;
- yangi vaziyatda olingan bilimlarni ijodiy qo‘llash malakasini hosil qilish;
- bilish mustaqilligi hamda o‘quv-tarbiyaviy muammolarni hal qilish;

 o‘quvchilarning bilim olish faoliyatini mustaqil va ijodiy darajasiga chiqarish;
 o‘quvchining yangi bilim va faoliyat usullarini o‘zlashtirishini ta’minlash; tarbiyalanuvchilarning bilim olishdagi mustaqilligi va ijodiy qobiliyatlarini o‘stirish;
 shakllanayotgan shaxsda bilimlarni o‘zlashtirishning ilmiyligi darajasini oshirish;
 o‘quvchida ilmiy dunyoqarash shakllanishini ta’minlash;
 shakllanib kelayotgan shaxsda hissiy-irodaviy sifatlarni rivojlantirish, uning ko‘nglida odam va olam sirlarini bilishga ichki ishtiyoqni uyg‘otish;
 mantiqiy usullar yoki ijodiy faoliyatning maxsus yo‘llaridan foydalanib o‘quvchilarda bilimlarni ijodiy o‘zlashtirish ko‘nikmasini tarbiyalash;
 hayotiy vaziyatga ko‘ra, mavjud bilimlarni ijodiy ravishda qo‘llash ko‘nikmasini tarbiyalash;
 ijodiy faoliyat ko‘rsatish ko‘nikmalarini shakllantirish va h.k.

Muammoli vaziyatlar yordamida muammoli ta’lim amalga oshiriladi.

Muammoli ta’limdagi yetakchi xususiyatlardan biri muammoli savol, muammoli topshiriq va muammoli vazifalar ko‘magida o‘quvchini muammoli vaziyatga sola bilishdir. Bu borada ham mutaxassislarning fikrlari mavjud: muammoli vaziyat – bu subyekt (o‘quvchi) oldiga qo‘yilgan o‘zi uchun qiyin bo‘lgan muammolarni yechishni xohlaydigan holat bo‘lib yetarli ma’lumotga, bilimga ega bo‘lmasa, o‘quvchi izlanishga tutinadi. Muammoli vaziyatning asosiy elementi – noma’lum, yangi, belgilangan vazifani to‘g‘ri bajarish uchun, zarur bo‘lgan xatti-harakatni to‘g‘ri belgilay olishidir.Muammoli ta’limda o‘quvchi oldiga bilim berishga yo‘naltiradigan masalalarni qo‘yish ham, uning ma’naviyatini shakllantirish yo‘lidagi muammoli savol yoki topshirqlar ham muhim o‘rin egallaydi. Ular muammoli vaziyat hosil qilishning asosiy sharti sanaladi. Bilim berish yoki ma’naviyatni sog‘lomlashtirishga qaratilgan muammoli savol yoki topshiriqlar o‘quvchi uchun ma’lum qiyinchilik tug‘diradigan darajada bo‘lishi, awal egallagan bilimlariga mos kelishi, shu bilan birga, uning imkoniyatlari doirasidan chetga chiqmasligi lozim. Ya’ni muammoli vaziyatlar bolaning hayotiy tajribasi va nazariy bilimini hisobga olgan holda yaratilishi kerak.Muammoning qo‘yilishi va uni yechish jarayoni uzilmas bir zanjirdir. Muammo ko‘tarilishi bilanoq uning yechimi ustida o‘ylanadi va bu, o‘z navbatida, yangi muammolarni keltirib chiqaradi. Shu tariqa, uzluksiz tarzda yangi bilimlarni o‘zlashtirish amalga oshadi.

Muammoli ta’lim muammoni hal etish jarayonini butun sinf jamoasining faol aqliy ishiga aylantiradi. Bu sinfdagi har bir bola shaxsining individual xususiyatlarini maksimal darajada inobatga olinishini taqozo etadi. Faqat shundagina sinfdagi jamoaning barcha a’zosi butun o‘quv jarayoni davomida tom ma’nodagi ijod kishisiga, fikr odamiga aylana boradi.Muammoli ta’limda o‘quvchilar qiyinchiliklarga duch kelishlari, tabiiy. Muammoli vaziyatda qiyinchilik o‘zlashtirilishi lozim bo‘lgan noma’lum narsaning yangiligi va umumlashtirilishi zarurligi hamda o‘quvchi intellektual imkoniyatlari darajasi bilan xarakterlanadi. O‘quvchining intellektual imkoniyati qancha kichik bo‘lsa, biror masalani hal qilishda muammoli vaziyatning murakkabligi shuncha katta bo‘ladi.

O‘qituvchi dars boshida muammoni qo‘yish bilan birga butun dars davomida uning muammolilik darajasini uzluksiz tarzda saqlab tura olsagina, biror mavzuni muammoli tarzda o‘rganish mumkin bo‘ladi.[5] Shundagina o‘quvchining bilim olishdagi faolligi va mustaqilligi to‘liq ta’minlanadi. Aslida muammoli o‘qitish kechimi uchun masalaning yechimi maqsad emas, balki o‘quv materialini ongli ravishda o‘zlashtirish va o‘quvchi qobiliyatlarini o‘stirish yo‘lidagi vositadir.Muammoli ta’limda o‘qituvchi o‘quvchilar bilan individual ishlaydi. Bu undan kasbiy mahoratni talab qiladi. Gap shundaki, u yoki bu o‘quv topshirig‘i bir bola uchun qiyin, ikkinchisi uchun oson. O‘quv jarayonini to‘g‘ri tashkil qilish uchun har bir o‘quvchi dars jarayonida o‘zining kuchi darajasidagi masalani hal qilish bilan shug‘ullanishiga erishish lozim. Shundagina har bir o‘quvchining bilim olishga bo‘lgan qiziqishini saqlab qolish mumkin. Buning uchun o‘qituvchilarning oldida hamisha qiyin didaktik masala ko‘ndalang turadi. U dars mavzusida nafaqat o‘quv-biluv muammosini yechishi, balki qanday yo‘llar bilan bu mavzu mazkur sinfdagi o‘quvchilarning barchasi tomonidan o‘zlashtirilishi mumkinligini oldindan ko‘ra olishi kerak.

Muammoli ta’limda o‘qituvchining asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilarda intellektual zo‘riqishga ehtiyoj va qiziqish uyg‘otishdir. Buning uchun awal qiyinchiliklar chamalanadi. O‘quvchiga hamma muammoli masalalar ham qiziq bo‘lavermaydi. Tarbiyalanuvchini masalaning shunchaki yechimi emas, balki undan intellektual zo‘riqish, zehn, onglilik talab qiladigan masalani hal etish jarayoni qiziqtiradi. Qiyinchiliklarni chamalaganda, o‘qituvchi o‘quvchilarning intellektual imkoniyatlarini ham hisobga olishi shart. Ayrim o‘quvchilar uchun masala qancha qiyin bo‘lsa shuncha qiziqarli bo‘ladi.

Boshqalarning esa “tarvuzi qo‘ltig‘idan tushadi”. Shuning uchun masalaning obyektiv qiyinligidan tashqari, yechuvchining subyektiv imkoniyatlari ham hisobga olinishi zarur. Gap faqat o‘quvchilarning har xil tayyorgarlik darajasi haqida emas, ular aqliy faoliyatining individual xususiyatlari haqida ketyapti. Sekin-sekin o‘quvchi mustaqil ravishda muammoni o‘zi shakllantira olishiga erishish muammoli ta’limning maqsadlaridan biridir. Bu o‘quvchining shunday ishlarni bajarishga bo‘lgan ehtiyoji darajasi bilan asoslanadi.

Ta’lim jarayonini muammoli tashkil etish o‘qitishni tarbiyaviy, ta’limiy, qiziqtiruvchi,rivojlantiruvchi imkoniyatlar bilan ta’minlaydi. Muammoning, muammoli vaziyatning vujudga kelganini o‘quvchi hodisa bilan u

haqdagi tasavvur orasida qarama- qarshilik paydo bo‘lganda his qiladi. Bu qarama-qarshilikni bartaraf qilish uchun unga avval o‘zlashtirgan bilimlari va tajribasining o‘zi kamlik qiladi. Muammoni anglab yetishning o‘zi har qanday fikrlash jarayonining boshlanishidir.

Muammoda esa uning yechim uchun tayyor javob yoki ma’lumot yo‘q. Eng avvalo, muammoni hal eta oladigan darajada tiniqlashtirish uchun fikrlash jarayoni yordamida unga mos keladigan ma’lumotlarni topish talab qilinadi. Muammoni yechmoqchi bo‘lgan odam, awal unda nimalar yetishmayotganini aniqlashi va o‘sha faktlarni qanday topishni belgilab olishi kerak bo‘ladi. Shunday ekan, muammoda yechim to‘liq shakllantirilmaydi. O‘qituvchining vazifasi ma’lum muammoli vaziyatni tashkil etish ekan, buning uchun u, avvalo, o‘quvchiga muammo nimadan iborat ekanini to‘g‘ri anglatishi, unda shu masalani hal etishga xohish-qiziqish paydo qilishi, ichki ehtiyoj uyg‘otishi zarur hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi.- https://president.uz/uz/lists/view/4057
2. Adizov B.R. Boshlang‘ich ta’limni tashkiletishningnazariyasoslari. Pedagogika fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – TDPU. 2004. - 258 b.
3. Umumiy o‘rta ta’limning Davlat Ta’lim Standarti va o‘quv dasturi (Boshlang‘ich ta’lim).- Toshkent, 2017. - 249 b.
4. Rahimova I. Boshlang‘ich sinflar o‘qish darslarida muammoli ta’limdan foydalanishning nazariy-amaliy xususiyatlari. Pedagogika fan. bo‘yicha falsafa doktori (PhD) diss. – T., 2020

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ В НАЧАЛЬНОМ КЛАССЕ

Абдуллаева Нилуфар Махамаджановна
Доктор философии по педагогическим наукам, доцент
Заведующий кафедрой Начального образования университета Perfect Узбекистон.

АННОТАЦИЯ.Современный период развития общества характеризуется сильным влиянием на него информационных технологий, которые проникают во все сферы человеческой деятельности, обеспечивают распространение информационных потоков в обществе, образуя глобальное информационное пространство. Неотъемлемой и важной частью этих процессов является компьютеризация образования. Она заключается в потребности учителей в эффективных способах использования средств мультимедиа в учебновоспитательном процессе начального образования.

Ключевые слова: Инновация, интеракивность, мультимедиа, ИКТ, инновационное образование

ABSTRACT. Relevance of the topic: The modern period of the development of society is characterized by a strong influence of information technologies on it, which penetrate into all spheres of human activity, ensure the spread of information flows in society, forming a global information space. An integral and important part of these processes is the computerization of education. It lies in the need for teachers in effective ways to use multimedia in the teaching and learning process of primary education.

Keywords: Innovation, interactivity, multimedia, ICT, innovative education

В настоящее время растет интерес к применению инновационных педагогических и информационных технологий в образовательном процессе. Одна из основных причин этого заключается в том, что в традиционном образовании учащихся учат получать только готовые знания, а в начальном образовании современные технологии учит их искать собственные знания, изучать и анализировать самостоятельно и даже делать собственные выводы. В этом процессе педагог создает условия для развития, формирования, приобретения и воспитания личности.

Используемые методы работают не так эффективно применительно к новому поколению учеников. Стандартизированное обучение не учитывает индивидуальных качеств ребенка и необходимости творческого роста.

Несмотря на ряд проблем, которые не решаются старыми способами, есть затруднения с введением новшеств. Учитель должен понимать, что введение инновационных методов помогает не только его воспитанникам эффективнее усваивать материал, развивает их творческий потенциал. Но это также помогает педагогу реализовывать собственный интеллектуальный и творческий потенциал.

В школьном образовании применяются самые разнообразные педагогические инновационные методики. В выборе огромную роль играет профильная направленность учебного заведения, его традиции и стандарты.

Наиболее распространенные новшества в процессе образования:

- информационно-коммуникационные технологии (ИКТ);
- личностно-ориентированное обучение;
- проектная и исследовательская деятельность;
- игровые технологии.

ИКТ подразумевает интеграцию преподавания дисциплин с информатикой, а также компьютеризацию оценивания и коммуникации в целом. Компьютер может использоваться на любых этапах учебного процесса. Школьники обучаются работе с основными программами, изучают материал благодаря электронным учебникам и пособиям. С помощью компьютера и проектора преподаватель излагает материал. Презентации, диаграммы, аудио- и видеофайлы благодаря наглядности способствуют лучшему усвоению темы. Самостоятельное создание слайдов, схем, карт памяти помогает структурировать знания, что также помогает в запоминании.

Наличие компьютера, интернета и специальных программ делает возможным дистанционное преподавание, онлайн-экскурсии, конференции и консультации.

В конце изучения темы в качестве контроля могут быть использованы тесты на компьютере. Школы используют систему электронных журналов, в которых можно отследить результаты отдельного ребенка, класса или же успеваемость по конкретному предмету. Входят в обиход и электронные дневники, где выставляются оценки и фиксируются домашние задания. Так что родители могут узнать баллы ребенка и наличие заданий.

Важно научить школьников правильно использовать интернет, поисковые системы и социальные сети. При грамотном подходе они становятся неисчерпаемым источником информации и способом коммуникации школьников с учителем и между собой.

Популярность набирает создание педагогом собственного сайта. Благодаря ему можно делиться интересными книгами, пособиями, статьями, обучающими видео и аудио, удаленно отвечать на вопросы учеников. Может использоваться при разработке группового проекта: участники делятся друг с другом и куратором наработками, результатами и решают возникающие проблемы.

Личностно-ориентированном обучении главным действующим лицом признается ребенок. Целью является развитие личности школьника с учетом его индивидуальных качеств. Соответственно, не учащиеся подстраиваются под образовательную систему и стиль педагога, а учитель, используя свои умения и знания, организовывает обучение согласно особенностям класса.

Здесь необходимо знание учителем психологических, эмоциональных и познавательных особенностей ученического коллектива. Исходя из этого, он формирует планы занятий, подбирает методы и способы изложения материала. Важно суметь пробудить интерес ученика к излагаемому материалу и работать коллективно, выступая не столько лидером, сколько партнером и советчиком.

При желании учебного заведения возможна дифференциация учащихся. Например, комплектование класса по определенному признаку в результате тестирования; дальнейшее разделение согласно заинтересованности; введение профильных классов в старшей школе.

Проектная и исследовательская деятельность. Главной целью является развитие способности самостоятельного, творческого поиска данных, постановки и решения задач, задействования информации из разных сфер знаний. Задача преподавателя заключается в пробуждении интереса к поисковой деятельности и создание условий для ее реализации.

При работе над групповым проектом повышаются и навыки работы в команде, коммуникации, умения прислушиваться к чужому мнению, критиковать и принимать критику.

Применение этой технологии в школе развивает способности познавать мир, анализировать факты, делать выводы. Это основа и помощь при поступлении в высшее учебное заведение и работе над дипломными и магистерскими диссертациями.

Ценность игровой технологии заключается в том, что, являясь по своей сути отдыхом, она выполняет образовательную функцию, стимулирует творческую реализацию и самовыражение. Конечно, наиболее она применима в младшей группе школьников, поскольку соответствует их возрастным требованиям. Использовать ее необходимо дозировано.

По желанию учителя весь урок можно провести в игровой форме: конкурс, викторина, КВН, постановка сценок из произведения. Возможно использование игровых элементов и на любом этапе занятия: в начале, в середине или в конце в качестве опроса. Правильно организованная игра стимулирует память школьников, заинтересованность, а также преодолевает пассивность.

Изменения в образовательной сфере необходимы и неизбежны. И стоит заметить, что в большинстве своем ученики с радостью принимают что-то новое, интересное, необыденное. Они готовы и способны к восприятию. Последнее слово — за педагогами.

Лексический термин «инновация» в переводе с английского означает «инновация». Инновационное образование - это образование, которое позволяет учащемуся создавать новые идеи, нормы, правила, передовые идеи, нормы, качества, навыки, связанные с естественным принятием правил, созданных другими. Педагогическая технология - это искусство и умение в реализации образовательной функции, которое является основой для развития знаний, навыков и умений учащихся в очень удобной форме. [4]

Повышение качества и эффективности начального образования во всех общеобразовательных школах требует внедрения современных педагогических, инновационных и информационных технологий в образовательный процесс, распространения передового опыта. Основные задачи инноваций и информационных технологий в начальном образовании:

- общее комплексное развитие учебного процесса;
- определение конкретных целей и задач, которые необходимо решать в образовательном процессе;
- Разработка содержания образовательного процесса;
- создание определенных условий для свободной, самостоятельной деятельности ученика в учебном процессе, а также формирование навыков и компетенций;
- организация мониторинга и оценки деятельности учеников;
- Реализация целей и задач Национальной программы обучения;
- Ускорить распространение информации о научно-техническом прогрессе среди молодежи.

Использование инноваций и информационных технологий в начальных классах открывает следующие возможности:

- активизация учебной деятельности учеников, повышение качества учебных материалов и эффективности обучения;
- Дифференциальный подход к ученикам с разным уровнем подготовки и организация занятий на высоком эстетическом уровне (музыка, анимация).[3]

Модернизация содержания начальной школы, внедрение инновационных педагогических и мультимедийных технологий в учебный процесс на основе передового опыта с особым упором на наращивание потенциала, радикальное повышение качества и эффективности начального образования определены как приоритеты государственного образования.

Мультимедийные пособия созданы для обеспечения реализации задач, поставленных пунктом 71 Постановления Президента Республики Узбекистан от 19 февраля 2014 года № ПП-2133 «О Государственной программе «Год здорового ребенка »и внедрения передовых педагогических и информационно-коммуникационных технологий.

В этих методических пособиях приведены цели и задачи уроков русского языка 1-4 классов, методические указания и рекомендации по внедрению передовых педагогических и информационно-коммуникационных технологий в учебный процесс. Мультимедийные приложения также были разработаны для повышения вовлеченности учеников и повышения их мастерства посредством мышления. Мультимедийные приложения учебников включают: анимацию, видео, произношение букв и слов, работу над словарем, образцы каллиграфии, контрольные задания, дидактические игры, мультфильмы, образцы на минуту отдыха, упражнения на тренажере, задания по рисованию, упражненияголоволомки.

В них использованы различные таблицы, ребусы и головоломки, чтобы помочь ученикам легко осваивать языковые материалы, выполнять грамматический анализ простым и понятным образом и учить творческому мышлению. В контексте упражнения ученикам даются задания, которые поощряют творческое мышление, рассуждение, делают выводы на основе сравнения, анализа, синтеза и наблюдения, а также обеспечивают выполнение анализа в определенной последовательности. Кроме того, в руководствах есть «Краткий ответ на короткий вопрос», «Кто выбирает больше всего слов», «Обратный тест», «Цифровое позиционирование», «Три истины, одна ложь», «Скелет рыбы», «Водосток», » Эффективно использовались передовые педагогические методы, такие как «Паутина», «Оценка», «Мозаика», «Блицопросник», «Диаграмма Венна».

Разработанные мультимедийные приложения предоставляют учителю следующие возможности для подготовки и проведения урока.

- Современное моделирование урока; - иметь дополнительную информацию и данные для углубления знаний по предмету; - подготовка теоретической и самостоятельной работы. Современные информационнокоммуникационные технологии на уроках русского языка повышают качество и эффективность обучения, формируют процесс самостоятельного мышления учащихся, повышают увлеченность и интерес учащихся к знаниям, укрепляют усвоение знаний, возможность свободно использовать их на практике.[2]

Использование мультимедиа в учебном процессе - один из самых удобных способов обучения, повышающий качество и эффективность обучения.

Мультимедиа - это современная компьютерная информационная технология, которая позволяет объединить текст, звук, видео, графику и анимацию в единую компьютерную систему. [1]

Преимущество мультимедийных приложений для учителей: позволяет учителям постоянно работать над собой. Они всегда готовы к уроку. Уроки организованы нетрадиционно. Повышается успеваемость учеников. Помогает заполнить пробелы пустыми поглотителями. Дает возможность учителю работать вместе с родителями.

Преимущество для учеников: повышенный интерес к чтению, высокая успеваемость по чтению. Делать домашнее задание несложно, даже если вы пропустите урок, оно позволяет освоить новую тему, учит самостоятельному, свободному мышлению. На следующем этапе возрастает желание учиться, улучшаются отношения со взрослыми и сверстниками.

Преимущество для родителей: родители имеют четкое представление о том, как помочь своим детям дома и как улучшить их чтение.

Для практического использования мультимедийных средств в открытом образовании педагогам и инструкторам должны быть присущи следующие навыки: общие педагогические навыки; навыки владения мультимедийными средствами и технологиями, средствами информационных и телекоммуникационных технологий; навыки применения информационных и телекоммуникационных технологий и технологий мультимедиа в открытом образовательном процессе. [5]

Требования к преподавателю, использующему мультимедийные средства в образовательной деятельности, должны складываться из традиционных требований, предъявляемых к любому педагогу, и специфических, связанных с использованием современных информационных технологий и средств практического использования ИКТ в процессе информатизации образовательной деятельности.

Интерактивность является очень важной составляющей мультимедиа. Люди запоминают только 20% того, что они видят, и 30% того, что они слышат. Также запоминается 50% того, что видят и слышат, и целых 80% того, что они видят, слышат, и делают одновременно.

Компьютеризированное обучение на базе технологии мультимедиа не может заменить человека-преподавателя, но оно может дополнить и усовершенствовать деятельность преподавателя, особенно в тех областях, в которых развиваются самостоятельность, творческое мышление.

Литература:

1. Бордовский, Г.А. Использование электронных образовательных ресурсов нового поколения в учебном процессе /Г.А. Бордовский, И.Б. Готская, С.П. Ильина, В.И. Снегурова. - Москва: РГПУ, 2007. - 484с
2. Егорова Ю.Н. Мультимедиа как средство повышения эффективности обучения в общеобразовательной школе // Автореф. дисс. канд. пед. наук – Чебоксары, 2000.
3. Кирмайер М.О. “Мультимедиа”, издательство "BHV - Санкт-Петербург" 2000 г.
4. Клемешова Н.В. Мультимедиа как дидактическое средство высшей школы//Автореф. дисс. канд. пед. наук – Калининград, 2005.
5. Мантуленко В.В. Роль педагога в условиях использования электронных медиа в учебно-воспитательном процессе / - Самара: Самарский научный центр РАН, 2006. - с.222 - 224.
6. Мухамеджанова Л.А.(2021) “Тенденции изменения этических норм в информационном обществе”. Материалы конференции Социальная реальность виртуального пространства. С. 48-54

BOSHLANG‘ICH SINF MATEMATIKA FANINI O‘QITISHGA MO‘LJALLANGAN ELEKTRON TRENAJYORNI YARATISH USULI

U.M.Mirsanov - NavDPI “Informatika” kafedrasi mudiri, p.f.d. (DSc), dots
N.S.Isroilov - Matematika-informatika fakulteti 2-bosqich talabasi O‘zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf matematika fanini o‘qitishga mo‘ljallangan elektron trenajyorni yaratish usuli va foydalaniladigan dasturiy vositalar keltirilgan. Shuningdek, elektron trenajyordan foydalanish bo‘yicha taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘z: matematika, elektron trenajyor, elektron trenajyor usullari, Macromedia Flash, motivatsiya.

СПОСОБ СОЗДАНИЯ ЭЛЕКТРОННОГО СИМУЛЯТОРА, ПРЕДНАЗНАЧЕННОГО ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Аннотация: В данной статье представлен способ создания электронного симулятора, предназначенного для обучения математики в начальной школе и используемые программные средства. Также даны предложении и рекомендации по использованию электронного тренажера.

Ключевые слова: математика, электронный симулятор, методы электронного симулятора, Macromedia Flash, мотивация.

METHOD FOR CREATING AN ELECTRONIC SIMULATOR INTENDED FOR TEACHING MATHEMATICS IN PRIMARY SCHOOL

Abstract: This article presents a method for creating an electronic simulator intended for teaching mathematics in elementary school and the software used. Suggestions and recommendations for using the electronic simulator are also given.

Key words: mathematics, electronic simulator, electronic simulator methods, Macromedia Flash, motivation.

Boshlang‘ich sinf matematika fanidan elektron trenajyorni yaratishda **Macromedia Flash 8** dasturidan foydalanildi. Elektron trenajyorni yaratishda 23 ta oynadan foydalanildi [1; 147-b.]. Ushbu oynalar bir-biri bilan o‘zaro integratsion bog‘lanish hosil qilgan bo‘lib, forma oynalarining bog‘lanish dastur kodi quyidagicha [2; 87-b.]:

1) birinchi oynadan ikkinchi oynaga tugmalar yordamida o‘tish uchun quyidagi dastur kodidan foydalanilgan:

```
on (release) { gotoAndStop(2);
 }
```

2) ikkinchi oynadan birinchi oynaga tugmalar yordamida o‘tish uchun quyidagi dastur kodidan foydalanilgan:

```
on (release){  gotoAndStop(1);
}
```

Barcha oynalarda keltirilgan tartibda bog‘lanish hosil qilindi. Yaratilgan elektron trenajyor mundarijasining ko‘rinishi quyidagicha (1-rasmlar):

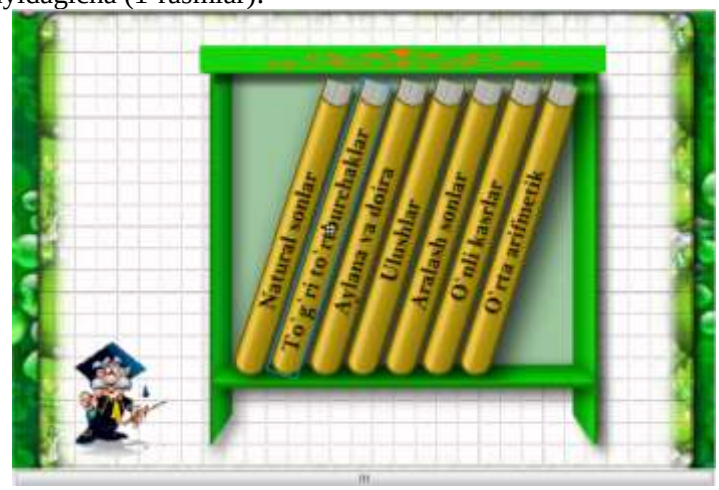

1-rasm. Matematika fanidan elektron trenajyorning mundarijasi

Yaratilgan elektron trenajyorning “Natural sonlar” bo‘limining dastur kodi va oynaning umumiy ko‘rinishi quyidagicha (berilgan sondan kvadrat ildiz chiqarish va uning kvadratini, kubi va ***a*** sonning ***b*** darajasini hisoblovchi):

a) berilgan **a** sonning kvadrat ildizini hisoblash:

```
on (click)
{     var     a=_root.son.text;     _root.natija.text=Math.sqrt(a); }
```

b) berilgan **a** sonining kvadratini hisoblash:

```
on (click)
{
var     a=_root.son.text;
        _root.natija.text=Number(a)*Number(a);
}
```

c) berilgan **a** sonining kubini hisoblash:

```
on (click)
{ var   a=_root.son.text;
        _root.natija.text=Number(a)*Number(a)*Number(a);
        }
```

d) berilgan **a** sonining **b** darajasini hisoblash:

```
on (click) {     var     a=_root.a.text; b=_root.b.text;
```

```
        _root.c.text=Math.pow(a,b);
}
on (release)
 {
prevFrame();
}
on (release)
 {
        gotoAndStop(2);
}
on (release) {nextFrame();
}
```

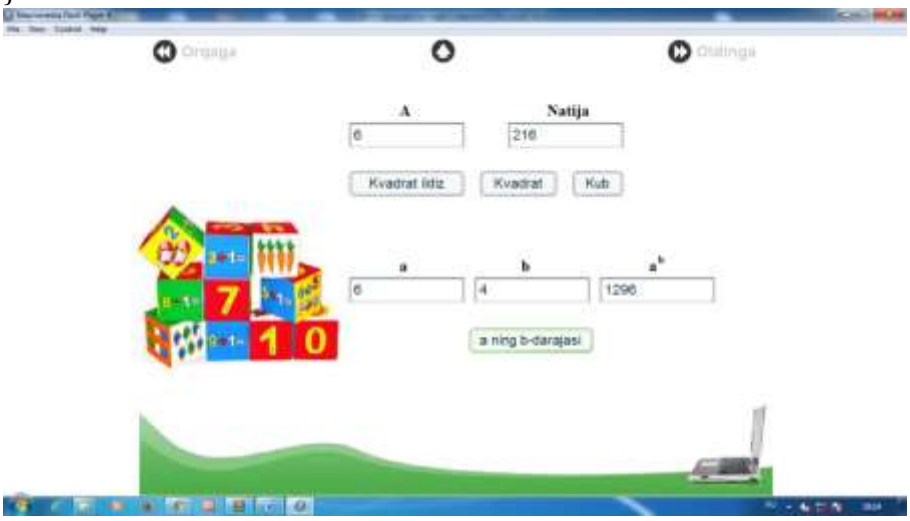

2-rasm. Matematika fanidan elektron trenajyorning hisoblash oynasidan lavha

“Ulushlar” bo‘limining dastur kodi va oynaning umumiy ko‘rinishi quyidagicha:

```
on (click)
{
var
        m=_root.m.text;          a=_root.a.text; b=_root.b.text;
_root.natija.text=m+" : "+b+" * "+a+" = "+Number(m)/Number(b)*Number(a);
}
on (release) { prevFrame();
}
on (release) {gotoAndStop(2);
}
on (release) { nextFrame();
}
```

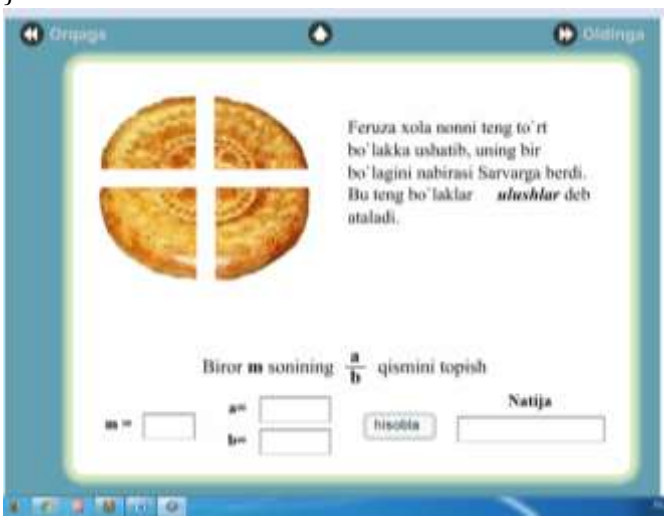

3-rasm. Ulushlarni o‘rgatish bo‘yicha elektron trenajyorni yaratish oynasidan lavha

Oynadagi rasmlar ***Photoshop*** dasturida yaratilib, ***Macromedia Flash 8*** dasturi oynasiga joylashtirildi. Rasm va yozuvlarni harakatlantirish uchun **(Layer)**lardan va kadr **(Frame)**dan foydalanildi.

Ushbu tavsiya etilayotgan elektron trenajyor yordamida boshlang‘ich sinf matematika darsini qiziqarli va samarali tashkil etishga hamda o‘quvchilarning fanga oid motivatsiyasini oshirishga va tasavvurlarini shakllantirishga erishiladi.

Adabiyotlar

1. Mirsanov U.M. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida matematikani amaliy dasturlar yordamida o‘qitish samaradorligini oshirish metodikasi (5–6-sinflar misolida) // Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Toshkent, 2019. – 190 b.

2. Mirsanov U.M., Toxirov F.J. Matematika fanidan Internet tarmog‘iga mo‘ljallangan elektron trenajyorlarni yaratish usuli // Fizika, matematika va informatika. – Toshkent, 2018. – № 6. – B. 87–91.

INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIM ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARINI TASHKIL QILISHNING METODIK IMKONIYATLARI

Ollaberganova Sanobar Xamidovna
Urdu, “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi dotsenti, f.f.n., O‘zbekiston
Xasanova Salomat Qo‘chqarovna
Urdu, “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi, O‘zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada innovatsion yondashuv asosida boshlang‘ich ta’lim ona tili va o‘qish savodxonligi darslarini tashkil qilishning metodik imkoniyatlari,mazmuni va dars jarayonida innovatsion yondashuv asosida muammoli o‘qitishdan foydalanish yo‘llari bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: muammoli ta’lim, muammoli o‘qitish, muammoli metod, bilimlar tizimi, aqliy faoliyat, amaliy faoliyat va hk

МЕТОДИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ УРОКОВ РОДНОГО ЯЗЫКА И ГРАМОТНОГО ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Аннотация:В данной статье описаны методические возможности, содержание и способы использования проблемного обучения на основе инновационной интеграции в ходе урока для организации начального обучения родному языку и занятий по чтению на основе инновационной интеграции.

Ключевые слова: проблемное обучение, проблемный метод, система знаний, мыслительная деятельность, практическая деятельность и др.

METHODOLOGICAL POSSIBILITIES OF ORGANIZING PRIMARY EDUCATION MOTHER TONGUE AND READING LITERACY LESSONS BASED ON INNOVATIVE INTEGRATION

Annotatsion: This article describes the methodical possibilities, contents and ways of using problem-based teaching based on innovative integration in the course of the lesson for the organization of primary education mother tongue and reading literacy classes based on innovative integration**.**

Keywords: problem-based education, problem-based teaching, problem-based method, knowledge system, mental activity, practical activity, etc.

Mamlakatimizda yangi ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi, milliy ta’limning dunyo ta’lim tizimiga integratsiyalashuvi, ta’lim-tarbiya sifatini ta’minlash, ta’limni insonparvarlashtirish va demokratlashtirishdagi islohotlar jamiyat ta’lim jarayoniga yangicha yondashuv zarurligini taqozo etadi. Bugungi kunda ta’lim tizimi oldiga “...uzluksiz ta’lim tizimini yanada takomillashtirish yo‘lini davom ettirish, sifatli ta’lim imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq yuqori malakali kadrlarni tayyorlash” [strat] kabi vazifalar qo‘yilgan bo‘lib, bu jarayonga muammoli ta’limni olib kirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. “Muammoli o‘qitish – bu o‘qituvchi tomonidan tarbiyalanuvchilar faoliyatini tashkil etish usuli bo‘lib unda mavzu va ta’limning muammoli mazmuni o‘rtasidagi o‘zaro faol ta’sir o‘tkazish, bu yo‘lda bilimlarning ob’ektiv qarama-qarshiliklari va ularni hal qilish yo‘llari bilan tanishtirish, fikrlashni, bilimlarni ijodiy o‘zlashtirish jarayonidir”. [5]Ko‘pchilik “muammoli ta’lim (yoki muammoli ta’lim texnologiyasi)”ni “muammoli metod” tushunchasi bilan adashtiradi. Gap shundaki, “muammoli ta’lim” yoki “muammoli ta’lim texnologiyasi” tushunchalari bitta hodisa. Har ikkalasi boshqa-boshqa shaklda ifodalangani bilan bitta tushunchani anglatadi va ularning zamirida asosan muammoli metod hamda muammoning yechimi bilan bog‘liq bir qancha usullardan foydalaniladi. Muammoli metod zamirida hech qanday metod yo‘q. Uning mazmunida faqat muammoning yechimini ta’minlashga xizmat qiladigan usullar mavjud bo‘ladi.

Ma’lumki, har qanday o‘qitish tizimining o‘ziga xos maqsad va vazifalari bo‘ladi. Uzluksiz ta’lim tizimida muammoli ta’limning maqsadi nafaqat ilmiy anglash yoki bilimlar tizimi natijalarini egallashdan, balki bu natijalarga erishish jarayoni, yo‘llari, o‘quvchi bilim olish faoliyatining shakllanishi va muammoli topshiriqlarni bajarish orqali ijodiy qobiliyatlarining shakllanishi yo‘lida muammoli-ijodiy vaziyatlarni yaratishdan iboratdir.

Shu maqsaddan kelib chiqqan holda bir qator maxsus vazifalar belgilangan:

 o‘quvchilarni mustaqil, mantiqiy, ilmiy, ijodiy fikrlashga o‘rgatish;

 o‘quv materiallari dalillarga asoslangan holda o‘quvchilar uchun ishonchli bo‘lishi ta’minlash;

 bilim-e’tiqodlarni shakllantirish, bilimlarni mustahkamlanishga hissa qo‘shish, izlanish va tadqiqot ishlarining boshlang‘ich ko‘nikmalarini shakllantirish, mavzuga qiziqishni orttirish;

 bilimlar tizimi, aqliy hamda amaliy faoliyatlarni samarali o‘zlashtirishga hamkorlik qilish;

 yangi vaziyatda olingan bilimlarni ijodiy qo‘llash malakasini hosil qilish;

 bilish mustaqilligi hamda o‘quv-tarbiyaviy muammolarni hal qilish;

 o‘quvchilarning bilim olish faoliyatini mustaqil va ijodiy darajasiga chiqarish;

 o‘quvchining yangi bilim va faoliyat usullarini o‘zlashtirishini ta’minlash; tarbiyalanuvchilarning bilim olishdagi mustaqilligi va ijodiy qobiliyatlarini o‘stirish;

 shakllanayotgan shaxsda bilimlarni o‘zlashtirishning ilmiyligi darajasini oshirish;

 o‘quvchida ilmiy dunyoqarash shakllanishini ta’minlash;

 shakllanib kelayotgan shaxsda hissiy-irodaviy sifatlarni rivojlantirish, uning ko‘nglida odam va olam sirlarini bilishga ichki ishtiyoqni uyg‘otish;

 mantiqiy usullar yoki ijodiy faoliyatning maxsus yo‘llaridan foydalanib o‘quvchilarda bilimlarni ijodiy o‘zlashtirish ko‘nikmasini tarbiyalash;

 hayotiy vaziyatga ko‘ra, mavjud bilimlarni ijodiy ravishda qo‘llash ko‘nikmasini tarbiyalash;

 ijodiy faoliyat ko‘rsatish ko‘nikmalarini shakllantirish va h.k.

Muammoli vaziyatlar yordamida muammoli ta’lim amalga oshiriladi.

Muammoli ta’limdagi yetakchi xususiyatlardan biri muammoli savol, muammoli topshiriq va muammoli vazifalar ko‘magida o‘quvchini muammoli vaziyatga sola bilishdir. Bu borada ham mutaxassislarning fikrlari mavjud: muammoli vaziyat – bu subyekt (o‘quvchi) oldiga qo‘yilgan o‘zi uchun qiyin bo‘lgan muammolarni yechishni xohlaydigan holat bo‘lib yetarli ma’lumotga, bilimga ega bo‘lmasa, o‘quvchi izlanishga tutinadi. Muammoli vaziyatning asosiy elementi – noma’lum, yangi, belgilangan vazifani to‘g‘ri bajarish uchun, zarur bo‘lgan xatti-harakatni to‘g‘ri belgilay olishidir.Muammoli ta’limda o‘quvchi oldiga bilim berishga yo‘naltiradigan masalalarni qo‘yish ham, uning ma’naviyatini shakllantirish yo‘lidagi muammoli savol yoki topshirqlar ham muhim o‘rin egallaydi. Ular muammoli vaziyat hosil qilishning asosiy sharti sanaladi. Bilim berish yoki ma’naviyatni sog‘lomlashtirishga qaratilgan muammoli savol yoki topshiriqlar o‘quvchi uchun ma’lum qiyinchilik tug‘diradigan darajada bo‘lishi, awal egallagan bilimlariga mos kelishi, shu bilan birga, uning imkoniyatlari doirasidan chetga chiqmasligi lozim. Ya’ni muammoli vaziyatlar bolaning hayotiy tajribasi va nazariy bilimini hisobga olgan holda yaratilishi kerak.Muammoning qo‘yilishi va uni yechish jarayoni uzilmas bir zanjirdir. Muammo ko‘tarilishi bilanoq uning yechimi ustida o‘ylanadi va bu, o‘z navbatida, yangi muammolarni keltirib chiqaradi. Shu tariqa, uzluksiz tarzda yangi bilimlarni o‘zlashtirish amalga oshadi.

Muammoli ta’lim muammoni hal etish jarayonini butun sinf jamoasining faol aqliy ishiga aylantiradi. Bu sinfdagi har bir bola shaxsining individual xususiyatlarini maksimal darajada inobatga olinishini taqozo etadi. Faqat shundagina sinfdagi jamoaning barcha a’zosi butun o‘quv jarayoni davomida tom ma’nodagi ijod kishisiga, fikr odamiga aylana boradi.Muammoli ta’limda o‘quvchilar qiyinchiliklarga duch kelishlari, tabiiy. Muammoli vaziyatda qiyinchilik o‘zlashtirilishi lozim bo‘lgan noma’lum narsaning yangiligi va umumlashtirilishi zarurligi hamda o‘quvchi intellektual imkoniyatlari darajasi bilan xarakterlanadi. O‘quvchining intellektual imkoniyati qancha kichik bo‘lsa, biror masalani hal qilishda muammoli vaziyatning murakkabligi shuncha katta bo‘ladi.

O‘qituvchi dars boshida muammoni qo‘yish bilan birga butun dars davomida uning muammolilik darajasini uzluksiz tarzda saqlab tura olsagina, biror mavzuni muammoli tarzda o‘rganish mumkin bo‘ladi.[5] Shundagina o‘quvchining bilim olishdagi faolligi va mustaqilligi to‘liq ta’minlanadi. Aslida muammoli o‘qitish kechimi uchun masalaning yechimi maqsad emas, balki o‘quv materialini ongli ravishda o‘zlashtirish va o‘quvchi qobiliyatlarini o‘stirish yo‘lidagi vositadir.Muammoli ta’limda o‘qituvchi o‘quvchilar bilan individual ishlaydi. Bu undan kasbiy mahoratni talab qiladi. Gap shundaki, u yoki bu o‘quv topshirig‘i bir bola uchun qiyin, ikkinchisi uchun oson. O‘quv jarayonini to‘g‘ri tashkil qilish uchun har bir o‘quvchi dars jarayonida o‘zining kuchi darajasidagi masalani hal qilish bilan shug‘ullanishiga erishish lozim. Shundagina har bir o‘quvchining bilim olishga bo‘lgan qiziqishini saqlab qolish mumkin. Buning uchun o‘qituvchilarning oldida hamisha qiyin didaktik masala ko‘ndalang turadi. U dars mavzusida nafaqat o‘quv-biluv muammosini yechishi, balki qanday yo‘llar bilan bu mavzu mazkur sinfdagi o‘quvchilarning barchasi tomonidan o‘zlashtirilishi mumkinligini oldindan ko‘ra olishi kerak.

Muammoli ta’limda o‘qituvchining asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilarda intellektual zo‘riqishga ehtiyoj va qiziqish uyg‘otishdir. Buning uchun awal qiyinchiliklar chamalanadi. O‘quvchiga hamma muammoli masalalar ham qiziq bo‘lavermaydi. Tarbiyalanuvchini masalaning shunchaki yechimi emas, balki undan intellektual zo‘riqish, zehn, onglilik talab qiladigan masalani hal etish jarayoni qiziqtiradi. Qiyinchiliklarni chamalaganda, o‘qituvchi o‘quvchilarning intellektual imkoniyatlarini ham hisobga olishi shart. Ayrim o‘quvchilar uchun masala qancha qiyin bo‘lsa shuncha qiziqarli bo‘ladi.

Boshqalarning esa “tarvuzi qo‘ltig‘idan tushadi”. Shuning uchun masalaning obyektiv qiyinligidan tashqari, yechuvchining subyektiv imkoniyatlari ham hisobga olinishi zarur. Gap faqat o‘quvchilarning har xil tayyorgarlik darajasi haqida emas, ular aqliy faoliyatining individual xususiyatlari haqida ketyapti. Sekin-sekin o‘quvchi mustaqil ravishda muammoni o‘zi shakllantira olishiga erishish muammoli ta’limning maqsadlaridan biridir. Bu o‘quvchining shunday ishlarni bajarishga bo‘lgan ehtiyoji darajasi bilan asoslanadi.

Ta’lim jarayonini muammoli tashkil etish o‘qitishni tarbiyaviy, ta’limiy, qiziqtiruvchi,rivojlantiruvchi imkoniyatlar bilan ta’minlaydi. Muammoning, muammoli vaziyatning vujudga kelganini o‘quvchi hodisa bilan u haqdagi tasavvur orasida qarama- qarshilik paydo bo‘lganda his qiladi. Bu qarama-qarshilikni bartaraf qilish uchun unga avval o‘zlashtirgan bilimlari va tajribasining o‘zi kamlik qiladi. Muammoni anglab yetishning o‘zi har qanday fikrlash jarayonining boshlanishidir.

Muammoda esa uning yechim uchun tayyor javob yoki ma’lumot yo‘q. Eng avvalo, muammoni hal eta oladigan darajada tiniqlashtirish uchun fikrlash jarayoni yordamida unga mos keladigan ma’lumotlarni topish talab qilinadi. Muammoni yechmoqchi bo‘lgan odam, awal unda nimalar yetishmayotganini aniqlashi va o‘sha faktlarni qanday topishni belgilab olishi kerak bo‘ladi. Shunday ekan, muammoda yechim to‘liq shakllantirilmaydi. O‘qituvchining vazifasi ma’lum muammoli vaziyatni tashkil etish ekan, buning uchun u, avvalo, o‘quvchiga muammo nimadan iborat ekanini to‘g‘ri anglatishi, unda shu masalani hal etishga xohish-qiziqish paydo qilishi, ichki ehtiyoj uyg‘otishi zarur hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi.- https://president.uz/uz/lists/view/4057
2. Adizov B.R. Boshlang‘ich ta’limni tashkiletishningnazariyasoslari. Pedagogika fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – TDPU. 2004. - 258 b.
3. Umumiy o‘rta ta’limning Davlat Ta’lim Standarti va o‘quv dasturi (Boshlang‘ich ta’lim).- Toshkent, 2017. - 249 b.
4. Rahimova I. Boshlang‘ich sinflar o‘qish darslarida muammoli ta’limdan foydalanishning nazariy-amaliy xususiyatlari. Pedagogika fan. bo‘yicha falsafa doktori (PhD) diss. – T., 2020

BOSHLANG`ICH SINF O‘QUVCHILARIDA IJTIMOIY ADOLAT TUSHUNCHASINI SHAKLLANTIRISHDA MA’NAVIY MEROSIMIZNING O‘RNI

X.B.Alikulova

NavDPI “Umumiy pedagogika va psixologiya” kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Boshlang`ich sinf o‘quvchilarida ijtimoiy adolat to‘qrisidagi tushunchalarni shakllantiri va tarbiyaviy ishlarni amalga oshirishga oid qisqacha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim,tarbiya , adolat, metod, qobiliyat.

РОЛЬ ДУХОВНОГО НАСЛЕДИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ПОНЯТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ СПРАВЕДЛИВОСТИ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация: В статье даны краткие рекомендации по формированию представлений о социальной справедливости у учащихся младших классов и осуществлению воспитательной работы.

Ключевые слова: образование, справедливость , метод, способность.

THE ROLE OF OUR SPIRITUAL HERITAGE IN FORMING THE CONCEPT OF SOCIAL JUSTICE IN PRIMARY CLASS STUDENTS

Annotation: Brief recommendations on the formation of concepts of social justice in elementary school students and the implementation of educational work are given.

Key words: Education , justice , method, ability.

Muhtaram Prezidentimizning 2020 yil 29-dekbrda O`zbekiston Respublikasi Oliy majlisiga murojaatnomasida ham “Yangi O`zbekiston – maktab ostonasidan, ta`lim-tarbiya tizimidan boshlanadi”, deb alohida ta‘kidlab o`tdilar.

O‘zbekiston fuqarosining vatanparvarligi - bu qayta o‘zgarishlar yo‘lini ko‘rsatuvchi, ko‘zlangan maqsaddan chetga chiqmaydigan yo‘lchi yulduz, ishonchli komposdir. Boshlang`ich sinf o‘quvchilarda ijtimoiy

adolat to‘qrisidagi tushunchalarni shakllantirishda ma'naviyatning yaratuvchilik sifatlaridan keng foydalanish lozim bo‘ladi.

Boshlang`ich sinf o‘quvchilarda ijtimoiy adolat to‘qrisidagi tushunchalarni shakllantirish uning ijtimoiy jihatdan rivojlanishida juda katta ahamiyatga ega. Chunki sog‘lom hayotni himoyalash va salomatlikni mustahkamlashga bolaning ijtimoiy maqsadlarga erishuv yo‘lidagi sa'y-harakatlarga yordam berish, uning ichki salohiy qudratini yuksaltirish ijtimoiy pedagogikaning asosiy maqsadlaridan biridir.

Boshlang`ich sinf o‘quvchilarda ijtimoiy adolat to‘qrisidagi tushunchalarni shakllantirishda quyidagi tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish ko‘zda tutiladi:

1) umuminsoniy axloq-odob qoidalarini o‘zlashtirish ("Nima yaxshi-yu nima yomon" tushunchalarini shakllantirish, "Mumkin va mumkin emas", "hoxlamayman va burchliman" tushunchalarini ajrata olish, vaziyat taqozasiga muvofiq axloq-odob doirasidagi muomila va kayfiyatni tanlay bilish);

2) katta yoshdagi kishilar, o‘zidan kichik yoshdagilar bilan erkin muomila qila olish madaniyatini ular ongida shakllantirish;

3) fe'l-atvorning ijobiy xususiyatlarini qaror toptirish (kengfe'lilik, e'tibor, g‘amxo‘rlik, o‘zaro yordam berish, mehribonlik, insonparvarlik, mehnatsevarlik, inson mehnati mahsullariga ehtiyotkor munosabat, qadriyatlarga hurmat va ijobiy munosabat, huquqiy ong asoslarini shakllantirish, go‘zallikka, tabiat ajoyibotlariga, adabiy, badiiy, musiqiy asarlarga, amaliy sa'nat namunalariga va boshqalarga qiziqishni rivojlantirish);

4) o‘zini erkin boshqara bilish (maqsad sari harakat qilish, bola uchun juda qiziqarli bo‘lmagan holatlarda ham diqqat-e'tiborni yig‘a olish orqali ma'suliyat va irodani chiniqtirish);

5) o‘z sa'y-harakatlarida o‘zini erkin his etish, salbiy xatti-harakatlardan o‘zini cheklash zarurligini tushunishi, turli qayotiy vaziyatlarda yuzaga keladigan sabablarning oqibatini anglashga o‘rganish, ya'ni unda me'yor tuyg‘usi tarbiyalanmoqi, xavfsizlik maqsadi uchun zarur bo‘ladigan ehtiyotkorlik va o‘ylab ish qilishni bilmoqi lozim);

6) mustaqillikni rivojlantirish (o‘z shaxsiy faoliyatini tashkil etish uchun turli xil vositalarni: o‘yin, tomosha ko‘rsatish, tasvirlash, qurish-yasash, o‘yin faoliyatining turli turlari jarayonida yuzaga keladigan muammolarni mustaqil hal eta bilish);

7) qobiliyatini, xatti-harakatini o‘zi baholay bilishi, katta yoshdagilar, tengdoshlari o‘zidan yosh jihatdan kichiklar davrasida o‘z o‘rnini anglay bilish, boshqa odamni tushinish, uning qiziqishlarini, ehtiyojlarini, istaklarini hurmat qilish, uning kayfiyatini, uning oldidagi muammolarini ko‘ra bilish, o‘z xatti-harakatlarini boshqa odam o‘rnida turib baholay olish ;

8) bolaning o‘z-o‘zini anglashidagi muqim jiqat uning o‘z qadr-qimmatini his etish, o‘ziga bo‘lgan munosabatini shakllantirish;

Bundan tashqari boshlang`ich sinf o‘quvchilari o‘z shaxsiga ortiqcha baho berishi tabiiy va qonuniy holdir, buning uchun o‘ziga "shaxsiy himoya", o‘z kechinmalariga quloq tutish, o‘zining hayajonli holatlarini ("Men adolatli ish yuritdim", "Men roziman", "Menga yaxshi", "Men noxaqlikka uchradim", "Xafa bo‘ldim" va boshqa) tushunish, boshqa birovga nisbatan: "Sen haqsan", "Zo‘r " kabi so‘zlarni ishlatish hisoblanadi. Bolalarga do‘st tanlashni, do‘stlik, o‘rtoqlik munosabatlariga etibor bilan qarashlarini o‘rgatish lozim, bu borada bola tarbiyasida hamkorlikning ahamiyati katta bo‘lib, bunda oiladagi ota-ona tarbiyasi ham alohida o‘rin egallaydi.

Boshlang`ich sinf o‘quvchilarda ijtimoiy adolat to‘qrisidagi tushunchalarni shakllantirishda badiiy adabiyot va xalq og‘zaki ijodining ham roli katta. Buning uchun kitob tanlashning alohida ahamiyati bor. Masalan, Asqad Muxtorning "Adolat" nomli she'riy ertagini olaylik. Ma'lumki, bu ertakda mehnatsevar qiz Adolatning ijobiy fazilatlari va o‘z ismiga monand adolatli ekanligi tasvirlangan, yoki "Uch og‘ayni botirlar", "Egri va To‘qri", "Aql va nodonlik" kabi ertaklarda adolat, haqiqat to‘qrisidagi g‘oyalar yetakchi o‘rinni egallaydi. Bu ertaklar emosionalligi, jonli tilda bayon qilinganligi bilan bolaning e'tiborini tortadi.

Bolalar adabiyotida o‘chmas iz qoldirgan Oskar Uayl'd o‘z asarlarida ezgulik va yovuzlikning murakkab dunyosini ko‘rsatib beradi. Ingliz tilida yaratilgan va keyinchalik dunyoning boshqa tillariga o‘girilgan "Yulduzli bola" ertagida ijtimoiy adolat to‘qrisidagi ilk tushunchalar sodda va ravon tilda keltiriladi. O‘quvchi ertak matniga murojaat qilar ekan, go‘yoki o‘zi ijtimoiy

munosabatlar sub'ektiga aylanib qolgandek tuyuladi: “Bir kuni qish sovug‘ida ikki nafar daraxt kesuvchi osmondan yerga yorqin yulduz qo‘lab tushganini ko‘rib qoladilar. Chakmon qatida ular yulduzni emas, kichkina go‘dakni ko‘rdilar. Daraxt kesuvchilardan biri kambag‘alligi va ochligiga qaramay bolani oladi va o‘z uyiga olib ketadi.

Bola juda chiroyli, ammo zolim, mag‘rur va beshafqat bo‘lib o‘sdi. Bir kuni ularning qishlog‘iga bir ayol keldi, bola unga tosh ota boshladi. Ayol bolaga onasi ekanligini aytganida ham kichik zolim unga ishonmadi, shu bechora ayol o‘zining onasi ekanligini tan olmadi. Birdan ona bechora qishloqdan ketishi bilan yulduz-bola maxluqqa aylanib qoldi. Shunda u noto‘g‘ri ish qilganini, farzandlik burchini his qilmaganini tushundi. Uch yil mobaynida dunyo bo‘ylab kezib, o‘z onasini izladi. Yana qaytadan chiroyli bo‘lguniga qadar u ko‘p sarguzashtlarni boshidan kechirdi. U ayolni uchratdi va kechirim so‘radi. Shunda bechora ayol qirolichaga

aylandi. Yulduz-bola esa o‘zining zukkoligi, adolatparvarligi, o‘zgalarga qamxo‘rligi bilan dong taratdi va tez orada shahar hukmdori bo‘ldi. Shundan keyin u har doim adolat bilan ish yuritadigan bo‘ldi. Yetimlarga, kambag‘allarga, kasallarga mehribonlik ko‘rsatdi". Ushbu alfozdagi ertaklar o‘zining jozibadorligi, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarga tushunarliligi, sodda va ixcham, ravon tilda yozilganligi bilan diqqatni tortadi. Bolada ijtimoiy adolat to‘qrisidagi ilk tushunchalarni shakllantirishga zamin yaratadi.

Yoki xalq pedagogikasidan olingan bir misolga murojat etamiz:

Qadim zamonda bir ona yashagan ekan. U o‘g‘illarini o‘stirib, ulg‘aytirgach, ularni dunyoning turli tomoniga jo‘natibdi va qanday qilib sodiq do‘st tanlash haqida maslahat beribdi. Bittasiga debdi: Agar hamrohingga: "Otim charchab qoldi, ketaver, keyin yetib olaman"- deb qichqirsang va u senga e'tibor bermasdan, ketib qolsa, u haqiqiy do‘st emas. Boshqasiga dedi: och qolganingda, xurjundan non olib, bo‘lish uchun hamrohingga ber. Agar u o‘ziga katta bo‘lak olib, senga kichigini bersa, demak ochko‘z ekan, u bilan hamroh bo‘lma va h.k.”. Ushbu asar ertagida ona obrazi tomonidan keltirilgan maslahatlar boshlang`ich sinf o‘quvchilarda haqiqiy do‘st tanlashda qanday g‘oyalarga amal qilish lozim, tevarak-atrofdagilar bilan ijtimoiy munosabatlarga kirishishda nimalarga e'tiborni qaratish zarur kabi savollarga javob topish mumkin.

Bugungi kunda Respublikadagi har bir o‘quv dargohi o‘zining ta'lim tizimini mukammallashtirishga harakat qilmoqda. Yangi avlod darsliklarining yaratilishi, ta'limda reyting tizimlarining joriy etilishi, turli yo‘nalishlardagi nazoratlar, ta'lim jarayonida faol o‘qitish metodlaridan foydalanish va boshqa shu kabi tashkiliy ishlar amalga oshirilmoqda. Shuni alohida ta'kidlash joizki, har qanday ish uslubi joriy etilganda ham, o‘quvchi shaxsi, uning bilimga intilishi, mustaqil mushohada qilishi, ijtimoiy adolat tushunchalarini bola ongida shakllantirish asosiy muammo bo‘lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirzièevning Oliy majlisga murojaatnomasi. Toshkent, 29.12. 2020 yil.
2. Majidov A. Yoshlarda axloqiy fazilatlar qanday tarbiyalanadi? (Muammo, mulohaza, taklif) G‘G‘ Ma’rifat g. – T.: 2002 yil, 27 noyabr.
3. Mahkamov U. Axloq-odob saboqlari. – T.: Fan, 1994. – 133 b
4. Mahkamov U. Madaniyat odobdan boshlanadi G‘G‘ Fan va turmush j. – T.: 2003. - №2. – 12-b.
5. Mahmudov M. Komil inson shaxsi va ijtimoiy tajriba G‘G‘ Pedagogik mahorat j. – T.: 2002, 4-son. – 6-10-b .
6. Musurmonova O. O‘quvchilarning ma’naviy madaniyatini shakllantirish. –T.: Fan, 1993. – 112 b.
7. Hasanboeva O. Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish metodikasi. – T.: O‘qituvchi, 1997. – 178 b.

BOSHLANGICH TA’LIM TIZIMIDA INTEGRATSIYA

Usmanova Qumriniso Saidaliyevna- Chirchiq davlat pedagogika universiteti
“Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi. Chirchiq,O‘zbekiston.
Ibragimova Yulduz Abdumalik qizi, Ibrohimova Jasmina Muhiddin qizi
CHDPU Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 2-kurs talabasi

Anotatsiya: Ushbu maqolada integrativ yondashuvning mazmun-mohiyati va uning tamoyillari, maktab ta’limini integratsiyalash yoritilgan. Ta’lim jarayonida integratsiyani qo‘llash nazariyasi taraqqiyoti va ilmiy pedagogik tushunchalar qayd etilgan.

Kalit so‘zlar: integratsiya, integrativ yondashuv, yo‘nalish, tamoyil, qadriyat, bilim.

ИНТЕГРАЦИЯ В СИСТЕМЕ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотатсия: В данной статье раскрыта сущность интегративного подхода и его принципы интеграции школьного образования. Отмечается развитие теории интеграции в образовательном процессе и научно-педагогических концепций.

Ключевые слова: : интеграция, интегративный подход, направление, принцип, ценность, знание.

INTEGRATION IN PRIMARY EDUCATION SYSTEM

Abstract: This article describes the essence of the integrative approach and its principles, integration of school education. Development of the theory of integration in the educational process and scientific pedagogical concepts are noted.

Keywords: : integration, integrative approach, direction, principle, value, knowledge.

Ta'limdagi integratsiya - bu bolaning shaxsini rivojlantirish va o‘z-o‘zini rivojlantirishga qaratilgan dunyoning yaxlit ko‘rinishini shakllantirish uchun ma'lum bir ta'lim tizimi doirasida tarkibning tarkibiy qismlari o‘rtasida aloqalarni o‘rnatish jarayoni. Integratsiya o‘quvchilar bilimining parchalanishi va mozaikasini bartaraf etishga yordam beradi, ularning yaxlit bilimlarni, umuminsoniy qadriyatlar majmuini egallashini ta'minlaydi.

Boshlang‘ich maktab ta 'lim-tarbiyasini integratsiyalash muammosi nazariya uchun ham, amaliyot uchun ham muhim va dolzarbdir. Boshlang‘ich ta'limni integratsiyalash masalasiga keyingi paytda bir qancha yondashishlar bo‘ldi: darsni ikki fan o‘qituvchisi olib borishi yoki ikki fanni bir darsga birlashtirib, uni bir o‘qituvchi tomonidan o‘tilishidan to integratsiyalangan kurslar tashkil etish, boshlang‘ich ta'lim mazmunini tubdan o‘zgartirishgacha. Bunga maktab ham, didaktika va metodika ham tayyor emas. Hozirgi kunda asosini tabiatshunoslik bo‘yicha bilimlar tashkil etuvchi integratsiyalangan kurs yaratish muammosi dolzarb bo‘lib turibdi. Bular boshqa turdagi bilimlari jipslashtiruvchi asosiy vazifani o‘z zimmasiga oladi. Bunday yondashish anchadan beri ma'lum va chet el maktablari tajribasida hal etilgan. Bunda so‘z faqal sinflarda emas, balki umumiy ta'limning o‘rta va tugallovchi bo‘g‘inlarida ham bir qator fanlarning mazmunini integratsiyalash ustida bormoqda. Bu integratsiyalangan fanga tabiat va jamiyatning birligini tushunish uchun zarur bo‘lgan bir qator ijtimoiy-iqtisodiy, axloqiy-estetik g‘oya va tushunchalami kiritish ko‘zda tutilgan. Keyingi paytda maktab ta'limini integratsiyalash to‘g‘risida ko‘p so‘z yuritilmoqda. Olimlar va amaliyotchi o‘qituvchilar bolalarda qanday qilib dunyo to‘g‘risida yaxlit tushuncha hosil qilish va turli fanlar bo‘yicha bilimlari yaqinlashtirish uchun bir butun dasturni tuzish to‘g‘risida bosh qotirishyapti. Bir-biriga yaqin bo‘lgan fanlarni birlashtiruvchi kurslar tashkil etish harakatlari bo‘lmoqda. Masalan, matematika va konstruksiyalash, tasviriy san'at va badiiy mehnat. Bu kurslarning samaradorligi to‘g‘risida xorijlik pedagoglarning ko‘p yillik ishlari natijalari bo‘yicha baholash mumkin. Zero, integratsiyalangan kurslar chet el maktablari uchun odatiy holga aylangani hammamizga ma’lum.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review).

Dunyo miqyosida ta’lim sifati va samaradorligini oshirishda integrativ pedagogikadan foydalanish, o‘qitish jarayonlarining integratsiyalashuviga kompleks yondashuvni tatbiq etishga doir qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Ayniqsa, mavzular va fanlararo integratsiyani qo‘llash asosida ta’lim mazmunini takomillashtirish, konsentrizm tamoyili asosida o‘quv materiallarini tizimlashtirishning modullashgan integratsiyasini joriy etish alohida ahamiyat kasb etadi. Integratsiyalashgan ta’lim-tarbiya fanlararo aloqalarning ayrim jihatlari mashhur pedagoglarning (Y.Komenskiy, D.Lokk, I.Gerbart, M.Pestalotssi, K.Ushinskiy va boshqalar), didaktiklarning (I.D.Zverev, M.A.Danilov, V.N. Maksimova, S.P.Baranova, N.M.Katkina va boshqalar), psixolog olimlarning (E.N.Kabanova, Meller, N.F.Talizina, Y.A.Samarina), metodist olimlarning (V.G.Goretskiy, Y.M.Kolyagin, M.R.Lvov, N.N.Svetlovskaya) ishlarida ko‘rib chiqilgan. Hozirgi paytda integratsiyali pedagogika fanini o‘rganish masalasida turlicha qarashlar mavjud. Bir qator ishlar fanlararo va fanlar ichidagi aloqalarga bag‘ishlangan (G.N.Akvileva, G.V. Baltyukova, N.Y.Velenkin, N.M.Drujnina, R.G.Matyushova).

Respublikamizda fanlararo aloqadorlik va integratsion o‘qitish jarayonlarini tashkil etish masalalari bo‘yicha R.Mavlonova, R.Safarova, E.Turdiqulov, M.Mirqosimova, A.Musurmonov, P.Musayev, A. Choriyev, X.A.Abduraxmonova, R.Burxonov, T.Nuriddinov kabi olimlar ilmiy-tadqiqot ishlarini amalga oshirgan. Mazkur tadqiqotlarda fanlararo aloqadorlikning turli yo‘nalishlari va tamoyillari, ularning o‘quv jarayonida muayyan fanlarni o‘zlashtirishda qo‘llanilishi, o‘quv fanlariaro aloqadorlik asosida ta’lim mazmuniga qo‘yiladigan talablar ilmiy-amaliy jihatdan o‘rganilgan. Xorijiy olimlardan J.Gilbert, F.Cochran, J.W.Gray, M.Trott, R.J.Gaylordlarning ishlarida integrativ ta’lim texnologiyalarini qo‘llashning afzalliklari va imkoniyatlari yoritib berilgan. Mazkur ilmiy izlanishlarda pedagog kadrlarni tayyorlashning turli jihatlari, ya’ni innovatsion va pedagogik faoliyatga tayyorlash, ta’limda axborotkommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari, integrativ muhitni tashkil etish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Fanni anglash jarayonida ijtimoiy insonparvarlik, tabiiy-ilmiy, lexnik biIim metodologiyalari o‘zaro bog‘lanishda ko‘rinadi. Aynan integratsiya asosida tabiiy fanlar bioolam ko‘rsatmalaridagi, inson faoliyatini o‘rganishdagi, davring dolzarb muammolarini yechishda ko‘rinadi.

Xulosa shuki, integratsiyalashgan texnologiyaning didaktik xususiyatlari (ta’lim oluvchi shaxsiga yo‘nalganlik, o‘quvbilish faoliyatining boshqarish, konsentrizm, hamkorlik, ijodkorlik) o‘quv fani mavzusi, tayanch tushuncha va bilimlar, ko‘nikma, malakaviy kompetensiyalarni ta’lim maqsadlari (ta’limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi) bilan ichki integratsiyasi dinamikligini ta’minlashga erishish orqali namoyon bo‘ladi. Shuningdek, integratsiyalashgan o‘qitish orqali ta’lim samaradorligini baholash mezonlari (tayanch tushunchalarni oddiydan murakkabga qarab rivojlantirib borish, muammoli vaziyatlar va uyg‘unlashgan usullarni qo‘llash, mavzular bo‘yicha tavsiya qilingan ilmiy manbalar bo‘yicha ixcham, mukammal ma’lumotlar majmuasining ifodalanishi) fanlarning vertikal va gorizontal integratsiyasini qo‘llash asosida ishlab chiqish, ta’limda integratsiyalashgan o‘qitish jarayonlarini tashkil etishga doir didaktik modelning metodik komponenti o‘quv harakatlari izchilligining (tayyorlov, loyihalash, amalga oshiruvchi, yakuniy) integrallashgan dars tuzilmasi (adaptiv, amaliy, umumlashtirish, refleksiya) bilan qayta aloqasini intensivlash darajasiga muvofiq takomillashtirish, integratsiyalashgan ta’lim natijalariga erishishning mezonlari va parametrlarini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. https://goaravetisyan.ru/uz/integrirovannoe-obuchenie-sushchnost-osnovnye-idei-i-principy-integrativnoi-pedagogiki-vidy-integrac

2. Юсупова Ш., Режапова Д. Интеграцияли дарслар ташкил қилиш методикаси. – А.: 2007.
3. Mirqosimova M. THE VIEWS OF AHMED YASSAVI ON SPIRITUAL EDUCATION //The Light of Islam. – 2019. – Т. 2019. – №. 1. – С. 10.
4. Mavlonova R.A., Rahmonqulova N.H. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi. – T.: Voris-nashriyot, – 2013. – B. 10-35.
5. Mirqosimova M.M. Masofaviy ta’lim sharoitida o‘quv fanlarini integratsiyalash tamoyillari // Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar (2020 yil №1). 69- 80-b
6. Usmonova Q.S . Boshlangich sinf o`quvchilarida tankidiy fikrlashni shakllantirishda pedagogic-psixologik integratsiya va uzluksizlik. М УАЛЛИМ ХЕМ УЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИ . 2023/3 .370-375-b ttps://lib.cspi.uz/index.php?newsid=7951
7. Usmonova Q.S. Boshlangish ta`limda Filandiya ta`lim tizimini imkonoyatlari . Международный научный журнал № 4 (100), часть 2 «Научный импульс» Ноябрь, 2022./4. 899-903-b
8. Usmonova Q.S Development of Steam International Assessment Program in Primary Education. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE. 30th Apr 2023. 242-244
9. Usmonova Q.S. Use of Foreign Experiences and World Pedagogy in
10. Elementary Education Teaching . Diversity Research: Journal of Analysis and Trends . Volume 1, Issue 5, August 2023 . 27-29 s

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA TARBIYALANAYOTGAN 5-6 YOSHLI BOLALARNING IJTIMOIY-HISSIY RIVOJLANISHI.
(Farzandingiz iqtidorli bo‘lsa! Ota-onalar uchun maslahat)

S.A.Xalilov
Umumiy pedagogika va psixologiya kafedrasi katta o‘qituvchisi NavDPI, O‘zbekiston
Omonturdiyeva Munira Shuhrat qizi
3- kurs talabasi NavDPI, O‘zbekiston

Социально-эмоциональное развитие детей 5-6 лет, воспитывающихся в дошкольных образовательных организациях.
Socio-emotional development of 5-6-year-old children educated in preschool educational organizations.

Аннотация. Ushbu maqolada bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biri maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyalanayotgan 5-6 yoshli bolalarning ijtimoiy-hissiy rivojlanishida oila va bog‘cha xodimlarining hamkorlikdagi ish faoliyati yoritib o‘tilgan.

Калит сўзлар: Dunyoqarash, qobiliyat, his - tuyg‘u, muloqot, ijtimoiy ko‘nikma, g‘urur, tarbiya yangi taassurot, intellektual harakat, musiqiy faoliyat, mantiqiy tafakkur.

Аннотация. В данной статье освещен один из наиболее актуальных вопросов современности - совместная работа семьи и работников детского сада по социально-эмоциональному развитию детей 5-6 лет, воспитывающихся в дошкольных образовательных организациях.

Ключевые слова: Мировоззрение, способности, эмоции, общение, социальные навыки, гордость, образование, новые впечатления, интеллектуальная деятельность, музыкальная деятельность, логическое мышление.

Annotation. In this article, one of the most urgent issues of today, the cooperative work of family and kindergarten workers in the socio-emotional development of 5-6-year-old children educated in pre-school educational organizations is highlighted.

Key words: Worldview, abilities, emotions, communication, social skills, pride, education, new impressions, intellectual activity, musical activity, logical thinking.

Agar farzandingiz barcha vazifalarni osonlik bilan bajarsa, unda mantiqiy tafakkur, kuzatuvchanlik, mustahkam xotira, barcha narsalarga qiziquvchanlik, o‘z fikrini tushuntira olish, matematik amallarni bajara olishi, dunyoqarashining kengligi - bularning barchasi unda bilish jarayonlarining yuqori darajada rivojlanganligi va kattalar tomonidan etarli darajada e’tibor berish kerakligini talab etadi. Iqtidorli bola quyidagi xususiyatlarni ham o‘zida mujassam etadi: ijodiy, original fikrga ega; yumor, hazilni tushunadi; biror narsani bilishga nisbatan cheksiz intilish va qiziquvchanlik; boy tasavvurga ega (ijodiy, tasviriy, musiqiy faoliyatda namoèn bo‘ladi); ko‘p hollarda o‘z tengdoshlaridan mustaqilligi bilan ajralib turadi, kattalar bilan muloqotga intiladi. Ba’zida esa ota-onalarni farzandlarining o‘z tengdoshlariga o‘xshamasligi, boladagi o‘ta qiziquvchanlik, bilishga katta ishtièq xavotirga soladi. Bolaning xatti-harakatlari qat’iy va noan’anaviy bo‘lsa, masalan, ―Nimaga?‖, ―Nima uchun?‖ kabi savollarni ko‘p bersa ba’zida ota-onalar bu savollarga javob berishga qiynalsalar, bolalarga tanbeh berishlari, va hattoki, uni jazolashlari mumkin. Bunday holatlarda ota-

onalar boladagi ijodiy imkoniyatlarni rivojlantirish o‘rniga uni so‘ndiradilar. Iqtidorli bolalarning ota-onalari bilan suhbatlashganda ular farzandlarining barcha sohalarda birinchi bo‘lishi kabi hohishlarini ta’kidlaydilar. Masalan, ona ―mening farzandim qobiliyatli bo‘lsa-yu, nima uchun o‘qishni hohlamaydi?- degan savolni berishi mumkin. Ba’zida shunday holatlar bo‘ladiki, ota-onalar bolani haddan tashqari biror bir mashg‘ulot bilan shug‘ullanishga majbur qilishlari, bolada ana shu faoliyatga nisbatan nafratni uyg‘otishi mumkin, chunki ayni vaqtda bola boshqa mashg‘ulotlarga qiziqayotgan bo‘lishi mumkin. Biror muddat vaqt o‘tsa, bolaning o‘zi ixtiyoriy ravishda bu mashg‘ulotga qiziqib qoladi. Psixologlar shuni ta’kidlaydilarki, agar uzoq vaqt iqtidorli bolaning intellektual yoki harakat ehtiyojlari qondirilmasa, bu bolaning his-tuyg‘ulariga putur etkazishi va nevroz holatlariga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari iqtidorli bolalarning ota-onalari ba’zida qizim yoki o‘g‘lim o‘z tengdoshlarini o‘zib o‘tib, masalan 7 yoshida 3-sinfda o‘qishlariga intilish to‘g‘rimikan, degan savol bilan murojaat etadilar. Har bir holat o‘ziga yarasha noyobdir, lekin shu o‘rinda bolaning ijtimoiy hayotga moslashuvi haqida unutmaslik kerak. Axir u boshqa, o‘zidan katta bolalar tomonidan qanday qabul qilinishi ma’lum emas-ku. U yakkalanib qolmasmikan? Bolangizning boshqalar bilan muloqotiga va muloqotning ijtimoiy ko‘nikmalarini korreksiya qiluvchi guruhiy o‘yinlar bilan band bo‘lishlariga ko‘proq ahamiyat bering. Bunday o‘yinlarni o‘tkazishda faqatgina bilish jaraènlarining rivojlanishiga ahamiyat bermasdan, balki boshqa bolalar bilan birgalikda harakat qilishlariga ham e’tibor berish kerak. Iqtidor bilish, o‘quv, ijodiy, badiiy, harakatli faoliyat sohalarida namoyon bo‘ladi. Iqtidorli bolaning o‘quv faoliyatdagi yutuqlari uning erta yoshdan o‘qishga bo‘lgan intilishida namoyon bo‘ladi. Ba’zida bolalar 3-4 yoshida, kattalarning yordamisiz mustaqil ravishda o‘qiy boshlaydi. Bola kitoblarni tomosha qilishi, rasmlar asosida hikoya tuzishi, harflarni yozishi, kattalar o‘qiètganda uzoq vaqt sabr bilan tinglashi, o‘z yoshiga mos bo‘lmagan matematik amallarga qiziqishi, matematik belgi va ishoralarni tushunib eslab qolishi, ba’zida tabiatga, tabiiy fanlarga qiziqishini ham namoyon qilishi, turli predmetlarning kelib chiqishi va ularning vazifasi haqida savollar berishi mumkin. Badiiy faoliyat sohasida bola o‘zini ertaroq namoyon etadi: erta rasm chizishni boshlaydi, ko‘p vaqtini, masalan plastilindan turli narsalarni yasashga ajratadi, bunda o‘zining mohirligini namoyish etish orqali, ranglar, kompozitsiyalarni to‘g‘ri tanlay oladi. Shuningdek, musiqaga ham erta qiziqish paydo bo‘ladi, musiqiy tovushlarni ajrata oladi. Harakatlantiruvchi sohadagi iqtidor bolada turli harakatlarni bajarish,. ya’ni yugurish, sakrash turli akrobatik mashqlarni bajarish, muvozanatni saqlay olishda namoyon bo‘ladi. Bola turli yoki bitta sohada iqtidorli bo‘lishiga qaramay, mana shu tabiat tomonidan berilgan qobiliyatni o‘z vaqtida aniqlab, uning rivojlanishiga yordam berishimiz kerak. Agar farzandingiz iqtidorli bo‘lsa, u holda:

- uning qiziqishi, ijodkorligini, fikrlar originalligini qo‘llab-quvvatlang;
- bolani hech qachon biror bir narsani noto‘g‘ri bajarding deb koyimang;
- bolaning o‘z sevimli mashg‘ulot yoki o‘yin turini tanlashiga va o‘z fikrini baèn etishiga imkon bering;
- bola sizga emas Siz unga moslashishingiz kerakligini unutmang;
- tengdoshlari va kattalar bilan munosabatlardagi muammolarni bartaraf etishda yordam bering;
- o‘zi kabi har tomonlama rivojlangan do‘stlari bo‘lishiga ahamiyat bering;
- bolangizning har doim ham g‘olib bo‘lishiga ortiqcha intilmang, aks holda boshqa bolalar, tengdoshlari uni yomon ko‘rib qolishlari mumkin;
- uni haddan tashqari maqtamang, iqtidorli ekanligini o‘zining oldida gapirmang;
- boladan har doim va hamma sohada birinchi bo‘lishini, maktabda esa a’lochi bo‘lishi kerakligini talab qilmang (chunki maktabda a’lo baholarga o‘qish har doim ham iqtidorli bo‘lishga bog‘liq emasligi isbotlangan).
-bolaning yutuqlarini emas balki uni qanday bo‘lsa shundayligicha yaxshi ko‘rishingizni doimo farzandingiz his etsin;
-hech qachon bolaga boshqalardan yomonroqsan deb ayta ko‘rmang, uni boshqa bolalar bilan taqqoslamang;
-bolaning har bir savoliga imkon qadar rost va sabr bilan javob berish lozim;
-har kuni farzandingiz bilan yolg‘iz qolish uchun vaqt ajratishga harakat qiling;
-bolani faqatgina tengdoshlari bilangina emas balki kattalar bilan ham erkin va bemalol muloqot qila olishga o‘rgating;
-u bilan g‘ururlanishingizni ta’kidlashdan uyalmang;
-bolaga nisbatan o‘z hissiyotlaringizni baholashda rostgo‘y bo‘ling;
-bolaga har doim rost , agar bu siz uchun foydasiz bo‘lsa ham;
-bolani aybi uchun jazolamoqchi bo‘lsangiz (masalan, biror bir narsani sindirib qo‘ysa yoki kiyimini iflos qilib kelsa) unga ayni vaqtdagi aybi uchun tanbeh bering; -
kuch bilan bolaga ta’sir o‘tkazmang, majbur qilish bolaning ma’naviy tarbiyasiga, shaxsini rivojlanishi uchun salbiy ta’sir ko‘rsatadi;
-bolangiz xato qilishga haqli ekanligini tan oling;
-bolaning yodida faqat baxtli onlar muhrlanib qolishiga harakat qiling;
-kattalar bolaga qanday munosabatda bo‘lishsa, bola ham o‘ziga xuddi shunday munosabatda bo‘ladi;

-hech bo‘lmaganda ba’zi-ba’zida bolaning o‘rniga o‘zingizni qo‘yib ko‘ring, ana shundagina bolaga qanday munosabatda bo‘lishingizni anglab etasiz.

Farzandlarimizning tarbiyasiga salbiy va ijobiy ta’sir etadigan quyidagi fikrlarga kundalik turmushimizda amal qilsak, kelajak avlodning mustaqil fikr egasi, ma’nan va aqlan barkamol bo‘lib etishishiga, davlat va jamiyatimizning ravnaqiga munosib hissa qo‘shishiga erishamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalar ta’lim-tarbiyasiga qo‘yiladigan davlat talablari.T, O‘zPFITI, 2000. Tuzuvchi mualliflar:M.Rasulova, H.Abdurahmonova va boshqalar.

2. «Bolalar bog‘chasida ta'lim-tarbiya dasturi» - Toshkent 1993 y.Tuzuvchi mualliflar:L.Mo‘minova, M.Ayupova, S.Karimova.

BOSHLANG‘ICH TA'LIM FANLARINI O‘QITISHDA FLASH DASTURIDAN FOYDALANIB ELEKTRON TA’LIM RESURSLARINI YARATISH TEXNOLOGIYASI

Arziqulov Husan Normurod o‘g‘li
Navoiy davlat pedagogika instituti Informatika kafedrasi o‘qituvchisi
Murodullayeva Munisa Shuhratovna
Matematika va informatika fakulteti talabasi

Annotatsiya. Maqolada bugungi kunda zamonaviy ishlab chiqarishning kelajagi sifatida qaralayotgan elektron ta’lim resurslar imkoniyati, foydalanish va ta’lim sifatini oshirish borasidagi mulohazalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: flash, мультимедиа, interfaol, astionSsript, sonvert, over, button, layer, moviye slip.

ТЕХНОЛОГИЯ СОЗДАНИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ФЛЕШ-ПРОГРАММ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ПРЕДМЕТОВ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: В статье представлены комментарии о доступности, использовании и качестве образования ресурсов электронного обучения, которые рассматриваются как будущее современного производства.

Ключевые слова: флэш, мультимедиа, интерактивность, ActionScript, конвертация, наложение, кнопка, слой, фрагмент ролика.

TECHNOLOGY OF CREATING ELECTRONIC EDUCATIONAL RESOURCES USING FLASH SOFTWARE IN TEACHING PRIMARY EDUCATION SUBJECTS.

Abstract: The article presents comments on the availability, use, and quality of education of e-learning resources, which are considered as the future of modern production.

Keywords: flash, multimedia, interactive, actionScript, convert, over, button, layer, movie clip.

Flash dasturi interfaol multimediali dasturlar, elektron darsliklar, web sahifalar yaratishda alohida qulayliklarga ega bo‘lgan dasturiy mahsulotdir. “Flash” o‘quv materiallarini animatsiya effektlariga tayangan holda, o‘qitiladigan fanlar uchun dinamik ko‘rgazmali qurollar yaratishda juda qulay va keng imkoniyatlar yaratadi. Biz quyida Flashning ActionScript dasturlash tili imkoniyatlaridan foydalanib o‘quvchi-talabalarning bilimlarini rivojlantiruvchi va tekshiruvchi dasturlar yaratish jarayonini ko‘rib chiqamiz. [1:65]

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarga mevalarni nomini topuvchi topshiring‘ini bajaruvchi dastur tuzamiz. Bung uchun flash dasturini ishga tushiramiz. Ishchi oynaga nok tasvirini joylashtiramiz. Nokni sichqoncha yordamida belgilab kontekstli menyuni chaqiramiz. Convert to Symbol… bo‘limini tanlaymiz. Hosil bo‘lgan oynadan Button bandini belgilab oK tugmasini bosamiz. Natijada nok tasviri tugma holatiga o‘tadi. Tugma (nok) ustida sichoncha chap tugmasini tez-tez ikki marta bosamiz. Natijada Timeline oynasida tugmaning Up, over, Down va Hit kadrlari paydo bo‘ladi. Klaviaturadan F6 tugmasini uch marta bosamiz. over kadriga o‘tib oynadagi anor tasviri ustida kontekstli menyuni chaqiramiz. Convert to Symbol… bo‘limini tanlaymiz. Hosil bo‘lgan oynadan Movie Clip bandini belgilab oK tugmasini bosamiz. Natijada over kadridagi nok Movie Clip holatiga o‘tadi. Uning ustida sichoncha chap tugmasini tez-tez ikki marta bosamiz. Timeline oynasida Movie Clipning kadrlari paydo bo‘ladi. Insert Layer tugmasini bosib Layer 2 ni yaratamiz. Ushbu qatlamda animatsiya yaratishning tween usulidan foydalanib o‘lchamlari kattalashib boruvchi nok tasvirini yaratamiz.

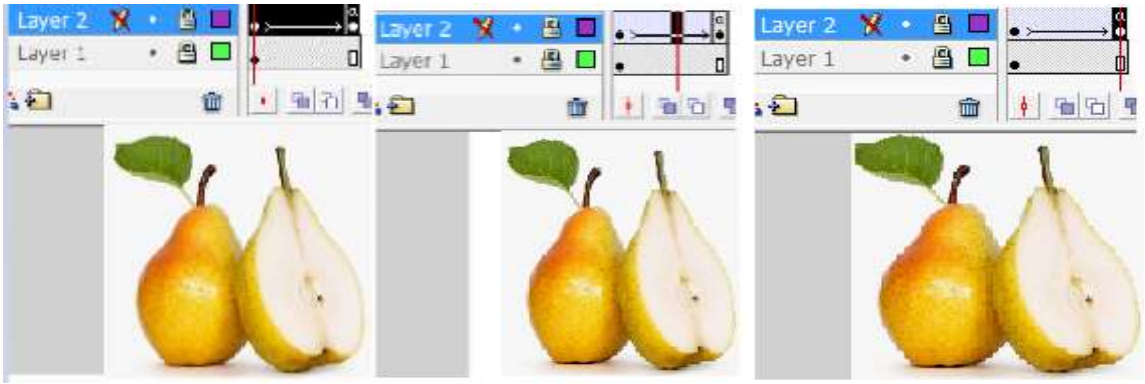

1-rasm. Nok tasviridan Button tayyorlash lavhasi.

Layer 2 ning oxirgi qatlamini belgilab F9 tugmasini bosamiz. ochilgan Actions oynasiga stop() buyrug‘ini kiritamiz. Insert Layer tugmasini bosib Layer 3 ni yaratamiz. Layer 3 ga nok so‘zini aytuvchi ovozni joylashtiramiz. Faylni kompyuter xotirasiga saqlaymiz. Ctrl+Enter tugmalarini bosib ishga tushiramiz. Sichqoncha belgisi anor ustida turganda nok so‘zi aytiladi va nok tasviri kattalashib boradi.

yuqoridagi ilovada mevalarning nomi aytib o‘tiladi. Endi esa berilgan savolga qarab mevaning rasmini topish dasturini, boshlang‘ich ta’lim o‘quvchi-talabalarning bilimini rivojlantiruvchi dastur tayyorlaymiz.

Ishchi oynaga uchta meva tasvirini joylashtiramiz. Mevalarni oddiy tasvirdan button holatiga o‘tkazamiz.

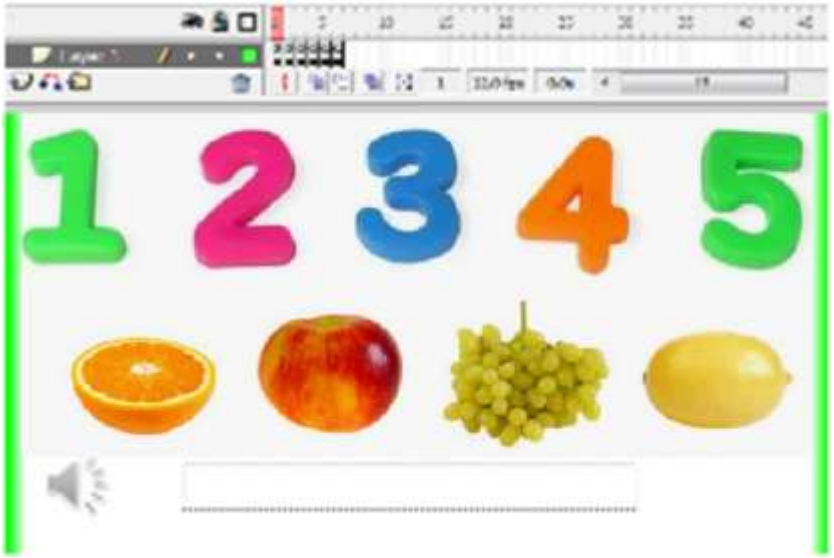

2-rasm. oynaning umumiy ko‘rinishi.

Keyingi bosqich tugmalarga tegishli buyruqlarni kiritib chiqish. Masalan, “Mandarin” tugmasining “Actions – Button” oynasiga quyidagilarni kiritamiz:

on (release)

{ javob=" Ajoyib. Siz to‘g‘ri topdingiz!"; }

“Mandarin” tugmasining “Down” kadriga javob to‘g‘ri ekanligini aytuvchi audio fayl joylashtiramiz.

Qolgan tugmalarga ham tegishli tartibda buyruqlarni kiritib chiqamiz.

“Mandarin” mevasi to‘g‘ri javob bo‘lganligi uchun uni bosganimizda “Ajoyib. Siz to‘g‘ri topdingiz!” satri hosil bo‘ladi va “Ajoyib. Siz to‘g‘ri topdingiz!” jumlasi ijro etiladi. Qolgan ikkita tugma bosilganda esa “Kechirasiz. Siz xato qildingiz!” satri ekranda hosil bo‘ladi va “Kechirasiz. Siz xato qildingiz!” jumlasi ijro etiladi. Birinchi kadr tayyor bo‘ldi. Endi ikkinchi kadrga o‘tamiz. Buning uchun “F6” tugmasini bosamiz. Natijada ikkinchi kadr (birinchi kadrning nusxasi) paydo bo‘ladi. Ishchi oynadagi savolni o‘zgartiramiz va mevalar tasvirini yangilaymiz.

3-rasm. Dastur natijasi.

yuqoridagi dasturlardan

Xulosa qilib aytganda, yuqorida keltirilgan vazifalarni bajarish o‘quvchi-talabalarning talaffuzini va so‘z boyligini oshirishda foydalanib o‘qitish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. H.N.Arziqulov Elektron o‘quv-metodik ta’lim muhiti va innovatsiya (Kompyuter ta’minoti fani misolida) – Navoiy shahar, 2019. - 66 b.
2. Матвеева Т. А. Формирование профессиональной компетентности студентов технического вуза в условиях информатизации образования: автореф. дис...д-ра пед. наук / Т. А. Матвеева. - Нижний Новгород, 2008. - 48 b.

ҰЛТТЫҚ ӘН ӨНЕРІМІЗДІҢ БҮГІНІ МЕН ЕРТЕҢІ

Асантаева Ұ.С., Бабанова А.А.
Шымкент университеті, аға оқытушылар

Аннотация: Мақалада біздің ұлттық ән өнеріміздің бүгіні мен болашағы қарастырылады. Қазақ халық әншілері Біржан сал, Ақан сері, Жаяу Мұса, қазіргі ұрпақ үшін осындай талантты өнерпаздардың мұрасының бүгіні мен ертеңі болашақтың еншісінде екені атап көрсетілді.

Тірек сөздер: Ән-жыр, Біржан сал, Ақан сері, Жаяу мұса, ЫІбырай,әдебиет, музыка, театр,шығармашылық, мәдени мұра, тарихи-рухани құндылық.

НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ НАШЕГО НАЦИОНАЛЬНОГО ПЕСЕННОГО ИСКУССТВА

Аннотация: В статье рассматриваются настоящее и будущее нашего национального песенного искусства. Казахские народные певцы Биржан сал, Акан сери, Жаяу Муса, для нынешнего поколения, отметили, что настоящее и будущее наследия таких талантливых людей -это будущее.

Ключевые слова: Песня, Биржан сал, Акан сери, Ходящий Муса, Ибрай, литература, музыка, театр, творчество, культурное наследие, историческая и духовная ценность.

THE PRESENT AND FUTURE OF OUR NATIONAL SONG ART

Annotation: The article discusses the present and future of our national song art. Kazakh folk singers Birzhan sal, Akan seri, Zhayau Musa, the legacy of such talented people who have spiritual food for the current generation, speak to the present and the future.

Key words: Song, Birzhan sal, Akan Seri, Walking Musa, Ibray, literature, music, theater, creativity, cultural heritage, historical and spiritual value.

Қазақ халқының ұлт болып қалыптасу кезеңінде өзіне тән ән дәстүрі дүниеге келді. Соның нәтижесінде бай музыкалық мұрасы жасалды, мәдениеті қалыптасты. Қазақ әнінде халық өнерінің әр кезеңіндегі тыныс-тіршілігі, заман үні көркем көрініс тапқан. Халқымыздың бізге жеткен ән-жыр нұсқаларының көпшілігі қазақ дәстүрлі ән өнерінің көшбасшылары, ақын Біржан сал, Ақан сері, Жаяу мұса, ЫІбырай және т.б. дарын иелерінің мұралары болып табылады.

Дарқан даланы той-думанға бөлеген әнші әрі жыршы, ақын әрі батыр қазақ халқының **«Ән – көңілдің ажары»** деген нақыл сөзі бар. Адам көңілінің әр сәтін ән арқылы небір әшекей - өрнектермен әсем безендіріп, нанымды суреттелгеніне бізге жеткен халқымыздың бай ән мұрасының кез келгені мысал

бола алады. Әдебиеттің, музыканың, театрдың бастауы болып табылатын фольклор өнердегі, көркемөнер шығармашылығындағы өзіндік орнын ешқашан жоғалтпақ емес.

Әрбір халықтың фольклоры ұлттық өнер шеңберінде өзіндік және этникалық өзгешелігінің айқындығымен, аумақтық және жергілікті стильдік үлгілерінің молдығымен ерекшеленеді.

Қалың көпшіліктің көзқарасын, этностардың әлеуметтік-эстетикалық арман-мұраты мен моральдарының идеялық мазмұнының ұқсастығын білдіре отырып, фольклор халықтардың эстетикалық мәдениетін қалыптастырудың маңызды құралы болып қалмақ.

Қазақтың музыкалық фольклорының түрлі-жанрлық құрылымын және оның тәрбиелік мүмкіндігін айқындау негізінде мәдени шаралардың проблемаларына талдау жасағанда, оның негізгі екі түріне – ән мен күйге тоқталып өткен де дұрыс. Қоғамның демократиялық жолмен дамуы ұлттық мәдениеттің жетілу үрдісін жеделдете түседі.

Мәдениеттің құрамдас бөлігі ретінде ұлттық шығармашылықтың түрі мен мазмұнының көрінісі оның жалпы адамзаттық мәнін айқындамақ. Қазақтың халық музыкасы терең және жан-жақты зерттеуге тұрарлықтай.

Өйткені, ол өзінің бейнелік мәні мен мазмұнын аша түсуімен сазгерлік шығармашылықтың одан әрі өркендеуі үшін негіз жасайды. Сан ғасырлар бойы ұрпақтар жасаған рухани құндылықтар мәдени мұраның мол қорының негізін құрайтын дәстүрлі ұлттық шығармашылықта айрықша орын алды деуге негіз бар.

Шығармашылық – тәжірибенің баға жетпес мұрасы, адамгершіліктің, мәдениеттің іргетасы ретінде ол тек ұлттың ғана емес, сонымен бірге қоғамның рухани баюының таусылмас бастауы қызметін де атқарып келе жатыр күні бүгінге дейін. Халықтық шығармашылық – ұлттың рухани мәдениетінің деңгейі, ұлтаралық қатынастар құралы ретінде тәрбиенің негізі, оны жасаушысы мен тыңдаушының өзіндік ойын ынталандыру болып табылады.

Қоғамның әлеуметтік-мәдени өзгерістеріне байланысты дәстүрлі өнер кейде өркендеп, кейде құлдырау барысында өзінің тәрбиелік мүмкіндіктерін құбылтып отыратынын уақыт өзі дәлелдегендей. Төл шығармашылықтың тәрбиелік әлеуетін жүзеге асыруда музыкалық өнердің айтарлықтай ықпалы бар.

Ол мәдени мұра, тарихи-рухани құндылық, халықтық салт-дәстүрлер, дәстүрлі халық ән өнері түсініктерімен тығыз байланысты болғандықтан, оның ерекшеліктері мен табиғаты қай кезде де халық жанына жақын болған. Халықтың музыкалық шығармашылығы әр халықтың рухани мәдениетінің басты құрамдас бөлігі болып табылады.

Сонымен қатар, қазақ әнінің өзіндік тағы бір ерекшелігі, ұрпақтан-ұрпаққа, аймақтан-аймаққа тарай отырып, ауызша үйретіліп, дәстүрлі түрде орындалып, орындаушы өнерпаздардың орындау барысында, шабыттана отырып шығарманың кейбір жерлеріне өз өзгерістерін жасап отыруы жиі кездеседі.

Қазақ халқы ежелден әншілік өнерімен ерекшеленген. Ұлттық дәстүрлі музыка қорымыздағы ең көп сақталғаны да осы – ән өнері. Өмірдің әр құбылысын әнге қосып, өз шежіресін әнмен жазған халқымызда шығарушысы ұмытылса да, мәтіні мен әуезі ел жадында сақталып келе жатқан бірнеше мың халық әндері бар.

Тарихтың сан қилы талқысынан сүзіле өтіп келе жатқан бұл әндер ұлттық болмыс пен қасиетті, тұрмыс-тіршілікті білдіретін айрықша құндылық болып саналады.

Небір жез көмей дарынды әншілер мен ән әуезін жанына жұбаныш жасай білген талантты өнерпаздар арқылы бүгінге жетіп отырған халықтық ән өнері – уақыт өткен сайын өз қасиетін арттыра түсетін, ұлттық ерекшелігімізді айқындап беретін асыл мұрамыз екені анық.

Қанша буын өнерпаздар қолынан өтсе де, өз мазмұны мен маңызын жоймай, ұлттық мінезді, терең сезімді жырлап келе жатқан бұл өнер, шын мәнінде, өзіндік салт- санамызды, дәстүрлі тірлігімізді сақтаушы қасиетімен де құнды.

Кешегі мен бүгінгінің арасын жалғап тұрған халық әндерінде ақыл-парасат та, тарих та, ұлттық мінез бен игілік те тұнып-ақ тұр.

Жүздеген жылдар бұрын айтылып, әр заманның тыныс-тіршілігін, рухани әлемін анық көрсететін ұлттық болмыстағы әндер бүгінгі мен ертеңгі ұрпақ үшін де аса қымбат мұра екені анық. Шын мәнінде, ұлттық мәдениет, ұлттық рух – бесіктен белі шықпаған баладан басталады.

Тәуелсіз, егемен еліміз әлемнің төрт бұрышына бірдей танылып, саяси-әлеуметтік және экономикалық жағынан тұрақты даму жолына түскен бүгінгі күні мұның өзі ел үшін ең басты мұраттардың бірі. Сондықтан жас ұрпақ бойында отансүйгіштік сезімді тәрбиелеп, қалыптастыру, мәдени мұраларымыздың сыры мен қырын ашып, халықтың игілігіне жарату – баршамыз үшін үлкен парыз.

Сан ғасырлық тарихы бар қазақ халқының дәстүрлі өнері ұрпақтан-ұрпаққа мұра болып жалғасуының нәтижесінде бүгінгі күнге дейін жетті. Халық шығармашылығының басқа да түрлері тәрізді қазақ музыка өнері де өзіндік сипатымен ерекшеленеді.

Қазақ халқының музыкасын тұтастай зерттеу тарихы терең тамырланған және ол жеткілікті нәтижеге ие болды. Бірақ, музыка фольклорының көптеген маңызды және актуальді проблемалары әлі де талай фундаментальды ғылыми- теориялық зерттеулерді талап ете беретіні сөзсіз. Кез келген халықтың өзіне тән ұлттық мәдениеті, ғасырлар бойы қалыптасқан тарихи-этнографиялық ерекшеліктері болады десек, солардың басты бір арнасы – шоқтығы биік ән өнері.

Ел қиялында туып, өрбіп отыратын аңыз-әңгімелер мен жыр-дастандар сол халықтың әдеби, мәдени мұрасы ретінде ауыздан-ауызға беріліп, дамып, бірде қайғы, бірде қуанышқа бөлейтін мұңды да асқақ ән мен жыр арқылы дамыған.

Қазақ музыкасының көне дәуірі, даму жолдары, артта қалған сағымдай бұлдыр белестеріне қатысты мәселелер бүгінде, яғни музыкатану ғылымының өз алдына отау тігіп отырған кезеңінде жан-жақты зерттеліп, жиналуда.

Соңғы жылдары қазақ музыкатану ғылымында біршама соны серпіліс байқалады. Бүгінгі өнертанушылар ұлттық ән өнерімізді белгілі бір тарихи кезеңінен, яки зерттеу тәсілдерінен әрі аса алмай жатқандай әсер қалдырады кей-кейде. Зерттеулердің, баспалардан шығатын кітаптардың мемлекеттік тіл емес, көбіне орыс тілінде жазылатыны тағы бар.

Мамандарымыздың көне дәуір жазбаларына, әдеби-тарихи мұраларымызға дендеп бара алмауы бұл саланың өрісін барынша тарылтып отыр. Және де ұлттық ән өнеріміздің түрлі мәселелерін зерттеу ісіне екінші қанаттан келіп, көбіне ғылыми стильде еңбек еткен зерттеушілер де болды.

Олардың қатарына көптеген орыс ориенталистерін, сол сияқты Қорқыттың музыкалық мұрасы мен дәстүрін ғылыми арнада зерттеген Ә.Марғұлан, Ә.Қоңыратбаев, аспаптық музыкамыздағы күй жанры мен олардың атауларын этимологиялық тұрғыдан зерттеген Қ.Жұбанов және т.б. жатқызуға болады. Өнер тақырыбына қалам тартқан зерттеушілеріміздің арасынан Ақселеу Сейдімбек есімі ойға оралады.

«Мың бір маржан» атты еңбегінде ғалым қазақтың қара өлеңіне төрт құбыласы тең баға берсе, «Сонар» атты кезекті бөлімінде музыка мәдениетінің тарихи мәселелеріне еркін бойлап, әрбір мәселені толымды түрде әңгімелеуге тырысқан.

Күй шежіресіне арнаған көлемді де күрделі еңбегі өз алдына бір төбе. Зерттеушінің ойлары тиянақты. Музыка – өнер, көркем ой көрінісі. Оның өзіне ғана тән образдау тәсілдері болады.

Ұлтымыздың ұрпақтан-ұрпаққа жеткен ән өнері жөнінде мәлімет беретін өнер сүйер қалың қауымға, музыка және өнер мектептерінің оқушыларына арналған ұлттық ән өнері турасындағы кітаптар бүгінде елордалық баспалардан жарық көріп жатыр. Әрине, олардың өскелең ұрпаққа берер пайдасы ұшан- теңіз, өз кезегінде мұндай басылып шыққан оқулықтар музыка саласындағы қазақ тілінде жарық көрген кітаптар санын толықтыруға қосылған үлестердің бірі болмақ.

Енді аталмыш оқу құралдарындағы бөлімдер, тақырыптар жайында бірер сөз. Көбіне ән өнері хақында шығып жатқан кітаптарда қазақ халқының осы өнері ән түрінде өрнектеліп, әркімнің көкірегіне шежіре болып жазылып қалған тарихи белестер, әрқилы айшықты халық өмірі бейнеленген ән-жырлардың кейбір нұсқаларымен таныстыру мақсаты көзделіп, негізге алынып жатады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Аймағамбетова Қ , Әлімқұлова Э. Педагогикалық үрдісте оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту // Бастауыш мектеп. – 2003. – 10. -25 – 26.
2. Алдамұратов Ә. Жалпы психология / Алматы: «Білім». -1996. – 196.
3. Алдамұратов Ә, Мұқанов М. Психология пәнінен лабораториялық - практикалық сабақтар / Алматы. – 1999. - 2- ші бөлім. – 156.
4. Алдамұратов Ә. Қызықты психология / Алматы. «Қазақ университеті». – 1992. – 215.

O‘QITUVCHILARDA REFLEKSIV KO‘NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH IJTIMOIY ZARURIYAT SIFATIDA

G‘oyimov Umar Eshmurodovich
Shahrisabz davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA. Maqolada o‘qituvchilarda refleksiv ko‘nikmalarni shakllantirish ijtimoiy zaruriyat ekanligi batafsil ochib berilgan. Shu bilan birgalikda maqolada o‘qituvchilarda refleksiv ko‘nikmalarni shakllantirish bugungi kunda ertangi yangiliklar yaratuvchi yoshlarni yetishtirib berishda nihoyatda muhim ekanligi yoritib berilgan. Dastlab maqolada refleksivlik tushunchasining bugungi hayotimizdagi ahamiyati va refleksiya tushunchasiga olimlar tomonidan berilgan fikrlar keltirb o‘tilgan. Maqola oxirida xulosa keltirilgan.

Kalit so‘zlar

Refleksiya, shakllantirish, qobiliyat, ijtimoiy, tasavvur, o‘z ustida ishlash, o‘qituvchi, mahorat, ta’lim, rivojlanish, tashkiliy, psixologik, ko‘nikma, pedagog, qobiliyat turi, fikrlash, ortga qatish.

ФОРМИРОВАНИЕ РЕФЛЕКСИВНЫХ УМЕНИЙ У УЧИТЕЛЕЙ КАК СОЦИАЛЬНАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ

Аннотация. В статье подробно раскрывается, что формирование рефлексивных умений педагогов является социальной необходимостью. При этом в статье подчеркивается тот факт, что формирование рефлексивных умений у учителей сегодня чрезвычайно важно в подготовке молодых людей, создающих инновации завтрашнего дня. Впервые в статье была представлена важность понятия рефлексивности в нашей сегодняшней жизни и мнения ученых о понятии рефлексии. Заключение приведено в конце статьи.

Ключевые слова

Рефлексия, формирование, способность, социальное, воображение, работа над собой, педагог, умение, образование, развитие, организационное, психологическое, мастерство, педагог, тип способностей, мышление, отставание.

FORMATION OF REFLEXIVE SKILLS IN TEACHERS AS A SOCIAL NECESSITY

ANNOTATION

The article reveals in detail that the formation of reflexive skills in teachers is a social necessity. At the same time, the article highlights the fact that the formation of reflexive skills in teachers is extremely important today in training young people who create tomorrow's innovations. At first, the importance of the concept of reflexivity in our life today and the opinions given by scientists to the concept of reflection were presented in the article. The conclusion is given at the end of the article.

Keywords

Reflection, formation, ability, social, imagination, work on oneself, teacher, skill, education, development, organizational, psychological, skill, pedagogue, type of ability, thinking, backward.

Jahonda bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy-ijtimoiy tayyorgarligini rivojlantirish oliy ta’lim muassasalari faoliyatining raqobatbardoshligini ta’minlash o‘qituvchi va pedagog xodimlarning pedagogik qobiliyati hamda mahoratini rivojlantirish, ularning o‘zini-o‘zi rivojlantirish va uzluksiz ravishda malakasini oshirish masalasiga dolzarb vazifalardan biri sifatida qaralmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-son, 2017-yil 20-apreldagi “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2909-son qarori, 2017-yil 27-iyuldagi PQ-3151-son “Oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarorida “Talaba-yoshlarning mafkuraviy immunitetini mustahkamlash, ularda yuksak axloqiy sifatlarni tarbiyalash, ta’lim va tarbiya uyg‘unligini amalda ta’minlash uchun fanlarning har bir mavzusidagi tarbiyaviy maqsaddan unumli foydalanilishini ta’minlash” kabi muhim vazifalar keltirib o‘tildi. Hamda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 23 sentabrdagi “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 797-son qarori belgilangan vazifalarni amalga oshirishda o‘qituvchilarda refleksiv qobiliyatni shakllantirish muhim ekanligini taqozo etadi.

Refleksiya *(lot.*reflexio – ortga qaytish, aks etish). 1. Kishining o‘z xatti-harakatlari va ularning asoslarini tushunib yetishi, fahmlashiga qaratilgan nazariy faoliyati; bilishning alohida bir shakli; 2) fikrlash, o‘z-o‘zini nazorat qilish; 3) o‘zining shaxsiy harakatlari va ularning qonun qoidalarini fikrlashga yo‘naltirilgan inson faoliyatining nazariy shakli; 4) o‘z ruhiy holati haqida o‘ylash, xayol surish, fikr yurgizish, uni tahlil qilishga moyillikni anglatadi [86; 132].

Pedagogik nuqtayi nazardan o‘qituvchilarda refleksiv ko‘nikmalarni shakllantirishning o‘z ustida ishlash ko‘nikmasi o‘qituvchilarning bilish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Hozirgi zamon pedagogikasida ko‘nikmalar muayyan o‘quv harakatlarini takomillashtirish vositasi sifatida qaraladi. Bunday ko‘nikmalarni o‘qituvchilar o‘z ustida ishlash jarayonida o‘rganadilar. Taniqli psixolog V.V.Davidovning ta’kidlashicha, refleksiv ko‘nikmalar o‘quv harakatlarining ichki tayanch asosi hisoblanib, u ehtiyojlar, mayllarni o‘zaro muvofiqlashtiradi. Refleksiv ko‘nikmalar bilish harakatlari natijasida namoyon bo‘ladi [32].

Zamonaviy ta’lim tizimini tahlil qila turib, A.S.Obuxov quyidagilarni alohida aytib o‘tadi: “Rivojlanish va takomillashish maqsadi bilan bog‘liq tarzda refleksiya o‘zining tayanch maqsadlarini anglash usuli sifatida o‘quvchilarni rivojlantirishga xizmat qiladi” [80; 19].

Mazkur faoliyat o‘qituvchining o‘zi va o‘quvchining birgalikdagi faoliyati bilan shakllanadi. Refleksiv ko‘nikmalar ta’lim jarayonida o‘qituvchining o‘z ustida ishlay olishi natijasida shakllanib, chuqur o‘ylangan bilish harakatlarining mahsuli sifatida yuzaga chiqadi. Ta’lim jarayoniga xos qadriyatlarning rivojlanishi jarayonida refleksiv ko‘nikmalarni baholash va unga tuzatishlar kiritish o‘qitishning fanlararo aloqadorlik asosida olinadigan natijalarning shakllanishi uchun muhim ahamiyatga kasb etadi.

Yangi O‘zbekiston jamiyatida shaxsning bilish jarayonlari asta-sekin yangi xarakter kasb etmoqda. Yangi innovatsion usullar o‘qituvchi-o‘quvchi munosabatlariga o‘ziga xos yondashishni talab qilmoqda. Bu jarayonda o‘qituvchilarning o‘z ustida ishlashga keng sharoitlar yaratish alohida ahamiyatga ega.

Bugungi kunga kelib, ta’lim sohasidagi islohotlar o‘qituvchining funksiyalarini ham bir qadar o‘zgartirmoqda. O‘qituvchi o‘quvchilarga bilimlarni taqdim etish bilan bir qatorda o‘zlarida refleksiv ko‘nikmalarni hosil qilishga ham alohida e’tibor qaratishi kerak. Qaysi o‘quvchi o‘zlashtirishi sust bunga sabab nima, boshqacha tushuntirsa o‘zlashtirishi o‘zgaradimi yoki yo‘qmi? Bugun tushuntirilgan mavzuni 25 ta o‘quvchidan 18 tasi yaxshi tushundi. 5 tasi yaxshi tushunmadi. Qanday tushntirganimda 25 tasi ham tushunardi kabi savollarni o‘qituvchi o‘z oldiga qo‘yishi lozim bo‘ladi. Bunday vaziyatda o‘qituvchilarda refleksiv ko‘nikmalarni hosil qilish bilan bog‘liq pedagogik faoliyat o‘zining yangicha tavsifiga ega bo‘lmoqda. Pedagogik nuqtai nazardan qaraganda ta’lim jarayoni ishtirokchilarining predmetli-faoliyatli refleksiyasi asosiy o‘rinni egallaydi. Bunday refleksiv har tomonlama rivojlangan shaxsning bilish faoliyatini takomillashtirish va kengaytirish uchun nihoyatda zarur hisoblanadi. Bunday refleksiyaga ega bo‘lgan o‘qituvchi yuqori darajadagi bilish va o‘z ustida ishlay olish ko‘nikmasini egallaydi. Bunday o‘qituvchilar turli darajadagi munosabatlarda atrofdagilar bilan mahsuldor aloqada bo‘ladilar.

O‘qituvchilarda refleksiv ko‘nikmalarni shakllantirishning muhim shartlaridan yana biri o‘qituvchilarning faoliyati ular tomonidan tahlil qilingan jarayonni qayta-qayta takrorlashga yo‘nalganligi hisoblanadi. Bu jarayonda o‘qituvchilar o‘z tajribalaridan kelib chiqqan holda ma’lum tanlovlarni amalga oshirishlari, o‘zlari uchun mahsuldor bo‘lgan usulni shakllantirishlari, asoslay olishlari va ro‘yobga chiqarishlari kerak bo‘ladi.

Bunday vaziyatda o‘qituvchining faoliyati yo‘naltiruvchi xarakter kasb etadi. Mazkur sharoitda refleksiv ko‘nikmalar o‘qituvchi tomonidan noma’lum holatlar va vaziyatlarni tahlil qilish, muvaffaqiyatsizliklarning sabablarini mustaqil izlash va aniqlash natijasida hosil bo‘ladi. O‘qituvchilar muvaffaqiyatga erishmagan vaziyatlarda barchasi tugadi, degan xayolga bormasliklari, balki bu yutuqlarga erishishning boshlang‘ich nuqtasi ekanligini o‘qituvchi o‘z ongiga qabul qilishi kerak. Ular har qanday muammo chuqur o‘ylash va faol nuqtayi nazarga ega bo‘lish orqali bartaraf etilishini yaxshi tushunib yetishlari kerak bo‘ladi. P.G.Щedroviskiyning ta’biri bilan aytganda, kim takrorlasa u o‘rgana olmaydi, ta’lim jarayonidagi o‘zlashtirish refleksiv jarayon mahsuli hisoblanadi. [129].

Xulosa qilib ayta olamizki, refleksiv ko‘nikma inson xulq-atvorining mohiyatini aniqlashga yordam beradi va fikrlashning shaxs taraqqiyoti ahamiyatli bo‘lgan komponentlari bilan uyg‘unlashib, yetakchi faoliyat sifatida ko‘rinadi. Refleksiya insonning fikrlash jarayoni va xulq-atvorida namoyon bo‘ladigan rang-barang funksiyalarni ifodalaydi. Shuning uchun ham o‘qituvchilarda refleksiv ko‘nikmalarni shakllantirish ularning ruhiy imkoniyatlarini ham kengaytiradi.

V.I.Slobodchikovning tabiri bilan aytganda, refleksiya orqali ta’lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining o‘z faoliyatiga bo‘lgan munosabati rivojlantiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 27 iyuldagi “Oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3151-sonli Qarori. www.lex.uz
2. Ahlidinov R.Sh. Ta’lim boshqaruvidan saboqlar. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi. – 2014., 440 b.
3. Davыdov V.V.Teoriya razvivayuщego obucheniya [Tekst] / V.V. Davыdov. - M.: INTOR, 1996. - 544 s.
4. Obuxov A.S. Refleksiya v proektnoy i issledovatelskoy deyatelnosti / A.S.Obuxov // Issledovatelskaya rabota shkolnikov. - 2005. - № 3. - S. 19-38.
5. Pedagogika: pedagogicheskie teorii, sistemы, texnologii / Pod red. S.A.Smirnova. – M.: Akademiya, 1998. – 510 s.
6. Yuldashev M.A. Xalq ta’limi xodimlarining malakasini oshirishda ta’lim sifati menejmentini takomillashtirish. Ped. fan.dok...diss. - 2016. – 160 b.
7. Щedroviskiy P.G. Mыshlenie. Ponimanie. Refleksiya. /G.P.Щedroviskiy. - Moskva: Vostochnaya literatura, 2005. - 800 s.

MUTAFAKKIRLAR MEROSIDA MEHNAT TARBIYASI

Yuldashov Xolmurzo Davronovich
Navoiy davlat pedagogika instituti, Boshlang`ich ta'lim kafedrasi katta o`qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada mutafakkirlarning ilimy va ma`naviy merosida mehnat tarbiyasi haqida fikrlar bayon qilingan.
**Kalit so`zlar**: O`quvchilarni kasb-hunarga qiziqtirish, mutafakkirlar usullari, kasb-hunar haqida tushuncha, mutafakkirlarning kasb-hunarga oid fikrlari, kasb-hunar haqida tadbirlar, an'anaviy kasb-hunarlar.

ТРУДОВОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В НАСЛЕДИИ МЫСЛИТЕЛЕЙ

Аннотация: В данной статье представлены мысли о трудовом воспитании в научном и духовном наследии мыслителей.
Ключевые слова: Заинтересовать учащихся профессиями, методами мышления, пониманием профессий, мыслями мыслителей о профессиях, деятельностью по профессиям, традиционными профессиями.

LABOR EDUCATION IN THE LEGACY OF THINKERS

Abstract: This article presents thoughts about labor education in the scientific and spiritual heritage of thinkers.
Key words: To interest students in professions, methods of thinking, understanding professions, thoughts of thinkers about professions, activities in professions, traditional professions.

O`quvchilarni kasb-hunarga qiziqishini tarbiyalashda insoniyat mehnat faoliyati tarixini o`rgatuvchi omillarga tayanib, o`quvchilarni kelajakda to`g`ri kasb tanlashlariga ulkan zamin yaratilsa, maqsadga muvofiq bo`lardi. O`quvchilarni mehnat turlariga qiziqishini oshirish, kasb tanlash va o`zlashtirishni shakllantirib borish uchun pedagoglar zimmasiga o`quvchilarga yoshligidan boshlab ta'lim, tarbiya berish bilan birga kasb-hunarga qiziqish ishlarini to`g`ri yo`lga qo`yishda quyidagi shartlarga amal kilish lozim:

- Boshlangich sinf o`quvchilariga kasb-hunar to`g`risidagi tushunchalarni singdirish:
- O`quvchilarni yoshiga, jinsiga mos kasb-hunar tanlashga ularga pedagogik-psixologik yondashish:
- Kasb-hunarga qiziqtirishda o`quvchilarning yoshi va qobiliyatlarini xisobga olish:
- Mahalla oqsoqollari, mehnat faxriylar bilan muntazam aloqalar o`rnatish:
- Mehnat ustaxonalariga ekskursiyalar uyushtirishni tashkil etish:
- Darslarda mutafakkirlar merosidan foydalanib kasb-hunarga oid fikrlari bilan tanishtirish.

O`zbek xalq tarbiyashunosligining o`tmishdagi mashhur mutafakkirlar, xalq maorifi arboblari va ma'rifatparvar shoirlarning, mehnat kasb-hunar to`g`risidagi qimmatli fikrlarini biz uchun ahamiyatli tomoni shundan iboratki, ulardan yosh avlodni mehnarsevarlik ruhida tarbiyalash, kasb-hunarga qiziqtirishning vositasi sifatida foydalanish mumkin.

Bizga ma'lumki, o`zbek halqining qadimiy kasb-kori asosan dehqonchilik, chorvachilik va hunarmandchilik bo`lgan. Ushbu kasb-korlar yuzlab yillar davomida shakllanib har biri o`z ichida o`nlab tarmoqlarga ajralgan va gullab yashnagan. O`rta Osiyo mutafakkirlarining kasb-hunar, mehnatsevarlik haqidagi fikrlari bizga meros bo`lib qolgan. Abu Abdulloh Muhammad ibn Muso Al-Xorazmiy (783-850) ning insoniylik va mehnatsevarlik haqidagi dono fikrlari hozirgi kunda ham o`z ahamiyatini yo`qotmagan. Mutafakkirning fikricha, har bir kishi qilgan ishlari bilan hech ham mag`rurlanmasligi va takabburlik qilmasligi lozim.X asrdagi sharq ijtimoiy tarbiyashunoslik bo`yicha fikrlarning eng yirik vakili Abu Nasr Al-Farobiy (870-950)ning o`z davri uchun katta xizmatlaridan biri shundaki u insonlarni ilm-ma'rifatli bo`lishga, mehnat qilishga va kasb-hunar egallashga chaqiradi. Farobiy kasb-hunar va ahloqiy fazilatlar muayyan harakatlarni takrorlash, mashq qilish yo`li bilan paydo bo`lishini uqtiradi. Mutafakkir har bir kishi o`zi yoqtirgan kasbni egallaganidan so`ng, o`ziga topshirilgan ishga nisbatan yuksak ma'suliyatni his etishi va o`z "kasb-hunarini mukammal bilmog`i, yaxshi tarbiya olmog`i va yaxshi xulq atvor fazilatlariga ega bo`lmog`i kerak" deb ta'kidlaydi.
Abu Rayhon Beruniy (978-1048) ham mamlakatning obodonchiligi, kishilarning baxt-saodati va kamolati uning halol mehnat qilishida va kasb-hunar o`rganishida deb biladi. U kasb-hunar, ixtirolashga, turli asboblarni yasashga bag`ishlab 9 ta asar yozgan. Asarlarida o`zi yashab turgan davrdagi ishlab chiqarishning rivoji va kasb-hunarga oid qimmatli mahlumotlar berilgan.

- Mehnatni va kasb-hunarni sharaflash, mehnat ahlining qadr-qiymatini uning manfati uchun astoydil kurashni Beruniyning zamondoshi qomusiy olim Abu Ali Ibn Sino (980-1037) ning ilmiy faoliyatida ham ko`rishingiz mumkin. Ibn Sino "Odam ijtimoiy jondir" degan fikrni olg`a surdi. Shuning uchun ham olim odamning yashashi uchun eng zarur narsa foydali mehnat ekanligini ta'kidlaydi.
O`rta Osiyoda ko`plab shoirlarning ustozi bo`lgan Abulqosim Firdavsiy (934-1020)ning "Shohnoma"sida mehnat ahliga mehr-muhabbat bilan yog`dirilgan va kasb-hunarni egallash malakasiga bag`ishlangan misralarini ko`plab uchratish mumkin: Mehnat tagidadir, ey oqil, har ganj,
Ganj topmas hech kimsa, tortmas ersa ranj.

Firdavsiyga yaqin davrda yashagan shoirlardan yana biri Nosir Xisrav (1004-1088)dir. Uning fikricha, dunyodagi eng oliyjanob va oliyhimmat odamlar mehnatkashlar-jamiyat uchun foydali narsalar ishlab chiqaruvchi hunarmandlar, kosiblar, binokorlardir.

Kasbdan jodu hurram yo`q jahonda,
Hunardin yaxshidur ham yo`q jahonda.
Butun kun rizqining bog`boni bo`lg`ay,
Kishin o`z uyining mehmoni bo`lg`ay.
Arzir uning bo`lsa boshi osmonda,
Usiz yashay olmas shoh ham jahonda.

Yuqorida tilga olingan ulug` mutafakkirlarning mehnat tarbiyasi va kasb-hunar tarbiyasi borasida shunday xulosa chiqarishimiz mumkinki, inson dunyoga kelar ekan o`z hayoti maboynida insoniy qadr-qiymatga ega bo`lishi kerak.

Hunarni asrobon nedkumdir oxir,
Olib tuproqqamu ketgumdur oxir.

A.Navoiy.

"Mehnat hayot chirog`iga yog` quyib turadi". …

Zahiriddin Muhammad Bobur mehnat haqida o`z farzandlari va yaqin birodarlariga ham ko`p gapirgan. Ayniqsa o`zining dunyoga mashhur "Boburnoma" asarida chin ma'noda mehnatni va mehnat qilgan jamoani qadrlash muhimligi to`g`risida yozadi.

Buyuk allomalarimiz tomonidan yaratilgan og`zaki va yozma ijodiyot avloddan-avlodga o`tib kelayotgan iymon-ehtiqod sirlarining nazariy va amaliy jihatlari haqidagi bilimlar bilan yoshlarni qurollantirish lozim.

inson halol mehnati bilan ulug` savoblar vaqtda qilingan darajalarga erishish mumkin. Rasulullo (sallalohu alayhi va sallam) bir hadisda: "Albatt, Alloh taolo hunarmand mo`minni sevadi", - deganlar.

Rasulullo (sallalohu alayhi va sallam) hadislarining birida: "Hech kim qo`l mehnati bilan topgan taomidan ko`ra yaxshiroq narsa yegan emas. Albatta, Alloh taoloning payg`ambari Dovud (alayhissalom) ham qo`l mehnati orqali kun ko`rganlar" – deb marhamat qilganlar.

Atoqli shoir Nizomiy Ganjaviy: "O`qib-o`rganilgan har bitta hunar hunarmandga bir kun foyda keltirar", - deb yozganida ming bora haq edi. Yana bir hikmatlaridan birida: "Har kimning zari bo`lmasa-da, ammo hunari bo`lsa, dunyoda hech bir xavf-xatari bo`lmaydi. Shuning uchun kishi hunar ziynati bilan bezanmog`i kerak", deyiladi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida yashab o`tgan taniqli olim va ma'rifatparvar Aliy Nazimoning Markaziy Osiyoda katta shuhrat qozongan va maktab-madrasalarda darslik sifatida o`qitilgan "Ta'limi banot" ("Qizlar tarbiyasi") kitobida quyidagi jumlalarni o`qiymiz: "Yosh qizlarga ta'lim-tarbiya berishda ular uchun nihoyatda kerakli, o`rganmaslikning aslo iloji bo`lmagan fandir. Zero mehnat qilgan, kasb-hunarli inson birovga qaram bo`lmaydi, yaxshi mehnat qilish orqali inson o`zining uch ehtiyojini qondiradi. Moddiy ehtiyojini, ma'naviy ehtiyojini, mehnat ehtiyojini qondiradi. Moddiy ehtiyoj qondirilishi natijasida ma'naviy va mehnat ehtiyojlari ham qondiriladi. O`quvchini mehnat qilishga o`rgatish, nafaqat mehnatni sevishga u bilan shunday uyg`unlashishiga ko`niktirish kerakki, mehnat uning vujudiga singib ketsin. Ularni kasb hunarga yo`naltirish, orqali biror kasb egasi bo`lishida, o`quvchilar mehnatisiz biror – bir narsaga erisha olmasliklarini tushunib yetsinlar. "Agar inson biror kasbni mukammal egallasa, mehnat unga huzur bag`ishlaydi, baxt keltiradi". Andre Maruo.

Xullas, boshlang`ich sinf o`quvchilarini mehnat va kasb-hunarni tarbiyalashda ulug` mutafakkirlarimizning asarlarida keng foydalanish maqsadga muvofiq bo`lar edi. Mutafakkirlarning merosiga chuqur hurmat bilan qarash va ular yaratgan asarlarni ko`z qorachig`iday saqlash kerak.

Shoir Mirtemir ijodiy mehnat go`zalligini she`riyat go`zalligida ham, hayotimizning ozod va baxtiyor hayotining go`zalligida ham ko`radi. Go`zallik yaratayotgan ijodiy mehnat egalarini sharaflaydi.

«Mehnat – she`r, nafosat va yaratguvchi…
Baxt-saodat chashmalari oqadi mehnat tufayli,
Haqiqat o`z chiroqlarin yoqar mehnat tufayli…
Mehnat!
Men seni quchay!..
Yuksaklarga uchay!..
She`r sochay!..
Tabiatning yashirin sirlarin ochay!
Mehnat!
Hayotning, borliqning she`riyati – mehnat!
Yuragim do`stim, ishonchim, to`leim – sen!
Sen men-u, men sen!..
Kel, gavhar ko`zlaringdan o`pay –

Cho`llarga hayot solay
Sening qudrating bilan, erkin mehnat!»

Shoir Hamid Olimjon o`zining «Zaynab va Omon» dostonida mehnati insonni tarbiyalash xususiyatiga egaligini ulug`ladi, «Bahri» she`rida oddiy o`zbek qizi Bahri o`z taqdiri, baxti va iqbolini mehnatda topganligini, mehnatda o`z qudratini namoyish etganligini bayon etadi. Bahri halol mehnati tufayli o`z orzulariga erishdi.

«Go`zallik - kishida hosil qiladigan his, yorqin quvonch, sevgan kishimiz yonimizda bo`lganda qalbimizni qanday quvonch bilan to`ldirsa, xuddi shunday cheksiz quvonch tuyg`usidan iboratdir. Bu go`zallikni beg`araz sevamiz, uni ko`rib quvonamiz, sevgan kishimizni ko`rib qanday xursand bo`lsak, go`zallikni ko`rib, shunday xursand bo`lamiz».

Mehnat go`zalligi insonda ana shunday his-tuyg`u hosil qiladi.

Mehnatning estetik xususiyati – inson hissiyotiga, hissiyoti orqali ongi va xulqiga ta'sir etishidir. Mehnatning estetik xususiyatini esa mehnat jarayoni go`zalligi, mehnat sharoiti go`zalligi, mehnat natijalari va ishlab chiqarish bilan band bo`lgan inson go`zalligi tashkil etadi. Ta'limda ana shu masalalarga, ya'ni mehnat jarayonining, sharoitning va mehnat natijalarining estetik jihatdan maqsadga muvofiq bo`lishiga e`tibor beriladi. Shundagina tarbiya o`quvchini turmush mehnatiga tayyorlaydi, unda mehnatni odat qilib olish va mehnatni sevish kabi xislatlarni o`stiradi., unga turmushda o`ziga munosib, o`zi istagan kasbni, mehnatni aniqlab olish imkonini beradi. Mehnat jarayonida ishning ma'lum bir me`yorda bajarilishi muhim ahamiyatiga ega. Inson bir me`yorda ishlashni o`rganishi bilan o`z xarakatini boshqa odamlar harakati bilan moslashtiradi, natijada bajarayotgan ishda ham uyg`unlik yuzaga keladi. Mehnat qilayotgan odam harakatidagi ritmning unlagi jismoniy kuch bilan mos bo`lishi uning estetik didini, go`zallikka qiziqishini oshiradi, unga go`zallik baxsh etadi.

Mehnatning ma'lum bir ritmda bo`lishi insonda axloqiy-estetik his-tuy`gularni o`stiradi, uning jismonan baquvvat bo`lishini ta'minlaydi.

**Kasb so`zining ma'nosi –** Insonlarning hunari, faoliyat turi va hayot kechirishlari uchun manba xizmatini o`tadigan mashg`ulotni bildiradi.

Kasbiy saralash Insonning ma'lum kasbga tegishli me'yoriy talablariga mos ravishda kasbiy loyiqlik darajasini aniqlash.

Kasbiy tanlash pedagogik – psixologik psixofiziologik, tibbiy tashxis asosida o`zining psixologik - fiziologik xususiyatlarga ko`proq mos bo`lgan turli kasbiy yo`nalishlar to`g`risida tavsiyalar berish:

Kasbiy axborot yoshlarni – zamonaviy ishlab chiqarish turlari va kasblari, xo`jalik majmuasining malakali kadrlarga bo`lgan ehtiyojlari kasb bozorining kelajakdagi rivojlanishi, kasblarni o`zlashtirishning shakllari va sharoitlari mehnat faoliyati jarayonida kasbiy malakaviy o`sish va o`z o`zini takomillashtirish imkoniyatlari bilan tanishtirish;

Islom dunyosidagi eng mo`tabar shaxslardan biri Bohouddin Naqshband

- Dengizdan hamisha izlamagin dur,

Odamga bir hunar bas, ezgu turur

- Qo`ling mehnatda diling ollohda bo`lsin

O`rta asrning buyuk qomusiy olimi, beqiyos aql-zakovat sohibi donishmand Abu Rayhon ibn Ahmad Beruniy (973) mehnatni ulug`laydi. Ayniqsa olimlar mehnati tufayli ilmiy yodgorliklar bunyod etilishini ta'kidlaydi. "Har bir kishining qadr qimmati o`z ishini qoil lqilib bajarishida" deydi.

Abu Nosir Farobiy

"Har bir kishi kasb-korini mukammal bilmog`i, yaxshi tarbiya olmog`i va yaxshi hulq fazilatlarga ega bo`lmog`i kerak".

450 dan ortiq asarlar muallifi vatandoshimiz Abu Ali ibn Sinoning mehnat xususidagi to`rtliklaridan namuna:

Hunar bilan aqling birikkan hamon
Har ish bu jahonda yurishgay ravon
Mehnat tagidadir, ey oqil, har ganj,

Mahmud Qoshg`ariy

Tadbirkorlik, o`zaro ahillik mehnatsevarlik, qatiyatlilik qadim davrlardan beri insoniyat ulug`lab kelgan xislatlardir. "Emgak –ekinda qolmas" –mehnat bo`sh ketmaydi. Ixlos bilan qilingan mehnat zoe emas. M.Qoshg`ariy kishilarni birlashib mehnat qilishga chorlaydi. Har bir ishda boshqalar maslahati, kengash bilan ish yuritish, olim va tajribali insonlar fikriga tayanish yaxshi fazilatdir

Nuriddin Abdurahmon Jomiy (1414) shunday deydi:

Insonga baxtli turmush baxsh etuvchi vosita - mehnat, har bir inson o`z halol mehnati bilan yashamog`I lozim.

Mehnating bo`lsin doim yo`ldoshing
O`zga minnatidan og`ritma boshing.

Ahmad Donish (1827) ham bu mavzuda o`z qarashlarini bayon qiladi:

Dunyoda zahmatsiz – rahmat, tashvish-u mehnatsiz ne'mat topish mumkin emas.

Mehnat qilmay, dangasalik bilan kun ko`rgan odam bu dunyoda ham, u dunyoda ham obro` topolmaydi.

Ogohiy inson komolotga erishishi uchun yoshligidan kasb egallashi kerakligini aytadi. U odamlarni xalqga xolis xizmat, mehnat qilishga undaydi.

Aqliy mehnat egalari-o`qituvchilar, shifokorlar, olimlar, shoir-yozuvchilar va boshqalar bo`lib, ular ma'naviyat egalaridir. Agar jismoniy mehnat egalari jamiyatni iqtisodiy tomondan ta'min etishga, aqliy mehnat egalari insoniyatning ma'naviyat yuksalishiga xizmat qiladilar.

Mehnat tarbiyasi masalasi ma'rifatparvarlar ijodida hamisha faxrli o`rin tutgan. Ular yoshlarni jamiyat manfaati uchun ishlashga chaqirish bilan birga, ustozlar va ota-onalarning mehnat tarbiyasi sohasidagi vazifalari nimalardan iborat ekanligini ham ko`rsatganlar.

O`zbekiston Respublikasining taraqqiyotining muhim shartlaridan bir mukammal kadrlar tayyorlash tizimini ishlab chiqish va uni amalga joriy etish bilan bog`liq. «Zamon talabiga mos mutaxassis tayyorlamoqchi ekanmiz birinchi navbatda o`quv yurtlarimizning uning shaklli qiyofasi va tarkibi zamonaviy bo`lishi shart». Darhaqiqat bo`lajak kadrlarning o`z fanlaridan zamonaviy bilim va ko`nikmalarini egallashi yoki avlodlarini zamon talabiga mos qilib tarbiyalashning zaminidir.

O`quvchilarda jamiyatimiz quruvchisiga xos bo`lgan shaxsiy sifatlarni tarkib toptirish uchun mehnat va kasb tanlash o`qituvchisining o`z bu sifatlarga ega bo`lishi, o`z shogirdlariga namuna ko`rsatishlari kerak.

Boshlang`ich sinflarda fan o`qituvchisi mehnat va kasb ta'limi darslariga puxta tayyorgarlik ko`rsa bu darsdagi ta'lim – tarbiya jarayoni muvaffaqiyatli amalga oshirilishi mumkin. Mehnat ta'limi o`qituvchisining o`quv yiliga tayyorlanishi, o`quv rejasini mavzusini va mehnat dasturini o`rganishdan boshlanadi. fan o`qituvchisi bu hujjatlar bilan ishlar ekan tegishli sinf o`quvchilarida umumiy mehnat bilimlari va amaliy mehnat ko`nikmalarini qaysi mehnat turlari bo`yicha va qanday hajmda shakllantirish lozimligini aniq tasavvur qiladi. Buning uchun qanday asbob - uskunalar moslamalar va ish qurollari kerak. O`quvchilar mehnat va kasb ta'limi darslari talablarini to`liq bajarish uchun darslarda qanday buyumlarni tayyorlashlari kerakligini va shunga binoan ularni tayyorlash uchun qanday materiallar talab qilishini bilib oladilar.

fant o`qituvchisi olingan ma'lumotlarga asoslanib mehnat va kasb ta'limi dasturlaridan foydalanilgan holda batafsil rejalashtirlgan hujjatlarni tuzib chiqadi. O`qituvchi mehnat va kasb ta'limi dasturlaridagi mavzuga tayyorgarlik ko`rar ekan har bir mavzuning maqsad va vazifalarini belgilaydi. Mavzuni muvaffaqiyatli o`qish uchun moddiy baza tayyorlaydi. O`qituvchi o`quvchilar guruhi tarkibini va o`ziga xos xususiyatlarini yaxshi bilar ekan o`z rejasida qoloq o`quvchilarga amaliy yordam berishga qaratilgan tashkiliy metodik tadbirlarni yoki topshiriqlarni muddatdan ilgari bajargan o`quvchilarga qo`shimcha ishlar tayyorlashni nazarda tutadi.

fan o`qituvchisi yuksak madaniyati ish o`rnini to`g`ri tashkil etishi, ishga oid usullarini to`g`ri ko`rsata olishi buyum namunasini tayyorlay bilishi uning nutqi o`quv-tarbiya jarayonining eng murakkab vazifalarida ham o`zini tuta bilishi bularning hammasi o`quvchilar tomonida kuzatilib o`zlashtirib olinadi va ularni mehnat tarbiyasiga ma'lum daraja ijobiy ta'sir ko`rsatadi. fan o`qituvchisi talabchan bo`lishi har bir o`quvchining xatti-harakatini kuzatib borishi ularga qiziqishi va qobiliyatini hisobga olishi lozim. O`qituvchining obro`si o`quv mashg`ulotlari jarayonida o`sib va tarkib topib boradi. Agar o`qituvchi o`z vazifalariga yuzaki qarasa, uning so`zi bilan ishi bir – biriga muvofiq kelmasa, o`quvchilar bilan bo`ladigan munosabatlarda xolisona yo`l tutmasa, uning obro`si tezda yo`qolishi mumkin. Shunday ekan har bir o`qituvchi o`z fanining fidoiysi bo`lishi va o`z kasbiga sodiq bo`lishi lozim, shunda yurtimizda ta'lim tizimida yuksak o`zgarishlar amalga oshib yoshlar yanada ko`proq yutuqlarga erishadilar.

Adabiyotlar:

1. Mirziyoev Shavkat Miromonovich. Yangi O'zbekiston strategiyasi. Toshkent, 2021. -458 6.
2. Sanakulov X.R.D.YAkubova, R.Lutfitdinova «Texnologiya va uni o'qitish metodikasi». O'quv qo'llanma. T.: TDPU. 2021-yil.
3. Buyuk va muqaddassan, mustaqil Batan. Ilmiy-ommabop risola. –T.:O`qituvchi, 2011.

ЗНАЧЕНИЕ ПРИМЕНЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ МАТЕМАТИКЕ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Нажимова А.И.
старший преподаватель кафедры начального образования НавГПИ, Узбекистан

Аннотация: В данной статье приведены рассуждения о значимости применения информационных технологий при обучении математике в начальной школе, внедрении новых информационных технологий, цифровых образовательных технологий в учебный процесс, позволяющих активизировать процесс обучения.

Ключевые слова: информационные технологии, цифровые образовательные технологии, активизировать, процесс обучения, возможности, перспективы, творческая деятельность.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA MATEMATIKA O‘QITISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Annotatisya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda matematika fanini o‘qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati, o‘quv jarayoniga yangi axborot texnologiyalari, raqamli ta’lim texnologiyalarini joriy etish, o‘quv jarayonini faollashtirish imkonini beruvchi masalalar haqida fikr yuritilgan.

Kait so‘zlar: axborot texnologiyalari, raqamli ta’lim texnologiyalari, intensivlashtirish, o‘quv jarayoni, imkoniyatlari, istiqbollari, ijodiy faoliyati.

THE IMPORTANCE OF USING INFORMATION TECHNOLOGY IN TEACHING MATHEMATICS IN PRIMARY SCHOOL

Annotation: This article provides discussions about the importance of using information technology in teaching mathematics in elementary school, the introduction of new information technologies, digital educational technologies in the educational process, which allow intensifying the learning process.

Key words: information technologies, digital educational technologies, intensify, learning process, opportunities, prospects, creative activity.

В мире, который становится всё более зависимым от информационных технологий, применение информационно-коммуникативных технологий становится все более востребованным. Сегодня информационные компьютерные технологии можно считать тем новым способом передачи знаний, который соответствует качественно новому содержанию обучения и развития ребенка. Этот способ позволяет ребенку с интересом учиться, развивает интеллектуальную деятельность учащихся.

Цифровая среда, в которой предстоит жить детям должна привести к переосмыслению методов обучения и преподавания.

Внедрение новых информационных технологий, цифровых образовательных технологий в учебный процесс позволяет активизировать процесс обучения, повысить темп урока, увеличить объем самостоятельной и индивидуальной работы учащихся. Сегодня, чтобы процесс обучения был полноценным, необходимо, чтобы каждый учитель мог подготовить и провести урок с использованием различных электронных образовательных ресурсов, потому что использование их способно сделать урок более ярким, увлекательным, насыщенным, более эффективным.

На сегодняшний день актуальна проблема поиска средств развития мыслительных способностей, связанных с творческой деятельностью младших школьников как в коллективной, так и в индивидуальной форме обучения.

Многие психологи отмечают, что благодаря воображению человек творит, разумно планирует свою деятельность и управляет ею. Материальная и духовная культура, созданная человечеством к настоящему времени, является продуктом развития его воображения. Именно воображение выводит человека за пределы его сиюминутного существования, напоминает о прошлом, открывает будущее. Обладая богатым воображением, человек может «жить» в разном времени, что не может себе позволить никакое другое существо в мире. Безусловно, что прогресс общества находится в прямой зависимости от развития воображения сегодняшнего поколения детей. Поэтому методы и приемы его развития - одна из актуальных проблем современного образования. В младшем школьном возрасте ребенок в своем воображении уже может создавать разнообразнейшие ситуации.

В условиях учебной деятельности к воображению ребенка предъявляют специальные требования, которые побуждают его к произвольным действиям воображения. Учитель на уроках предлагает детям представить себе ситуацию, в которой происходят некие преобразования предметов, образов, знаков. Эти учебные требования побуждают развитие воображения, но они нуждаются в подкреплении специальными орудиями - иначе ребенок затрудняется продвинуться в произвольных действиях воображения. Это могут быть реальные предметы, схемы, макеты, знаки, графические образы и другое.

Применение цифровых образовательных технологий на уроках математики в начальных классах позволяет разнообразить формы работы, деятельность учащихся на уроках, активизировать внимание, повышает творческий потенциал личности. Построение схем, таблиц, презентаций позволяет экономить время, более эстетично оформить материал. Использование кроссвордов, иллюстраций, рисунков, ребусов, различных занимательных заданий, тестов, воспитывают интерес к уроку, делают его интереснее. Применение ИКТ на уроках позволяет использовать разнообразный иллюстративно-информационный материал.

ИКТ и современные педагогические технологии базируются на общем понимании изменения роли информации в образовательном процессе и общих принципах информационного взаимодействия в информационно-коммуникативной среде. Интеграция информационно-

коммуникативных технологий и современных педагогических технологий способна: стимулировать познавательный интерес к предмету, придать учебной работе проблемный, творческий, исследовательский характер, индивидуализировать процесс обучения и развивать самостоятельность учащегося [5].

Наряду с этим, использование мультипликации и анимации разнообразят уроки, активизируют учащихся.

Использование электронных образовательных ресурсов в процессе обучения предоставляет большие возможности и перспективы для самостоятельной творческой и исследовательской деятельности учащихся.

Электронные образовательные ресурсы предлагают преподавателю множество обучающих программ учебного назначения**.**

Важно продумать, где и как целесообразно использовать информационные технологии на уроке.

Компьютерные технологии – это процессы подготовки и передачи информации обучаемому, средством осуществления которых является компьютер.

Развитие способностей ученика в начальной школе зависит от множества факторов, в том числе и от того, насколько наглядным и удобным для его восприятия является учебный материал. Урок должен быть ярким, эффектным, эмоциональным, а главное – продуктивным. Только тогда знания, переданные детям, надолго запомнятся, станут прочной основой того фундамента, на который будет опираться все его дальнейшее образование. Помочь учителю в решении этой непростой задачи может сочетание традиционных методов обучения и современных информационных технологий. Внедрение в процесс обучения младших школьников информационных технологий обеспечивает доступ к различным информационным ресурсам и способствует обогащению содержания обучения, придает ему логический и поисковый характер, а также решает проблемы поиска путей и средств активизации познавательного интереса учащихся, развития их творческих способностей, стимуляции умственной деятельности. Использование компьютерных технологий – это необходимость, диктуемая сегодняшним уровнем развития образования. В мире, который становится всё более зависимым от информационных технологий, ИКТ-технологии становятся все более востребованной [1].

В эпоху информационного общества возникает необходимость новых знаний, информационной грамотности, умения самостоятельно получать знания способствовала возникновению нового вида образования – инновационного, в котором информационные технологии призваны сыграть системообразующую, интегрирующую роль [2].

С помощью компьютерных технологий можно решить следующие задачи:

1) повысить эффективность образовательного процесса;
2) усилить интенсивность урока;
3) осуществить дифференцированный подход;
4) развивать наглядно-образное мышление.

Мультимедийные презентации – это удобный и эффектный способ представления информации с помощью компьютерных программ. Этот способ сочетает в себе динамику, звук и изображение, т.е. те факторы, которые наиболее долго удерживают внимание ребенка. Одновременное воздействие на два важнейших органа восприятия (слух и зрение) позволяют достичь гораздо большего эффекта [3].

Благодаря компьютеру, в более короткие сроки можно решить такие задачи как пополнение словарного запаса, формирование грамматического строя, восполнение пробелов в развитии звуковой стороны речи, формирование связной речи, развитие орфографической зоркости, что способствует повышению грамотности. У учащихся повышается интерес к процессу обучения, развивается навык самоконтроля и самостоятельной деятельности [4].

Использование ИКТ позволяет проводить уроки на высоком эстетическом и эмоциональном уровне (анимация, музыка), обеспечивает наглядность, привлекает большое количество дидактического материала, повышает объём выполняемой работы на уроке в 1,5 – 2 раза.

Таким образом, применение ИКТ расширяет возможность самостоятельной деятельности, формирует навык исследовательской деятельности, обеспечивает доступ к различным справочным системам, электронным библиотекам, другим информационным ресурсам, в общем, способствует повышению качества образования. Уроки с использованием компьютерных технологий позволяют сделать их более интересными, продуманными, мобильными.

Список использованной литературы:

1. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Под ред. Е.С. Полат. – М.: Изд. центр «Академия», 2003.

2. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Под ред. Е.С. Полат. – М.: Изд. центр «Академия», 2003.
3. Гиркин И.В. Новые подходы к организации учебного процесса с использованием современных компьютерных технологий //Информационные технологии. – 1998. – № 6.
4. Савченко Е.М. Использование компьютера на уроках математики //Начальная школа. – 2006. – №5. – С. 56-57.
5. Нажимова А.И. Формы проведения уроков математики как средство развития творческих способностей младших школьников. BOSHLANG‘ICH TA’LIMNING DOLZARB MASALALARI: MUAMMO VA YECHIMLAR mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Navoiy shahri, 07.06.2023. 96-99

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARI UCHUN TA’LIMIY VA KASBGA DOIR INTERAKTIV INFOGRAFIKA VOSITALARINI YARATISH USULLARI

R.S.Isroilova- NavDPI, Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi k.o‘q.PhD. Navoiy. O‘zbekiston
L.S.Isroilova-NavDPI, Informatika kafedrasi k.o‘q.PhD. Navoiy. O‘zbekiston
Sh.R.Komilova-Matematika-informatika fakulteti 3-bosqich talabasi. Navoiy. O‘zbekiston

Annotatsiya: Ta’limiy va kasbga doir interaktiv infografika vositalarini yaratishda turli-xil platformalar yordamida resurs yaratish ta’lim jarayonini individuallashtirish va differensiyallash, talabaning o‘quv faoliyatini o‘zi nazorat qilish va to‘g‘ri yo‘naltirish kompyuterning hisoblash imkoniyatlaridan foydalanish tufayli o‘quv vaqtini tejash, o‘quv materiallarini vizuallashtirish, o‘rganilayotgan ta’lim jarayonlarni modellashtirish didaktik materiallardan yaratishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: interaktiv infografika, *infografika* vositalari, illyustratsiya tasvirlari, canva.com, ahaslides.com.

МЕТОДЫ СОЗДАНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ И КАРЬЕРНЫХ ИНФОГРАФИЧЕСКИХ ИНСТРУМЕНТОВ ДЛЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ УСЛОВИЙ

Аннотация: Создание ресурсов с использованием различных платформ для создания интерактивных инфографических инструментов для образования и карьеры, индивидуализации и дифференциации учебного процесса, самоконтроля и правильного направления учебной деятельности студента, использования возможностей компьютерных вычислений благодаря экономии учебного времени, визуализации учебные материалы, моделирование изучаемых учебных процессов направлено на создание дидактических материалов.

Ключевые слова: интерактивная инфографика, инструменты для инфографики, иллюстративные изображения, canva.com, ahaslides.com.

METHODS OF CREATING INTERACTIVE EDUCATIONAL AND CAREER INFOGRAPHIC TOOLS FOR FUTURE PRIMARY TEACHERS

Abstract: Creating resources using various platforms for creating interactive infographic tools for education and career, individualization and differentiation of the educational process, self-control and proper direction of the student's educational activities, use of computer computing capabilities thanks to saving study time, visualization of study materials, modeling of the studied educational processes is aimed at creation of didactic materials.
Keywords: interactive infographics, infographic tools, illustration images, canva.com, ahaslides.com.

Infografikaning ta’lim sohasidagi vazifasi – shakli va mazmuni jihatidan, ko‘rinishidan murakkab ma’lumotlarni keng auditoriyaga tez va tushunarli, ya’ni mantiqiy bog‘liqlik orqali taqdim etish va yetkazish maqsad qilib olingan.

***Infografika* vositalari** – illyustratsiya tasvirlargina bo‘lib qolmay, balki grafiklar, diagrammalar, blok-sxemalar, jadvallar, xaritalar, ro‘yxatlar va boshqa shu kabi ma’lumotlarning grafik tarzda aks ettiriladigan shakllarini o‘z ichiga oladi.

Ta’limda infografik elementlardan foydalanish usullari:

- Infografika kasbga o‘rgatishda – ta'lim oluvchida tasavvurni rivojlantirishga va shakllantirishga yordam beradi;
- Ta'lim jarayonining ko‘rgazmalilik darajasini orttiradi;
- Ta'lim jarayonini vizuallashtirish orqali o‘zlashtirish darajasini orttirishga yordam beradi;
- Kasbning ijtimoiy portretini aks ettirish orqali ta'lim oluvchida kasbni o‘rganishga motivatsiya uyg‘otadi;

- Kasbning ijtimoiy-iqtisodiy portretini qurish orqali ta'lim oluvchida ertangi kunga ishonch orttirishga va kasbni yuqori cho‘qqilarini egallash uchun uzoq muddatli rejalar qurishga undaydi;
- Kichik mutaxassislar tayyorlashda kasb mavqyei haqidagi axborotni ta'lim oluvchiga to‘liq yetkazishga;
- Infografika ta’lim berish jarayonida Milliy istiqlol g‘oyasini yanada chuqur singdirish imkoniyatini beradi.

Canva.com - bu aql bovar qilmaydigan dizayn vositasi, ulardan foydalanish juda oson va bu juda ko‘p tajribaga ega bo‘lmasangiz ham juda professional natijalarga erishishga imkon beradi. Ta’limiy va kasbga doir interaktiv infografika yoki prezentatsiyalar yaratish uchun yaxshi manba hisoblanadi. Ular Canvaning eng qudratli manbai. Ilovada ham, internetda ham siz shablonlarning cheksiz sonini topasiz , ular sizga ruxsat berishlarini juda tez tarkib yaratish, chunki siz faqat bittasini tanlashingiz va rasm va matnlarni o‘zingiznikiga almashtirishingiz kerak. Shablonni tarkibingizga yaxshiroq moslashishi uchun siz har doim dizaynning ba'zi elementlari va ranglarini o‘zgartirishingiz mumkin. Shaxsiy foydalanish uchun shablonlar sizning ehtiyojlaringizga moslashtirilgan jozibali infografikalar yaratishga imkon beruvchi shablonlar mavjud. Canvada sizda barcha uslublar va ranglarning tarjimai hollari mavjud. Sizda minimalist dizaynlar va yanada murakkab dizaynlar mavjud. Shuni esda tutingki, shablonlarni tahrirlash mumkin, shuning uchun agar siz rangga ishonchingiz komil bo‘lmasa, lekin dizayn bo‘lsa, uni har doim o‘zgartirishingiz mumkin. Siz o‘zingizning dizaynlaringizga kirgan har qanday qurilmadan kirishingiz mumkin sizga faqat internet aloqasi kerak. O‘quv jarayonida, amaliy mashg‘ulotlar, mustaqil ta’lim mashg‘ulotlarini samarali tashkil qilishda turli axborot ta’lim resurslarni yaratishga katta yordam beradi.

Ahaslides.com – sayti orqali viktorinangizni jamoalarda o‘ynash uchun tayyorlashingiz mumkin. Shuningdek, siz ball qo‘yish qoidalari va jamoa nomlarini tanlashingiz mumkin.

Jamoaviy o‘yin yoqilganda, o‘yinchilar boshqa jamoalarga qarshi ochkolar uchun kurashish uchun jamoalardagi boshqa o‘yinchilarga qo‘shilishadi. Viktorinangizni o‘yinchilaringizga taqdim etishdan oldin siz jamoalar va ball qo‘yish qoidalarini o‘rnatishingiz kerak bo‘ladi. Agar o‘yinchi viktorinangizga qo‘shilsa, ulardan siz yaratgan jamoalardan birini tanlash so‘raladi.

Canva.com saytidan “Imtihonlarni muvaffaqiyatli topshirish uchun qanday o‘qish kerak” mavzusida infografika yaratish.

1. https://www.canva.com/ ro‘yxatdan elektron pochtangiz yordamida o‘tiladi va Canva.com sayti oynasidan infografika bo‘limi tanlanadi.

1-rasm. Canva.com platformasi oynasi ko‘rinishi

2. Canva.com sayti oynasidan infografika bo‘limi maktab bo‘limi tanlanadi.

2-rasm. Canva.com platformasining maktab bo‘limi ko‘rinishi

3. Canva.com sayti oynasidan infografika bo‘limi maktab bo‘limidan mavzuga mos shablon tanlab olinadi. Masalan: “Imtixonlarni muvaffaqiyatli topshirish uchun qanday o‘qish kerak” tanlandi.

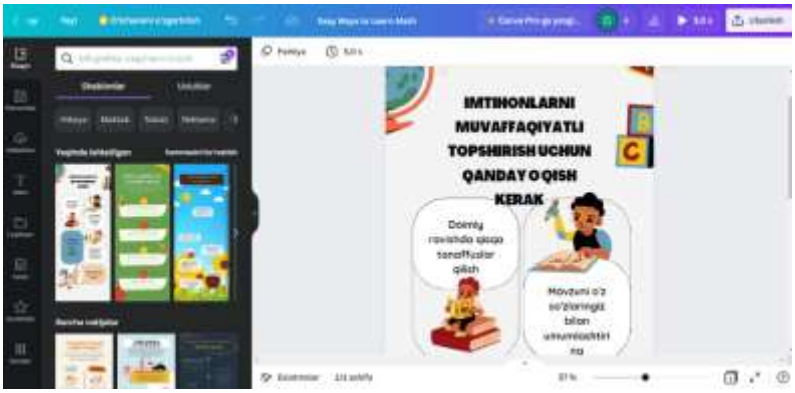

3-rasm. Canva.com platformasining mavzuga mos shablon oynasi

4. Tanlagan infografik mavzuni yorqin ranglarda va yozuv parametrlarini tahrirlash uchun o‘zgartiriladigan mavzuga sichqonchaning chap tugmasi ikki marta bosiladi, kerakli rang hamda yozuv shakli tanlanib o‘zgartiriladi.

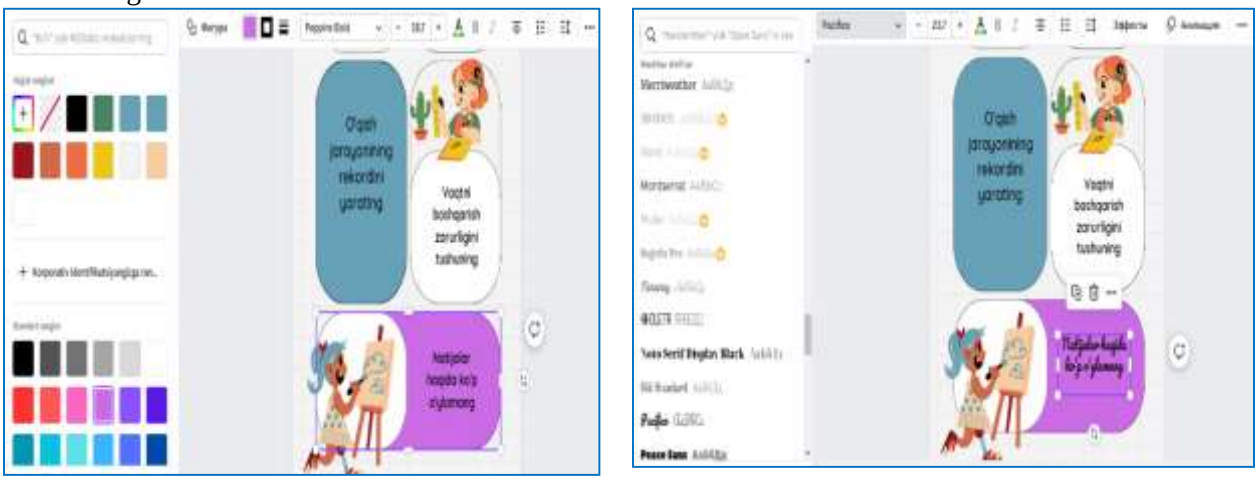

4-rasm. Canva.com platformasi ranglarda va yozuv parametrlarini tahrirlashni ko‘rinishi

5. Tayyor infografik ma’lumotni yuklab olish uchun

buyrug‘idan kerakli formatda yuklab olish tanlanib saqlanadi.

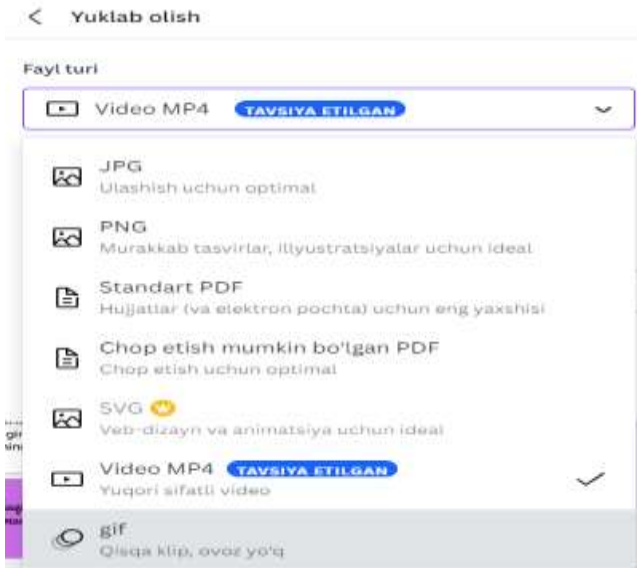

5-rasm. Canva.com platformasi Ulashish bo‘limi oynasi

6. Tayyor infografik ma’lumotni kerakli formatda yuklab olingan infografik fayldan foydalanishga taqdim etiladi.

6-rasm. Canva.com platformasida yaratilgan infografik ma'lumot

2-topshiriq: ahaslides.com ta'lim platformasida interaktiv viktorina tashkil eting.

1. https://ahaslides.com/ru/ ta'lim platformasidan ro'yxatdan o'tiladi. Buning uchun gmail.com da elektron manzil bo'lsa "Bepul ro'yxatdan o'tish" menyusi orqali platformaga kiriladi.

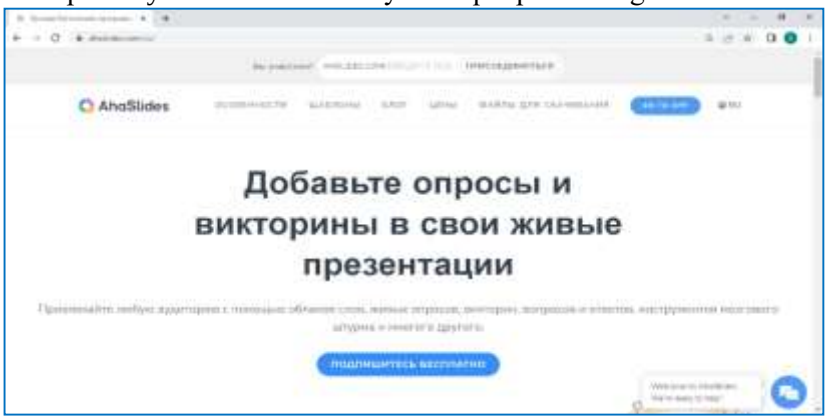

7-rasm. https://ahaslides.com/ru/ platformasidan foydalanish jarayoni

2. Platformaning "Yaratmoq" bo'limi orqali "Viktorina" bo'limi tanlanadi. Bunda loyihalashtiriladigan viktorina oynasiga o'tiladi.

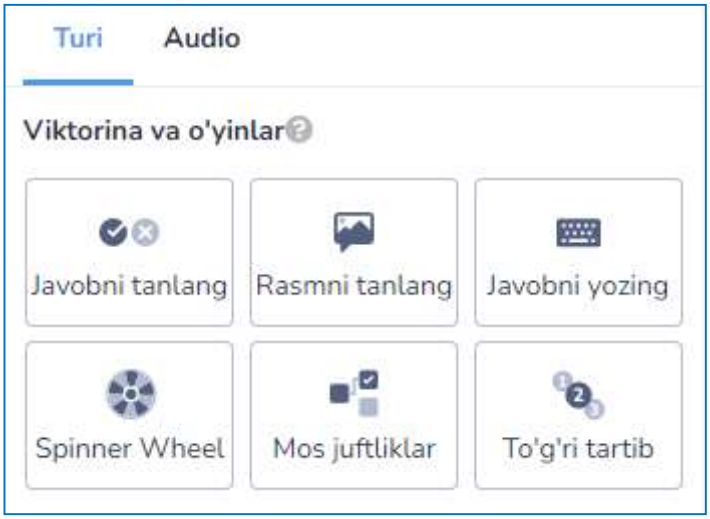

8-rasm. https://ahaslides.com/ru/ platformasidan foydalanish jarayoni

3. Oynadan lozim bo‘lgan bo‘lim tanlanadi. Misol tariqasida “Javobni tanlang” bo‘limidan foydalanish algoritmini keltiramiz.

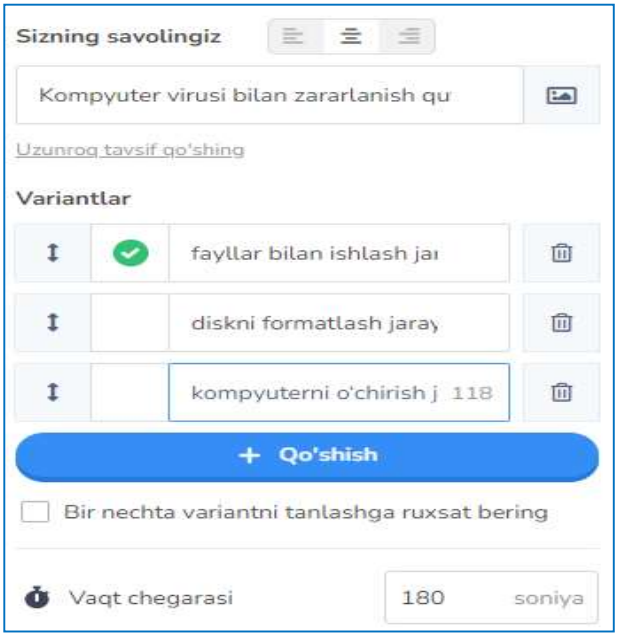

9-rasm. https://ahaslides.com/ru/ platformasidan foydalanish jarayoni.

4. Bo‘limdan lozim bo‘lgan savollar kiritiladi va sozlanmalar o‘rnatiladi (to‘g‘ri javob varianti, vaqt chegarasi, guruhlarning statistik tahlili).

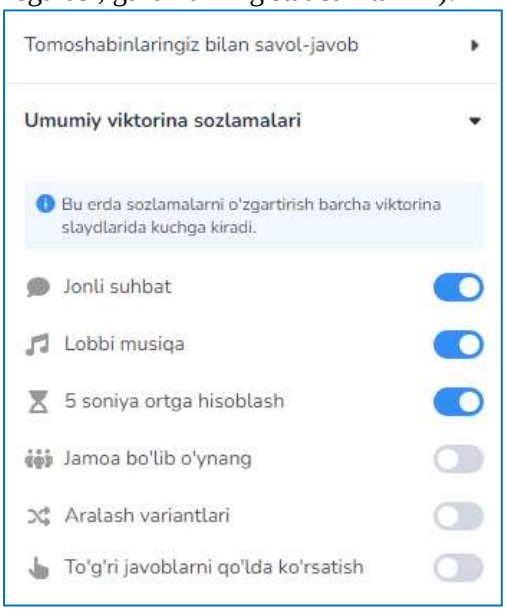

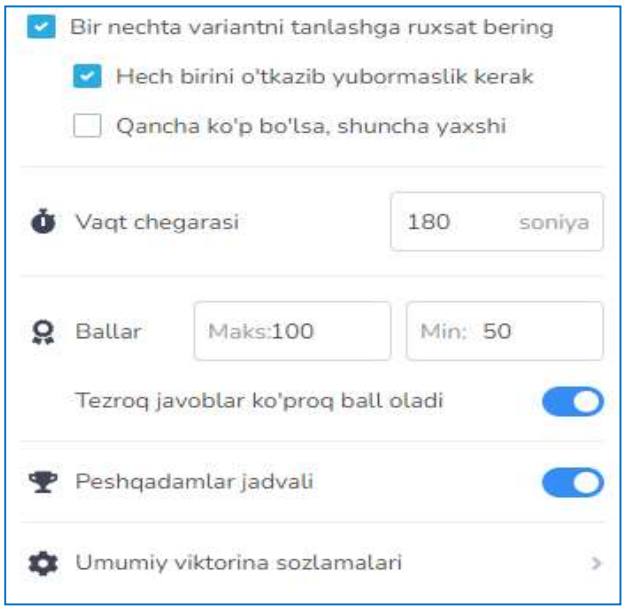

10-rasm. https://ahaslides.com/ru/ platformasidan foydalanish jarayoni.

5. Talabalar guruhlarga a’zo qilinadi. Buning uchun talabalar professor-o‘qituvchi tomonidan yaratilgan loyihaga a’zo bo‘lish talab etiladi. Talabalar professor-o‘qituvchining loyihasidan foydalanishi uchun taqdim etgan global tarmoqdagi manzil yokin QR-kodi orqali foydalanish mumkin. Buning uchun loyihalashtirilgan viktorina platformaning “Ulashish” bo‘lmida manzili yoki QR-kod yuklab olib talabalarga taqdim etiladi.

6. Bundan so‘ngra talabalar taqdim etilgan manzil orqali guruhlarga a’zo bo‘ladi. Professor-o‘qituvchi tomonidan guruhlarni nazorat qilib boriladi.

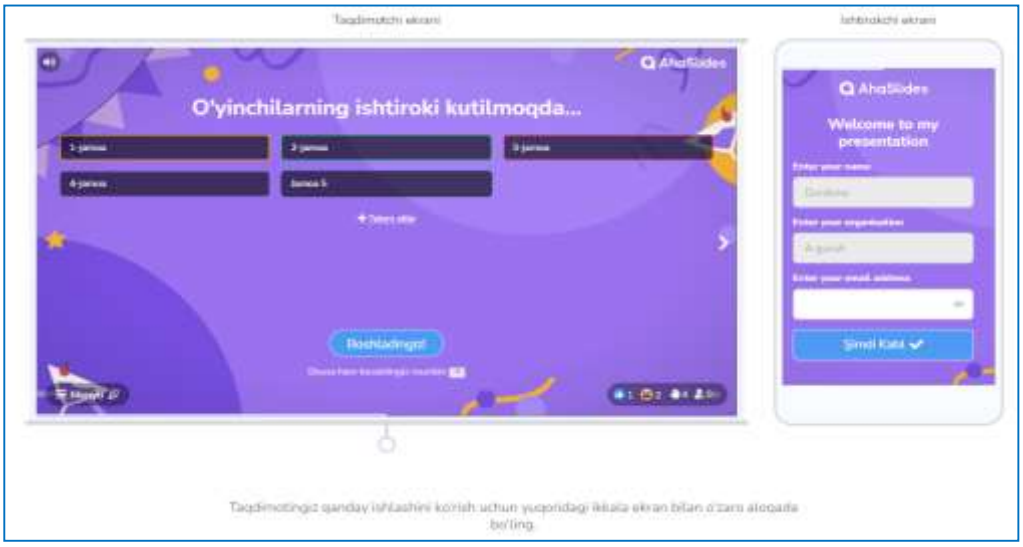

11-rasm. https://ahaslides.com/ru/ platformasidan foydalanish jarayoni.

7. Yuqorida keltirilgan ketma-ketlik asosida tashkil etilgan viktorinalarda yuqori ko‘rsatkichga ega bo‘lgan jamoaning natijalari birinchi oynada aks etadi.

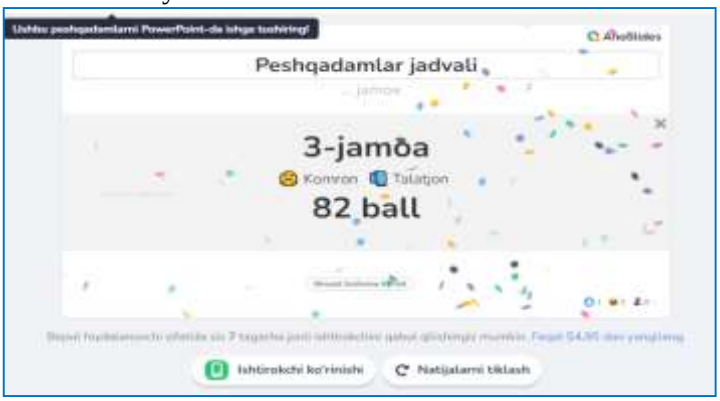

12-rasm. https://ahaslides.com/ru/ platformasidan foydalanish jarayoni.

Interaktiv ta’lim platformalari orqali tashkil etilgan viktorinalar talabalarning nazariy va amaliy bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi.

Adabiyotlar

1. Qo‘chqorova S.S., Maxmudova M.A., Isroilova L.S., Otaqulova D.R., Berdiyeva D.E “Axborot texnologiyalarini kasbiy faoliyatda qo‘llash” fanidan laboratoriya ishlari //O‘quv qo‘llanma. Toshkent. 2023. -166 b.
2. Sh.Pazilova. “Pedagogik dasturiy vositalar”. O‘quv qo‘llanma. Toshkent: Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU. 2019. -161 b.
3. U.M.Mirsanov, P.E.Nuraliyeva, N.A.Karimova “Kompyuter grafikasi va Web dizayn fanidan laboratoriya ishlari” O‘quv qo‘llanma. NavDPI. 2022-170 b
4. P.E.Nuraliyeva, D.R.Otaqulova, V.N.Turakulov “Tibbiyotda axborot texnologiyalari” O‘quv qo‘llanma. NavDPI. 2022-173 b
5. https://www.canva.com/
6. https://ahaslides.com/ru/

INNOVATSION TA'LIM SHAROITIDA BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI DARSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH JARAYONI.

M.A.Jumayeva
Navoiy davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi katta o`qituvchisi PhD, Navoiy,O‘zbekiston

Annotatsiya: maqolada ayni paytda kompetentsiya tarkibida ijtimoiy muloqot madaniyati tushunchasi alohida o‘rin tutadi.

Kalit so`zlar: Xushmuomalalilik, oliyjanoblik, ma'qullash, kamtarlik, kamsuqumlik, rizolik.

ПРОЦЕСС ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УРОКОВ РОЖДЕННОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ В ИННОВАЦИОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛОВИЯХ

Аннотация: В статье понятие культуры социального общения занимает особое место в структуре компетентности.
Ключевые слова: Вежливость, благородство, одобрение, скромность, скромность, довольство.

THE PROCESS OF INCREASING THE EFFECTIVENESS OF NATIVE LANGUAGE LESSONS IN PRIMARY CLASSES IN INNOVATIVE EDUCATIONAL CONDITIONS

Annotation: In the article, the concept of culture of social communication occupies a special place in the structure of competence.
Key words: Politeness, nobility, approval, modesty, contentment.

O‘zbekiston xalqi o‘zbek tilini e'zozlashni o‘z fuqarolik burchlari deb bilishlari, bu tilning mamlakatdagi yuridik va ma'naviy huquqlarini ado etishlari shart. O‘quvchilarda shakllantirilishi kerak bo‘lgan ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyasi shundagina tayanch aspektda amalga oshadi.Ayni paytda bu kompetentsiya tarkibida ijtimoiy muloqot madaniyati tushunchasi ham borki, tayanch aspektda alohida o‘rin tutadi. Muloqot madaniyatining shaxs faoliyati (u xoh kommunikant, xoh kommunikat bo‘lsin) hamda jamiyatdagi faolligiga bevosita ta'siri bor. Shu bois barcha xalqlarda muomala madaniyatiga qadimdan katta e'tibor qaratilgan. Sharq donishmandi Kaykovusda shunday hikmat uchraydi:“Sovuq so‘z bir tuxumdir, undan dushmanlik hosil bo‘lur”. Mutafakkir ajdodimiz Alisher Navoiy:

Har kimki chuchuk so‘z elga izhor aylar,
Har nechaki ag‘yordurur yor aylar.
So‘z qattig‘i el ko‘nglini ozor aylar,
Yumshog‘i ko‘ngullarni giriftor aylar

misralarini bitgan.

Pragmalingvist J.Lich bu borada hurmat tamoyili tushunchasini taklif etadi va uning voqelanishi tamoyilning quyidagi oltita qoidasi faollashuvidan iborat ekanligini ta'kidlaydi:

1. Xushmuomalalilik, nazokat, odob qoidasi (suhbatdosh urinishlarini sarfini kamaytir, uning foydasini ko‘paytirishga harakat qil);
2. Himmat, oliyjanoblik qoidasi (o‘z foydangni kamroq ko‘zla, barcha sarfni o‘z zimmangga ol);
3. Ma'qullash, tahsin qoidasi (o‘zgalarni yomonlama, g‘iybat qilma, koyima);
4. Kamtarlik, kamsuqumlik, oddiylik qoidasi (o‘z-o‘zingni maqtashni keskin kamaytir);
5. Rizolik, murosasozlik qoidasi (tortishuvlardan qoch, murosaga urin);
6. Xush ko‘rish, mayl, yoqtirish qoidasi (xayrixoh, oqko‘ngilli bo‘l) .

O‘zbek tilshunosligida pragmalingvistika muammolari bilan jiddiy shug‘ullangan SH.Safarov ta'kidlashicha: “Dastlabki ikki qoidani ta'riflashda muallif qo‘llagan savdo sohasiga oid “sarf”, “xarajat” atamalari tahminan “qulaylik” va “noqulaylik” tushunchalariga to‘g‘ri keladi. So‘zlovchi olijanoblik tamoyiliga amal qilayotib, tinglovchi uchun qulaylik yaratishga va iloji boricha noqulaylik holatiga yo‘l qo‘ymaslikka harakat qiladi”.Mavzuimizga aloqador xulosa shuki, kishi hatto muloqot jarayonida boshqalarga noqulaylik tug‘dirishdan qochar ekan, unda jamiyat a'zolarining barcha huquqlariga hurmat bilan qarashni o‘z mas'uliyati, burchi deb biladigan ma'naviy tayanch kompetentsiya shakllanib, rivojlanib boradi.Innovatsion ta'lim sharoitida boshlang‘ich sinf ona tili darslarining samaradorligini oshirish to‘g‘risida fikr yuritilganda uning ikki xil ma'nosini farqlash kerak:

1. Ona tili ta'limi mazmuni va bilim, ko‘nikma, malaka va kompetentsiyalar tizimi. Bunda ona tili ta'limini loyihalashtirish, o‘qituvchilar va o‘quvchilarning o‘quv topshiriqlari maqsadini ajrata olishlari, o‘quv topshiriqlari ta'lim jarayonining didaktik maqsadlariga mosligi, o‘quv topshiriqlari bilan o‘quv materialini o‘qitish maqsadi o‘rtasidagi muvofiqlik, o‘quv topshiriqlarida ta'limning taraqqiy ettiruvchanlik va tarbiyaviy maqsadlarini qamrab olishi kabi elementlardan iborat bo‘lib, ularning har biri o‘ziga xos vazifa va vositalarga ega.
2. Innovatsion ta'lim sharoiti boshlang‘ich sinf ona tili darslari samaradorligini oshirish jarayoni. Innovatsion ta'lim sharoiti ona tili ta'limini tashkil etish va uning muvaffaqiyatli kechishini ta'minlovchi muhim shartlaridan biridir.Har bir o‘quv predmetining mazmuni shu maqsadning u yoki bu qirrasini ifodalashi, o‘quv fanining xususiy maqsadi ta'limning umumiy maqsadiga uyg‘un tarzda ifodalanishi, shuningdek,muayyan o‘quv fani bo‘yicha belgilab beriladigan ta'lim mazmuni, o‘quv materiallari, o‘qitish metodlari, o‘qitish vositalari shu maqsadga muvofiq kelishi zarur.Innovatsion ta'lim sharoitida boshlang‘ich sinf ona tili darslari samaradorligini oshirish quyidagilarga imkon beradi:

- o‘quvchilarda bilish ehtiyojini shakllantiradi;
- o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtiradi;
- o‘quvchilarda fanni o‘rganishga qiziqishni oshiradi;
- axborot bilan ishlashni o‘rganishga bo‘lgan ishtiyoqni oshiradi;

dunyoni ilmiy bilishning hozirgi zamon metodlari bilan tanishtiradi;

- ta'limda o‘quvchining individuallik darajasini oshiradi;
- o‘quvchilarning ijodkorlik qobiliyatini rivojlantiradi;
- materiallar mazmunining xilma-xilligini ta'minlaydi;
-ona tili ta'limida foydalaniladigan o‘quv materiallari doirasini kengaytiradi;
o‘quvchilarning o‘z-o‘zini nazorat qilishi, ya'ni baholash jarayonining imkoniyatlarini kengaytiradi va h.k.
Innovatsion ta'lim sharoitida boshlang‘ich sinf ona tili darslarining samaradorligini oshirishda o‘quvchi bajarishi mumkin bo‘lgan barcha ishlar inobatga olinishi shart. Har qanday dars ma'lum ta'lim modeliga asosan tashkil etiladi. Ta'lim modellarini loyihalashtirish imkoniyatlarini o‘rganish va ulardan maqsadga muvofiqlarini tanlash ta'lim samaradorligini oshiradi.Ijodiy ta'limda mukammal tuzilgan loyihalar asosiy rol o‘ynaydi. Ta'limning izohli-ko‘rgazmali, muammoli, topshiriqli, differentsial, dasturlashtirilgan, algoritmlashtirilgan kabi turlari mavjud bo‘lib, ularni loyihalashtirish xususiyatlari asosida tashkil etish maqsadga muvofiq.
Yuqorida bayon qilingan kontseptsiyaga muvofiq ona tili ta'limida o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini loyihalashtirish muammosini tadqiq qilishda uch asosiy yo‘nalishni ajratamiz: birinchi yo‘nalish – ta'lim sub'ektlari – o‘qituvchi va o‘quvchilarning “loyihaviy ta'lim”ni amalga oshirishga oid ishlarni qamrab oladi. O‘qituvchi va o‘quvchilarning loyihaviy ta'lim haqidagi tasavvurlarini shakllantirmasdan turib, ta'lim samaradorligini ta'minlab bo‘lmaydi. Ikkinchi yo‘nalish ta'lim mazmuniga, ayni holatda ona tili o‘quv predmeti mazmuniga pedagogik ishlov berish va loyihalash jarayoni bilan daxldor. Bu yo‘nalishga ko‘ra loyihalash vositasida ta'limni tashkil etish, boshqarish, nazorat qilish printsip, vosita va metodlarini o‘rganishni taqozo etadi. Uchinchi yo‘nalish “ona tili ta'limida o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini loyihalashtirish ta'limning eng samarali vositasi” deb qarash bilan bog‘liq tasavvurlar hisolanadi. Shu tasavvur bo‘yicha o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini loyihalashtirish o‘quv ishlarining sifatini yaxshilab, samaradorligini oshirish shart-sharoitlarini o‘rganishni tushunamiz. Qayd qilingan yo‘nalishlar bo‘yicha tadqiqotni tashkil etish va o‘tkazish, shubhasiz, ona tili ta'limini loyihalashtirishning nazariy asoslarini bayon qilishga olib keladi.Zero, boshlang‘ich sinf ona tili ta'limida o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini loyihalashtirish muammosi tarkiban ta'lim mazmunini ijodiy o‘rganishni tashkil qilish, ijodiy o‘zlashtirish,ijodiy qobiliyatlarni tarbiyalash masalalarini qamrab oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Abdullaeva Q, Safarova R. va b. Boshlang‘ich ta'lim kontseptsiyasi // Boshlang‘ich ta'limning asosiy yo‘nalishlari– T., 2020.
2. Adizov B.R. Boshlang‘ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: ped. fanl. dokt. ilm. daraj. olish uchun yozilgan diss. –T., 2003. –280 b.
3. Mustaqil fikrlashni shakllantirish omillari //Viloyat ilmiy-amaliy konferentsiyasi materiallari (2005 yil 13 dekabr`). – Buxoro, 2005. –116 b.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 sentyabrdagi «Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi PF-5538-son Farmoni,“O‘zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasi”.Lex.uz veb sayti
5. Jumayeva.M.A. Innovatsion ta`lim sharoitida ona tili darslarining samaradorligini oshirish (Boshlang`ich sinf misolida) ped.fan.dok.(PhD) diss.-Jizzax. 2022.yil.

PEDAGOGIKA OLIY TA’LIM MUASSASALARI TA’LIM YO‘NALISHLARI UCHUN INKLYUZIV TA’LIM. GOSPITAL PEDAGOGIKA FANIDAN MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISHNING INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI

Qudratova Dilbar Eshimovna
Umumiy pedagogika va psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi NavDPI, O‘zbekiston.

Annatatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta’lim.gospital pedagogika fani bo‘yicha o‘quv mashg‘ulotlarida mustaqil ishlarini tashkil etishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish, dars samaradorligining qay darajada oshishi muammoligi ko‘rsatilgan. Shuningdek, muallif talabaning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda mustaqil ishlardan foydalanish haqida tavsiyalar berib o‘tgan.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim.gospital pedagogika, mustaqil fikrlash, ta'lim-tarbiya, shaxsining rivojlanishi, topqirlik, ijodkorlik, mustaqil ishlar.

Аннотация: В данной статье рассматриваются проблемы использования инновационных педагогических технологий в организации самостоятельной работы на учебных занятиях по предмету Инклюзивное образование, госпитальная педагогика, а также степень повышения эффективности занятия. Также автор даёт рекомендации по использованию самостоятельной работы в развитии творческих способностей студентов.

Ключевые слова: инклюзивное образование, госпитальная педагогика, независимое мышление, образование, развитие личности, находчивость, креативность, самостоятельная работа.

Abstract: This article discusses the use of innovative pedagogical technologies in inclusive education, particularly in the field of hospital pedagogy. The author emphasizes the challenge of increasing the effectiveness of teaching activities through the implementation of independent work. Additionally, the author has provided recommendations on leveraging independent work to enhance students' creative abilities.

Key words: inclusive education, hospital pedagogy, independent thinking, education, personal development, creativity, independent work.

Oliy ta’lim uzluksiz ta’lim tizimining muhim bosqichi. Innovatsion taraqqiyotni belgilaydigan, malakali, soha va tarmoqlar bo‘yicha chuqur ixtisoslashgan mutaxassislar aynan shu bosqichda tayyorlanadi. Shu bois, davlatimiz tomonidan ta’limning mazkur bosqichini modernizatsiyalashga katta e’tibor qaratilyapti.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirining 2023-yil 9-iyundagi “Oliy ta’limning me’yoriy-uslubiy hujjatlarini ishlab chiqish jarayonini takomillashtirish to‘g‘risida”gi 259-son buyrug‘ining 3-bandida 2023/2024 o‘quv yili boshlanguniga qadar ta'lim jarayoning me’yoriy-uslubiy hujjatlarini ishlab chiqish tizimini yanada takomillashtirish, o‘quv mashg ‘ulotlari talab etiladigan kasbiy kompetensiyalar bilan uzviy bog‘langan holda har bir ta’lim yo‘nalishi va mutaxassisligi bo‘yicha yagona mukammal o‘quv rejalar asosida joriy etilishi, talabalar tomonidan bilim, ko‘nikma va malakalarni samarali o‘zlashtirilishi hamda akademik mobillikni yuqori darajada ta’minlash maqsadida Nizom asosida muvofiqlashtiruvchi soha kengashlari faoliyati hamda me’yoriy-uslubiy hujjatlarni xalqaro tajribalar asosida tahlil qilish, qayta ishlab chiqish va tasdiqlash jarayonini tizimli yo‘lga qo‘yishni qat’iy ta’minlash belgilangan.

Shu munosabat bilan, pedagogika oliy ta’lim muassasalarining aksariyat ta’lim yo‘nalishlarining o‘quv rejasining majburiy fanlar blokiga Inklyuziv ta’lim.Gospital pedagogika fani kiritilgan.

Hozirgi kunda bo‘lajak pedagoglarga ta'lim-tarbiya berish jarayonida Inklyuziv ta’lim.Gospital pedagogika fani hamda shu fan bo‘yicha mustaqil fikrlashga o‘rgatishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Inklyuziv ta’lim. Gospital pedagogika fanini o‘qitishda mustaqil bilim olishni individuallashtirish, uning vositalarini ishlab chiqish va o‘zlashtirish, yangi pedagogik hamda axborot texnologiyalari, tayyorgarlikning modul tizimidan foydalangan holda talabalarni o‘qitishni jadallashtirish ana shunday dolzarb vazifalar sirasiga kiradi.

Inklyuziv ta’lim (ingliz tilidan olingan bo‘lib, inclusive, inclusion– uyg‘unlashmoq, uyg‘unlashtirish, qamrab olmoq, qamrab olish ma’nolarini bildiradi) nogiron va sog‘lom bolalar o‘rtasidagi to‘siqlarni (diskriminatsiyani) bartaraf etish, maxsus ta’limga muxtoj bolalar, (ayrim sabablarga ko‘ra nogiron bo‘lgan) o‘smirlar rivojlanishida uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat’iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo‘naltirilgan umumta’lim jarayoniga qo‘shishni ifodalovchi ta’lim tizimidir. Inklyuziv ta’limning siyosati turli xil ehtiyojli bolalarni ta’lim olishini qo‘llaydi va yutuqqa erishishiga yordam beradi. Yaxshi hayot qurishiga imkon yaratadi. Inklyuziv ta’lim bu davlat siyosati bo‘lib nogironligi yoki boshqa sabablar tufayli maxsus yordamga muhtoj bolalar va yoshlar uchun moslashuvchan va individuallashgan yordam tizimidir. Barcha bolalarni teng ko‘rishni ko‘zda tutadigan ta’lim. Ya’ni millati, irqi, tanasining rangi, ijtimoiy kelib chiqishi, oilasining jamiyatda tutgan o‘rni, manbai, moddiy va ma’naviy ahvoli, jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida kamchiligi bo‘lishidan qat’iy nazar barcha bolalarni teng ko‘rish, ulardagi har qanday imkoniyatni qadrlash, rivojlantirishni ko‘zda tutadigan ta’limdir. Inklyuziv ta’lim umumta’lim jarayonini rivojlantiradi va barcha bolalarga mos bo‘lgan ta’limni joriy qiladi. Alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan bolalar ta’lim olishiga oid qo‘shimcha moslamalarni tashkil qilib bolalarni ta’lim olishiga qulay sharoit yaratadi. Agarda inklyuziv ta’limni tadbiq etishda dars berish, o‘qitish bir muncha samarali va unumli bo‘lsa unda nafaqat alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan bolalar balki barcha bolalar yutadi. Inklyuziv ta’lim maktablari bolalarning bilim olish uchun shaxsiy huquqlarini himoyalaydi. Inklyuziv ta’limning vazifalari quyidagilardan iborat: - rivojlanishning turli imkoniyatlariga ega bo‘lgan o‘quvchilar uchun har qanday kamsitilishni istisno qiladigan, barcha bolalarga teng munosabatda bo‘lishni ta’minlaydigan yagona moslashtirilgan ijtimoiy muhitni yaratish, - jamoatchilik hamda ta’lim jarayonining barcha ishtirokchilarida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilar muammolariga nisbatan bag‘rikenglik munosabatini shakllantirish; - ta’lim jarayonida sog‘lom bolalar bilan bir qatorda alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning aqliy va ijtimoiy salohiyatlarini rivojlantirish; - barcha o‘quvchilar uchun davlat ta’lim standartlariga muvofiq umumiy o‘rta ta’lim dasturlarini o‘zlashtirish uchun imkoniyat yaratish; - o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishi, emotsional-irodaviy sohasi, bilish faoliyatini faollashtirish, ijtimoiy ko‘nikma va salohiyatini shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratish; - alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarga maslahat yordami berish hamda ota-onalarni farzandlariga ta’lim-tarbiya berish, pedagogik texnologiyalar, ta’lim-tarbiya metod va vositalarini qo‘llash sohasida xabardorlik darajasini oshirish, ularni psixologik-pedagogik jihatdan qo‘llabquvvatlash. - imkoniyati cheklangan bolalar va o‘smirlarni

oilalardan ajralmagan holda yashash huquqini ro‘yobga chiqarish, jamiyatda alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan o‘quvchi va o‘smirlarga nisbatan do‘stona va mehr-muhabbatli munosabatni shakllantirishdir.

Oliy ta’lim tizimida kiritilgan fanlarni aksariyat mashg‘ulot soatlarini mustaqil ta’lim soatlari tashkil etadi. Mustaqil ta’limni faollashtirmasdan oliy ta’limda talabalarni samarali o‘qitishni ko‘z oldimizga keltirish qiyin. Talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etishning asosiy maqsadi professor-o‘qituvchidan talabaning o‘quv faoliyati jarayonida pedagogik yordam ko‘rsatishdir. Shuning uchun, agar professor-o‘qituvchi muntazam ravishda talaba mustaqil soatlarini rejalashtirish, tashkil etish va nazorat qilishni amalga oshirsa, kutilgan ijobiy natijaga erishiladi. Talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish juda murakkab, chunki talabaning bilimlarni amalda qo‘llash qobiliyati uning turli xil manbalardan olingan ma’lumotlarni qidirish, qayta ishlash va tahlil qilish qobiliyati bilan chambarchas bog‘liqdir. Shunday qilib, OTM tizimi o‘quvchilarining mustaqil ishining asosiy vazifalarini o‘rganayotganda talabalarning mustaqil ishlashi belgilarini ro‘yxatlash va tavsiflash kerak: - kognitiv yoki amaliy topshiriq, muammoli savollar, ularni amalga oshirish uchun alohida vaqtning mavjudligi; - ma’lum bir harakatni to‘g‘ri va eng yaxshi bajarish uchun ruhiy stressning namoyon bo‘lishi; - berilgan vazifalarni hal etish jarayonida talabalarning ongi, mustaqilligi va faolligi namoyon bo‘lishi; - talabaning mustaqil, kognitiv va amaliy faoliyatini boshqarish va o‘zini o‘zi boshqarish tizimini amalga oshirish. Oliy ta’lim tizimi talabalarning mustaqil ishlarini tahlil qilish, yig‘ilish o‘tkaziladigan joy va vaqtga, o‘qituvchi tomonidan etakchilik xususiyatiga va boshqarish uslubiga qarab, uni quyidagi turlarga ajratish kerak: - asosiy auditoriya darslarida mustaqil ishlar (ma’ruzalar, seminarlar, laboratoriya ishlari); professor-o‘qituvchi rahbarligida rejali maslahat, ijodiy aloqalar, testlar va imtihonlar ko‘rinishidagi mustaqil ishlar; - talaba uy vazifasini o‘quv va ijodiy xarakterga ega bo‘lganida darsdan tashqari mustaqil ishlar. Oliy ta’lim tizimida talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etishning an’anaviy usullari, masalan, darslik bilan ishlash yoki eslatma olish va o‘quv amaliy ishlar, ilmiy-amaliy loyihalarni talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etishning innovatsion shakli sifatida ko‘rib chiqish lozim.

Inklyuziv ta’lim.Gospital pedagogika fanidan mustaqil ishlarini tashkil etishning innavatsion pedagogik texnologiyalar quyidagi turlarda amalga oshirilishi tavsiya etiladi. Dolzarb mavzu bo‘yicha shaxsiy fikrini tanqid, publitsistik va boshqa janrlar (masalan, esse)da yozma bayon qilish, maruzalar tayyorlash, kurs ishi yozish, konspekt yozish, glossariy tuzish, individual va jamoaviy o‘quv loyihasi tuzish, keys-topshiriqlarini bajarish, mavzuli portfoliolar tuzish, axborot-tahliliy materiallar bilan ishlash, manbalar bilan ishlash, infografika tuzish, chizma-tasviriy modellar (intellekt-kart, freym, mantiqiy graf va h.k.) yaratish, multimediali taqdimotlar yaratish, darslarning metodik ishlanmalarini tayyorlash, darsdan tashqari mashg‘ulot ishlanmalarini tayyorlashdir.

Talim yo‘nalishi (mutaxassislik)ning xususiyatidan kelib chiqqan holda mustaqil ishlarning boshqa turlaridan foydalanish mumkin.

Inklyuziv ta’lim.Gospital pedagogika fanidan mustaqil ishlarini tashkil etishning innavatsion pedagogik texnologiyalardan quyidagi maqsadlarda foydalanish tavsiya etiladi:

1. Tarmoqdan axborot izlash – veb-brauzer, malumlotlar bazasidan foydalanish, axborot-qidiruv, axborot-malumotnoma tizimlari, avtomatlashgan kutubxona tizimlari, elektron jurnallardan foydalanish.

Axborot izlash va unga ishlov berishga doir mustaqil ishlarga quyidagilar kiradi: mavzu bilan bog‘liq saytlarga taqriz yozish; malum mavzuga doir tarmoqdagi mavjud referatlarni tahlil etish, ularni baholash; maruza rejasiga doir o‘z variantini yoki uning malum bir qismini yozish; foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxatini tuzish; amaliy mashg‘ulotlardan lavha tayyorlash; mavzuga doir maruza tayyorlash; mavzuga doir munozara o‘tkazish; professor-o‘qituvchi tomonidan tayyorlangan yoki tarmoqdan topilgan veb-kvestda ishlash.

2. Tarmoqda dialogni amalga oshirish – elektron pochta, sinxron telekonferentsiyalardan foydalanish. Tarmoqda dialogni amalga oshirishni quyidagicha ko‘rinishda tashkil etish mumkin: o‘tkazilgan yoki o‘tkazilishi ko‘zda tutilgan maruzalarni muhokama qilish; mutaxassis yoki talabalar bilan sinxron telekonferentsiya (chat)da muloqotni amalga oshirish.

3. Tematik veb-sahifa, veb-kvest (topshiriq)lar yaratish – html-muharriri, veb-brauzer, grafik muharrirlardan foydalanish. Tematik veb-sahifa, veb-kvest (topshiriq)lar yaratishda quyidagi usullardan foydalanish mumkin: saytda talabalar tomonidan bajarilgan ijodiy ishlarni joylashtirish; mavzuga doir adabiyotlar ro‘yxatini chop etish; indiviudal va kichik guruhlarda ishlashga doir mavzuli veb-sahifalarni yaratish; mavzu bo‘yicha ishlash uchun veb-kvestlar yaratish va ularni kursga doir saytda joylashtirish.

ADABIYOTLAR:

1. Qodirova, F., Ibadullayeva, S. N. (2021). Ta’limda tolerantlikka erishish kelajak o‘qituvchisini inklyuziv ta’limga tayyorlashga erishish sharti sifatida. Zamonaviy maktabda va jamiyat aloqadorli, 1(1), 61-65.

2. Qodirova, F., Ibadullayeva, S. N. (2021). Nogironligi bo‘lgan ota-ona qaramogida bo‘lgan yetim bolalarni ijtimoiylashtirishning metodik klasteri. Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar, 6(1), 280-286.

3. Ibadullayeva, S. N., Jurayeva, Z. (2021). Kar va zaif eshituvchi o‘quvchilarni inklyuziv ta’limga tayyorlashda korreksion mashg‘ulotlarning ahamiyati. Inklyuziv ta’limning dolzarb masalalari, 1(1), 35-70.

4. Sh.N.Ibadullayeva magistrlik dissertasiya “ Ta’lim klasteri asosida inklyuziv ta’lim samaradorligini oshirishning samarali omillarini aniqlash”2022 y.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA FANLARARO INTEGRATSIYANI TA’MINLASHDA INTERAKTIV STIMULYATSIYANING RO‘LI

Axmedova Dilnoza Xabibullo qizi
Andijon davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogikaning asosiy kurslaridan bo‘lgan integratsion yondashuvning boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga interaktiv rag‘batlantirish usulda tadbiq etish haqida nazariy ma’lumotlar berilgan. Shuningdek, interaktiv stimulyatsiyaning fanlararo integratsiya assosida olib borish uchun metodlardan namunalar keltirilgan.
Kalit so‘zlar: Ta’lim, tarbiya, integratsiya, ineraktiv metod, stimul, motiv.

РОЛЬ ИНТЕРАКТИВНОЙ СТИМУЛЯЦИИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ИНТЕГРАЦИИ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В данной статье представлена теоретическая информация о применении интеграционного подхода из базовых курсов педагогики к учащимся младших классов интерактивным способом стимулирования. Также приведены примеры методов проведения междисциплинарной интеграции интерактивной стимуляции.
Ключевые слова: обучение, воспитание, интеграция, интерактивный метод, стимул, мотив.

THE ROLE OF INTERACTIVE STIMULATION IN ENSURING INTERDISCIPLINARY INTEGRATION IN PRIMARY EDUCATION

Annotation. This article provides theoretical information on the implementation of the integrative approach from the main courses of pedagogy in an interactive incentive method for elementary students. There are also examples of techniques for retrieving boorish in the interdisciplinary integration Assos of interactive stimulation.
Keywords: education, upbringing, integration, inertial method, stimulus, motive.

Bugungi globllashuv jarayonida fanlarni integratsion yondashuv asosida o‘qitishga e’tibor kuchayib bormoqda.YUNESKOning xalqaro ta’lim konsepsiyasida ta’lim sifatini oshirish, intellektual salohiyatni rivojlantirish, ijodiy tafakkur va bilim olishni rag‘batlantirish masalalari belgilab berildi**.** Zamonaviy maktablar ta’limida integrativlikning joriy etilishi ta’lim samaradorligining oshirilishi, pedagoglar ilmiy salohiyati ortishining eng muqobil yo‘li sifatida e’tirof etilmoqda. Mavzularni integratsiyalash bilan birga, o‘qitish shakl va metodlari, didaktik tamoyillari, texnologiyalarining o‘zaro uyg‘unlashuviga alohida urg‘u berilib, turli xalqarning tarixiy-milliy ta’limga oid yondashuvlaridan foydalanish orqai ilg‘or metodlarni joriy etish tendensiyalari kuzatilmoqda.

O‘quv jarayonini tashkil etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tadbiq etish eng samarali usul ekanligi isbot talab etilmaydigan xaqiqatdir. Ammo shu kunga qadar pedagogik texnologiyalarning ko‘p qismi nazariy ma’lumotarga bag‘ishlangan bo‘lib, uning amaliyotga ta’siri sezilarli darajada emas. Buning uchun zamonaviy texnologiyalarni amaliyotga ko‘proq joriy etish metodikalarini ishab chiqish talab etiladi.

Pedagogika fanida o‘quv materiallarini integratsiyalashga intilish yetakchi xarakter kasb etadi. Hozirgi vaqtda integratsiya masalalarini ishlab chiqish va qo‘llash bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib borish dunyoning bir nechta davatlari oliy ta’lim muassasalari hamda yetakchi ilmiy tadqiqot markazlarida ta’lim mazmuni integrativik tamoyii asosida tashkil etilib, o‘quv fanlarini o‘qitish jarayoniga intrfaol ta’lim texnologiyalari tadbiq qilinmoqda. Pedagogik integratsiyaning obyektiv asoslari, omilari va toifaviy tavsifini belgilash, morfologik va instrumental-uslubiy tasvirni aniqlash, pedagogik integratsiyani texnologik ta’minash vositalarini ishlab chiqish, milliy va zamonaviy interfaol ta’lim-tarbiya metodlari va texnologiyalarining, o‘qitishdagi muqobil yondashuvlarning tashqi va ichki omillariga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar ishlari olib borilmoqda. Mazkur ilmiy izlanish natijalari o‘quv fanlarini o‘zaro optimallashtirish, o‘quv faniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish samaradorligini oshirish, ta’lim sifatini ta’minlashga xizmat qilmoqda. [1;3]

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar tashqi olamni bir butunligicha qabul qiladi. Uning uchun tabiatshunoslik, rus tili, musiqa va boshqa o‘quv fanlari nomi emas, balki atrofidagi olam obyektlarining tovushlar, ranglar, hajmlarning turli-tumanligi qiziqarlidir. Bolalarning tabiat va kundalik hayotdagi barcha narsalarning bog‘liqligini ko‘rishga o‘rgatish kerakligini o‘qituvchi sezadi, biladi. Shunday ekan ta'lim integratsiyasi hozirgi zamon talabiga javob beradimi? Bu masala qanday yechilishi kerak, uning mohiyati nimada'?

Ta'limni integratsiyalashning asosiy maqsadi - boshlang‘ich maktabdayoq tabiat va jamiyat haqida yaxshi tasavvur asoslarini qo‘yishi va ulaming rivojlanishi qonunlariga o‘z munosabatini shakllantirishdir. Mana shuning uchun kichik maktab o‘quvchisi predmet yoki voqealik hodisalarini bir necha tomondan ko‘rishi muhimdir: mantiqiy va emotsional tomondan, badiiy asarda va ilmiy ommabop maqolada, biolog, so‘z ustasi, rassom, musiqachi nuqtayi nazardan va boshqalar. [2;24]

Integratsiya ta'lim maqsadi sifatida olam tizimining alohida qismlari bog‘liqligini ko‘rsatuvchi bilimlarni berishi emas, bolani barcha elementlari bir-biriga bog‘liq yaxlit olamni tasavvur qiIishga birinchi qadamlarida o‘rgatishi kerak. Bu maqsadni boshlang‘ich maktab amalga oshirishi lozim.

Inlegratsiya - predmetli bilimlar chegarasida yangi tasavvurlarni qabul qilish vositasi. Birinchi navbatda tabaqalashtirilgan bilimlar orasida bilmagan joylarni to‘ldirish, ular orasidagi aloqalami o‘rnatish lozim.

Shuningdek o‘quvchilarni dars jarayonida interaktiv usulda rag‘batlantirish orqali o‘quv fanlarini integratsion yondashuv asosida o‘qitishga erishish mumkin. Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarga stimul boshqa yoshdagi o‘quvchilarga nisbatan ko‘proq zarur ekanligi didaktikaning ta’lim tamoyillarida ham o‘z isbotini topgan..

Maktabda rag‘batlantirish ham psixologik mezonlar asosida amalga oshirilishi kerak. Psixologik-pedagogik adabiyotlardan ma'lumki boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun eng birinchi maqsad - bu, yaxshi baho olish va shu baho orqali o‘z “men”ligini ilk bor his etish, ota-onasi va kattalar hurmatiga sazovar bo‘lishdir. Shuning uchun o‘quvchilar yaxshi baho olishga intiladilar. Lekin ko‘p hollarda baholash mezonining buzilishi o‘quvchi ruhiyatiga, ayni paytda, shaxs sifatidagi taraqqiyotiga salbiy ta'sir etmay qolmaydi.

Shuning uchun boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida baholashning psixologik mezonlari chuqurroq o‘ylab ko‘rilishi kerak. Bola shaxsini to‘g‘ri tushunish va uning harakatlarini tahlil qila olish zarur. “…Har bir shaxs qaytarilmas temperamentdir”, degan edi fiziolog olim I.P. Pavlov. [3] Qolaversa, har bir shaxsning o‘zigagina xos imkoniyatlari mavjudligi va unga hamisha jiddiy e'tibor berish zarurligi haqida O‘rta Osiyoning buyuk mutafakkirlari Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino va Abu Rayhon Beruniy ham o‘z zamonlarida alohida qayd etib o‘tganlar. Chunonchi, o‘qituvchi bola shaxsini tarbiyalash uchun, dastavval uning “Betakror olamiga kira olish va shunga mos keluvchi tarbiyaviy tadbirlar rejasini tuzmog‘i va qo‘llamog‘i lozim”.[2;46]

Stimulni ineraktiv usulda tashkil etish esa o‘quvchilarning o‘quv-kognitiv faoliyatini faollashtirishga, bilim olishga bo‘lgan qiziqishlarini ortishiga, xulq-atvorida ijobiy sifatlarning ko‘payishiga hamda intellktual salohiyatarini rivojlanishiga xizmat qiadi. Quyidagi interaktiv rag‘batantirish metodi o‘quv fanlarini o‘qitishda integratsion yondashuv asosida tashkil etishga metodik ko‘rsatma bo‘la oladi.

Tinish belgilari orqali rag‘batlantirish.

Mazkur metod o‘quvchilar tinish belgilarini qaysi o‘rinda qay tarzda qo‘llashni eslab qolish ko‘nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Bu rag‘batlantirish usulini barcha o‘quv fanlarida qo‘llash mumkin. Matematika, o‘qish, tabiiy fan, husnixat va boshqa fanlarni o‘qitish davomida foydalanish fanlarni o‘zaro integratsiyalab o‘qitish bilan birga o‘quvchilarni yangi bilimlarini o‘zlashtirish uchun motivatsion omil bo‘lib xizmat qiladi. Metodni qo‘llash uchun o‘qituvchi o‘quvchilar uchun undov **(!)**,uch nuqta **(…)** hamda **(?)** belgilari tushirilgan kartochkalardan ko‘proq miqdorda tayyorlab oladi. Darsning boshlang‘ich qismida rag‘bat bilan tanishtiradi. Dars davomidagi faolligi, intizomi va topqirliklari uchun belgisi, undov **(!)**belgisidan, noto‘g‘ri javoblar, xulq-atvordagi salbiy holatlari uchun **(?)** belgisidan, to‘liq bo‘lmagan javoblar uchun uch nuqta **(…)** belgisidan foydalanadi. Bu orqali o‘quvchilar rag‘batlantirilibgina qolmay, o‘z-o‘ziga baho berish, o‘z-o‘zini nazorat qilish bilan bir qatorda tinish belgilaridan o‘rinli foydalanish haqidagi bilimlarini mustahkamlaydi.

Fanlararo integratsiyaning ta’lim sifatini oshirish hamda pedagogik texnologiyalarni tashkil etishdagi roli sezilarli darajada samara berishi amaliy jihatdan o‘z aksini topmoqda. Bu esa ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining dunyoqarashini kengaytirish, kichik olamiga yangi bilimlarni interaktiv usulda olib kirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Irisbayeva M.N. Ta’lim-tarbiya jarayonlarida tarixiy-milliy va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni integratsiyalash. Ped.fan. bo‘yicha fal. dok …. diss. – Samarqand 2020. – 131 b.
2. Mavlonova R. A., Rahmonqulova N.H. Boshlang‘ich ta'limni integratsiyalashgan pedagogikasi. – T.: “Ilm ziyo” 2009. –191b.
3. https://uz.wikipedia.org

O‘QUVCHILARDA MEHNATSEVARLIK TUYG‘ULARINI SHAKLLANTIRISHDA AFORIZMLARDAN FOYDALANISH

Raxmankulova Nafisa Xasanovna,
Qo‘qon davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta’lim fakulteti Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada oliy ta’lim muassasalarida har juma kuni tashkil etiladigan “Axborot va murabbiylik soati” darslarida mehnatsevarlik tuyg‘ularini talabalar-yoshlarda shaklantirishda aforizmlardan foydalanishning ayrim foydali xususiyatlari to‘g‘risida fikr yuritilgan.

Tayanch so‘zlar: murabbiy, mehnatsevarlik, muvaffaqiyat, harakatchanlik, iste’dod, mehnat, tarbiyachi, hikmatli so‘zlar, aforizm, insoniy fazilatlar, ijodiy yondashuv, ruhiy quvvat, mehnat madaniyati.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АФОРИЗМОВ В ФОРМИРОВАНИИ У УЧАЩИХСЯ ЧУВСТВА ТРУДОЛЮБИЯ

Аннотация

В данной статье рассматривается роль афоризмов при формировании чувства трудолюбия у подрастающего поколения на занятиях «Информационного и кураторского часа».

Ключевые слова: воспитатель, трудолюбие, успех, талант, мудрые слова, афоризм, человеческие качества, творческий подход, духовный потенциал, культура труда.

USE OF APHORISMS IN FORMING A SENSE OF HARDWORK IN STUDENTS

Annotation

This article reflects on some useful features of the use of apharisms in shaping the feelings of hard work in students-young people in the lessons of the “information and coaching hour”, which is organized every Friday in higher education institutions.

Keywords: Coach, hard work, success, mobility, is'tedod, labor educator, wise words, apharism, human qualities, creative approach, spiritual power, culture of Labor.

Ustozimning so‘zlari yodimda, “...muvaffaqiyat uchun nima muhim, iste’dod yoki mehnatsevarlik? Velosiped uchun qaysi g‘ildirak muhim oldimi yoki orqasi?” Shunisi aniqki, ishchining jismoniy g‘ayrati-degan edi M.Gorkiy- mo‘jizalar yaratishga qodir[4, 64]. Buning uchun tabiat tomonidan beriladigan alohida iste’dodni kutib yashash shart emas.

Insonning maqsadga yo‘naltirilgan faoliyati mehnatdir. Mehnat qilish jarayonida insonning dunyoqarashi, tafakkuri rivojlanadi. U tufayli inson o‘zining iste’dodi, qobiliyati va layoqatini namoyon eta oladi. Mehnatda inson dunyoqarashi shakllanadi, bilim saviyasi kundan-kunga ortib boradi. Ruhiy va jismoniy komillika erishadi.

Narsa va hodisalar, holatlarni, voqelik obrazlarini eslash, shuningdek, ijodiy hayol surish jarayoniga tasavvur[2, 401] deb atalishini inobatga olsak, dars jarayonlarida nega talabalarga erkin ijodiy fikrlash muhitini yaratmasligimiz kerak? Kasallik tufayli zararlangan a’zo va sistemalarni tiklash uchun maxsus tanlab olingan turli jismoniy mashqlar, bemorni parvarish qilishga oid chiniqtirish usullari va gigiyenik vositalar tizimi yordamida davolash badan tarbiyasi amalga oshirilishiga qiyoslab qaralganda, shaxs(talabalar)ning sog‘lom muhit tarbiyasida o‘ylaymanki, tassavur va tafakkur qobiliyatini o‘stirishda va sog‘lom fiklashda milliy qadryatlarga mos, zamon talablaridan kelib chiqib, o‘rinli ishlatilgan hikmatli so‘zlar va afarizmlar albatta, o‘z samarasini beradi. Chunki, hikmatli so‘zlar huddi erta tongda nonushta vaqtida non ustida surilgan sariyog‘ kabi totli bo‘ladi. O‘z ichki kechinmalarimizga nazar tashlaganimizda, odam ruhiy mavjudot sifatida o‘z vujudi va ko‘nglida yuz berayotgan barcha hissiy kechinmalarni hamisha to‘liq izohlab bera olmasligini ko‘ramiz. Afarizmlar biz tariflash anchayin mushkul kechinmalarga qisqa va lo‘nda shaklda barcha uchun tushunarli tilda bayon etilgan bo‘ladi.

Hozirgi kunda Qo‘qon davlat pedagogika institutida jami 243 ta akademik guruhlar mavjud. Biz fikr yuritmoqchi bo‘lgan mavzu oliy ta’lim muassasalarida har juma kuni tashkil etiladigan “Axborot va murabbiylik soati” darslarida mehnatsevarlik tuyg‘ularini talabalar-yoshlarda shaklantirishda afarizmlardan foydalanishning ayrim foydali xususiyatlari to‘g‘risida bo‘ladi.

Sir emaski, mehnat tarbiyasi - tarbiyaning muhim turi, shaxsni shakllantirishning zarur shartlaridan biri bo‘lgan pedagogik jarayon[2, 279]. Mehnat tarbiyasi kishidan ijtimoiy foydali mehnatga ichki ehtiyoj, instizom, batartiblik, tashkilotchilik, tashabbukorlik ishchanlik, ishning ko‘zini bilish singari sifatlarni qaror toptirishga xizmat qiladi. Mehnat inson ehtiyojlarini qondirishning birlamchi va asosiy vositasi bo‘lganligi uchun ham mehnat tarbiyasi tarbiyaning boshqa hamma turlaridan oldin paydo bo‘lgan.

Talabalarga mehnat va unga mas’uliyat bilan yondashish, mehnatsevarlik hislatlariga ega bo‘lishga ongli munosabatni o‘rgatishda o‘quv dargohlarining o‘rni katta va mas’uliyatlidir.

Insonni qadrlash tuyg‘usi – deb yozadi falsafa fanlari nomzodi Shavkat To‘rayev -, dunyoga bir marotaba keladigan insonning ongida yashil chiroq misol yonib turishi kerak[6, 102]. O‘yin va o‘yinchoqlar-bu bola uchun faqat ovunchoq emas. Bu bolaning jismoniy va ruhiy tarbiyasidagi jiddiy omildir. Huddi shunday mehnat va mehnatsevarlik balog‘at yoshiga yetgan har qanday aqliy va jismoniy mehnatga layoqatli shaxs uchun ham muhimdir. Inson amaliy faoliyatining avvaldan fikran yo‘llangan natijasiga, ya’ni maqsadiga erishida eng to‘g‘ri va eng omilkor yo‘l bu-mehnat qilishdir. Ammo, Mir Alisher Navoiyning tabiriga ko‘ra, Vafo va sadoqat hislari avvalo har kimning qonida bo‘lmasa, unga o‘rgatmoq mushkul bo‘lgani kabi mehnatsevarlik tuyg‘ularini ham shakllantirish ancha ter to‘kadigan vazifadir.

Hayotimizni tez sur’atlar bilan bezab borayotgan texnika, texnologiya, turli ixtirolar, elektron va mexanik qurilmalar-u, uy-ro‘zhor buyumlari jimoniy mehnatga nisbatan talabni bir qadar susaytirmoqda.

“Vijdonan bajarilgan har qanday mehnat foydalidir, binobarin, u hurmatga loyiq”- deya bejiz ta’kidlamagan edi. Mashhur g‘arb yozuvchisi Stendal[4, 64]. Qalban his etgan holda har vazifa va masalaga jiddiy yondasha bilish e’tiborga molikdir.

Muhammad G‘azzoliyning fikricha, inson ma’naviy, ruhiy olamini kamol toptirish uchun Dil-podshoh, Aql-vazir, Ruh mamlakatini boshqarib turish kerak [5, 13].

Sharq mutafakkirlari inson ruhiy olamida Aqlni poshdoh deb biladilar Insonni Aql-idrok sohibi bo‘lgani uchun e’zozlash zarur, deb hisoblaydilar. Mohiyatan insoniylik ikki narsaga- Aql-idrok va qalbning go‘zal intilishlariga tayanadi. Bunday talqin qilingan insoniylik nazarimda axloqiy tushunchadir: insonni, uning manfaatlarini himoya qilish, uning fazilatlarini va ruhiy erkinligini qadrlash asosiy o‘rin tutadi[3, 87].

Joiz bo‘lsa mehnat iborasini shunday tariflagan bo‘lar edim, “Mehnat misoli ko‘ngil musavviri mo‘yqalami. U qalb go‘zallini yaratishda asosiy vositadir.”- albatta bu shaxsiy fikrim.

Talabaning umumiy layoqati (yuksak intelekti, yaxshi xotirasi, ijodiy tasavvuri va hokazo)laridan tashqari shaxsiy layoqati (matematika yoki texnikaga, san’atga yoki gumanitar fanlarga qiziqish)ga ham e’tibor qaratish muhim.

Guruh murabbiyi mavzu yuzasidan fikr yuritayotganda, albatta shaxsiy namuna ko‘rsata bilishi kerak. Faqatgina shaxsiy ibrat fiklari huddi mezbonga yuklanadigan asosiy vazifa- mehmon chaqirishdan maqsad maqtanish va g‘ururlanish bo‘lmasligi singari talqin qilinishi lozim. Aks holda keltirilgan afarizmlar yoki ma’lumotlar talaba xotirasida yo‘lovchining o‘zi eslab qola olmagan tumanli yo‘l orqali borgan manzil kabi saqlanib qolishi amrimahol. Zero, qorong‘uda yoritgichsiz ko‘rshapalak tutib bo‘lmaydi.

O‘z shaxsiyatiga, qobiliyatiga ortiqcha baho berish, o‘zini boshqalardan yuqori qo‘yish, kalondimog‘lik oqibatida namoyon bo‘ladigan salbiy axloqiy sifat nima? – degan savolga hech ikkilanmay kibr deya javob beramiz. Aslida esa, “Oyog‘ida tik turgan dehqon tiz cho‘kkan oliftadan ming bora afzal” – deya izohlagan edi B.Franklin[4, 65].

“Mehnatsevarlik kundalik hayotiy yumushlarda-degan edi G.Bicher-har qanday buyuk aql egasi qila oladigan va shu bilan birga u qila olmaydigan ko‘pgina ishlarga ham qodirdir.” Yoki M.Gorkiy ta’biri bilan “Ishchining jismoniy g‘ayrati mo‘jizalar yaratishga qodir.”- deyish o‘rinlidir[4, 64]. Bu borada yuzlab misollar keltirish mumkin:

Buyuk Xitoy devorining balandligi 12 metr, kengligi 5 metr, uzunligi esa qariyb 4000 kilometrni tashkil etadi. U qadim zamonlarda dushman qo‘shinlari uchun jiddiy to‘siq bo‘lib xizmat qilgan: otliq qo‘shinlar undan oshib o‘ta olmas, qal’alarni hujum bilan zabt etishni esa ko‘chmanchilar hali uddalay olishmasdi. qiladilar. Buyuk devorni belkuraklar, cho‘kichlar va zambilg‘altaklar yordamida barpo etadilar. Ishonish qiyin bo‘lsa-da, e’tibor qarataylik, yuz minglab dehqonlar Buyuk devorni belkuraklar, cho‘kichlar va zambilg‘altaklar yordamida barpo etadilar[8, 54-55].

X asrda Nurota tizmalaridagi Pastog‘ darasi to‘silib barpo etilgan Xonbandi nomli suv omboriga 1,5 mln metr kub suv to‘plangan. To‘g‘on granit toshi va suvga chidamli qurilish qorish masidan qurilgan. Bu suv omborini qurishda suvning vertikal va gorizontal bosim kuchi va bu hududlarda tez-tez sodir bo‘ladigan zilzilalarning silkinish kuchlarini ham hisobga olganlar. Bu, shubhasiz, XVII asr mashhur fransuz fizigi Blez Paskal tomonidan suvning bosim kuchi to‘g‘risida yaratilgan kashfiyotdan qariyb 7 asr muqaddam movarounnahrlik muhandislarga ma’lum ekanligidan dalolat beradi[1, 79-80].

- Mehnatkash o‘zbek xalqi 1939-yil 1-avgustidan 160 ming mehnatkash Farg‘ona kanali qurilishini boshlab yubordi. Ularning 70 mingdan ziyodrog‘ini yoshlar tashkil etardi. Uzunligi 270 kilometr bo‘lgan bu kanal asosan qo‘l mehnati bilan 45 kun ichida qurildi. Unda, 46 ta yirik, 274 ta kichik gidrotexnik inshootlar, 5 ta temiryo‘l va 40 ta avtomobil yo‘llari ko‘priklari barpo etildi[5, 105].

Menimcha, mazkur mavzuni varaqlab yuqoridagi misollarni o‘qish asnosida muhtaram kitobxon yuqori marralarga, olamshumul kashfiyotlarga, yuksak darajalarga erishish uchun faqatgina tabiat in’om etgan qobiliyat yoki alohida iqtidordan tashqari mehnatsevarlik hislati ham muhim va juda zarur ekanligi to‘g‘risida xulosa qilishga ulgurgan.

“Har bir odam – degan edi Nobel mukofoti sovrindori E.Xeminguyey, -nimadir bajarmoq uchun dunyoga keladi. Yer yuzida yashab yurgan har bir insonning hayotda o‘z vazifasi bor.” Darhaqiqat, har bir shaxs o‘z o‘rniga ega. Xususan talaba-yoshlarning jamiyatda tutgan o‘rni beqiyos. Bu borada ayrim mulohazalarga diqqatimizni qaratsak. Infantilizm tushunchasiga nazar tashlasak, kattalarda bolalarga xos bo‘lgan morfologik, fiziologik va ruhiy holatlarning saqlanib qolishi bilan ifodalanadigan holat[2, 163] to‘g‘risida aytilgan atama ekanligiga amin bo‘lamiz. Mazkur holatdaning birlamchi bosqichi tibbiy kasalliklar alomat(bosh miya kasalliklari, me’da-ichak, buyrak, turli zaharlanish, ruhiy)lari bilan belgilansa, shaxsiy tajribamdan kelib chiqib shuni aytishim mumkinki, 18-22 yosh orasidagi talabalarimizda ushbu holatning ikkilamchi belgilari irodaning sustligi, javobgarlik hissining yo‘qligi, zarurini qilmay o‘ziga yoqqan ishni qilish, o‘yinqaroqlik kabi hislatlari uchrab turadi. Bu holat jiddiy tibbiy yordamga muhtoj klinik belgi bo‘lmasada, doimiy ravishda e’tibor bilan o‘sish va rivojlanishiga ko‘z-quloq bo‘lish, to‘g‘ri ijtimoiy muhitni yaratishtish ta’lim muassasida ayniqsa, oila muhitida nihoyatda muhimdir.ularda qobiliyat va amaliy ko‘nikmalarni, shuningdek, mustaqil bo‘lish, javobgarlikni his qilish tuyg‘ularni shakllantirish lozim. Ubshu sifatlarni shakllantirishda yordamga keladigan dastlabki omil bu shaxsiy irodada namoyon bo‘ladi.

Tashqi va ishki to‘siqlarni yengib o‘tishda tashabbus, qat’iyat, sabotlilik, dadillik va ishchanlik sifatlari muhim o‘rin tutadi.

Inson bolasi tayyor mehnatsevarlik tuyg‘usi bilan dunyoga kelmaydi. U asta-sekin tarbiya jarayonida tarkib topib boradi.

Mehnat tarbiyasi oilada juda erta boshlanadi. Chunki ro‘zg‘orda bolaning mehnati doimo kerak bo‘ladi. Kattalar bolalar qilgan xatolarni doimiy tuzatib, mehnat jarayoni to‘g‘ri bajarilishini nazorat qilib boradilar. Oilaning qut-barakasi hamjihatligi, hamkorligi a’zolarning kasb-hunar malakalarini egallaganliklari bilan yanada oshadi.

Hazrat Alisher Navoiy so‘zi bilan aytganda, “nosihi sodiq(to‘g‘ri so‘zli nasihatchi)”[7, 3] ustoz bo‘lishimiz lozim. Mana masalan, o‘zimizga br nechta savollarni beraylik? Nega telefon kompaniyasidagi operator har qanday holatda ham o‘z mijozlariga iliq va samimiy javob beradi? Nima uchun taksi haydovchisi yuklarni mashina yukxonasidan manzilga yetib borganida yerga uloqtirmaydi? Nima uchun sotuvchi haridorning har qanday injiqliklariga chidaydi? Har qaysi holat uchun yagona kasb madaniyati degan izoh menimcha, to‘g‘ri bo‘lardi. Demak, mehnat madaniyatiga rioya qilish uning samaradorligini ta’minlovchi muhim omildir.

“Shon-sharaf mehnatning qo‘lida.” – deya haqqoniy so‘zlarni aytgan edi buyuk rassom Leonardo da Vinchi. Ijodkorlik, tashabbuskorlik, mas’uliyat hissi, ishbilarmonlik, hisob-kitobga mohirlik, izlanuvchanlik, sabr-matonatli bo‘lish kabi ijobiy insoniy fazilatlarga ega bo‘lish ham katta baxt, ham katta yutuqdir. Buni talaba-yoshlarga biz pedagog-murabbiylar to‘g‘ri, aniq va o‘z vaqtida yetkazish, to‘laqonli tushuntirish lozim.

Mehnat insonning maqsadga yo‘naltirilgan faoliyati bo‘lib, hayot kechirishning asosiy shartidair. Mehnat tufayli inson o‘zining moddiy va ma’naviy ehtiyojlarini amalga oshiradi.

Insonning o‘zi esa mehnatkash bo‘lib, u tufayli o‘zining iste’dodi, qobiliyati, layoqatini namoyon etadi. Mehnat jarayonida insonning dunyoqarashi kengayib, bilim saviyasi oshib, o‘z-o‘zini jimoniy va ma’naviy jihatdan shakllantirib boradi. Yoshlikda puxta egallangan hunar, mehnat malakalari inson umrining oxirigacha rohat-farog‘atda turmush kechirishining garovidir.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. A.Muhammadjonov O‘zbekiston tarixi. “Sharq”, T.; 2013.
2. M.N. Aminov Tarbiya. “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi”, T.; 2010.
3. M.Jakbarov Komil inson g‘oyasining tarixiy-falsafiy negizlari. “Tafakkur”, T.: 2011.
4. Tafakkur gulshani. Vladimir Vorontsov. G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti T., 1989.
5. Q. Usmonov, M. Sodiqov. O‘zbekiston tarixi. “Sharq”, T.; 2010.Z.M. G‘azzoliy Kimyoi saodat. –T.; Kamalak, 1994.O‘zFA Abu Rayxon Beruniy nomli Sharqshunoslik instituti. Odobnoma T.; Qomuslar bosh taxririyati, 1995.
6. O‘zbekiston Ma’naviyat va ma’rifat kengashi respublika ma’naviyat targ‘ibot markazi. Ma’naviyatimizga tahdid-kelajakka tahdid. “Nishon-noshir”, T.; 2011.
7. O‘zFA Abu Rayxon Beruniy nomli Sharqshunoslik instituti. Odobnoma T.; Qomuslar bosh taxririyati, 1995, 3-bet.
8. V.A. Kostetskiy, A.S. Sagdullayev. Tarix. “Yangiyo‘l Poligraf Servis” T.; 2013.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMGA RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH DAVR TALABI

Rizayeva Ra‘no Barnoyevna-Navoiy viloyat Bolalar kutubxonasi direktori.Navoiy, O‘zbekiston

Annotatsiya. *Mazkur maqolada hozirgi paytda eng dolzarb masalalardan biri hisoblangan raqamli ta’lim texnologiyalarining o‘quv jarayoniga joriy etish istiqbollari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bo‘yicha pedagogning kasbiy mahorati, zamonaviy axborot texnologiya vositalaridan foydalanishning asosiy pedagogik maqsadlarini bayon etilgan.*

Kalit so‘zlar: *ta’lim texnologiyasi, axborot texnologiyalari, kompyuter texnologiyasi, texnologik innovatsiya.*

ВНЕДРЕНИЕ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В НАЧАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ – ТРЕБОВАНИЕ ВРЕМЕНИ.

Аннотация. *В статье описаны перспективы внедрения цифровых образовательных технологий в образовательный процесс, что является одним из наиболее актуальных вопросов на сегодняшний день, профессионализм учителей в области информационно-коммуникационных технологий, основные педагогические задачи использования современных информационных технологий.*

Ключевые слова: *образовательные технологии, информационные технологии, компьютерные технологии, технологические инновации.*

INTRODUCING DIGITAL EDUCATION TECHNOLOGIES IN PRIMARY EDUCATION IS THE NEED OF THE TIME.

Annotation. *The article describes the prospects for the introduction of digital educational technologies in the educational process, which is one of the most pressing issues today, the professionalism of teachers in the field of information and communication technologies, the main pedagogical tasks of using modern information technologies.*

Keywords: *educational technologies, information technologies, computer technologies, technological innovations.*

Butun dunyoda aksariyat tarmoqlarni raqamlashtirish jarayoni ketayotgan hozirgi davrda o‘quvchi yoshlarning raqamli texnologiyalar bo‘yicha savodxonligi va amaliy layoqati juda muhim. Dunyo miqyosidagi ko‘pchilik olimlar raqamlashtirishning ta’lim jarayoniga keng miqyosda jalb qilinishi XXI asr uchun juda muhim, deb hisoblashadi. Internet tarmog‘idagi mediakontent, interaktiv elektron darsliklar bora-bora an’anaviy o‘quv resurslarning o‘rnini egallab kelmoqda.

Raqamli ta’lim – ta’lim jarayoniga yordam beradigan va aniq natijalarga olib keladigan o‘quv amaliyotidir. U nafaqat raqamli ta’lim vositalar orqali o‘quv jarayonini davom ettirish, balki ta’lim sifatini va samarasini yanada oshirishga xizmat qiladi. O‘quv jarayoniga raqamli ta’limni joriy qilinishi axborot texnologiyalaridan foydalanish asosida amalga oshiriladi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi innovatsion faoliyatining asosiy mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Ular pedagogga ma’lumotni boshqarish, undan foydalanish, shuningdek, inson faoliyatining barcha sohalarida bilimlarni tarqatish imkoniyatini beradi. Shunga ko‘ra, zamonaviy axborot jamiyatida pedagogning kompyuter, aloqa texnologiyalaridan, shu jumladan radio, televizor, zamonaviy mobil qurilmalar, gadjetlar, interaktiv uskunalar, podkasting, striming va kengaytirilgan reallik texnologiyalari, veb-xizmatlar, mobil ilovalar va boshqalardan foydalangan holda keng ko‘lamli kasbiy, kognitiv, hordiq chiqarish, maishiy va boshqa vazifalarni hal qilish qobiliyati alohida o‘rin tutadi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bo‘yicha pedagogning kasbiy mahorati quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

a) ta’lim tizimining global axborot jarayonlariga jalb qilinishi to‘g‘risida xabardorlik;

b) deyarli cheksiz miqdordagi ma’lumotlarga va ushbu ma’lumotlarni tahliliy qayta ishlashga samarali kirish usullarini o‘zlashtirishga tayyorlik;

d) innovatsion pedagogik natijalarni olish uchun zamonaviy axborot muhitida pedagogik g‘oyalarni shakllantirishga imkon beradigan shaxsiy ijodiy fazilatlarni shakllantirish va rivojlantirishga intilish, shuningdek, o‘ziga xos axborot muhitini yaratish;

e) ilmiy va ijtimoiy tajribani birgalikda rivojlantirishga, axborotning o‘zaro ta’sirining barcha subyektlari bilan birgalikda aks ettirish va o‘z-o‘zini aks ettirishga tayyorligi;

f) ma’lumotlarni olish, tanlash, saqlash, takrorlash, taqdim etish, uzatish va integratsiya qilish madaniyatini o‘zlashtirish;

g) doimiy o‘zgarib turadigan axborot jamiyatida, uzluksiz ta’lim sharoitida kasbiy o‘sishning muhim yo‘nalishi sifatida zamonaviy interfaol telekommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishga tayyorlik;

h) axborot va ta’lim muhitini modellashtirish va loyihalashtirish va o‘z kasbiy faoliyati natijalarini bashorat qilish qobiliyati.

Hozirgi vaqtda global axborot va raqamli ta’lim makoniga kirishga yo‘naltirilgan yangi ta’lim tizimi ishlab chiqilmoqda. Ushbu jarayon zamonaviy texnik imkoniyatlarga mos keladigan va bolaning axborot jamiyatiga barkamol kirishiga hissa qo‘shishi kerak bo‘lgan ta’lim texnologiyalari tarkibiga tuzatishlar kiritish bilan bog‘liq pedagogik nazariya hamda o‘quv jarayonidagi sezilarli o‘zgarishlar bilan birga keladi. So‘nggi yillarda “axborot texnologiyalari” atamasi ko‘pincha “kompyuter texnologiyasi”, “texnologik innovatsiya” atamalari bilan sinonimga aylandi, chunki hozirgi vaqtda barcha axborot texnologiyalari kompyuter texnologiyalaridan foydalanish bilan bog‘liq. Biroq, “texnologik innovatsiya” atamasi ancha kengroq bo‘lib, komponent sifatida “kompyuter texnologiyalari”, “axborot texnologiyalari”ni o‘z ichiga oladi.

Shu bilan birga, zamonaviy kompyuter va raqamli ta’lim vositalaridan foydalanishga asoslangan axborot texnologiyalari “texnologik innovatsiya” atamasini tashkil etadi.

Ta’lim sohasiga zamonaviy axborot texnologiyalarining kirib borishi pedagoglarga o‘qitishning mazmuni, usullari va tashkiliy shakllarini sifat jihatidan o‘zgartirishga imkon beradi. Ta’limdagi ushbu texnologiyalarning maqsadi o‘quvchilarni axborot jamiyatida intellektual qobiliyatini mustahkamlash, shuningdek, insonparvarlik, individuallashtirish, o‘quv jarayonini intensivlashtirish va ta’lim tizimining barcha darajalarida ta’lim sifatini oshirishdan iborat.

I.V. Robert zamonaviy axborot texnologiya vositalaridan foydalanishning quyidagi asosiy pedagogik maqsadlarini aniqlaydi :

1. Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali o‘quv jarayonining barcha darajalarini intensivlashtirish:

- o‘quv jarayonining samaradorligi va sifatini oshirish;
- kognitiv faoliyat faolligini oshirish;
- loyihalararo aloqalarni chuqurlashtirish;
- hajmni oshirish va kerakli ma’lumotlarni qidirishni optimallashtirish.

2. Talaba shaxsini rivojlantirish, shaxsni axborot jamiyatida farovon hayotga tayyorlash:
- har xil fikrlash turlarini rivojlantirish;
- aloqa ko‘nikmalarini rivojlantirish;
- eng yaxshi qaror qabul qilish yoki qiyin vaziyatda yechimlarni taklif qilish ko‘nikmalarini shakllantirish; kompyuter grafikasi, multimedia texnologiyalaridan foydalanish orqali estetik tarbiyalash;
- axborot madaniyatini, axborotni qayta ishlash qobiliyatini shakllantirish;
- vazifa yoki vaziyatni modellashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirish;
- eksperimental tadqiqot faoliyatini amalga oshirish ko‘nikmalarini shakllantirish.

3. Ish beruvchining ijtimoiy buyurtmasini bajarish bo‘yicha ishlar:
- ma’lumotli savodxon shaxsni tayyorlash;
- foydalanuvchilarni kompyuter yordamida o‘qitish;
- informatika sohasida kasbiy yo‘naltirish ishlarini amalga oshirish.

Ta’lim tizimida texnologik yangiliklardan foydalanish o‘quv jarayonining barcha darajalarini takomillashtirishga olib keladi va quyidagilarni ta’minlaydi:
- yangi axborot texnologiyalarini joriy etish orqali o‘quv jarayonining samaradorligi va sifatini oshirish;
- kognitiv faoliyatni faollashtirishni shart qiluvchi rag‘batlantiruvchi motivlar (rag‘batlantirish) bilan ta’minlash;
- turli fan sohalaridagi muammolarni hal qilishda zamonaviy axborotni qayta ishlash vositalaridan foydalanish orqali tarmoqlararo aloqalarni chuqurlashtirish.

Zamonaviy axborot texnologiyalarining o‘quv jarayoniga ulkan ta’sirini hisobga olgan holda, ko‘plab boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari ularni kasbiy faoliyatiga qo‘shishga tayyor. Ammo maktab ta’limini axborotlashtirish jarayoni bir zumda amalga oshirilmaydi, har qanday islohotga ko‘ra, u izchil va uzluksizdir. Muhim ta’limiy vazifalarni amalga oshirish uchun maktablarda raqamli ta’lim tizimining mustahkam o‘rinlashuviga xizmat qiladi. O‘zbekistonning barcha ustoz muallimlari raqamli texnologiyalardan ta’lim jarayonida unumli foydalanish yo‘lidan bormoqdalar.

Hozirgi kunda boshlang‘ich ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o‘quv jarayonida qo‘llashga bo‘lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo‘lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o‘quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o‘rgatilgan bo‘lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o‘zlari qidirib topish, mustaqil o‘rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o‘zlari keltirib chiqarishga o‘rgatadi.

Har qanday axborot makonida erkin yo‘naltirish umumiy insoniyat madaniyatining komponentlaridan biri bo‘lgan dominant innovatsion madaniyat doirasida axborot submadaniyatini egallashni nazarda tutadi. Uning shakllanishi jarayoni yaxlit jarayon bo‘lib, hech qanday holatda parchalanmaydi. Innovatsion madaniyat - ma’lum bir guruhga xos bo‘lgan ijtimoiy yoki yosh maqomi bilan emas, balki axborot oqimlari va raqamli axborot texnologiyalari bilan tanishish darajasi bo‘yicha birlashtirilgan qadriyatlar, me’yorlar, urf-odatlar tizimidir.

Boshlang‘ich ta'lim o‘qituvchisi asosan o‘quvchi shaxsini fikrlashga, o‘zgalar fikrini anglash va shu fikrni og‘zaki hamda yozma shaklda savodli bayon eta olishga o‘rgatish masalasiga e'tibor qaratilgan bo‘lib, mustaqil fikrlaydigan, nutq madaniyati rivojlangan savodxon shaxsni kamol toptirish asosiy o‘rin egallaydi. Millatning turmush tarzi, madaniy yaratuvchanligi uning boy tarixiy merosi asosida o‘rganiladi. Bugungi kun o‘qituvchidan ilg‘or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalaridan o‘quv jarayonida foydalanishni talab etmoqda. Yuqoridagilardan kelib chiqib, tajribalarimiz asosida dars mashg‘ulotlarida interfaol metodlarni qo‘llash orqali ta'lim-tarbiya berish yo‘llariga doir fikrlarimizni bayon etamiz.

Har bir o‘quv mashg‘ulotiga yoki muhim tarixiy sana, bayram davralari uchun videoroliklar tayyorlash ham yaxshi samara beradi. Tasvir orqali berilgan ma’lumot xotirada yaxshi saqlanadi. Mavzu tushunarli bo‘lish bilan birga yaxshi mustahkamlanadi. Videodiktant, videoinsholar namoyishi o‘quvchilarda katta taassurot qoldiradi, savodxonlikni rivojlantiradi, ularni ijodkorlikka, yangidan yangi g‘oyalar o‘ylab topishga undaydi. Videoroliklar yaratish jarayoniga o‘quvchilarni ham jalb qilish, ularda ijodkorlik ruhini tarbiyalash va yuksaltirishga erishish ko‘zda tutuladi . Maktabimizda yuqori tezlikdagi internet, qulay interaktiv doskalarning mavjudligi o‘qituvchi va o‘quvchilar uchun katta imkoniyatlar eshigini ochadi.

Dars o‘tishda qo‘l keluvchi yana bir vosita interaktiv doska bo‘lib, u ta’lim berish uchun kerakli bo‘lgan barcha imkoniyatlarni o‘zida jamlagan. Mashg‘ulot davomida undan ham yozuv taxtasi, ham internet orqali ma‘lumot qidirish uskunasi, YouTube tarmog‘idagi fanga doir videolarni namoyish qilish vositasi, onlayn test yechish, turli interaktiv o‘yinlar tashkil etish qurilmasi, kompyuter sifatida foydalanamiz. Bu moslama - o‘qituvchining eng yaqin yordamchisi.

Maktab ta’limi jarayonida raqamli texnologiyalar bilan yaqindan tanishgan, bu sohada o‘zlari ham ijod va mashqlar vositasi sifatida yondoshgan o‘quvchilar kelgusida mamlakatimizning “Bir million dasturchi” loyihasi ishtirokchilariga aylanishlariga qiziqish va imkon tug‘iladi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining innovatsion madaniyatini shakllantirish samaradorligi uning ijodiy salohiyatini rivojlantirish, innovatsion va ijodiy faoliyatga tayyorligi bilan ham bog‘liqdir.

Xulosa qilib aytganimizda, raqamli muhitning qamrovi kengayib borishi, raqamli texnologiyalarning barcha jabhalarda qo‘llanilayotgani ta’lim tizimida qo‘llash zaruriy ehtiyojini keltirib chiqaradi. Bu esa o‘z navbatida, raqamli ta’limning turli omillar vositasida samaradorlashib borishiga olib keladi. Bunda ta’lim beruvchi va ta’lim oluvchining raqamli ta’lim imkoniyatlaridan foydalanish savodxonligi, raqamli ta’lim maydoni, moslamalarining va resurslarining mavjud bo‘lishi, bizningcha, muhim o‘rin tutadi. Bizning ta’limda raqamli texnologiyalarni qo‘llashdagi vazifamiz: o‘quvchilar va ta’limning mazmunmundarijasi uchun xavf-u zararisiz, davrimiz uchun hozirjavob, ta’sirchan va samarador yo‘llarni topib qo‘llashdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Роберт И.В. Теория и методика информатизатsiи образования (психолого-педагогический и технологический аспекты). –М.: Ред. журн. “Профессиональное образование. Столица”, 2010. 48с.

2. Masharipova U. The Development of Innovative Culture of Primary School Teachers as a Pedagogical Problem. Международный журнал прогрес-сивных наук и технологий (IJPSAT, ISSN: 2509-0119) (Vol. 19 No. 1 February 2020, pp. 285 287 http://ijpsat. ijshtjournals. org/index. php/ijpsat/ article/view/ 1667/885

3. Abdullaeva B., Masharipova U., Urazimbetova A., Azizova K., Karimova N., Contemporary Methods of Language Teaching and their Application in Primary Schools International Journal of Psychosocial Rehabilitation ISSN: 1475-7192 Vol. 24, Special Issue 1, 2020 https://www.psychosocial.com/article-category/special-issue

4. Masharipova U. The Formation of Innovative Culture of Future Teachers of Primary School in the Process of Professional Development European Journal of Humanities and Educational Advancements (EJHEA) Available Online at: https://www.scholarzest.com Vol. 2 No. 2, February 2021, ISSN: 2660-5589 pp. 33-35

5. Masharipova U. Basic Mechanisms Functioning Primary School Teacher Innovative Culture Eastern European Scientific Journal ISSN: 2199-7977 (No. 1, 2019) http://journale.auris-verlag de/index.php/EESJ/article/view/1072/1272

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI

Isroilova Ruhshona Sunnatovna-
Navoiy davlat pedagogika instituti“Boshlang‘ich ta’lim” kafedrasi
katta o‘qituvchisi, p.f.f.d.(PhD). Navoiy,O‘zbekiston
E-mail: ruxshonaisroilova@gmail.com

Annotatsiya: Ta’limga kompetensiyaviy yondashuv bilimlar bazasi, raqamli texnologiyalarining ahamiyati, ko‘nikmalar majmuasi, yetarlicha o‘rganilmaganligi xususidagi fikrlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: kompetensiya, kasbiy malaka, fanlar bloki, tayanch kompetensiya, axborot, o‘quv fani,raqamli texnologiya.

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация: Обсуждаются компетентностный подход к образованию, база знаний, важность цифровых технологий, набор навыков и отсутствие достаточных исследований.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная квалификация, блок предметов, базовая компетентность, информация, образовательный предмет, цифровые технологии.

THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN DEVELOPING PROFESSIONAL COMPETENCE OF PRIMARY CLASS TEACHERS

Annotation: Competency approach to education, the knowledge base, the importance of digital technologies, the set of skills, and the lack of sufficient research are discussed.

Key words: competence, professional qualification, block of subjects, basic competence, information, educational subject, digital technology.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi kasbining ko‘p predmetli xususiyati va uning faoliyatining ko‘p funksiyali o‘ziga xosligi bo‘lajak o‘qituvchidan boshlang‘ich maktab kursining barcha fan sohalariga nisbatan ko‘plab ko‘nikmalarni, shu jumladan raqamli ko‘nikmalarni rivojlantirishni talab qiladi. Demak, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy tayyorgarligi jarayonini raqamli ta’lim muhitida o‘rganish va modernizatsiya qilish g‘oyat muhim muammo hisoblanadi.

Kasbiy kompetentlik - mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo‘llay olinishidir [1].

Raqamli texnologiya - kompyuter texnikasi yordamida yaratilgan o‘z dasturiy ta’minotiga ega texnologiyalar.

Raqamli ta’lim jarayonini qurish zarurati quyidagi omillar bilan bog‘liq:

- talabalarning yangi avlodi (raqamli avlod) alohida ijtimoiy-psixologik xususiyatlarga ega;
- ta’limning raqamli transformatsiyasi raqamli iqtisodiyotni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi;
- axborot tizimlari to‘plami turli vazifalarni ta’minlash uchun maxsus ishlab chiqilgan ta’lim jarayoni.

O‘quv jarayonini raqamlashtirish axborot texnologiyalar va vositalarning jadal rivojlanishini hisobga olish imkonini beradi.

Boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarini zamon darajasidagi kadr qilib tayyorlash uchun taqamli texnologiyalarning o‘rni katta ahamiyatga egadir.

Ta’limni raqamlashtirish aspektidagi asosiy tushunchalar raqamli savodxonlik, raqamli ta’lim muhiti, axborot-kommunikatsiya kompetensiyasidir[7-9]. Rus olimlaridan N.P.Petrov, G.A.Bondareva mediasavodxonlik, innovatsiyalarga munosabat va kommunikativ kompyuter ko‘nikmalari, *raqamli savodxonlikni* ko‘p qirrali tushuncha sifatida izohlaydi[2]. Raqamli ta’lim muhiti kontseptsiyasidan foydalanganda olimlar qiymat-semantik komponentni, dasturiy-uslubiy, axborot-bilim, aloqa va texnologik komponentlarni ajratib ko‘rsatishadi, shuningdek, baholash, diagnostika va tuzatish funktsiyalarini amalga oshiradigan samarali-tuzatuvchi komponentlarni ko‘rsatadilar.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, integrativ yondashuv asosida o‘qitishga tayyorgarligi, ilmiy-tadqiqot ishlari, fanlararo aloqadorlikning turli yo‘nalishlari va tamoyillari, ularning o‘quv jarayonida muayyan fanlarni o‘zlashtirishda qo‘llanishi, o‘quv fanlariaro aloqadorlik asosida ta’lim mazmuniga qo‘yiladigan talablarning ilmiy-amaliy jihatlari N.M.Abdullayeva, M.Ashirova, T.Dayanayeva, R.A.Mavlonova, A.Musurmonov, P.Musayev, R.G‘.Safarova, E.O.Turdiqulov, A.Ch.Choriyev, Sh.E.Qurbonov, Sh.Yusupovalarning ishlarida tadqiq etilgan.

Kasbiy pedagogik kompetensiyalarni alohida turlarga ajratish maqsadga muvoqdir: - maxsus pedagogik kompetensiya; - pedagogik faoliyatni zarur darajada amalga oshirish uchun yetarli ma’lumotga ega bo‘lish. Bundan tashqari, pedagogning o‘z kasbiy darajasini munosib baholay olishi va mutaxassis sifatida o‘z rivojlanishini belgilash qobiliyati ushbu turga bog‘liq; - ijtimoiy pedagogik kompetensiya; - ijtimoiy vakolat darajasi pedagogning hamkasblari bilan munosabatlarni samarali qurishi, birgalikdagi harakatlarni rejalashtirish qobiliyatini belgilaydi. Samarali aloqa ko‘nikmalari, pedagogik madaniyat va ish natijalari uchun javobgarlik; - bularning barchasi ijtimoiy pedagogik kompetensiya tushunchasiga kiritilgan; - shaxsiy pedagogik kompetensiya; - bu pedagogik ishni oqilona tashkil etish qobiliyati bo‘lib, vaqtni boshqarish, shaxsiy o‘sishga intilish uning asosiy tarkibiy qismlaridir. Shaxsiy pedagogik kompetensiyaning yuqori darajasi ega bo‘lgan ishchilar charchashga kamroq moyil, vaqt bosimida ishlashga qodir.

O‘QITUVCHINING KASBIY KOMPETENTLIK SIFATLARI[4]:

- O‘quvchilarda motivatsiyani shakllantirish;
- Ta’lim jarayonini rejalashtirish, baholash, qayta aloqani o‘rnata olish;
- Axborot kommunikatsiya texnologiyalarini bilish;
- O‘z ustida ishlash;
- Pedagogika va psixologiyaga oid bilimlarga ega bo‘lish;
- O‘z fanini mukammal bilish;
- Ta’lim muhitiga yangilik kiritishi;

Kasbiy kompetentlikning tarkibiga kasbiy faoliyatdagi kompetentlik, kasbiy muloqotdagi kompetentlik, mutaxassisning o‘z kasbini nomoyon eta olishdagi kompetentligini kiritish mumkin.

Raqamli texnologiyalar asosida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish uchun quyidagi tavsiyalarga amal qilish kerak:

1. O‘quv dasturlarida raqamli texnologiyalardan foydalanishni kengaytirish: O‘qituvchi, darsda raqamli texnologiyalardan foydalanishni larga ko‘rsatishi kerak. Bu esa larni kasbiy kompetensiyalari yuqori bo‘lishiga yordam beradi.

2. Interaktiv darslar tashkil etish: O‘qituvchi interaktiv darslar tashkil etib, talabalarni bilimlarni amaliyotga joriy etishiga yordam berishi kerak. Shuningdek, talabalar interaktiv darslar orqali savollar berib, javoblar qaytarishi hamda boshqa talabalar bilimlari haqida gapirishi mumkin.

3. Onlayn platformalardan foydalanish: O‘quv dasturlarini onlayn platformalarda taqdim etish, talabalarning ma’lumotlarga kirishini yanada qulaylashtiradi.

4. Tayyorlov dasturlari ishlab chiqish: Talabalar tayyorlov dasturlari ishlab chiqish orqali kasbiy kompetensiyalarini yuqori darajaga ko‘tarishini osonlashtirishadi. Shuningdek, bu shaklda talabalar “amaliyot”da test topshirishi mumkin.

5. Qo‘llanmalar va videolar yaratish: O‘qituvchi qo‘llanmalar va videolar yaratib, shu bilimlarni talabalarga ta’lim berishi hamda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishi mumkin.

7. O‘zlashtirish: Talaba raqamli texnologiyalardan foydalanib, bilimlarini o‘zlashtirishi kerak. Shuningdek, o‘zlashtirishni ta’lim jarayonining mustaqil tashkili sifatida ko‘rinishga keltirilsa ham bo‘ladi.

Bizningcha hozirgi kunda Oliy ta’lim muassasalariga o‘quv jarayonlarini mustaqil tashkil etish borasidagi imkoniyatlardan kelib chiqib ta’limda raqamli texnologiyalarini qo‘llashning asosiy yo‘nalishlari sifatida quyidagilarni belgilashimiz mumkin[3]:

- ta’lim berishni samarali tashkil etish uchun o‘quv dasturlarini yaratishda bugungi zamonaviy axborot vositalaridan keng foydalanish;
- ta’lim berishga asoslangan raqobatbardosh, ko‘p tarmoqli Veb-saytlar tayyorlash;
- talabalar mustaql foydalanishlari uchun uslubiy va didaktik materiallarni kreativ fikrlash, axborot madaniyatini shakllantirish maqsadlari asosida ishlab chiqish;
- talabalarning axborotlardan foydalanishda uning realligini ta’minlash imkoniyatlarini oshirish;
- virtual modellar bilan kompyuter tajribalarini tashkil etish va o‘tkazish;
- maqsadli axborot izlashni tizimli tashkil etish.

Shunday qilib, raqamli texnologiyalar asosida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish uchun juda ko‘p usullar mavjud. Bu usullar yordamida talabalar bilimlarni amaliyotga joriy etadi va kasbiy kompetensiyalarini yanada rivojlantirishi mumkin.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

[1]. Muslimov N.A., Urazova M.B., Eshpulatov Sh.N. (2013). Kasb ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi.// - T.: Fan va texnologiya nashriyoti.

[2]. Петров, Н.П. Цифровизация и технологии цифровизации и образования / Н.П. Петров, Г.А. Бондарева // Наука Мира, культура, образование. – 2019. – № 5 (78). - С. 353-355.

[3]. Xolmatov P.Q. Ta’limni raqamlashtirish asosida bo‘lajak o‘qituvchilar kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish imkoniyatlari. // Academic Research in Educational Sciences Volume 3 | Issue 11 | 2022.

[4]. Rasulova Z. Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari. // "Science and Education" Scientific Journal / ISSN 2181-0842 October 2021 / Volume 2 Issue 10.

[5]. Bayturayeva N. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ijodiy kompetentligini rivojlantirishda mustaqil ta’lim faoliyati. // «Scientific progress» Scientific Journal ISSN: 2181-1601| Volume:1,ISSUE: 6.

[6]. Toshxonov A.T “Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini integrativ yondashuv asosida takomillashtirish”. // Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (phd) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent 2023. – 44 b.

[7]. Бабина, С.А. Использование мультимедийных технологий в процессе предметно-методической подготовки будущих учителей начальных классов / С.А. Бабина, Н.В. Вершинина, Е.А. Кулебякина // Гуманитарные науки и образование. – 2020. – № 2, Т. 11. – С. 22-28.

[8]. Дубова, М.В. Организация проектной деятельности младших школьников: практическое пособие для учителей начальных классов // Дубова. – Москва: Баласс, 2010. – 79 с.

INNOVATSION TA'LIM SHAROITIDA BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI DARSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA TAYANCH KOMPETENTSIYALARNI SHAKLLANTIRISH ASOSLARI

M.A.Jumayeva

Navoiy davlat pedagogika instituti Boshlang`ich ta`lim kafedrasi
katta o`qituvchisi (PhD). Navoiy, O‘zbekiston

Annotatsiya. Ushbu maqolada kompetensiya,kompetentlik ushunchasi,nutqiy kompetensiya haqida ma`lumot keltirilgan.

Kalit so`zlar. Kompetensiya,ommaviy nutq,muloqot

ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ БАЗОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЗАНЯТИЙ РОДНЫМ ЯЗЫКОМ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ.

Абстрактный. В данной статье представлена информация о компетентности, понятии компетентности, речевой компетентности.

Ключевые слова. Компетентность, публичная речь, общение.

FUNDAMENTALS OF FORMATION OF BASIC COMPETENCES IN THE IMPROVEMENT OF EFFECTIVENESS OF ELEMENTARY SCHOOL MOTHER TONGUE CLASSES IN THE CONDITIONS OF INNOVATIVE EDUCATION.

Abstract. This article provides information about competence, competence, and speech competence.

Key words. Competence, public speech, communication.

Jamiyat hayoti hamisha taraqqiy etib, rivojlanib boradi. Uning xilma-xil rivojlanish imkoniyatlari ta'lim jarayoni oldiga turli davrlarda turlicha maqsadlar qo‘yadi. Bu maqsadlar ifodalanishi va amalga oshishi o‘qitishning turli usul hamda vositalari qo‘llanilishini talab qiladi. Shuning uchun ham ta'limning jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichidagi maqsadini to‘la amalga oshirish, buning uchun zarur bo‘ladigan usul va vositalarni belgilab berish didaktikaning dolzarb masalalaridan hisoblanadiki, bugungi kunda ta'limga kompetentsiyaviy yondashuv talabi o‘quvchilarda ilmga chanqoqlik, izlanuvchanlik, yangilik yaratishga intilish xislatlarini tarbiyalaydi.

Kompetentsiya tushunchasi lotincha “competentia” so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, izohli lug‘atda “qonunan ega”, “haqdor” degan ma'noni anglatadi, umumiste'molda keng ishlatiladigan “qobiliyat”, “ko‘nikma,” “iqtidor” tushunchalariga yaqin turadi. O.I.Okulovskiy kompetentsiyalar va kompetentsiyali ta'lim xususida fikr yuritib, “Kompetentsiya – bilim, malaka va shaxsiy fazilatlarga asoslangan holda muayyan yo‘nalishda muvaffaqiyatli faoliyat olib borish ko‘nikmasi” ekanligini ta'kidlaydi.A.V.Xutorskiyning kompetentsiya haqidagi fikri diqqatga sazovor. “Kompetentsiya”– predmet va jarayonlarning ma'lum doirasiga nisbatan shakllanuvchi shaxsning o‘zaro bog‘liq bo‘lgan sifatlari (bilimlar, qobiliyatlar, malaka va ko‘nikmalar, faoliyat usullari) majmuasi bo‘lib, ularga nisbatan sifatli va samarali ta'sir ko‘rsatish demakdir. “Rus tilining izohli lug‘ati”da S.I.Ojegov va N.YU.Shvedovalar quyidagicha ta'rif keltiradilar: “kompetentsiya – bu ma'lum shaxsning yetarli darajada xabardor bo‘lgan savollari doirasi”.

I.A. Zimnyaya kompetentlilikni “insonning ijtimoiy-kasbiy faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan bilimlar hamda insonning aqliy va shaxs xususiyatlariga asoslangan tajriba” deb belgilaydi,“kompetentsiya” tushunchasiga esa “qo‘llanilmagan”, “yashirin”, “potentsial” zaxira deb qaraydi. Kommunikativ kompetentsiya – shaxs tomonidan til va nutq madaniyatini bilish asosida shakllantirilgan turli kommunikativ hodisa va vaziyatlardagi nutqiy axloq tizimidir. “Bu tizim tarkibiga kommunikativ rollarni (so‘zlovchi va tinglovchi), shuningdek, ijtimoiyrollarni, nutq strategiya va taktikalarini, etika va odob-axloq qoidalarini egallash kiradi,ularda ushbu madaniyatni qabul qilgan shaxsning turli ijtimoiy guruh vakillari bilan har xil sabab va vaziyatlarda aloqada bo‘lish usullari orqali ifodalanadi”. Kompetentlik atamasi esa muayyan turdagi kompetentsiyaga ega, izlanishga layoqatli, o‘z sohasini biladigan, uni boshqalarga taqdim etishni o‘rinlatadigan “mahorat sohibi” ma'nolarini beradi.Tilimizdagi “ep” (eplilik), “uddaburonlik” kabi tushunchalarni bu so‘zga ma'nodosh sifatida qo‘llanishini qayd etmoq darkor. Muayyan hunar, bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lib, ularni hayotning turli vaziyatlarida qo‘llay olgan kishilarga nisbatan “epli” sifati (e'tirofi) qo‘llaniladi. Xalqimiz orasida alqov bilan aytiladigan “Epli kelin – sepli kelin” maqoli ham notanish muhit va sharoitda bilganlariga tayanib, har ishni hammaga manzur tarzda o‘rinlatadigan, vaziyat taqozo qilganda ijodiy yondashib yaratuvchanlik salohiyatini ko‘rsata olgan, ya'ni hayotiy kompetentsiyaga ega kelinlarga nisbatan qo‘llaniladi. Yevropa ilm-fanida, xususan, rus pedagogikasida kompetentsiya va kompetentlik muammosi bizga nisbatan ancha keng o‘rganilganligi kuzatiladi. Mazkur muammo yurtimizda asosan chet tillarni o‘qitish bilan bog‘liq u qadar ko‘p bo‘lmagan tadqiqotlarda yoki umummetodik va o‘qitish texnologiyalari bilan bog‘liq izlanishlarda ishlanganligiga guvoh bo‘lamiz. Ona tilini o‘qitishda kompetentsiyaviy yondashuv muammosiga bag‘ishlangan ishlar juda oz, hatto maqolalar ham ko‘p emas. Bu borada atoqli tilshunos olim A.Nurmonov va G.Ziyodullaevalarning maqolasi alohida diqqatga sazovor. Dunyo mamlakatlarida umumta'lim maktab o‘qituvchilari uchun belgilangan kompetentsiyalarda umumiylik, o‘xshashlik kuzatilsa-da, aynan bir xil emas. “Ba'zi olimlar uch bosqichli kompetentsiyani e'tirof etadilar: 1) umumiy (tayanch) kompetentsiya; 2) umumiy predmetli kompetentsiya; 3) predmetli kompetentsiya. Oxirgi kompetentsiya oldingi ikki kompetentsiyaga nisbatan xususiy sanaladi”. Britaniya maktablarida oltita tayanch kompetentsiyalar asos sifatida olingan. Ularni shartli ravishda bir nechta guruhlarga birlashtirish mumkin. “Asosiy kompetentsiyalar: muloqotga kirishish; hisob-kitoblar yuritish;axborot savodxonligi. Keng ko‘lamli tayanch kompetentsiyalar: boshqalar bilan ishlay olish; bilim olish va takomillashish malakasi; turli masala va muammolarni yechish ko‘nikmasi”. O‘zbekistonda boshqa fanlarda bo‘lgani kabi ona tili uchun tayanch va fanga oid umumiy kompetentsiyalar tizimida kommunikativ kompetentsiya, axborotlar bilan ishlash kompetentsiyasi,o‘zini o‘zi rivojlantirish kompetentsiyasi, ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyasi, milliy va umummadaniy kompetentsiya, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo‘lish hamda ulardan foydalana olish kompetentsiyasi kabilar belgilangan. Mazkur kompetentsiyalar o‘quvchilarga ona tili o‘quv predmeti orqali singdiriladi.Zikr qilingan A.Nurmonov va G.Ziyodullaevalarning maqolasida kompetentsiyaviy ta'lim kontseptsiyasi til ta'limi oldiga o‘quvchilarda nutqiy, lingvistik, kreativ va pragmalingvistik singari kompetentsiyalarni shakllantirishni ko‘zlashi qayd etilgan. Bular xususiy xarakterdagi predmetli kompetentsiyalar sirasiga kiradi. Ya'ni har bir darsda mavzuning mazmun va mohiyatidan kelib chiqib

oʻqituvchi tarbiyalanuvchilarda shakllantirishni rejalashtiradigan kompetentsiyalarni layoqat shakllari deyish mumkin. Ana shu kompetentsiyalarni shakllantirgan va talab darajasida rivojlantirgan til ta'limi oʻziga bildirilgan ishonchni oqlagan, yuklatilgan vazifani uddalagan boʻladi. Shu bois ushbu boʻlimda biz hozirgi ta'lim jarayonida oʻquvchilar til kompetentligining joriy holati tahliliga toʻxtalamiz.

Nutqiy kompetentsiya

Bu kompetentsiyani oʻquvchi hali ta'lim muassasalariga kelmasdan – goʻdaklik chogʻidayoq egallashni boshlaydi. Bola til imkoniyatlaridan hali maktabga kelmay turib ham amalda muayyan darajada foydalanish malakasiga ega boʻladi. Oʻziga berilgan soʻroqlarga javob beradi, oʻz ehtiyojlarini bildiradi, atrofidagi voqeliklarga munosabatini ifoda eta oladi. Maktabgacha ta'lim va umumiy oʻrta ta'lim bosqichlarida ushbu boshlangʻich kompetentsiya mukamallashtirilishi va rivoj toptirilishi lozim. “Til kompetentsiyasiga psixologik nuqtai nazardan ikki asosiy tarkibiy qismdan tashkil topgan sistema sifatida qaraladi. Ulardan birinchisi shaxsning aloqa-aralashuv va faoliyat jarayonida toʻplagan nutqiy tajriba ma'lumotlari; ikkinchisi ta'lim muassasalarida maxsus oʻqitish jarayonida olgan til haqidagi bilimlari”. Birinchisi inson bolaligidan ulgʻaygunga qadar oilada, oiladan tashqari tabiiy-ijtimoiy muhitda (koʻcha-koʻyda, boshqa turli jamoat joylarida) shakllanadi va rivojlanadi. Til haqidagi bilimlar ta'lim muassasalarida davlat tomonidan qabul qilingan dasturlar asosida shakllantiriladi. Dunyo miqyosida alohida e'tirof topgan rus psixologi L.S Vigotskiy buni 1) spontan va 2) maxsus tashkil qilingan shakllar sifatida nomlagan. Uning fikricha, spontan ta'limda bola “oʻz dasturi boʻyicha” harakatlanadi, atrof-muhit unga ustoz vazifasini oʻtaydi.Maxsus tashkil qilingan ta'lim bizning sharoitda maktab (litsey, kollej)larda amalga oshiriladi. Spontan ta'limda paralingvistik vositalar (imo-ishora, yuz, qoʻl, koʻz, lab harakati) hamda akustika (ovozning past-balandligi), ohang tovlanishi, sintagma kabilar shakllanayotgan shaxsga uning hayotiy kuzatishlari asosida stixiyali tarzda singadi, unda tabiiy ravishda shakllanadi va rivojlanadi. Ayni paytda ular ta'lim muassasalaridagi dasturiy tarzda beriladigan til haqidagi bilimlar uchun “xamirturush” vazifasini oʻtaydi. Kompetentsiyaning bu ikki tomoni uzviy bogʻliqlikdagi bir butunlikni hosil qilsa, talab darajasidagi nutq layoqati yuzaga keladi. Oʻquvchining nutq kompetentsiyasi notanish matnni uning mazmun-mohiyatidan kelib chiqib ifodali oʻqiy olish, boshqalar fikrini va tanishgan matn mazmunini tushunish va qayta ogʻzaki bayon qila olish, fikrini yozma ravishda izchil ifodalashda namoyon boʻladi. Buning uchun oʻquvchi tilning fonetik, leksik, morfologik va sintaktik sathlariga xos birliklar haqidagi nazariy bilimlarning oʻzlashtirishi, ulardan nutqiy vaziyatlarga muvofiq oʻrinli foydalanish koʻnikmasiga ega boʻlishi kerak. Til ta'limining amaliyoti, jarayoni va natijasiga nazar solsak, oʻquvchilar nutqiy kompetentsiyasi yetarli darajada shakllantirilmayotganiga guvoh boʻlamiz. Tilshunos D. Nabieva oʻz maqolasida shu kungacha ta'lim tizimida, xususan, ona tili ta'limida asosiy e'tibor akademik ruhdagi grammatika oʻqitishga qaratilganligini quyidagicha ta'kidlaydi: “Ya'ni oʻquvchilarga oʻzbek tilining quruq grammatik qoidalari singdirildi. Ammo samarali muloqotni amalga oshirish uchun zarur boʻlgan omillar –oʻquvchilarning ogʻzaki, yozma, ommaviy nutq hosil qilish imkoniyatlari, muloqot (soʻzlash va tinglash) odobi, nutq me'yorlari va uslublari kabilar nazardan chetda qoldi” Ma'lumki, nutq kompetentligi ogʻzaki va yozma shaklda voqe boʻladi. Umumiy oʻrta ta'lim maktablaridagi kuzatishlarimiz oʻquvchilarda bu ikki shakl kompetentsiyasi DTM talablaridan ancha pastligini koʻrsatmoqda. Ogʻzaki nutq kompetentsiya oʻquvchilarda oʻrtacha 50-60 foiz boʻlsa, yozma nutq kompetentsiyasi undan-da past – 30-40 foiz koʻrsatkichga ega ekanligini dalillaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “Oʻzbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish boʻyicha Harakatlar strategiyasi toʻgʻrisida”gi PF-4947-sonli Farmoni. –Oʻzbekiston Respublikasi Qonun hujjati, 2017 yil, 6-son, 70-modda.
2. Jumaeva N.E. Umumiy oʻrta ta'limni insonparvarlashtirishda oʻqitish tamoyillarining oʻzaro aloqadorligi: ped. fan. nom. diss... avtoreferati.–T., 2005.–22 b.
3. Yaminova S. Oʻquvchilarda mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda stsenariyli oʻqitish usulidan foydalanish: ped.fan.nom. diss.avtoref.–T., 1997.
4. Husanboeva Q. Adabiy ta'limda mustaqil fikrlashga oʻrgatish asoslari. –T.: Oʻzginkomtsentr, 2003.– 103 b.
5. Hamroev A.R. Boshlangʻich sinf ona tili ta'limini ijodiy tashkil etish: ped.fanl.nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya.– Toshkent, 2005. – 151 b.
6. Jumayeva.M.A. Innovatsion ta`lim sharoitida ona tili darslarining samaradorligini oshirish (Boshlang`ich sinf misolida) ped.fan.dok.(PhD) diss.-Jizzax. 2022.yil.

QO‘SHIQLAR BOSHLANG‘ICH BOSQICHDA CHET TILINI O‘RGATISHNING VOSITASI SIFATIDA

G‘afurova Dilfuza Jabborovna
NavDPI, Ingliz tili amaly kursi kafedrasi katta o‘qituvchisi,O‘zbekiston

Bugungi kunda mamlakatimizda ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan turli islohotlarning guvohi bo‘lyapmiz. Ta’limning har bir bosqichida yangiliklarni, innovatsiyalarni kuzatishimiz mumkin. Mamlakatimiz jahon hamjamiyatida o‘zining kuchli salohiyatiga ega bo‘lmoqda. Dunyo eshiklari bizlar uchun, aqlli, zukko, ilmli har tomonlama yetuk farzandlarimiz uchun hamisha ochiq. Har tomonlama yetuk yoshlarni tarbiyalshga juda katta e’tibor qaratilmoqda. Jumladan yoshlarga chet tillarni o‘rgatish bo‘yicha ham ko‘plab qaror va qonunlar qabul qilingani, chet tillarni o‘rganishga bo‘lgan munosabatni tubdan o‘zgartirishni taqozo qilmoqda. Hozirgi kunda boshlang‘ich sinflarda chet tillarni o‘rgatishga alohida e’tibor berilmoqda. Men ushbu maqolamni aynan boshlang‘ich sinflarda chet tilini o‘rgatishning eng maqbul vositalaridan biri, qo‘shiqlardan foydalanishning til o‘rgatishdagi roliga bag‘ishladim. Qo‘shiqlar yosh bolalarning xorijiy tillarni o‘rganishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada qo‘shiqlarning pedagogik metod sifatida til o‘rganishdagi muhim vositaligi haqida fikr yuritiladi. Qo‘shiqlarning bolalarni tinglash va talaffuz qilish mahoratlarini rivojlantirishdagi ahamiyati haqida tahlil qilinadi. Shuningdek qo‘shiqlarning bolalarda xorijiy tilda so‘z boyligini oshirish va gap qurilmasini o‘rgatish kabi tushunchalarni anglashidagi beqiyos ahamiyati ham o‘z aksini topadi. Qo‘shiqlarning bolaning ma’naviyatiga, tarbiyasiga ta’siri haqida atroflicha fikr yuritiladi.

Ko‘pchilik bolalar qo‘shiq kuylashdan zavqlanishadi va buning xorijiy tillarni o‘rgatish jarayonida ham natijaliligi kuzatiladi. Qo‘shiq yordamida til o‘rgatish o‘qituvchi uchun ham qat’iy o‘qitish rejimidan biroz tanaffus qilish imkoniyat bo‘lishi mumkin. Qo‘shiqlar hatto o‘qituvchida chegaralangan o‘quv vositalari bo‘lsada, bir necha o‘quvchiga bir vaqtda o‘rgatish imkonini beradi. Qo‘shiqlar yosh bolalarda xorijiy tillarni o‘rgatishda ularning nutqini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Qo‘shiqlarni til o‘rgatishdagi afzalliklaridan biri bu ularning moslashuvchanligidadir. Qo‘shiqlar bir necha maqsadlarda va ko‘plab sabablarga ko‘ra qimmatli pedagogik vosita sifatida qo‘llaniladi. Qo‘shiqlar bolalarning tinglab tushunish mahoratini rivojlantirishga yordam beradi va tinglash natijasida ularning so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilish ko‘nikmalari shakllantiriladi.

Shuningdek qo‘shiqlar foydali til o‘qitish vositasi bo‘lib bu vositani qo‘llash bolalarga xursandchilik baxsh etadi. Til o‘rganishda quvnoq o‘yinlar va qo‘shiqlarning qo‘llanilishi muhim tarkibiy qismlardan biri bo‘lib, o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirishga xizmat qiladi.

Dialog yoki monologlarni qayta va qayta takroran tinglash ulardagi so‘zlarning ma’nosini, ularning kontekstdagi ma’nosini tushunish o‘quvchilar uchun zerikarli bo‘lishi mumkin. Qo‘shiqlar ritmi va ohangi turli tuman bo‘lganligi uchun ularni qayta-qayta tinglash bola uchun zerikarli bo‘lmaydi. Ba’zi qo‘shiqlar masalan ‘Hello‘ qo‘shig‘ida kundalik turmushda qo‘llaniladigan iboralar mavjud bo‘lib, bu qo‘shiq tinglash ko‘nikmasini o‘stirishda maqbul vosita sifatida foydalanilishi mumkin. O‘qituvchi birinchi uch qatorini kuylaydi unga javoban o‘quvchilar keyingi uch qatorini kuylash orqali o‘qituvchining murojaatiga javoblari bo‘ladi.

Hello,
Hello,
Hello, how are you?
I’m fine,
I’m fine,
I hope that you are, too.

Shuningdek, qo‘shiqlar bolalarning tinglab tushunish ko‘nikmalarini, qo‘shiqning turli ohang va ritmlarini amalda qo‘llsh orqali, yaxshilashga xizmat qiladi. Musiqa insoniyatning ruhiyatiga kuchli ta’sirga ega bo‘lib ular qisqa yoki uzoq vaqt xotirada saqlanib qoladi.

Bolalar ko‘pincha yangi tovushlarni o‘rganish va ularni amalda qo‘llashga juda ham qiziquvchan bo‘lishadi. Ba’zi o‘qituvchilar juftlikdagi so‘zlar mashqlaridan foydalanishadi, bunday mashqlar o‘quvchi uchun qiziqarli bo‘lmasligi mumkin. Masalan: cot-pot, beat-seat kabi mashqlar ularni talaffuz qilish ko‘nikmasini rivojlantirishi mumkin, lekin o‘quvchini qiziqtira olmasligi mumkin. Qo‘shiqlar o‘zining tabiiy ohangiga ega bo‘lib, bunday namunadagi qoshiqlar va ularning ritm, ohanglarini amalda qo‘llashda foydali ekanligini isbotlab beradi. Masalan ‘In my room’ qo‘shiqi yosh bolalarga ritm va ohangni o‘rgatishda juda samarali bo‘lishi mumkin. Bunda ‘room’, ‘bed’ so‘zlarining takrorlanib kelishi ritm hosil qilishda yordam beradi. Masalan:

In my **room**
In my **room**
I’ve got my **bed**,
And on my **bed**
I jump and sleep.

In my room-My teddy **bear**,
All my toys,
My favourite **chair**.

Shunday qilib alohida, juftlikdagi so‘zlarning talaffuzini mashq qilgandan ko‘ra bolalarning yoshiga mos qo‘shiqlardan foydalanish ularning talaffuzini yaxshilashga yordam berishi bilan birga ular uchun qiziqarli hamdir.

Qo‘shiqlar o‘quvchilarning so‘z boyligini o‘stirishda muhim vosita hisoblanadi. Biz bilamizki chet tilida yangi so‘zlar mavzulashtirib tanishtiriladi. Masalan *Head, Shoulders, Knees and Toes,* qo‘shig‘i inson tana a’zolarini ingliz tilida takrorlashga xizmat qilsa, *I Can Sing a Rainbow* qo‘shig‘I esa ranglarni inglizcha variantini o‘zlashtirishga yordam beradi.

‘Head, shoulders, knees and toes’ qo‘shig‘i:
Head, shoulders, knees and toes,
Knees and toes
Head, shoulders, knees and toes,
Knees and toes
Head, shoulders, knees and toes,
Knees and toes
Head, shoulders, knees and toes,
Knees and toes
‘I can sing a rainbow’ qo‘shig‘i:
Red and yellow and pink and green
Purple and orange and blue
I can sing a rainbow.
Sing a rainbow
Sing a rainbow too.

Bolalarga mo‘ljallangan qo‘shiqlardagi so‘zlar ko‘p hollarda bir bo‘g‘inli bo‘ladi. Bu so‘zlarning takrorlanishi bolaning so‘z boyligini yaxshilashga olib keladi va takrorlash qiyinchilik tug‘dirmaydi.

Ko‘p an’anviy va mashhur ingliz tilidagi qo‘shiqlarda shunday so‘zlar qo‘llaniladiki bu til o‘rganuvchilarga qiyinchilik tug‘dirishi mumkin. Masalan nutqda kam ishlatiladigan yoki arxaik so‘zlardan foydalanilgan qo‘shiqlarni tanlash chet tili o‘quvchilari uchun maqbul emas. Oqituchi uchun o‘quvchilariga mos qo‘shiq topish va tanlash har doim ham oson kechmaydi. Lekin shunga qaramasdan har bir o‘qituvchi izlanishi, o‘z ustida ishlashi, o‘qitish uslublarini yangilab borishi zarurdir.

Xulosa qilib shuni aytmoqchimanki, chet tilini o‘rgatishda qo‘shiqlardan foydalanishning eng asosiy omillaridan biri, avvalo qo‘shiqlar bolalar uchun quvonch, xushchaqchaqlik baxsh etadi. Ikkinchidan rasmiy vaziyatdan ko‘ra bolalar xotirjam, erkin muhitni afzal ko‘rishadi. Aynan qo‘shiqlar orqali o‘qitish ularga shunday muhitni yaratib beradi.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINI O‘QUV-USLUBIY FAOLIYATNI MODERNIZATSIYALASH HAMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY QILISH

D.U Usmonova
NavDPI “Umumiy pedagogika va psixologiya” kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Ta’lim tizimida innovatsiyalar negizida o‘qitish jarayoniga nisbatan yangicha yondashuvlarning mohiyati hamda hozirgi zamon pedagoglarining innovatsion faoliyati masalalari ifodalanganligi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: innovatsiya, ta’lim, o‘qitish, zamonaviy metod, texnologik vosita.

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ-МОДЕРНИЗАЦИЯ МЕТОДИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ВНЕДРЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотатция

Высказана мысль о природе новых подходов к учебному процессу на основе инноваций в системе образования и вопросах инновационной деятельности современных педагогов.

Ключевые слова: инновация, образование, обучение, современный метод, технологический инструмент.

TRAINING OF FUTURE PRIMARY CLASS TEACHERS-MODERNIZATION OF METHODOLOGICAL ACTIVITY AND IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES

Abstract

An opinion was expressed about the essence of new approaches to the teaching process based on innovations in the educational system and the issues of innovative activity of modern pedagogues.

Key words: innovation, education, teaching, modern method, technological tool.

Ta’lim tizimiga kiritilayotgan har qanday innovatsiya axborot va metodik ta’minotning mavjudligini ko‘zda tutadi. Shu sababli, boshlang‘ich ta’lim muassasalari o‘quv jarayoniga innovatsiya kiritishda ilg‘or pedagogik tajribalarni o‘rganish, tahlili qilish va umumlashtirish hamda pedagogik-psixologik fanlarning yutuqlarini amaliyotga tatbiq etish, zamonaviy pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanish orqali o‘quv-tarbiya jarayonlari mazmuni va metodlarini takomillashtirish muhim yo‘nalishlardan sanaladi[1].

Hurmatli Prezidentimiz ta’kidlaganlaridek: “Bizning vazifamiz - to‘plangan tajriba va ilg‘or xalqaro amaliyotga suyangan holda, o‘zimizning taraqqiyot va yangilanish modelimizni qat’iy amalga oshirishdan iborat. Shu borada yaqin va o‘rta muddatga belgilangan marralarga erishish uchun qat’iyat bilan harakat qilishimiz zarur”[2]. Shunday ekan, ta’lim tizimini modernizatsiyalash – ta’lim jarayonini zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlash, uni ma’naviy jihatdan yangilash, tarkibiy jihatdan texnik va texnologik qayta tuzish kabi chora-tadbirlarni o‘z ichiga oluvchi jarayon bo‘lib, komil inson tarbiyasiga monand ravishda olib borilishi shart.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida yangi ijtimoiy talablarning bilan an’anaviy me’yorlarning mos kelmasligi yoki yangi shakllanayotgan g‘oyalarning mavjud g‘oyalarni inkor etishi natijasida vujudga keladigan majmuali muammolarni echishga qaratilgan faoliyatni nazariy va amaliy yoritib berish lozim. Bu kabi faoliyat uzluksiz ravishda yangiliklar asosida ishlash bo‘lib, u uzoq vaqt davomida shakllanadi va takomillashib boradi. Innovatsion faoliyatning asosiy belgilari quyidagilardir:

- ijodiy faoliyat falsafasini egallashga intilish;
- pedagogik tadqiqot metodlarini egallash;
- mualliflik kontseptsiyalarini yaratish qobiliyati;
- tajriba-sinov ishlarini rejalashtirish va amalga oshira olish;
- o‘zidan boshqa tadqiqotchi-pedagoglar tajribalarini qo‘llay olish;
- hamkasblar bilan hamkorlik;
- fikr almashish va metodik yordam ko‘rsata olishlik;
- ziddiyatlarning oldini olish va bartaraf etish;
- yangiliklarni izlab topish va ularni o‘z sharoitiga moslashtirib borish.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ruhiy, aqliy, jismoniy kuchini ma’lum maqsadga yo‘naltirish asosida nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va malakalarni egallash, amaliy faoliyatni nazariy bilimlar bilan to‘ldirib borish, bilish, loyihalash, kommunikativ nutq va tashkilotchilik mahoratini rivojlantirishni talab etadi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining **ta’lim jarayoniga innovatsion yondashuvni qaror toptirish bosqichlari.** O‘qitish jarayoni yoki ta’lim tizimiga innovatsion yondashuvni qaror toptirish o‘z-o‘zidan ro‘y bermaydi. Bu jarayon bir necha bosqichda kechadi. Ular quyidagilardir:

1-bosqich: tayyor metodik tavsiyanoma (mavjud innovatsiya)lardan foydalaniladi;

2-bosqich: mavjud tizimga ayrim yangi g‘oyalar, metodlar kiritiladi.

3-bosqi: yangi g‘oyani amalga oshirish mazmuni, shakl va metodlari ishlab chiqiladi.

4-bosqich: pedagog o‘qitish va tarbiyalashga oid o‘z kontseptsiyasi yoki metodikasini ishlab chiqadi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining innovatsion faoliyati quyidagilar bilan belgilanadi:

- yangilikni qo‘llashga tayyorgarligi;
- talaba yangiliklarni qabul qilishi;
- novatorlik darajasi;
- kommunikativ qobiliyatning rivojlanganligi;
- ijodkorligi.

Shu bilan birga talabaning innovatsion faoliyatini uning motivatsiyasi, malakaviy tayyorgarligi, pedagogik tajriba-sinov ishlarini amalga oshirishga oid bilim va malakalari, pedagogik faoliyatdagi muammo (to‘siq)larni bartaraf eta olish mahorati bilan ham belgilanadi.

Talabaning ta’lim jarayoniga innovatsion yondashuvining natijalari quyidagilarda ko‘rinadi:

- faoliyat maqsadini aniq belgilab olishida;
- nostandart vaziyatlarda tezkor qarorlar qabul qilishida;
- o‘quv yoki ilmiy-tadqiqot jarayoni bilan bog‘liq masalalarni samarali echish usullarini egallay olganligida;
- muammolarni hal etishda eng samarali vosita va metodlarni tanlay bilishida;
- o‘z ustida mustaqil ishlashni rejalashtira olishida;

[1] Азизходжаева Н.Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат.-Т.: “Молия”, 2006.

[2] эркин ва фаровон, демократик ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Ўзбекистон Республикаси Президенты лавозимига киришиш тантанали маросимига багиитанган Олий Мажлис палаталарининг кўшма мажлисидаги нутқи. Тошкент. “Ўзбекистон”. 2016 йил .20 бет.

- faoliyati natijasini nazorat va tahlil qila olishida;
- zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish malakasining mavjudligida;
- yangi g‘oyalarni izlab topa olishida.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining pedagoglik layoqatni rivojlantirish darajasi ko‘p darajada tug‘ma qobiliyatga, o‘qitish va tarbiyalash sharoitiga bog‘liq bo‘ladi. Psixologlarning tadqiqotlari ko‘rsatishicha, qobiliyatlar harakatda va rivojlanishda mavjud bo‘ladi. Ular yuqori egiluvchanlikka ega bo‘ladi, hatto zarur hollarda bir qobiliyatning kompensator mexanizmlarini boshqasi bilan almashtirilganda ham mavjud bo‘ladi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasblarni afzal ko‘rishini aniqlash va qobiliyatlarni rivojlantirish uchun mavzuga mos testlardan foydalanish mumkin

1.Yangi g‘oyalar, tizim yoki faoliyat yo‘nalishini o‘zgatirishga qaratilgan aniq maqsadlar, noan’anaviy yondashuvlar, odatiy bo‘lmagan tashabbuslar, ilg‘or ish uslublari. Ular nimaning ko‘rinishlari sanaladi?

a) texnologiyaning;
b) metodikaning;
c) innovatsiyaning;
d) loyihalashning.

2. Ta’lim sohasi yoki o‘quv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondashuv asosida echish maqsadida qo‘llanilib, avvalgidan ancha samarali natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalar qanday nomlanadi?

a) ta’lim vositalari;
b) ta’lim texnologiyalari;
c) ta’lim metodlari;
d) ta’lim innovatsiyalari.

3.“Innovatsion ta’lim” tushunchasi dastlab qaerda asoslangan?

a) 1919 yilda Berlinda;
b) 1979 yilda Rimda;
c) 1920 yilda Vashingtonda;
d) 1995 yilda Moskvada.

4. Ta’lim innovatsiyalari necha turga bo‘linadi?

a) 2 turga;
b) 4 turga;
c) 6 turga;
d) 8 turga.

5. Kiritilgan o‘zgarishlarning tavsifiga ko‘ra ta’lim innovatsiyalari qanday turlarga bo‘linadi?

a) tarmoq (lokal), modul va tizim innovatsiyalari;
b) radikal, modifikatsiyalangan va kombinatsiyalangan innovatsiyalar;
c) jamoa tomonidan bevosita yaratilgan yoki o‘zlashtirilgan innovatsiyalar;
d) pedagogik jarayonda yoki ta’lim tizimini boshqarishda qo‘llaniladigan innovatsiyalar.

6.Faoliyat yo‘nalishiga ko‘ra ta’lim innovatsiyalari qanday turlarga bo‘linadi?

a) tarmoq (lokal), modul va tizim innovatsiyalari;
b) radikal, modifikatsiyalangan hamda kombinatsiyalangan innovatsiyalar;
c) jamoa tomonidan bevosita yaratilgan yoki o‘zlashtirilgan innovatsiyalar;
d) pedagogik jarayonda yoki ta’lim tizimini boshqarishda qo‘llaniladigan innovatsiyalar.

Shunday qilib, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini o‘quv-uslubiy faoliyatni modernizatsiyalash hamda innovatsion texnologiyalarni joriy qilish muhim ahamiyat kasb etadi. O‘sib kelayotgan avlodning bugungi kunda ta’lim sohasida tashkil etilgan zamonaviy moddiy-texnik bazasidan samarali foydalanishni ta’minlash, oliy va o‘rta maxsus ta’limi tizimidagi yo‘nalishlar va mutaxassislar bo‘yicha davlat ta’lim standartlari, o‘quv dasturlari, o‘quv-metodik adabiyotlarni qayta ko‘rib chiqish va takomillashtirish borasida ko‘plab ishlar amalga oshirilmoqda.

Foydalanish uchun adabiyotlar:

1. ERKIN VA FAROVON, DEMOKRATIK O‘ZBEKISTON DAVLATINI BIRGALIKDA
2. BARPO ETAMIZ. O‘zbekiston Respublikasi Prezidento‘ lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bagiitangan Oliy Majlis palatalarining ko‘shma majlisidagi nutqi. Toshkent. “O‘zbekiston”. 2016 yil .20 bet.
3. Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.-T.: Moliya”, 2006.
4. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar G‘ Ma’ruzalar matni. Tuz.: A.X.Qosimov, F.A.Holikova. – Toshkent: TATU, 2004.
5. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – Toshkent: OPI, 2003.
6. Sultonova G.A. Pedagogik mahorat. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.

ZAMONAVIY O‘ZBEK ADABIY DOSTONLARIDA MAQOLLAR LEKSIK-STILISTIK VOSITA SIFATIDA

Shaxnoza Izbasarova,
Navoiy davlat pedagogika instituti,katta o‘qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy asar tilining muhim uslubiy, lingvopoetik komponentlaridan birini maqollar tadqiq qilingan. Maqollar xalq tilida paydo bo‘lib, asrlar davomida sayqallanib, ma’lum shaklga kelgan “nutqiy quyma asar”lardir. Har qanday maqol ma’lum falsafiy, etikaviy-estetik mazmunga ega bo‘ladi. Maqollar kishilarning asrlar davomida o‘z hayotiy tajribalari natijasida orttirgan foydali maslahatlarining falsafiy xulosasi, mag‘zidir. Maqollar badiiy asar tilida ijodkor aytmoqchi, isbotlamoqchi bo‘lgan fikrni ixcham, sodda, xalq uchun tushunarli, mantiqan siqiq hamda ta’sirchan ifodalashga imkon beradi.
Kalit so‘zlar: Maqollar, emotsional-ekspressivlikka erishish, qanotli so‘zlar, nutqiy quyma asar.
Annotation: In this article, proverbs, one of the important methodological and linguopoetic components of the language of artistic works, are studied. Proverbs are "speech works" that appeared in the folk language, were refined over the centuries, and took a certain form. Any proverb has a certain philosophical, ethical and aesthetic meaning. Proverbs are a philosophical summary, the essence of useful advice that people have gained as a result of their life experiences over the centuries. Proverbs make it possible to concisely, simply, comprehensibly for the people, logically concise and impressively express the idea that the creator wants to say and prove in the language of the artistic work.
Key words: Proverbs, achieving emotional-expressiveness, winged words, speech composition.

Maqollar – grammatik jihatdan tugallangan fikrni bildiruvchi, kichik, ixcham, o‘tkir mazmunli, ko‘chma ma’noda yoki ham ko‘chma ma’noda, ham o‘z ma’nosida qo‘llanadigan hikmatli xalq iboralaridir. Maqollarda fikrni lo‘nda va tiniq ifodalash imkoniyatining mavjudligi nutqning ta’sirchanligini ta’minlashda juda qo‘l keladi. Badiiy asarning xalqchilligini, haqqoniyligini ta’minlashda ham maqollarga murojaat qilinadi. Qahramonlar nutqini boyitish, emotsional-ekspressivlikka erishish maqsadida ham maqollardan keng foydalaniladi:

“Ozod bo‘lsang ham ozod bo‘l,
Mustaqil bo‘lsang – mustaqil bo‘l!”
Qirqog‘ayni gulday chirmashib,
Bir yoqa yeng bo‘lu ahil bo‘l!

Badiiy asar tilining muhim uslubiy, lingvopoetik komponentlaridan birini maqollar, “qanotli so‘zlar” tashkil qiladi. Maqollar xalq tilida paydo bo‘lib, asrlar davomida sayqallanib, ma’lum shaklga kelgan “nutqiy quyma asar”lardir. Har qanday maqol ma’lum falsafiy, etikaviy-estetik mazmunga ega bo‘ladi. Maqollar kishilarning asrlar davomida o‘z hayotiy tajribalari natijasida orttirgan foydali maslahatlarining falsafiy xulosasi, mag‘zidir. Maqollar badiiy asar tilida ijodkor aytmoqchi, isbotlamoqchi bo‘lgan fikrni ixcham, sodda, xalq uchun tushunarli, mantiqan siqiq hamda ta’sirchan ifodalashga imkon beradi. Shu sababli o‘z asarlarida xalq maqol va hikmatli so‘zlariga murojaat qilmagan shoiralar deyarli uchramaydi:

Bayram kuni belim bog‘lab qamishdan,
Bir so‘z aytsam Tohirdan, Alpomishdan,
Baxshi elim, torim nuqra-kumushdan,
Tikandan ham guldan tilab bol senga
***Boshi toshlik so‘ray**, Istiqlol, senga.*

Ushbu matnda qo‘llanilgan boshi toshlik so‘ray maqoli boshing toshdan bo‘lsin maqolining biroz o‘zgartirilgan ko‘rinishidir. Bu orqali shoira Istiqlolga qasida yo‘llar ekan, umrboqiy bo‘lishini, mustaqilligimiz abadiy qolishini istagan. Boshi toshlik so‘ray maqolining 12 bandda takrorlanib kelishi asar qimmatini yanada oshirgan hamda ohangdorlik, ta’kidni kuchaytirgan.

Badiiy asar tilidagi maqollarning ma’noviy-uslubiy vazifalari o‘rganilgan ba’zi ishlar mavjud. Bular orasida Alisher Navoiy, Muqimiy, Abdulla Qahhor, Maqsud Shayxzoda asarlari tilida uchraydigan maqollarni tahlil qilishga bag‘ishlangan izlanishlar diqqatga molikdir.

Kuzatishlarimiz xalq maqollardan zamonaviy o‘zbek adabiy dostonlarida ham unumli foydalanganligini ko‘rsatdi. Shoiralarning xalq maqol va hikmatli iboralaridan bu kabi keng foydalanishining sababi uning aksariyat asarlari bilim, tarbiya, ma’rifat mavzusiga bag‘ishlanganligidir. O‘zbek tilida mana shu mazmun va g‘oyalarga bag‘ishlangan maqollar ko‘pchilikni tashkil qiladi. Bunday maqollar mavjud adabiyotlarda ham qayd qilingan:

Kim bilsin, savob deb urinishlar ham,
Zamona soziga o‘yinmi bari.
*Deydilar: **yaratgan eng ulug‘ hakam**,*
Hech qachon adashmas tarozulari.

Tahlillar jarayonida zamonaviy o‘zbek adabiy dostonlarida uchragan maqollarni shartli ravishda quyidagi xususiyatlarga ega ekanligini aniqladik:

1. O‘zgartirishsiz, aynan, o‘z holicha foydalanilgan maqollar.
2. Mazmun saqlangani holda shakli qisman o‘zgartirilgan maqollar.
3. Ham mazmuni, ham shakliga o‘zgartirishlar kiritilgan maqollar.

Shoiralarning lisoniy mahorati ularning ba’zi maqol darajasiga ko‘tarilishi mumkin bo‘lgan nutqiy tuzilmalarni yaratganligida yorqin ko‘rinadi. Zukkolik, mohirlik, lisoniy did talab qiladigan bunday harakat shoiralarning ona tilini yangi vositalar bilan boyitishga intilganidan darak beradi. Xullas, Zulfiya, Oydin Hojiyeva, Halima Xudoyberdiyevalarning xalq maqollaridan foydalanish borasidagi novatorligi ularning badiiy, lingvopoetik didi yuksakligidan dalolatdir.

ADABIYOTLAR

1. Абдуллаева А. Употребление народных пословиц в романе Абдуллы Каххара «Огни Кошчинара // Ўзбек
тилшунослиги масалалари. – Самарқанд: СамДУ, 1971. –№ 188. –Б. 82-85.
2. Berdiyorov H., Rasulov R. O‘zbek tilining paremiologik lug‘ati.-T: «O‘qituvchi», 11-b.
3. Жўрахонов А. Муқимийнинг халқ мақолларидан фойдаланишдаги маҳорати // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1974. –№ 4. –Б. 52-55.
4. Муталлибов С.Навоийдаги ҳикматли сўз ва иборалардан баъзи намуналар // Адабий мерос. –Тошкент, 1976. –№ 6. – Б. 67-75.
5. Ёриев Б. Шайхзода поэмасида мақол ва афоризмлар // Ўзбек тилшунослиги масалалари. – Самарқанд: СамДУ, 1977. –№ 325. –Б. 75-87.
6. O‘zbek xalq maqollari. –T.: Sharq, 2005. –509 b.

МЕКТЕПТЕ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНЕ ҚАЗІРГІ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ЕНГІЗУ

Караматов Б.Т., НауаиМПИ
Математика кафедрасының оқытушысы

Annotatsiya: maqola kompyuter texnologiyalari kabi o‘qitish texnologiyalariga bag‘ishlangan bo‘lib, ular o‘z navbatida matematika darslarida ko‘rgazmali rejimda, yakka tartibda va masofadan turib foydalanish mumkin. Ushbu rejimlar yordamida hal qilingan muammolar ko‘rib chiqiladi. Maqolada, shuningdek, an'anaviy o‘qitish tahlil qilingan, matematika darslarida kompyuter texnologiyalaridan foydalanishning kamchiliklari va afzalliklari ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: kasb-hunar ta'limi, kompyuter texnologiyalari, matematika o‘qitish metodikasi, individual rejim, ko‘rgazmali rejim, masofaviy rejim.

ВНЕДРЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ В ШКОЛЕ

Аннотация: статья посвящена таким технологиям обучения, как компьютерные технологии, которые, в свою очередь, могут использоваться на уроках математики в наглядном режиме, индивидуально и дистанционно. Рассмотрены задачи, решаемые с помощью этих режимов. Также в статье анализируется традиционное обучение, указываются недостатки и преимущества использования компьютерных технологий на уроках математики.

Ключевые слова: профессиональное образование, компьютерные технологии, методика преподавания математики, индивидуальный режим, демонстрационный режим, дистанционный режим.

IMPLEMENTATION OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF LEARNING AT SCHOOL

Annotation: the article is devoted to such teaching technologies as computer technologies, which can be used in mathematics lessons in demonstration mode, individually and remotely. The problems solved using these modes are considered. The article also analyzes traditional teaching, indicates its disadvantages and advantages of using computer technologies in mathematics lessons.

Key words: vocational education, computer technology, methods of teaching mathematics, individual mode, demonstration mode, remote mode.

Қазіргі қоғамның даму тенденциясы адам қызметінің әртүрлі салаларында ақпарат пен бұқаралық коммуникацияны белсенді пайдаланумен сипатталады. Бүгінгі таңда қоғам дамуының индустриалды кезеңінен ақпараттық кезеңге өтуінің негізі компьютерлік технология екені жалпы қабылданған. Технологиялық прогрестің тағы бір салдары кәсіби кадрларға қойылатын талаптардың артуы, тіпті күшейтілуі болды.

Кәсіптік білім берудің алдында қазіргі заманғы көп функционалды электрондық коммуникация құралдары негізінде оқушыларға математиканы оқытудың ұтымды технологияларын әзірлеу қажеттілігі тұр.

Дамыта оқыту идеяларын жүзеге асыру, оқушылардың танымдық іс-әрекетін белсендіру, оның тиімділігі мен сапасын арттыру, жалпы қоғамды ақпараттандыру жағдайында жастарды өмірге дайындау үшін компьютерлік технологиялардың мүмкіндіктерін пайдалану маңызды бағыттардың бірі болып табылады. кәсіптік білім берудегі зерттеулер.

Компьютерлік оқыту технологиялары білім берудің сапалы жаңа деңгейін қамтамасыз етуге, заманауи жоғары білімді білім мазмұнын ізгілендіруге және жалпы білім беру жүйесін ізгілендіруге бағыттауға арналған.

Білім беруде компьютерлік оқыту технологиясын тиімді пайдалану мәселесі педагогика ғылымында да, практикада да жеткілікті түрде қамтылды.

«Математиканы оқыту әдістемесі – оқу пәні ретіндегі математика ғылымы және әртүрлі жас топтарындағы оқушыларға математиканы оқыту процесінің заңдылықтары. Ол өзінің зерттеулері мен қорытындыларында педагогика, психология, математика сияқты әр түрлі ғылымдарға және математика мұғалімдерінің жалпылама практикалық тәжірибесіне сүйенеді». [1]

Жалпы оқу мақсаттарына сәйкес математиканы оқыту әдістемесінің алдында келесі негізгі міндеттер тұр:

1. Жалпы білім беретін мектепте математиканы оқытудың нақты мақсаттарын және оқу пәнінің мазмұнын анықтаңыз.

2. Мақсатқа жетуге бағытталған оқытудың ең ұтымды әдістері мен ұйымдастыру формаларын жасау.

3. Қажетті оқыту құралдарын қарастыру және оларды мұғалімдер тәжірибесінде пайдалану бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Осы тапсырмаларды қорытындылай келе, математиканы оқыту әдістемесі келесі үш сұраққа жауап беруге арналған деп айта аламыз:

1. Математиканы оқыту не үшін қажет?

2. Нені оқу керек?

3. Математиканы қалай оқыту керек?

Егер алғашқы екі сұрақ азды-көпті түсінікті болса және оларға арналған сұрақтар өте нақты және барлық дерлік математика мұғалімдеріне сәйкес берілуі мүмкін болса, онда үшіншісі әрбір жеке мұғалім үшін оған жеке көзқарасты талап етеді. Сонымен қатар, әрбір жаңа буын ұстаздар мен студенттерге математиканы нақты қалай оқыту керек деген сұраққа өз заманына сай жаңа, заманауи жауап қажет.

Дәстүрлі білім берудің кемшіліктеріне мыналар жатады:

• зейіннің шашырауына ықпал ететін баяндаудың сөздік әдістерінің басым болуы және оқу материалының мәніне назар аударудың мүмкін еместігі;

• математикалық материалды меңгерудің орташа қарқыны;

• есте сақтауды қажет ететін материалдың үлкен көлемі;

• математикадан сараланған тапсырмалардың болмауы және т.б.

Дәстүрлі математиканы оқытудағы кемшіліктерді оқыту үдерісін жетілдіру арқылы жоюға болады. Бұл мәселені шешудің бір жолы мұғалімнің жаңа ақпараттық технологиялардың мүмкіндіктерін пайдалануы болуы мүмкін.

Заманауи білім беру процесі мектептегі білім беру жүйесіне заманауи ақпараттық технологияларды белсенді түрде енгізуді талап етеді. Бұл білім алушының білім беру ортасының субъектісі ретінде студент тұлғасының дамуын ынталандыратын шексіз ақпарат көздеріне қол жеткізуге кепілдік береді.

Өзбекстан Республикасы тәуелсіздігінің соңғы бірнеше жылында дербес компьютерлер күнделікті өмірімізге берік орнықты. Бүкіл әлемде сияқты біздің елде де «қол» ой еңбегі компьютерлік жұмыспен алмастырылуда. Мұның салдары – еңбек нарығындағы жағдайдың өзгеруі. Қазіргі таңда жұмысқа қабылдаудың негізгі шарттарының бірі – компьютерді пайдалана білу. Сондықтан мектеп бітірушінің қазіргі өмірге оңай араласуы үшін компьютерлік технологиялардың дамуы мектепте жүзеге асады.

Қазіргі кезде республикамызда математиканы оқытуда компьютерлік технологияны қолдану көптеген мұғалімдерді алаңдатып отыр. Соңғы кездегі «компьютерлік бумға» қарамастан, мұғалімдер инновациялық технологияларды қолдануда үлкен мүмкіндіктерге де, осы мәселеге байланысты кейбір қиындықтарға да тап болуда. Бірақ, бәріне қарамастан, дербес компьютер математика мұғалімінің жұмысында үлкен көмек болып табылады және оны сабақта пайдалану өте әртүрлі болуы мүмкін.

Математика сабағында компьютерді демонстрациялық режимде, жеке режимде және қашықтағы режимде пайдалануға болады. Осы режимдерді пайдаланып нақты қандай тапсырмаларды орындауға болатынын қарастырайық.

1. Компьютерді демонстрациялық режимде пайдалану:

• Ауызша арифметика үшін, сабақтың басында мультимедиялық проектор арқылы әртүрлі тапсырмалар шешілгенде;

• Жаңа материалды түсіндіру кезінде, мұғалім мультимедиялық проектор арқылы жаңа материалды көрсеткенде;

• Мультимедиялық проектор арқылы үй тапсырмасын тексеру кезінде;

• Қателермен жұмыс істегенде және т.б.

2. Компьютерді жеке режимде пайдалану:

• Ауызша, жеке санау үшін;

• Бекіту кезінде;

• Жаттығу кезінде;

• Білім, білік және дағдыны дамыту кезінде;

• Қайталауда;

• Бақылау кезінде және т.б.

3. Компьютерді қашықтан пайдалану:

• Ғылыми-зерттеу қызметінде;

• Оқушылардың жобалық іс-әрекетінде;

• Үй тапсырмасын тексеру кезінде;

• Тест тапсырмаларын тексеру кезінде және т.б.

Сондай-ақ математика сабағында компьютерді пайдаланған кезде бес дидактикалық функцияны бөліп көрсетуге болады:

1. Тапсырманың қиындығына қарай оқушыларды дәрежелеу сұралатын жаттығуларды орындау;

2. Математика сабағында электронды тақта, мультимедиялық проекторды пайдалану;

3. Модельдеу;

4. Студент өз шешімін негіздей отырып, ұсынылған нұсқалардың ішінен таңдаған кезде зерттеу;

5. Басқа пәндер курсындағы математикалық есептеулер.

Ақпараттық технологиялар мыналарға ықпал етеді:

• Оқушылардың танымдық әрекетін белсендіру;

• Ойлаудың өзгермелілігін, математикалық логикасын дамыту;

• Оқушылардың ақыл-ой әрекетінің ізденіс пен зерттеуге бағытталған бағыттары.

Сондай-ақ сабақта оқу әрекетін арттырудың ерекше тиімді әдістерінің қатарында әртүрлі білім беру компьютерлік бағдарламалары бар, өйткені олар математиканы оқыту мен оқуда жаңа ақпараттық технологиялардың перспективалы қолданбаларының бірін жүзеге асырады. Олар дәстүрлі оқыту әдістеріне қарағанда сапалық артықшылықтарды қамтамасыз ететін деңгейде математика курсындағы маңызды ұғымдардың иллюстрацияларын ұсынады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. - М.: Народное образование, 1998. - 256 с.

2. http://methmath.chat.ru
http://www.sorboris.narod.ru
http://achair.omr.omskedu.ru
http://fmi.asf.ru
http://www.fmf.gasu.ru

BUXORO XONLIGIDAGI TA'LIM TIZIMINING XUSUSIY VA BOSHLANG'ICH TA'LIM MAZMUNIDAGI MEHNAT MADANIYATI

A.S.Sayitov

Umumiy pedagogika va psixologiya kafedrasi katta o'qituvchisi, NavDPI, O'zbekiston

Annotatsiya: maqolada XVI-XVIII asrlarda Markaziy Osiyo ijtimoiy- ma'naviy muhiti va Buxorodagi ta'lim - tarbiya mazmuni hamda kasb-hunar haqida fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Movarounnahr, ta'lim –tarbiya, madaniyat, hayot, kasb-kor, hunarmand, naqqosh-xattotlari, ta'rif.

Annotation: The article presents thoughts about the socio-spiritual environment of Central Asia in the XVI-XVIII centuries, as well as the content of education and training in Bukhara.

Keyword: Movarounnahr, education - upbringing, culture, life, profession, craftsman, painter, calligrapher, description

Annotatsiya: V state predstavlenы mыsli o sotsialno-duxovnoy srede Sredney Azii v XVI-XVIII vekax, a takje o soderjanii obrazovaniya i obucheniya v Buxare.

Klyuchevые slova: Movarunnaxr, obrazovanie, kultura, jizn, professiya, remeslennik, xudojnik, kalligraf, opredelenie.

XVI-XVIII asrlarda Markaziy Osiyo, xususan Buxoro xonligidagi ijtimoiy-ma'naviy hayot, rivojlanish va taraqqiyot mohiyatini shaxc tarbiyasi, uning har tomonlama barkamolligi g'oyasisiz tasavvur etib bo'lmaydi.

Jamiyat hamda hayot taraqqiyotidagi jarayonning faol ishtirokchisi hisoblangan ma'lum bir ijtimoiy tabaqaga mansub shaxslarning kamolotini ta'minlashga yo'naltirilgan g'oyalar, qarashlar ta'lim tizimidagi asosiy bo'g'inlardan biri bo'lgan, **aynan bir shaxsga yo'naltirilgan**, **xususiy ta'limda** rivojlantirilib, amalga oshirilgan.

Aynan ushbu davrda yaratilgan bebaho ma'naviy meros mazmuni, ilmiy tafakkur ne'matlari jamlangan asarlar qismlari sinchiklab o'rganilib, qiyosiy tahlil etilganda ular matnlarida o'z davrining iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy qarashlari o'z ifodasini topganligini ko'rishimiz mumkin.

Xususiy ta'limning asosiy mazmuni va maqsadini har bir yoshning pok, haqi halol, qo'li to'g'ri, nekbin, mehnatsevar va hunarli bo'lib voyaga etishi masalasi tashkil etadi. Buxoro xonligidagi ta'lim tizimining asosiy bo'g'inini tashkil etadigan xususiy ta'lim jarayonida asosan **hunarmandchilik, dehqonchilik, chorvachilik** yo'nalishidagi ta'lim turlari o'rgatilgan.

CHorvachilik bilan shug'ullanadigan qavmlarda shu sohaga doir hunar va malakalar o'rgatilgan. O'g'il bolalar mollarni boqish, urchitish, tuya,otlarni parvarishlab, ularni boshqara olish, uzoq yaylovlarga suruv haydash,chorvani darranda hayvonlar, qaroqchilardan muhofaza qilish, shuningdek, Vatan himoyasi maqsadid harbiy hunarni ham bilishlari, qiz bolalarga esa yungdan ip yigirish, urchuq va charxda ishlay bilish, har xil liboslar to'qish, tikishni bilishlari majburiy bo'lgan.

SHayboniylar davrida bunyod etilgan shaharlar qurilishi, turli imoratlar, koshonalar, qal'alar, xar xil inshootlarning bunyod etilishi jarayonining bayoni ham hunarni egallash va o'rgatish faoliyati yuksak darajada yo'lga qo'yilganligining dalilidir. Ushbu binolar haqida gap ketganda ularning hashami, naqshlari, bezaklari, hamda qandil, yoritgichlari tavsifi beriladi. Bu esa bizning sarzaminimizda me'morchilik san'ati ancha yuksak bo'lganligini tasdiqlaydi.

Ayni paytda bu dalillar ajdodlarimiz hunarmandchilikning barcha turlarini rivojlantirishga e'tibor berganliklarini ko'rsatadi.

Hunarmandchilik yo'nalishidagi xususiy ta'lim natijasida qurolsozlik, degrezlik, zargarlik, po'stindo'zlik, ranli metall va toshlarga ishlov berishdek ancha murakkab hunar turlari o'rgatilganligi diqqatga sazovordir.

XVI-asr Buxoro xonligida asosiy hunarmandchilik markazlari sifatida shaharlar katta ahamiyatga ega bo'lgan bo'lsa-da,ko'pgina yirik qishloqlarda ham hunarmandchilikning kundalik ehtiyoj uchun zarur sohalari rivojlangan edi.

Ilgarigi davrlarda bo'lganidek, xonlikning hunarmandchiligi sohasida **to'qimachilik** uning asosiy tarmog'i hisoblangan. Ushbu tarmoqning rivojlanishiga asosiy sabab, birinchidan soha uchun mahalliy xom ashyo manbalari – paxta, jun, ipak etarli darajada bo'lgan bo'lsa, ikkinchidan, ichki va tashqi bozorda, kundalik hayotda to'qimachilik mahsulotlariga talab katta edi.

Xonlikda ayniqsa bo'z, chit,olacha ko'p miqdorda tayyorlangan. Qarshi, Hissor, Baljuvon, Dehnov, Samarqand, Buxoro, SHahrisabz va ularning atroflarida ipak matolar tayyorlashga alohida e'tibor qaratilgan. Boshqa shahar va qishloqlarda ham ip yigirish, mato to'qish, tayyor kiyim tikish, gilam to'qish va boshqa to'qimachilik sohalari ancha rivojlangan. Manbalar ma'lumotlariga ko'ra, Buxoroning zarbof to'nlari, SHahrisabzning iroqi do'ppilari,Termizning harir matolari, Samarqand va Boysun hunarmandlarining ipak matolari xonlikdan tashqarida ham juda mashhur bo'lgan

Xonlik hunarmandchiligidagi muhim tarmoqlardan yana biri bu – **kulolchilik** edi. Xo'jlik tarqqiyotida muhim ahamiyatga ega bo'lgan kulolchilik xonlikning deyarli barcha hududlarida rivojlangan edi. Kulolchilik eng taraqqiy etgan markazlar Buxoro, Samarqand, Qarshi, SHahrisab, Urgut, Dehnov, G'ijduvon kabilar bo'lib, ularning mahsulotlariga ichki va tashqi bozorda talab katta bo'lgan. Xonlik kulolchiligida O'rta Osiyoning ko'pgina kulolchilik maktablariga xos bo'lgan manzaralar(turli gullar va o'simliklar tasviri), turli hayvonlar,qushlar, hashoratlar yoki ular tanasining bir qismini shartli ravishda tasvirlash kulol ustalar tomonidan keng qo'llanilgan.

Xonlik iqtisodiyotining **metallga ishlov berish** sohasi ham yaxshi rivojlangan. SHahrisabz, Urgut, Nurota, Bosun, SHerobod kabi tog'li tumanlardan ma'danlar qazib olingan bo'lib, ulardagi konlardan foydalanish ba'zi tanaffuslar bilan XX asr boshlariga qadar davom etgan edi.

Bu davrda xonlikdagi metallga ishlov berish taraqqiy etgan quyidagi to'rtta asosiy tarmog'i-temirchilik, misgarlik, cho'yan quyish va rixtagarlikni alohida ko'rsatish mumkin. **Temirchilik** sohasida ustalar qishloq

xo‘jaligida va kundalik turmushda ishlatadigan mehnat qurollari, harbiylar uchun jangovar qurollar yasaganlar. Xonlikning ko‘pgina shaharlarida Temirchi, Guzari, CHilangaron kami chilnagar-temirchilarning maxsus mahalla guzarlarining mavjudligi ushbu hunarmandchilik turining ancha tarqqiy etganligini ko‘rsatadi.

Xonlikning asosan yirik shaharlarida **misgarlik** ham rivojlangan. Mis xos ashyosi asosan Rossiyadan keltirilgan bo‘lib undan chilim idishlari, barkash, lagan, ko‘zacha, tog‘oracha kabi ko‘plab idishlar yasalgan hamda ular turli naqshlar bilan mohirona bezatilgan.

Buxoro amirligining metallga ishlov berish sanoatida **degrezlik**-cho‘yan quyishning alohida o‘rni bor edi. Bu soha ustalari asosan shaharlardagi maxsus guzarlarda yashaganlar. Ular cho‘yandan qozon, chiroq, manqaldon kabi buyumlar yasaganlar. Bronzadan buyumlar yasash –**rixtagarlik** ham xonlikning ko‘pgina shaharlarida taraqqiy etgan edi. Ushbu kasb sohiblari turli buyumlar va taqinchoqlar yasaganlar.

Undan tashqari xonlikda hunarmandchilikning boshqa ko‘pgina turlari ham rivojlangan. Xusuan Buxoro, Qarshi va SHahrisabz shaharlaridagi zargar ustalar tomonidan tayyorlangan zargarlik buyumlari, qimmatbaho toshlar, metal va turli xil shishalardan yasalgan taqinchoqlar xonlik va undan tashqari hududlarda ham mashhur bo‘lgan.

Ko‘nchilik ham yaxshi rivojlangan tarmoq hisoblangan. CHarmgar ustalar tomonidan yaxshi ishlov berilgan terilardan turli xil oyoq kiyimlari, bosh kiyimlar, po‘stin va nim po‘stin, turli xil meshlar (sut,suv, qimiz va b. uchun) tayyorlangan.

Xonlikning deyarli barcha hududlarida **yog‘och o‘ymakorligi** yaxshi rivojlangan. SHaharlarda mohir duradgorlar ko‘p bo‘lgan. Xonlikning shahar va qishloqlarida tayyorlangan hunarmandchilik mahsulotlari ichki bozor extiyojlarini ta’minlabgina qolmasdan ko‘p hollarda tashqi bozorga ham chiqarilgan.

Xullas, **xususiy ta’lim** - ta’lim tizimining uzviy va ajralmas bo‘g‘ini sifatida har bir yoshning mehnat tarbiyasi asosida jamiyatning to‘laqonli a’zosiga aylanishi, yuksak axloq sohibi bo‘lib voyaga etishi yo‘lida muhim o‘rinni egallab, ta’lim tizimining keyingi bosqichlari hisoblangan boshlang‘ich va yuqori ta’lim uchun poydevor vazifasini bajaradi.

XVI-XVIII asrlarda **boshlang‘ich ta’lim** asosan madrasi tipidagi ta’lim muassasalarida olib borilgan.

Boshlang‘ich ta’limda, **bilim sohalari** sifatida yozuv va o‘qishni o‘rganish, hisob va yulduzlar ilmini o‘rganish (arifmetika, falakiyot), kamondan o‘q otish, chavandozlik (harbiy bilim), diniy ahkomlarni bajara olish, qiroatni o‘rganish majburiy hisoblangan.

Ta’lim metodlari :

1.Og‘zaki, bayon qilish

“Qur’oni karim” hamda diniy kitoblar, shuningdek, mehnat tarbiyasi mazmunini o‘zida singdirgan pandnomalar matni ustoz-murabbiylar tomonidan og‘zaki tarzda yoddan bayon qilingan. Matnlarni bayon qilish shakli sifatida **hikoyat, rivoyat, nasihat, o‘git, qo‘shiqlar**dan foydalanilgan. O‘rganilgan yangi bilimlarni mustahkamlashga oid topshiriqlar berilgan.

2. Ko‘rgazmali

Boshlang‘ich ta’limda ko‘rgazmali usullardan keng foydalanilgan. Jumladan hisob (arifmetika)ni o‘rganishda hisob tayoqchalari, falakiyot ilmida osmon jismlarini ko‘rsatish va kuzatish, san’at sohasida musiqa asboblari, san’at asarlari, imoratlar, qoyaga o‘yilgan tasvirlar, naqqoshlik, xattotlik, kandakorlik, misgarlik, oltin va kumush, yog‘och o‘ymakorligi buyumlari va mahsulotlari, turli taomlar va pishiriqlar va h.k.z lar ko‘rgazma hamda ashyoviy dalillar vazifasini bajargan.

3. Amaliy

Boshlang‘ich ta’limdagi og‘zaki va ko‘rgazmali metodlar orqali olingan bilimlarni mustahkamlash maqsadida ta’lim jarayonida amaliy (mashq, topshiriq, muloqot, mustaqil ta’lim) usullaridan ham foydalanilgan. Bu usullar tarkibiga chavandozlik, kurash tushish, voizlik, dasturxonni bezash, mehmon kutish, shatranj va nard o‘ynash, ibodat qilish kabi ko‘plab amaliy mashg‘ulotlar kirgan.

Adabiyotlar

1. Muqimov Z. SHayboniylar va tasavvuf shayxlari / XVXVI asr tasavvuf namoyandalari ilmiy merosining ma’naviy-ma’rifiy qadriyatlarni yuksaltirishdagi o‘rni va ahamiyati. Samarqand, 2011, 16-18-betlar.
2. Ahmedov B.A. O‘zbekiston xalqlari tarixi manbalari (qadimgi va o‘rta asrlar) T.: O‘qituvchi. 1991., -212-6.
3. Homidiy, Hamidjon. Ko‘hna SHarq darg‘alari: Badiiy-ilmiy lavhalar.— T.:«SH arq», 2 004.-352 b.

ZAMONAVIY O‘ZBEK ADABIY DOSTONLARIDA DIALEKTAL QATLAM BIRLIKLARINING QO‘LLANILISHI

Shaxnoza IZBASAROVA
Navoiy davlat pedagogika instituti, katta o‘qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada adabiy tilning rivojida sheva va lahjalar o‘zining munosib o‘rniga ega ekanligi. Shevalar vositasida adabiy tilning boyisi hamda taraqqiy etishi. Xalq tilida qayd etilgan sheva, lahja, dialekt, adabiy til, milliy til kabi tushunchalarning o‘ziga xos jihatlari, o‘zaro munosabatlari, farqli tomonlari, shakllanish davrlari va ta’riflari anchagina o‘rganilgan va ular asosida bir qancha tadqiqotlar olib borilgan.
Kalit so‘zlar: sheva, lahja, dialekt, adabiy til, milliy til, mo‘ldir dialekti ,mo‘ltir-mo‘ltir leksemasi.
Аннотация: В данной статье диалекты и диалекты занимают свое место в развитии литературного языка. Обогащение и развитие литературного языка через диалекты. Конкретные аспекты, взаимоотношения, различия, периоды формирования и определения таких понятий, как диалект, диалект, диалект, литературный язык, национальный язык, зафиксированные в национальном языке, изучены достаточно много, и на их основе проведено несколько исследований.
Ключевые слова: диалект, говор, литературный язык, национальный язык, молдирский диалект, лексема молтир-молтир.
Annotation: In this article, dialects and dialects have an important place in the development of literary language. Enrichment and development of literary language through dialects. Specific aspects, mutual relations, differences, periods of formation and definitions of concepts such as dialect, dialect, dialect, literary language, national language recorded in the national language have been studied a lot, and several studies have been conducted based on them.
Key words: dialect, patois, literary language, national language, Moldir dialect, lexeme moltir-moltir.

Adabiy tilning rivojida sheva va lahjalar o‘zining munosib o‘rniga ega. Shevalar vositasida adabiy til boyiydi hamda taraqqiy etadi. Xalq tilida qayd etilgan sheva, lahja, dialekt, adabiy til, milliy til kabi tushunchalarning o‘ziga xos jihatlari, o‘zaro munosabatlari, farqli tomonlari, shakllanish davrlari va ta’riflari anchagina o‘rganilgan va ular asosida bir qancha tadqiqotlar olib borilgan.

Zamonaviy o‘zbek adabiy dostonlarida shoiralar xilma-xil so‘zlarni qo‘llashadi, ularning ma’lum qismi adabiy tilda ham, shevada ham ishlatilsa, ba’zi birlari faqat shevada yoki shevalararo qo‘llanadi. Shevada yoki shevalararo qo‘llanadigan so‘zlar dialektizmlar deyiladi. Shuning uchun ham badiiy asar tilidagi dialektizmlar, o‘zbek shevalarining lug‘at boyligi to‘la yig‘ib olinmaguncha, ayniqsa, o‘zbek shevalari lug‘ati tarkibidagi leksik qatlamlarning qonuniyatlari, bu qatlamlarning aniq chegarasi, o‘zaro miqdoriy munosabatlari va bir-biriga munosabatlari aniqlanmaguncha ayni bir tushunchani ifodalovchi shevalararo so‘zlarning adabiy tilga munosabatini chuqur ilmiy asosda aniq belgilash mumkin emas.

Ularda sheva vakillarining maqsadi, kasbi, ro‘zg‘ori, urf-odati, an’analari o‘z ifodasini topadi. Shevalarda qo‘llanadigan turli xil narsa va hodisalar nomlariga quyidagilarni ko‘rsatish mumkin: kiyim-kechak, rang, urf-odat, ovqat, harakat-holat va uy-ro‘zg‘or buyumlarining nomlari.

Shevada kiyim-kechak, rang, urf-odat, oziq-ovqat va uy-ro‘zg‘or buyumlarining nomlari turlicha bo‘lgani uchun ularni alohida o‘rganish kerak deb bilamiz.

Zamonaviy o‘zbek adabiy dostonlarida uchraydigan sheva leksikasiga oid birliklarni quyidagi ma’noviy guruhlarga ajratib, tahlil qildik: 1) kiyim-kechak nomlari; 2) belgi-xususiyat nomlari; 3) urf-odat nomlari; 4) oziq-ovqat nomlari; 5) harakat-holat nomlari; 6) uy-ro‘zg‘or buyumlari nomlari; 7) qurilish ashyolari nomlari; 8) joy nomlari; 9) qarindosh-urug‘ nomlari.

*Keksa ko‘zlarida **mo‘ldir** va **mo‘ldir***
Qotgan ko‘z yoshlarga boqardim hayron.
Bu sokin jussani kemirar ne sir,
Ne bois muttasil dillari vayron…

Ushbu konstruksiyada muayyan tasvir maqsadi bilan shevaga oid *mo‘ldir* so‘zi qo‘llanilgan. Mo‘ldir dialekti mo‘ltir-mo‘ltir leksemasining sheva ko‘rinishi sanaladi. Bu kabi so‘zlardan Zulfiya badiiy matnda qahramon xarakteri, milliy mansubligi, ichki dunyosi tasviri hamda voqea-hodisaga xoslik ta’kidini berish maqsadida foydalangan. Shuningdek, voqea bilan aloqador shaxsga ishora qilish yoki nutqiy vaziyat va unda ishtirok etayotganlarning milliy mansubligi haqida ma’lumot berish istagi bilan kiritilgan.

Shoira Oydin Hojiyeva dostonlarida lirik obraz yaratish hamda tabiat manzarasini aks ettirishda ichki kechinmalarini, his-tuyg‘ularini, tabiat va atrof-muhitda bo‘layotgan manzarani xalqchil til bilan ifodalaydi va bu bilan o‘quvchi ko‘z o‘ngida voqealanayotgan joy obrazli bo‘lib tasavvur uyg‘otadi:

Cho‘pkori uy
Paxsa devor

Oq pilladay yetilgan tut
Darvozasi bor naqshinkor
Ota meros, avlodga qut.

Ma’lumki, Buxoro viloyati va Navoiy viloyatining Qiziltepa tumanida qadim davrlardan buyon uylar *cho‘pkori*, ya’ni cho‘pdan yoki *paxsa* – somon qo‘shib ishlov berilgan loydan ishlangan g‘ishtlardan qurilgan. Sababi, u yerlarning sho‘rlik darajasi juda yuqori bo‘lganligi uchun shu taxlid qurilgan. Shoira esa bunga alohida urg‘u berish maqsadida ham shu so‘zdan foydalangan.

*“Toshtarozi” **yobonda** bir choq*
Chakalakzor bor edi ovloq.
Yulg‘un, shuvoq, ko‘ztikan, burgan –
Butazorda shoqol in qurgan.

Bu misrada keltirilgan “yobon” leksemasi etimologik jihatdan tojikcha so‘z bo‘lib, cho‘l, yovon mazmunida keltirilgan. Shuningdek, O‘rta Osiyoga doir tarixiy manbalarda va badiiy adabiyotda ko‘p uchraydi. Joy nomlari tarzida ham ishlatiladi. Ushbu matnda qo‘llangan sheva orqali “v” tovushining shevalarda “b” tovushiga aylanganini, misralarning qofiyalanishiga ham ajoyib tarzda qo‘shimcha ma’no berayotganini sezish qiyin emas. “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da ham ushbu leksemasining shevaga oid element ekanligi ta’kidlab o‘tilgan: **YOBON** shv. Dala, dasht. Kuz oqshomi to‘shalar sokin, pichan hidi anqir yobondan. Sh. Rahmon, Yurak sirralari. Zambaraklar yobonda bekor gumburlagani yo‘q, Bekor oqmadi qonlar... va o‘ldi mardonalar. Mirtemir.

Osh tortildi.
Ko‘pkari bo‘ldi,
Kurash tushdi nomdor polvonlar
*El-**hamsoya** yig‘ilib keldi*
*Yana to‘ldi uylar, **ayvon**lar...*

Zamonaviy o‘zbek adabiy dostonlarida qo‘llanilgan o‘zbek shevalarining lug‘at tarkibida fors-tojik tilidan o‘zlashgan so‘zlar boshqa o‘zbek shevalariga qaraganda ko‘p miqdorni tashkil etishi bilan ajralib turadi. Albatta, bunday so‘zlar badiiy matnga haqqoniylik, xalqonalik baxsh etishi bilan birga, o‘zbek shevalarining lug‘at tarkibini boyitish uchun ham boy manba bo‘lib xizmat qiladi. Kuzatishlarimiz jarayonida shunga amin bo‘ldikki, dostonlarda ishlatilgan shevalarning lug‘at tarkibida tojikcha so‘zlar turkiy so‘zlardan keyingi o‘rinda turadi. O‘zbek tilining boyishida ishtirok etgan bunday so‘zlarni tadqiq etish etimologik, leksik-semantik jihatdan ham muhimdir. N.A.Baskakovning bu boradagi fikrlari ham o‘rinlidir: “Turkiy tillardagi eron leksik elementlari Markaziy va O‘rta Osiyo territoriyalaridagi turkiy qabilalarning eron qabilalari bilan mustahkam aloqalari tufayli vujudga kelgan”. Ushbu matnda qo‘llanilgan hamsoya leksemasi ham fors tiliga mansub bo‘lib, uyi, hovli-joyi yonma-yon yoki yaqin bo‘lgan kishilar, oilalar, xonadonlarga nisbatan ishlatiladi, adabiy tildagi qo‘shni leksemasining shevadagi ko‘rinishidir. “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da ham ushbu leksema shevaga oid element sifatida keltirilgan: **HAMSOYA** [f. < A – d 1 l a – soya ostida birga: qo‘shni] *shv.* Yonma-yon hovlida yashovchi; qo‘shni. *Bir faqir bir badavlat odamga hamsoya ekan. «Ertaklar». Salom-alikdan so‘ng, albatta, hamsoyangiz «xo‘sh, xizmat?» deb so‘rashi tayin. Gazetadan. Bizda yo‘g‘i – hamsoyada, ularda yo‘g‘i bizda bor. Gazetadan.* Bu o‘rinda ijodkor asar tilidagi ba’zi xalqchil, sodda, ammo ta’sirchan vosita, jonli xalq tilini aniqlashga imkon bermoqda.

Bolasi-yu kuchuklari
*Bir **tavaqdan** yeydi osh-non...*

Ushbu matnda qo‘llanilgan uy-ro‘zg‘or buyumlari nomlarini ifodalovchi tavaq leksemasi o‘zbek adabiy tilidagi tovoq so‘zining sheva variantidir. Tovoq so‘zi etimologik jihatdan ko‘p iste’molda bo‘lgan. “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da quyidagicha sharhlanadi: **TABAQ** [a. – qopqoq; likop, lagancha] **1** esk. kt. ayn. **tovoq** – Osh misoli tabaqda ko‘z yoshi, Ko‘rmagi ko‘p, gurunchidan toshi. Muqimiy. Lochira-yu patirlar, shirinliklar, tabaqlarda et-u kulchatoy, kosalarda sho‘rvalar… Mirmuhsin, Me’mor. Buxoro va Navoiy viloyat shevalarida bu so‘z hali ham tabaq yoki tavaq shaklida ishlatilib kelinadi. Bu matnda ijodkor sheva so‘zlarini keltirish orqali lirik qahramonning hayot tarzi, turmushini o‘ziga xos, xalqchil til bilan ifodalaydi.

ADABIYOTLAR

1. Davronova M. Hozirgi adabiy jarayonda uslub poetikasi. Monografiya. – Toshkent: Navro‘z, 2019. – B. 136.
2. Enazarov T.J., Karimjonova V.A. va boshqalar. O‘zbek dialektologiyasi. –Toshkent, 2012. – B. 42–43.
3. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildli, 4-jild. – Toshkent: O‘zME, 2007. – B. 258.
4. O‘zbek xalq shevalari lug‘ati. – Toshkent: Fan, 1971.

BOLALAR TARBIYASIDA XALQ OG‘ZAKI IJODINING O‘RNI

Jabbarova Aziza Shixnazarovna
Buxoro innovatsiyalar universiteti pedagogika, psixologiya va sport kafedrasi o‘qituvchisi , O‘zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalar tarbiyasida xalq og‘zaki ijodining ilmiy nazariy ahamiyati sifatida tahlil qilinib, zamonaviy dunyoda bolalar tarbiyasida xalq og‘zaki ijodi haqida fikr mulohazalar yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Xalq og‘zaki ijodi, ertak, folklor, topishmoq, janr, doston, milliy qadriyatlar, bolalar qo‘shiqlari, izlanuvchan, mehr-oqibatli, yurtsevar, elparvar.

THE ROLE OF FOLK'S ORAL CREATION IN CHILDREN'S EDUCATION

Abstract: This article analyzes the scientific and theoretical importance of folklore in children's education and comments on folklore in children's education in the modern world.

Key words: folklore, fairy tale, folklore, riddle, genre, epic, national values, children's songs, inquisitive, compassionate, patriotic, spirited.

РОЛЬ НАРОДНОГО УСТНОГО ТВОРЧЕСТВА В ОБРАЗОВАНИИ ДЕТЕЙ

Аннотация: В данной статье анализируется научно-теоретическое значение фольклора в образовании детей и комментируются фольклорные аспекты образования детей в современном мире.

Ключевые слова: фольклор, сказка, фольклор, загадка, жанр, эпос, национальные ценности, детские песни, любознательные, сострадательные, патриотичные, воодушевленные.

Bola tarbiyasida xalq og‘zaki ijodining roli juda katta. O‘zbek oilalarida bolalar turli jahon va o‘zbek ertaklari bilan ulg‘ayadi. O‘zbek folklor bisotida bolalar uchun ertaklar bisyor. Bu yaxshi, albatta. Sababi hikoyalar bola tarbiyasida didaktik ahamiyatga ega bo‘lib, tasavvurini kengaytirishda, ezgu fazilatlar shakllantirishda roli katta. Lekin jahon tajribasi bilan solishtirilsa, o‘zbek oilalarda bola ta’lim-tarbiyasida xalq og‘zaki ijodining yana boshqa bir turi–bolalar qo‘shiqlaridan unumli foydalanilmaydi. Ingliz zabon mamlakatlar tajribasiga e’tibor berilsa, xalq bolalar qo‘shiqlari eng ko‘p tarqalgan va ommalashib ketgan janrlaridan biridir. Ular bolalar nutqini o‘stirishda, dunyoqarashini kengaytirishda, estetik didini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Mustaqil O‘zbekistonda milliy qadriyatlar tiklanayotgan hozirgi davrda xalq yaratgan merosini yosh avlod ongi shu o‘rinda tasavvur hosil qilish, umum insoniy qadriyatlarni hartomonlama o‘rgatish va tatbiq etishda vaqt talabi.

Rivoyatlar mavzu doirasi nuqtai nazaridan asoslanib, tahlillar, misollar bilan yoritilgan. Rivoyatlarni izchil o‘rganish va tatbiq etish yosh avlod kamoloti uchun muhim manba hisoblanadi. Latifa va topishmoqlar esa hozirjavoblikda, tez aytishlar so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilishda, maqollar so‘zga husn berishda, fikrni yorqin, ta’sirchan qilishda muhim ahamiyat kasbetadi. Xalqimiz o‘z quvonchini, shodligini yoki g‘am-hasratini o‘z qo‘shiqlarida yorqin aks ettirgan. Bolalar tasavvurini, fantaziyasini o‘stirishda ertaklar alohida o‘rin tutadi. Har birbaytiladigan ertak bolalarda yangicha taassurot qoldiradi. Bolalar ertak qahramonlariga o‘xshashga harakat qiladilar, sehrli narsalarga ega bo‘lishni istaydilar yoki o‘zlari sehrgarga aylanib qolishni va qahramon singari behisob kuch-qudratga qodir bo‘lishni orzu qiladilar. Ertaklar yordamida yaxshilik va yomonlik sahrolarida, adir-u tog‘liklarida sayohat qiladilar. Ana shu davrdan boshlab nima yaxshi-yu nima yomon ekanligini anglay boshlaydilar. Bolalar ulg‘aygan sari o‘zlaridan kichiklarga ertak aytib berishga, ularni aqlli, vazmin bo‘lishga, o‘jar, injiq qiliqlarini tashlashga undaydilar. Ular ham o‘zlarini kichik tarbiyachilar sifatida tutadilar. Umuman olganda, xalq og‘zaki badiiy ijodi katta-yu kichik, yosh-u qari uchun birdek donishmandlik majmuasi hisoblanadi. Asrlar o‘tsa-da, buyuk allomalarimiz asarlarida ta`lim-tarbiya masalalari badiiy ifodalansa-da, xalq tafakkurining mahsuli bo‘lgan folklor asarlari ma`naviy jihatdan olamshumul ahamiyat kasb etishda davom etaveradi. Ma’naviyat qadim zamonlardan inson dunyoqarashini, xatti-harakatini, jamiyatda tutgan o‘rnini, xalqqa, vatanga, atrofidagi odamlarga bo‘lgan munosabatini boshqaruvchi omil hisoblanadi. Ma’naviy qashshoq kimsa hayotda ro‘y berayotgan voqealarga loqayd bo‘ladi. Loqaydlik esa tuzatib bo‘lmas oqibatlarga olib keladi. Ma’naviy qashshoq odam uchun Vatan, xalq, oila kabi muqaddas tushunchalar yot. Shuning uchun keksa avlod, avvalo, farzandning ma’naviy dunyosini shakllantirish chorasini rejalashtirgan. Aslini olganda, xalq dostonlari, ertaklari, qo‘shiqlari, maqollari va boshqa o‘nlab janrdagi asarlar yosh avlodning ma’naviyatini boyitish, uni haqiqiy inson darajasiga yetishini ta’minlash maqsadini nazarda tutgan holda yaratilgan. O‘tgan asrgacha bugungi kundagi matbuot, o‘quv dargohlari, madaniyat markazlari, radio, televideniye, internet kabi ta’lim, ma’rifat tizimi bo‘lmagan. Bu vazifalarni bajarish, asosan, xalq og‘zaki ijodi zimmasiga yuklatilgan. Natijada, xalq og‘zaki ijodi xalq pedagogikasini tashkil etgan.Shu o‘rinda, bir savol kelib chiqadi: bizda xalq og‘zaki qo‘shiqlari yo‘qmi yoki o‘zbek oilalari farzand ta’lim-tarbiyasida shunchaki ulardan unumli foydalanmaydimi? Bizda bolalar xalq qo‘shiqlaridan faqat “Alla”dangina unumli foydalanadi. “Boychechak”, “Oftob chiqdi olamga”, “Chamandagul” kabi xalq qo‘shiqlarimiz bor albatta, lekin bolalar u yoq-da tursin, ota-onalar ham bilmaydi. Avvallari bolalarbop faqat bir-ikkita ashulalar keng tarqalgan edi. Ular ham bo‘lsa rus xalqidan o‘zlashtirilgan (“Qo‘g‘irchog‘im Natasha” singari) yoki keyingi davrlarda yaratilgan ashulalardir (masalan, Shukur

Sa`dullaning 50-yillarda “Yomg‘ir yog‘aloq” she’ri asosidagi).Ertaklar –yaxshilikka yetaklar, deb xalqimiz bejizga aytishmagan. Ertak-larning tarbiyaviy ahamiyati katta. Ertaklarda voqealar asosan mo‘jizali tarzda ifodalanadi. Binobarin, mo‘jiza yoki fantaziya voqea va hodisalarni hayot bilan bog‘lab, haqiqat, ozodlik, to‘g‘rilik, odamiylik kabi didaktik g‘oyalarni tashviq etadi, syujet rivojiga kuch bag‘ishlaydi, tinglovchi e`tiborini o‘ziga jalb qilib, ajoyibotlar olamiga olib kiradi, shirin tuyg‘ular dunyosiga g‘arq etadi. Umumlashtirilgan holda ertakka xos quyidagicha ta`rif e`tirof etilgan: “Hayot haqiqati bilan bog‘liq bo‘lib, fantastik hamda hayotiy uydirmalar asosiga qurilgan, didaktik g‘oya tashuvchi og‘zaki hikoyalar ertak deb ataladi.” Darhaqiqat, ertaklar bolalarga mo‘ljallangan ijod turi bo‘lib, ularni tuzilishi jihatidan bolalarning yosh xususiyatiga ko‘ra quyidagicha tasniflash mumkin: Kichik yoshdagi bolalar ertaklari (2 yoshdan 6 yoshgacha); O‘rta yoshdagi bolalar ertaklari (7 yoshdan 11 yoshgacha); O‘smir yoshdagi bolalar ertaklari (12 yoshdan 16 yoshgacha). Maqol va topishmoq -bu ikki tushuncha inson tafakkurining shakllanishida katta ahamiyatga ega. Maqollar insonni axloq-odobga o‘rgatsa, topishmoqlar uni mantiqiy fikrlashga, topqirlikka, hozirjavoblikka undaydi. Maqol inson nutqini bezaydi (xalqimizda “So‘z ko‘rki maqol”, deb bejiz aytilmagan), uning ta’sir kuchini oshiradi. Biror-bir fikrni uqtiriShda ishlatilgan maqol uni chuqur o‘zlashtirishga xizmat qiladi. Maqollar pandnasihatlar, tarbiyaviy suhbatlarda o‘git sifatida ham keladi. Shuning uchun uni «Otalar so‘zi» ham deyishadi. Buning boisi, har bir maqol ota-bobolarimiz tomonidan yaratilib, bir necha mingyilliklar davomida sayqal topib kelayotgani, yaxshilik, ezgu ishlarga undaydigan bebaho ma’naviy boyligimiz ekanidir.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini xalq og‘zaki ijodi asosida tarbiyalash, milliy urf – odat, an’ana, qadriyat va milliy –ma’naviy meroslarimizni o‘quvchilarga xalq og‘zaki ijodidagi janrlar yordamida yetkazib berishimiz bizning bosh vazifamizdir. Yetuk salohiyatli, erkin fikrlay oladigan, vatanga sodiq, qat’iy hayotiy qarashga ega yosh avodni tarbiyalash jamiyat oldidagi burchdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI.

1.ImomovK., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. O‘zbek xalq og‘zaki poetic ijodi. –Toshkent,” O‘qituvchi”, 1990.

2.Jumaboyev M. “Bolalar adabiyoti va folklor”. –T.,O‘qituvchi, 1990.

3.Madayev O., Sobitova T. Xalq og‘zaki poetik ijodi. –Toshkent: ”Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2003.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA INTEGRATSIYALASHGAN TA’LIMNI AMALGA OSHIRISH.

Omonboyeva Meruyert Erkin qizi

Navoiy davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi.Navoiy, O‘zbekiston

Annotatsiya: Bolalarning tabiat va kundalik hayotdagi barcha narsalarning bog‘liqligini ko‘rishga o‘rgatish kerakligini o‘qituvchi sezadi, biladi.Shunday ekan, ta’lim integratsiyasi hozirgi zamon talabiga javob beradimi kabi savollar dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.Ushbu maqolada integratsiyalashgan ta’limni amalga oshirishdagi chora tadbirlari haqida ma’lumot keltirilgan.

Kalit so‘z: ta’lim, integratsiya , fanlarora aloqa ,integratsiyalashgan ta’lim tarixi, chegaraviy bilim, bilim, ko‘nikma, so‘rovnoma, malaka.

ВНЕДРЕНИЕ ИНТЕГРИРОВАННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НАЧАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ.

Абстрактный:Педагог осознает и знает, что необходимо научить детей видеть связь между природой и всем в повседневной жизни.Поэтому очень важными становятся вопросы о том, отвечает ли образовательная интеграция требованиям сегодняшнего времени.В данной статье интегрированное образование реализована информация о мерах по увеличению.

Ключевые слова: образование, интеграция, междисциплинарная коммуникация, история интегрированного образования, пограничные знания, знания, умения, анкета, компетентность.

INTRODUCTION OF INTEGRATED EDUCATION INTO PRIMARY EDUCATION.

Abstract: The teacher recognizes and knows that the child needs to learn to see the connection between nature and everything in everyday life. Therefore, it is very important to ask questions about the topic, which answers the need for educational integration of today's time.

Key words: education, integration, interdisciplinary communication, history of integrated education, border knowledge, knowledge, skills, questionnaire, competence.

Mustaqillik yillarida suveren mamlakatimizda, jamiyatimizda ijtimoiy-siyosiy va boshqa jabhalarda tub o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda. Ulardan biri ta’lim sohasidir. Har qanday bosqichda ham yosh avlodga ta’lim va tarbiya berish jamiyat oldidagi eng muhim va mas’uliyatli vazifa bo‘lib qoladi. Binobarin, mamlakatimiz taraqqiyoti va modernizatsiya yo‘lidagi yangiliklar, turli o‘zgarishlar mamlakatimiz ta’lim sohasiga ham o‘z ta’sirini o‘tkazmoqda. Jahon ta’lim makoniga intilishlar, jamiyat taraqqiyotidagi yangi sharoitlar, yangi muammolar, o‘zgaruvchan hayotga moslashish zarurdir. Zamonaviy ta'limning kelajagi jamiyat taraqqiyoti,

jamiyatda to‘plangan va doimiy ravishda o‘sib borayotgan ma'lumotlar miqdorining xilma-xilligi bilan belgilanadi. Integratsiya, ya’ni integratsiya degani: (lotincha restavratsiya, to‘ldiruvchi, yaxlit so‘zidan) – pedagogik bir butunlikni shakllantirish, bilimlarni tizimlashtirish va to‘plashda turli fanlarni birlashtirish. Ta’lim sifati va saviyasini har tomonlama yuksaltirish, yangicha fikrlash, o‘qitish va tarbiyaning yangi texnologiyalarini kundalik faoliyatida qo‘llay oladigan ijodkor, mehnatsevar o‘qituvchilarning mehnati samarali bo‘ladi.

Mamlakat kelajagi bilimli avlodda. Binobarin, ta’lim sohasida yangi islohotlarni amalga oshirish pedagoglar jamoasining umumiy vazifasidir. Binobarin, o‘qituvchilar yangi yo‘nalishda ishlashlari, o‘z ijodkorliklarini ishga solib, o‘qitish usullarini yangi kanalga aylantirishlari, pedagogik mahoratlarini qayta qurishlari kerak. Bu borada ishlar olib borilmoqda. Orqada qolmaslik uchun har bir yangilikni qabul qilish to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri bo‘ladimi, shu paytgacha erishgan yutuqlarimiz va tajribamizni qanday uyg‘unlashtirish haqida o‘ylar ham bizni bezovta qilishi mumkin. O‘tgan kunlar tajribasiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, kechagi kun bugunga o‘xshamaydi, bugun ham ertangi kunga o‘xshamaydi. Chunki fan taraqqiyoti, ta’lim mazmunidagi o‘zgarishlar, hayot talablari, o‘quvchilar didi muttasil oshib bormoqda. Har qanday jamiyatda hal qiluvchi omil shaxs va shaxs bo‘lib qoladi. Ko‘p asrlik ma’naviy qadriyatlarimizni, boyliklarimizni sarhisob qilish, ularni puxta egallash, yosh avlod ongiga ezgu fazilatlarni singdirish bugungi kun o‘qituvchilarining asosiy burchidir.

Integratsiya - qismlarni bir butun bo‘lib chiqishi uchun birlashtirish, bir butun bo‘lishi uchun ularni birlashtirish. Shu nuqtai nazardan qaraganda, ayrim fanlarga oid materiallar ma’lum bir fan doirasida alohida o‘qitilgandan ko‘ra, ularning mazmuni har tomonlama va yaxlit bo‘lgan tarzda o‘qitilishi maqsadga muvofiqdir. Integratsiya – materialni har tomonlama o‘zlashtirish, darsda olingan bilimlarni hayotiy amaliyotda qo‘llashning samarali usulidir. Shu bilan birga, o‘quvchining aqliy, axloqiy, estetik qarashlarini charxlashda, o‘quv davridan unumli foydalanishda, o‘quv jarayonini boshqarishda juda qo‘l keladi.

Keling, fanlararo aloqaga asoslangan integratsiyalashgan ta’lim tarixini ko‘rib chiqaylik. Bu fikr Ya.A.Komenskiydan boshlanadi. Buyuk didakt: “Bir-biri bilan bog‘liq bo‘lgan narsalarni o‘sha bog‘lanishni ko‘rsatib o‘rgatish kerak”, degan. Mashhur ustoz fanlar o‘rtasidagi bog‘liqlikdan foydalanib, yaxlit o‘qitish asosida o‘qitish jarayonining birligiga erishish mumkinligini aytdi. Ko‘pgina o‘qituvchilar bu g‘oyaga qo‘shilishdi va uni yanada rivojlantirdilar. V.Ya. Staharin, N.F. Bunakov, V.I. Vodovozov va boshqalar. pedagog olimlar fanlarni integrallashgan o‘qitish usullarini davom ettirdilar va taklif qildilar

Bu tushunchaning etimologik ma’nosi (“integratsiya” – lot. unintegratio) “tiklanish”, “to‘ldirish” degan ma’noni anglatadi, pedagogikada bir necha nuqtai nazardan ko‘rib chiqiladi:

• integratsiya - ta'limning tizimli prinsipiga muvofiq, puxta o‘ylangan pedagogik jarayon.

• integratsiya - tarkibni takrorlashdan qochish; ta'lim jarayonida unga mantiqiy izchillik tamoyili bo‘yicha dasturdagi fanlarni tuzish va turli fanlarni o‘qitishda "chegaraviy bilimlarni" muvofiqlashtirish orqali erishish mumkin;

• integratsiyalashning ahamiyati, integrasiyalashtiriladigan fanning o‘quv rejasiga muvofiq, o‘quvchilar sifatli ta’lim olish bilan birga, ularning bilish qobiliyatini rivojlantiradi, tabiatning birlashgan ilmiy qiyofasi haqida tushuncha hosil qiladi, bilimlardan samarali foydalanish uchun zarur ko‘nikmalarni egallaydi, kelajakda olingan bilimlar va uning rivojlanishi.Hozirgi kunda bilimlarning integratsiyalashuvini ta’minlash, uning ilmiy darajasini,

umuman olganda, o`quvchining bilish faoliyatiga xos ko`nikmalarni shakllantirish dolzarb muammoga aylanib bormoqda.Boshlang‘ich sinf fanlarini kompleks o‘qitishni tashkil etish, fanlar tizimini bir kanalga integratsiyalash bolaning intellektual tafakkurini boyitish bilan birga, butun insoniyat manbai birligi to‘g‘risida ilmiy nuqtai nazarni shakllantirish imkonini beradi.

Bilimlarni integrasiyalash yo‘nalishi turli predmetlarning individualligini oldini olish va fanlararo umumiy manfaatlarni birlashtirilgan bo‘limlar bilan birlashtirgan integral bloklarni yaratish orqali bilim mazmuni strukturasini va uning ilmiy asoslarini, ilmiy tushunchalarni ilmiy qarashlar asosida sintez qilishdan iborat.

Integratsiyalashgan darslarini tayyorlash va o‘tkazish jarayonida bilim ko‘plab ma’lumotlar bilan to‘ldiriladi: bilim manbai sifatida darsga kiritilgan fanlar, qo‘shimcha adabiyotlar, tadqiqotlar, bolalarning oldingi bilimlari, tajribasi, o‘qituvchining tushuntirishi, o‘quvchilarning javoblari va boshqalar.Boshlang‘ich sinflarda o‘tkaziladigan fanlarning asosiy maqsadi o‘quvchi shaxsini shakllantirish, ularni atrof-muhit go‘zalligini badiiy shakllar orqali anglashga tarbiyalashdan iborat.

Darsning mazmuni puxta va maqsadli ravishda farqlanadi, ayrim turlarini kiritish va boshqalarini olib tashlash mavzuga qat’iy muvofiq amalga oshiriladi, bu uning mazmuni yaxlitligi va samaradorligining zarur shartidir. O‘quvchilarning tevarak-atrofni bilishida alohida o‘rin tutadigan fanlardan biri “Dunyoshunoslik” fanidir. Mazkur fan mazmunida insonning tabiat, jamiyat va boshqa odamlar bilan axloqiy-huquqiy munosabatlariga alohida ahamiyat berilib, o‘quvchilarni ana shunday munosabatlarga, hayotga, sog‘likka malakali munosabatda bo‘lishga tarbiyalash ko‘zda tutilgan.

Ayniqsa, bu fan ona tili, rasm, tasviriy san’at, musiqa fanlari bilan uzviy bog‘langanda ijobiy natijaga erishish mumkin.

“Tabiat” blokidagi dunyoshunoslik fanining mazmuni ona tilidagi tabiat obyektlari, hodisalari, go‘zal manzaralari, o‘simlik va hayvonlar tasvirlangan asarlar, topishmoqlar, maqollar, ertaklar, rivoyatlar orqali o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ularni muhofaza qilish zaruriyatini bayon etadi. Agar qozoq tili faniga to‘xtaladigan bo‘lsak, bu mavzuni ko‘pincha ona tili, dunyoshunoslik, tasviriy san’at darslari bilan bog‘lash mumkin.

Integratsiya jarayonlarini amalga oshirish quyidagi asoslar yordamida amalga oshirildi.

И. Fanlararo integratsiya.	Maqsad: 1. Mavzular orasidagi integratsiya uchun asos bo‘ladigan boshqa fan elementlarini aniqlang va birlashtiring. 2. O‘quvchilarning qiziqishlari va faoliyatini har tomonlama rivojlantirishga ta’sir etuvchi har xil turdagi topshiriqlarni yaratish.	**Tugallangan ishlar:** 1) Ikkinchi sinfda har xil fan elementlarini bog‘lash uchun kartoteka yasadim. 2) Shu bog`lanishdan kelib chiqib, o`quvchilarning bilim, bilim va malakalarini har tomonlama rivojlantirishga ta`sir etuvchi topshiriqlar tuzdim.

Misol: 3-sinfda integratsiyalashgan dars (matematika va tabiatshunoslik) fragmenti.
Dars mavzusi: Harakat bilan bog‘liq muammo.
O‘qituvchi: Keling, ko‘phadli sonlarni eslaylik. Quyidagi raqamlarni daftaringizga yozing: 40204506, 326925, 150000000, 32482. Raqamlarni o‘sish tartibida o‘qing.Eng katta sonni o‘qing. Bunday katta raqam nimani anglatishi mumkin (bolalarning o‘zlari ularga taxminlarini aytadilar).
O‘qituvchi: Bu raqam bu yerdan quyoshgacha bo‘lgan masofani bildiradi.Bu juda katta raqam, buni tasavvur qilish qiyin.Agar biz quyoshga aravada borsak, buning uchun 500 yil kerak bo‘lardi. Bu necha asr?
O‘qituvchi: Bu raqam bu yerdan quyoshgacha bo‘lgan masofani bildiradi.Bu juda katta raqam, tasavvur qilish qiyin. Aravada quyoshga borishimiz uchun 500 yil kerak bo‘lardi. Bu necha asr?
Bolalar: - 5-asrgacha.
Endi bu yo‘lni bosib o‘tish uchun 5 barobar kamroq vaqt ketadi. Bu qancha?
Bolalar: 100 yil.
O‘qituvchi: Agar u samolyotda bo‘lsa, u 10 yil davomida uchishi kerak. Necha oy o‘tdi?
Bolalar: -120 oy.
O‘qituvchi: - Agar u raketa bo‘lsa, u 1 yilda yo‘lga chiqadi. Yilni kunlar bilan o‘lchasak, necha kun?
Bolalar: - 366 kun
Shunday qilib, biz hozirgi darsliklarimizda turli fanlarning integratsiyalashuvini ko‘rishimiz mumkin.
Bu o‘quv qo‘llanmalar o‘quvchilarning har tomonlama bilimli, yetuk shaxs bo‘lib yetishishiga xizmat qiladi.

Keyingi qadam integratsiyaning maqsadi va vazifalarini aniqlash edi. Ushbu muammoni hal qilish uchun men 4 sinflarda so‘rovnoma o‘tkazdim.

So‘rovnoma mavzusi: O‘quvchilarning o‘quv fanlari bo‘yicha fikrlarini aniqlash.

So‘rovning maqsadi

1. Har tomonlama yetuk shaxsni aniqlash
2. O‘quvchilarni o‘qishga rag‘batlantirishda fanlarni o‘qitishning rolini aniqlash;
3. O‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini integratsiyalashuvi uchun mumkin bo‘lgan hamkorlikka olib keladigan mavzularni aniqlang.

• Anketa savollari:

Sevimli fanlaringizni o‘sish tartibida joylashtiring.

Rus tili
Jismoniy tarbiya
Qozoq tili
Mehnat
Dunyoshunoslik
Ingliz tili
Musiqa
Matematika

Nega sizga bu fanlar yoqadi?

• So‘rovnoma natijalari: O‘quvchilarning fanga qiziqishi natijalari quyidagicha:
Matematika 88%;
Ingliz tili 65%;
Jismoniy tarbiya 81%;
Qozoq tili 77%
Dunyoshunoslik 68%

Mehnat 70%

Musiqa 50%;

Rus tili 83%;

• So‘rovnomaning natijalarini hisobga olgan holda men o‘z oldimga quyidagi vazifalarni qo‘ydim:

1. Fanga oid umumiy mavzularni aniqlash, ularni integrasiya usuliga ko‘ra tartibga solish.

2. O‘quvchilarning fanga qiziqishi va faolligini oshiradigan ko‘rgazmali qurollar (darajali topshiriqlar, testlar, o‘z-o‘zini ishlash uchun kartochkalar va boshqalar) tayyorlash.

• 2-sinf qozoq tili fanlararo integratsiyalashgan dars 2-sinf qozoq tili.

Dars mavzusi: Antonim nima?

Maqsadi: antonim so‘zlarni farqlash va ularning ma’nosini tushunish, nutq davomida ulardan foydalanish, manbalar (lug‘at,ensiklopediya, kutubxona, internet) va ma’lumotlarni qanday topishni aniqlash, berilgan mavzu/savol bo‘yicha ma’lumotlarni tanlash.

Dars turi: Integratsiya

Fanlararo aloqa: ona tili, dunyoshunoslik

Bunday yaxlit ta’limni tashkil etish bilim mazmuni, atrofdagi dunyo tushunchalari va uni bilish usullarini o‘zida mujassamlashtirgan bilim, malakalar tizimining birligini ta’minlaydi, mantiqiy tafakkurni shakllantiradi,o‘quvchining umumiy rivojlanishi uchun sharoit yaratadi.

Shunday qilib, ta’lim jarayonini tashkil etishda integratsiya tamoyillaridan foydalanish:

— bilim olishga qiziqishni oshirish;

— bilim, ko‘nikma va malakalarni samarali darajada shakllantirish;

— til kompetensiyasini rivojlantirishga yordam beradi.

• Xulosa

Demak, o‘quv jarayonidagi integratsiya turli fanlar o‘rtasidagi doimiy aloqalarni mustahkamlash va sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda ilgari olingan bilimlarni bog‘lash maqsadida tizimli ravishda amalga oshiriladigan jarayondir.

Nutqim oxirida men hamkasblarimni barcha shubha va qo‘rquvlarni chetga surib, o‘qitish jarayonida yangi usullardan foydalanish va integratsiyalashga taklif qilaman. Eng muhimi, integratsiyalashgan darslaringiz davomida kichkintoylaringizning ijodiga guvoh bo‘lishingiz mumkin va ularning quvonchli chehralari sizning izlanuvchanligingiz va ijodkorligingiz samarasidir.

Adabiyotlar:

1. Xudoyberdiyev SH., D.Botirova. Boshlang‘ich sinflarda integrasiyalashgan darslarning maqsad va vazifalari hamda fanlararo aloqalarning ahamiyati.

2. Jaylauova M., Abuova A. Fanlararo aloqa / Boshlang‘ich maktab

2004 yil. № 4. 22-24-betlar

3.Boshlang‘ich sinflarda integratsion o‘qitishning o‘ziga xos xususiyatlari.

4.Sydykova B.T. 5-6-sinf o‘quvchilarida fanlararo aloqalar asosida mustaqillikni shakllantirish // Muallif avtoreferati. 2001 yil.

5. Zavatskaya G.S. Rus tilini o‘qitish metodida sub'ektlararo muloqotning o‘rni // Ta'limda menejment. 2006. No 2. 36-42-betlar.

AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANIB BOSHLANG‘ICH TA'LIM FANLARINI O‘QITISHNI TASHKIL ETISH

Abdullayeva Yulduz Izzatullayevna

NavDPI O‘zbek tili va adabiyoti fakulteti talabasi. Navoiy, O‘zbekiston

yulduzabdullayeva688@gmail.com

Ilmiy rahbar: **Tursunov Shavkat Xusenovich**

NavDPI informatika kafedrasi o‘qituvchisi. Navoiy, O‘zbekiston *Xusenovich@navdpi.uz*

Annotatsiya. ***Ushbu maqolada axborot texnologiyalari foydalanib boshlang‘ich ta’lim fanlarini o‘qitish va dasturiy taminotlari haqida tafsiyalar keltirilgan.***

Kalit so‘zlar: SMM, metodlari, informatika, boshlang‘ich, kasbiy kompetentlik, motivatsion, kognitiv, operatsion, refleksiv, indikator.

ОРГАНИЗАЦИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРЕДМЕТОВ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация. В данной статье представлена информация о преподавании предметов начального образования с использованием информационных технологий и программного обеспечения.

Ключевые слова: СММ, методы, информатика, исходная, профессиональная компетентность, мотивационная, когнитивная, оперативная, рефлексивная, индикаторная.

ORGANIZING TEACHING OF PRIMARY EDUCATION SUBJECTS USING INFORMATION TECHNOLOGIES

Annotation. This article provides information about the teaching of primary education subjects using information technologies and software.

Keywords: SMM, methods, informatics, initial, professional competence, motivational, cognitive, operational, reflexive, indicator.

Informatika va AT fani umumta'lim tizimida asosiy integratsion mexanizm vazifasini bajaradi, tabiiy, ilmiy-texnik, texnologik, tadbirkorlik va gumanitar fanlar doirasida olgan bilimlarini metapredmet darajasida qo‘llashni o‘rgatadi va umumiy o‘rta ta'limning amaliy jihatlarini kuchaytirishga yordam beradi. Mamlakat iqtisodiyotining samarali rivojlantirish kafolatlaridan biri jahon bozorida ta'lim tizimining raqobatbardoshligini raqamli texnologiyalar va zamonaviy usullarni joriy etish orqali ta'minlashdir. Informatika va AT o‘quv predmetining maqsadi: o‘quvchilarning iqtidorini, kreativ fikrlashga yo‘naltirish, fan-texnika taraqqiyoti, muhandislik, matematika va fizik bilimlarni kundalik hayotga tatbiq eta olish salohiyatini, ularda milliy, umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishga erishish; o‘quvchilarning amaliy faoliyatlarini bog‘lagan holda loyihalashtirishga yo‘naltirilgan ijodkorligini tarbiyalash, yangiliklar yaratishga bo‘lgan ko‘nikmalari, muhandislik masalalarini yechish borasida nostandart va samarali yechimlarni topish ko‘nikmalarini namoyon qilish va rivojlantirishdan iborat [1: - 12b].

Jahon ta'lim tizimida fan va innovatsiya faoliyatining yutuqlaridan keng foydalanish, jamiyat va davlat hayotining barcha sohalarini izchil va barqaror rivojlantirish mamlakatning munosib kelajagini barpo etishning muhim omili. Yuqori kasbiy kompetentlikka ega, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, ta'limda innovatsiyalar, o‘qitishning zamonaviy, interaktiv va ijodiy uslublarini keng joriy etish o‘quvchilarning motivatsion, kognitiv, operatsion, refleksiv va o‘z-o‘zini baholash kabi indikatorlar asosida ilmiy izlanishlarni amalga oshira oladigan qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi [1:15]. Shu sababli, umumiy o‘rta ta'lim muassasalari o‘quvchilarini boshlang‘ich ta'lim fanlarini o‘qitishda axborot texnologiyalardan foydalanishga o‘rgatish va doimiy ravishda faolligini oshirib borish lozim. Biz quyida boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga “SMM (Social Media Marketing – Ijtimoiy media marketing haqida” mavzusini o‘qitishda interfaol metodlarni qo‘llash bo‘yicha tavsiyalarni keltiramiz.

Darsning qiziqtirish (motivatsiya) bosqichida sinf doskasida sana, mavzu va qiziqtirish uchun savollar yoziladi. Har bir qatorga 1 tadan savol tashlanadi va “Aqliy hujum” metodi yordamida javoblar tahlil qilinadi (1-rasm). Yangi mavzudan oldin o‘quvchilarning shu mavzuga oid bilimlari aniqlab olinadi**.**

“Aqliy hujum” metodi. Bu metod birorta muammo bo‘yicha o‘quvchilar tomonidan bildirilgan erkin fikr va mulohazalarni to‘plab, ular orqali ma'lum bir yechimga kelinadigan metod hisoblanadi. Ushbu metod to‘g‘ri va ijobiy qo‘llanilganda, o‘quvchini erkin, ijodiy va nostandart fikrlashga o‘rgatadi. [2: 23]. “Aqliy hujum” metodidan foydalanilganda o‘quvchilarning barchasini jalb etish imkoniyati bo‘ladi, shu jumladan, o‘quvchilarda muloqot qilish, munozara olib borish madaniyati shakllanadi. O‘quvchilarda o‘z fikrini faqat og‘zaki emas, balki yozma bayon etish mahorati, mantiqiy va tizimli fikr yuritish ko‘nikmasi rivojlanadi. Bildirilgan fikrlarning baholanmasligi o‘quvchilarda turli g‘oyalarning shakllanishiga olib keladi. Metod o‘quvchilarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun xizmat qiladi. “Aqliy hujum” metodini olib borish bosqichlari:

1.O‘quvchilarga savol tashlanadi va ulardan shu savol bo‘yicha o‘z javoblarini (fikr, g‘oya va mulohaza) bildirishlari so‘raladi.

2.O‘quvchilar savol bo‘yicha o‘z fikr-mulohazalarini bildirishadi. 3.O‘quvchilarning fikr-g‘oyalari (magnitafon, videotasma, rangli qog‘ozlar yoki doskada) to‘planadi.

4.Yuqorida qo‘yilgan savolga aniq va to‘g‘ri javob tanlab olinadi.

1	Media marketing deganda nimani tushunasiz?
2	SMM nima, u haqida nimalarni bilasiz?
3	SMMning qanday imkoniyatlari mavjud?
4	SMMning asosiy vazifalari nimada iborat deb o‘ylaysiz?
5	Ijtimoiy media marketingning farqli jihatlarini aytib bering.

1-rasm. “Aqliy hujum” metodi uchun savollar.

Darsning mavzuni mustahkamlash qismida o‘quvchilar individual tarzda LMS tizimlarining asosiy vazifalari matni bilan tanishib chiqib, o‘z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali INSERT jadvali asosida ifodalaydi (2-rasm). O‘quvchilarga 10 daqiqa vaqt beriladi. Belgilangan vaqt yakunlangach, o‘quvchilar uchun notanish va tushunarsiz bo‘lgan ma'lumotlar o‘qituvchi tomonidan tahlil qilinib, izohlanadi, ularning mohiyati to‘liq yoritiladi. Savollarga javob beriladi. **«INSERT» (I.N.S.E.R.T – Interactive Noting System for Effective Reading and Thinking) metodi.** O‘quvchilarda yangi axborotlar tizimini qabul qilish va bilimlarni o‘zlashtirilishini engillashtirish maqsadida qo‘llaniladi. Shuningdek, bu metod o‘quvchilar uchun xotira mashqi vazifasini ham o‘taydi [2: 28].

	«INSERT» metodini olib borish bosqichlari
1.	O'qituvchi darsga qadar mavzuning asosiy tushunchalari mazmuni yoritilgan matnni tarqatma yoki taqdimot ko'rinishida tayyorlaydi.
2.	Yangi mavzu mohiyati yoritilgan matn o'quvchilarga tarqatiladi va taqdimot ko'rinishida namoyish etiladi.
3.	O'quvchilar individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, o'z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalaydi. Matn bilan ishlashda maxsus belgilardan foydalanish tavsiya etiladi.
4.	Belgilangan vaqt yakunlangach, o'quvchilar uchun notanish va tushunarsiz bo'lgan ma'lumotlar o'qituvchi tomonidan tahlil qilinib, izohlanadi, ularning mohiyati to'liq yoritiladi. Savollarga javob beriladi va mashg'ulot yakunlanadi.

1-jadval. «INSERT» metodini olib borish bosqichlari

TUSHUNCHALAR MAZMUNI	V (bilgan edim)	– (oldingi bilganlarimga to‘g‘ri kelmaydi)	+ (qiziqarli, men uchun yangi bilim)	? (tushunarsiz, savollarim bor)	! (ko‘proq bilishni xoh-lardim;meni lol qoldirgan axborot)
Ta’lim boshqaruv tizimlari (LMS -learning management systems)- bilim olish faoliyatini tashkil etish va boshqarish uchun mo‘ljallangan hamda videodars, ma’ruza materiallari, taqdimot, kitob kabi o‘quv materiallari majmuasidan iborat muloqot rejimida ishlay oladigan inson-mashina majmuasi yoki masofaviy ta’lim shakli.					
Masofaviy o‘qish - zamonaviy axborot-kommunikatsiya va raqamli texnologiyalarga asoslangan ta’lim tizimi.					
Forum - sayt orqali muloqot olib borish shakli. Forumda suhbatlar foydalanuvchi yoki administrator tomonidan kiritilgan mavzu asosida olib boriladi.					
Chat— axborot almashish real vaqtda olib boriladigan internetdagi muloqot.					
Administrator— tizimda ishlash va uni boshqarish uchun keng huquqlarga ega bo‘lgan mutaxassis – xodim.					

Zamonaviy ta’limni tashkil etishga qo‘yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak kafolatli natijalarga erishishdir, bu talabni yuzaga keltirishda pedagogik texnologiyalar to‘la ishonchli vosita bo‘la oladi. Zamonaviy ta’lim metodlari o‘quv-bilish faolligini oshirish, o‘rganilayotgan mavzu, muammolar bo‘yicha shaxsiy qarashlarini dadil, erkin ifodalash, o‘z fikrlarini himoya qilish, dalillar bilan asoslash, tengdoshlarini tinglay olish, g‘oyalarni yanada boyitish, bildirilgan mavjud mulohazalar orasidan eng maqbul echimni tanlab olishga rag‘batlantirish imkoniyatiga egaligi bilan alohida ahamiyat kasb eta oldi.

Umumiy holda xulosa chiqarish mumkinki, zamonaviy sharoitda ta’lim samaradorligini oshirishning eng maqbul yo‘li - bu mashg‘ulotlarni innovatsion metodlar yordamida tashkil etish va o‘quv jarayonida axborot texnologiyalarning SMM (Social Media Marketing – Ijtimoiy media marketi) foydalanish kechik yoshdagi bolalarda fanga oid bilim, ko‘nikma, malaka oshirishga asosiy yo‘nalish bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Umumiy o‘rta ta’limning Milliy o‘quv dasturi. Informatika va AT. 2021 yil.
2. Informatika va axborot texnologiyalari. 8-sinf: O‘qituvchilar uchun o‘quvmetodik qo‘llanma. M. R. Fayziyeva, D. M. Sayfurov. – Toshkent: Tasvir, 2020. –112 b.
3. M. R. Fayziyeva, D. M. Sayfurov. “Informatika va axborot texnologiyalari”:umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 8-sinfi uchun darslik: - Toshkent: “Tasvir”, 2020. - 112 b

O‘QUVCHILAR TARBIYASIDA KOMPYUTER O‘YINLARINING TA’SIRI

Usmanova Qumriniso Saidaliyevna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi.
Chirchiq,O‘zbekiston
Zoirova Setora Jahongir qizi
CHDPU Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi. Chirchiq,O‘zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘quvchilar tarbiyasiga va ularning ongiga bevosita ta’sir qiladigan har xil kompyuter o‘yinlari ularning kelib chiqish tarixi va kompyuter o‘yinlariga mukkasidan ketib berilib ketgan insonlarning ayanchli taqdiri haqida yoritib berilgan.
Kalit so‘zlar:kompyuter, o‘yinlar, tarix, oqibat,tarbiya,shakllanish,vaqt, o‘smir, bolalar,texnika.

ВЛИЯНИЕ КОМПЬЮТЕРНЫХ ИГР НА ОБРАЗОВАНИЕ СТУДЕНТОВ

Аннотация: Данная статья проливает свет на историю возникновения различных компьютерных игр, непосредственно влияющих на образование учащихся и их сознание, а также на печальную судьбу людей, увлекающихся компьютерными играми.
Ключевые слова: компьютер, игры, история, последствия, образование, становление, время, подросток, дети, технологии.

THE INFLUENCE OF COMPUTER GAMES ON THE EDUCATION OF STUDENTS

Annotation: This article sheds light on the history of various computer games that directly affect the education of students and their minds, and the sad fate of people who are addicted to computer games.
Keywords: computer, games, history, consequence, education, formation, time, teenager, children, technology

Bugungi kunda o‘spirinlarning 60 dan 90 foizigacha kompyuter o‘yinlarini muntazam ravishda o‘ynashadi. Ko‘pgina ota-onalar yo‘qotishlarga duch kelmoqdalar, chunki ular faol virtual hayot o‘rganishga xalaqit berishiga, ijtimoiy ko‘nikmalarning rivojlanishiga to‘sqinlik qilishiga va eng muhimi, zo‘ravonlik elementlari bilan o‘yinlar o‘spirinni shafqatsizligi bilan yuqtirishiga aminlar. Kompyuterni ko‘rishga ta'siri ekranning orqasida uzoq vaqt bilan bog‘liq. Kompyuterda jadal ishlash yangi ko‘z kasalliklari paydo bo‘lishiga olib keldi. Masalan, progressiv astigmatizm. Ko‘rish bilan bog‘liq ko‘plab muammolar monitorning yaqinida ishlaydigan odamlarda kuzatiladi. Bu salbiy ta'sir monitörün radiatsiya, tasvirning eğikliği va ekranning düzlüğünden kelib chiqadi. Kompyuterning tanadagi salbiy ta'sirini oldini olish uchun siz monitorning yaqinida o‘tkaziladigan vaqtni mutlaqo kuzatib borishingiz kerak. Agar kompyuterda uzoq vaqt ishlashni istasangiz, tanaffus, gimnastika, ko‘z va tana uchun va xona havosi haqida unutmang. Ayni davrda yoshlarning qalbi va ongini egallashga qaratilgan turli xil vayronkor g‘oyalarning kirib kelishi ayniqsa, internet tarmog‘i orqali ko‘proq ko‘zga tashlanyapti. Bu jarayon farzandlarimizning kompyuter texnologiyalari, turli kompyuter o‘yinlariga qiziqishining ortishi bilan ham bog‘liq. Ularning bu qiziqishlaridan buzg‘unchi g‘oya targ‘ibotchilari o‘z maqsadlari yo‘lida samarali foydalanishga harakat qilmoqda.

«Olimlar I. P. Korolenko va T. A. Donskix o‘yinbozlik alomatlarini shunday tasniflashgan:

O‘smirning o‘yinda o‘tkazayotgan vaqti miqdorining oshib borishi. Oldingi odatlar, qiziqishlar doirasi torayib, o‘yin haqida ko‘proq o‘ylashi va yutsa ham, yutqizsa ham o‘yindan chiqa olmasligi O‘yin boshlanishini orziqib kutish,o‘yinsiz qolganda bezovta bo‘lib, asabiylashish;Tobora ko‘proq o‘ynash istagi, o‘yinga tobora ko‘proq narsa tika borishO‘yindan o‘zini to‘xtata olmay qolishi. «Bo‘ldi, o‘yinni tashladim», – deydi, biroq oldin birga o‘ynagan sheriklarini ko‘rsa, o‘yin haqida gap ochilsa, o‘yingohning yonidan o‘tayotganda qaroridan tez aynib qoladi;Ota-onasidan o‘yinga pul olish uchun yolg‘on gapirishi, o‘g‘irlik qilishi

Oila a’zolaridan, shifokorlardan va boshqalardan o‘zining o‘ta o‘yinparastligini yashirib, yolg‘on gapirishi kabilar o‘smirning o‘yinparastligidan dalolat beradi».Xalqimizda”Ogoh bo‘lgan abgor bo‘lmas” degan naql bor. O‘gimchak to‘rida aqidaparastlikni targ‘ib qiluvchi saytlar kundan-kungako‘payib bormoqda. Hozirgi kunga kelib internetga in qurib o‘zlarining buzg‘unchi, vayronkor g‘oyalarni tarqatuvchilar ko‘payib bormoqda. Kompyuter o‘yinlari kabi behuda va talofatli ishlarga berilib ketishni islom dini qoralaydi chunki buning natijasida yoshlarning iymon -e'tiqodi zaiflashib shaytonning quliga aylanadi va uning nayranglariga aldanib qoladi. XXI asrda dunyoning mafkuraviy manzarasi tubdan o‘zgarib global integratsiya jarayonlarining jadallashuvi, yangicha tafakkur uslubini taqoza qilmoqda. o‘yinlarga mukkasidan ketish oqibatida turli xil kasalliklarning kelib chiqishi ham kuzatilyabdi.Ya'ni miya faoliyati bilan bog‘liq insult, ludomaniya, ruhiy kasalliklar. Achinarlisi shuki rivojlanib borayotgan davlatimiz uchun katta tahdidlardan biri. Shuning uchun yoshlarni kompyuter o‘yinlari ya'ni “Aksion”Shuter”GTA”Snayper”kabi o‘yinlarning qay biri bo‘lishidan qat'iy nazar yoshlarning ongini zaharlab jazavaga tushish,tajovuzkorlik ruhiy buzilishlardan asrash uchun internet

tarmoqlaridan to‘g‘ri foydalanishni o‘rgatish zarur.Kompyuterda soatlab kunlab o‘tirish ruhiy tamonlama jiddiy ta'sir etadi. Hozirgi kunda Amerika tibbiyot uyushmasi video o‘yinlarga berilib ketishni ham rasman aqliy zaiflik kasalliklari qatoriga kiritish arafasida. Shifokorlar fikriga ko‘ra bu kasallik kuniga ikki soatdan ortiq foydalangan kishi salomatligiga xavf soladi.Mutaxassislarning fikriga ko‘ ra kompyuter o‘yinlari tarixiy yarim asrdan bir oz ko‘proq vaqtni tashkil qiladi. Ularning birinchisi 50 – yillarda paydo bo‘ lgan 1962 yilda MITdan Stiv Rassel ismli yosh kompyuter dasturchisi E. E. "Doc" Smit yozuvlaridan ilhomlanib, birinchi mashhur kompyuter o‘yinini yaratgan jamoani boshqargan edi. Starwar deyarli yozilgan birinchi kompyuter o‘yini edi. Tarbiya jarayonini to‘g‘ri tashkil qilish, farzand tarbiyasini doimiy nazorat qilish g‘oyat muhim. Farzandga internetni butunlay cheklash mumkin emas. Ta’qiqlangan narsaga nisbatan bolada qiziqishning kuchayishi tabiiy. Turli xil kompyuter o‘yini, ya’ni «aksion», «strategiya» yoki «shuter» kabi bir qator o‘yinlarning qay biri bo‘lishidan qat’iy nazar bolani jazavaga tushish, tajovuzkorlik, ruhiy buzilishlardan asrash uchun internetdan to‘g‘ri foydalanishni o‘rgatish muhim. Boshqacha aytganda, internet global tarmog‘i insoniyat hayotiga qandaydir o‘yinlarni o‘ynab huzurlanish uchun emas, balki ilm-fan taraqqiyotiga xizmat qiladigan ilmiy ma’lumot va axborotlarni olish imkonini yaratish maqsadida kirib kelgan. Kompyuter o‘yinlarining keragidan ortiq mashhur bo‘lib, ommalashib ketgani va yoshlarga salbiy ta’siri tibbiyotchilarni ko‘pdan beri tashvishga solib kelayotgan muammolardan biridir. Hozir dunyodagi juda ko‘p mintaqalar, jumladan, Yevropa mamlakatlarida internetga asirlik xastaligini davolaydigan maxsus shifoxonalar bor. Bunga misol qilib Koreyada va Yevropa davlatlarida bo‘lib o‘tgan voqealarni aytib o‘tishlikni joizdir[6]. Janubiy Koreyada harbiy-strategii o‘yinlar quliga aylangan 28 yoshli yigit olamdan o‘tdi. Ma’lum bo‘lishicha, u uch kecha-kunduz davomida o‘yinxonadan chiqmagan. Faqat hojatxonaga chiqish va gohida ozgina mizg‘ib olish uchun o‘yin stolidan nari ketgan, xolos. Bungacha o‘g‘li necha kundan buyon bedarak ketganidan xavotirga tushgan ona yordam so‘rab, bolasining sobiq hamkasblariga murojaat qiladi. O‘g‘il o‘yinlarga berilib ketgani oqibatida bir oy oldin ishdan haydalgan edi. Sobiq hamkasblar “o‘yin bandasi”ni juda oson topishdi. U yaqin oradagi o‘yinxonada edi. O‘yinlar quli darhol uyga etib borishi kerakligi haqidagi iltimoslarga: “O‘yinning shu bosqichini oxiriga etkazib ko‘yay, albatta boraman”, - deb javob beradi. Biroq, bu gapidan bir necha daqiqa o‘tib, u yurak xurujidan vafot etadi. Tashxisga ko‘ra, yurak xuruji qattiq charchoq holatining haddan ortiq cho‘zilib ketishi bois yuzaga kelgan.2002 yili amerikalik Shon Villi ismli 21 yoshli yigit o‘zini o‘zi peshonasidan otib o‘ldirdi. Aniqlanishicha, u “EverQuest” nomli kompyuter o‘yiniga mukkasidan ketgan ekan. Uning o‘sha o‘yinda yutqazib, yig‘gan ballari va mukofotlaridan ajralganiga chidayolmay, o‘z joniga qasd qilgani ma’lum bo‘ldi. 2004 yili Buyuk Britaniyada 17 yoshli Uorren Leblan 14 yoshli Stefan Pakirning joniga qasd qildi. Sud jarayonida ayblanuvchi “MapNipS kompyuter o‘yini ta’siriga tushib qolganini aytadi.

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki,kompyuter o‘yinlari kabi behuda va talofatli ishlarga sho‘ng‘ishni Islom dini qoralaydi. Chunki buning natijasida bolaning imon-e’tiqodi zaiflashib, shaytonning quliga aylanadi va uning nayranglari bo‘yicha ish qiladi. Oqibatda o‘zi ham halok bo‘ladi. Shunday ekan, bu haqida tafakkur qilib, aql yuritishimiz lozim.Kompyuter o‘yinlarini ma’lum bir vaqt o‘ynash va mukkasidan ketmaslik yomon oqibatlarga chorlamaydi, ammo mukkasidan ketish oqibati juda ham yomon. Bir marta berilgan hayotimizni keraksiz narsalar uchun sarflab , oxirida attang qilib qolmaylik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.https://uz.groinstrong.com/vliyanie-kompyuternyih-igr-na-psihiku-podrostkov-preuvelicheno-2953
2./https://uz.tierient.com/kompyuterning-inson-sogligiga-tasiri/
3.https://fayllar.org/virtual-oyinlarning-yoshlar-ongiga-tasiri.html?page=2
4.https://bestpublication.org/index.php/pedg/article/view/7005/732
5.https://uz.socmedarch.org/history-of-spacewar-1992412-66
6.file:///C:/Users/user/Downloads/shaxsdagi-internet-va-kompyuter-o-yinlariga-tobelikning-ijtimoiy-psixologik-xususiyatlari%20(1).pdf
7.Kompyuter o‘yinlarining bolalar uchun foyda va zarari.
8. Usmonova Q.S . Boshlangich sinf o`quvchilarida tankidiy fikrlashni shakllantirishda pedagogic-psixologik integratsiya va uzluksizlik. M УАЛЛИМ ХЕМ УЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИ 2023/3 .370-375-b ttps://lib.cspi.uz/index.php?newsid=7951
9. Usmonova Q.S. Boshlangish ta`limda Filandiya ta`lim tizimini imkonoyatlari. Международный научный журнал № 4 (100), часть 2 «Научный импульс» Ноябрь, 2022./4. 899-903-b
10. Usmonova Q.S Development of Steam International Assessment Program in Primary Education. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE. 30th Apr 2023. 242-244 s
11.Usmonova Q.S. Use of Foreign Experiences and World Pedagogy in Elementary Education Teaching . Diversity Research: Journal of Analysis and Trends . Volume 1, Issue 5, August 2023 . 27-29 s

MATEMATIK INDUKSIYA METODI

Nomozov Jahongir Sobirovich-
Navoiy davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim kefedrasi o‘qituvchisi.Navoiy O‘zbekiston
Namozov Umid Sobirovich-
Samarqand viloyati Ishtixon tumani 74-maktab o‘qituvchisi. Samarqand,O‘zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada talaba yoshlarga matematik induksiya metodini o‘rgatishda yangi bilimlarni egallashning har bir holi asosida yotuvchi xulosalarning xususiyatlariga qarab bir-biridan farq qilishi haqida fikr yuritiladi.
Kalit so‘zlar: induksiya, metod, umumiy, xususiy, manfiy son, teorema, matematik induksiya metodi.

МЕТОД МАТЕМАТИЧЕСКОЙ ИНДУКЦИИ

Аннотация: В данной статье рассматривается, что при обучении студентов методу математической индукции приобретение новых знаний отличается друг от друга в зависимости от особенностей выводов, лежащих в основе каждого случая.
Ключевые слова: индукция, метод, общее, частное, отрицательное число, теорема, метод математической индукции.

METHOD OF MATHEMATICAL INDUCTION

Annotation: This article discusses that when teaching students the method of mathematical induction, the acquisition of new knowledge differs from each other depending on the characteristics of the conclusions underlying each case.
Key words: induction, method, general, particular, negative number, theorem, method of mathematical induction.

Jamiyatimiz oldida vujudga kelayotgan muammolarni hal etishga faol kirisha oladigan, sharoitni yaxshi tushunadigan. keng qamrovli fikriaydigan hayotda uchraydigan kundalik va kasbiy muammolarni tushunadigan, tahlil qila oladigan, taqqoslay oladigan, amaliy hal eta oladigan insonlarga bo‘lgan talab qo‘yilmoqda.

Induksiya metodi bilishning shunday yo‘liki, bunda o‘quvchining fikri birlikdan umumiylikka, xususiy xulosalardan umumiy xulosaga boradi. Induktiv xulosa—xususiydan umumiyga qarab boradigan xulosadir. Bu metoddan foydalanib biror qonunivatni ochish yoki qoidani chiqarish nchun o‘qituvchi misollar, masalalar, ko‘rsatmali materiallarni puxtalik bilan tanlaydi.

Barcha tasdiqlarni *umumiy* va *xususiy* tasdiqlarga ajratish mumkin. Masalan, quyidagilar umumiy tasdiqlarga misol bo‘la oladi.

1) 0; 2; 4; 6; 8; raqami bilan tugaydigan barcha sonlar 2 ga bo‘linadi;
2) Har qanday manfiy son noldan kichik:

Quyidagilar esa xususiy tasdiqlarga misol bo‘la oladi:

1) 12 soni 2 ga bo‘linadi;
2) -13 soni 0 dan kichik.

Umumiy tasdiqlardan xususiy tasdiqlarga o‘tish *deduksiya* deyiladi.

Deduksiyadan matematikada teoremalarni va formulalarni isbotlashda, turli xil masalalarni yechishda foydalaniladi. Demak, ular umumiy tasdiqlardir.

Ayrim hollarda matematikada xususiy tasdiqlardan umumiy tasdiqlarga o‘tishga to‘g‘ri keladi.

Xususiy tasdiqlardan umumiy tasdiqlarga o‘tish *induksiya* deyiladi.

Barcha tasdiq bir necha xususiy hollarda o‘rinli bo‘lsin. Qolgan barcha hollarni qarab chiqish yo mumkin emas, yoki ko‘p hisoblashlarni talab qiladi. Bu tasdiqni umuman to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri ekanligini *matematik induksiya metodi* bilan ko‘rish mumkin.

Matematik induksiya metodi asosida quyidagi prinsip yotadi:

1) agar biror tasdiq $n = 1$ da to‘g‘ri bo‘lsa, va

2) bu tasdiq n ning biror ixtiyoriy $n = k$ $(k \geq 1)$ qiymatida to‘g‘riligidan $n = k + 1$ da ham to‘g‘riligi kelib chiqsa, bu tasdiq har qanday natural n soni uchun ham to‘g‘ridir.

Bu prinsipdan foydalanishga asoslangan isbotlash *matematik induksiya metodi* deyiladi.

1-misol. n har qanday natural son bo‘lganda $4^n + 15n - 1$ soni 9 ga qoldiqsiz bo‘linishini isbotlang.

Yechish. Buni matematik induksiya metodi bilan isbotlaymiz.

1) $n = 1$ da $4^n + 15n - 1 = 4^1 + 15 - 1 = 18$, ya’ni $n = 1$ da $4^n + 15n - 1$ ifoda 18 ga teng bo‘lib, u 9 ga qoldiqsiz bo‘linadi.
2) $n = k$ da $4^k + 15k - 1$ ifoda 9 ga qoldiqsiz bo‘linadi deb faraz qilamiz va $n = k + 1$ bo‘lganda ham $4^n + 15n - 1$ ning 9 ga qoldiqsiz bo‘linishni isbot qilamiz. Haqiqatan ham, $n = k + 1$ ga bo‘lganda

$$4^{k+1} + 15(k+1) - 1 = 4^{k+1} + 15k + 15 - 1 = 4 * 4^k + 4 * 15k - 4 - 45k + 18 = 4\left(4^k + 15k - 1\right) - 9(5k - 2).$$

Lekin tasdiqqa asosan $4^k + 15k - 1$ ifoda 9 ga qoldiqsiz bo‘linadi, shuningdek $9(5k - 2)$ ham 9 ga qoldiqsiz bo‘linadi. Demak, ayirma

$$4^{k+1} + 15(k + 1) - 1$$

9 ga qoldiqsiz bo‘linar ekan.

Shuning uchun $4^n + 15n - 1$ ifoda n −ning har qanday natural son bo‘lganda 9 ga qoldiqsiz bo‘linadi.

2-misol.

$$1^2 + 2^2 + 3^2 + \cdots + n^2 = \frac{n(n+1)(2n+1)}{6}$$

Formulani isbot qiling.

*Isbot.*1) $n = 1$ bo‘lganda

$$1^2 = \frac{1(1+1)(2*1+1)}{6}$$

$$1 = \frac{1*2*3}{6}$$

$$1 = \frac{6}{6}$$

$$1 = 1,$$

ya’ni formula $n = 1$ bo‘lganda tenglikning ikkala qismi teng chiqsa $n = 1$ da isbotlangan bo‘ladi.

2) $n = k$ bo‘lganda

$$1^2 + 2^2 + 3^2 + \cdots + k^2 = \frac{k(k+1)(2k+1)}{6}$$

deb faraz qilib, $n = k + 1$ uchun ham formulaning to‘g‘ri ekanligini isbot qilamiz. Ya’ni $n = k + 1$ bo‘lsa,

$$1^2 + 2^2 + 3^2 + \cdots + k^2 + (k+1)^2 = \frac{k(k+1)(2k+1)}{6} + (k+1)^2 = \frac{k(k+1)(2k+1) + 6(k+1)^2}{6}$$

$$= \frac{(k+1)(2k^2 + k + 6k + 6)}{6} =$$

$$= \frac{(k+1)[(2k^2 + 4k) + (3k + 6)]}{6} = \frac{(k+1)[2k(k+2) + 3(k+2)]}{6} =$$

$$= \frac{(k+1)(k+2)(2k+3)}{6} = \frac{(k+1)[(k+1)+1][2(k+1)+1]}{6}$$

Bu esa formulaning $n = k + 1$ da to‘g‘ri ekanligini ko‘rsatadi. Demak,

$$1^2 + 2^2 + 3^2 + \cdots + n^2 = \frac{n(n+1)(2n+1)}{6}$$

formula har qanday natural n uchun o‘rinli ekan.

Ba’zi tasdiqlar barcha natural n sonlar uchun emas, balki biror p sondan boshlangan natural sonlar uchun to‘g‘ri bo‘ladi. Bunday tasdiqlarni quyidagi metod bilan isbotlash mumkin.

1) agar biror tasdiq $n = p$ uchun to‘g‘ri bo‘lsa, va

2) bu tasdiqning $n = k$ $(k \geq p)$ da to‘g‘riligidan, uning $n = k + 1$ da ham to‘g‘riligi kelib chiqsa, bu tasdiq har qanday natural n soni uchun ham to‘g‘ridir.

3-misol. $2^n > 5n$ tengsizlikning $n \geq 5$ uchun to‘g‘rilini isbotlang.

*Isbot.*1) $n = 5$ bo‘lganda $2^5 > 5 * 5$, ya’ni tengsizlik to‘g‘ri.

2) $n = k$ bo‘lganda $2^k > 5k$ deb, $n = k + 1$ uchun ham tengsizlikning to‘g‘ri ekanligini isbot qilamiz, ya’ni

$$2^{k+1} > 5(k + 1)$$

tengsizlikni isbot qilamiz.

$2^k > 5k$ dan $2^k * 2 > 5k * 2 = 5k + 5k$,

$k > 1$ bo‘lgani uchun $5k > 5$ yoki $5k + 5k > 5k + 5$

u holda

$2^k * 2 > 5k + 5$, ya’ni $2^{k+1} > 5(k + 1)$.

Demak, $2^n > 5n$ tengsizlik har qanday natural $n \geq 5$ soni uchun o‘rinli.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1) BOSHLANG‘ICH MATEMATIKA KURSINAZARIYASI B.S.Abdullayeva, A.V.Sadikova, N.A.Xamedova N.M.Muxitdinova, M.I.Toshpulatova “Excellent Polygraphy” Toshkent – 2020 (darslik)
2) Jumayev M.E. Matematika o‘qitish metodikasi. OTM uchun darslik. Toshkent.. «o‘qituvchi» 2016 yil.
3) Математика М.Орифхонова, А.Умирбеов, А.Муханов “Ўқитувчи” нашриёти ТОШКЕНТ-1974 (қўлланма)

XUSUSIY MAKTABNING JAMIYAT VA YOSHLAR HAYOTIDAGI AHAMIYATI

Navoiy davlat pedagogika instituti
“San’atshunoslik” fakulteti Pedagogika va psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi
Ravshanova Ziyoda Nuraliyevna
Isroilova Madinabonu Asror qizi
Pedagogika va psixologiya yo‘nalishi talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada xususiy maktablarni tashkil etilishi,uni jamiyatimiz hayotidagi va yoshlarni bilim egallashidagi ahamiyati, Prezidentimiz tomonidan tadbirkorlar va xususiy maktab bog‘chalarga farzandlarini berayotgan ota –onalarga berilayotgan imkoniyatlar haqida ma’lumotlar beriladi.
Tayanch so‘zlar: tadbirkorlik, ta’lim, xususiylashtirish,ilmolish,imtiyoz

ЗНАЧЕНИЕ ЧАСТНОЙ ШКОЛЫ В ОБЩЕСТВЕ И ЖИЗНИ МОЛОДЕЖИ

Аннотация: В данной статье представлена информация об организации частных школ, их значении в жизни нашего общества и в образовании молодежи, возможностях, предоставляемых Президентом предпринимателям и родителям, которые отдают своих детей в детские сады частных школ.
Ключевые слова: предпринимательство, образование, приватизация, образование, льгота.

IMPORTANCE OF PRIVATE SCHOOL IN SOCIETY AND LIFE OF YOUTH

Abstract: This article provides information on the organization of private schools, their importance in the life of our society and in the education of young people, the opportunities given by the President to entrepreneurs and parents who send their children to private school kindergartens.
Key words: entrepreneurship, education, privatization, education, privilege

O‘zbekistonda tadbirkorlik jamiyatning ijtimoiy –iqtisodiy munosabatlari mujassamlashgan ,yaqqol namoyon bo‘ladigan hamda tez rivojlanib borayotgan harakatchan sohasiga aylanib bormoqda.

Bugungi kunda o‘sib kelayotgan yosh avlodni bilimga chanqoq ,intiluvchan ziyoli, erkin fikrlovchi yetuk inson bo‘lib yetishishlari uchun eng yaxshi ta’lim va munosib sharoitlar kerak. Yosh avlodni o‘zi xohlagan va el –yurtning rivojlanishiga xizmat qiladigan kasb –hunarda faoliyat yuritishi va yuksalishi uchun izchil harakatlar olib borilmoqda. Buning uchun esa avvalo ta’lim tizimiga va uni tashkil etish, rivojlanishga katta e’tibor qaratish lozimdir. Yoshlarning sifatli ta’limga bo‘gan ehtiyoji kundan–kunga oshib bormoqda. Chunki jahon tajribasidan ma’lumki, har bir sohaning asosi sifatli va natijadorli ta`lim hisoblanadi. Mana shu faoliyatni rivojlantirishda bilim berishni raqobat tarzida olib boorish hamda xorij tajribalari va milliy uy‘unlik asosida tashkil etish kabi vazifalarni amalga oshirishda xususiy maktablar yetakchi o‘rinda turibdi.

“Tadbirkor”, ”tadbirkorlik“ tushunchalari dastlab 18-asrda paydo bo‘lgan bo‘lib, ”tadbirkorlik“ yoki “biznes“ (inglizcha business–bandlik) deb har qanday qonuniy tijorat faoliyatiga aytiladi. Demak tadbirkorlik bu davlat tomonidan belgilangan norma, nizom qonunlarga asosan ish tashkil etishdir.

Prezidentimizning 2022-yil 11-maydagi 134-sonli qaroriga asosan: “2022 -2026-yillarda maktab ta’limini rivijlantirish bo‘yicha milliy dasturlarni tasdiqlash” farmoni imzolandi. Bu farmonnning asosiy maqsadi “Maktab o‘quvchilarini bilimi va ko‘nikmalarini shakllantirish, ularni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalash, o‘qituvchi kasbi hamda pedagoglarning sifat tarkibini oshirish, darsliklar va o‘quv-metodik majmualarni zamon talablari asosida takomillashtirish, maktab ta’limi muassasalarining xalqaro standartlarga javob beradigan zamonaviy modellarni barpo etish maqsadida xususiy maktab va bog‘chalarni tashkil etishdir”.

Haqiqatdan ham bu maqsadni amalga oshirish biz ko‘zlagan demokratik jamiyat qurish, intellektual salohiyatli, o‘z-o‘zini chuqur anglagan, dunyo miqyosida munosib o‘rin egallovchi yoshlarni tarbiyalashda muhim omil hisoblanadi. Yuqoridagi maqsad va vazifalarni hozirgi kunda xususiy tadbirkorlik asosida tashkil etilgan xususiy maktablar amalga oshirishda yetakchilik qilmoqda. Xususiy maktablar xorij tajribalari asosida standartlashtirilgan bo`lib, o`quvchi-yoshlarni barcha fanlar bilan birgalikda chet tillari bo‘yicha ham kompetentligini oshirmoqda. Xususan, davlatimiz rahbari tadbirkorlar tomonidan ochiladigan maktablarga bir qancha imkoniyatlarni taqdim etdi. Xususiy maktab va bog‘cha ochadigan tadbirkorlarga davlat tomonidan subsidiyalar, ularni qo‘llab quvvatlash uchun davlat budjetidan mablag‘lar, yer uchastkalari va bo‘sh turgan binolar ajratildi. Shunday imkoniyatlardan unumli foydalangan holda bir qancha tadbirkor va ilm sohasi kishilari, pedagoglar hamkorlikda va yakka tartibda maktab va bog‘chalar ochdilar. Hozirgi kunga kelib mamlakatimiz bo‘ylab 400 dan ortiq nodavlat umumiy o‘rta ta’lim tashkilotlari faoliyati litsenziyalangan.

Imkoniyatlar nafaqat tadbirkorlarga balki ota-onalarga ham qulaylik va yengillik yaratdi. Bunga yorqin misol qilib, tajribali pedagog “Shuhrat“medali sohibi Mirolim Raxmatovning mehnat mahsulini olishimiz mumkin. Ustoz bir necha yillardan buyon o‘zining beminnat bilimini hamkasblari va ustozlari bilan birlashgan holda o‘quvchilarga taqdim etib kelyapti. Jamiyatimiz yoshlarining puxta va mukammal bilimga ega bo‘lishlari, kelajakda dunyoga mashhur kasb egalari, yetuk insonlar bo‘lib chiqishlarini maqsad qilgan holda, Buxoro viloyatining G‘ijduvon tumanida “MATH ACADEMY” xususiy maktabiga asos soldi. Ko‘p o‘ringa

mo‘ljallangan binoda 1–sinfdan 11- sinfgacha bolalarga matematika va ingliz tili fanlari chuqurlashtirib o‘tiladi. Bu maktab o‘z faoliyatini boshlaganiga hali 2 yil ham to‘lmay turib o‘z bag‘riga 1000 ga yaqin o‘quvchini qamrab oldi. Eng quvonarlisi shundaki maktab talabalikka tavsiya etilgan o‘quvchilar soni bo‘yicha Respublikamiz miqyosida 99% li natija bilan eng yuqori o‘ringa ko‘tarildi. Shundan 85 % o‘quvchi davlat granti asosida o‘qishga qabul qilingan. Bu natija jamiyatimizning yuksalib borayotgani, yoshlarimiz eng yuqori marralarni zapt etayotganiga, xalqimiz orasidagi cheksiz xursandchiliklarga sabab emasmi?

Bunday yurtimiz hayotidagi yangilanish va o‘zgarishlar har birimizning hayotimizga o‘zining ta’sirini ko‘rsatadi. Bizning yurtimiz azaldan madaniyat o‘chog‘I bo‘lgan. Qanchadan qancha ota –bobolarimiz o‘zlarining buyuk ishlari bilan dunyolarni lol qoldirganlar. Hozirgi o‘sib kelayotgan yosh avlod ham ularga munosib insonlar bo‘lishlari uchun yurtboshimiz tomonidan shunday imkoniyatlar va qulayliklar yaratilayapti. Bu o‘zgarishlar albatta jamiyatimiz hayotiga o‘z ijobiy natijasini ko‘rsatmay qolmaydi. Jamiyatimizdagi bilimga bo‘lgan e’tibor, ota-onalarning farzandlariga bo‘lgan beqiyos mehr, yoshlar o‘z oldiga qo‘ygan katta marra va maqsadlar amalga oshishi har birimizning o‘z qo‘limizda. Shunday ekan mavjud bo‘lgan imkoniyatlardan unumli foydalanib qolaylik.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Halim Hamroyev“Tadbirkorlik asoslari”
2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “2022-2026 yillardagi maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturini tasdiqlash” farmoni
3.Prezidentimiz 1-oktyabrdagi o‘qituvchilarga yo‘llagan tabrigi yuzasidan matbuot anjumani.
4. lex.uz sayti

“ROKIROVKA” MAVZUSIDA BOSHLANG‘ICH SINFLAR UCHUN DARS ISHLANMASI

Xoliqov Umidjon Ko‘chqarovich
Guliston davlat pedagogika instituti “Pedagogika” kafedrasi katta o‘qituvchisi
Sharifova Adiba Farxod qizi
Ijtimoiy-gumanitar fanlar fakulteti Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolamizda hozirgi kunda boshlang‘ich sinflarda shaxmat darsi qo‘yilgan. Bu maqolada shaxmat darsning 1-soatini o‘tish borasida ko‘rsatma berilgan.

Kalitso‘zlar: shaxmat,rokirovka,belgilar, shohvarux

РАЗРАБОТКА УРОКА НА ТЕМУ «РОКИРОВКА» ДЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация:В нашей статье представлен урок шахмат в начальных классах в наши дни. В этой статье даны инструкции по прохождению 1-го часа урока шахмат.

Ключевые слова: шахматы, рокировка,шах и ладья.

DEVELOPMENT OF A LESSON ON THE TOPIC “CASTLING” FOR PRIMARY CLASSES

Annotation: In this article, we present a chess lesson in elementary grades.This article provides instructions on how to complete a one-hour chess lesson

Keywords: Chess, casting, the king and zinc, characters

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 9-avgustdagi «O‘zbekiston Respublikasida shaxmatni shakllantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi PQ-3906-son va 2021-yil 14-yanvardagi “Shaxmatni yanada shakllantirish va ommaviylashtirish hamda shaxmatchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4954-son[1] Qarorlarida «... umumiy o‘rta ta’lim maktablarida shaxmatga o‘qitishni bosqichma-bosqich qamrab olish, yuqori malakali murabbiy kadrlarni tayyorlash, shaxmat klublari va umumiy o‘rta ta’lim maktablari shaxmat sinflarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash”, “... tegishli 1000 ta umumiy o‘rta ta’lim maktabida 2, 3 va 4-sinf o‘quvchilarini “Jismoniy tarbiya” fani doirasida 18 soatlik reja asosida shaxmatga o‘qitish yo‘lga qo‘yiladi hamda ularga “metodik yordam” ko‘rsatilishi nazarda tutilgan.[1]

Darsning mavzusi: Rokirovka

Darsning maqsadi: O‘quvchilarga shaxmatdagi rokirovka, o‘quvchilarning aqliy faolligini mustahkamlash, shaxsiy sifatlarni shakllantirish.

Ta’limiy: Shaxmat sport turihaqidabilim, malaka va ko‘nikmalar hosil qilish.

Tarbiyaviy: Mashg‘ulot jarayonida o‘zini hamda sherigini hurmat qilish, shaxmat doskasi va sipohlardan to‘g‘ri foydalanish, gigiyena qoidalariga amal qilish.

Rivojlantiruvchi: O‘quvchilarda mantiqiy va shaxsiy sifatlarni shakllantirish.

Darsturi: Nazariy va amaliy mashg‘ulotlardan iborat noan’anaviy dars.

Darsda qo‘llaniladigan metodlar: “Aqlcharxi”, “Tarmoq”, “Ko‘rsatmali”, “Amaliy mashqlarni bajarish”, “Musobaqa”, “Aqliy hujum” metodlari orqali o‘quvchilarga amaliy va nazariy bilim berish.
Darsning jihozi: Shaxmat doskasi, sipohlar, AKT vositalari
Dars o‘tish joyi: Sinfxonasi.

Mavzuning nazariy va metodik asoslari

Sipohlarning harakatlanish qoidalari bilan tanishib chiqdik. Lekin shaxmat o‘yinida yana bir o‘ziga xos yurish mavjud. Bu katta jang arafasida shohni yashirish, ya’ni “rokirovka” qilish qoidasidir. Rokirovkada bir yo‘la ikki sipoh-shoh va ruh bilan yurish imkoniyati beriladi. Rokirovkani tomonlar o‘yinda faqat bir martadan qo‘llashlari mumkin.(***1-diagramma)***

1-diagramma

Rokirovakaning 2 xil turi mavjud :

Qisqa rokirovka-shoh qanoti tomonga bajariladi.

Uzun rokirovka-farzin qanoti tomonga bajariladi.[2.3]

Rokirovka qilish quyidagi hollarda mumkin emas:

1) rokirovka vaqtida shoh va ruh orasida sipohlar bo‘lmasligi shart;
2) rokirovkada qatnashadigan shoh yoki ruh yurgan bo‘lsa (avval yurib, keyin joyiga yana qaytib kelgan bo‘lsa ham);
3) shohga kisht berilgan paytda;
4) rokirovka qilingach, shohiga kisht bo‘lib qolsa;
5) shoh (faqatgina shoh) rokirovka paytida raqib donlarning zarbasi ostidagi xonadan o‘tsa. [2,3,4,]

Mavzuning amaliy va metodik asoslari

Ma’lumki, shoh o‘yin boshida markaziy yo‘lakda joylashgan bo‘ladi. Uni qanotlardan biriga, ya’ni xavfsiz joyga olib o‘tish maqsadga muvofiq. Rokirovka shu maqsadda qo‘llaniladi. U quyidagicha amalga oshiriladi: shoh boshlang‘ich holatdan bir xona tashlagan holda keyingi xona, ruhni esa shohning boshqa tomonidagi xonaga olib o‘tib yonma-yon qo‘yiladi. Avvaliga shoh, so‘ngra ruh joyidan qo‘zg‘atiladi.

2-diagramma

Rokirovkani ikkala tomonga ham qo‘llash mumkin. 1-2-diagrammalardagi vaziyatda rokirovka qilish qoidasi ko‘rsatilgan.

Rokirovka qoidasi yozuvda «0-0» (qisqa rokirovka), «0-0-0» (katta rokirovka) tarzida belgilanadi.[5,6,]

Aytgancha! Agar ruh sipohi farzin qanotida yurishni boshlasa, unda farzin qanotiga rokirovkani (uzun rokirovka) amalga oshirib bo‘lmaydi. Ammo shoh qanotidan ruh yurishga ulgurmagan bo‘lsa, shubhasiz, shoh qanotida (qisqa rokirovka) rokirovkani amalga oshirish mumkin.

Mustaqil ishlash va o‘z imkoniyatlarini sinab ko‘rish

Masalalar:

1. Qoralar to‘g‘ri rokirovka qilinganmi? Oqlarda-chi?

2.Qoralar rokirovka qilishi mumkinmi?

3. Oqlar qaysi tomonga rokirovka qiladi?

4. Qoralar qaysi tomonga rokirovka qiladi?

4. Savol va topshiriqlar:

1. Uzun va qisqa rokirovka nima bilan farq qiladi?
2. Shoh (faqatgina shoh) rokirovka paytida raqib sipohlarning zarbasi ostidagi xonadan o‘tsa, rokirovka qilsa bo‘ladimi?
3. Rokirovka kirishda qaysi sipohlar qatnashadi?
4. Shohgahujumqilingandarokirovkakirishmumkinmi?
5. Qaysiholatlardarokirovkakirishmumkinemasliginiaytibbering.

Asosiy adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 14-yanvardagi "Shaxmatni yanada shakllantirish va ommaviylashtirish hamda shaxmatchilarni tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida" PQ-4954-son qarori.

2. Xoliqov U.Q “Shaxmat dunyosiga ilk qadam” O‘quv qo‘llanma.Toshkent, “Bookmany print”, 2022–yil.37-43 b

3. Maxmudov A.X , U.Xoliqov, V.Abuazizova“Shaxmat amaliyoti” T.: metodik qo‘llanma.Nashriyot. “Nodirabegim”-2021 yil,28-30 b.

4. Norboyev N.N “Shaxmat nazariyasi va metodikasi”, O‘quv qo‘llanma.Toshkent, “Yosh kuch”, 2021–yil. 120-125 b
5. B.S.Xolmirzayev,A.Asralxodjayev,S.U.Nazarov, A.Razzoqov***“Shaxmat”*** O‘quv qo‘llanma. Toshkent : “Umid Design”, 2021.-152 b
6. Qosimjonov R. “Shaxmat sehrli olam”, Toshkent, “Info COM.UZ”, 2008-yil, –15-23 b

BOSHLANG‘ISH SINFLARDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANINI O‘QITISHDA KOMPYUTERNING AHAMIYATI

Daniyarova Sarbinaz Maxsetovna
Ajiniyaz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Maqolada boshlang‘ich sinflar o‘quvchilari ta’limiga qo‘yiladigan zamonaviy talablar, boshlang‘ich sinflarda kompyuter va axborot texnologiyalaridan foydalanishning asosiy yo‘nalishlari, boshlang‘ich ta’limni axborotlashtirish jarayoni tarkibiy qismlari haqida so‘z boradi.
Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf, o‘quvchi, ta’lim jarayoni, axborot texnologiya, kompyuter.

ЗНАЧЕНИЕ КОМПЬЮТЕРА В ОБУЧЕНИИ ИНФОРМАЦИОННЫМ ТЕХНОЛОГИЯМ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Аннотация: В статье говорится о современных требованиях к образованию младших школьников, основных направлениях использования компьютеров и информационных технологий в начальной школе, компонентах процесса информатизации начального образования.
Ключевые слова: начальная школа, ученик, учебный процесс, информационные технологии, компьютер.

IMPORTANCE OF COMPUTER IN TEACHING INFORMATION TECHNOLOGY IN PRIMARY GRADES

Annotation: The article talks about the modern requirements for the education of primary school students, the main directions of using computers and information technologies in primary schools, the components of the informatization process of primary education.
Keywords: elementary school, student, educational process, information technology, computer.

“Informatika va axborot texnologiyalari” fani O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi[1] 637-son Qonuni va O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi rahbarining 2022-yil 10-oktabrdagi “Zamonaviy maktab darsliklarini tajriba-sinovdan o‘tkazish hamda maktab ta’limi sifatini oshirish to‘g‘risida”gi[2] 14-sonli bayoni, Prezident Administratsiyasining 2023-yil 27-apreldagi 08-740-sonli xatiga muvofiq “Informatika va axborot texnologiyalari”[3] fani 1-sinfdan boshlab o‘qitish belgilandi.

Mazkur bayon ijrosini ta’minlash maqsadida 2023-2024-o‘quv yilidan 1-sinfda “Informatika va axborot texnologiyalari” fani o‘qitilishi yo‘lga qo‘yildi. Unga ko‘ra, 1- va 5-8-sinflarda haftasiga 1 soatdan, 9-11-sinflarda haftasiga 2 soat o‘qitiladi. 1-sinfda “Informatika va axborot texnologiyalari” fani o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga asoslanganligi sababli mazkur fan boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari tomonidan o‘qitiladi. Bunda, A.Avloniy nomidagi pedagoglarni kasbiy rivojlantirish va yangi metodikalarga o‘rgatish milliy-tadqiqot instituti tomonidan tashkil etilgan o‘quv kursini muvaffaqiyatli yakunlagan boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari 1-sinf “Informatika va axborot texnologiyalari” fanini o‘qitadi.

Zamonaviy jamiyat katta hayotga kirib kelayotgan avlod oldiga yangi talablarni qo‘ymoqda. Yangi avlod o‘z faoliyatini rejalashtirishi, muammoni hal qilish uchun zarur bo‘lgan ma’lumotlarni topishi, o‘rganilayotgan obyekt yoki jarayonning axborot modelini qurishi, yangi texnologiyalardan samarali foydalanish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi kerak. Bunday ko‘nikmalar bugungi kunda har bir yosh uchun zarurdir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ta’limiga qo‘yiladigan zamonaviy talablar hozirda quyidagilar:
- bolaning umumiy madaniyati va bilimdonligi, bilimlarni mustaqil qo‘llash va o‘zlashtirish qobiliyati, o‘zgaruvchan hayotiy vaziyatlarda to‘g‘ri yashash va harakat qilishga tayyorligi.
- boshlang‘ish sinf o‘quvchisining etakchilik faoliyatini shakllantirish, mustaqil, tashabbuskor, tezkorlik, mas’uliyat, keyingi ta’limga tayyorlik kabi fazilatlarning mavjudligi.

Boshlang‘ich sinflarda kompyuter va axborot texnologiyalarini joriy etish jarayoni bilan bog‘liq holda quyidagi jihatlarni ajratib ko‘rsatish mumkin:
- kompyuter tizimli rivojlanishni talab qiladigan bolaning yangi predmet muhitining ajralmas tarkibiy qismiga aylanadi;
- ta’lim axborot texnologiyalari o‘qitishning metodik tizimiga faol kiritilib, uning tarkibiy qismlarini o‘zgartiradi va o‘zini o‘zgartiradi.

Boshlang‘ich sinflarda AT imkoniyatlaridan foydalanishning quyidagi yo‘nalishlarini ajratib ko‘rsatish odatiy holdir:
- o‘quvchining aqliy faoliyatining asosiy usullarini (tushunchalar, obe’ktlar, hodisalarni tahlil qilish, sintez qilish, tasniflash, tizimlashtirish va boshqalar) o‘zlashtirish bo‘yicha dastlabki ko‘nikmalarni shakllantirish;

- kichik yoshdagi maktab o‘quvchilarining kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish;
- talabaning individual fazilatlarini rivojlantirish (idrok, e’tibor, vizual xotira, ijodiy va mantiqiy fikrlash, ratsionallik va harakatni rejalashtirish va boshqalar);
- boshlang‘ich axborot savodxonligi ko‘nikmalarini shakllantirish (ibtidoiy kompyuter boshqaruvi, kompyuterni inson imkoniyatlarini kengaytirish va rivojlantirish vositasi sifatida birlamchi tushunish);
- shaxslararo muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish;
- estetik rivojlanish (musiqa, tasviriy san’at);
- ekologik ta’lim (dunyo, tabiat g‘oyasi, atrofdagi voqelikni modellashtirish)[4,78].

Bizning fikrimizcha, boshlang‘ich sinflarda kompyuter va axborot texnologiyalaridan foydalanishning quyidagi asosiy yo‘nalishlarini ajratib ko‘rsatish mumkin:

1. Kompyuter va axborot texnologiyalari o‘rganish obyekti sifatida (informatika fanining propedevtik kursi).
2. Kompyuter turli fanlarni o‘qitish vositasi sifatida, fan darslarini va boshqa turdagi darslarni qo‘llab-quvvatlash vositasi sifatida (AT dan boshlang‘ich maktab dasturining asosiy kurslari qismi sifatida foydalanish). Hozirgi kunda turli boshlang‘ich maktab kurslari uchun dasturiy ta’minotni yaratish faol olib borilmoqda.
3. Kompyuter bolani rivojlantirish va tarbiyalash vositasi sifatida (bevosita shaxsning ayrim xususiyatlarini rivojlantirishga qaratilgan, psixologik-pedagogik vazifalarga muvofiq ishlab chiqilgan va bolalarning aqliy va psixofiziologik rivojlanishining rivojlanish qonuniyatlariga asoslangan dasturiy ta’minotdan foydalanish).
4. Kompyuterdan o‘quv va hayotiy vazifalarni bajarish va turli faoliyat turlarini amalga oshirish uchun foydalanish.
5. AT bola tanasining turli funksional tizimlarini diagnostika qilish vositasi sifatida.

O‘z navbatida, boshlang‘ich ta’limni axborotlashtirish jarayoni quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:
- boshlang‘ich sinflar uchun yagona axborot ta’lim maydonini qurish;
- talabalarning axborot madaniyatini shakllantirish;
- informatika bo‘yicha tayorlov kursini o‘rganish;
- maktab fanlarini o‘rganishda yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish;
- o‘qituvchining boshqaruv va ilmiy-uslubiy faoliyatida axborot texnologiyalaridan foydalanish;
- boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining o‘quv jarayonida AT dan foydalanish tayyorgarligini rivojlantirish.

Boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarni kompyuterda ishlash orqali rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, bu mahalliy va xorijiy tajribadan dalolat beradi. Shuningdek, bolalarning kompyuter bilan tanishish yoshi doimiy ravishda pasayib bormoqda va eng yaxshi natijalarga erishilmoqda, bu erda kompyuterlarni joriy qilish bir harakat emas, balki butun maktab ta’lim tizimiga singib ketgan yaxlit va uzluksiz jarayondir.

ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi 637-son Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi rahbarining 2022-yil 10-oktabrdagi “Zamonaviy maktab darsliklarini tajriba-sinovdan o‘tkazish hamda maktab ta’limi sifatini oshirish to‘g‘risida”gi 14-sonli bayoni.
3. Prezident Administratsiyasining 2023-yil 27-apreldagi 08-740-sonli xati.
4. Пащенко О.И. Информатизация образовательного процесса в начальной школе: учебное пособие. – Нижневартовск: Изд-во Нижневарт. гос. ун-та, 2014. – 257 с.

YOSHLARDA TADBIRKORLIK FAOLIYATI BILAN SHUG`ULLANISHNING IJTIMOIY AHAMIYATI

Ravshanova Ziyoda Nuraliyevna
NavDP, Pedagogika va psixologiya kafedrasi mustaqil tadqiqotchisi, O‘zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kundagi tadbirkorlik va tijorat faoliyatining inson hayotidagi ahamiyati, uning faoliyat sohalari hamda jamiyat hayotidagi o‘rni tadbirkorlik ilmini bilish zarurligi haqida ma’lumotlar beriladi.

Tayanch so‘zlar: tadbirkorlik, budjet korxonalari, davlat ishlab chiqarish korxonalari, aralash kompaniyalar, kooperativ tadbirkorlik, xususiy tadbirkorlik.

СОЦИАЛЬНАЯ ЗНАЧИМОСТЬ ЗАНЯТИЯ МОЛОДЕЖИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ

Аннотация:В данной статье представлена информация о значении предпринимательства и коммерческой деятельности в жизни современного человека, сферах его деятельности и необходимости знания науки предпринимательства.

Ключевые слова: предпринимательство, бюджетные предприятия, государственные производственные предприятия, смешанные предприятия, кооперативное предпринимательство, частное предпринимательство.

THE SOCIAL SIGNIFICANCE OF ENGAGEMENT IN YOUTH ENTREPRENEURIAL ACTIVITY

Annotation: This article provides informationabout the importance of entrepreneurship andcommercialactivity in human life today, its areas of activityand the need to know the science of entrepreneurship.

Key words: entrepreneurship, budget enterprises, stateproduction enterprises, mixed companies, cooperative entrepreneurship, private entrepreneurship

Bugun, mamlakatimizda tub ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar davrida yosh avlodni tarbiyalash masalasi jamiyat taraqqiyotida hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda. Bunday sharoitda o‘z-o‘zidan aniqki, yoshlar orasida erkin va ijodiy mehnatda yuqori natijalarga erishish uchun zarur bo‘lgan iqtisodiy bilimlarga va iqtisodiy manfaatli faoliyatning barcha sohalarida tadbirkorlik faoliyatini egallab olishga intilish kuchaydi. Bulardan tashqari, xususiy tadbirkorlik va o‘rta mulkdorlar sinfi respublikada shakllantirilayotgan fuqarolik jamiyatining asosiy tayanchi hisoblanadi.

Hozirgi kunda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-siyosiy tizimda ham aynan tadbirkorlik subyektlarini shakllantirish hamda rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Yosh avlodni tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanishi uchun ko‘plab imtiyozlar, yengilliklar berilmoda. Chunki bozor iqtisodiyotidan ma’lumki, mamlakatni rivojlantirishning asosiy shart-sharoiti kichik biznes hamda tadbirkorlik faoliyatidir.

Tadbirkorlik tushunchasiga izoh beradigan bo‘lsak, tadbirkorlik yoki biznes (inglizcha: *business*– „bandlik“), deb har qanday qonuniy tijorat faoliyatiga aytiladi. Tadbirkorlik bilan shug‘ullanuvchi shaxs tadbirkor, deyiladi. Xususiy tadbirkorlik kapitalistik iqtisodiyot negizidir. Sotsialistik iqtisodiyotlarda tadbirkorlik bilan hukumat, jamiyat yoki ishchilar kasaba uyushmalari shug‘ullanadi.

Tadbirkorlik xo‘jalik yuritish ko‘lamiga qarab, yirik, o‘rta va kichik turlarga bo‘linadi. Yirik tadbirkorlik ishlab chiqarishda 500 dano rtiq kishi band bo‘lgan, o‘rta tadbirkorlik esa 20–500 kishi band bo‘lgan korxona (firma)lar, kichik tadbirkorlik 10–20 va undan kam kishi ishlaydigan korxonalarni qamraydi.

Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishi har tomonlama “manfaatli” hisoblanadi. Buning ortidagi manfaatdan ham davlat, ham jamiyat, ham fuqarolar birdek naf ko‘radilar. Ayniqsa, barcha davlatlarda birdek xavotirli hisoblangan ishsizlikni kamaytirishda o‘ziga xos yechim hisoblanadi.

Statistik ma’lumotlarga ko‘ra yurtimizda aholining qariyib 60 foizidan ortig‘ini yoshlar tashkil etadi. Mana shunday sharoitda ularga munosib mehnat bozorini yaratish muhim vazifalardan hisoblanadi. Davlatimizda uzoqni ko‘zlab amalga oshirilayotgan islohotlar samarasi o‘laroq yoshlarni tadbirkorlik faoliyatiga keng jalb qilishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bir so‘z bilan aytganda yurtimiz yosh tadbirkorlar yurtiga aylanmoqda.

Hozir jahonda ishlab chiqaruvchi kuchlar darajasi va o‘ziga xos tomonlarining beqiyos darajada bir-biriga qo‘shilib ketishi kuzatiladi. Ishlab chiqaruvchi kuchlarning ijtimoiy, umumdavlat maqsadlarida foydalanadigan va nihoyat, jamoa, guruh, xususiy va shaxsiy maqsadlarda ishlatiladigan turlari mavjud. Shunga mos ravishda tadbirkorlikning turli-tuman: davlat, jamoa, xususiy, aralash va boshqa hosila shakllari rivojlanadi.

Turli mamlakatlarda davlat korxonalarining huquqiy maqomi turli-tumanligi bilan ancha farqlanadi. Hatto biron bir mamlakatda barcha davlat korxonalari faoliyatini tartibga soluvchi yagona qonuniy hujjat mavjud emas.

Yuqorida ko‘rib o‘tilgan sharoitlar asosida davlat korxonalarini uchta guruhga bo‘lish mumkin:

- budjet korxonalari;
- davlat ishlab chiqarish korxonalari;
- aralash kompaniyalar.

Budjet korxonalari – davlatning vazifalarini bajarish bilan bog‘liq holda faoliyat ko‘rsatuvchi hamda davlat budjeti hisobidan moliyalashtiriluvchi huquqiy va xo‘jalik mustaqilligiga ega bo‘lmagan korxonalar.

Ular o‘zlarining holati bo‘yicha davlatning ma’muriy-boshqarish tizimiga kiradi va biron-bir vazirlik, mahkama yoki mahalliy o‘zini-o‘zi boshqarish organlariga bevosita bo‘ysunadi yoki ularning tarkibiy qismi hisoblanadi. Barcha daromad va xarajatlari davlat budjeti orqali o‘tib, olingan foydasidan soliq to‘lamaydi.

Davlat ishlab chiqarish korxonalari – xo‘jalik faoliyati bilan birga davlat tomonidan belgilangan doirada boshqarish va tartibga solish vazifalarini ham bajaruvchi, alohidalashgan mol-mulkka ega bo‘lgan korxonalar. Bundan ko‘rinadiki, davlat ishlab chiqarish korxonalari yoki korporatsiyalari o‘zida tijorat korxonalari va davlat organlari belgilarini mujassamlashtirib, korxonalarning ancha keng tarqalgan tashkiliy, huquqiy shakli hisoblanadi.Aralashkompaniyalar – davlat va xususiy omonatchilarning aktsiyalarini birlashtirish asosida tashkil etilgan aktsiyadorlik jamiyatlari va majburiyatlari cheklangan shirkatlar shaklidagi korxonalar.

Xususiy tadbirkorlik alohida shaxs yoki korxona tomonidan xususiy tashabbus asosida tashkil qilinadi.

Tadbirkorlikning bu shaklida mulk va ishlab chiqarish natijalari xususiy shaxslarga tegishli bo‘lib, ishlab chiqarishni tashkil qilish yollanma mehnatga asoslanadi.

Yakka tartibdagi tadbirkorlik shaxsiy mulkka asoslanadi, ishlab chiqarishni tashkil qilish o‘zi yoki oila a’zolari mehnati asosida amalga oshiriladi. Shaxsiy korxona egasi uning menejeri ham hisoblanib, korxonaning barcha majburiyatlari uchun shaxsiy javobgar bo‘ladi.

Xulosa o‘rnida aytishimiz mumkinki, yoshlarning iqtisodiy tafakkurini to‘g‘ri tarbiyalash, ularda ijtimoiy-iqtisodiy hayotga faol munosabatni shakllantirish, ishbilarmon, ruhan tetik fuqarolarning rivojlanishi uchun maqbul shart-sharoitlarni yaratish zaruratini qo‘ymoqda. Bu vazifani amalga oshirish uchun O‘zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning jadal rivojlanishini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, shu asosda aholining bandligi va farovonligini oshirish muammolarini hal etish iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Shunday qilib, iqtisodiyotni erkinlashtirish, tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish, mulkdorlar sinfini shakllantirish, yerga, mulkka egalik hissini tarkib toptirish orqali ularda iqtisodiy bilim va iqtisodiy fikr yuritishning ham erkinlashuviga erishish mumkin. Boshqacha aytganda, iqtisodiy hayotni erkinlashtirishning muvaffaqiyati har bir fuqaroning mulkka bo‘lgan munosabatini tubdan o‘zgartirib, tadbirkorlik faoliyati motivatsiyasini yanada kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi 1-jild – Tosh: 2000-yil.
2. Абдураҳмонов Қ.Х. Меҳнат иқтисодиѐти (назария ва амалиѐт). Олий ўқув юртлари учун дарслик. – Т.: «Mehnat», 2004
3. Каримова В.М., Акрамова Ф.А. Иқтисодий психология. Маърузаларматни. – Т.: 2002.

https://azkurs.org/

https://ziyonet.uz

BOSHLANG‘ICH TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Yusupova Nargiza

Navoiy shahar 13-umumta’lim maktabining boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi, O‘zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy yondashuv, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot-kommunikatsiya, mantiqiy va ijodiy fikrlash, o‘z-o‘zini bosh qarish, jamoada o‘zini tuta bilish, yozma va og‘zaki muloqot madaniyati qoida- larini egallash, ta’limiy faoliyatni tashkil etish xususiyatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: samaradorlik, takrorlanuvchanlik, avtopsiya, avtopraksiya, avto- xresiya

Bugungi kunda shiddat bilan o‘zgarib borayotgan hayot oldimizga qo‘yayotgan bir-biridan murakkab va muhim masalalarni hal qilish haqida o‘ylar ekanmiz, ularning yechimi aynan ta’lim-tarbiya bilan, yoshlarning dunyoqarashini zamonaviy bilim, yuksak ma’naviyat va ma’rifat asosida shakllantirish bilan bog‘liq ekaniga yana bir bor ishonch hosil qilamiz.

Shavkat Mirziyoyev

Boshlang‘ich ta’lim barcha ta’limning asosiy poydevori hisoblanadi. Uning asosiy vazifasi: bolaning o‘qishga bo‘lgan ijobiy munosabatini, bugungi kunda eng zarur bo‘lgan o‘qish savodxonligi, turli ma’lumotlar bilan ishlash ularni kundalik hayotda qo‘llay olish, mantiqiy va ijodiy fikrlash, o‘z-o‘zini boshqarish, jamoada o‘zini tuta bilish, yozma va og‘zaki muloqot madaniyati qoidalarini egallash, ta’limiy faoliyatni tashkil etish kabi ko‘nikmalarni shakllantirishdan iborat.

Hozirgi kunda ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o‘quv jarayonida keng qo‘llashga bo‘lgan qiziqish, e’tibor kundan - kunga kuchayib bormoqda. Buning asosiy sa- bablaridan biri an’anaviy ta’limda o‘quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o‘rgatilgan bo‘lsa, boshlang‘ich ta’limda zamonaviy texnologiyalar ularni egalla- yotgan bilimlarini o‘zlari qidirib topishlariga, mustaqil o‘rganib, tahlil qilishlari- ga, hatto xulosalarni ham o‘zlari keltirib chiqarishlariga o‘rgatadi. O‘qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sha- roit yaratadi.

Ma’lumki, ta’lim – tarbiya uzluksiz, muayyan maqsadga yo‘naltirilgan ja- rayon bo‘lib, unda barkamol shaxsni shakllantirishga alohida e’tibor qaratiladi. Demak, pedagogik jarayonning asoiy maqsadi barkamol inson shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iboratdir.

Zamonaviy ta’limning eng muhim unsurlari qadimdan shakllanib kel- gan. Ta’lim maqsadi, mazmuni, shakl, uslub va vositalari ta’lim jarayonlari maz- munini tahlil qilish uchun qo‘llaniladigan an’anaviy kategoriyalar bo‘lib hisob- lanadi. Aynan shu kategoriyalar ma’lum predmet, mutaxassislik yoki ixtisoslik bo‘yicha o‘quv-tarbiyaviy jarayonni tashkil qiluvchi pedagog faoliyatining pred- meti sifatida yuzaga chiqadi

Qayd etilgan pedagogik kategoriyalarni maqsadga muvofiq ravishda yo‘naltirilgan pedagogik faoliyatning qonuniyat va mezonlarini tizimlashtiruvchi omil vazifasini bajaradi. Zamonaviy o‘qituvchi dars

jarayonida “aktyor” emas, aksincha “rejissyor” bo‘lishi kerakligini anglashi lozim. Buning uchun esa u bir necha yangicha ta’lim usullarini yaxshi bilishi kerak.

Samaradorlik - zamonaviy pedagogik texnologiyalar aniq sharoitlarda mavjud bo‘ladi va ma’lum o‘qitish standartlariga erishishini kafolatlaydi, natija bo‘yicha samarador, harajatlar bo‘yicha optimal bo‘ladi.

Takrorlanuvchanlik - pedagogik texnologiyani boshqa sub’ektlar boshqa ta’lim muassasalarida qo‘llashi mumkinligi (natija esa bir hil bo‘ladi).

Haqiqatan ham, agar o‘quv jarayoni to‘la takrorlanuvchan, alohida ko‘rinishlarga bo‘linsa, o‘qituvchining vazifasi oldindan tuzilgan (o‘zi tuzgan bo‘lishi shart emas) material bilan o‘qishni tashkil etishda tashkilotchi va mas- lahatchi rolini ijro etishdan iborat bo‘lib qoladi.

Yan Amos Komenskiy ta’lim olishni to‘rt bosqichga ajratgan.

Ular:

1) avtopsiya (mustaqil kuzatish);
2) avtopraksiya (amaliy jihatdan bajarish);
3) avtoxresiya (olingan bilim, hosil bo‘lgan ko‘nikma-malakalarni yangi sharoitda qo‘llash);
4) avtoleksiya (o‘z faoliyati natijalarini mustaqil bayon qilish).

Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi - boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh, psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ularni o‘qitish va tarbiyalash jarayonini o‘rganadi.

Zamonaviy boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchi shaxsida namoyon bo‘lishi zarur bo‘lgan sifatlarni quyidagicha turkumlashtirish mumkin:

1) kasbiy sifatlar;
2) tashkilotchilik sifatlari;
3) muloqotga kirishuvchanlik sifatlari;
4) o‘quvchilar jamoasiga rahbarlik sifatlari;
5) boshqaruvchilik sifatlari;
6) ish yurita olish sifatlari;
7) ijodiy faoliyatni tashkil eta olish sifatlari;
8) voqeylikni to‘g‘ri baholay olish sifatlari;
9) tadqiqotchilik sifatlari

Ta’limning kafolotlanganlik natijasi samaradorlikni va maqsadga erishish- ni belgilaydi. Bundan ko‘rinadiki natija maqsadga qancha yaqin bo‘lsa, o‘quv-tarbiya jarayoni shuncha samarador hisoblanadi va bu ta’limning zamonaviy tex- nik vositalari va ilg‘or texnologiyalarni amalga oshirishning muhim jihatlaridan bo‘lib, ikkinchi talqin, ta’lim-tarbiya jarayoni maqsadi, vositasi, natijasini oldin- dan o‘rganish, qayd etish yo‘llari bilan o‘qituvchining kafolotlangan natijaga erishishini ta’minlash.

Ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan vositalar ta’lim samaradorligini ta’minlash- ga xizmat qiladi.

Pedagogik jarayonning mohiyati - o‘qituvchi hamda o‘quvchining birga- likdagi faoliyati mazmunida aks etadi, mazkur jarayonda pedagog o‘quvchiga yuzaga kelgan qiyinchliliklarni yengishga yordam beradi. Pedagogik yordamning asosiy mohiyati pedagogik jarayonning tavsifi, uning ma’lum maqsadga yo‘- naltirilganligi, shuningdek, shaxsni shakllantirish va tarbiyalash borasida hal eti- ladigan vazifalar bilan ifodalandi.

Zamonaviy o‘qitish texnologiyalari - majmuaviy integral (butun, uzviy bog‘lik) tizim bo‘lib, unda ta’lim maqsadlari asosida belgilangan.Ko‘nikma va mulaka o‘quvchilar tomonidan nazariy bilimlarni o‘zlashtirish, ularda muayyan ma’naviy-axloqiy sifatlarni tarbiyalashga yo‘naltirilgan.

Boshdang‘ch ta’lim jarayonida o‘qituvchilar tomonidan pedagogik tex- nologiya nazariyasi, uning mohiyati, ta’lim-tarbiya jarayonini loyihalash, bosh- lang‘ich ta’lim o‘quvchilarining bilim, ko‘nikma va malakalari darajasini oldindan tasdiqlash, ular tomonidan tashkil etilayotgan o‘quv faoliyati mazmunini nazorat qilish, ularning bilim, ko‘nikma va malakalarini baholash, pedagogik faoliyat samaradorligini aniqlash borasidagi nazariy bilimlar amalga oshirilsa maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ishmuhamedov R.J, Yuldashev M.A, “Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar”. T.: “Nihol”, 2013.
2. Paxrutdinov Sh. Global axborot jamiyati va mediata’lim. –T.: 2015.
3. Rustamova N. Mediata’lim va mediamadaniyat: nazariya va amaliyot. –T.: “Muharrir”, 2015.

BOSHLANG‘ICH TA’LIM JARAYONIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH XUSUSIYATLARI

Hamdamova Nafisa Xayrtdinovna
Navoiy VPYaMO‘MM katta o‘qituvchisi, O‘zbekiston

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida inter- faol metodlardan foydalanish xususiyatlari,interfaol metodlar ularning mazmun mohiyati haqida so‘z yuritilgan. Boshlang‘ich ta’lim jarayonida interfaol metod- lardan foydalanish xususiyatlari muayyan tavsifga egaligi bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: interfaol metodlar, mustaqil va tanqidiy fikrlash, tamoyillar,erkin fikrlash, intellektuallik.

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish xususi- yatlari muayyan tavsifga egadir. Interfaol metodlari o‘qituvchining oldindan ber- gan topshiriq rejasi, yo‘riqnomasi bo‘yicha mustaqil bajariladi. Ularning natija- lari ish oxirida tekshiriladi. O‘quvchilar ishni mustaqil rejalashtiradilar, uni aloha- da operatsiyalarga ajratadilar, ularning bajarish izchilligini belgilaydilar, adabiyot- lardan foydalanadilar, javob berishda o‘qituvchining yordamisiz kerakli ko‘rgaz- mali qurollarni tanlaydilar, darsda o‘tkazilgan tajriba va amaliy ishlarni takror- laydilar.Interfaol metodlar o‘quvchilarning materialini o‘rganishlari va javob be- rishlarida bilim manbai sifatida ko‘rgazmali qurollardan foydalanish mustaqilligini oshiradi. Interfaol metodlar o‘quvchilarning materialni o‘rganishlari va javob be- rishlarida bilim manbai sifatida ko‘rgazmali qurollardan foydalanish mustaqil- ligini oshiradi.

Shunday qilib, boshlang‘ich ta’lim jarayonida interfaol metodlar va ularning mustaqilligini rivojlantirish maqsadini ko‘zlaydi. “Bilim olishda o‘quvchilarning mustaqilligi qanchalik muvaffaqiyatli rivojlantirilsa, o‘qituvchining ta’lim- tarbiya jarayoniga rahbarlik qilishi murakkablashadi, ammo uning ijodi va tashabbusi shunchalik yaxshiroq, rivojlanadiki, pedagogik faoliyatidan to‘laroq qanoat hosil qiladi”- deya ta’kidlaydi R.F.Safarova.

Faqat talabni oshira borib, asta - sekin, interfaol metodlarning qo‘llash tur- larini murakkablashtira borib o‘quvchilarda bilim o‘zlashtirish samaradorligini oshirish mumkin. O‘quvchilar tafakkuri va bilimlarini amaliyotda qo‘llashning kat ta mustaqilligi sinfdan – sinfga o‘tgan sari amalga oshadi. Boshlang‘ich sinflar- da interfaol metodlar bir darsda uning qismlari mazmuniga qarab turli qo‘llanilishi mumkin. Bunda ular demonstrasiya, amaliy ish va suhbat bilan almashinadi. Bosh lang‘ich sinflarda interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchilarning tafakkuri va malakalarini ko‘p tomonlama rivojlantiradi, shuning uchun faqat birgina metod bilan cheklanib qolmasdan har xil metodlarni qo‘llash o‘rinli bo‘ladi.

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish orqali o‘quvchilarda muloqot madaniyati o‘sadi va guruh bilan ishlash malakalari rivoj- lantiriladi.Boshlang‘ich ta’lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanishda:

- birinchidan, indivudial ta’lim jarayonini qulaylashtirishi, ta’lim maqsad- larining didaktik loyihalashda xizmat qilishi, uning natijalarini kafolatlashi;
- ikkinchidan, jamiyat talabidan kelib chiqqan holda, ta’lim- tarbiya jarayo- nida o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasida “sub’yekt- sub’yekt” munosabatlarini to‘g‘ri yo‘naltirishni ta’minlashi;
- uchinchidan, o‘quvchi shaxsini gumanitar pedagogika samaralaridan bah- ramand bo‘lishida ko‘maklashishi kerak. Boshlang‘ich ta’lim jarayonini tashkil qilish quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- birinchisi- shaxsning erkin fikrlashiga zamin yaratish, uning intellektuallik da- rajasini har tomonlama o‘rganish, tashxislash;
- ikkinchisi- pedagoglar jamoasi tomonidan ta’limiy- tarbiyaviy jarayonning sa- maradorligiga erishishni ta’minlash;
- uchinchisi- jamiyatda har tomonlama chuqur mulohaza yurituvchi, erkin shaxs, barkamol avlodni tarbiyalash muammosining yechimini topish.

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida interfaol metodlardan foydalansih orqali o‘q- uvchilarda mustaqil va tanqidiy fikrlashni shakllantirish natijasida har bir rejali o‘quv jarayonining didaktik ta’minoti e’tiborga olinadi, tahsil oluvchi o‘quv mate- rialini qanday o‘zlashtirayotganini doimiy monitoring ishlab chiqiladi, ta’lim ja- rayonidagi muammolarning yechimini topishga harakat qilinadi. Mohir pedagog o‘quv jarayonida tug‘iladigan qiyinchiliklarni boshqalardan ko‘ra yaxshiroq tu- shunadi.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining boshlag‘ich sinf o‘qituvchilari faoli- yatini tashkil etishda interfaol metodlardan foydalanish orqali pedagogik faoliyatni muntazam takomillashtirib borishga imkon yaratadi.

Shunday interfaol metodlardan ayrimlaridan namunalar keltirib o‘tamiz.

GULDASTA

O‘quvchilarga bir necha gullar taqdim etiladi. Gul barglarida topshiriqlar joylashtirilgan. Masalan, Matematika, O‘qish, Ona tili darslarida gul barglariga topshiriqlarni aks ettirish mumkin. Masalan, Matematika o‘quv predmetida kasr- larni qo‘shish, ayirish, ko‘paytirish, bo‘lish kabi amallarni bajarish lozimligi ko‘r- satiladi. Gul barglarida shu kasrlar bilan o‘tkaziladiga amallar bajarib bo‘lingandan so‘ng, doskada yoki kompyuterda birinchi bo‘lib topshiriqni bajargan o‘quvchi xuddi shunday gulni tasvirlashi kerak.Topshiriqni bajargan o‘quvchi xuddi shun- day gulni tasvirlashi kerak. Qaysi o‘quvchi doskada yoki slayd shaklida ko‘p gul- lar tasvirini tushursa, o‘sha o‘quvchi g‘olib, deb topiladi. Bu texnologiyadan bosh- qa fan darslarida ham foydalanish mumkin.Albatta, gullar barglaridaagi bajarilgan topshiriqlar, doska yoki slayddagi gullar sonining ko‘payishiga sabab bo‘ladi.

Bilimlar daraxti

Slaydda daraxt tasviri. Ushbu tasvir har bir darsda o‘quvchilar ko‘z oldida gavdalanadi. Har bir mavzudan so‘ng daraxt shoxlariga o‘tilgan mavzu nomi “biriktirib” qo‘yiladi. O‘quv yili oxiriga borib, daraxt tanasidagi shoxlar ko‘payadi. Yil davomida o‘quvchilar orasida eng mazmunli daraxt shoxiga bag‘ishlab ko‘- riklar o‘tkaziladi.Ushbu texnologiya asosida yangi mavzuni takrorlash, o‘tilgan mavzularni mustahkamlashga zamin yaratiladi.Bu texnologiyadan boshlang‘ich sinflarda, o‘rta pog‘onadagi sinf o‘quvchilari orasida foydalanish maqsadga mu- vofiq.

Xulosa qilib aytganda, ta’limda ilg‘or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalarini tatbiq etish o‘quv mashg‘ulotlarining samaradorligini oshiribgina qolmay, ilm-fan yutuqlarini amaliyotda qo‘llash orqali mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, har tomonlama barkamol yuksak ma’naviyatli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘ZBEK TILIDA SO‘Z YASALISHI VA MUALLIF NUTQI NEOLOGIZMLARINING YASALISHI XUSUSIDA

Mardonova Sarvinoz Oripovna
BuxDU o‘zbek tilshunosligi va jurnalistika kafedrasi oqituvchisi, O‘zbekiston

Annotatsiya. Maqolada qo‘shma usulda yuzaga kelgan yangi muallif nutqi neologizmlari, ularning grammatik va semantik tabiati, hosil bo‘lish mezonlari, usullari yoritilgan. Har bir nazariy fikr badiiy asardan olingan parchalar bilan izohlangan, o‘z o‘rnida xulosalar chiqarilgan.

Kalit so‘zlar: kompositsiya usulida so‘z yasash, neologizm, muallif neologizmi, qo‘shma ot, sifat, fe’l, ravish so‘z, ot+ot va sifat+ot modeli asosidagi murakkab so‘z.

О СЛОВООБРАЗОВАНИИ В УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ И ОБРАЗОВАНИИ НЕОЛОГИЗМОВ В АВТОРСКОЙ РЕЧИ

Аннотации. В статье описаны неологизмы новой авторской речи, их грамматическая и семантическая природа, критерии и способы их образования. Каждая теоретическая идея поясняется отрывками из художественного произведения, а на ее месте делаются выводы.

Ключевые слова: композиционное словообразование, неологизм, авторский неологизм, сложное имя существительное, прилагательное, глагол, наречие, имя существительное+существительное и сложное слово по модели прилагательное+существительное.

ON WORD FORMATION IN THE UZBEK LANGUAGE AND THE FORMATION OF NEOLOGISMS IN THE AUTHOR'S SPEECH

Annotations. The article describes neologisms of the new author's speech, their grammatical and semantic nature, criteria and methods of their formation. Each theoretical idea is explained with excerpts from a work of fiction, and conclusions are drawn in its place.

Key words: compositional word formation, neologism, author's neologism, compound noun, adjective, verb, adverb, noun+noun and compound word according to the adjective+noun model.

O‘zbek tilshunosligida kompozitsiya usulida so‘z yasalishi borasida barcha uchun tan olingan, umumiy fikr mavjud, deb bo‘lmaydi. Bu borada, ya’ni qo‘shma (kompozitsiya) usulida so‘z yasalishi masalasida hal qilinishi lozim ishlar anchagina. Akademik A.Hojiyevning o‘zbek tili so‘z yasalishiga doir nisbatan oldingi tadqiqotlaridan birida ot va sifatlarning qo‘shma shakl (kompozitsiya usuli)da yasalishiga ko‘ra quyidagicha fikr bildiradi: “Kompozitsiya usuli bilan yasalgan, yasovchi asos va formant kabi komponentga ega bo‘lgan qo‘shma otlarning uch xil tipi bor. Bularda *obod, tepa, poya* so‘zlari format vazifasida qo‘llanadi. …Kompozitsiya usuli bilan yasalgan leksik yasovchi asos va formatdan iborat tuzulmaga ega bo‘lmagan qo‘shma otlar ko‘proq miqdorda” [1,103].

So‘z yasalishida muayyan bir qolipga ega va shunday yasalish qolipiga ega bo‘lmagan qo‘shma shakldagi sifatlar haqida ham yuqoridagi kabi fikrlar aytiladi. Qo‘shma sifatlarning hosil bo‘lishida [kam+ot], [ot+rang], [ot+sifat so‘zi], [ot+bop], [ot+talab], [umum+ot] kabilar ma’lum bir so‘z yasalish tizimini hosil qilganligi ko‘rinadi[2,103-104]. Bu qoliplarning hosilalari sifatida *kamchiqim, kamhosil; jigarrang, moshrang, tillarang; darveshsifat, devonasifat; bizbop, qishbop; e’tibortalab, mehrtalab; umumbadiiy, umumxalq* kabilar keltiriladi. Biroq mazkur qoliplarning faoliyati ayni damda cheklangan. Aniqrog‘i, bu qoliplar ma’lum bir davrda (XX asr davomida) faoliyatda bo‘lgan, o‘nlab nutqiy hosilalar yaratgan, bugunga kelib esa qolip faoliyati ancha sustlashgan.

Tahlilga tortilgan qoliplar onda-sondagina ayrim sof nutqiy yasama so‘zlar hosil qilmoqda. Bu qatorda *kamsement, asfaltrang, baxmalsifat, nuqrasifat, qahvarang* kabilarni misol qilib ko‘rsatish mumkin.

A.Hojiyevning “O‘zbek tili so‘z yasalishi tizimi” kitobida ot, sifat hamda ravishning kompozitsiya usulida yasalishi rad etiladi [2]. Manbada fe’ldan tashqari boshqa turkum so‘zlarning qo‘shma shaklda kela olishi haqida fikr bildirilmaydi. Aksincha, qo‘shma so‘z, qo‘shma shakldagi ot, sifat, ravish so‘zlarning yasalishi so‘z yasalish talablariga mutlaqo javob bera olmasligi ta’kidlanadi[2,8-15]. To‘g‘ri, o‘zbek tili lug‘at qatlamida qo‘shma shakldagi yangi ravishlarning yuzaga kelishi kuzatilmaydi. Lekin qo‘shma shakldagi sof nutqiy, endigina qo‘shma so‘z yasalish qolipidan hosil bo‘lgan ot va sifatlar yaralyaptiki, bu holat ot va sifatlarning qo‘shma shaklda ham yuzaga kelayotganligidan dalolat beradi.

Ma’lumki, lug‘atlarda mavjud qo‘shma so‘zlar til birliklari sanaladi, ularni izohli, izohsiz o‘zbek lug‘atlari qamrab olgan. Biroq badiiy adabiyotda – ijodkorlar ijod mahsulida amaldagi imlo va izohli lug‘atlarda uchramaydigan nutqiy qo‘shma so‘zlar ham kuzatiladi. Buni esa qo‘shma so‘zlar tarkibining taraqqiyoti bilan baholash mumkin. Kuzatishlar ko‘rsatadiki, qo‘shma shakldagi yangicha nutqiy yasama ot va nutqiy yasama sifatlarning yasalish qolipini ko‘pincha [ot+ot] tashkil etgan. Asarlarda muallif neologizmlari sifatida qo‘llangan *kiyikso‘qmoq, chaqmoqtuyoq, jayronko‘z* (M.Yusuf), *telfonxat* (U.Azim), *qunduzqosh* (F.Afro‘z), *daryodil* (M.Toir) kabi so‘zlar qo‘shma ot va sifatlarga misol bo‘la oladi.

Xullas, ot va sifat turkumi qo‘shma shakldagi so‘zlar bilan ham boyib boryapti. Bunda ijodkorlarning so‘z yasash (individual nutq neologizmlarini yaratish) dagi xizmatini alohida ta’kidlash lozim bo‘ladi. Masalan:

1. Shamollar ot solar Qo‘shtegirmonga,
   Osmonni supurar *nuqratan* terak. (I.Mirzo)
2. She’riyat bu qadim buyuk so‘qmoq ekan,
   Kiyikso‘qmoq ekan, kiyikso‘qmoq ekan. (M.Yusuf)
3. Raqsga tushar oltin yaproqlar,
   Shitir-shitir *yomg‘irqo‘shiqqa*. (B.Fazliddin)
4. Qo‘ng‘iroq qilib tur,
   Telefonxat yoz. (U.Azim)

Misollarda *nuqratan, kiyikso‘qmoq, yomg‘irqo‘shiq, telefonxat* kabi [ot+ot] qolipi tarzidagi nutqiy yasama qo‘shma so‘zlar qo‘llangan. Bularning bari o‘ta yangi qo‘shma shakldagi individual nutq neologizmlaridir.

Kuzatishlar ko‘rsatdiki, qo‘shma so‘zlar yaratishda M.Yusuf ijodi shaklan va mazmunan yetakchilik qiladi. shoir ijodiy merosida *o‘zbekmomo, kiyiknigoh, kiyikso‘qmoq, to‘yko‘cha, sohibdil, oyqovoq, kulko‘rpa,*

lolayonoq, tillabarmoq, suvsumbul, arslonpanja va h.k. shaklan va mazmunan betakror so‘zlar o‘rinli qo‘llanganligiga guvoh bo‘lamiz. Bularning yasalishi va misralarda qo‘llanishida sun’iylik sezilmaydi.

Umuman, tilimizda qo‘shma so‘zlarning yasalishi davomli kechmoqda. Xususan, mustaqillik davri o‘zbek adabiyotida yangi yasalmalar salmoqli o‘ringa ega. Misollarni kuzatamiz: *yulduzgul* (Osmon chamanida yulduzgul tering. I.Mirzo*), ko‘ngilshoh* (O‘z do‘stini o‘ylamaydigan/ Ko‘ngilshohning nimasi buyuk. B.Fazliddin*), chaqmoqtuyoq* (Chaqmoqtuyoq toyimdan/ Ayirmoqchi bo‘lishdi. M.Yusuf*), billurtan* (Qor – billurtan farishta. U.Azim), Odamtoshlar (Z.Mirzayeva).

Tahlilga tortilgan misollardan ko‘rinadiki, ijodkorlar qo‘shma so‘zlar yaratishda til qonuniyati uchun muhim bo‘lgan, ya’ni so‘zlarning mazmuniy-mantiqiy, grammatik birikish usullari (til me’yorlari)dan chekingan emas.

Quyida qo‘shma so‘z shaklidagi mualliflik neologizmlarini kuzatamiz:

Ot+ot shaklidagi qo‘shma otlar. Qo‘shma shakldagi muallif neologizmlari yaratishda M.Yusuf she’riyati peshqadamlik qiladi. Ayrim misollarni kuzatamiz:

Qadim *O‘zbekmomo* kuyi yodimda,
Yodimda chechaklar kulgan chambili.

She’rdagi *O‘zbekmomo* shaxs oti o‘zbek ayollarining o‘tmishdagi umumlashma obrazi bo‘lib, qo‘shma so‘z tarkibidagi *momo* so‘zi ”hurmatli, ko‘pni ko‘rgan, e’zoz-e’tiborli ayol” ma’no ifodasiga ega bo‘lib kelgan.

She’riyat bu qadim buyuk so‘qmoq ekan,
Kiyikso‘qmoq ekan, *kiyikso‘qmoq* ekan.

Shoir she’riyat yo‘li mushkulligini, hamma ham bu yo‘ldan yura olmasligini *kiyikso‘qmoqqa* qiyoslashi bilan ifoda etadi. O‘z o‘rnida topib aytilgan ushbu obrazli tasvir to‘laqonli estetik vazifa bajargan.

Muhabbatim, qaydasan, qalb ardog‘im,
Jayronko‘zim, qirlarga qolgan ohim.

Mazkur misrada *jayronko‘z* individual nutq neolagizmi muhabbat so‘zining sifatlashi bo‘lib kelgan.

Bedapoya to‘ridagi juftin qidirib,
Sayray-sayray jimib qoldi bedana dilgir.
Suvsumbulni va’dasiga ko‘mib ko‘ndirib,
O‘ynatgani olib ketdi irmoq qaygadir.

Boshqa bir misol:

Uyimizga bir kuni
Qarindoshlar to‘lishdi.
Chaqmoqtuyoq toyimdan
Ayirmoqchi bo‘lishdi.

Tahlilga tortilgan misollardagi *o‘zbekmomo, kiyikso‘qmoq, jayronko‘z, suvsumbul, chaqmoqtuyoq* kabilarning lug‘atlarda[3] o‘z ifodasiga ega emasligi ham ularning muallif neologizmlari bo‘la olishi dalili bo‘la oladi. Xuddi shu fikr quyida kuzatiladigan misollarga ham tegishli.

I.Mirzo she’riyatida ham kompozitsiya usulidagi yangi yasalmalar nisbatan ko‘p uchraydi. Jumladan:

Jannatbog‘im, *hazrattog‘imsan*,
Mehrobimsan, sajdagohimsan
Sen onamsan, muqaddas Vatan!
Yagonasan, muqaddas Vatan!

Vatanni jannatga, bog‘ga, sajdagohga qiyoslash an’anaviy (uzual) o‘xshatishning yorqin ko‘rinishidir. Biroq shoir bu kabi qiyoslarga qoniqmay vatanni ”hazrattog‘imsan’’ deya ta’riflaydi va chinakam badiiyat ta’minlanadi.

I.Mirzo quyidagi misolda *yo‘lchivin* mualliflik neologizmini qo‘llab, hazilomuz ifoda yaratadi:

Yo‘lda *yo‘lchivindek* horiganim rost,
Qirqqa kirib-kirmay qariganim rost.

Ot+ot shaklidagi yasama so‘zga yana bir misol:

Raqsga tushar oltin yaproqlar
Shitir-shitir *yomg‘irqo‘shiqqa*. (B.Fazliddin)

Ot+ot shaklidagi qo‘shma sifatlar.

Hammasi *alpsifat*
Hammasi polvon. (U.Azim) Mazkur misolda qo‘llangan *alpsifat* qo‘shma sifati yangilik bo‘yog‘ga ega bo‘lib, biror lug‘at tarkibida uchramaydi.

F.Afuz ijodida ham ot+ot shaklidagi mualliflik sifatlari mavjud. Ijodkor *zadadil, qunduzqosh* kabi qo‘shma so‘zlar yaratgan:

Izlama talato‘p bazmlararo
Zadadil kimsasiz qirlarda yayrab.

Bekzod Fazliddin she’riyatini kuzatar ekanmiz, unda *armonqiz* (Armonqizning ko‘zi battar suzuklashdi/ She’rim o‘qib kimning holi tuzuklashdi), *nurchehra* (Tizilmasa, mayli, yo‘lingga hurlar/ Faqat bir nurchehra

kutsa nigoron), *odamshoir* (Hali yuzingni yorug‘ qilaman/ Odamshoir bo‘lib borganimdan so‘ng), *gulqalam* (Tuyg‘ular qo‘limga gulqalam tutib/ Yurak toshar daqiq lahzalararo), *ko‘ngilshoh* (O‘z do‘stini o‘ylamaydigan/ Ko‘ngilshohning nimasi buyuk?), *o‘ydunyo* (O‘ylayversang, o‘ydunyoning o‘yi bitmas/ Qo‘li uzun tashvishlarning to‘yi bitmas) va h.k. ot va sifat turkumiga tegishli mualliflik neologizmlariga duch kelamiz.

Xullas, qo‘shma shakldagi individual nutq neologizmlari, odatda, ot+ot qolipi asosida yuzaga kelgan bo‘lib, predmetlik hamda belgi-xususiyat ma’no ifodalarini bildirishi bilan xarakterlanadi. Til me’yorlariga mos holda yaratilgan individual nutq neologizmlari leksik qatlamning boyishiga xizmat qiladi hamda betakror ifodalar, obrazlar yaratishda muhim o‘rin tutishi bilan xarakterlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ҳожиев А. Ўзбек тили сўз ясалиши. –Т.: Ўқитувчи, 1989. 103-b.
2. Ҳожиев А. Ўзбек тили сўз ясалиши тизими. –Т.:Ўқитувчи, 2007.
3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5-жилдли. – Т.: Ўзбекистон миллий энц.си. 2006-2008.

O‘ZBEK TILIDA SO‘Z YASALISHI VA MUALLIF NUTQI NEOLOGIZMLARINING YASALISHI XUSUSIDA

Mardonova Sarvinoz Oripovna
BuxDU o‘zbek tilshunosligi va jurnalistika kafedrasi oqituvchisi, O‘zbekiston

Annotatsiya. Maqolada qo‘shma usulda yuzaga kelgan yangi muallif nutqi neologizmlari, ularning grammatik va semantik tabiati, hosil bo‘lish mezonlari, usullari yoritilgan. Har bir nazariy fikr badiiy asardan olingan parchalar bilan izohlangan, o‘z o‘rnida xulosalar chiqarilgan.

Kalit so‘zlar: kompositsiya usulida so‘z yasash, neologizm, muallif neologizmi, qo‘shma ot, sifat, fe’l, ravish so‘z, ot+ot va sifat+ot modeli asosidagi murakkab so‘z.

О СЛОВООБРАЗОВАНИИ В УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ И ОБРАЗОВАНИИ НЕОЛОГИЗМОВ В АВТОРСКОЙ РЕЧИ

.

Аннотации. В статье описаны неологизмы новой авторской речи, их грамматическая и семантическая природа, критерии и способы их образования. Каждая теоретическая идея поясняется отрывками из художественного произведения, а на ее месте делаются выводы.

Ключевые слова: композиционное словообразование, неологизм, авторский неологизм, сложное имя существительное, прилагательное, глагол, наречие, имя существительное+существительное и сложное слово по модели прилагательное+существительное.

ON WORD FORMATION IN THE UZBEK LANGUAGE AND THE FORMATION OF NEOLOGISMS IN THE AUTHOR’S SPEECH

Annotations. The article describes neologisms of the new author's speech, their grammatical and semantic nature, criteria and methods of their formation. Each theoretical idea is explained with excerpts from a work of fiction, and conclusions are drawn in its place.

Key words: compositional word formation, neologism, author's neologism, compound noun, adjective, verb, adverb, noun+noun and compound word according to the adjective+noun model.

O‘zbek tilshunosligida kompozitsiya usulida so‘z yasalishi borasida barcha uchun tan olingan, umumiy fikr mavjud, deb bo‘lmaydi. Bu borada, ya’ni qo‘shma (kompozitsiya) usulida so‘z yasalishi masalasida hal qilinishi lozim ishlar anchagina. Akademik A.Hojiyevning o‘zbek tili so‘z yasalishiga doir nisbatan oldingi tadqiqotlaridan birida ot va sifatlarning qo‘shma shakl (kompozitsiya usuli)da yasalishiga ko‘ra quyidagicha fikr bildiradi: “Kompozitsiya usuli bilan yasalgan, yasovchi asos va formant kabi komponentga ega bo‘lgan qo‘shma otlarning uch xil tipi bor. Bularda *obod, tepa, poya* so‘zlari format vazifasida qo‘llanadi. …Kompozitsiya usuli bilan yasalgan leksik yasovchi asos va formatdan iborat tuzulmaga ega bo‘lmagan qo‘shma otlar ko‘proq miqdorda” [1,103].

So‘z yasalishida muayyan bir qolipga ega va shunday yasalish qolipiga ega bo‘lmagan qo‘shma shakldagi sifatlar haqida ham yuqoridagi kabi fikrlar aytiladi. Qo‘shma sifatlarning hosil bo‘lishida [kam+ot], [ot+rang], [ot+sifat so‘zi], [ot+bop], [ot+talab], [umum+ot] kabilar ma’lum bir so‘z yasalish tizimini hosil qilganligi ko‘rinadi[2,103-104]. Bu qoliplarning hosilalari sifatida *kamchiqim, kamhosil; jigarrang, moshrang, tillarang; darveshsifat, devonasifat; bizbop, qishbop; e’tibortalab, mehrtalab; umumbadiiy, umumxalq* kabilar keltiriladi. Biroq mazkur qoliplarning faoliyati ayni damda cheklangan. Aniqrog‘i, bu qoliplar ma’lum bir davrda (XX asr

davomida) faoliyatda bo‘lgan, o‘nlab nutqiy hosilalar yaratgan, bugunga kelib esa qolip faoliyati ancha sustlashgan.

Tahlilga tortilgan qoliplar onda-sondagina ayrim sof nutqiy yasama so‘zlar hosil qilmoqda. Bu qatorda *kamsement, asfaltrang, baxmalsifat, nuqrasifat, qahvarang* kabilarni misol qilib ko‘rsatish mumkin.

A.Hojiyevning “O‘zbek tili so‘z yasalishi tizimi” kitobida ot, sifat hamda ravishning kompozitsiya usulida yasalishi rad etiladi [2]. Manbada fe’ldan tashqari boshqa turkum so‘zlarning qo‘shma shaklda kela olishi haqida fikr bildirilmaydi. Aksincha, qo‘shma so‘z, qo‘shma shakldagi ot, sifat, ravish so‘zlarning yasalishi so‘z yasalish talablariga mutlaqo javob bera olmasligi ta’kidlanadi[2,8-15]. To‘g‘ri, o‘zbek tili lug‘at qatlamida qo‘shma shakldagi yangi ravishlarning yuzaga kelishi kuzatilmaydi. Lekin qo‘shma shakldagi sof nutqiy, endigina qo‘shma so‘z yasalish qolipidan hosil bo‘lgan ot va sifatlar yaralyaptiki, bu holat ot va sifatlarning qo‘shma shaklda ham yuzaga kelayotganligidan dalolat beradi.

Ma’lumki, lug‘atlarda mavjud qo‘shma so‘zlar til birliklari sanaladi, ularni izohli, izohsiz o‘zbek lug‘atlari qamrab olgan. Biroq badiiy adabiyotda – ijodkorlar ijod mahsulida amaldagi imlo va izohli lug‘atlarda uchramaydigan nutqiy qo‘shma so‘zlar ham kuzatiladi. Buni esa qo‘shma so‘zlar tarkibining taraqqiyoti bilan baholash mumkin. Kuzatishlar ko‘rsatadiki, qo‘shma shakldagi yangicha nutqiy yasama ot va nutqiy yasama sifatlarning yasalish qolipini ko‘pincha [ot+ot] tashkil etgan. Asarlarda muallif neologizmlari sifatida qo‘llangan *kiyikso‘qmoq, chaqmoqtuyoq, jayronko‘z* (M.Yusuf), *telfonxat* (U.Azim), *qunduzqosh* (F.Afro‘z), *daryodil* (M.Toir) kabi so‘zlar qo‘shma ot va sifatlarga misol bo‘la oladi.

Xullas, ot va sifat turkumi qo‘shma shakldagi so‘zlar bilan ham boyib boryapti. Bunda ijodkorlarning so‘z yasash (individual nutq neologizmlarini yaratish) dagi xizmatini alohida ta’kidlash lozim bo‘ladi. Masalan:

5. Shamollar ot solar Qo‘shtegirmonga, Osmonni supurar *nuqratan* terak. (I.Mirzo)
6. She’riyat bu qadim buyuk so‘qmoq ekan, *Kiyikso‘qmoq* ekan, kiyikso‘qmoq ekan. (M.Yusuf)
7. Raqsga tushar oltin yaproqlar, Shitir-shitir *yomg‘irqo‘shiqqa*. (B.Fazliddin)
8. Qo‘ng‘iroq qilib tur,
   Telefonxat yoz. (U.Azim)

Misollarda *nuqratan, kiyikso‘qmoq, yomg‘irqo‘shiq, telefonxat* kabi [ot+ot] qolipi tarzidagi nutqiy yasama qo‘shma so‘zlar qo‘llangan. Bularning bari o‘ta yangi qo‘shma shakldagi individual nutq neologizmlaridir.

Kuzatishlar ko‘rsatdiki, qo‘shma so‘zlar yaratishda M.Yusuf ijodi shaklan va mazmunan yetakchilik qiladi. shoir ijodiy merosida *o‘zbekmomo, kiyiknigoh, kiyikso‘qmoq, to‘yko‘cha, sohibdil, oyqovoq, kulko‘rpa, lolayonoq, tillabarmoq, suvsumbul, arslonpanja* va h.k. shaklan va mazmunan betakror so‘zlar o‘rinli qo‘llanganligiga guvoh bo‘lamiz. Bularning yasalishi va misralarda qo‘llanishida sun’iylik sezilmaydi.

Umuman, tilimizda qo‘shma so‘zlarning yasalishi davomli kechmoqda. Xususan, mustaqillik davri o‘zbek adabiyotida yangi yasalmalar salmoqli o‘ringa ega. Misollarni kuzatamiz: *yulduzgul* (Osmon chamanida yulduzgul tering. I.Mirzo*), ko‘ngilshoh* (O‘z do‘stini o‘ylamaydigan/ Ko‘ngilshohning nimasi buyuk. B.Fazliddin*), chaqmoqtuyoq* (Chaqmoqtuyoq toyimdan/ Ayirmoqchi bo‘lishdi. M.Yusuf*), billurtan* (Qor – billurtan farishta. U.Azim), Odamtoshlar (Z.Mirzayeva).

Tahlilga tortilgan misollardan ko‘rinadiki, ijodkorlar qo‘shma so‘zlar yaratishda til qonuniyati uchun muhim bo‘lgan, ya’ni so‘zlarning mazmuniy-mantiqiy, grammatik birikish usullari (til me’yorlari)dan chekingan emas.

Quyida qo‘shma so‘z shaklidagi mualliflik neologizmlarini kuzatamiz:

Ot+ot shaklidagi qo‘shma otlar. Qo‘shma shakldagi muallif neologizmlari yaratishda M.Yusuf she’riyati peshqadamlik qiladi. Ayrim misollarni kuzatamiz:

Qadim *O‘zbekmomo* kuyi yodimda,
Yodimda chechaklar kulgan chambili.

She’rdagi *O‘zbekmomo* shaxs oti o‘zbek ayollarining o‘tmishdagi umumlashma obrazi bo‘lib, qo‘shma so‘z tarkibidagi *momo* so‘zi ”hurmatli, ko‘pni ko‘rgan, e’zoz-e’tiborli ayol” ma’no ifodasiga ega bo‘lib kelgan.

She’riyat bu qadim buyuk so‘qmoq ekan,
Kiyikso‘qmoq ekan, *kiyikso‘qmoq* ekan.

Shoir she’riyat yo‘li mushkulligini, hamma ham bu yo‘ldan yura olmasligini *kiyikso‘qmoqqa* qiyoslashi bilan ifoda etadi. O‘z o‘rnida topib aytilgan ushbu obrazli tasvir to‘laqonli estetik vazifa bajargan.

Muhabbatim, qaydasan, qalb ardog‘im,
Jayronko‘zim, qirlarga qolgan ohim.

Mazkur misrada *jayronko‘z* individual nutq neolagizmi muhabbat so‘zining sifatlashi bo‘lib kelgan.

Bedapoya to‘ridagi juftin qidirib,
Sayray-sayray jimib qoldi bedana dilgir.
Suvsumbulni va’dasiga ko‘mib ko‘ndirib,
O‘ynatgani olib ketdi irmoq qaygadir.

Boshqa bir misol:

Uyimizga bir kuni
Qarindoshlar to‘lishdi.
Chaqmoqtuyoq toyimdan

Ayirmoqchi bo‘lishdi.

Tahlilga tortilgan misollardagi *o‘zbekmomo, kiyikso‘qmoq, jayronko‘z, suvsumbul, chaqmoqtuyoq* kabilarning lug‘atlarda[3] o‘z ifodasiga ega emasligi ham ularning muallif neologizmlari bo‘la olishi dalili bo‘la oladi. Xuddi shu fikr quyida kuzatiladigan misollarga ham tegishli.

I.Mirzo she’riyatida ham kompozitsiya usulidagi yangi yasalmalar nisbatan ko‘p uchraydi. Jumladan:

Jannatbog‘im, *hazrattog‘imsan,*
Mehrobimsan, sajdagohimsan
Sen onamsan, muqaddas Vatan!
Yagonasan, muqaddas Vatan!

Vatanni jannatga, bog‘ga, sajdagohga qiyoslash an’anaviy (uzual) o‘xshatishning yorqin ko‘rinishidir. Biroq shoir bu kabi qiyoslarga qoniqmay vatanni ”hazrattog‘imsan’’ deya ta’riflaydi va chinakam badiiyat ta’minlanadi.

I.Mirzo quyidagi misolda *yo‘lchivin* mualliflik neologizmini qo‘llab, hazilomuz ifoda yaratadi:

Yo‘lda *yo‘lchivindek* horiganim rost,
Qirqqa kirib-kirmay qariganim rost.

Ot+ot shaklidagi yasama so‘zga yana bir misol:

Raqsga tushar oltin yaproqlar
Shitir-shitir *yomg‘irqo‘shiqqa.* (B.Fazliddin)

Ot+ot shaklidagi qo‘shma sifatlar.

Hammasi *alpsifat*

Hammasi polvon. (U.Azim) Mazkur misolda qo‘llangan *alpsifat* qo‘shma sifati yangilik bo‘yog‘ga ega bo‘lib, biror lug‘at tarkibida uchramaydi.

F.Afuz ijodida ham ot+ot shaklidagi mualliflik sifatlari mavjud. Ijodkor *zadadil, qunduzqosh* kabi qo‘shma so‘zlar yaratgan:

Izlama talato‘p bazmlararo
Zadadil kimsasiz qirlarda yayrab.

Bekzod Fazliddin she’riyatini kuzatar ekanmiz, unda *armonqiz* (Armonqizning ko‘zi battar suzuklashdi/ She’rim o‘qib kimning holi tuzuklashdi), *nurchehra* (Tizilmasa, mayli, yo‘lingga hurlar/ Faqat bir nurchehra kutsa nigoron), *odamshoir* (Hali yuzingni yorug‘ qilaman/ Odamshoir bo‘lib borganimdan so‘ng), *gulqalam* (Tuyg‘ular qo‘limga gulqalam tutib/ Yurak toshar daqiq lahzalararo), *ko‘ngilshoh* (O‘z do‘stini o‘ylamaydigan/ Ko‘ngilshohning nimasi buyuk?), *o‘ydunyo* (O‘ylayversang, o‘ydunyoning o‘yi bitmas/ Qo‘li uzun tashvishlarning to‘yi bitmas) va h.k. ot va sifat turkumiga tegishli mualliflik neologizmlariga duch kelamiz.

Xullas, qo‘shma shakldagi individual nutq neologizmlari, odatda, ot+ot qolipi asosida yuzaga kelgan bo‘lib, predmetlik hamda belgi-xusuiyat ma’no ifodalarini bildirishi bilan xarakterlanadi. Til me’yorlariga mos holda yaratilgan individual nutq neologizmlari leksik qatlamning boyishiga xizmat qiladi hamda betakror ifodalar, obrazlar yaratishda muhim o‘rin tutishi bilan xarakterlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ҳожиев А. Ўзбек тили сўз ясалиши. –Т.: Ўқитувчи, 1989. 103-b.
2. Ҳожиев А. Ўзбек тили сўз ясалиши тизими. –Т.:Ўқитувчи, 2007.
3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5-жилдли. – Т.: Ўзбекистон миллий энц.си. 2006-2008.

BOSHLANG‘ICH TA’ LIMDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI QO‘LLASHNING AFZALLIKLARI VA ULARDAN FOYDALANGAN HOLDA HAL QILINISHI KUTILAYOTGAN MUAMMOLAR

Ostonova Sevinch Nurali qizi- NavDPI O‘zbek tili va adabiyoti fakulteti talabasi
Ilmiy rahbar: Raximov Furqat Akbaraliyevich- NavDPI informatika kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘quv jarayoniga axborot texnologiyalarini joriy qilishning afzalliklari, foydalanish, imkoniyatlari, ulardan foydalangan holda hal qilishinishi mumkin bo‘lgan muammolari to‘g`risida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: AKT, elektron darslik, konsolidatsiya, mediadars, gipermurojaat, vebinar.

ПРЕИМУЩЕСТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ И ПРОБЛЕМЫ, КОТОРЫЕ ОЖИДАЮТСЯ РЕШАТЬ ПРИ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИИ

Аннотация: В данной статье рассказывается о преимуществах, использовании, возможностях внедрения информационных технологий в учебный процесс учащихся младших классов, а также проблемах, которые можно решить с их помощью.

Ключевые слова: ИКТ, электронный учебник, консолидация, медиаобразование, гиперссылка, вебинар.

ADVANTAGES OF USING INFORMATION TECHNOLOGY IN PRIMARY EDUCATION AND PROBLEMS THAT ARE EXPECTED TO BE SOLVED BY THEIR USE

Abstract: This article describes the advantages, uses, and possibilities of introducing information technologies into the educational process of primary school students, as well as problems that can be solved with their help.

Key words: ICT, electronic textbook, consolidation, media education, hyperlink, webinar.

Mamlakatdagi maktab islohoti ta’lim mazmunini hozirgi ilmiy bilim darajasiga muvofiqlashtirishga, barcha o‘quv ishlari samaradorligini oshirishga va o‘quvchilarni axborot jamiyatiga o‘tish sharoitida faoliyatga tayyorlashga qaratilgan. Shu sababli, axborot texnologiyalari ta’lim mazmunining ajralmas qismiga, o‘quv jarayonini optimallashtirish va samaradorligini oshirish vositasiga aylanmoqda, shuningdek, ta’limni rivojlantirishning ko‘plab tamoyillarini amalga oshirishga hissa qo‘shmoqda. Boshlang‘ich ta’limda o‘qitishning asosiy maqsadi har bir bolani qisqa vaqt ichida juda katta hajmdagi ma’lumotni o‘zlashtirishga va ulardan foydalanishga o‘rgatishdir. An’anaviy o‘qitish usullari va zamonaviy axborot texnologiyalarining, shu jumladan kompyuter texnologiyalarining kombinatsiyasi o‘qituvchiga ushbu qiyin vazifani hal qilishda yordam berishi mumkin. Sinfda kompyuterdan foydalanish o‘quv jarayonini qiziqarli va individual qilishga imkon beradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘quv jarayoniga axborot texnologiyalarini joriy qilish turli xil axborot resurslaridan foydalanish imkoniyatini beradi va ta’lim mazmunini boyitishga hissa qo‘shadi, unga mantiqiy va izlanuvchanlik xususiyatini beradi, shuningdek, uni takomillashtirish yo‘llari va vositalarini topish muammolarini hal qiladi.

Maktab o‘quv jarayonida axborot texnologiyalarini qo‘llashning asosiy yo‘nalishlari:

- turli maqsadlar uchun pedagogik dasturlarni ishlab chiqish;

-ta’lim web-saytlarini yaratish;

-o‘quv va didaktik materiallarni ishlab chiqish;

-real ob’ektlarni boshqarish (o‘quv botlari);

-virtual modellar yordamida kompyuter tajribalarini tashkil qilish va o‘tkazish;

-global va lokal tarmoqlarda turli shakllarda ma’lumot izlash, ularni to‘plash, to‘plash, saqlash, qayta ishlash va uzatish bo‘yicha maqsadli qidiruvni amalga oshirish;

-tajriba natijalarini qayta ishlash;

-talabalarning intellektual hordiq chiqarishini tashkil etish.

Maktab ta’limi an’anaviy ravishda o‘quvchini ma’lum miqdordagi bilim, ko‘nikma va malakalar bilan qurollantirishni maqsad qilib qo‘ygan. Ammo hozirgi paytda maktabning asosiy vazifasi o‘quvchilarga faqatgina bilim berish emas, balki ularni mustaqil ravishda bilim olishga o‘rgatish, qanday qilib o‘rganishni o‘rgatishdir. O‘rganish qobiliyati zamonaviy dunyoda muhim, chunki kasbiy faoliyatning barcha sohalarida o‘zgarishlar yetarlicha tez ro‘y bermoqda va inson o‘z faoliyati sohasida yetarlicha malakaga ega bo‘lishi uchuno‘rganishi, bilimlarini takomillashtirishi kerak. Ya’ni, zamonaviy hayot insondan yaxshi rivojlangan kognitiv qobiliyatlarni (idrok, e’tibor, xotira, fikrlash, tasavvur) talab qiladi deb ayta olamiz. Ushbu maqsadga erishishda katta rol boshlang ’ich maktabga yuklangan, chunki aynan shu davrda o‘quvchilarning aqliy qobiliyatlari jadal rivojlanib boradi. Pedagogik amaliyot shuni ko‘rsatadiki, qo‘yilgan vazifani bajarish uchun, shuningdek, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari tomonidan ”yangi savodxonlik” ni o‘zlashtirish uchun axborot texnologiyalaridan foydalanish samarali bo‘ladi. Axborot texnologiyalaridan foydalangan holda o‘quv jarayonining o‘ziga xos xususiyati shundaki, talaba o‘zining individual qobiliyatlari va qiziqishlari asosida bilish jarayonini quradigan faoliyat markaziga aylanadi. O‘qituvchi ko‘pincha yordamchi, maslahatchi vazifasini bajaradi, o‘ziga xos kashfiyotlarni rag‘batlantiradi, faollikni, tashabbuskorlikni va mustaqillikni rag‘batlantiradi. Axborot texnologiyalari rivojlantiruvchi ta’lim vositasi bo‘lib, muammoli-dialogik yondashuvni amalga oshirishga hissa qo‘shadi, sinfda tadqiqot faoliyatini tashkil etishga imkon beradi. Boshlang‘ich sinflarda darsning barcha bosqichlarida axborot texnologiyalarini qo‘llash, yangi materialni tushuntirishda konsolidatsiya, takrorlash, nazorat qilish, olimpiadalar, sinfdan tashqari ishlar va boshqalarni o‘tkazishda zaruriy vositadir.

Ta’lim jarayonida AKTdan foydalanish quyidagilarga imkon beradi:

- ta’lim samaradorligini oshirish;
- materialni assimilyatsiya qilish sifatini oshirish;
- talabalarning individual ta’lim trayektoriyalarini qurish;
- diqqat darajasi darajasi har xil bo‘lgan o‘quvchilarga nisbatan differentsial yondashuvni amalga oshirish.

Maktabda o‘qitishni komputerlashtirish ikki yo‘nalishda amalga oshirilmoqda. Informatika predmetini o‘rganish (kompyuter – o‘rganish ob’ekti) va boshqa o‘quv predmetlarini o‘rganishda kompyuterdan foydalanish

(kompyuter – ta’lim vositasi). Shubhasiz, kompyuter o‘quvchining o‘qishga rag‘batini oshiradi. Shuningdek, o‘quv topshiriqlarini murakkablik darajasiga ko‘ra taqdim etishni izga solib turuvchi imkoniyatlar ortadi, to‘g‘ri bajarilgan topshiriq uchun rag‘batlantirish orqali ham motivatsiyaning o‘sishiga erishish mumkin. Boshlang‘ich sinflarda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning quyidagi jihatlarini ajratib ko‘rsatish mumkin:

1) o‘rganish obyekti sifatida kompyuter;

2) kompyuter o‘quv vositasi sifatida;

3) kompyuter vosita sifatida.

Birinchi jihat - bu o‘rganish obyekti sifatida kompyuter. Axborot jamiyatida bolaning hayotga psixologik tayyorgarligi maktabdagi birinchi yillardanoq shakllanishi kerak, bu esa kompyuter savodxonligini o‘zlashtirishni nazarda tutadi. O‘quvchining algoritmik va mantiqiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish ham bir xil ahamiyatga ega. Axborot texnologiyalarini o‘quv jarayoniga joriy etish va ularni an'anaviy o‘qitish uslublari bilan birlashtirish maktab o‘quvchilarini ta’limning o‘zgaruvchan shakllariga, mavzularning takomillashtirilgan mazmunini idrok etishga, sub’ektlararo aloqalarni mustaqil izlashga tayyor bo‘lish zaruratini keltirib chiqaradi. Kompyuter vazifalarini bajarish jarayonida nafaqat bilimlarni egallash va mustahkamlash, balki kompyuterda ishlash ko‘nikmalari va kompyuterga bo‘lgan munosabatni o‘rganish obyekti sifatida emas, balki zamonaviy vosita sifatida shakllantirish ham sodir bo‘ladi. Kerakli operatsiyalarni bajarish (bosish, tortish va h.k.) ko‘nikmalarini egallash kerakli vazifalarni bajarish jarayonida, ya’ni bilvosita amalga oshiriladi, chunki bolaning barcha diqqati vazifaning mazmuniga singib ketadi. Ikkinchi jihat - bu o‘quv vositasi sifatida kompyuter, ya’ni. o‘ziga xos “o‘qituvchi”. Bunday dasturiy ta’minot bilan ishlash jarayonida o‘quvchilar, bir tomondan, foydalanuvchining asosiy ko‘nikmalarini (ekrandan o‘qish, klaviatura, sichqoncha bilan ishlash) va mustaqil ishlash ko‘nikmalarini mashq qiladilar, boshqa tomondan ular bilim sifatini oshiradilar. Boshlang‘ich sinflarda axborot texnologiyalaridan foydalanilgan holda o‘tilgan dars mobaynida o‘quv materiali aniq, ravshan va o‘quvchida hissiy munosabatni yuzaga keltirganda ayniqsa diqqatni jamlaydi. Shu sababli, o‘qitishda media-darslardan foydalanishning yuqori samaradorligi aniqlangan (kompyuter va multimedia proyektori, PowerPoint taqdimotlarini namoyish qilish uchun ishlatiladi). Media-darsning uslubiy imkoniyatlari va afzalliklarini qayd etishimiz mumkin:

– yuqori ko‘rish darajasi tufayli o‘quv jarayoni samaradorligini oshirish;

– ob’ektlar va hodisalarni simulyatsiya qilishqobiliyatining paydo bo‘lishi;

– multimedia effektlari tufayli ortib boradigano‘rganish uchun motivatsiyani oshirish;

– vizual-majoziy fikrlashni rivojlantirish.

Uchinchi jihat - bu kompyuter sizga ta’lim vazifasini simulyatsiya qilishga, u yoki bu mavzuni o‘rganishga va shu bilan o‘quv jarayonini ijodiy qilishga imkon beradigan vosita. Sinf va sinfdan tashqari ishlarda loyiha asosida o‘qitish usulidan foydalanish.

O‘quvchilar uchun qo‘shimcha ta’limni tashkil etish (turli masofaviy olimpiadalarda, viktorinalarda, musobaqalarda qatnashish). O‘quv jarayonini tashkil etish uchun zarur bo‘lgan metodik va didaktik materiallarni yaratish uchun AKTdan foydalanish. Ta’limdagi yangi axborot texnologiyalari an'anaviy ta’lim va tarbiya usullari bilan birlashtirilib, ta’lim sifatini oshirib, bolani ijodkor sifatida rivojlantirishga hissa qo‘shadi. Axborot texnologiyalaridan foydalangan holda olib boriladigan darslar nafaqat olingan bilimlarni kengaytiradi va mustahkamlaydi, balki o‘quvchilarning ijodiy va intellektual salohiyatini sezilarli darajada oshiradi. Kichik yoshdagi o‘quvchilarda o‘zini namoyon qilish uchun tasavvur va istak juda katta bo‘lgani uchun, uni o‘z fikrlarini imkon qadar tez-tez, shu jumladan axborot texnologiyalari yordamida ifoda etishga o‘rgatish kerak. Boshlang‘ich sinflarda axborot texnologiyalaridan foydalanish har qanday o‘quvchining o‘zini namoyon qilishi uchun imkon yaratadi, o‘quvchi o‘zi uchun ish shakllarini tanlaydi. Shunday qilib, matematik qobiliyatlarga ega bo‘lgan bolalar ko‘proq dasturiy mahsulotlar - prezentatsiyalar ishlab chiqarish ustida ishlashadi. “Gumanitar” bolalar krossvordlar yoki xabarlar, ma’ruzalar, tezislar tuzish ishini tanlaydilar. O‘quvchilar mavzular bo‘yicha mustahkam, chuqur bilimlarga ega bo‘lib, ular doimiy bilim qiziqishlarini shakllantirdilar va olgan bilimlarini amalda mustaqil ravishda qo‘llash qobiliyati rivojlanadi.

Ishonchimiz komilki, axborot texnologiyalaridan foydalanish boshlang‘ich sinf fanlarini o‘qitishni o‘quv materialini tushunish va yodlash jarayonlarini optimallashtirish, bolalarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini doimiy ravishda yuqori darajaga ko‘tarish orqali o‘zgartirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании. Учеб. Пособие для студентов высш. пед.учебн.заведений . — М.: Издательский Центр «Академия», 2003.

2. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A.Ta’limda innovatsion texnologiyalar (ta’lim muassasalari pedagog-o‘qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – T.: “Iste’dod” jamg‘armasi, 2008.

3. Bent B.Andresen and Katja van den Brink. Multimedia in Education.UNESCO Institute for Information Technologis in Education. 2013.ISBN 978-5-7777-0556-

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОЙ-ӨРІСІ МЕН ТІЛІН ДАМЫТУ

Кумакбаева Гулбану Кунтуаровна-
Өзбекстан. Науаи мемлекеттік педагогика институты, Орыс және қазақ филологиясы факультеті,
Қазақ тілі және әдебиеті кафедрасы аға оқытушысы

Аннотация:Мақаладабастауыш сынып оқушыларының ой-өрісі мен тілін дамыту жолдарытуралы сөз қозғалған.Сонымен бірге қазақ тілін оқытуға байланысты тіл дамыту жұмысын ұйымдастырудың негізгі мақсаты атап көрсетілген.

Аннотация: В статье рассматриваются способы мышления и речевое развитие учащихся младших классов, при этом выделена основная цель организации языково-развивающей работы, связанной с обучением казахскому языку.

Abstract: The article deals with ways of thinking and language development of elementary school students. At the same time, the main purpose of organizing language development work related to teaching the Kazakh language is highlighted.

Тіл дамыту - қазіргі мектептің оқу-тәрбие ісіндегі басты проблема-тіл мен сөйлеу процесін жіктеі оқыту, оқушының дұрыс сөйлей білуіне көңіл бөлу. Сондықтан мұғалім қазақ тілі сабақтарында, тіл дамытуға, байланыстырып сөйлеуге айрықша көңіл бөледі, тілдік материалдарды дұрыс таңдай білу, тілдің теориясы мен сөйлеу практикасының бір-бірімен қарым-қатынасы түрлі жаттығу жұмыстары арқылы іске асырылады. Демек, қазақ тілі пәнін оқыту барысында мұғалім оқушының ойын логикалық жағынан дұрыс, анық, қазақтың әдеби тілінің нормасына сай дұрыс айта білуге үйретумен бірге, екінші жағынан ойын орфографиялық және пунктуациялық жағынан дұрыс жаза білуге жаттықтырады.

Оқушының жазба және ауызша ойын дұрыс бере айта білуіне үлгі беретін- мұғалім. Сондықтан мұғалім тілдің тарихын, грамматикасын, стилистикасын, орфографиясын, лексикасын, пунктуациясын жақсы біліп, меңгеруі қажет.

Әр мұғалім қазақ тілі сабақтарында тіл дамыту жұмыстарын шығармашылықпен жүргізіп, дұрыс ұйымдастыра білсе, ол оқушының күнделікті өмірдегі құбылысты жан-жақты түсіне білуіне, білген нәрселерін ауызекі сөздерінде қолдана білуіне жағдай жасайды. Демек, оқушының тілін дамыту жұмысы-ол баланың жалпы ойын дамыту деген сөз, өйткені оқушы қай пәнді оқып-үйренсе де, өзінің істеген жұмысы, көрген-білгені туралы күнбе-күн сөйлеп, ойын қалыптастырып отырады. Сондықтан қазақ тілі сабақтарындағы тіл дамыту жұмыстары оқушылардың жалпы ойын дамытуға бағытталады, яғни оқушылардың тілін дамыту мәселесі олардың ойлау қабылетімен байланыстырылса, сондай-ақ, ойлау мен сөйлеу процесінің бірлігінде ұйымдастырылады.

Жалпы білім беретін мектеп бағдарламасында тіл дамыту жұмысына арнайы орын берілді. Бағдарламада балардың жас ерекшелігіне байланысты тәрбиелік мәні бар жаттығу материалдары әр сынып оқушыларының жас ерекшелігіне қарай балалардың жалпы сөйлеу мәдениетін дамытып, олардың ой-өрісін жетілдіру мақсаты көзделген, сондай-ақ бағдарламада тіл дамыту жұмысын ауызша-жазбаша жаттығулар, шығармалар, диктант сияқты жұмыс түрлері арқылы іске асыру міндеттелген.

Қазақ тілін оқытуға байланысты тіл дамыту жұмысын ұйымдастырудың негізгі мақсаты-дұрыс, сауатты жазып, оқушының ауызша және жазбаша ойын грамматикалық және стилистикалық жағынан дұрыс сөйлем құрап, жүйелі сөйлеу үйрету.

Тіл дамыту жұмысы, негізінен мынадай төрт бағытта жүргізіледі: бірі-мәдени, әдеби сөйлей білу нормаларына үйрету, яғни орфографиялық дағдыны меңгерте отырып, оқушыға мәнерлеп оқу дағдыларын қалыптастыру. Екіншіден, лексикалық жұмыстар жүргізу арқылы оқушының сөздік қорын байыту, тілдің лексика және фразеология бөлімдерінен кеңірек білім беру көзделеді. :шіншіден, жаңа сөздер үйрету, сөздерді үйрете отырып, жаңа сөздер жасайтын формаларды меңгерту арқылы, сөз бен сөздердің байланысын, сөйлем құратып үйрету, сөйлемнің құрылысын білдіру арқылы синтаксистік лексикадан білім беру. Төртіншіден, оқушының ойын жазбаша дұрыс, сауатты жаза, әрі сөйлей білуге үйрету мақсат етіледі.

Тіл дамыту сабағының мақсаты – тек оқу мен жазуға үйретіп қана қоймай, оқушылардың ойын дамыту болғандықтан, оны тіл дамытудан бөліп қарауға болмайды.

Бір жетілік дайындық кезеңінде мұғалім балалардың мектепке дайындығын бақылау мақсатымен олардың білетін ертегі, әңгімелерін, жатқа айта білетін өлеңдерін сұрайды. Жұмбақтарды шештіреді, жаңылтпаш айтқызады. Осылай халықтың бай ауыз әдебиеті мен көркем әдебиетінің көмегі арқылы балалардың ойы мен тілінің даму дәрежесін байқайды. Осы мақсатта ауыз әдебиетіндегі:

Маң, маң басқан, маң басқан,
Екі өркешін қом басқан,

деген сияқты шумақтарды пайдалануға болады. Мұндай әдемі тіл дыбыстарын естірту, дұрыс айтқызу мақсатында туған нағыз дидактикалық материалдар ауыз әдебиетінде мейлінше көп. Халқымыздың ғасырлар бойы жеткіншектерді тәрбиелеп келген бұл қазынасын сауат ашу жұмысында пайдалана білу оқушылардың тілін ширатып, ақыл-ойын байыта түсуге көп көмегін тигізеді.

Оқушыларды жаңа дыбыс және оның таңбасымен таныстырған кезде мұғалім сабақты үнемі тіл дамытуға бағыттай отырып жүргізеді. Бұл жұмыс сюжетті суреттерді көрсете отырып, әңгімелесуден басталады. Оқушылар әңгімелесу арқылы, суреттен көргендеріне байланысты сөйлем, әңгіме құрап үйренеді, айтайын деген ойын сөзбен дәл жеткізуге, яғни сөйлем ішіндегі сөздерді іріктеп таңдап пайдалануға төселеді.

Әрі жаңа дыбысқа байланысты сөз әңгіме ішінде қайталанып келгендіктен, ол дыбысты сөз ішінен ажырата естуге машықтанады. Әңгіме ішінде кездескен жаңа сөздердің мағынасын түсініп меңгереді. Бірте-бірте ол сөздердің алғашқы мағынадан басқа да мағынада қолданылатын байқап, ойы мен тілі бұрынғыдан да жетіле түседі. Олай болса, сауат ашу сабақтарын жүргізе отырып, мұғалімдер тек бір жақты жаңа дыбысты және әріпті үйретумен ғана шектеліп қалмай, әрбір жаңа сөздің мағынасын түсіндіріп, кейін ол сөздердің оқушылардың сөздік қорына енуін қадағалауы шарт.

Оқулықта оқушылардың логикалық ойлауын, түсінігін кеңейтетін суреттер, сөздер, әңгімелер, өлең, жұмбақтар бар. осылардың барлығын өз мәнінде дұрыс пайдалану арқылы да оқушылардың ойы дамиды, сөздігіне жаңа сөз қосылып, тілі дамиды. Мысалы: оқулықта вертолет, самолет, тепловоз, пароход, автобустың суреттері берілген. Осы суреттерді көрсетіп таныту арқылы оқушылардың сөздігіне жаңа сөз қосамыз. Тіпті, ол сөздер оқушылардың сөздігінде бұрынан бар болған күннің өзінде де, мұғалімнің мақсаты – суретті пайдалана отырып, оқушылардың ұғымын кеңейту. Бұлардың әрқайсысының өзіндік ерекшелігін, қандай жағдайда пайдаланылатынын және осындай алып машиналарды жасайтын өндірістер туралы шағын қызықты мақала беру арқылы оқушылардың түсінігі артады. Еліміздің өндіріс күшіне деген мақтаныш сезімі жүректеріне ұялайды.

Оқулықтағы мал, құс, өсімдіктердің жеке суреттерді де дұрыс пайдаланған жағдайда тіл мен ойдың жетілінуіне көмектеседі. Жануарлардың, құстардың суреттерін жекелеп танумен бірге оларды: үй жануарлары, аңдар, құстар, үй құстары, дала құстары деп топтастырып үйренеді. Белгілі бір топқа тән қасиеттерді білумен бірге әрі жекелеген жан-жануардың, құстың белгі қасиетін білетін болады.

Сондай-ақ өсімдіктердің суреттерін көріп, оларды бір-бірінен тиісті ерекшеліктеріне қарап ажыратып танумен бірге, бақша өсімдіктері, астық өсімдіктері деп топтауға болады. Әрине, оқулықтағы суреттер бұл мақсатқа жетудің жолы бола алмайды. Ондайда мұғалім басқа қосымша материалдарды пайдаланады немесе экскурсия кезінде көргендерін, оқушылардың бұрыннан білетіндерін естеріне түсіреді. Осының нәтижесінде оқушылар бірде ұғымдарды топтап жинақтауға, бірде жекелеп талдауға үйренеді, салыстыру, ұқсас белгілерін, айырмашылығын табуға машықтанады. Ал мұның өзі – жалпы танып-білу үшін қажетті іс-әрекетері болып саналады.

Қорыта айтқанда, оқушылардың жас ерекшелігіне байланысты түрлендіре жүргізілетін жұмыс – оқушылардың жүйелі ойлау қабілетін тудырып, шығармашылық ізденіске бейімделушілігін молайтады, тіл байлығын арттырады. Тіл дамыту жұмыстарында дамыта оқыту жүйесі іске асып әр оқушы өз бетінше жұмыс істеуге қалыптасады. Бала өз жұмысына сын көзбен қарап, бағалауға, ойын еркін, дұрыс, ашық айта білуге үйренеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒЫН ӘДЕБИЕТТЕР

1. *Ш.Әуелбаев «Бастауыш сыныптарда қазақ тілін оқыту методикасы». Алматы.2001 ж.*
2. *Рахметова «Қазақ тілін оқыту методикасы» Алматы.1991 ж.*
3. *Б.Құлмағамбетов, П.Айтжанова. «Қазақ тілін оқыту әдістемесі». Алматы.1998 ж*
4. *Ысқақов А. Ана тілін оқытудың түйінді мәселелері, Алматы,2002,19 – бет.*

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚУ ПӘНДЕРІН ИНТЕГРАЦИЯЛАУ НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ

Казбекова Ф. П.-

Науайы мемлекеттік педагогика институти Бастауыш тәлім кафедрасы аға оқытушысы

Аннотация: Осы мақалада бастауыш сынып сабақтарында пәнаралық байланыс, оқушылардың бір уақыттың өзінде бірнеше пәнді меңгеріп түсінуін, ой-өрісін дамыту туралы пікірлер айтылған.

Кілт сөздер: интеграция, пәнаралық байланыс, ана тілі, бейнелеу, математика, сабақты ұйымдастыру.

Өзбекстан Республикасының білім беру жүйесі:

1) білім деңгейінің сабақтастығын қамтамасыз етуші мемлекеттік жалпы міндетті білім стандарттары мен білім берудің оқу бағдарламалары;
2) меншік түріне, типтері мен түрлеріне байланыссыз білімдік бағдарламаларды жүзеге асырушы білім беру ұйымдары;
3) білім берудің басқару ұйымдары мен тиісті инфрақұрылымдары, соның ішінде білім сапасы мониторингін жүзеге асыратын, ғылыми және оқу-әдістемелік қамсыздандыратын өзара іс-әрекет етуші ұйымдардың жиынтығын білдіреді.
Білім беру жүйесінің өзгеруі негізінде білім мазмұны жаңарады. Жеке тұлғаны дамытудың және оның жалпы адами құндылықтары жинақталған мәдениетін қалыптастырудың негізгі құралдарының бірі білім мазмұны болып табылады және білім мазмұнының жаңаруы білім берудің нормативтік құжаттары – пәндер бойынша білім стандарттары, базистік, типтік жоспарлар, пәндер бойынша дайындалған оқу бағдарламалары, оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендердің мазмұнында көрініс табады.
Р.С.Омарова білім мазмұнының төмендегіше жетекші әдіснамалық принциптерін көрсетеді:
- интеграция принципі – ұқсас пәндерді ықпалдастыру, балалардың шаршамауына мүмкіндік беру;
- пәнаралық байланыстар принципі – оқу пәнінің мазмұнын баяндауда әртүрлі пәндерді өзара байланыстыру;
- ғылымилық және жас ерекшеліктерін есепке алу принципі – әдістемелік жүйені таңдау, оқушылардың психологиялық, физиологиялық мүмкіндіктеріне байланысты дамуын, жас ерекшеліктерін ескеру;
- бала тұлғасын дербес дамытуда оқыту мен тәрбиелеудің деңгейлік принципі – дара жаттығулар жүйесін жүзеге асыру негізінде түрлі деңгейлік және қарапайым тапсырмаларды шығармашылықпен шешу;
- оқуда ана тіліне сүйену принципі – оқушылардың танымдық белсенділігін күшейту, ана тіліне қабілеттілігін арттыру;
- нәтижелі шығармашылық принципі – білімді қалыптастыру үдерісінде баланың шығармашылық қабілетін дамыту.

Қазіргі таңда қоғам алдына қойылып отырған басты міндеттердің ең бір өзектісі – бүкіл білім жүйесін түбегейлі жаңартып, дүниежүзілік деңгейге сәйкес келетін, жастарға сапалы білім беруге жағдай жасайтын және олардың үйлесімді дамуына, жеке бастың тұлға ретінде қалыптасуына бағытталған жаңа үлгідегі мектеп құру болып отыр.

Өзбекстан Республикасының әлемдік өркениетке кірігуіне қатысты білім беру сапасына қойылып отырған заман талабы – шығармашылықпен жұмыс істей алатын, бәсекеге қабілетті тұлға тәрбиелеп қалыптастыру. Қазіргі білім беру жүйесіне еніп отырған жеке тұлғалық, іс-әрекетті, құзыреттілік тұрғылар жалпы білім беруді ұйымдастырудағы жаңаша көзқарас ретінде қарастырылуда.

Бастауыш мектеп тәжірибесіне интеграция курстарының нашар енгізілуінің бір себебі: бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктері толық ескерілмеген және бастауыш мектептегі негізгі пәндерден біршама алшақтауы байқалады. Біздің көзқарасымыз бойынша, бастауыш сынып оқушыларын артық жүктемеден құтқару үшін бұрыннан бар пәндер негізінде сол пәндерді жаңа сапада интеграциялап оқыту қажет.

Қазіргі дамыған елдердегі бастауыш білім мазмұнының ерекшелігі қоршаған дүние мен қоғамның дамуы туралы білімдердің интеграцияланған түрде болып келуінде. Бұл тәсіл көптеген елдерде мектепке дейінгі тәрбиеге, бастауыш мектеп және кіші орта мектепке, сол сияқты орта мектепте интеграцияланған курс (жаратылыстану, қоғамтану, Отантану және т.б.) түрінде енгізілген. Бұл елдердің бастауыш мектептерінде интеграциялау өлі және тірі табиғат, техника, адам, т.б. білімдерді біріктіреді.

Пәндер арасындағы кедергілерді жою үшін білімді басты объектілердің немесе тақырыптардың айналасына біріктіру қажет. Бұл үдеріс кез келген пәнді әр қырынан қарастыруға, оның барлық өзара байланысын ашуға мүмкіндіктер береді. Талдау, синтез, салыстыру, біріктіру сияқты күрделі ойлау іс-әрекеттері арқылы жүзеге асырылатын пәндер интеграциясы білім мазмұнын кең қамтуға, уақытты үнемдеуге, міндетті пәндер санын азайтуға да мүмкіндік береді.

«Сауат ашу» пәні дүниетану пәнімен: «адам-табиғат-қоғам» туралы білімдерін толықтыру, табиғат құбылыстарымен адам, өсімдік, жан-жануарлар арасындағы байланыс пен тәуелділікті таныстыра отырып, оқушылардың танымдық қызығушылықтарын арттыру, топсеруен кезінде, табиғатты бақылау барысында алған білімдерін, бақылағандарын оқушылардың сөздік қорын байыту, ауызша жазбаша тілін дамыту мақсатында пайдалану; Музыка пәнімен: ертегі, аңыздар оқу барысында мазмұнына сәйкес музыкалық шығармалар тыңдау, оқушылардың тілін жаттықтыру, дыбыстарды дұрыс айтуға үйрету мақсатында балалар әндерін тыңдату; Бейнелеу өнері пәнімен: суретшілердің шығармалары арқылы оқушылардың сөз байлығын арттыру, тілін дамыту; сурет бойынша өз сезімдерін, ой-пікірлерін білдіруге үйрету, сурет салғызу, бояту жұмыстары арқылы қаламды, қарындашты дұрыс ұстауға үйрету, қолдың ұсақ бұлшық еттерін дамыту, эстетикалық тәрбие беру; Еңбекке баулу пәнімен: еңбек тақырыбына байланысты шығармалар оқу барысында оқушыларды еңбексүйгіштікке баулу, адамдардың еңбегін

құрметтеуге тәрбиелеу, ермексазбен, табиғи материалдармен жұмыс жасау, қағаздарды қию, өрнектер салу, безендіру арқылы қолдың ұсақ бұлшық еттерін дамыту; Дене шынықтыру пәнімен: партада дұрыс отыру; дене бітімінің дұрыс дамуы үшін жаттығулар жасау; сабақта сергіту сәтін өткізуде пәнаралық интеграциясы жүзеге асырылады.

«Ана тілі» пәні әдебиеттік оқу пәнімен: қазақ тілі сабақтарында мақал-мәтел, жұмбақ, жаңылтпашты пайдалануда, ақын-жазушылардың суреттерін көрсету, олар туралы мәлімет беруде, мәтінді мәнерлеп оқу мен өлең жаттауда, мәтіннің авторы туралы мәліметтер, не оның мазмұнын жалғастыруды қажет ететін тапсырмалар арқылы оқу сабағындағы материалдарды еске түсіруде, тәрбиелік мәні бар көркем шығармаларды және балалардың жас ерекшілігіне лайық ауыз әдебиеті үлгілерін пайдалануда; математика пәнімен: сан атауларын пайдалануда, жұмбақ-есептерді пайдалануда, сөз мағыналарын түсіндіру барысында өлшемдік ұғымдарды пайдалануда, заттарды пішініне, өлшеміне қарай салыстыруда; дүниетану пәнімен: қоршаған ортадағы заттар мен құбылыстардың атауларын таныстыру, олар жайында түсінік беруде, жаттығу мәтіндері арқылы жануарлар, өсімдіктер, т.б. туралы түсініктерін кеңейтуде, табиғат құбылыстарымен таныстыруда, туған ел, Отан туралы жаттығуларды орындатуда, қоршаған ортадағы заттар мен құбылыстар туралы ұғымдардың кеңейтілуінде, оларға сипаттама беруде, еліміздің мәдениеті, ғылымы, шаруашылығы туралы түсінік беруде; Музыка пәнімен: өлең мәтіндері арқылы музыкалық қабілетін дамытуда, музыка шығармаларының негізінде байланыстыра сөйлеуді дамытуда; Бейнелеу өнері пәнімен: жаттығу мазмұнына байланысты сурет салғызуда, әр алуан суреттерді, портреттерді пайдалануда, белгілі суретшілер туралы мағлұмат беруде, сюжетті сурет бойынша мазмұндама (ауызша, жазбаша түрде) жазуда; Дене шынықтыру пәнімен: сергіту жаттығуларын орындаған кезде дене қимылдарын пайдалануда, оқыту барысында «дене шынықтыру минутын», қимыл-қозғалыс ойындарын ұйымдастыруда; еңбекке баулу пәнімен: қол саусақтарының нәзік бұлшық еттерін дамытуда, шығармашылық ой-қиялы арқылы сөйлей білу қабілетін дамытуда пәнаралық интеграциясы жүзеге асырылады.

«Бейнелеу өнері» пәні сауат ашу, қазақ тілі пәндерімен: өнер туындыларын талдау кезінде мәнерлі, дұрыс, логикалық сауатты сөйлеу тілін қалыптастыру, Бейнелеу өнері нысандарын бақылау кезінде шығармашылық елестету мен қиялын дамыту; Әдебиеттік оқу пәнімен: суреттер материалы негізінде сөздік қорын байыту, оқыған мен көзбен көргенді салыстыру, салғастыру қабілеттерін дамыту, оқылған мәтінге сай келетін суреттерді сипаттау қабілетін дамыту, оқылған мәтін материалын Бейнелеу өнері; Музыка пәнімен: суретпен жұмыс істеу кезінде музыкалық шығармаларды пайдалану; Дүниетану, Өзін-өзі тану пәндерімен: табиғаттағы, қоршаған әлемдегі нысаналарды сурет салу нысандары ретінде пайдалану, ойша, өз қиялымен сурет салу процесінде өмірлік тәжірибені, экскурсия материалын пайдалану; Дене шынықтыру пәнімен: жаттығулар жасау, қозғалыс ойындарын ойнауда пәнаралық интеграциясы жүзеге асырылады.

Пәндер арасындағы пәнаралық интеграция көрінісі бұлармен ғана шектелмейді және әрбір сабақтың пәнаралық байланыс міндеттеріне қарай көбейіп, кеңейіп отырады. Пәндерді интеграциялап оқыту негізінде оқушылардың білім сапасын арттыру бастауыш сынып оқу бағдарламаларындағы пәндердің өзара интеграциялануы барысында жүзеге асырылады.

Интеграцияланған сабақтар оқушылардың шығармашылық қабілеттерінің дамуының мүмкіншіліктерін ұлғайтады. Интеграция оқушыларға білімді өздері ізденіп алуын үйретіп, интелектуалдық деңгейін көтереді және оқуға деген қызығушылығын арттырады, ой-өрісін кеңейтеді. Интеграцияланған сабақтар мазмұны мол эмоциялық қуатқа толы болғандықтан оқушыларға ұнайды, олардың танып білуге деген қызығушылығын оятады. Бұл сабақтар оқушылардың сөздік қорын молайтып, сөйлеуін дамытады, және эстетикалық талғамын дамытып, өнер туындыларын, сұлулық пен байлықты, табиғатты, шығармашылықты түсініп, бағалауды үйретеді.

Бастауыш сынып мұғалімдерінің даярлығы оқу пәндерін интеграциялау негізінде білім сапасын арттырудағы дидактикалық шарттың бірі болып саналады. Пәндер интеграциясы бастауыш мектеп мұғалімдерінен үлкен тәжірибені, педагогикалық шеберлікті, терең әрі тиянақты білім қорын, оқуоқыту үдерісін дұрыс әрі күрделі ұйымдастыруды, жан-жақты іздену жұмыстарын жүргізуді талап етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1.Требования к знаниям и умениям школьников: Дидактико-методический анализ / под.ред. А.А.Кузнецова. – М.: Педагогика, 2007. - 176 с.

2. Дистервег А. Избр. пед. соч. – М.: Учпедгиз., 1996. – С.150-162.

3. Құнанбаев Абай. Қара сөздері. – Алматы, 2003. – Б. 87-143.

4. Ушинский К. Д. Собр. соч. М. – Л., 1999. Т. 5. - 276 с.

5. Дидактика средней школы / под.ред. М.А.Данилова и М.Н.Скаткина. – М.: Просв., 2005. - 303 с. Лемберг Р.Г. Дидактические очерки. – Алма-Ата: Казучпедгиз, 1998. - 195 с.

6. Зверев И.Д., Максимова В.Н. Межпредметные связи в современной школе. - М.: Педагогика, 2009. - 160 с.
7. Бейсенбаева А.А. Пәнаралық байланыс негізінде оқу процесін ұйымдастыру: жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған оқу құралы. − Алматы: РБК, 2005.
8. Мұсабеков О. Пәнаралық байланысты жүзеге асырудың шарттары // Бастауыш мектеп – 2006. - №1. -34 б.
9. Мұханбетжанова Ә. Бастауыш білімнің интеграциясы арқылы оқушыларда дүниенің ғылыми бейнесін қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық негіздері: пед. ғыл.док. ... дис. –Алматы, 2010. - 297 б.
10. Кішібаева Д.Ж. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық іс-әрекетін пәнаралық байланыс негізінде қалыптастыру: пед.ғыл.канд. ... автореф. – Шымкент, 2006. - 28 б.
11. BOSHLANG‘ICH TA’LIMNING DOLZARB MASALALARI: MUAMMO VA YECHIMLAR mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. 2023.- 265 б.

TABIIY FANLARNI O‘QITISHGA INTEGRATIV YONDASHUV

p.f.f.d. (PhD) Boratova Muxtasam G`aaniyevna
Navoiy davlat pedagogika instituti
Muxammedov Shuxrat Qosimovich
O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika institute

Bugungi kunda fan-texnikaning rivoji va sanoat va qishloq xo‘jaligida ishlab chiqarish sohasidagi ulkan o‘zgarishlar tufayli buyurtmachilar tomonidan kelib chiqayotgan yangi talablar ta’lim tizimi oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Bu borada Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev “Bizning vazifamiz – to‘plangan tajriba va ilg‘or xalqaro amaliyotga suyangan holda, o‘zimizning taraqqiyot va yangilanish modelimizni qat’iy amalga oshirishdan iborat”, deb alohida ta’kidlaganlar.

Hozirda ta'lim tizimida didaktik jarayon tahsil oluvchilarga yuqori darajada fan asoslarini o‘rnatishga, tafakkurni rivojlantirishga, olamni bir butunlikda anglashga va tasavvur etishga, tevarak atrofda bo‘layotgan voqealarni to‘g‘ri anglashga o‘rgatishga qaratilgan bo‘lib, ularni mohiyatini anglab oladigan yoshlarni tarbiyalashga yo‘naltirilgan. Maktablarda o‘rgatiladigan fanlarning tarqoqligi, ularni bir-biriga uzviy bog‘liqlikda o‘rgatilmasligi, o‘quvchilar tomonidan butun borliqni yaxlit holda anglashlariga to‘sqinlik qilayotganligi, maktab bitiruvchisida “bir ko‘rinishli (fragmentar) dunyoqarashni keltirib chiqarayotganligi” ilm-fanida tabiiy, iqtisodiy, siyosiy va madaniy fanlari integratsiyasiya asosida o‘qitishni yo‘lga qo‘yish zaruratini keltirib chiqaradi. Shu o‘rinda integratsiya, uning darajalari va tabiiy fanlarni o‘qitishdagi ahamiyati haqida to‘xtalmoqchimiz.

Integratsiya – (lotincha – “integratio” – tiklash, qaytadn boshlash, to‘ldirish) ayrim qismlarning yoki elementlarning bog`liqlik holatini, ularni qo‘shib birlashtirishni ifodalovchi tushuncha bo‘lib, ayrim bo‘lak yoki elementlarning bir-biriga qo‘shilishi, bir butunga aylanishi, yaxlitlanishidir. Shuningdek, fanlarning yaqinlashishi va o‘zaro bog`lanish jarayonidir. Siyosiy-iqtidodiy darajada esa integratsiya deganda ikki va undan ortiq davlatlarni iqtisodini o‘zaro muvofiqlashtirish va birlashtirishdir “Integratsiya” tushunchasi XVIII asrdayoq G.Spenser tomonidan “Materiyaning integratsiyasi”xususidagi fikrlar izohlangan. Biz tomonidan integratsiyani tafakkur o‘stirish omili sifatida qarab, uni fanlararo aloqa hamda ta’lim shakllarini sintezlash tarzida talqin etib, integratsiyaning izohini – “bir butun”, “yaxlit”, “birlashgan” sifatida qabul qildik va tafakkurni o‘sishi jarayonining turli qism va elementlarini bitta butunga birlashtirishdir. Demak, integratsiya jarayoni fanlar orasidagi aloqani yangi, yuqori sifatda bir-biriga bog‘lash bosqichi bo‘lib, o‘zini yuqori ko‘rinishda namoyon etadi deyish mumkin. Shuningdek, “integratsiya jarayoni asoslari uzoq o‘tmishdagi xalq pedagogikasi va ilmiy pedagogikaga asoslangan”. Integratsiya fanlararo bog‘liqlikdir. Fanlararo bog‘liqlik asoslari tabiatni to‘la holda o‘quv darsliklarda ko‘rsatish va tushuntirish zaruratidan paydo bo‘lgan.

Ta’lim integratsiyasining bosh maqsadi - shaxsning har tomonlama kamol topishini ta’minlashdir. Integratsiyalashgan ta’lim esa, shaxsni intellektual va madaniy rivojlantirishning bosh omili sifatida baholanadi. Fransuz olimi Dj.Dyuining fikricha, “Ayni paytda ta’limda uning og‘irlik markazini siljitishga qaratilgan o‘zgartirishlar boshlandi. Bu o‘zgarishlar, Kopernikning tabiatshunoslikda olam markazini yerdan Quyoshga siljitgan inqilobga juda o‘xshab ketadi. Bizning misolimizda bola (o‘quvchi) Quyosh kabi, uning atrofida esa ta’lim vositalari girdi-kapalak bo‘lib aylanadi. Bola, atrofida shakllantirilayotgan vositalarning markazidir”, - deb qaraladi.

Integrativ ta’lim – fanlararo bilimlarni (integrativ bilimlarni) chuqurlashtirish va oshirish orqali ilmiy tushuncha va tasavvurlarni shakllantirishdir. Integrativ ta’lim zamonaviy bilimlarning har bir bo‘limini qamrab oluvchi asosiy fanlar negizida tuziladi. Jumladan, 1-6-sinflarda o‘qitish nazarda turlgan “Tabiiy fanlar” ham atrof muhit, biologiya, geografiya, kimyo,fizika fanlari asosida tuzilgan bo‘lib, mazkur fanlarga oid boshlnag`ich bilimlar, tushunchalarni o‘rgatish orqali o‘quvchilarda butun borliqni yaxlit holda imiy tasavvur qila olish

ko‘nikmasini shakllantiriladi. Buni amalga oshrish uchun esa ta’limga zamonaviy yondashuvlardan quyidagi turlarini alohida e’tiborga olish lozim:

1. Mazmunli yondashuv;
2. Tzimli yondashuv;
3. Tashkiliy-metodik;
4. Texnologik yondashuv;
5. Integrativ yondashuvni.

Chunki, ta’limda o‘quvchilarga ma’lum bilimlar tizimini yetkazib, ularni faqat eslab qolishning o‘zi bugungi kunda yetarli bo‘lmay qoldi.

Shunday ekan, zamonaviy bilim olishda, yangilanayotgan O‘zbekistonda bo‘lgu`si o‘qituvchilar “Tabiiy fanlar”ni kompleks fanlarga oid bilimlarni o‘qitish jarayonida o‘quvchi-talabada fanga motivatsiya uyg‘otish, mustaqil bilim olish ishtiyoqini hosil qilish, evristik va kreativ faoliyatga jalb qilish uchun integratsiya asosida, ya'ni, integrativ yondashuv asosida ta’lim berish lozim. Ana shundagina Vatan ravnaqi yo‘lida oz hissasini qo‘shadigan komil insonni har tomonlama barkamo etib tarbiyalashga erishamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh. M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O‘zbekiston NMIU, 2016.
2. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 2-jild – T.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти – 2006 y. 216-bet.
3. Xurramova Z.N. “Ona tili o‘qitishda integrativ yondashuv”. BMI. Toshkent-2018 y, 9-bet:
4. Абдуллаева Б.С.Фанлараро алоқадорлик турлари щақида // Узлуксиз таълим. –2005. -.№1.
5. Мусаев У. Интеграция даражалари // Халқ таълими. – 2002. - № 6.
6. https://ru.wikipedia.org/wiki
7. http://library.navoiy-uni.uz
8. http://library.navoiy-uni.uz
9. (Xurramova Z.N. “Ona tili o‘qitishda integrativ yondashuv”. BMI. Toshkent-2018 y, 9-bet: http://library.navoiy-uni.uz/)
10. (Xurramova Z.N. “Ona tili o‘qitishda integrativ yondashuv”. BMI. Toshkent-2018 y, 23-bet: http://library.navoiy-uni.uz)

TA’LIMDA INTEGRATIV YONDASHUV ONA TILI O‘QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING MUHIM OMILI

Muqumova Surayyo Qayumovna

Navoiy dalat pedagogika instituti o‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi katta o‘qituvchisi, O‘zbekiston

Annotatsiya: Ta’limda integrativ yondashuv o‘quvchining dunyoqarashini rivojlantiradi, mantiqiy fikrlash qobiliyati o‘stiradi. O‘quvchilar o‘quv materiallari tub mohiyatini, tabiat va jamiyat taraqqiyoti qonunlarini ilmiy asosda atroflicha, chuqur tushunib oladilar. Kelajakda amaliy faoliyatlari uchun zarur bo‘lgan mahorat, ko‘nikma va malakalar hosil qiladilar.

Kalit so‘zlar: integratsiya, ona tili ta’limi, bog‘lanish turlari, ichki infegratsiya, tashqi integratsiya.

Abstract: An integrative approach to education develops the student's worldview, develops the ability to think logically. Pupils will thoroughly and deeply understand the essence of educational materials, the laws of nature and the development of society on a scientific basis. They will develop skills, abilities and qualifications necessary for their practical activities in the future.

Key words: integration, mother language education, types of communication, internal integration, external integration

Аннотация: Интеграция к образованию развивает мировоззрение ученика, развивает умение логически мыслить. Учащиеся досконально и глубоко поймут суть учебных материалов, законы природы и развития общества на научной основе. Они разовьют навыки, умения и квалификацию, необходимые для их практической деятельности в будущем.

Ключевые слова: интеграция, родное образование, виды общения, внутренняя интеграция, внешняя интеграция.

Ona tili nafaqat leksik va grammatik me’yorlarni o‘rgatuvchi, balki o‘quvchi nutqiy faoliyatida ixtiyoriy mavzu, fanlar kesimidagi matnlarni tinglab salohiyatini rivojlantirishiga xizmat qiladigan fandir. O‘quvchining mantiqiy, tanqidiy, ijodiy fikrlashi uchun ona tili darslarida o‘qib tushunishga alohida e’tibor qaratiladi. Ona tilini puxta o‘zlashtirgan o‘quvchi boshqa fanlarni qoniqarli o‘zlashtiradi. O‘qish savodxonligi mukammal bo‘lgan

o‘quvchi boshqa fanlarda o‘rganayotgan matnlarni o‘qish orqali mantiqiy, tanqidiy, ijodiy fikrlaydi, olgan bilimlarini hayotda qo‘llay olish layoqati rivojlantiriladi” -deb takidlanadi “Milliy o‘quv dasturi”da. [1]

Ta’limda integrativ yondashuv ona tili o‘qitish samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri sifatida o‘quvchining dunyoqarashini rivojlantiradi, mantiqiy fikrlash qobiliyati o‘stiradi. Zamonaviy ta’lim har bir sinfda o‘quvchi yoshiga, dunyoqarashi mos ravishda “quyidan yuqoriga, oddiydan murakkabga o‘sish” tarzida tuzilgan, ichki integratsiya va tashqi integratsiyaga asoslangan ta’lim tizimidir.

Ona tili ta’limida fanlararo integratsiya o‘quvchilarning bilimlarni bir-biriga ulangan, aloqador holda umuminsoniy qadriyatlar majmuini egallashini ta’minlaydi. O‘quvchilar o‘quv materiallari tub mohiyatini, tabiat va jamiyat taraqqiyoti qonunlarini ilmiy asosda atroflicha, chuqur tushunib oladilar. Kelajakda amaliy faoliyatlari uchun zarur bo‘lgan mahorat, ko‘nikma va malakalar hosil qiladilar. Umumta’lim maktablarida o‘qitiladigan barcha fanlar til fani bilan aloqador. Til fanida o‘qitiladigan barcha mavzular boshqa fanlar, sohalar bilan bog‘liq til hodisalarni o‘rganishga asoslangan. Boshqa fan, sohalarga oid ma’lumotlar ijtimoiy hayotda zarur bo‘lgan tushunchalar bilimlar majmuidan iboratdir. A.G‘ulomov vb. hammuallifligidagi “Ona tili o‘qitish metodikasi” [2:40-43-b.] kitobida ona tili fani ichidagi integratsiya quyidagicha ko‘rsatilgan. Ona tili fani ichidagi bog‘lanish ikki xil ko‘rinishga ega:

Yuqoridan pastga qarab bog‘lanish. Bog‘lanishning bu ko‘rinishi o‘tilayotgan yangi o‘quv materialini oldin o‘rganilgan material bilan bog‘lashni talab etadi.

Pastdan yuqoriga qarab bog‘lanish. Bunda o‘qituvchi o‘rganilayotgan materialni o‘rganilishi ko‘zda tutilgan material bilan bog‘laydi.

Didaktikaning bu muhim prinsipini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun, birinchidan, o‘qitishning barcha bosqichlariga (boshlang‘ich ta’lim, o‘rta umumiy ta’lim) ona tili ta’limi oldiga yagona talablar qo‘yish lozim. Ayniqsa, ona tili o‘qitishning birinchi bosqichi (boshlang‘ich maktab) va ikkinchi bosqichi yuqori sinflar) o‘rtasida uzviy birlikka erishish ta’lim samaradorligining muhim omilidir.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari ona tilining izchil kursidan o‘quvchilar nimalarni o‘rganishlarini va, aksincha, ona tili o‘qituvchilari boshlang‘ich sinfda nimalar o‘rganilganligini yaxshi bilishlari lozim. O‘qituvchi ta’limning har bir bosqichida o‘quvchining nutq taraqqiyotida bo‘ladigan o‘zgarishlami bilishi va unga tayanishi kerak. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari keyingi sinflarda o‘quvchilar nutqida paydo bo‘ladigan yangiliklarni oldindan ko‘ra olishlari va, aksincha, yuqori sinflarda ona tili o‘qituvchilari boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilar nutqida paydo bo‘ladigan o‘zgarishlarni bilishlari shart. 5-sinf ona tili ta’limida sinflararo integratsiyaga amal qilinishi samarasi o‘laroq “**Yuqoridan pastga qarab bog‘lanish”** tamoyiliga ham asoslaniladi. Chunki boshlang‘ich sinfda olinadigan bilimlar keljakda o‘quvchining shaxs sifatida rivojlanishida “poydevor” sifatida nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi.

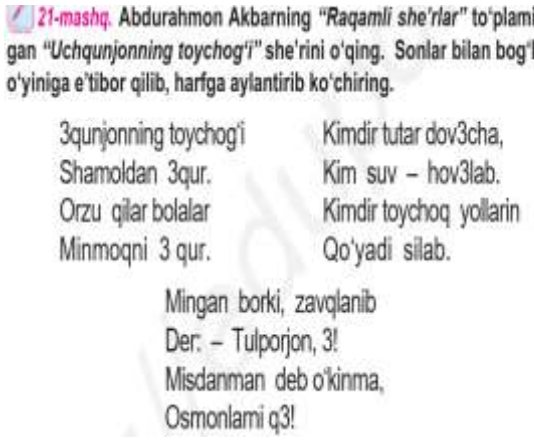
21-mashq. Abdurahmon Akbarning *“Raqamli she’rlar”* to‘plamiga kirgan *“Uchqunjonning toychog‘i”* she’rini o‘qing. Sonlar bilan bog‘liq so‘z o‘yiniga e’tibor qilib, harfga aylantirib ko‘chiring.

3qunjonning toychog‘i
Shamoldan 3qur.
Orzu qilar bolalar
Minmoqni 3 qur.

Kimdir tutar dov3cha,
Kim suv – hov3lab.
Kimdir toychoq yollarin
Qo‘yadi silab.

Mingan borki, zavqlanib
Der: – Tulporjon, 3!
Misdanman deb o‘kinma,
Osmonlarni q3!

I-XI sinf ona tili ta’limida til, adabiyot, matematika, iqtisodiyot, fizika, astronomiya, kimyo, tabiatshunoslik, falsafa, tarix, huquq, AKT vb. fanlararo integratsiyalashtirib o‘qitiladi. Til faniga oid bilimlar-ning turdosh yoki noturdosh fanlar bilan aloqadorligining mohiyati shundaki, ma’lum bir mavzu doirasida berilgan matnlar turli fan yoki sohalarga oid bo‘ladi. Misol tariqasida 5-sinf “Ona tili” darsligida o‘quvchi yoshiga mos matematika faniga aloqador qiziqarli she’rlar berilgan[3:11.]. Mazkur misolda ona tili, adabiyot, matematika fanlari aloqadorligi asosidagi so‘z o‘yini o‘quvchining fikrlash doirasini kengaytiradi.

Orfografik me’yorlarga amal qilish ko‘nikmasining ham shakllanishiga xizmat qiladi.

5-sinfda “Aniq fanlarga oid terminlar” mavzusida quyidagi she’r berilgan. So‘z o‘yiniga asoslangan she’r matematik topshiriq bilan tugallangan [4:141-b.]

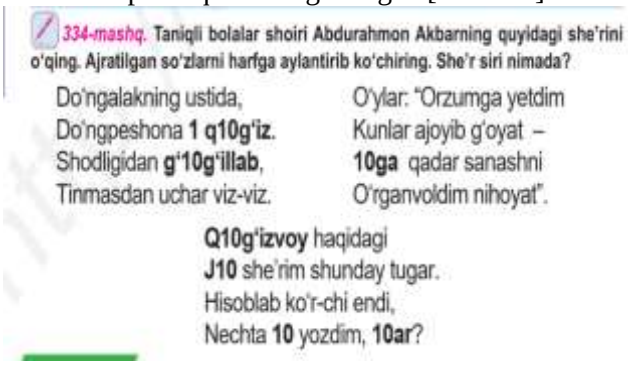
334-mashq. Taniqli bolalar shoiri Abdurahmon Akbarning quyidagi she’rini o‘qing. Ajratilgan so‘zlarni harfga aylantirib ko‘chiring. She’r siri nimada?

Do‘ngalakning ustida,
Do‘ngpeshona **1 q10g‘iz.**
Shodligidan **g‘10g‘illab,**
Tinmasdan uchar viz-viz.

O‘ylar: “Orzumga yetdim
Kunlar ajoyib g‘oyat –
10ga qadar sanashni
O‘rganvoldim nihoyat”.

Q10g‘izvoy haqidagi
J10 she’rim shunday tugar.
Hisoblab ko‘r-chi endi,
Nechta **10** yozdim, **10ar**?

Maktab ona tili darsliklaridagi boshqa fanlar bilan aloqadorlikka asoslangan matnlar tahliliga bag‘ishlab ko‘plab misollarni keltirish mumkin. Ta’limning asosiy maqsadi o‘quvchilarni mustaqil hayotga tayyorlash, ya’ni turli xil hayotiy sharoitlarda o‘z bilim, malaka va ko‘nikmalarini amalda qo‘llay olish darajasiga yetkazishdir. Shuning uchun ta’lim jarayonida o‘quvchilarni faqat ilmiy bilimlar bilan qurollantiribgina qolmasdan, balki ana shu fanlararo bog‘liq bilimlarni amaliyotda qo‘llay olishlarini ta’minlash lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O‘**zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi Respublika Ta’lim markazi tomonidan ishlab chiqilgan ”**Umumiy o ‘rta ta’limning “Milliy o ‘quv dasturi” (loyiha) (1-11-sinf) (2020)
2. G‘ulomov A., Qodirov M., Ernazarova M., Bobomurodova A., Alavutdinova N., Karimjonova V. Ona tili o‘qitish metodikasi.T.2012.40-43-b.
3. Mahmudov N., Sobirov A., Sattorov Sh., Toshmirzayeva Sh., Mannopova D. Ona tili. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik.– T.2020. 11-b.
4.Mahmudov N., Sobirov A., Sattorov Sh., Toshmirzayeva Sh., Mannopova D. Ona tili. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik.–T.2020. 140-b.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ОТАНСҮЙГІШТІК, ЕҢБЕКСҮЙГІШТІК РУХЫНДА ТӘРБИЕЛЕУ

Бегманова Г.Ш.- Науайы мемлекеттік педагогика институты, O‘zbekiston
Сейтпенбетов Ы. - Педагогика және психология кафедрасы аға оқытушысы
Педагогика және психология бағыты 3-курс талапкері, O‘zbekiston

Аннотация: Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларын еңбексүйгіштік рухында тәрбиелеудің, олардың еңбекке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа жастайынан дағдысын қалыптастырудың маңыздылығы және бұл үдерісте мектептегі тәрбиенің маңызы қарастырылған.

Тірек ұғымдар: еңбексүйгіштік, адалдық, отансүйгіштік, еңбек тәрбиесі, кәсіптік бағдар.

Баланың қалыптасуында, білім алуында, болашақта өз орнын табатын жан-жақты тұлға отансүйгіш болып өсуінде еңбек тәрбиесінің маңызы өте зор. Жазуды үйрену, берілген білімді меңгеру үшін оқушылардың бойында еңбек тәрбиесі. Еңбек тәрбиесінде, бұрын айтылғандай, еңбек тәрбиесі мен кәсіптік бағдар беру процестерінің де маңызы зор. Өйткені бұл процестерде оқушылар тиісті еңбек дағдыларын тікелей игеріп, өз бетінше қолданады. Сондай-ақ, олар өздеріне қай жұмыс саласы қолайлы екенін анықтайды. Сондықтан еңбек тәрбиесі барынша жан-жақты болуы және оқушылардың ақыл-ой және дене мүмкіндіктерінің ерекшеліктеріне сәйкес болуы қажет.

Еңбек тәрбиесін беруде оқушылардың бос уақытын дұрыс пайдаланудың да маңызы зор. Оқу бағдарламасында қарастырылған балалардың еңбек тәжірибесін дұрыс ұйымдастыру, оларды балалар мен жасөспірімдер өнер сарайлары, үйлер, курстар мен орталықтардағы үйірмелерге көбірек тартудың жас ұрпақтың кемел тұлға болып қалыптасуында маңызы зор.

Мұнда 3-сыныптың «Ана тілі мен сауат ашу» оқулығының 1-бөлімінде «Жалқаулық – жаман қасірет» тарауында балалардың қандай жағдайда жалқау болып есептелетіні және балалардың еңбекқор болуы үшін қандай болу керектігі туралы айтылған.

Бұл кезеңді оқулықта берілген төмендегі суретте де көруіміз мүмкін. Суреттерде отансүйгіш, еңбексүйгіш және еріншек балалар бейнеленген:

Балаларды еңбексүйгіштікке, еңбектен кейін жоғары нәтижеге қол жеткізуге тәрбиелеу – оқу-тәрбие процесінің басты мақсаты мен міндеті.Оқушыларды еңбексүйгіштікке, түрлі жалқаулықтан ада болуға тәрбиелеу оқулықта көптеген тамаша ертегілер мен әңгімелер берілген. .. Солардың бірі – «Еріншек» ертегісі. Ертегіде әке балаларын өмірге дайындау үшін тынымсыз еңбек етуге шақырады, оның бұл жетістікке жеткенін көреміз:

Бір күні әкесі баласына:

– Мен қартайдым, енді сен шаруашылықты басқар, жұмыс істе, ақша тап! - ол айтты.

Бала не істерін білмей анасына айтқанын айтып береді. Ал анасы: «Сен әлі жассың, кез келген жерден ақша тауып, шаруашылықты басқаратын едің» деп, аздап ақша берді. – Аз ойнап, мына ақшаны әкеңе апар. Бала қуана жүгіріп көшеге шықты. Кешке қарай әкесіне келіп:

– Әке, мен ақша таптым, – деді. Әкесі баланың қолындағы ақшаны алып, отқа лақтырған. Бала күрсінді, бірақ жүре берді. Әкесі баласына келесі күні ақша табатынын айтты. Бала тағы да анасына барды. Анасы оған тағы ақша берді. Баласы күні кешегідей ақша алып әкесіне кеш келіп:
– Әке, мен ақша таптым, – деді. Әкесі үнсіз ақшаны алып, қайтадан отқа тастады. Бала үндеместен кетіп бара жатыр. Үшінші күні әкесі ұлынан ақша тауып беруін сұрайды. Баласы әдеттегідей анасына барса, анасы:
«Балам, менің де ақшам қалмады, енді өзің таба алмайсың», – деп жауап берді. Бала құлықсыз көшеге шықты. Ол бір адамның ғимарат салып жатқанын көрді.
- Сәлеметсіз бе, аға! — деді бала. «Уалейкум, сәлем, кел балам», – деді тағы бір адам. Бала қуанып, бірден кірпіш тасуға кірісті. Мұны көрген ағасы қуанып, мақтады. Олар ыстық тамақ пен шай берді. Бала бұл адамға құрылыс біткенше көмектесті. Баланың жұмысына риза болған адам оған ақша беріп, алғысын білдіреді.Бала қуана үйіне оралды:
– Әке, мен ақша таптым, – деді. Әкесі ақшаны алып отқа лақтырып жатқанда, бала әкесінің қолына жабысты. Сонда әкесі:
«Құттықтаймын, балам, енді шаруашылықты басқарасың», – деп батасын берді.

Ертегі балалардың бойына әр нәрсеге өз еңбегімен жету керек деген ұғымды сіңіреді. Бұл ертегі оқушыларды еңбекке ғана емес, мейірімділікке, адалдыққа шақырады.

Бұл әңгімеден мынадай қорытынды жасауға болады: адам ерінбей еңбек етіп, өз маңдай терімен бір нәрсеге қол жеткізсе, сол қол жеткізгенін бағалап, мұқият сақтайды. Еңбекқорлық – өзбектің қанына сіңген жақсы қасиеттердің бірі. Үлкендеріміз айтқандай, еңбек – қуаныш, рахат, бақыт негізі.Еңбек еткен адам ешқашан кем болмайды. Өйткені, дана халқымыз: «Байлық – еңбектен, шаңырақ – көркі» деп бекер айтпаған. Әрине, жұмыс кезінде адамнан ақыл мен түсінік те талап етіледі. Алла Тағала «Бақара» сүресінің 172-аятында: «Әй, иман келтіргендер! Егер Аллаһқа ғана құлшылық етсеңдер, сендерге ризық етіп берген таза нәрселерден жеңдер және Оған шүкіршілік етіңдер!»

Адал еңбек адамды асқақтатып, жәннатқа жетелейді. Табарани риуаят еткен хадисте Пайғамбарымыз (с.ғ.с.): «Күнәлар бар, олардан тек халал ризық-несібесін табу үшін жасалған амал ғана жойылады», - деген. Ендеше, болашағымыз саналатын аяулы перзенттерімізді адал кәсіпке баулып, ешқашан өзгенің мүддесін көздемейтін, елі, халқы, діні үшін жанын пида етпейтін рухта тәрбиелеуіміз керек. Сондықтан балаларымызды туғаннан еңбексүйгіштікке баулумен қатар, бұл жұмысты адал, таза жүргізу керектігін де үйретуіміз керек. Еңбек қашанда адамды асқақтатады, балаларымызды еңбекқор етіп тәрбиелейік, еліміздің даңқын асқақтата берсін.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. 3-сынып "Ана тілі және оқу сауаттылығы" 1-бөлім оқулық. Ташкент-2022.
2.https://uz.m.wikipedia.org
3.www.sammuslim.uz
4.Тұрсынова. О "Жанұяда бала тәрбиесі" Ташкент 1995

АНА ТІЛІ ЖӘНЕ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ АУЫЗЕКІ СӨЙЛЕУ МӘДЕНИЕТІН ДАМЫТУДА ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ОРНЫ

Абилова Г.О.- Науайы мемлекеттік педагогика институты
Педагогика және психология кафедрасы аға оқытушысы, O‘zbekiston
Барнаева М. - Педагогика және психология бағыты 4-курс талапкері, O‘zbekiston

Аннотация. Әдеби тіл және оқу сауаттылығы сабақтарында оқушылардың өз бетінше шығармашылық ойлауы және өз ойының жемісін сөйлеу жағдайына сәйкес ауызша және жазбаша түрде дұрыс, сауатты жеткізе білуі көзделеді.

Тірек ұғымдар: мәтін, талдау, әңгіме, сұрақ-жауап, пікір, дүниетаным, түсіну, «3х4» технологиясы, «Жұптық қарым-қатынас» әдісі.

Қызғанышқа лайық ұлы бабамыз бар. Қызғанышқа тұрарлық теңдесі жоқ байлығымыз бар. Ал, бақытымыз болса, ұлы әдебиет пен өнерге лайықты болашағымыз болары сөзсіз деп ойлаймын.

Қазіргі жаһандану үдерісі мен қоғамды реформалау жағдайында жаңа ойшылдарды тәрбиелеу білім беру жүйесінде күрделі өзгерістерді талап етеді. Дүние жүзі елдерінің ішінде Өзбекстан Республикасы алғашқылардың бірі болып түрлі сипаттағы бұл мәселені шешудің концептуалды-теориялық негіздерін жасады және ол жүйелі түрде іс жүзінде жүзеге асырылуда.

Ана тілінде сауат ашу балалардың ойлау әрекетін кеңейтуге, еркін ойлауға, өзгенің пікірін тыңдай білуге, өз ойын ауызша және жазбаша сауатты жеткізе білуге, өз ойын еркін жеткізе білуге

дағдыландырады, қоғам мүшелерімен білік пен дағдыны қалыптастыруға қызмет етеді. Бұл жерде ана тілін оқыту оқу пәні ретінде емес, бүкіл оқу жүйесін ұйымдастыратын оқу үрдісі ретінде қарастырылады.

Сөйлеу әрекетінің түрі – тілдік құралдар (сөздер, сөз тіркестері, сөйлемдер) негізінде ойлауды қолдану. Сөйлеу қарым-қатынас және хабар ретінде әрекет етеді, өз ойын эмоциялармен білдіріп, басқаларға әсер етеді.

Жақсы дамыған сөйлеу қоғамдағы адам әрекетінің маңызды құралдарының бірі қызметін атқарады. Оқушы үшін сөйлеу – мектепте табысты білім алу құралы.

Сөйлеуді дамыту дегеніміз не? Оқушыны және оның тілдік әрекетін қарастыратын болсақ, сөйлеуді дамыту дегеніміз тілді жан-жақты белсенді және іс жүзінде меңгеру. Мұғалім жағдайында сөйлеуді дамыту дегеніміз – оқушылардың тілдің айтылуын, сөздік қорын, синтаксистік құрылымын, байланыстырып сөйлеуін белсенді меңгеруге көмектесетін әдіс-тәсілдерді қолдану.

Сөйлеуді дамытуда үш бағыт айқын ажыратылады: 1) сөзбен жұмыс; 2) сөз тіркестері мен сөйлемдермен жұмыс жасау; 3) байланыстырып сөйлеу бойынша жұмыс.

Көрсетілген үш бағыт қатар жүргізіледі: сөздік жұмысы сөйлемге материал береді; сөз, сөз тіркестері, сөйлемдермен жұмыс байланыстырып сөйлеуге дайындалады. Өз кезегінде байланыстырып сөйлеу әңгіме мен эссенің сөздік қорын байыту құралы қызметін атқарады.

Жазбаша сөйлеуді дамыту ауызша сөйлеуге қарағанда күрделі процесс. Өйткені ол оқушылардан грамматикалық және мазмұндық жағынан дұрыс сөйлем құрастыруды, әр сөзді өз орнында дұрыс қолдануды, ойын жинақы, тиянақты, мәнерлі, стильдік тұрғыдан жеткізіп, еркін жеткізуді талап етеді. пікірлер жасалды. Бұл сөздің тағы бір күрделі сипаты – оның емле, пунктуация және стильге қатыстылығы. Сөзді дұрыс жазу, тыныс белгілерін орынды қолдану, ойды стиль талабына сай жеткізу оқушыдан үлкен жауапкершілікті талап етеді. Сондықтан сөйлеудің бұл түрі өте баяу және күрделі.

Жазбаша сөйлеудің тағы бір ерекшелігі – оны тексеруге, түзетуге, жетілдіруге болады. Бұл жағынан оның ауызша сөйлеуге қарағанда қолайлы мүмкіндіктері бар. Студент жазбаша сөйлеуде жіберілген қателер мен кемшіліктермен жұмыс жасайды, оларды жояды, алдағы жұмысында осы қателер мен кемшіліктерді болдырмауға тырысады.

Жазбаша жұмыста көбінесе оқушылардың орфография мен тыныс белгілеріне көп көңіл бөлетінін, мәтін мазмұнымен жеткілікті жұмыс істемейтінін мұғалім ұмытпауы керек. Мәтіндерде көбінесе тақырыпқа қатысы жоқ ойлар басым болады да, негізгі ой еленбейді. Сондықтан ана тілі мен оқу сауаттылығы сабақтарында оқушылардың назары тек орфография мен тыныс белгілеріне ғана емес, айтылған пікірдің дәлелді дәлелдер болуына, материалды дұрыс орналастыруға, ой-пікірдің белгіленген талаптарға сәйкес дұрыстығына аударылады. сөйлеу мәнмәтінін сипаттауға да назар аудару керек.

Ана тілін оқытуда оқушының өзі жасаған мәтінге көңілі толатындай жағдай туғызу қажет.Бұл оның сөйлеуін жетілдіруге шабыттандырады.

Оқушылар өз бетінше шығармашылықпен ойланып, өз ойынан шыққан туындыны ауызша және жазбаша сөйлеу шартына сай дұрыс, сауатты жеткізе білсе, ана тілі мен оқу сауаттылығы сабақтары нәтижелі болмақ.

Көптеген студенттерге шығармашылық ойлауды, ой туындысын ауызша және жазбаша жеткізу қиынға соғады, олар өзбек әдеби тілінің бай мүмкіндіктерін сөйлеу процестерінде пайдалана алмайды. Мұның себептерін анықтау үшін балалардың сөйлеу тілін дамыту факторлары: олардың сөздік қоры, сөздер мен сөз тіркестерін сөйлемде орынды қолдана білуі, сөйлемді грамматикалық тұрғыдан дұрыс құра білу дағдысы, әр түрлі сөйлеуде ойын дұрыс жеткізу. стильдер.Жұмсақ, жатық, түсінікті баяндау дағдыларын жеке-жеке талдау қажет.Оқушының сөйлеуінің маңызды көрсеткіштерінің бірі – оның сөздік қоры. Өкінішке орай, ауызша және жазбаша тіл сабақтарында ойын жеткізу қажеттілігі туындағанда, оқушылардың сөздік қорының жетіспеушілігі бірден байқалады.

Сөйлеуде сөздерді қайталап қолдану, берілген сөзді оның мағынасымен, синонимімен және қарама-қарсы мағынамен алмастыра алмау, белгілі бір салаға қатысты сөздердің сөздігін жасауда кездесетін қиындықтар оқушылардың сөздік қорының жеткіліксіздігін айғақтайтыны сөзсіз.Тағы бір. Ана тілі мен оқу сауаттылығы сабағында оқушылардың сөйлеу тілін дамытуды қиындататын фактор – оқушылардың үйде, көшеде немесе сыныптан тыс жерде тәжік, түрікмен, қырғыз немесе басқа тілдерде сөйлеуі. тілі мен мектепте өзбек тілінде оқиды. Бұл жағдай оқушылардың тілдің бай мүмкіндіктерін пайдалана отырып, өз ойын еркін жеткізу мүмкіндігін шектейтіні сөзсіз.

Қорыта айтқанда, оқушының сөйлеуін дамыту күрделі процесс, оған кедергі келтіретін факторлар тек білім мазмұнына немесе мұғалімге байланысты емес. Барлық мүмкіндіктерді барынша пайдаланған жағдайда ғана ойды дұрыс, еркін, ауызша және жазбаша жеткізуге үйрету процесі жеңіл өтіп, оқушының сөйлеу тілін дамытуға кең жол ашады.

Оқушылардың бір нәрседен жалығып кететінін білеміз.Сондықтан сөйлеу тілін дамыту үшін үнемі түрлі әдіс-тәсілдерді, ойындарды қолдану қажет.Төменде олардың кейбірін мысал ретінде келтіремін.

«3х4» технологиясы

Технологияның сипаттамасы. Бұл жаттығулар оқушыларға жеке немесе шағын топта ойлау арқылы белгілі бір мәселені шешуге, шешімін табуға, көп идеялардың ішінен біреуін таңдауға, таңдалған идеяларды жалпылауға және солардың негізінде мәселе немесе тақырып туралы нақты түсінік қалыптастыруға көмектеседі. идеяларды бекіту.

Мысалы: 2-сынып ана тілінде берілген «Изумруд пен асыл» ертегісін талдау және сауат ашу оқулығын оқу. Оқушылар Зумрад пен Асылдың қарама-қарсы жақтары туралы өз пікірлерін білдіреді.

«Жұптық байланыс» әдісі

Қатар отырған оқушыларды өзара әрекеттесуге, пікір алмасуға және олардың кейбірін тыңдауға шақырыңыз.

Бұл әдісті әңгімені оқып, осы әңгіме бойынша сұрақтарға жауап бергеннен кейін қолдануға болады. Мысалы, 2-сынып ана тілінде берілген «Алла» мәтініндегі сұрақтарды талдау және сауат ашу оқулығын оқу. Бір оқушы мәтін бойынша берілген сұрақтарды оқиды, ал оның жанында отырған екінші оқушы бұл сұрақтарға ауызша жауап береді. Мысалы: «Аллаһ қандай ән? Ол кімге арналған?»

«Табу арқылы оқыту (эвристикалық)» әдісі

Бұл тәсіл студенттердің алған теориялық білімдерін қолдана отырып, өзін-өзі ынталандыру арқылы білім мен дағдыларды игеруіне жағдай жасайды.

Әдістің негізгі принциптері мыналар:

1. Оқыту мақсатын алдын ала анықтау қажет.
2. Оқыту процесі белгілі бір тапсырмаға бағытталуы керек.
3. Тапсырма мыналарды көздейді:

¬ Негізгі ақпаратты алудың негізі

¬ Оқырманды оқушыға бейтаныс ақпаратқа тереңірек үңілуге итермелейтін сұранысқа назар аудару.

¬ Алдын ала анықталған және оқу нәтижелері.

4. Табыс белсенділік-жетістік мотивациясына негізделген.
5. Топтағы ынтымақтастық:

¬ ойлау мен белсенділікті ынталандырады

¬ бақылауға шақырады

¬ топ ішінде екі жақты кері байланысты қамтамасыз етеді.

6. Жеке тұлғаның немесе топтың, мұғалімнің қажеттіліктеріне негізделген

қосарланған жарнаға бөлінген уақыт шектеулі.

Мұғалім негізінен оқу процесін жеңілдетіп, екі жақты кері байланысты қамтамасыз ететін тұлға ретінде әрекет етеді. Сирек жағдайларда мұғалім ақпарат береді6.

Жоғарыда аталған оқу ойыны оқушылардың сабақтағы белсенділігін арттыруға, үлкен үлкен білімді меңгеру процесін жеңілдетіп, нығайтуға, сөйлеу тілін дамытуға бағытталған қызықты іс-әрекетті ұйымдастыруға қызмет етеді.

Қоғамымыздың мүмкіндіктерін кеңейту идеясы білім беру үдерісінде тікелей көрініс табады, ол оның жаңаша ұйымдастырылуы мен мазмұнының өзгеруі, неғұрлым ізгілендіру, әлеуметтендіру және демократияландыру негізінде қамтамасыз етіледі.

Әдебиеттер тізімі

1. Президент Шавкат Мирзиеевтің Өзбекстанның шығармашылық зиялылары өкілдерімен кездесуінде сөйлеген сөзі. 04.08.2017 ж
2. Абдуллаева Қ. Мәдениетті сөйлеу. - Т.: Мұғалім, 2018. 66-б.
3. Каримова В.М., Суннатова Р.И., Тожибоева Р.Н. Тәуелсіз ойлау. - Т.: Шығыс, 2020. 110-бет.
4. 2-сынып ана тілі және оқу сауаттылығы 2-бөлім: 2-сыныпқа арналған оқулық / К.Мавлонова (және т.б.).- Ташкент республикалық білім орталығы,
2021. - 120 б.
5. Сайидахмедов Н.Жаңа педагогикалық технологиялар. -Т.: «Қаржы» баспасы, 2022 ж. - 171б.

HALIMA XUDOYBERDIYEVA SHE’RIYATIDA QO‘LLANGAN MA’NAVIY SAN’ATLARNING MORFOLOGIK XUSUSIYATLARI

Guhayo Eshniyozova Hamroqul qizi- Navoiy davlat pedagogika instituti doktoranti

ANOTATSIYA: So‘nggi yillarda Halima Xudoyberdiyeva hayoti va ijodiga bag‘ishlangan ko‘plab tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. Lekin shoira ijodida,she'rlarida she’riy san’atlar, xususan, ma'naviy san’atlar chuqur o‘rganilmagan. Maqolaning asosiy maqsadi shoira ijodida, asosan, she’rlarida ma'naviy san’atlarning mohiyatini ochib berish, ushbu san’atning shoira ijodida o‘ziga xos o‘rnini belgilash hamda morfologik xususiyatlarini tahlil qilish va qilingan tahlil yuzasidan xulosalardir.

KALIT SO‘ZLAR: ma'naviy san’at,morfologik,antonim, sinekdoxa,metafora, sifatlash,omonim, tashbeh, tazod, tanosub

MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE SPIRITUAL ARTS USED IN THE POETRY OF HALIMA KHUDOYBERDIYEVA

ABSTRAKT: In recent years, many studies have been conducted on the life and work of Halima Khudoyberdiyeva. However, poetic arts, especially spiritual arts, have not been deeply studied in the work of the poetess and her poems. The main purpose of the article is to reveal the essence of spiritual arts in the work of the poetess, mainly in her poems, to determine the specific place of this art in the work of the poetess, and to analyze its morphological features and draw conclusions from the analysis.

KEY WORDS:spiritual art, morphological, antonym, synecdoche, metaphor, qualification, homonym, tashbeh, tanosub, tazod

МОРФОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ДУХОВНЫХ ИСКУССТВ, ИСПОЛЬЗУЕМЫХ В ПОЭЗИИ ХАЛИМЫ ХУДОЙБЕРДИЕВОЙ

АННОТАЦИЯ: В последние годы было проведено множество исследований жизни и творчества Халимы Худойбердиевой. Однако поэтическое искусство, особенно искусство духовное, в творчестве поэтессы и ее стихах не получили глубокого изучения. Основная цель статьи - раскрыть сущность духовных искусств в творчестве поэтессы, преимущественно в ее стихах, определить специфическое место этого искусства в творчестве поэтессы, а также проанализировать его морфологические особенности и сделать выводы из анализа.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:традиционное искусство, морфологический, антоним, синекдоха, метафора, квалификация, омоним, сравнение, таносуб, тазод

Til vositalarining lingvopoetik imkoniyatlarini aniqlash badiiy matnlarga tayanishni, qator shoir va yozuvchilar asarlarini tahlil doirasiga tortishni taqozo etar ekan, o‘zbek she’riyatida o‘ziga xos ovozga ega shoira Halima Xudoyberdiyeva she’riyati va uning o‘ziga xos xususiyatlarini shu yo‘nalishda tadqiq etmoqlik ham o‘zbek tili va uning nutqiy ifodalanishi imkoniyatlarini ko‘rsatib berishga xizmat qila oladi. Aytish joizki, shoira Halima Xudoyberdiyeva she’riyati va uning o‘ziga xos xususiyatlari hozirgacha til nuqtayi nazaridan maxsus tadqiqot manbayi bo‘lgan emas. Uning she’rlari qisman tahlil etilgan ammo morfologik, leksik, sintakik jihatdan aytarli tadqiqotlar bugungi kungacha amalga oshirilmagan.

Halima Xudoyberdiyeva she’riyati ko‘plab o‘rganilgan va undagi badiiy san’atlarning tahlilli ham adabiyotshunoslarimiz tomonidan o‘rganilmoqda. Tilshunoslik jihatidan ham Halima Xudoyberdiyeva she’riyatida qo‘llanilgan she’riy san’atlar tahlillari uchraydi. Shoira she’rlarida sinekdoxa, metafora, epitet, uyadosh so‘zlar, zid ma’noli so‘zlar(antonim), iboralar (frazeologizim) hamda ma’nodosh so‘zlar (sinonim) orqali go‘zal va ta’sirchan misralar yaratgan. Ko‘plab manbaalarda shoira ijodida qo‘llanilgan she’riy san’atlarni uchratamiz va ularni leksik, morfologik jihatdan tahlil qilinganini ko‘rishimiz mumkin. Jumladan,Mingboyeva Zulayhoning “Halima Xudoyberdiyeva poetikasida she’riy san’atlarning qo‘llanishi” maqolasida ma’naviy san’atlarning morfologik xususiyatlarini qiyoslash metodini ko‘rib o‘tamiz.” Amonov Ulug‘murodning 2-qism “Adabiyot nazariyasi” da badiiy san’atlaring ikki turi borligi qayd etilgan. “Badiiy san’atlar dastlab 2 guruhga bo‘linadi:

1)Ma’naviy san’atlar

2)Lafziy san’atlar

Ma’naviy san’atlar-she’r misralaridagi so‘z mazmunidan kelib chiqib belgilanadi.

Lafziy san’atlar esa she’r misralaridagi so‘zlarning shakli bilan bog‘liq"

“Davr, rahmat!
Har lahzada yo‘qlading meni,
O‘tday kuydim. Tindirmading, o‘qlading meni.
Bashoratlar qilganimda yaxshi kunlardan,
Haqoratlar devoriga mixlading meni”

Maqoladagi bu parchada ikki o‘rinda badiiy san’atning ma’naviy san’atlar guruhiga mansub turlarini ko‘rish

mukin.Tashbeh hamda istiora uchraydi. “Tashbeh – o‘xshatish san’ati. Bir narsani ikkinchi bir narsaga o‘xshatish tashbeh deyiladi”. She’rda qo‘llanayotgan" o‘tday kuydim"jumlasidagi **o‘tday** so‘zidagi –day o‘xshatish qo‘shimchasi orqali tashbeh shakllantirilgan bo‘lib, fikrini tushunarli va ta’sirchanroq, hayotiy qilib ifodalashiga yordam bergan. Parchadagi ikkinchi badiiy san’at istiora hisoblanadi. “Istiora san’ati ham xuddi tashbehga o‘xshaydi, lekin tashbeh san’ati –day, –dek, –simon, kabi, singari, so‘z va qo‘shimchalaridan foydalangan holda ishlatilsa, istiora xuddi shu so‘zlarni keltirilgan qo‘shimcha hamda so‘zlarsiz ifodalaydi. Masalan, guldek yuzing – tashbeh, gul yuzing istiora.” She’rda keltirilayotgan haqoratlar devoir iborasi ham istiora san’atiga kiradi va u shoira fikrini o‘quvchiga obrazli qilib yetkazilishni ta’minlagan.

Bundan tashqari,Mingboyeva Zulayhoning xuddi shu nomli maqolasida ma’naviy san’atga mansub sifatlash turining tahlilini ko‘rib o‘tamiz;

Yo‘q, men sog‘ qalb bilan kuylaganim yo‘q,
Dardi yo‘q ko‘ngilning kuylashi qiyin.
Ko‘ksimga sanchildi bir kun qizil o‘q,
Men alvon qo‘shiqlar kuyladim keyin”

Predmet, voqea-hodisa, tushuncha va kishilarning belgi xislatlarini aniqlash, izohlash, tavsiflash usuli sifatlash deyiladi”. Bu parchada keltirilgan sog‘ qalb, dardi yo‘q ko‘ngil, qizil o‘q, alvon qo‘shiqlar kabi jumlalardagi sog‘, dardi yo‘q, qizil, alvon kabi so‘zlar qalb, ko‘ngil, o‘q, qo‘shiqlar so‘zlarining sifatini belgilalab, she’rda sifatlash badiiy san’atini hosil qilgan.

Bunday san’atlarning morfologik xususiyatlarini shoira she’rlarida ko‘plab tahlil qilish mumkin. Yuqorida ko‘rib o‘tilgan tahlil va ularning o‘ziga xos metodlari shoira ijodidagi ma’nolar dengizidan bir tomchi xolos. Bunday metoddan foydalanish ya’ni ham adabiyot, ham tilshunoslik jihatdan tahlil qilish she'rning ta'sir kuchini oshirib, uning ma'nosini yana ham ravshan etish uchun samarali yo‘l hisoblanadi.

Halima Xudoyberdiyeva she’riyati o‘ziga xosligi bilan boshqa ijodkorlar she’rlaridan farq qiladi. Shoira ijodini varaqlar ekansiz undagi ma’nolar olami sizni befarq qoldirmaydi. Shoira she’rlaridagi ma’naviy san’atlar ham shu darajada mohirona qo‘llanganki, ularni tahlil qilish barobarida ko‘plab yangi terminlarga duch kelamiz. Ularning morfologik xususiyatlari ham o‘ziga xos usulda bayon etilgan. Ma’naviy san’atlar o‘z ichida tashbeh, istiora, husni ta’lil, tajnis, tanosub, irsoli masal, iyhom, sifatlash, tazod, mubolag‘a, tajohul ul -orif, tazmin kabi turlarga bo‘linadi. Shoiraning “Dorilomon kunlar keldi”, “Yuragimda barglar shiviri”, “Hamqishloqlarim”, “Ulug‘bekka ko‘ylak tikdim”, “Hayot bilan sirlashuv”, “Uzuk haqida”, “Bir daqiqa”, “Siz yo‘qlabsiz”, “Sizning ko‘nglingizni izlab”, “Qizlar bilan suhbat”, “Dugonaginam”, “Holat”, “Yigit qadam tashlarkan”, “Bir sen emas”, “Ko‘zlarimga”, “Qalbingga chorlaysan”, “G‘urur”, “Begim sizni xudoyim...”, “Ildam bola”, “Bir qo‘shiq yozarman”, “Ko‘klam o‘ylar”, “Uyga”, “Siz dono yigitsiz”, “Otam xotirasiga”, “Bu she’r” va shu kabi qator to‘rtliklarida ma’naviy san’atlarning morfologik xususiyatlari uchraydi. Jumladan,

Dorilamon quyoshga boq, qasdma -qasd,

Yuzing ardoqli **quyoshday** issiq va mahvash. (“Dorilamon kunlar keldi”). Ushbu misrada tashbeh badiiy san’ati qo‘llangan, chunki quyoshday so‘zi tarkibidagi -day qo‘shimchasi tashbehni hosil qilgan. “Tashbeh she’riy san’ati-arabcha so‘z bo‘lib, o‘xshatish degan ma’noni ifodalaydi. Hozirgi adabiyotda ham tashbeh va o‘xshatish so‘zlari sinonim tarzida ishlatiliyapti. Lekin shuni yodda tutingki, o‘xshatishga asoslangan talmeh, istiora, mubolag‘a kabi san’atlar borki, ulardan tashbehni farqlash kerak. Tashbehda bir narsa ikkinchi bir narsaga o‘xshatilishi uchun maxsus grammatik ko‘rsatgichlardan foydalaniladi. Masalan: -dek, -day, -dayin qo‘shimchalari, shuningdek, go‘yo, xuddi, misoli, bamisoli, kabi, yanglig‘, singari so‘zlari tashbehning asosiy grammatik ko‘rsatgichlaridir. Bu parchada tashbeh so‘zga qo‘shimcha ma‘no yuklagan hamda ta’sirchanlikni oshirgan.

Keyingi she’rda ham go‘zal tashbehlarni ko‘rishimiz va ularning bajargan vazifasini tahlil qilishimiz mumkin.

Sizni sog‘inyapman ko‘zim qaroqlari, Hamqishloqlarim,
Sizga sig‘inyapman ko‘nglim chiroqlari, Hamqishloqlarim.
Siz ketmasin desangiz meni
Tog‘ **misol** nurab
Qaroqlarim,
Tortmangiz xira! Hamqishloqlarim.(“Hamqishloqlarim”)

Bu she’rda “misol” ya’ni “go‘yo”, “go‘yoki” so‘zlariga sinonim bo‘lgan o‘xshatish-qiyoslash yordamchi so‘zlari bilan tashbeh hosil qilingan. Bu so‘z orqali lirik qahramon o‘zining holatini “tog‘ kabi nurayotganga” o‘xshatadi. Tashbehning vazifasi bu yerda gapning bo‘yoqdorligini oshirishdan iboratdir.

Qo‘g‘irchoqday qilib-ku, yaratgan eding o‘zing,
Munchoq qosh-u ko‘zimga havaslarni keltirib
Porlab boshlaganida yorug‘ yulduzim,
Nega endi nogohda unga to‘ldirib,

Ko‘zlarimning **armon o‘tini so‘ndiryapsan**

Meni qarz to‘lamoqqa nechun ko‘ndirypsan sen.(“Hayot bilan sirlashuv”).

Bu yerda ma’naviy san’atning uch turi ishtirok etgan; tashbeh, tazod, istiora.Tazod o‘zaro bir-biriga zid so‘zlardan foydalanish orqali vujudga keladi. Tilshunoslikda bu antonimlar ham deb ataladi. “Qo‘g‘irchoq+day” tashbehni, **porlab** va **so‘ndirmoq** so‘zlari tazod san’atini hamda **munchoq ko‘z**, **armon o‘ti** kabi birliklarda istiora san’atini uchratamiz.Istiora-yuqorida aytganimizdek, o‘xshatishning qisqargan shakli. Ya’niki, tashbehda -dek, -day, -dayin, kabi, singari, misoli, kabi grammatik vositalar bo‘lsa, istiorada bunday vositalar yo‘q, bunda bir narsa ikkinchi narsaga to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘xshatiladi.Asosan, ot+ot shaklida ko‘proq uchraydi. Quyida **armon** hamda **o‘t**so‘zlari bunga dalildir. Monologik nutqdan foydalangan holda bu uchala she’riy san’at orqali shoira o‘z ichki va tashqi holatini namoyon etgan. Bu ham shoiraning tasvir va tavsiflarni mohirona qo‘llashidan namunadir;

Qaytarmoqdamiz yo‘l shukuhsiz,

Qaytmoqdamiz **ko‘ngil g‘ash**.(“Siz yo‘qlabsiz”)

Bu baytda ma’naviy san’at guruhiga mansub irsoli masal she’riy san’ati qo‘llangan. Irsoli masal-arabcha so‘z bo‘lib, hikmat degan ma‘noni anglatadi. She’r misralarida xalq maqollari va hikmatli gaplarini keltirib, fikrni chiroyli bezash san’ati irsoli masaldir. Hatto, maqol emas, xalqona iboralarni ham mohirona keltirish irsoli masalni tashkil etadi. **Ko‘ngil g‘ash** iborasini qo‘llash orqali irsoli masal vujudga kelgan, ya’ni **bezovta, notinch** ma’nosini anglatadi. Bu baytda irsoli masal san’atini qo‘llash orqali shoira lirik qahramonning ruhiy(psixologik) holatini tasvirlab bergan.

Yana bir she'rida shoira irsoli masal san'atidan foydalanganining guvohi bo‘lamiz;

SHu kichik yuragim bo‘lsa quv,

Yashasak beg‘alva, **ko‘ngil to‘q**.("Yuragimda barglar shiviri")

Shoira **ko‘ngil to‘q**iborasidan foydalanib irsoli masalni vujudga keltirgan. Ya’ni **tinch, betashvish** ma’nolarini ifodalaydi bir so‘z bilan aytganda.**Tinch, beg‘alva yashasak**-deydi lirik qahramon. Bu san’atni qo‘llash tufayli baytda lirik qahramonning kelajakka bo‘lgan ishonchi, istagi tasvirlangan.

-Ayting qiz, ochilasiz gul bo‘lib qachon?

Nima sizni talpintirar azaldan azal?

-Birov eshitmasin, bilsang, bizda qolmas jon,

Yigitning sho‘x ko‘zlarida o‘t yongan mahal...(“Qizlar bilan suhbat”)

Ko‘rinib turganidek, misralar savol-javob ko‘rinishida qurilgan. Ya’nikim, savol-javob san’atini hosil qilgan. Savol-javob- lirik qahramon o‘z-o‘ziga savol berib, javob beradi, 2 ta obraz o‘rtasida savol-javob bo‘ladi. Mumtoz adabiyotda shunday she’rlar borki, ular savol-javob asosida qurilgan. Bunday she’rlar Halima Xudoyberdiyeva ijodida ham uchraydi va yuqoridagi bayt bunga misoldir. Bu yerda lirik qahromonning qizlar bilan suhbati tasvirlangan, o‘ziga xos xususiyati shundaki savol-javob san’ati she’rning o‘ynoqiligini, ta’sir kuchini oshirgan.

Bulutsiz tonglardan bo‘larmi kechib,

Unut bo‘larmi hech yarqiragan kun.

Biz istamay yoshlik libosin **yechib,**

Balog‘at libosin **kiyamiz** bugun.(“Dugonaginam”)

Bu baytda tazod san’atidan mohirona foydalanilgan. Tazod san’atida baytda so‘zlar qarama-qarshi, o‘zaro zid ma’noli holatda qo‘llaniladi. Yuqoridagi baytda **yechmoq** hamda **kiymoq** so‘zlari o‘zaro zid ma’noda ishlatilgan. Birinchisida ish-harakat tugallanganlik ma’nosini ifoda etgan bo‘lsa, ikkinchisida teskarisi yana qayta boshlanish ma’nosida kelgan. Bir libosni yechib ikkinchi libosni kiyish tazod san’atini hosil qilgan va bu lirik qahramonning bir yoshga ulg‘ayganidan ham dalolatdir. O‘zaro antonim so‘zlarni qo‘llash orqali shoira yashirin ma’noni vujudga keltirgan.

Ko‘ngil degan gul, g‘unchadir,

Unda she'r degani nadir?

She’r degani-jondan shirin,

She’r degani o‘lgunchadir.(“Sizning ko‘nglingizni izlab”)

She’rning bu baytida ma’naviy san’atning guruhiga mansub tajohil ul orif san’ati qo‘llangan. “Bilib-bilmaslikka olish san’ati”. Unda lirik qahramon barchasini bilsada o‘zini go‘llikka soladi. Bu she’rda ham she’rning nima ekanligini biladi ammo yana savol beradi. Bu ham she’rga qo‘shimcha obrazlilik beradi, albatta.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, Halima Xudoyberdiyeva juda mohirona usulda yozgan she’rlari bilan xalqimiz qalbiga yo‘l topdi. Uning ko‘plab she’rlari adabiyotshunoslarimiz tomonidan endi jiddiy o‘rganilmoqda. Bundan tashqari yosh tilshunoslar tomonidan shoira ijodidan qilingan tadqiqotlar uchrab turibdi. To‘g‘ri, bular bir tomchi singaridir, ammo tomchilar yig‘ilib dengizni hosil qiladi. Buning uchun esa, albatta, vaqt kerak bo‘ladi. Shoira ijodi hali to‘liq o‘rganilmagan, shoira she’riyatining lingvistik tahliliga oid kitoblar yoki qo‘llanmalar hali qilinmagan. Agar shoira she’riyati chuqur, tahlil qilinsa ham adabiyot, ham tilshunoslik sohasi uchun ulkan xazina kabi topilma topiladi. Shoira she’rlarining lingvopoetik xususiyatlari ustida hali ko‘p izlanish

zarur. Bu tilshunoslikdagi katta muammolardan biridir. Kelgusida bu muammolar o‘z yechimi topilib, shoira ijodi to‘laqonli tadqiq etiladi degan umiddamiz.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Amonov U “Adabiyot nazariyasi”2-qism, Buxoro-2008 –B 135.
2. Asallayev A, Rahmonov V, Musurmonqulov F. Badiiy san’atlar. T: Tafakkur nashriyoti. 2015. –B 110.
3. H.Xudoyberdiyeva “ Buyuk qushlar” Toshkent “O‘zbekiston” 2012- B 90.
4. Международный научный журнал № 3 (100), часть 1«научный импульс» октябрь, 2022 Halima Xudoyberdiyeva poetikasida she’riy san’atlarning qo‘llanishi mingboyeva zulhayo 481-483-bet.
5. Shoira Halima Xudoyberdiyeva she’riyati tilini o‘rganish zarurati doi: 10.53885/edinres.2021.38.15.070 Dildora Yunus qizi Yusupova,290-bet.
6. Shavkat Rahmatullayev “O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati”, O‘qituvchi nashriyoti, Toshkent-1978
7. https://arxiv.uz/uz/documents/referatlar/adabiyot/lafziy-san’atlar
8. https://fayllar.org/lafziy-sanat-turi.html
9. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Sifatlash

BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA MULTIMEDIA RESURSLARIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI VA DOLZARBLIGI

Kubayeva Nilufar Shuhrat qizi-Navoiy davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti
Ilmiy rahbar: f.f.d., prof. M.S.Ernazarova

Annotatsiya: Bugungi kunda bizga ma’lumki, axborot texnologiyalari rivojlangan davrda ta’lim jarayonlarini multimedia vositalarisiz tasavvur qilish qiyin. Shu o‘rinda maqolada boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishda multimedia vositalarining o‘rni va ahamiyati haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, multimediali dars, interaktiv doska, darslik, ta’lim, **audio, vedio, grafika, kompetentlik.**

АКТУАЛЬНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ РЕСУРСОВ НА УРОКАХ РОДНОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Аннотация: Сегодня мы знаем, что в эпоху передовых информационных технологий трудно представить образовательные процессы без мультимедийных средств. Здесь в статье обсуждаются роль и значение мультимедийных инструментов в повышении качества начального образования.

Ключевые слова: начальное образование, мультимедийный урок, интерактивная доска, учебник, обучение, аудио, видео, графика, компетентность.

THE IMPORTANCE AND RELEVANCE OF USING MULTIMEDIA RESOURCES IN PRIMARY-GRADE MOTHER TONGUE LESSONS

Annotation: Today, we know that in the era of advanced information technology, it is difficult to imagine educational processes without multimedia tools. Here, the article discusses the role and importance of multimedia tools in improving the quality of primary education.

Key words: primary education, multimedia lesson, interactive board, textbook, education, audio, video, graphics, competence.

O‘zbekiston milliy ta‘lim-tarbiya jarayonida multimedia vositalarini qo‘llash tajribasi shakllanib bormoqda. Negaki bu ayni vaqtda zamon talabidir. Bugungi kunda boshlang‘ich ta’lim sifat va samaradorligini oshirishda kompyuter va axborot texnologiyalarining zamonaviy texnologiyalaridan samarali foydalanish asosiy omil hisoblanmoqda. “Multimediali darslar”dan foydalanish boshlang‘ich ta’lim dars jarayonida sifat va samaradorlikni oshirish imkonini beradi. Multimedia yoki raqamli o‘quv resurslari o‘quvchilarga axborotni qayta ishlashni qo‘llab-quvvatlovchi turli xil media elementlaridan foydalangan holda aqliy tasavvurlar bilan yaxshi munosabatda bo‘lishga yordam beradi. Ta’lim uchun multimediadan foydalanish bo‘yicha tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, rasm va so‘zlarni birlashtirishgan o‘quvchilarda faqat so‘zlardan foydalanadiganlarga qaraganda ko‘proq ijobiy natijalar kuzatilgan. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun o‘qitish va o‘rganish jarayonida multimedia qo‘llash vositalarining ba‘zi afzalliklari quyidagicha umumlashtiriladi:

1. Mavhum tushunchalarni aniq tarkibga aylantirish qobiliyati;
2. Cheklangan vaqt ichida katta hajmdagi ma`lumotlarni kamroq harakat bilan taqdim etish qobiliyati ;
3. Qobiliyatli o‘quvchilarning o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini rag‘batlantirish ;
4. O‘qituvchiga o‘quvchilarning ta’limdagi pozitsiyasini bilish qobiliyatini beradi.

Shu sababdan boshlang‘ich sinf darslarini o‘rganishda rivojlantiruvchi muammoli va pedagogic texnologiyalarni asosiy jihatlarini o‘zida ifodalovchi “Multimedia-dars”, “Slaydli dars”, “Seminar dars” kabilarni

qo‘llash tavsiya etiladi. Seminar dars o‘quvchilarning mustaqil chiqishlarini jamlovchi, lozim topilgan paytda munozaraga asos yaratuvchi dars hisoblanadi. Bunday darslarda o‘qituvchi boshqarib, yo‘naltirib turish vazifasini bajaradi, o‘quvchilar esa mustaqil ijodiy ishlovchi o‘z fikriga ega shaxs sifatida o‘quv faoliyatiga kirishadilar.

“Multimediali darslar” dan foydalanish ta`lim dars jarayonida sifat va samaradorlikni oshirish imkonini beradi. Bu jarayonda o‘qituvchi:

- O‘quv materialini ko‘rgazmali taqdim etadi;
- Yangi materialni jadallik bilan yetkaza oladi;
- Axborotlar tezligi va hajmini animatsiyalar ko‘magida boshqara oladi;[1: 34.]

Boshlang‘ich ta`limda multimedia texnologiyasining barcha fanlar kesimida keng ko‘lamda qo‘llanilishi natijasida ta`lim tizimining sifatiga ta`sir ko‘rsatish tushuncha va bilimlarni tezroq o‘zlashtirishini ta`minlab beradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ona tili fanidan o‘rganiladigan o‘quv materiallarini osonlashtirish maqsadida o‘quv materiallari bir-biri bilan bog‘liq qismlarga ajratiladi, so‘ngra ta’limni o‘zlashtirish samaradorligini oshirish uchun vazifalar ketma-ket bajarilishi rejalashtirilgan bo‘ladi.

O‘qituvchi zamonaviy kompyuter texnologiyalaridan foydalanish orqali quyidagi bir qancha vazifalarni amalga oshirishi mumkin:

- Boshlang‘ich sinflarda multimedia texnologiyalarini qo‘llash orqali o‘quvchilarda fanga qiziqishi rivojlanadi;
- Ta’limning bunday usuli o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini faollashtiradi va o‘quv materialini o‘zlashtirilishining samaradorligi yana-da oshadi;
- Namoyish qilinishi qiyin yoki murakkab bo‘lgan jarayonlarni modellashtirish va ko‘rish imkoniyatini beradi;
- O‘quv materiallarini o‘zlashtirilishi faqat darajasiga ko‘ra emas, balki o‘quvchilar erishgan mantiq va qabul qilishlarining darajasiga ko‘ra ham samarali hisoblanadi;
- O‘quvchilarga mustaqil izlanish yo‘li bilan materiallarni izlash, topish hamda muammoli masalalarga javob topish orqali ma’lum tadqiqot ishlarini bajarish uchun imkoniyat yaratiladi;
- O‘quvchilarning yangi mavzuni o‘zlashtirishi, misollar yechishi, insho, bayon yozish ishlarida, o‘quv materiallari bilan mustaqil tanishish, tanlash va axborot hamda ma’lumotlarni tahlil etish kabi masalalarni tez bajarish uchun sharoit yaratiladi.

Multimedia vositalari asosida bilim olishda 30% gacha vaqtni tejash mumkin bo‘lib,olingan bilimlar esa xotirada uzoq muddat saqlanib qoladi. Agar o‘quvchilar berilayotgan materiallarni ko‘rish asosida qabul qilsa, axborotni xotirada saqlash 25-30% gacha oshadi. Bunga qo‘shimcha sifatida o‘quv materiallari audio, vedio va grafika ko‘rinishida mujassamlashgan holda berilsa, materiallarni xotirada saqlab qolish 75% ortadi.[3: 17.] Multimedia axborotlarni har xil ko‘rinishlarda tasvirlash va dinamik obrazlarini yaratish, uni ko‘rish va eshitish organlari orqali qabul qilish va tasavvur etish imkoniyatlarini yaratadi. Multimedia texnologiyalarida an’anaviy texnologiyalarga qaraganda axborotlar matn ko‘rinishda emas, balki tasvir, ovoz va harakatlar ko‘rinishida ifodalanilishi o‘quvchilarni darslarda faolroq, diqqatliroq, intiluvchan va qiziquvchan bo‘lishga o‘rgatadi, chunki tavsiya qilinadigan har bir axborot ularning ishtiroki va harakati orqali amalga oshiriladi. O‘quvchilarda esa “multimediali dars”lar fanga bo‘lgan qiziqish uyg‘otish, o‘z bilimlarini nazorat qilish va mustahkamlash, mavzuni o‘rganishda o‘zi uchun qulay bo‘lgan tezlik va o‘zlashtirish darajasini tanlash imkoniyatini beradi.

Ta’lim jarayonida sifat va samaradorlikni oshirishda “Interaktiv doska” ning ahamiyati katta. Interaktiv doska – zamonaviy axborot texnologiyalarni o‘z ichiga qamrab oluvchi ta’limning yangi texnik vositasi bo‘lib, o‘quvchilarga axborot yetkazishning zamonaviy, qulay usuli hisoblanib o‘qituvchining o‘quvchi bilim darajasi va qiziqishidan kelib chiqqan holda bilim berish imkoniyatlarini kengaytiradi. Interaktiv doska ta’lim jarayoniga elektron o‘quv va multimedia materiallarni olib kirish uchun samarali vositadir. Katta ekranga ya’ni elektron doskada axborotlarni yaxshi qabul qilishlari hisobiga o‘quvchilarning fikrlash qobiliyati oshadi. O‘quvchilar mustaqil ishlaydilar, sinfdoshlari va o‘qituvchilari bilan birga fikrlaydilar. Dars jarayonidagi ushbu hamfikrlilik muhiti o‘quvchilarning sinfdoshlari orasida mavqeyi va o‘ziga nisbatan ishonchining ortishiga sabab bo‘ladi. O‘quvchilarning fanga qiziqishlari kuchayib, o‘quv materiali tez yodda saqlanadi.

Boshlang‘ich sinf 3-sinf ona tili darsligining 52-sahifasida berilgan 57-mashq misolida ko‘rib chiqadigan bo‘lsak , “Kuzdan qo‘rqadigan fillar”[2: 52.] mavzusidagi matn berilgan va bu matnda 3-sinf o‘quvchilari yosh doirasidagi fikrlash darajasiga nisbatan murakkab so‘zlardan foydalanilgan. Bu so‘zlarni o‘quvchi tafakkurida rivojlantirish va yanada kengroq fikrga ega bo‘lishlari uchun aynan multimedia vositalaridan foydalanish manfaatli va maqsadga muvofiq bo‘ladi. Matnda berilgan qo‘rquv, xazonrezgi, mavsum, xartum, quruqlik, ulkan, og‘ir, baquvvat, yelpig‘ich, naq, yelkandek, to‘dadoshlari, pisand, mo‘jiza so‘zlarining ma’nosini topib daftaringizga yozing topshirig‘i berilgan.

Ushbu mashqni multimedia vositalari orqali tashkil etish samarali foyda beradi, chunki o‘quvchilar tasavvurida shakllanib ulgurmagan tushunchalarni vediorolik orqali tushuntirib, o‘quvchilar xotirasida shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Misol tariqasida qayd etish mumkinki;

- Xazonrezgi (ot) davrining rasmli ko‘rinishi
- Yelkanning (ot) kemaning bir qismi sifatidagi ko‘rinishi;
- Xartum (ot) filning tana a‘zosi sifatidagi qisqa vediorolik;
- Ulkan (sifat) har xil hajmdagi narsalarning taqqoslab ko‘rsatilgani;
- Og‘ir (sifat) turli og‘irlikdagi buyumlarning nisbatlari;
- Quruqlik (ot) tabiat manzaralarning ko‘rinishi tarzidagi; o‘quvchiga yanayam tez tushunishi uchun yordam beradi.

Yuqoridagi fikrlarga xulosa qilib shuni aytish lozimki, boshlang‘ich ta`limning sifat va samaradorligini rivojlantirishda o‘qituvchining kasbiy kompetentligi va o‘qimishlilik darajasi, bolalar psixologiyasi, zamonaviy pedagogik axborot texnologiyalarini puxta bilishi muhim ahamiyatga ega. Shu sababdan, hozirgi paytda pedagog va dastur tuzuvchisi mutaxassislarning birlashib, turli fanlardan multimedia darsliklari yaratish ta‘lim samaradorligini oshirish uchun kutilgan natijalarni berishini unutmasligimiz kerak. Boshlang‘ich maktab o‘qituvchisi ishida axborot va kommunikatsion texnologiyalarni qo‘llashi zaruriyatdir. Shu munosabat bilan hayotimiz “Axborot texnologiyalari”, “Aloqa texnologiyalari”, “Raqamli ta’lim texnologiyalari”, “Multimedia”, “Interaktiv o‘quv resurslari”, “Interaktiv ta’lim texnologiyalari”, “Interaktiv ta’lim muassasalari” kabi tushunchalarga chambarchas bog‘liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. Darslik, -T.: Fan, 2006. – 160 b.**
2. Toirova. M.E. Ona tili 3-sinf I qism .Darslik, - T.: Novda, 2023.- 86 b.
3. Хакимов. С, Тургунбаева М. Использование опыта Японии, США и Германии в повышении качества высшего образования техника **2023. – 211 b.**

QIZILTEPA TUMANIDAGI XOJAI BO‘STON ZIYRATGOHI

Rahmonov Fazliddin Faxriddin o`g`li
Navoiy davlat pedagogika instituti 2-kurs magistranti
lmiy rahbar Narzullayev Umidjon Ortiqovich NavDPI dotsenti, O‘zbekiston

Anotatsiya. Hozirgi Bo‘ston mahallasi markazidagi qal'aning davriylik sanasi arxeologlar hisobi bo‘yicha 2800 yil bo‘lib, u qadimda Sug‘diyona podsholigining ilk poytaxti bo‘lgan. Bo‘ston qal'asi quyisidagi qabristonda esa o‘sha vaqtdagi podshohlik zodagonlari dafn etilganligi haqida ma'lumotlar bor. Bu tarixiy shaharda hayot milodiy eraning V asrigacha davom etgan. XI–XII asrlarda shahar yana gullab-yashnagan. Islomgacha bu erda zardushtiylarning ibodatxonasi bo‘lgan. Qabristonda mashhur shayx Boyazid Bistomiyning ramziy qabrlari bor.

Kalit so`zlar. Tariqat, Shariat. Rabot. Dasmoya. Dasturul amal. Nasoyin ul maxabbat

KHOJAI BOSTON CHURCH IN KIZILTEPA DISTRICT

Annotation. According to archaeologists, the periodical date of the fortress in the center of the present-day Boston neighborhood is 2800 years, and it was the first capital of the Sugdiyana kingdom in ancient times. There is information about the burial of royal nobles at that time in the cemetery below the Boston Castle. Life in this historic city continued until the 5th century AD. In the XI-XII centuries, the city flourished again. Before Islam, there was a Zoroastrian temple here. In the cemetery there are symbolic graves of the famous sheikh Bayazid Bistomi.

Key words. Tariqat, Shariat. Rabat. Dasmoya. Programmatic action. Nasayin ul mahabba

ХОДЖАЙ БОСТОНСКАЯ ЦЕРКОВЬ В КИЗИЛТЕПИНСКОМ РАЙОНЕ

Аннотация.По мнению археологов, периодическая дата крепости в центре современного района Бостона – 2800 лет, и в древности она была первой столицей Сугдийского королевства. Есть сведения о захоронении королевских дворян того времени на кладбище под Бостонским замком. Жизнь в этом историческом городе продолжалась до V века нашей эры. В XI-XII веках город вновь расцвел. До принятия ислама здесь находился зороастрийский храм. На кладбище находятся символические могилы знаменитого шейха Баязида Бистоми.

Ключевые слова. Тарикат, Шариат. Рабат. Дасмойя. Программное действие. Насаин уль Махаббат

Sharq dunyosida mashhur tariqat piri, tayfuriya silsilasi asoschisi Boyazid Tayfur ibn Iso Sarushon al-Bistomiy Eronning Bistom shahrida tug‘ilgan. Rivoyat qilishlaricha, u 300 donishmanddan saboq olgan, 113 pirga xizmat qilgan. Ustozlaridan biri Ja'far Sodiq bo‘lib, uning huzurida 7 yil tahsil ko‘rgan. Nishopur, Ray, Hamadon,

Iroq, Shom va Arabistonga safar qilib, Ja'far Sodiq, Zunnun Misriy, Junayd Bag‘dodiy, Ahmad Xadraviya, Abuhafs Haddod, Yahyo Muoz, Shaqiq Balxiy kabi taniqli tariqat pirlari bilan yaqin aloqada bo‘lgan. Tasavvuf taraqqiyotida katta roli o‘ynagan bu buyuk so‘fiy “Sulton ul-orifin” (“Oriflar sultoni”) va “Burhon ul-muhaqqiqin” (“Tahqiq ahli hujjati”) faxriy unvonlari bilan ulug‘langan. Junayd Bag‘dodiy: “Boyazid bizning oramizda farishtalar ichidagi Jabroil kabidir”, − deb lutf etgan ekan. Alisher Navoiy “Nasoyim ul-muhabbat” (“Muhabbat shabadalari”) tazkirasida yozishicha, Boyazid namoz qilganida Alloh taolo qo‘rquvi va shariat hurmatidan hatto ko‘ksining suyaklari nola qilar ekan. Boyazid Bistomiy tasavvufning ilmiy asoslanishi, fano va tariqat tushunchalari talqiniga katta hissa qo‘shgan. Jumladan, Haqqa etish uchun tariqat bosqichlarini bosib o‘tish shart, degan talabni u birinchi bo‘lib qat'iy qilib qo‘ygan. Boyazid “sukr” – “mastlik” g‘oyasini ilgari suradi. Uning uqtirishicha, so‘fiy zikr paytida o‘zini unutib, Xudoning ishqida mastu mustag‘raq bo‘ladi. Bunday holatni u fano deb atadi. O‘zligini unutgan – fanoga erishgan so‘fiy Xudo bilan birlashib ketadi va ilohiy sifatlarni qabul qiladi. U o‘z ta'limotida ilohiy (lohut) va insoniy (nosut) rukni, ya'ni ma'naviy va moddiy ibtidoni o‘zaro birlashtirishga intilgan. Shuning uchun uni “hulul” – Xudo bilan birlashib-qo‘shilib ketish g‘oyasini da'vo qilishda ayblashgan. Shunday fikrlari va “Analhaq” − “Men − Haqman” degan so‘zlarini eslatuvchi hol ilhomi bilan aytgan “Subhoni, subhoni mo a'zam ushsha'ni” (“Men sharaflanganman, mening sha'nim nihoyatda baland”) degan so‘zlari uchun u etti marta tug‘ilgan shahri Bistomdan quvib chiqarilgan, shunda u: “Bu qanday yaxshi shaharki, yomoni mendirman”, − deb kinoya qilgan ekan. Komil inson haqidagi ilk fikrlar ham uning tasavvufiy qarashlarida ilgari surilgan edi”. Boyazid Bistomiyning Movarounnahrda bo‘lganliklari haqida hozircha ma'lumot topilmagan. Bistomiy ta'limoti bo‘yicha inson zikr holatida o‘zligini unutadi va Xudo ishqida mast bo‘lib, butun vujudini his-tuyg‘u qamrab oladi. Ya'ni Xudoga singib ketadi. Bunday holatni u musulmon tarkidunyochiligining muhim ahamiyatli holati bo‘lgan "Sen mendirsan, men esa sendirman" iborasining ta'rifi deydi. Boyazid Bistomiy tug‘ma avliyo bo‘lganlar. Onalari u kishiga homiladorlik vaqtida shubhali luqmani og‘izlariga solsalar, qorinlarida og‘riq paydo bo‘lar ekan. Rivoyatda aytilishicha, shunday holatlarning birida otalari donishmand tabiblarni taklif qilib, bu og‘riq sababini surishtiradilar. Oxiri ulardan biri puli to‘lanmagan narsani eganlari va uning pulini to‘lab, egasini rozi qilmaguncha bu og‘riq qolmasligini aytadi. Haqiqatda ariqdan oqib kelayotgan olmani eganlarini aytganlaridan so‘ng, egasiga pulini to‘lab, roziligi olingach, homilada og‘riq to‘xtaydi. Boyazid Bistomiyga bolalikdan bag‘oyat odobli, iltifotli bo‘lganlari uchun "Bu go‘dak kelajakda zamonaning eng buyuk avliyosi bo‘lajak" degan ta'rif berilgan. Ul zot bolalikdan onalariga ixlos bilan xizmat qilganliklari uchun onalari "Allohim, men o‘g‘limdan roziman, sen ham undan rozi bo‘l", – deya duo qilar ekanlar. Bu duo barokotidan Alloh taolo Boyazidga ulug‘ darajalar ato etgan. Xojagon-naqshbandiya tariqati "Silsilai Sharif"ida oltinchi halqaning piri murshidi Boyazid Bistomiy 113 pirdan saboq olganlar. Vafot etgan ulug‘lardan birining ruhi qay kishini tarbiya qilsa, unday shaxs uvaysiy bo‘lganidek, Boyazid Bistomiy ham Hazrat Imom Ja'fari Sodiq (vafoti 702 y.) ruhlaridan ta'lim olganlari bois uvaysiydirlar. Tariqat nafs tarbiyasi bilan shug‘ullanish hisoblanadi. Quyida Boyazid Bistomiyning nafsni tarbiyalash borasidagi ta'limoti bayon qilingan. "Nafs xohishini o‘chirmoq, nafs aytganini bajarmaslik, nafs istamagan ishni bajarish yo‘li bilan mujodala etib, nafsni riyozat olovida kuydirdim". Boyazid Bistomiy deydilar: "Men Alloh nomini tilga olishdan oldin oltmish marta og‘zimni mushki anbar bilan chayib tashladim". Zero, murdor, sassiq og‘iz bilan; g‘iybatchi, yolg‘onchi til bilan Alloh nomini aytish mumkinmi? Yaxshilik ham, yomonlik ham Allohdan, deydi Boyazid Bistomiy. Hayotdan maqsad bandalik qilmoqdir. Bandalik degani Allohga toat-ibodatdir. Bandalik qilmaslik ikki dunyoda sharmandalik bo‘lur, – deydi ulug‘ shayx. Boyazid Bistomiy o‘z muridlariga tez-tez quyidagi nasihatlarini aytganlar: – Musulmon birodarlarni hurmat qilmoq go‘zal xislatdir. Musulmon birodarlarga kin saqlamoq, ularga nisbatan hurmatsizlik qilmoq juda ham zararlidir.– Tilingni (dilingni) Allohdan boshqa narsalarga ishlatishdan saqla. Ilmga yopish va adolatni muhofaza et, haq va huquqga rioya et. Ibodatdan ayrilma. Go‘zal axloqli, yumshoq va marhamatli bo‘l. Allohni unuttiradigan narsalardan va ishlardan yiroq bo‘l. Allohni unutganlardan uzoqlash, ularga hargiz qo‘shilma. Ko‘zlarni haromga tikmoqdan va birovlarning ayblarini ko‘rmoqdan saqla. Suvga cho‘kayotganga najot bag‘ishlovchini qutqaruvchi deydilar. Xojagon tariqati pirlari, jumladan Boyazid Bistomiy ham qutqaruvchilardir. Ammo ular bir odamni emas, jamiyatni qutqaruvchilar. Ular ta'limoti bo‘yicha odamzod shuhratparastlik botqog‘i, ta'magirlik botqog‘i, hasad botqog‘i, molu davlatparastlik botqog‘i havasiga tushishdan o‘zini ehtiyot qilmog‘i lozim. Chunki bu botqoqliklarga botganlarning halok bo‘lishi aniq. Hazrat Boyazid Bistomiy, u kishining pirlari, shogirdlari o‘z ta'limotlari bilan insoniyatni ana shu halokatdan qutqarishga xizmat qilmoqdalar. Xalqimizning ularni asr-asrlardan buyon avliyo deya e'zozlab kelgani ana shundan. Boyazid Bistomiyning bir qancha so‘zlari mashhur bo‘lib, tildan-tilga o‘tib keladi. Jumladan: “Vafot etganidan keyin jahannam eshigida turib, unga mahkum qilinganlarning o‘rniga o‘zini o‘tga tashlab, ularning jannatga kirishiga vosita bo‘lmaydigan muriddan bezorman!” Shuningdek, “O‘zingdan o‘tting – etting” degan fikri ham mashhur. Bu fikrdan ilhomlanib, Sadriddin Salim Buxoriy bir she'r ham yozgan: Boyazid Bistomiyning biror kitobi bizgacha etib kelmagan. “Kitob al-nur min kalimoti Abul Tayfur” (“Abul Tayfur so‘zlaridan nur olgan kitob”), “Shathiyoti Boyazid Bistomiy” (“Boyazid Bistomiy shathiyotlari”) kabi manoqiblarda buyuk shayxning so‘zlari, u haqidagi naql, hikoyat va rivoyatlar o‘rin olgan. Najmiddin Komilov, Hamidjon Homidiy, Sadriddin Salim Buxoriy,

Ikromiddin Ostonaqulov kabi o‘zbek olimlari Boyazid Bistomiy hayoti va faoliyati, qarashlarini u yoki bu darajada o‘rganishgan. Hamidulla Boltaev uning “Shathiyot” asaridan parcha tarjima qilgan. Oriflar sultoniga nisbat berilgan quyidagi ruboiylar esa Ergash Ochilov tomonidan o‘zbekchaga o‘girilgan. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, Sug‘diyonaning eng qadim va eng obod go‘shasi bo‘lgan Bo‘stonga ulug‘ shayx Boyazid Bistomiyning nazarlariga tushgan bo‘lishi yoki bu ulug‘ zotning muridlaridan shu makonda bo‘lib, tariqatlarini el orasida targ‘ib etgan bo‘lishi mumkin. Zero, Boyazid Bistomiy ramziy qabrlari mavjudligi bejiz emas.

Rus to‘ntarishigacha Bo‘stonda katta bozor bo‘lgan ekan. Mening amakilarim Fozilbek va Fatullabek (Parvardigor rahmatiga olgan bo‘lsin! Ular quloqlashtirish siyosatining qurboni bo‘lishgan) shu bozorda ham mashhur shirmoy kulcha hamda boshqa eguliklarni sotar ekanlar. Shuning evaziga qabriston ustidagi masjid uchun marmar toshdan yo‘lak qurib, o‘ymakor darvoza o‘rnatib bergan ekanlar. Bu darvozani vobkentlik uch o‘ymakor usta bir yil davomida tayyorlashgan. Sovet hukumatining qatag‘on siyosati davrida masjid buzdirilgach, noyob darvoza Bo‘ston arig‘iga ko‘prik qilingan. Agar shu darvoza yoki uning bir qismi kimningdir hovlisida saqlanib qolgan bo‘lsa, tuman muzeyiga etkazsa, savobi ish bo‘lardi.

Mustaqillik xalqimizning tahqirlab kelingan milliy va diniy qadriyatlarini tikladi. 2009 yilda Boyazid Bistomiy jome' masjidi bosh imom xatibi Zavqiddin Oripov tashabbusi bilan Buxorodagi S.T.Qoraev rahbarligidagi "Madadkor" loyihalash korxonasi tomonidan Bo‘ston qal'asi quyisida sharqona uslubda quriladigan yangi masjid majmuasi loyihasi tuzildi. 2015 yil 5 may kuni uning birinchi g‘ishtini terish va qurilish-montaj ishlarini boshlash tuman hokimi Sh.Sh.Nabiev rahbarligida amalga oshirildi. Bo‘stonlik tadbirkor Nuriddin Habibov ko‘pchilikning roziligi bilan qurilish sardori, yana bir bo‘stonlik fidoyi inson Nuriddin Muzaffarov uning yordamchisi, Sayfiddin Suvonov, Halim Quliev, Abdulla Qulievlar jamoatchi nazoratchilar etib tayinlandi.

2019 yildan hozirgacha 1500 kishi bir vaqtda namoz o‘qiydigan masjid binosi, tahoratxona, oshxona, mehmonxona asosan qurilib, pardoz ishlari davom etmoqda. Qurilish ishlarida tumanimiz quruvchilaridan tashqari buxorolik, qo‘qonlik, samarqandlik, shahrisabzlik bunyodkorlar ham qatnashishdi. Umumxalq ishiga aylangan masjid majmuasining qurilishi tumanimiz ahlining birligi va dinimizga hurmat-e'tiborining namunasi, – dedi men bilan suhbatda Nuriddin Muzaffarov. Tarixchi bobomiz Narshaxiy Tavois haqida “Buxoro tarixi” kitobida shunday yozganlar: “ YanaTavois. Bu Buxoro viloyatlaridan bo‘lib, asl nomi Arqurddir. Unda boy va zebu ziynatni sevuvchi kishilar yashaganlar. Zebu ziynatga berilganligidan har bir kishi ziynat uchun uyida bitta yoki ikkita tovus saqlagan. Arablar (bu erga kelishdan ilgari tovusni ko‘rmagan ekanlar,) u qishloqni “ zot-ut-tavois” - “Tovuslar egasi” deb ataganlar, uning asl nomi esa unutilgan, undan keyinroq “zot” so‘zini tashlab, “tovus” deb qo‘yaqolganlar. Unda masjidi jome bor, u katta bir shahristonga ega, qadimgi vaqtlarda (har) kuz faslida u erda o‘n kun bozor bo‘lar edi. U bozorda shunday rasm bor ediki, (boshqa bozorlardan surilib qolgan) har qanday nuqsonli qullar, chorva mollari va boshqa aybli qoldiq narsalar bo‘lsa, hammasi bu bozorda sotilaberar va ularni qaytarib berishning hech iloj-imkoni bo‘lmas edi; na sotuvchi va na oluvchining hech bir sharti qabul qilinmas edi. Har yili (shu o‘n kunda) bu bozorga masalan, Farg‘ona va Choch va boshqa joylardan kelgan savdogarlar va turli hojatmandlardan o‘n mingdan ortiq kishi hozir bo‘lishar va ko‘p manfaat topib qaytar edilar. Shu sababli bu qishloqning aholisi boy kishilar edilar va boyliklari dehqonchilik tufayli emas edi. Tavois Samarqandga boradigan yo‘l ustida bo‘lib, undan Buxorogacha etti farsangdir”. Tavois (Arqurd)dagi bu hayot mo‘g‘ullar bosqinigacha davom etgan va chingiziylar vahshiyligidan so‘ng Tavois tamoman xarobaga aylangan. Tavois (Arqurd) gullab-yayashnagan uzoq yillar davomida hech shubhasizz bu erda ko‘plab ilm-fan namoyondalari etishib chiqqan. Bu haqda Abdulkarim Samo‘niyning “Kitob al-ansab” (“Nisbalar kitobi”) va “Nasabnoma”, Sa'd al-Idrisiyning “Kitob al-ikmol” (“Mukammal kitob”), “O‘rta Osiyo olimlari qomusi” kabi kitoblarida yozilgan. Sadriddin Salim Buxoriy va Samad Azimovning “Hazrat Boyazid Bastomiy yoki Navoiy viloyati ziyoratgohlari” kitobida tavoislik olimlar haqida ma'lumotlar keltirilgan. Abu Bakr Ahmad ibn Muhammad Tavois qishlog‘ida tug‘ilganlar. U zot faqih, muhaddis, fozil, zohid, benihoya taqvodor zot bo‘lib, hadis ilmini o‘zlaridan oldin o‘tgan olimlardan o‘rganib, bu borada taniqli shogirdlar tayyorlaganlar. 956 yilda Samarqandda vafot etganlar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Muhammad Narshaxiy Buxoro tarixi.
2. Raxim Maqsudov. Qiziltepa ziyoratgohlari risola. Toshkent 2020.
3. Alisher Navoiy. Nasoyin al muhabbat mukammal asarlar to`plami 17-jild Fan 2001
4. Ochilov. E. Boyazit Bistoniy Donishmandlar tuxfasi Toshkent O`zbekiston 2005.

BOSHLANG‘ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

Normatova Maxfirat- Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabasi,
Burxonov Sattor Asimovich-
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti v.b. dotsenti, f.-m.f.n., O‘zbekiston

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini matematik bilimini oshirish, jonli va mantiqiy mushohadaga o‘rgatish, tasavvurini rivojlantirish va o‘quvchilarni nazariy bilimlarini amaliyot uchun qo‘llashga o‘rgatish uchun zamonaviy jamiyat talablariga javob beruvchi malakali pedogogik qobiliyatga ega mutaxassislar talab etiladi. Dars jarayoni va darsdan tashqari matematik mashg‘ulotlarga interfaol metodlarni olib kirish va ularni o‘rinli qo‘llay olish dars samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Yangi pedagogik texnologiyalar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini matematik bilim asoslarini o‘zlashtirishlariga, matematik qiziqishlarini tarbiyalashga va kundalik hayotda matematik bilimlardan foydalanishga intilishlariga yordam beradi.

Matematika fani bo‘yicha interfaol metodlarni qo‘llashda o‘qituvchi va o‘quvchining birgalikda faoliyat olib borishiga, o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini oshirishga, ijodiy-mantiqiy fikrlashga, topqirlikka, analiz-sintez qilishning osonlashishiga va zarur xulosalarga kelishga o‘rgatadi. O‘qituvchi bu jarayon uchun asosiy tashkillovchi hisoblanib, o‘quvchiga aniq yo‘nalish bera olishi, o‘quvchi xulosasini umumlashtira olishi o‘qituvchining asosiy vazifasidir. Boshlang‘ich sinfda o‘quvchilarining aytayotgan fikrlari tinglanishi muhim ahamiyatga ega, chunki o‘quvchining o‘qituvchi tomonidan keskin rad etilgan fikri o‘quvchiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi, keying ta’limiy jarayonlar uchun qo‘rquv, ishonchsizlikka, nutqiy noaniqlikka olib keladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining diqqatini jalb qilishda interfaol metodlarni qo‘llash muhim ahamiyatga ega.

Boshlang‘ich sinf matematika darslarida quyidagi metodlarni qo‘llash orqali samarali natijaga erishish mumkin:

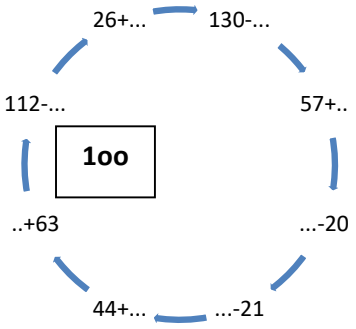

“Charxpalak” metodi. Bu metodda Charxpalak yo‘nalishi bo‘ylab misollar yechtiriladi.

Bu metodni barcha sinflarda qo‘llash mumkin bo‘lib, tanlaniladigan misollar har bir sinf uchun belgilangan konsentr asosida olib boriladi. Ushbu usuldan 1-sinfdan boshlab foydalanilsa, “Tenglama” mavzusi uchun zamin yaratishga yordam beradi. Charxpalak metodini darsning mustahkamlash qismida qo‘llash samarali natijaga erishishga yordam beradi.

“O‘rnini top” metodi. Bu metod o‘quvchilarga algebra va geometriya elementlarini uzviy aloqada o‘rgatishga va diqqatini jamlashga yordam beradi. Bunda o‘quvchilar yordamida geometrik shakllar tanlab olinadi va ular bo‘sh figuralarni to‘ldirishlari kerak bo‘ladi. Masalan, uchburchak, to‘rtburchak, doira.

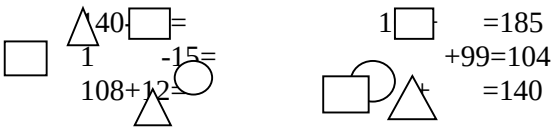

Bu o‘yin ketma-ketligi zanjir shaklida olib boriladi. Har bir shakl bitta songa teng holda misol o‘quvchilarga yechtiriladi.

“Davomini top” metodi. O‘quvchilar ikki guruhga bo‘linadi. Birinchi guruh bir safar sonni aytsa, ikkinchi guruh shu songa doir bitta misol aytadi. Amallar guruh a’zolari tomonidan aytiladi.

1-guruh	2-guruh
18 qo‘shish	10+8
42-21	21 ayirish
63 ko‘paytirish	7*9
81:9	81 bo‘lish
42 ko‘paytirish	6*7

Bu usulni matematik tayanch so‘zlar uchun ham qo‘llasa bo‘ladi. 1-guruh jadvalning birinchi qismiga tayanch so‘zlardan namuna yozadilar, ikkinchi guruh esa shu so‘zlarning ma’nosini yozadilar. Tayanch so‘zlar va ularning to‘g‘riligi bilan bir qatorda o‘quvchilarning xattaxtadagi husnixatiga ham e’tibor qaratiladi. Bu interfaol metod orqali fanlararo integratsiya ham amalga oshiriladi. Bundan tashqari o‘quvchi avvalgi darslarda o‘rganilgan atamalarni ham eslashga harakat qiladi.

1-guruh	2-guruh
Ayirma	Sondan sonni ayirish
Algoritm	Bajariladigan ish tartibini belgilash
O‘rta arifmetik	Bir nechta sonlar yig‘indisini qo‘shiluvchilar soniga bo‘lish natijasi
Yig‘indi	Songa sonni qo‘shish

“Matematik topishmoq” metodi. Bu metod o‘quvchilarning matematik tafakkuri va tasavvurini rivojlantirishga yordam beradi.

Kichkina to‘rtburchaklardagi misollarni yechish, katta to‘rtburchaklarga natijalarni yozish va ularni yig‘indisini topish vazifasi topshiriladi. Bu metoddan boshlang‘ich sinfda qo‘llash o‘quvchilarning yosh xususiyatidan kelib chiqib tanlanadi.

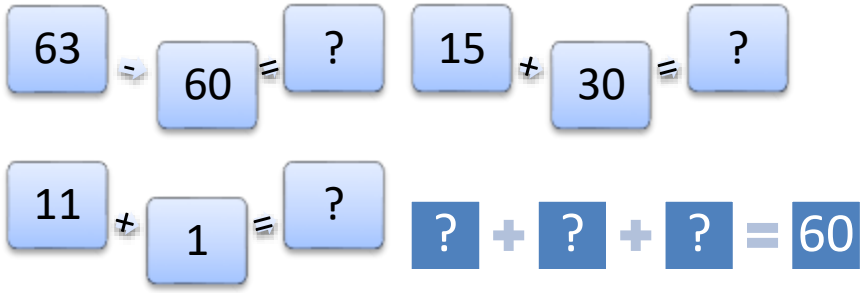

Har bir boshlang‘ich sinf o‘quvchisi matematika darslarini tashkil qilishda dars maqsadlarini belgilab oladi. Bu maqsadlarga erishish uchun turli dars metodlaridan foydalanadi. Qo‘llanilayotgan metodlar bola psixologiyasi, yosh xususiyatlarini hisobga olgan holatda amalga oshirilsa, darsni qiziqarli tashkil etishga, o‘quvchilar bilim olishlarini osonlashtirishga, dars samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Darslarda interfaol metodlardan foydalanishni shunday yo‘lga qo‘yish kerakki, bunda dars mazmunli va sinfdagi barcha o‘quvchilarning faollashishiga yordam berishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, o‘qituvchi darsda qo‘llamoqchi bo‘lgan interfaol metodlarni o‘zi yaxshi bilishi, o‘quvchilar bilim olish imkoniyat darajasini hisobga olishi,uni amaliyotda o‘rganiladigan til materiallarining xususiyatidan kelib chiqib, dars jarayonida to‘g‘ri qo‘llay olishi lozim. Dars qanchalik qiziqarli va mazmunli tashkil etilsa, o‘quvchilarning matematika darslariga bo‘lgan qiziqish darajalari ham shunchalik yuqori bo‘ladi.

JISMONIY TARBIYA VA SPORT MUTAXASSISLARINING HAYOTIDA TIBBIY BILIMLARNING O‘RNI

Akbarova D. R. -Toshkent davlat pedagogika universiteti o‘qituvchisi, O‘zbekiston
Abdurahmonov Sh.Y.-Toshkent davlat pedagogika universiteti talabasi, O‘zbekiston
Yo‘ldoshev A. A.-Toshkent davlat pedagogika universiteti talabasi, O‘zbekiston

Annotatsiya. Maqolada jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarining hayotida tibbiy bilimlarning muhimligi, ularning tibbiy bilimga bo‘lgan oliy motivatsiyasini oshirish va qiziqtirish bo‘yicha ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: tibbiy bilim, motivatsiya, qiziqish, salomatlik, mutaxassis, kasbiy ko‘nikma, metod, vosita, shakl, innovatsion jihozlar.

РОЛЬ МЕДИЦИНСКИХ ЗНАНИЙ В ЖИЗНИ СПЕЦИАЛИСТОВ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА

Аннотация. В статье представлена информация о важности медицинских знаний в жизни специалистов физической культуры и спорта, о повышении их высокой мотивации и заинтересованности в медицинских знаниях.

Ключевые слова: медицинские знания, мотивация, интерес, здоровье, специалист, профессиональные навыки, метод, инструмент, форма, инновационное оборудование.

THE ROLE OF MEDICAL KNOWLEDGE IN THE LIFE OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS SPECIALISTS

Annotation. The article presents information about the importance of medical knowledge in the life of

physical culture and sports specialists, about increasing their high motivation and interest in medical knowledge.

Keywords: medical knowledge, motivation, interest, health, specialist, professional skills, method, tool, form, innovative equipment.

Jismoniy tarbiya va sport yo‘nalishdagi mutaxassislarni tibbiy bilim va madaniyatini oshirish eng muhim masalalardan biridir. Sog‘lom yurt ahli davlatni qudratli qiladi. Yoshlarimiz tibbiy madaniyati kun sayin ortib bormoqda, lekin shunga qaramay ba’zi talabalar va o‘qituvchilar tibbiyot sohasiga oid bilimlari yetarlicha emasligiga guvohi bo‘lamiz. Maqolada ko‘zlangan maqsad shuki, jismoniy tarbiya va sport yo‘nalishdagi mutaxassislarni orasida kasalliklarni kelib chiqish sabablari va ularning profilaktikasi, oqibatlari, kerak bo‘lganda ularga tez tibbiy yordam xodimlari yetib kelguncha bo‘lgan vaqtda yoki statsionargacha bo‘lgan davrda zaruriy tibbiy yordam ko‘rsata olishni, turli xil samarali texnologiyalar asosida pedagogik metodlar, vosita va shakllar orqali bilishi, shuningdek yetkazib berishi zarurligi bilan muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH. M. Mirziyoevning 2017 yil 5 maydagi PQ-2956-sonli Qarori «O‘zbekiston Respublikasida tibbiy ta'lim tizimini yanada isloh qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qaror qabul qilinishi, 2022 yil 5-maydagi Farmoni bo‘yicha, O‘zbekiston Milliy Olimpiya Qo‘mitasi huzuridagi Respublika sport tibbiyot ilmiy-amaliy markazning faoliyatini yaxshilash uchun chora-tadbirlar, sportchilarning mashg‘ulotlari uchun kerakli innovatsion jihozlar bilan ta’minlash, sport turlari bo‘yicha terma jamoalarga malakali tibbiyot xodimlarini jalb etish maqsadida jismoniy tarbiya va sport yo‘nalishdagi mutaxassislarga tibbiy bilimlarni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi [1].

Tibbiy bilim-inson salomatligini saqlash va mustahkamlash, kasalliklarning oldini olish va davolashdan iborat bo‘lgan odamlarning ilmiy va amaliy faoliyati sohasi bo‘lib xizmat qiladi [2].

Jismoniy tarbiya va sport yo‘nalishdagi mutaxassislarga tibbiy bilimlarni rivojlantirish, tibbiy ta’lim sifatini yanada oshirish, tibbiy xizmat darajasini oshirish maqsadida qabul qilindi. Ushbu qarorda quyidagi vazifalar ko‘rsatib berilgan edi: - tibbiy ta’lim muassasalari, shuningdek OTMdan keyingi ta’lim tizimi, mutaxassislar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlashning uslubiy boshqaruvi orqali tibbiy kadrlarni tayyorlash sohasida normativ-huquqiy bazani takomillashtirish; - oliy va o‘rta maxsus professional tibbiy ta’lim, malaka oshirish uchun davlat ta’lim standartlari va talablarini ishlab chiqish va ularning ijrosini ta’minlash; - sog‘liqni saqlash mutaxassislarini qayta tayyorlash, shuningdek oliy toifali ilmiy-pedagogik tibbiy kadrlarni tayyorlash; - o‘qish davrida profilga va ixtisoslashgan predmetlar, klinik ta’lim tajribasi bo‘yicha o‘quv mashg‘ulotlarini kengaytirish hisobiga tibbiy ta’lim muassasalarida tahsil oluvchi o‘quvchi va talabalarning nazariy hamda amaliy tayyorgarligini yaxshilashga yo‘naltirilgan chora-tadbirlar majmuini amalga oshirish; - tibbiyotni rivojlantirishning zamonaviy yo‘nalishlari bo‘yicha ilmiy-tadqiqotlarini o‘tkazish uchun professor-pedagoglar tarkibi, bakalavr va magistratura talabalari hamda klinik ordinatorlarni keng jalb qilish shular jumlasidandir [3]. Hayotda turli xil tasodifiy holatlar kuzatilishi mumkin, ayniqsa, bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilar o‘rtasida, shuningdek, jismoniy tarbiya mutaxassislari va shug‘ullanuvchilarda jiddiy ro‘y beradigan kasalliklar kuzatilishi mumkin. Masalan, nafasi qisishi, yurak yetishmovchiligi yoki jarohat olgan bemorga қanday birlamchi yordam ko‘rsatishni ko‘pchilik bilmaydi. Bu holatlarda tibbiy bilimga ega bo‘lmaslik, yordam ko‘rsatishdan qo‘rqish yoki noto‘g‘ri harakat qilish bemorlarda qator asoratlarga sabab bo‘lishi mumkin.

Pedagoglarning amaliy tajribasi, shifokorlar va ijtimoiy soha vakillarining ma’lumotlariga ko‘ra, ilmiy-texnik taraqqiyot va unga bog‘liq ravishda zamonaviy yoshlar oldiga qo‘yilayotgan talablar oshib borishi yuklamalar va ruhiy zo‘riqishlar ham tobora oshishiga olib keladi. Shuni ham eslatib o‘tish kerakki, talabalarning nafaqat mehnat, balki kundalik hayotidagi jismoniy harakat faollik darajasi pasayib bormoqda.

Ilmiy kuzatishlarning ko‘rsatishicha, talabalarning taxminan 50 foizi jismoniy mashqlar bilan haftasiga 2 – 3 soat shug‘ullanadi, 45 foizi esa umuman shug‘ullanmaydi. Bu o‘z navbatida yoshlarning organizmi bo‘shashishiga, salomatlik darajasi, jismoniy rivojlanishi va jismoniy tayyorgarlik darajalari pasayib ketishiga olib keladi. Salomatlik holatiga ko‘ra maxsus tibbiyot guruhiga (MTG) oid deb topilgan talabalar soni borgan sari ko‘payib bormoqda.

Ta’lim muassasalarini tugatgan aksariyat talaba yoshlarning salomatlik holati zamonaviy ishlab chiqarish, jamiyat, zamon talablariga javob bermaydi. Bunga asosiy sabab atrof-muhit va ekologik sharoit, o‘qish, mehnat, dam olish va ovqatlanish sharoitlarining yomonlashuvi, stress, yuklamalarning og‘irlashib borayotganligidan, talabalarning tibbiy bilimlarga ega emasligadan dalolat beradi.

Jismoniy tarbiya va sport yo‘nalishdagi mutaxassislarga jismoniy darslarida tibbiy bilimlarni rivojlantirish, o‘z pedagogik mohiyatini ro‘yobga chiqarishi hamda bo‘lg‘usi mutaxassislarni umummadaniy saviyasini oshirishdagi rolini tobora kuchaytirib borishi talab etiladi. Shaxsning jismoniy tarbiyasini qadriyat deb bilish, u jismoniy tarbiyani vosita sifatida o‘zlashtirishga doir jamoatchilik fikri va ehtiyojlarini rivojlantirishda ilg‘or yo‘nalishlarning ta’sirchan omillaridan biriga aylanishi lozim. Shaxsning jismoniy tarbiyasini shakllantirish

jarayoni alohida jismoniy jihatlarning o‘zini rivojlantirishni emas, balki ular orqali insonni har tomonlama va uyg‘un ravishda rivojlantirish bilan birga ruhiy kamolotga tomon yetaklashni nazarda tutadi [4].

V.M.Vidrin, N.I.Ponomarev, A.V.Lotonenko va boshqa mualliflar, jismoniy tarbiyaning har bir turi uchun o‘z nazariyasini tashkillashtirilishi, vazifalari, vosita va uslublarining boshqa turlari bilan aloqalarini ishlab chiqish zarur deb hisoblaydilar [4].

Innovatsion texnologiyalar asosida va pedagogik interfaol metodlar orqali ta’limga ega bo‘lgan, shuningdek, tibbiy bilimlar bilan boyigan yosh mutaxassis ko‘ngilsiz holatlarda o‘zini yo‘qotib qo‘ymasdan birinchi yordam ko‘rsata oladi.

Oliy ta’lim tizimi mutaxassis va samarali kadrlar tayyorlashga qaratilgan bo‘lib, yuqori malakali mutaxassislarning kasbiy jarayonida yuzaga keladigan vaziyatlarda yechimini topish maqsadida integratsiyaviy bilimlardan faol foydalanish maqsadga muvofiqdir. Amaliy faoliyat va nazariy bilimlar birlashmasi, ularni to‘g‘ri qo‘llanishi kasbiy ko‘nikmalarni shakllanishiga olib keladi.

Oliy ta’lim tizimida talabalarga tibbiy bilimlarni yetkazish, ularning tibbiy bilimga bo‘lgan oliy motivatsiyasini oshirish va qiziqtirish kerak. Bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining tibbiy bilimlarini rivojlantirish zarurati ortidagi navbatdagi bo‘g‘in - bu qiziqish. "Qiziqish - bu ijobiy his -tuyg‘ular bilan bo‘yalgan va inson faoliyatiga hayajonli xarakter beradigan motivatsiya bosqichidan o‘tgan ehtiyoj" [5]. Qiziqishning rag‘batlantiruvchi roli shundan iboratki, unga asoslangan faoliyat va bir vaqtning o‘zida erishilgan natijalar, sub’ektda quvonch, hissiy yuksalish va qoniqish hissini keltirib chiqaradi, bu eca uni faoliyatni namoyon qilishga undaydi. Qiziqish ko‘pincha odamni ma’lum yo‘nalishda harakatga keltiradi va shu bilan faoliyat motivi vazifasini bajaradi.

Xulosa qilib aytganda, jismoniy tarbiya va sport yo‘nalishdagi mutaxassislarning tibbiy bilimga ega bo‘lishi, oliy va o‘rta maxsus professional tibbiy ta’lim tizimini eng yaxshi xalqaro tajribalar darajasida bosqichma-bosqich shakllantirish hamda tibbiyot muassasalarini malakali kadrlar bilan ta’minlash zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 17 maydagi PF-136-son Farmoni
2. Каталомова Л. Л., Словарь. М.: Дрофа, 2007.- 61с
3. Shukurov I. B. Jaҳon ta’lim standartlari asosida sog‘liqni saqlash tizimini tubdan takomillashtirishning asosiy omillari. www. oriens. uz.2023.-03(3)-364 -bet
4. Пономарев Н. И. Некоторые проблемы функционирования и развития теории физической культуры // Теория и практика физической культуры.1996. – №5. – 55-58 с
5. Харламов И.Ф. Педагогика. -М.: Высшая школа, 1990. - 576 с.
6. Усова, А.В. Проблема совершенствования естественнонаучного образования в школе : поиски и находки [Текст]: монография/ А. В. Усова и др.; Гос. образоват. учреждение высш. проф. образования "Челяб. гос. пед. ун-т". -Челябинск: Челяб. гос. пед. ун-т, 2010. -120 с.: ил. -Библиогр. в конце глав. -ISBN 978-5-85716-847-9.
7. Пономарев Н. И. Некоторые проблемы функционирования и развития теории физической культуры // Теория и практика физической культуры.1996. – №5. – 55-58 с
8. Ачкасов Е.Е., Руненко С.Д., Султанова О.А., Машковский Е.В. Врачебный контроль в физической культуре.
9. Павлов, С. Е., Павлова Т. Н. Функциональный контроль в современном спорте и спортивной медицине / Олимпийский бюллетень № 13 / Сост. Мельникова Н. Ю., Эйнуллаев А. Ю., Трескин А. В., Леонтьева Н. С., Никифорова А. Ю. – М.: Сойпроект, 2012.–С.265-271.
10. Куликов А.М., Медведев В.П. Соматические заболевания у подростков // Здоровье подростков. Руководство для врачей под редакцией профессора О.В. Шараповой– Минздравсоцразвития РФ, СПб.,2007.

YAPONIYA, GERMANIYA MISOLIDA

Dilshod Boymurodov - Navoiy viloyati Qiziltepa tumani 26-umumiy o`rta ta`lim maktabi boshlang`ich ta`lim o`qituvchisi, O‘zbekiston

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada Germaniya hamda Yaponiyadagi ta'lim tizimi kundan kunga o‘zgarib borayotgan ta'lim jarayoni haqida ma'lumot beradi.

Tayanch so‘zlar : Germaniya, Yaponiya, Buyuk Britaniya, Talim jarayoni, ta'lim bosqichlari, Germaniya besh oltin qoidasi , boshlang‘ich ta'lim, o‘rta ta'lim, magistratura, doktorantura 2yillik ta'lim, 9 yillik ta'lim, 11 yillik ta'lim va h.k

Germaniya – jahon ilm-fani va madaniyati o‘choqlaridan biri. Bu mamlakat ildizi asrlarga borib taqaluvchi ilmiy maktablarni, Gyote, Gegel, Betxoven, Nitshe, Eynshteyn singari olim va ijodkorlarni bilan

dunyoga mashhur. Xalqaro doirada e’tirof etilgan olmon ta’lim dargohlarida mustaqil fikr hamda keng dunyoqarash shakllanishiga alohida e’tibor beriladi. Ta’lim tizimiga tatbiq etilayotgan yangi usullar, so‘nggi axborot texnologiyalaridan unumli foydalanmaganlarga esa juda qiyin. Taraqqiyot manzili sari oshiqayotgan jamiyatda bilimsiz o‘z o‘rniga ega bo‘lish amri mahol. Darvoqe, olmonlarga xos temir intizom, birso‘zlilik xislatlari ham aynan ta’lim dargohlarida shakllanadi.

Tafakkur ustaxonasi. Germaniyada maktabgacha ta’lim muassasalari davlat tizimiga kirmaydi. Bolalar bog‘chasi xayriya jamg‘armalari, mahalliy hokimiyat hamda cherkov vasiyligida faoliyat yuritadi. Shu bilan birga korxona va tashkilotlar ham o‘z bog‘chasiga ega bo‘lishi mumkin. Maktabgacha ta’lim tizimi 3 yoshdan 6 yoshgacha bo‘lgan bolalarni qamrab oladi. Hali aqlini tanib ulgurmagan bolalarda o‘z fikrini ifodalash, tengdoshlari va kattalar bilan muloqot qilish qobiliyatini shakllantirish, ularni boshlang‘ich ta’limga tayyorlashda bog‘chalarning o‘rni katta. Shu bois ham olmonlar bog‘chalarni "tafakkur ustaxonasi" deb atashadi.

Bepul va majburiy talim. Germaniya Konstitutsiyasiga muvofiq, maktab ta’limi davlat nazoratidadir. Mamlakatda 16 ta federal hududlar mavjud bo‘lsa, ularning har biri o‘zining ta’lim to‘g‘risidagi qonuniga ega. Shu sababli federal hududlarning maktab ta’lim tizimida ayrim farqlar bor. Masalan, aksariyat hududlarda boshlang‘ich ta’lim 4 yil (birinchi sinfdan to‘rtinchiga qadar), poytaxt Berlinda esa – 6 yil. Ammo bu kabi farqlarga qaramasdan, barcha hududlar uchun umumiy tartib-qoidalar amal qiladi. Germaniyada maktab ta’limi majburiy va bepul. 6 yoshdan 18 yoshgacha fuqarolar majburiy tartibda ta’lim olishi shart qilib belgilangan. Maktab ta’lim tizimi esa boshlang‘ich, o‘rta va yuqori bosqichlarga bo‘linadi.

Bolalar 5-6 yoshdan boshlang‘ich maktabga qatnaydi. Boshlang‘ich maktabda o‘qish davri to‘rt yildan olti yilgacha. Maktablarda birinchi, ikkinchi sinf davomida o‘quvchilarga baho qo‘yilmaydi. O‘qituvchilar baho o‘rniga bolaning individual, psixologik rivojlanish holati xususida hisobot tayyorlaydi. O‘quvchilarga 3-sinfdan baho qo‘yila boshlaydi. Germaniyada 6 ballik baholash tizimi qabul qilingan. Bunga ko‘ra,

1 – a’lo;
2 – yaxshi;
3 – qoniqarli;
4 – yetarli;
5 – yetarli emas;
6 – qoniqarsiz.

O‘quvchilar fanlarni eng kamida "4"ga o‘zlashtirishi kerak. Boshlang‘ich bosqichda bolalarga matematika, nemis tili, tabiatshunoslik, musiqa, estetika fanlari o‘tiladi.

Tanlash imkoniyati. Olmon ta’lim tizimining o‘ziga xos xususiyati shundaki, o‘quvchilar boshlang‘ichni tugatgandayoq kelajak yo‘lini aniqlab olishi zarur. Ana shunga asoslanib, u bir necha turdagi maktabdan birida o‘qishni davom ettiradi.

Asosiy maktab. Bu yerda bolalar to‘qqizinchi sinfgacha o‘qitiladi. Asosiy maktablarda oliy ta’lim muassasalarida o‘qish niyati yo‘q bo‘lgan, biror bir kasb etagidan tutishni ko‘zlagan o‘quvchilar ta’lim oladi. Bu turdagi maktablarda bazaviy bilimlar beriladi va asosiy e’tibor amaliy mashg‘ulotlarga qaratiladi. Asosiy maktabni tugatgan o‘smirlar tugallanmagan o‘rta ta’lim haqida shahodatnoma oladi. Ushbu hujjat bilan kasb-hunar maktablariga kirish mumkin. Bizdagi kasb-hunar kollejlariga o‘xshab ketadigan mazkur maktablarda talaba muayyan kasb-hunar bo‘yicha bilim va tajriba oshiradi.

Real maktab. Bu turdagi maktablarda matematika va tabiiy fanlarga moyil, kelajakda oliy ma’lumotli mutaxassis bo‘lishni niyat qilgan bolalar o‘qiydi. O‘qish 5-sinfdan 10- sinfgacha. Mazkur muddat mobaynida yoshlarga turli fan sohalari bo‘yicha kengaytirilgan bilim beriladi. Real maktabni tugatgan o‘smirlar o‘qishni gimnaziyada davom ettiradi.

Gimnaziyayu. O‘quvchilar o‘rta ta’limning eng muhim bo‘g‘ini bo‘lgan ushbu bilim maskanida to‘qqiz yil – 5-sinfdan 13-sinfgacha ta’lim oladi. Real maktabning 10-sinfini tamomlagan yoshlar esa gimnaziyada uch yil o‘qiydi. Mazkur ta’lim dargohida gumanitar, tabiiy fanlar va xorijiy tillar chuqur o‘rgatiladi. O‘quvchilar o‘n birinchi sinfdan tanlagan yo‘nalishidan kelib chiqib, asosiy vaqtini bir necha fanni chuqur o‘rganishga sarflaydi. Gimnaziya – oliy ta’limga tayyorgarlikning hal qiluvchi bosqichi. Negaki, gimnaziyani tugatganlik to‘g‘risidagi imtiyozli shahodatnoma universitetga imtihonsiz kirish huquqini beradi. Ammo imtiyozli shahodatnomani olish oson emas. O‘quvchiga ushbu hujjatni berishda uning o‘n uch yil davomidagi natijalari hamda to‘rtta fan bo‘yicha yakuniy imtihon baholari inobatga olinadi. Olmon zaminida oliy o‘quv yurtiga kirish uchun o‘n uch yil yaxshi natija bilan o‘qish kerak. Ana shundan keyingina universitet yo‘llari ochiladi.

"Fikrlayapmanmi, demak, yashayapman!"

Germaniyada davlatga qarashli maktablar bilan birga xususiy ta’lim maskanlari ham faoliyat yuritadi. Xususiy maktablar o‘rta ta’lim maskanlarining 2 foizini tashkil etadi. O‘quv dasturlari an’anaviy maktablardan farq qiluvchi xususiy maktablarni Federal ta’lim va madaniyat vazirligi nazorat qiladi. Xususiy maktablar sanoat, til, kosmetika, gimnastika, uy xo‘jaligi kabi ixtisoslashgan yo‘nalishlarda ta’lim beradi. Nodavlat ta’lim maskanlari bir-birini qo‘llab-quvvatlash uchun Xususiy maktablar uyushmasiga birlashgan. Shuningdek, nogiron va aqliy

qobiliyati cheklangan bolalar uchun maxsus maktablar ochilgan. Olmon maktablarida xorijlik fuqarolar ham ta'lim olishi mumkin. Xorijliklar mahalliy shart-sharoitga moslashishi, nemis tilini puxta o'zlashtirishi uchun tayyorlov kurslari tashkil etiladi.

Nemis pedagoglari iste'dodsiz o'quvchining o'zi yo'q, deb hisoblashadi. Shunga ko'ra ular o'quvchining ochilmagan qirralarini kashf etish, ularni yangilik va ixtirolar ruhida tarbiyalashga intiladi. "Fikrlayapmanmi, demak, yashayapman!" deydi mashhur faylasuf Rene Dekart. Olmon maktablarida ana shu naql oltin qoida sifatida qabul qilingan. Pedagoglar birinchi navbatda o'quvchining, hatto xato bo'lsa-da, mustaqil fikri bo'lishiga erishishni maqsad qiladi. Ta'lim jarayoni esa ota-ona va o'qituvchi o'rtasidagi uzviy hamkorlikka tayanadi.

Aslzodalar orzu qilgan universitet

Germaniyada Yevropaning boshqa davlatlariga qaraganda bepul oliy ta'lim olish imkoniyati ko'proq. Nodavlat jamg'armalar hamda hukumat grantlari asosida xorijliklar ham nemis universitetlarida tahsil olishi mumkin. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, mahalliy gimnaziyalarni bitirib, ityozli shahodatnomani olgan yoshlar universitetlarga imtihonsiz kiradi. Chet elliklar esa o'qishga kirish uchun nemis tili bo'yicha imtihondan o'tadi. Universitetlarda bakalavr bosqichi to'rt yarim yilgacha, magistratura bir yildan to'rt yilgacha, doktorantura ikki yildan besh yilgacha davom etadi. Odatda, bakalavriat va magistratura talabalari o'qish yakunida davlat imtihoni topshiradi va dissertatsiya himoya qiladi. Talaba o'qish uchun qishki yoki yozgi o'quv mavsumini tanlash huquqiga ega. Yozgi mavsum aprel-sentabr, qishkisi esa oktabr-mart oylarini o'z ichiga oladi. Germaniya Geydelberg, Kyoln, Frayburg, Tyubingen kabi qadimiy universitetlar vatani hisoblanadi. 1386 yilda asos solingan Geydelberg universiteti ko'hna qit'aning eng nufuzli oliy ta'lim dargohlari ro'yxatiga kiritilgan. O'rta asrlardayoq ushbu universitetga kirish yevropalik aslzodalarning orzusi bo'lgan. Germaniyaning mo'jazgina Geydelberg shahrida joylashgan mazkur universitetning nufuzi hozir ham baland. Bu yerdan Gegel, Yaspers kabi jahon tanigan olimlar, o'nga yaqin Nobel mukofoti egalari yetishib chiqqan. Universitet yurisprudensiya, biologiya, kimyo, tibbiyot yo'nalishlarida kuchli kadrlar tayyorlaydi. Bu yerda o'qiydigan 25 ming talabaning 12 foizi xorijliklardir. Myunxendagi Lyudvig-Maksimillian universiteti Yevropani tibbiyot bo'yicha yetuk mutaxassislar bilan ta'minlaydi. Besh asrlik tarixga ega bo'lgan ta'lim maskanida ayni paytda 45 ming talaba tahsil oladi. Kasbiy oliy maktablar yoki institutlar olmon ta'lim tizimining o'ziga xos bo'g'ini sifatida muhandis, iqtisodchi, dizayner, mashinasozlik, ishlab chiqarish, axborot texnologiyalari va sog'liqni saqlash yo'nalishlarida mutaxassislar yetkazib beradi. Ma'lumotlarga ko'ra, Germaniyaning 370dan ortiq oliy ta'lim muassasalarida 2 millionga yaqin talaba, jumladan, 246 ming xorijlik tahsil olmoqda. Olmon yurti chet ellik talabalar soni bo'yicha dunyoda AQSH va Buyuk Britaniyadan keyingi o'rinda turadi.

Yaponiyada boshlang'ich ta'lim maktablari majburiydir. Barcha bolalar aprel oyida olti yoshga to'lganidan keyin birinchi sinfni boshlaydilar. Hozirgi kunda bolalar bog'chasi tobora ommalashib bormoqda, lekin majburiy emas va maktabni boshlash bolaning hayotidagi juda muhim voqea hisoblanadi.

Edo davrida ba'zi bolalar terakoya yoki ma'bad maktablarida o'qish, yozish va hisoblashning amaliy usullarini o'rganishgan.

1886-yilda zamonaviy boshlang'ich maktab tizimi majburiy ta'lim sifatida boshlandi. 1947-yilgacha faqat boshlang'ich maktablar majburiy edi. Ikkinchi jahon urushi oldidan va urush davrida davlat ta'limi Yaponiya fashistik hukumati tomonidan targ'ibot vositasi sifatida ishlatilgan.

Bugungi kunda deyarli barcha boshlang'ich ta'lim davlat maktablarida olib boriladi. Ushbu maktablarda o'qish bepul, garchi oilalar maktab tushliklari, jihozlar va qo'shimcha kitoblar yoki darslar kabi maktabdan tashqari xarajatlarni to'lashlari kerak.

Maktablarning 1 % dan kamrog'i xususiydir, qisman ikkinchisining xarajatlari tufayli. Ba'zi xususiy boshlang'ich maktablar obro'li bo'lib, ular o'zlari bog'langan yuqori darajadagi xususiy maktablarga, keyin esa universitetga birinchi qadam bo'lib xizmat qiladi. Ushbu „narvon maktablari" ning ba'zilariga kirish uchun raqobat juda kuchli.

Boshlang'ich maktab sinflari katta, odatda har birida o'ttizdan qirqgacha o'quvchi bor. Talabalar odatda akademik va intizomiy funktsiyalarga ega bo'lgan kichik ishchi guruhlarga bo'linadi.

Kundalik hayoti

Yaponiya boshlang'ich va o'rta maktablari ertalab soat 7:50 da boshlanadi, darslar 8:30 da boshlanadi. Yaponiya maktablarida maktab avtobuslari yo'q, chunki ko'pchilik maktab tumanlari kichikligi va jamoat transporti mavjudligi sababli.

Har bir kunning birinchi o'n besh daqiqasi maktabdagi yig'ilish (dushanba kuni ertalab) yoki xonada qatnashish va e'lonlar uchun ajratiladi.

Mashg'ulotlar har biri 40 dan 45 minutgacha bo'lib, ular orasidagi tanaffus 5 dan 10 minutgacha.

Tushlik

To'rtta ertalabki mashg'ulotlardan so'ng, taxminan soat 12:30 larda, talabalar maktab oshxonalaridan uy xonalarining tushliklarini olib ketish uchun yuboriladi. Tushlik odatda bento qutilarida, turli xil yangi tayyorlangan taomlarning kichik qismlari bilan beriladi.

Bularga „go‘sht, baliq, sabzavotlar va dengiz o‘simliklarining barcha turlari kiradi. Odatdagi taom stew yoki kori, qaynatilgan sabzavotlar, sendvich va salatdan iborat. Har bir taom bilan sut beriladi. Odatda, jelatin, muzqaymoq va mevalar kabi shirinliklar ham bor.“

Boshlang‘ich maktablarda bufetlar nisbatan kam bo‘lgani uchun ovqatlar sinfda o‘qituvchi bilan birga olib boriladi, bu esa ovqatlanish, salomatlik, yaxshi ovqatlanish odatlari va ijtimoiy xulq-atvorni o‘rgatish uchun yana bir norasmiy imkoniyat yaratadi. Barcha talabalar bir xil tushlik qilishadi va o‘z xonalariga tushlik qilish uchun smenalarga tayinlanadilar. Tushlik taxminan 40 daqiqa davom etadi.

Peshindan keyin

Ba’zi bir quyi boshlang‘ich maktablarda tushlikdan keyin darslar tugaydi va bolalarga uyga ketishga ruxsat beriladi. Ushbu maktablarning yuqori sinf o‘quvchilari tushlikdan keyin yana bitta darsga ega. Biroq, boshqa maktablarda kuniga 5 yoki 6 ta dars bor, faqat eng kichik talabalar oltinchi davrga ega emas. Ba’zi maktablar o‘rtasida 20 daqiqalik tanaffusga ruxsat berishadi, bu ba’zan sinflarni tozalash uchun ishlatiladi: supurish, tozalash, axlatni tashlash va hokazo. O‘quvchilar odatda soat uchda maktabni tark etishadi.

Boshlang‘ich maktablarda sport va ingliz klubi kabi maktabdan keyingi klublar taklif etiladi, ammo o‘rta va o‘rta maktab klublaridan farqli o‘laroq, ular odatda haftada bir marta yig‘iladi.

Muammolar

Yaponiya boshlang‘ich maktabi ko‘rinishidan samarali, lekin ba’zi muammolarsiz emas, xususan, darsga qatnashmaslik va o‘qishni rad etish va bezovtalik miqdori ortib bormoqda (2010-yilda butun maktab tizimida 77 630 ta holat qayd etilgan) Bundan tashqari, uzoq vaqtdan beri Yaponiyaga qaytgan yosh bolalar uchun maxsus ta’minot muommosi. Ularning chet elda o‘tkazgan davrlari muammodir. Hukumat xorijda istiqomat qiluvchi yapon bolalarining ta’lim olishi bilan ham shug‘ullanadi. Biroq, aksariyat shahar markazlarida bunday qaytib kelganlarni qabul qila oladigan kamida xususiy xalqaro maktablar mavjud.

Bahslar

1980-yillardagi ta’lim islohoti harakati va qisman o‘quv dasturlarini qayta ko‘rib chiqish natijasida 1989-yilda yangi o‘quv kursi tashkil etildi. Rejalashtirilgan muhim o‘zgarishlar yapon tiliga ajratilgan soatlar sonini ko‘paytirish, ijtimoiy fanlar kursini kundalik hayot kursiga almashtirish — bolalar uchun jamiyat va atrofdagi muhit bilan to‘g‘ri munosabatda bo‘lish bo‘yicha ko‘rsatma va axloqiy tarbiyaga e’tiborni kuchaytirish edi. Shuningdek, o‘quv dasturida davlat bayrog‘i va Yaponiya milliy madhiyasiga yangi urg‘u berilishi kerak edi. Vazirlik maktabdagi muhim marosimlarda bayroqni ko‘tarib, davlat madhiyasini kuylashni taklif qildi. Bayroq ham, madhiya ham qonuniy ravishda milliy ramz sifatida belgilanmaganligi va urush davridagi millatchilik birlashmalari tufayli ba’zi fuqarolarning bu taklifi qarshilik bilan kutib olindi.

XXI asr arafasida AQSh yangi qabul qilingan «2000-yilda Amerika talim strategiyasi» dasturi e'lon qilingan edi.

Amerika ta'lim tizimi haqida faktlar

Amerika Ta'lim Tizimi haqida aniq faktlar mavjud, bu faktlar baholash tizimidan tortib to shartlar va maktab soatlari, moslashuvchanlikgacha va yana ko‘p narsalar, Amerika Qo‘shma Shtatlari ko‘p mablag 'sarflaydi va o‘z ta'lim tizimini boshqa mamlakatlarga qaraganda juda dolzarb deb biladi.

1. Baholarni joylashtirish.

Amerikaning ta'lim tizimida sinflarni joylashtirish eng kichik standartga ega bo‘lgan AF baho tizimidan farq qiladi. Amerikalik baholash tizimidagi har bir xat har bir talabaning qanchalik yaxshi va kambag‘al bo‘lganligi haqida xabar beradi va ular ushbu harflarga biriktirilgan foizlardir

A- talaba olishi va erishishi mumkin bo‘lgan eng yuqori daraja bo‘lib, u 90% dan 100% gacha

B - bu hali ham yaxshi va o‘rtacha balldan yuqori va u 80% dan 89% gacha.

C - bu o‘rta sinf, shuningdek o‘rtacha darajadan past va u 70% dan 79% gacha

D - Hali ham bahoni o‘tayapti, lekin o‘rtacha talabadan ancha uzoq va bu 56% dan 69% gacha

F - Muvaffaqiyatsiz baho va bunday talabaning avvalgidan ko‘ra ko‘proq o‘qishi kerakligini ko‘rsatmoqda.

Amerika baholash ballari o‘rtacha ball (GPA) bilan ishlaydi, o‘rtacha ball talabaning turini ko‘rsatadi. GPA, stipendiyalar olish, klublarga a'zo bo‘lish va boshqa maktablarga o‘tish uchun bir xil darajada qo‘llaniladi. GPAni hisoblash uchun juda ko‘p ehtiyot choralari kerak. Ular Amerika baholash tizimida E emas.

2. Hukumat ishtiroki:

Amerika shtati va milliy hukumat ta'limning ko‘p qismini davlat bilan boshqarish masalasida hokimiyatni bo‘lishadi. Amerika federal hukumati o‘z nazoratini Amerika ta'lim bo‘limlari orqali amalga oshiradi.

Hisobotda aytilishicha, har yili har bir o‘quvchiga harajat sarf qiladigan davlatlar haqida gap ketganda, birlashgan davlat birinchi o‘rinda turadi, ayniqsa uning davlat maktablariga.

Amerika ta'lim tizimida ta'lim xarajatlari bo‘yicha ma'lum raqamlar mavjud. Kollej darajasida talabalarni moliyalashtirish yarmiga bo‘linadi va yarmini bo‘linishni to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta'lim boshqarmasi, boshqasini esa tijorat sub'ektlari boshqaradi.

3. Amerika o‘quv dasturi.

Har qanday boshqa o‘quv dasturlari standartlari singari, Amerika o‘quv dasturi ham barcha fanlardan yuqori standartlarga asoslangan. Amerika o‘quv dasturi taniqli guruhlar tomonidan tasdiqlangan, masalan Xalqaro maktab kengashi va Nyu-England assotsiatsiyasi maktablari va kollejlari. Amerika o‘quv dasturi asosiy xususiyatlarga ega, xususan

Amerika o‘quv dasturi butun dunyo bo‘ylab Amerika maktablari tomonidan taklif etiladi,

Tizim keng, muvozanatli va talabalar uchun qulay va markazlashgan.

Ushbu tizim standartlashtirilgan testga ega bo‘lib, uni butun dunyo bo‘ylab Amerika xalqaro maktablari tomonidan sinovdan o‘tkazildi.

4. Sinov va imtihon.

Tizim SAT-da ishlaydi va ularning universitetga kirish uchun ba'zi bir ilg‘or testlari va tizim AQSh va Kanada universitetlari tomonidan tan olinadi.

Bolalar bog‘chasi bo‘lgan boshlang‘ich maktabning quyi sinflari bolaligida harflar raqamlarini o‘rganishni va o‘qishni boshlaganlarida biroz o‘ynash va ijtimoiy aloqalarni himoya qiladi. Sinovlar o‘quv kursining so‘nggi haftasida beriladi, chunki imtihon turlari bir darajadan ikkinchisiga qarab o‘zgarib turadi.

5. Ta'limning tuzilishi.

O‘rta maktabdan oldin amerikalik talabalar jami 12 yil boshlang‘ich va o‘rta maktabda o‘qigan bo‘lishi kerak edi va bu yillar birinchi sinfdan o‘n ikkinchi sinfgacha deb nomlanadi.

Olti yoshida amerikalik bolalar boshlang‘ich maktabni boshlaydilar, uni odatda boshlang‘ich maktab deb atashadi, u besh yoki olti yil davom etadi va keyin o‘rta maktabga ketadi. Ikkinchi bo‘lim ikkita dasturdan iborat: o‘rta maktab va o‘rta maktab. Sertifikatlar odatda o‘rta maktab sessiyasidan so‘ng (12-sinf) beriladi. Amerikalik talaba kollej yoki universitetga borishi mumkin.

6. Moslashuvchanlik.

Amerikalik ta'lim tizimi, ayniqsa, kollej darajasida o‘qish va kursni tanlashning moslashuvchanligiga imkon beradi. Maktab joylashgan joyidan cheklangan talabalar uyda o‘qish uchun xiyobonga ega, chunki uy maktabiga tayyorgarlik ishlari olib borildi va kurslar hamda talabaga ajratilgan mavzular.

7. O‘quv yili.

Amerikalik maktab taqvimi odatda avgust oyining o‘rtalaridan sentyabr oyining o‘rtalariga qadar va mayning o‘rtalaridan iyun oyining o‘rtalariga qadar maktablar va oliy o‘quv yurtlarida davom etadi. Rojdestvo va Yangi yil bayramlarini qamrab oladigan har doim bir-uch haftalik tanaffuslar mavjud bo‘lib, ular har doim qishki ta'til deb nomlanadi.

Oliy o‘quv yurtidagi dastur turli modellarga bo‘linib ketmoqda. Semestr tizimi o‘quv yilini 15 yoki 16 hafta davom etadigan semestrga bo‘linadi. Ushbu tizim semestr tizimi deb ataladi.

Boshqa tomondan, chorak tizim o‘quv yilini odatda to‘rt hafta davomida chorak deb nomlangan uchta bo‘limga ajratadi, to‘rtinchisi ko‘pincha ixtiyoriy va odatda ixtiyoriy chorak bo‘ladi. Qishki ta'til odatda kuz va qish choraklari orasida, bahorgi ta'til esa qish va bahor kvartallari orasida.

8. Uyda o‘qitish.

Uyda o‘qitish davlat tomonidan qonuniy ravishda tan olinadi va tartibga solinadi. Ko‘pgina hollarda, ota-onalar o‘qitishni amalga oshiradilar, lekin ko‘pincha o‘qituvchi yollanadi. Amerikada uyda o‘qitishning bir qancha sabablari bor, ularning xavfsizligi yoki mahalliy davlat maktablarining ijtimoiy muhitining sifati bo‘lishi mumkin.

9. Akademik baholash tartibi.

Amerika ta'lim tizimi o‘z o‘quvchilarining faoliyatini har yili bitiruv darajasidan boshlab o‘lchaydi va baholaydi.

10. Maktab uchun soat va vaqt.

Amerikaning aksariyat joylarida maktabga qatnashish haftaning besh kunida, yilning to‘qqiz oyida dushanbadan jumagacha davom etadi. To‘liq maktab kuni odatda 7-8 soatni tashkil etadi, tushlik tanaffusi va sinfdan tashqari mashg‘ulotlar bundan mustasno.

Agar siz ushbu maqoladagi biron bir ma'lumotni qulay deb topgan bo‘lsangiz, iltimos, quyidagi kabi muntazam yangilanishlarni olish uchun quyidagi elektron pochtangizga obuna bo‘ling va shuningdek, yuqorida ko‘rilgan turli xil platformalar orqali do‘stlaringiz bilan o‘rtoqlashing.

1. B. X. Xodjayev Umumiy pedagogika nazariuasi va amaliyoti, Toshkent-2017.

2. 7. I.J. Xasanboyev va boshqalar, Pedagogika nazariyasi va tarixi, Toshkent - 2021

3. Khaydarov, S. A. (2021). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. International scientific and practical conference. CUTTING EDGE-SCIENCE. In Conference Proceedings (pp. 41-43).

4. Davrenov, J., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O‘RGANISHDA XVI-XVIII ASRLARDA YAPONIYA DAVLATI TARIXINI AHAMIYATI. Scientific progress, 1(6).

5. Narmatov, D., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O‘QITISHDA ISPANIYA XV-XVII ASRLARDAGI TARIXI. Scientific progress, 1(6).

6. Elguzarov, B. B. O. G. L., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O‘RGANISHDA MITANNI DAVLATCHILIGINING O‘RNI VA AHAMIYATI. Scientific progress, 1(6), 616-619.

7. Erkinov, A. S. O., & Haydarov, S. (2021). YUNON-BAQTRYA PODSHOLIGINING IJTIMOYI TUZIMI, XO‘JALIGI VA MADANIYATI. Scientific progress, 1(6), 620-622.
8. Nematov, M. D. O., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI ORGANISHDA SHUMER-AKKAD DAVLATCHILIGINING ORNI VA AHAMIYATI. Scientific progress, 1(6).
9. Ermatov, F., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O‘QITISHDA 1870-1914 YILLARDA ANGLIYANING O‘RGANILISHI. Scientific progress, 1(6).
10. Do‘Stmurodov, S., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O‘QITISHDA XVI-XVIII ASRLARDA HINDISTONNI O‘RGANISH. Scientific progress, 1(6).
11. Mengboyev, S. N., & Haydarov, S. (2021). TARIX FANINI O‘QITISHDA URARTU PODISHOLIGINING O‘RNI. Scientific progress, 1(6).
12. Asqarov, N. S. O., & Haydarov, S. (2021). ARAB XALIFALIGINING POYTAXTI BAG‘DODNING TANAZZULGA YUZ TUTISHI. Scientific progress, 1(6).
13. Ro‘Zmetov, J., & Haydarov, S. (2021). TARIXNI O‘RGANISHDA SOSONIYLAR DAVLATINING O‘RNI VA AHAMIYATI. Scientific progress, 1(6).
14. Tulaboyev, D., & Haydarov, S. (2021). TARIXNI O‘RGANISHDA MESOPATAMIYANING TARIXI VA DINI: O‘RNI HAMDA AHAMIYATI. Scientific progress, 1(6).
15. Хдйдаров, С.А., (2022). Захриддин Мухаммад Бобур: бир кулда муйкалам-у, бир кулда тож. Scientific progress, 3(3).
16. Ismoilova Z.K. Pedagogika. Toshkent, MOLTUA, 2008
17. X. Ibragimov, SH. Abdullayeva. Pedagogika nazariyasi (darslik). T., «Fan va texnologiya», 2008
18. 10. Hoshimov K. Va boshqalar. Pedagogika tarixi. — T., 0 'qituvchi, 1996.
19. blob:https://web.telegram.org/5f25c9c3-7dc4-49b2-a477-3439f9f2c0e0
20. https://telegra.ph/ILMIY-MAQOLA-10-15
21. http://daf-uz.simplesite.com/439284582
22. https://static.tuit.uz/uploads/1/ryoi2SgsqsZpZAchXCkBt8WSUoYuotYz.

BOLALAR ADABIYOTI VA ONA TILI O‘QITISH METODIKASI FANLARI INTEGRATSIYASI

Qo‘shimova Hilola Madatbay qizi- NavDPI Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim fakulteti Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 4-kurs talabasi
Ilmiy rahbar Eshniyozova.G. H.- NavDPI Boshlang‘ich kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘quvchilar uchun zarur bo‘lgan fanlarni integratsiyalab o‘qitish, darslarning natijali bo‘lishini ta’minlash uchun har bitta darsga integrativ yondashish va ta’limtizimiga integratsiya jarayoning kirib kelishi hamda ona tili va adabiyot darslarini o‘qitishda integrativ yondashuvning ahamiyati haqida so‘z boradi .

Kalit so‘zlar: integratsiya,metodika,nutqiy kompitensiya

INTEGRATION OF SUBJECTS OF CHILDREN’S LITERATURE AND MOTHER TONGUE TEACHING METHODS.

Annotation: This article discusses the integrated teaching of subjects required by students, an integrative approach to each lesson to ensure lesson results, the introduction of integration into the education system, as well as the importance of an integrative approach in teaching native language and literature.

Key words: integration, methodology, speech competence

ИНТЕГРАЦИЯ ПРЕДМЕТОВ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ И МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ РОДНОГО ЯЗЫКА

Аннотация: В данной статье речь идет об интеграции необходимых учащимся предметов, интегративном подходе к каждому уроку и внедрении интеграционного процесса в систему образования, а также о значении интегративного подхода при преподавании на уроках родного языка и литературы.

Ключевые слова: интеграция, методология, речевая компетентностъ

Bugungi kunda ta’lim sohasiga har qachongidan ham ko‘proq e’tibor qaratilmoqda. Bu esa o‘z navbatida ta’limning birlamchi ishtirokchilaridan bo‘lgan o‘qituvchilarga yanada katta mas’uliyat yuklaydi. Chunki bugungi kun o‘qituvchisi har sohada yetuk va bilimdon bo‘lmog‘i shart va zarurdir.

O‘qituvchi o‘quvchilarga va fanga doir yetarli bilimlarni berish, fanga bo‘lgan qiziqishini oshirish bilan birgalikda ularning tasavvurida fanlarning o‘zaro uzviy bog‘liqligini ,biri ikkinchisini taqazo etishi to‘g‘risida muayyan tushunchani hosil qilishi zarur. Bu kabi masalalarda integratsiyaning fanlararo aloqadorligining o‘rni juda katta va ahamiyatlidir. Ona tili va adabiyot darslarini tashkil etishda integrativ yondashuvdan keng foydalanish o‘quvchilarning fanga doir bilimlarini puxta o‘zlashtirishda samarali hisoblanadi.

Integratsiya - bu ayrim bo‘laklarning yoki elementlarning bir-biriga qo‘shilishi,bir butunga aylaniahi yaxlitlanishidir .

“Integratsiya”tushunchasiXVIII arsdayoq Spenser tomonidan izohlangan bo‘lib, bu tushunchaga tafakkur o‘stirish omili sifatida qaraladi, uni fanlararo aloqa va ta’lim shakllarini sintezlash tarzida talqin etish mumkin .

Integratsiya-butun degan ma’noni bildiradi, demak,bu tafakkur o‘sishi jarayonining turli qism va elementlarini bitta butunga aylantirishdir.

Endi biz bolgar adabiyoti va ona tili o‘qitish metodikasi fanlarining bir-birini taqazo etishi va bu fanlarning bog‘liqliklari to‘g‘risida to‘xtalsak. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yangi darsliklarida deyarli barcha mavzular ularning nutqiy kompitensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, darslikdagi mavzular rasmlar asosida o‘quvchilarga tushuntiriladi. Bu metod orqali o‘quvchilarning og‘zaki nutqi rivojlanadi va ular o‘z fikrlarini bemalol bayon qila olish ko‘nikmasiga ega bo‘ladilar. Bundan tashqari ularning tafakkuri rivojlanib, dunyoqarashlari kengaya boradi . Har bir o‘quvchi kelajakda jamiyatda o‘zlarining mustahkam o‘rinlariga ega bo‘lishlari uchun albatta har doim o‘zlarining fikrlarini bemalol bayon qila olish, atrofdagilarga o‘z fikrini singdira olish qobilyatiga ega bo‘lishlari muhimdir.O‘quvchilarga adabiyot va ona tili darslarini mukammal o‘zlashtirishlari uchun avvalo bu fanlarni integratsiyalash, mavzuga doir va o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos didaktik o‘yinlar, metodlar tanlab olish maqsadga muvofiqdir. Integratsiyalashtirilgan har bir dars bolalar dunyoqarashida bir butunlikni,voqealar uzviyligini tushunishini tabiatan anglab yetishga o‘rgatadi. Misol qilib 4-sinf o‘quvchilariga FSMU texnologiyasi haqida tushuncha berilib , ularga qoidalar tushuntiriladi. Bilamizki 4-sinf o‘quvchilari bosh bo‘laklar haqida to‘liq ma’lumotga ega bo‘ladilar. Bunday bo‘laklarga ega va kesimning kirishi: ega (kim? , nima? kimlar? ,nimalar ?) so‘rog‘iga javob bo‘lishi va gapda ko‘pincha ot so‘z turkumining ega vazifasida kelishini; kesim - (nima qilyabdi ?, nima qildi ?) so‘rog‘iga javob bo‘lib, fe’l so‘z turkumiga kiruvchi so‘zlar gapda kesimvazifasida kelishini biladilar. Bolalar adabiyoti namunasi bo‘lgan “Zumrad va Qimmat” ertagi va ona tili darslarida o‘rganiladigan “bosh bo‘laklar” mavzusini FSMU texnologiyasi orqali integratsiyalashni ko‘rib chiqamiz va bu topshiriqni bemalol 3-4-sinf o‘quvchilarida qo‘llashimiz va ularning natijalarining yaxshi ekanligiga guvoh bo‘lishimiz mumkin.

FSMU -ushbu texnologiya munozarali masalalarni hal etishda hamda o‘quv jarayonini baxs-munozarali o‘tkazishda qo‘llaniladi,chunki bu texnologiya o‘quvchilarni o‘z fikrlarini himoya qilishga,erkin fikrlash va o‘z fikrini boshqalarga singdirishga, ochiq holda baxslashishga va bahslashish madaniyatiga o‘rgatadi .

F-fikringizni bayon eting

S-fikringizning bayoniga sabab ko‘rsating

M-ko‘rsatgan sababingizni isbotlovchi dalil keltiring

U-fikringizni umumlashtiring

Bunda o‘quvchilarning biridan “Zumrad va Qimmat” ertagidan olgan xulosalari va fikri so‘raladi .

F-bu ertakda Zumrad ijobiy , Qimmat salbiy rolda gavdalantirilgan

S-chunki o‘quvchi bolalarda yaxshilik va yomonlikning oxiri qanday oqibatlarga olib kelishi haqida tushuncha hosil qilish uchun aynan shu obrazlardan foydalanilgan.

M-Zumradning mehnatsevar oqko‘ngil sabrli va mehribon ekanligi Qimmat dangasa ochofat va tarbiyasizligi

U-hamisha to‘g‘riso‘z va mehnatsevar bo‘lishimiz kerak va hamma qilgan amaliga yarasha mukofot oladi.

O‘quvchilardan FSMU texnologiyasi asosida berilgan topshiriq so‘ralgach ushbu ertak asosida ikkitadan xulosa yozib ertak qahramonlariga ta’rifiy gap tuzib tuzgan gaplaridagi ega va kesimlarni aniqlash topshirig‘i beriladi.

Masalan: Zumrad mehnatsevar qahramondir. Barchamiz unga o‘xshashga harakat qilishimiz kerak.

Shu o‘rinda ushbu mavzuga doir yana bir texnologiya “T-jadvali” texnologiyasidan ham foydalanish o‘quvchilarning bosh va ikkinchi darajali bo‘laklar mavzusini mustahkamlashga yordam beradi. Bu texnologiyada T- sxemasining ikkita ustuni ijobiy va salbiy, afzal va kamchiliklar bilan to‘ldiriladi. 1- ustunda ijobiy tomon 2-ustunda salbiy tomoni ko‘rsatiladi. “Zumrad va Qimmat” ertagi qahramonlarining sifatlari jadvalga joylashtiriladi va bu so‘zlar qaysi so‘z turkumiga tegishli ekanligi va gapda qanday bo‘lak vazifasida kelganini aniqlashadi.

IJOBIY	SALBIY
Zumrad	Qimmat, ochofat
mehnatsevar	dangasa
rostgo‘y	xunuk v.h
chaqqon	
xushmuomila v. h	

Ustunlardagi har bir so‘zga gap tuziladi .

Zumrad hamisha rostgo‘y qiz bo‘lgan rostgo‘y so‘zi sifat so‘z turkumiga oid so‘z bo‘lib berilgan gapda aniqlovchi vazifasida kelgan.

Xulosa qilib aytish mumkinki, maktabda o‘qitiladigan ona tili fanining maqsadi, ta’lim-tarbiyaviy vazifalarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi o‘qitishning mazmuniga, uning g‘oyaviy-siyosiy va nazariy

jihatdan pishiq bo‘lishiga bog‘liq bo‘lganidek, o‘quvchilarning ona tili fanining o‘zlashtirish darajasi ham, o‘z navbatida, o‘qitishning amaliy-ilmiy asosda maqsadga muvofiq tashkil qilinishiga, o‘qituvchining o‘rganiladigan mavzuning maqsadi, ta‘lim-tarbiya vazifalari va mazmuniga mos keladigan ta’lim shakllari, usullari hamda vositalaridan foydalana olishiga bog‘liqdir. Shuningdek, o‘qitishning natijalari ham o‘qituvchining, o‘qitishning ko‘zlangan maqsadi, uning ta‘lim-tarbiyaviy vazifalarini aniq belgilab olishiga kursning mazmuniga mos tarzda amalga oshirishga yordam bera oladigan metod va usullaridan ilmiy asosda foydalana bilishga bog‘liqdir. Ona tili o‘qitish jarayonining tarkibiy qismlari o‘rtasidagi bu o‘zaro dialektik bog‘lanish natijasida ular bir-biriga uzluksiz ta‘sir ko‘rsatib boradi. Ona tili o‘qitishda ana shu qonuniyatlarga suyanmasdan, ularni e‘tiborga olmasdan turib yaxshi natijalarga erishib bo‘lmaydi.Ona tili darslarida fanlararo integratsiya(bog‘lanish)dan foydalanish yoshlarni mehnatga ongli munosabatda bo‘lishi, o‘zbek xalqining ona tili o‘tmishi, milliy ma‘naviyati ruxida, huquqiy tarbiyalash, hamda ularni bilish va ijodiy ishlash o‘rgatib borish ko‘zga tutiladi. O‘quvchilarda ona tili tafakkurni shakllantirishda va rivojlantirishda fanlararo integratsiyadan foydalanish muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.Ta’lim jarayoni o‘qituvchi rahbarligida boshqariladi.O‘quv materialini o‘rganish, o‘rganilgan bilimlar asosida malaka hosil qilish va ularni umumlashtirish hamda tekshirishga ketgan vaqt o‘quv jarayoni hisoblanadi. O‘quv jarayoni mantiqini o‘quv materiali va uni o‘zlashtirish psixologiyasi tashkil etadi. Boshqacha aytganda, o‘quv jarayoni mantiqiy o‘quv materiali mazmuni bilan uni o‘zlashtirish psixologiyasining o‘zaro bog‘lanishidan iborat. Bu haqda M.A. Danilov shunday deb yozadi: “O‘quv jarayoni logikasi–obektiv qonuniyat. U bolalarning o‘quv predmeti, uning bo‘lim va mavzularini o‘rganish boshlangan davrdagi bilim saviyalari, taraqqiyot darajalaridan tortib, to o‘quvchilarning bilim va taraqqiyotlariga mos ravishda ta’lim predmeti, uning bo‘lim va mavzularini to‘liq o‘zlashtirgunga qadar bo‘lgan izchil harakatini o‘z ichiga oladi”. Demak, o‘quv jarayoni mantiqi deganda, ta’lim mazmunining statikasi emas, aksincha, uning dinamikasi nazarda tutiladi.O‘quv jarayoni mantig‘i o‘quv jarayoni taraqqiyotining harakatlantiruvchi kuchi bo‘lib, u o‘quvchilar oldiga qo‘yilgan vazifalarda, bu vazifalarni echish uchun bolalar ko‘rsatadigan aqliy, jismoniy, hissiy intilishlarda o‘z aksini topadi. O‘quv jarayonida bolalar oldiga qo‘yilgan har bir topshiriq faoliyatni talab etadi. Faoliyat ko‘rsatish orqali har bir topshiriqda ifodalangan mazmun o‘zlashtiriladi. O‘quv predmeti bo‘yicha o‘tkaziladigan darslarning, dars doirasida tashkil etiladigan topshiriqlarning o‘zaro aloqadorligiga rioya qilish yo‘li bilan o‘quv jarayonining dialektik mohiyatiga amal qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma’naviyat, 2008.
2.Mirziyoyev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O‘zbekiston, 2017.
3.MirziyoyevSh. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – T: O‘zbekiston, 2017.
4.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi 2017- yil 7-fevraldagi farmoni.
5.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari” to‘g‘risidagi qarori. – Xalq so‘zi, 2017-yil, 21-aprel.
6.Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: O‘zbekiston, 2014.
7.ЎзбекистонРеспубликасининг «Давлат тили ҳақида» ги Қонуни //Ўзбекистоннинг янги Қонунлари: Тўплам. –Т., 1996. – Б. 20-30.
8.Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида» ги Қонуни // Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. – Т.: Шарқ, 1998. – Б. 20-29.
9. Ўзбек мактабларида она тили таълими концепцияси // Тил ва адабиёттаълими. – 1994. – № 1. – Б. 8-13.
10. Kompetensiyaga yo‘naltirilgan Davlat ta’lim standarti va o‘quv dasturi: Ona tili, adabiyot, o‘zbek tili (5-9 sinflar). – Toshkent. 2016.
11.Ona tili fanidan Davlat ta’lim standarti: Uzviylashtitilgan Davlat ta’lim standartlari va o‘quv dasturlari. – RTM, 2010. – B. 10-19

INTERRELATIONSHIP OF STUDY SUBJECTS IN SPEECH AND THINKING DEVELOPMENT OF PRIMARY CLASS STUDENTS

Shavkatova Shakhrizoda Shavkatovna-
Navoi State Pedagogical institute speciality of "methodology and theory of education and upbringing (primary school) 2nd year of master's degree student

Abstract – this article focuses on the importance of each subject in the development of speech and thinking of elementary school students. Ways to increase students' vocabulary, formation of speech and text composition skills are considered. Also, the positive role of extracurricular activities in the development of speech and thinking is discussed.

Keywords – Speech, written speech, thinking, independent study, retelling, education, science, mother tongue, mathematics, art.

As a result of the introduction of modern pedagogical technologies into the education system in the current globalization process, students' logical, critical, analytical and independent thinking skills are being formed. Bringing such positive aspects to life is the basis of education and is considered the main goal of developing the young generation that meets the requirements of world standards.

'The world's experience shows that the investment spent on bringing the young generation to maturity in all aspects will bring ten or a hundred times more benefits to the society. Our great grandfather Abu Ali ibn Sino said a thousand years ago, courageous and brave people will be the future. If we can combine the knowledge and experience of the older generation, the qualities of far-sightedness, with the enthusiasm, courage and self-sacrifice of our youth, we will definitely reach the desired goals. We will build a new Uzbekistan together with our educated and creative youth,' [1:6.] says our president Shavkat Mirziyoyev.

In the further development of independent Uzbekistan, education of a well-rounded person in all aspects is one of the most urgent tasks, and it requires special emphasis on the education of an educated and mature person in the educational process. It is known that the primary education system is the first and main stage of education. So far, good work has been done on this system.

In particular, practical recommendations on the ways and methods of formation and development of students' speech and thinking have been developed in primary classes. In the course of the lesson, difficulties in the formation of students' speech have been identified, and in order to prevent them, as well as practical help, methodological manuals and recommendations have been developed. Difficulties in the formation of students' speech have been identified during the lesson, and methodical manuals and recommendations have been developed in order to prevent them, as well as practical help. Abandoning traditional lessons, new methods, methods and means of developing students' speech and thinking are being used on the basis of advanced pedagogical and information technologies. The existence of problems in the study of composition and connected speech skills makes it necessary to carry out scientific research in this area.

Speech, as a type of human activity, is the expression of thoughts using language tools. Speech is not only a means of expressing a person's thoughts, but also the main tool that shapes them. A point creates a thought, and a thought in turn creates a point. 'Speech is connected with thinking. If there is no speech, there is no thinking, and if there is no language material, the thought cannot be expressed' [2:559.]. Now let's turn to the concept of thinking, thinking is a high form of human activity, a process of conscious reflection of objective reality. Thought is considered a tool for knowing the environment, social phenomena, reality, as well as the main condition for the implementation of human activity. It is true that M.Saidov, Candidate of Pedagogical Sciences, points out the poverty of the student's speech as the reason for insufficient development of thinking [3:147.]. Speech impairment is assessed by the speaker's inability to use lexical units effectively and appropriately. To correct this, in mother tongue and reading literacy classes, explaining the meaning of words, finding synonyms and antonyms for words, and conducting vocabulary work on the meaning of ambiguous words, if performing tasks such as replacing the words in the phrase with another one is carried out in a systematic way, at the same time, enriching the vocabulary of students by teaching them to work on the vocabulary in the primary education stage and formation of the skills to use the word correctly creates the basis for their successful acquisition of knowledge even at the higher levels of education.

All subjects in primary education are important for the development of students' speech and thinking, including mother tongue and reading literacy. In these lessons, students learn about nature and people's lives using language, learn to observe the environment, think and imagine what they see, hear and read correctly and describe it orally. They learn mother tongue and reading literacy classes effectively enrich students' vocabulary and teach them to structure speech correctly. In this lesson, students have a wide opportunity to develop and grow their speech. Reading fairy tales, poems, retelling them after reading them is a means of developing students' oral speech.

In other lessons in elementary grades, students' speech is enriched with different words and their thinking develops. In mathematics lessons, students enrich their speech with new ideas and concepts, many terms and words, and they also learn to compose simple and compound sentences. In mathematics lessons, students are taught to answer questions in detail, use terms correctly, and formulate rules in accordance with their level. These, in turn, are important in developing students' connected speech, enriching and activating their light. One of the most important types of exercises in the development of students' speech and thinking is the teaching of problem solving. It gives children the opportunity to create a small story with logical coherence and elements of discussion. This process is very important for the overall development and educational purpose of the student, along with increasing the student's cognitive activity and independence. As the student makes a problem based on the picture, he is required to be able to put the question correctly. For example, 'There were six books on the shelf, four more books were brought. How many books were on the shelf?' In the process of solving this problem, the student thinks and discusses what action should be taken to find the total number of books on the shelf. Through this, children learn to express their thoughts clearly and coherently in mathematical language.

Pupils compare what they saw in education, nature science, as well as during excursions, find similarities and differences, and retell the image of nature. These, in turn, allow to clearly to learn some concepts of nature and society and develop the student's thinking. Technology, visual arts, physical education and music classes, as well as extracurricular activities, have a positive effect on the development of students' speech and thinking.

In conclusion, the teacher's speech culture and teaching method are of great importance in the development of students' speech and thinking. The teacher should speak expressively, fluently and effectively in all lessons, in class and extracurricular activities, always following the standards of orthographic pronunciation and literary language, as well as always writing to the students' notebooks and the blackboard according to the rules of spelling and grammar. It is necessary to write in compliance. With this, he teaches children to speak expressively, to write correct and beautiful.

References

1. Address of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev to the Oliy Majlis. December 29, 2020. Page 6;
2. Matchonov S. and others. Methodology of mother tongue teaching in primary grades. Textbook, - Tashkent, 2021. Page 642;
3. Saidov M. Teaching tasks that develop thinking in the process of mother tongue in the fifth grade of Uzbek schools and the methodology of their use. T.: 2000. Page 318.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARNING MATEMATIK SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

Boboxolova Gulchehra Siroj qizi
NavDPI Matematika informatika fakulteti talabasi
Ilmiy rahbar: Jo'rakulov Tolib Toxirovich NavDPI informatika kafedrasi o'qituvchisi, O'zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini o'qitishda matematik savodxonligini oshirishda axborot texnologiyalaridan foydalanish va samarasi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: matematik savodxonlik, axborot texnologiyalari, Jim", "Zinapoya", "Estafeta

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПОВЫШЕНИИ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Аннотация: В данной статье рассматривается использование и эффективность информационных технологий в повышении математической грамотности учащихся начальных классов.

Ключевые слова: математическая грамотность, информационные технологии, Тихо», «Лестница», «Реле».

THE ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN INCREASING MATHEMATICAL LITERACY OF PRIMARY CLASS STUDENTS

Abstract: This article discusses the use and effectiveness of information technology in improving the mathematical literacy of primary school students.

Key words: mathematical literacy, information technology, Quiet", "Staircase", "Relay".

Bizga ma'lumki, bugungi kunda ta'lim sohasi sifat va samaradorligini oshirishni zamonaviy kompyuter va axborot texnologiyalari vositalarisiz tasavvur qilish qiyin. Kadrlar tayyorlash milliy dasturida ta'lim jarayonini didaktik va axborot ta'minotining yangi avlodini ishlab chiqish va joriy etish bosqichida ta'lim-tarbiya mazmunini o'zlashtirishning muammolarini yechishga qaratilgan zamonaviy ta'lim-tarbiya texnologiyalarini yaratish dolzarb masala ekanligi ta'kidlangan. Shu jumladan, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning savodxonligini rivojlantirish uchun nazariy va amaliy mashg'ulotlar hamda mustaqil bilim olish jarayonini individuallashtirish, shu bilan birga innovatsion ta'lim tizimi texnologiyasini, uning

vositalarini ishlab chiqish, o‘zlashtirish, yangi pedagogik va axborot texnologiyalari texnologiyalari asosida o‘quvchilarni o‘qitishni jadallashtirish ana shunday dolzarb vazifalar sirasiga kiradi.

Maktabda matematika fanini o‘qitishning o‘yin tarzida olib borilishi bu sohadagi yutuqlardan biri sanaladi. Bolalik davrlarida o‘yinlar yetakchi faoliyat turi hisoblanadi. O‘yin faoliyati va uning ahamiyati boshlang‘ich sinflarda ham yo‘qolmaydi. Bolalar o‘zlari o‘ylamagan tarzda matematika fanini o‘rgana boshlaydilar. O‘yin orqali o‘qitishning yana bir jihati shundaki a’lochi o‘quvchi ham sust o‘zlashtiruvchi o‘quvchi ham bu jarayonda faol bo‘lishi mumkin. Hamma bilan tenglik esa o‘quvchilarga quvonch va zavq uyg‘otadi. Chunki, matematika fanida o‘yinning ta’limiy imkoniyati keng bo‘lib, belgilangan mavzu bo‘yicha talab etilayotgan bilim, malaka va ko‘nikmalarga o‘yin orqali erishiladi. Ta’kidlash joizki, matematika fani bo‘yicha maxsus mashqlarni 4 yoshdan boshlab olib borish bolalarga ijobiy natija beradi.

Biz quyida boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning matematik savodxonligini oshirishda axborot texnologiyalarining o‘rni xususida to‘xtalamiz. Jumladan, endi 1-sinfga qadam qo‘yayotgan o‘quvchilarga nomerlash texnologiyasini o‘zlashtirish biroz qiyinchilik tug‘diradi.

Buning uchun o‘quvchilar quyidagilarga erishishlarini ta’minlash zarur:

1) 1 dan 10 gacha sonlar ketma-ketligini yaxshi o‘zlashtirib olishlari kerak;

2) Narsalarni sanashni va sanash tartibi ko‘rsatilganda har bir narsaning berilgan guruhdagi tartib nomerini aytib bera olishlari kerak;

3) Sonlarning 1 dan 10 gacha qatoridagi har bir son qanday hosil bo‘lishini ongli o‘zlashtirishlari kerak;

4) Raqamlarni o‘qib olishlari va har bir raqamni narsalarning mos soni bilan mos qo‘ya olishlari kerak;

5) Sonlarni taqqoslashni bilishlari kerak;

6) 2,3,4,5 sonlarning ikkita qo‘shiluvchilardan iborat sonlar tarkibini barcha hollarini mustahkamlab, o‘zlashtirib olishlari kerak;

7) 2+1, 4-1, 1+3, va hokazo ko‘rinishdagi matematik yozuvlarni o‘qiy olishlari va bunday yozuvlarni aniq rasmlar bilan mos qo‘yishlarini bilishlari kerak.

8) Doira, kvadrat, uchburchakni bir-biridan farq qila bilishlari va nomini ayta olishlari kerak.

Darsda matematika mashg‘ulotlariga qiziqish uyg‘otuvchi musobaqa elementlarini o‘z ichiga olgan didaktik o‘yinlarga ko‘proq o‘rin berish kerak. Bular boshlang‘ich maktabda matematika o‘qitish tajribasidan ma’lum bo‘lgan didaktik o‘yinlar ("Jim", "Zinapoya", "Estafeta") bo‘lishi mumkin, bu o‘yinlarni o‘ynashda sinf jamoasi odatda ikkita guruhga bo‘linadi yoki ikki o‘quvchi tomonidan o‘ynaladi. Bunday o‘yinlarni shunday tashkil qilish muhimki, bolalar ba’zan “o‘qituvchi" rolida bo‘lib qolishsin, ya’ni to‘g‘ri bajarilganlikni tekshiradigan bo‘lishsin yoki o‘zlari topshiriqlar berishsin (bolalar o‘yin paytida rollari bilan almashinib tursin).

O‘yinlarda "yutib chiqish" usulidan foydalanish muhimdir. Masalan, "Javobida 8 chiqadigan ikki sonni qo‘shishga doir misol tuzing" ifodasi o‘rniga bolalar topshiriqni qiziqish bilan qabul qilishlari uchun "D + P yozuvda qaysi kartochkalar aylantirib qo‘yilganini toping" deyish mumkin. O‘quvchilarni ko‘proq faollashtirishga, butun e’tiborni safarbar qilishga ko‘pchilik o‘qituvchilar foydalanadigan usul o‘quvchilar sevadigan ertak qahramonlarini "jalb qilish" usuli katta ahamiyatga egadir. Masalan: "Buratino misollar yechayotgan edi, u bitta misolni yecha olmadi... U sizlardan yordam so‘rab keldi. Unga yordam bering... Bilmasvoy har doimgidek hamma narsani chalkashtirib yubordi. U uchga ikkini qo‘shib, 4 chiqardi. Uning xatosini tuzating" va shu singarilar. O‘quvchilarning matematik savodxonligini oshirish uchun axborot kommunikatsiya texnologiyalari yordamida quyidagi jadvallardan ham foydalanish mumkin: (Bolalar mos sonli va raqamli kartochkani ko‘rsatadilar).

1-rasm

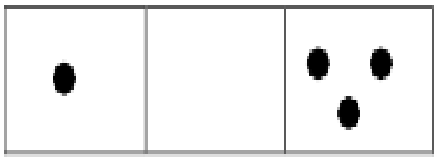

Sonning chap tomonidagi qo‘shnisini ko‘rsat. O‘ng tomondagi qo‘shnisini ko‘rsat. Sonning qo‘shnilarini ko‘rsat(2-rasm). Bolalar kerakli kartochkalarni ko‘rsatadilar.

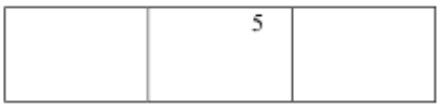

Sonlarni tartib bo‘yicha qo‘yib chiqing. 3-rasm. Bolalar sonli kvadratchalarini o‘rganilayotgan sonlar kesmasiga o‘qituvchining talabiga ko‘ra o‘sish yoki kamayish tartibida joylashtiradilar.

3-rasm

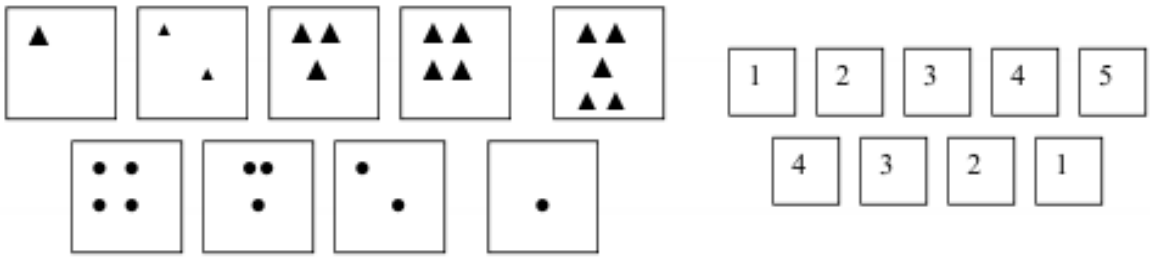

Boshlang‘ich sinflarda matematika darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan unumli foydalanilsa quyidagi natijalarga erishish mumkin:

- O‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishlari ortadi, bilimi mustahkamlanadi;
- Ularning faolligi ortadi;

Mavzuni tez tushunib oladi va yaxshi o‘zlashtirish imkoniyati paydo bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jumayev Mamanazar Ergashevich, Tadjiyeva Zumrad G‘iyosovna. Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi. Toshkent-“Fan va texnologiya’’-2005.

2. Ahmedov M., Ibragimov P., Abdurahmonova N., Jumayev M.E. Birinchi sinf matematika darsligida medodik qo‘llanma. T.: “Uzinkomsentr’’ , 2003.

3. Bikboyeva N.U va boshqalar. Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi (Pedagogika bilim yurti talabalari uchun o‘quv qo‘llanma). T.: “O‘qituvchi’’ , 1996.

SPECIFIC PSYCHOLOGICAL EFFECT OF COMMUNICATION IN PEDAGOGICAL ACTIVITY

Axmadaliyeva Muharramoy – teacher,
Tashkent state pedagogical university named after Nizami, Tashkent, O‘zbekiston

Annotation: Focusing on the specific aspects of pedagogical communication in this article, compared to other forms of interpersonal communication, it was studied that the uniqueness of the teacher's communication and cooperation with students serves the development of students.

Key words: Communication, Person, Seminar, Discussion, Behavior, Education, Pedagogy.

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogik muloqotning o‘ziga xos jihatlariga to‘xtalib, shaxslararo muloqotning boshqa shakllariga nisbatan o‘qituvchining o‘quvchilar bilan muloqoti va hamkorligining o‘ziga xosligi o‘quvchilar rivojlanishiga xizmat qilishi o‘rganildi.

Kalit so‘zlar: Muloqot, Shaxs, Seminar, Munozara, Xulq-atvor, Ta'lim, Pedagogika.

Аннотация: Ориентируясь на конкретные аспекты педагогического общения, в данной статье, по сравнению с другими формами межличностного общения, изучено, что своеобразие общения и сотрудничества педагога с учениками служит развитию учащихся.

Ключевые слова: Общение, Человек, Семинар, Дискуссия, Поведение, Образование, Педагогика.

Introduction

It is very difficult to imagine a person's life, development, formation as a person and his relationship with society without communication.

Communication is the need of people for cooperative activity, and it is their joint activity regarding their mutual relations, influences, information and information exchange. When forming personal communication, it is necessary to take into account his age, gender, profession, worldview.

The famous psychologist S. L. Rubinstein wrote: "When we deal with people in our daily life, we target their behavior. Because we read their critical information and the essen that is, we dig into the core and, in this way, we determine the content of the text, which is embodied in the context, which has an internal psychological aspect.

Today, the main tasks before us are to some extent more difficult and complex. After all, fulfilling the task in front of us requires a wide range of knowledge and thinking in the activity. Today, only a person's inner will and personal decision can arouse such a sense of obligation.

Literature analysis and methods

That is why communication is of primary importance in the educational process. It is impossible to present social experience to learners without communication. It is becoming important for the teacher to master the culture of speech and communication, the art of public speaking.

In order to bring the education and aspirations of young people closer to the teacher or the inner world of their peers, it is important for them to look at the people around them from his point of view, approach them, listen to them and understand them. The level of education of the students plays an important role in the formation of the students' communication during the educational process. Even if you use words that have a strong impact on young people in the process of education, they may not accept and follow your teacher's instructions. Because it is necessary to set the right goal when forming the culture of behavior in a child from a young age.

Results

Communication is formed not only in the educational process, but also in the family, neighborhood, community, and group. If the adults in the family are rude to each other, the child can imitate them and go to conflicts with others.

In the process of education, students are not only involved in learning knowledge, but their communication needs are also met. On this basis, the skills of self-expression, creativity, and the ability to show the best aspects of themselves are formed in students. The role of communication in the formation of skills, knowledge, and skills in a person is incomparable.

Conclusion

In this way, under the concept of pedagogical dialogue, a system of mutual relations between the teacher and students, the process of mutual information exchange, opportunities for optimizing education and training, and organizing work together with individual students are formed. The joint actions of the teacher and students will have an educational effect, the possibility of creating favorable conditions for students' knowledge, and their independent communication will be created. In such a situation, the teacher appears as the subject who activates the pedagogical process, organizes and manages it.

References

1. Буриев, И. И., & Мамасалиев, М. М. (2020). ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ. Вестник науки и образования, (22-2 (100)).

2.Allanazarov, M. K., & Mamasaliev, M. M. (2020). ANALYSIS OF COMPREHENSION METHODS IN THE GNOSEOLOGY OF ALLAME TABATABAI. In ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ: ПОТЕНЦИАЛ НАУКИ И СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ (pp. 106-109).

3.Mamasaliev, M. M. (2020). INCREASING THE EDUCATIONAL OPPORTUNITIES OF SOCIAL INSTITUTIONS IN THE PROCESS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT. In ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ: ПОТЕНЦИАЛ НАУКИ И СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ (pp. 204-206).

4.Очилова, Н. Р., Мамасалиев, М. М., & Астанов, А. Р. (2020). ВНИМАНИЕ ВОСПИТАНИЮ ГАРМОНИЧНО РАЗВИТОГО МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ. International Independent Scientific Journal,(14-2), 18-20.

5.Mamasaliev, M. M., & Elboeva, S. B. (2019). RELIGIOUS-PHILOSOPHICAL DOCTRINES OF SARVEPALLI RADHAKRISHNAN. Theoretical & Applied Science, (11), 339-342.

Turaeva, Sanobar Khalimovna (2021). THE PROBLEMS OF SOCIAL AND ETHNIC CONFLICTS. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1 (4), 1532-1536.

6.Очилова Нигора Рузимуратовна, & Мамасалиев Мирзоулуг Мирсаидович (2021). ХАРАКТЕРИСТИКИ ВОСТОЧНОЙ И ЗАПАДНОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ. Проблемы науки, (3 (62)), 43-46.

ТРАДИЦИОННЫЕ И НЕТРАДИЦИОННЫЕ ПРИЁМЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Файзуллаева Мафтуна -студентка НавГПИ

Научный руководитель –д.ф.п.п.н.(PhD) Алимова Шахноза Шукуровна,Узбекистан

Аннотация. В статье рассказывается об использовании традиционных и нетрадиционных приёмов обучения чтению на уроках читательской грамотности, о преимуществах этих приемов, которые помогают учащимся более глубоко развивать навыки чтения, а также работать над собой . Описывается несколько методов для формирования у учащихся навыков чтения.

Ключевые слова: Традиционные приёмы, методические картинки, навык чтения, нетрадиционные приёмы.

TRADITIONAL AND NON-TRADITIONAL METHODS FOR FORMING READING SKILLS IN PRIMARY CLASSES

Annotation. The article talks about the use of traditional and non-traditional methods of teaching reading in reading literacy lessons, the advantages of these methods that help students develop reading skills more deeply, as well as work on themselves. Several methods are described for developing students' reading skills.

Keywords: Traditional techniques; methodological pictures; reading skill; unconventional techniques.

BOSHLANGICH SINFLARDA O‘QISH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING AN’ANAVIY VA NOAN’ANAVIY USULLARI.

Annotatsiya. Maqolada o‘qish savodxonligi darslarida o‘qishni o‘rgatishning an’anaviy va noan’anaviy usullaridan foydalanish, bu usullarning o‘quvchilarda o‘qish ko‘nikmalarini yanada chuqurroq shakllantirish, shuningdek, o‘z ustida ishlashga yordam beruvchi afzalliklari haqida so‘z boradi. Talabalarning o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishning bir qancha usullari tasvirlangan.

Kalit sõzlar: An'anaviy texnikalar; uslubiy rasmlar; õqish qobiliyat; noan'anaviy texnikalar.

“Нравственность человека видна
в его отношении к слову”.
Л.Н.Толстой

Одной из основных задач начальной школы является формирование правильного, беглого, сознательного, выразительного чтения и совершенствование данного навыка.

Интерес к чтению возникает в том случае, когда читатель свободно владеет осознанным чтением и у него развиты учебно-познавательные мотивы чтения. Считаю, что одним из вариантов повышения качества чтения в начальной школе является целенаправленное управление обучением чтению.

Чтение - сложный психофизиологический процесс. В методике принято характеризовать навык чтения, называя 4 его качества: правильность, беглость, сознательность и выразительность. Правильность определяется как плавное чтение без искажений, влияющих на смысл читаемого. Беглость - это скорость чтения, обуславливающая понимание прочитанного. А при сознательном чтении можно понять замысел автора, осознание художественных средств и осмысление своего собственного отношения к прочитанному. Выразительность - это способность средствами устной речи передать слушателям главную мысль произведения и своё отношение к нему. Особо нужно подчеркнуть, что понимание общего смысла произведения помогает правильности чтения отдельных его элементов.

Чтобы сформировать чтение как учебное умение, необходимо это обстоятельство иметь в виду. Важно учить особенности познавательной деятельности детей. У детей 6-7 лет ещё не развито логическое мышление, оно носит наглядно-действенный характер.

При читательском умении необходимо учителю использовать традиционные и нетрадиционные приёмы. Традиционная методика обучения чтению-звуковой или фонетический метод, который развивает фонематический слух ребёнка позволяет слышать и выделять звуки в словах. Основным орудием труда при традиционном приёме формирования навыкам чтения является учебник.

К традиционным приёмам можно включить такие упражнения как:

1. Концентрация внимания. Упражнение "Муха."

Для этого упражнения требуются доска с игровым полем 3 на 3 и цветной магнит. Магнит выполняет роль "дрессированной мухи". Доска ставится вертикально. Перемещение "мухи" с одной клетки на другую происходит посредством подачи ей команд "Вверх!", "Вниз!", "Вправо!" или "Влево!".

2. Упражнение "Цепочка слогов."

Учитель называет слово. Дети делят слово на слоги, определяют последний слог и придумывают слова,которве начинаются с такого же слога. Например: Мама пошла в мага... (зин).

Таня учит уро...(ки).

3. Прочитав обзац любого текста из учебников, один ученик рассказывает, то что он понял из прочитанного им самим. Это способствует улучшению слуха и устной разговорной речи учащихся

Нетрадиционные методы обучения можно назвать как разнообразие форм и приёмов. При проведении открытых уроков эта форма более выигрышнее, потому что в ней представлены и игровые моменты, и оригинальность подачи материала. Нетрадиционные занятия направлены на развитие психофизиологических особенностей учащихся начальной школы.

Упражнения для нетрадиционного обучения читательским умениям.

1. Упражнение " Складывание слов из половинок."

друж	ный
вер	мушка
кол	ние
пра	лея
мороз	вание
крик	ляться

вол лики
сказоч рожно
кол думал

2. Для развития творческого воображения, обогащающим внутренними видениями, является устное описание картин, которые возникают или должны возникать в воображении читателя.

В итоге, можно сказать, что нетрадиционные способы проведения уроков в начальной школе ни что иное как органичное сочетание образования, развития и воспитания. Нетрадиционные уроки нравятся детям, так как такие уроки не ограничивают полёт их фантазии и одновременно учат.

Следует отметить, что нетрадиционные формы урока направлены, прежде всего, на развитие воображения школьников, ставят перед учащимися проблем познавательного характера. К таким урокам следует тщательно готовиться: давать предварительные задания, готовить наглядные пособия, карты, дидактический материал.

Нужно подчеркнуть, что нетрадиционные методы обучения являются эффективными в формировании навыков чтения у детей. Они помогают детям лучше понимать прочитанное, развивать свои навыки чтения и повышать скорость чтения.

Список литературы

1. Леонтьев, А.А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии [Текст] / А.А. Леонтьев.- М.: Изд-во МПСИ, 2004.-535 с.

2. Леонтьев, А.Н. Психологические основы развития ребенка и обучения [Текст] / А.Н. Леонтьев. М.: Смысл, 2009. - 423 с.

3. Методика обучения литературе в начальной школе: учебник для студ. высш. учеб. заведений [Текст] / под ред. М.П. Воюшиной. - М.: Издательский центр «Академия», 2010.- 288 с.

4. Мосунова, Л.А. Влияние адекватного восприятия художественной литературы на развитие личности подростка [Текст] / Л.А.Мосунова // Ярославский педагогический вестник. 2008. №4.- 134-138.

5. Мосунова, Л.А. О теоретических основах развития полноценного восприятия художественной литературы [Текст] / Л.А. Мосунова // Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. 2009. №1. - С.136-141.

BOSHLANG‘ICH SINF MATEMETIKA DARSLARIDA STEAM DASTURIGA OID LOYIHALAR TUZISHNING METODIKASI

Ro‘ziyeva Shaxzoda, Norboboyeva Sevinch- Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabalari, O‘zbekiston.

F.Zokirov - Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti dotsenti, f.-m.f. n., O‘zbekiston

STEAM olti bosqichdan iborat. Ushbu boqichlar loyihaing asosi hisoblanadi. O‘z navbatida o‘quvchilar bir jamoa sifatida barcha imkoniyatlardan foydalanish, birgalikda harakat qilish, undan foydalanish ijodkorlik va innovatsiyaning asosidir.

Quyida STEAM dasturiga oid testlarning namunalarini ko‘rib chiqamiz.

STEAM dasturidagi eng mashhur loyiha bu “Makarondan ko‘prik yasash” texnologiyasidir.

“Makarondan ko‘prik yasash”

Loyihaning maqsadi: kamida real hayotda favqulotda vaziyatlar sodir bo‘lganda mavjud imkoniyatdan foydalanib, mustahkam, sifatli, kam xarajatli, ko‘prik yashash bo‘yicha o‘quvchilarda tasavvur hosil qilish hamda arxitektura, qurilish, muhandislik kasblariga qiziqish uyg‘otish. O‘quvchi loyiha doirasida ega bo‘ladigan bilimlar:

Fizik bilimlar: O‘quvchi massa markazini to‘g‘ri aniqlay oladi, og‘irlik kuchi, taranglik kuchi, muvozanat shartiga doir ma‘lumotlarni biladi va qo‘llay oladi.

Matematik bilimlar: O‘quvchi turli geometrik shakllar hamda ularning o‘lchamlarini simmetrikligiga e’tibor berib to‘g‘ri tanlay oladi. Tanlagan shakllar va chizmalar asosida hisoblashlarni bajara oladi.

O‘tmishga sayohat qilsak makaron haqida quyidagilar ma‘lum bo‘ladi:

- 1292 yilda Marko Polo Xitoydan makaronlarni Italiyaga olib kirgan. Ammo ularni birinchi marta qachon paydo bo‘lgani noma‘lum;
- Makaronlar Marko Aroni ismli tadbirkor nomiga nomlangan;

Italiyada hamma makarondan tayyorlangan ovqatlarni “pasta” (makaronlar uchun xamir) deb atashadi;

Xalqaro spagetti musobaqalarining talab va tartiblari:

Kerakli materiallar va asboblar:

- 1 spagetti to‘plami (tanlov kuni beriladi);

- Yelim va issiq yopishqoq tayoq (maksimum 3 ta, tanlov kuni beriladi);
- Kesish uskunalari (berilmaydi);
- Lineyka (berilmaydi).

1-bosqich: O‘quvchiga muammo tashlash va uni bartaraf qilish yo‘larini aniqlash

- Ko‘prik nima vazifani bajaradi?
- Ko‘prik yasash nima uchun kerak?
- Sifatli ko‘prik yasashda nimalarga ahamiyat berish kerak?
- Mustahkam ko‘prik yashash uchun nimalarga e’tibor berish kerak?

Baholash

Shartlar	Guruh nomi	Ball
Mostning uzunligi 50 cm ga yaqinroq bo‘lsa		10
Mostning og‘irligi 1 kg dan kam bo‘lsa		10
Mahsulotlar did bilan tanlangan va chiroyli bo‘lsa		10
Mo‘ljallangan yukni ko‘tara olsa		10
Jami:		40

2-bosqich: Sinfdagi o‘quvchilarni 5 tadan iborat guruhlarga bo‘lish texnologiyasi

- Fizik
- Matematik
- Arxitektor
- Informatik
- Dizayner

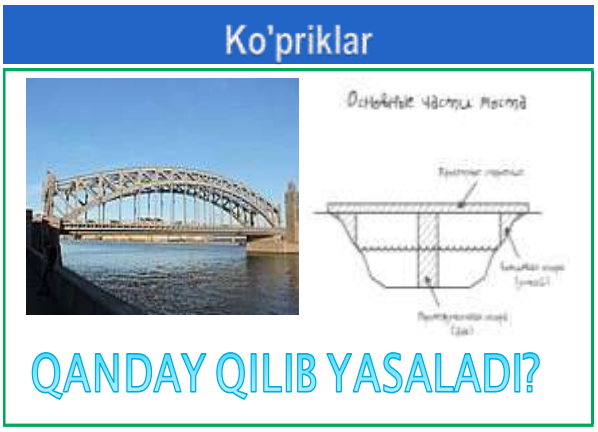

3-bosqich: Har bir o‘quvchi loyiha ishiga o‘z hissasini qo‘shadi

- Vazifalar echimini qidiradi;
- Xom ashyoni hisoblaydi;
  - Model yaratadi;
  - Bajariladigan ishlarning algoritmini tuzadi va taqdimot qiladi;
  - Chiroyliligiga va reklamabopligiga e’tibor beradi.

  Belgilangan talablar:
  - Ko‘prikning uzunligi eng kamida 40 sm bo‘lishi kerak;
  - Ko‘prikning eni-10 sm
  - Ko‘prikni yasashda eng ko‘pi bilan 15 ming so‘m sarf qilishi kerak.
  - Kop‘rik eng kamida 5 kg og‘irkikdagi yukni ko‘tara olishi kerak.
  - Estetik jihatdan tashqi ko‘rinishi chiroyli bo‘lsin;
  - Tejamkorlikka amal qilinsin;

Agar ko‘prikda qandaydir kamchiliklar kuzatilsa ko‘prik egilsa yoki uning massa markazi noto‘g‘ri tanlangan bo‘lsa uni bartaraf etish yo‘llarini aniqlashadi.

Loyiha ishtirokchilariga quyidagi savollar beriladi:

1. Ko‘prik nima uchun kerak va u yordamida qanday ishlarni bajarish mumkin deb o‘ylaysiz?
2. Sizning tasavvuringizda ko‘prikning tashqi ko‘rinishi qanday bo‘lgani afzal?
3. Ushbu loyihani bajarishda fizika fanining qanday ahamiyati bor?
4. Ushbu loyihani bajarishda matematika fanining qanday ahamiyati bor?

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ta’lim sohasida o‘quvchilar faolligini oshirish, darsda STEAM dasturiga oid testlardan foydalanish davr talabidir. O‘quvchilar faolligini oshirish, ularning o‘quv faoliyatini takomillashtirish tufayli, ayni vaqtda o‘qitishda yuksak samaradorlikka erishiladi, ya‘ni o‘quv jarayoni tezlashadi. O‘quv materialining qay darajada tushunarli bo‘lishi, ularning ongida akslanishi va aynan shu ma‘lumotlar yuzasidan bilimni hosil bo‘lishi ta’limda STEAM dasturiga oid testlar bilan belgilanadi. Bu usul o‘qitish jarayonini sifatini oshiradi. O‘quvchilarning bilim olishini yanada osonlashtiradi.

BOSHLANG‘ICH SINFDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNI AHAMIYATI

Сайдалиева Л.М- Nizomiy nomidagi TDPU Toshkent, O‘zbekiston
lazzatsaydaliyeva@gmail.com
Nizomiy nomidagi TDPU talabasi Umaraliyeva Roza
Nizomiy nomidagi TDPU talabasi Raximbayeva Begayim
Nizomiy nomidagi TDPU talabasi Nurnalova Zarina

Ta’limdagi isloxotlar natijasida o‘quv jarayoniga yangi axborot-kommunikatsiya va pedagogik texnologiyalarini, elektron darsliklar hamda multimedia vositalarini keng joriy etish hisobiga mamlakat maktablari, kasb-hunar kollejlari va litseylarida, oliy ta’lim muassasalarida ta’lim berish sifatini tubdan yaxshilash, ta’lim muassasalarining o‘quv-laboratoriya bazasini eng zamonaviy o‘quv va laboratoriya uskunalari, kompyuter texnikasi bilan mustahkamlash, shuningdek, o‘qituvchilar va murabbiylarning mashaqqatli mehnatini moddiy hamda ma’naviy rag‘batlantirishning samarali tizimini shakllantirish zarurdir.

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida shunday o‘qitish metodlarini tatbiq etish joizki, ular natijasida o‘quvchilarni mustaqil o‘qish, fikrlashga, axborotlar bilan ijodiy ishlashga o‘rgatsin, o‘quvchilarni o‘ziga xos fikrlashga yo‘llasin, ishchanlik qobiliyatini rivojlantirsin, o‘qishga, mustaqil bilim olishga qiziqishini oshirsin, o‘z ish faoliyatiga tanqidiy yondashishni tarbiyalasin, o‘zgaruvchan ishlab chiqarish sharoitiga tez moslashish ko‘nikmalarini shakllantirilsin.

Axborot texnologiyalari – gipermatn, multimedia, Internet, intranet, elektron pochta, WEB-texnologiya, sun’iy intellekt tizimlarini o‘zida mujassamlashtiradi. Axborotlar ko‘paygan va texnik vositalar rivojlanib borayotgan hozirgi davrda o‘qitish jarayonida o‘qituvchi har bir mavzuga doir ma’lumotlar berishida faqatgina kitobdagi ma’lumotlar bilan cheklanib qolmasdan, mavzuga oid proeksion ko‘rgazmalar, elektron darsliklardan, internet ma’lumotlari, turli dasturlarda tayyorlangan animatsiyalardan foydalanish juda muhim hisoblanadi.

Hozirgi zamon o‘qituvchisi barcha zamonaviy texnika, axborot va pedagogik texnologiyalar-dan xabardor bo‘lishi davr talabidir. Darslar o‘tkazishda metodik adabiyotlardan foydalanish bilan bir qatorda Internet ma’lumotlari va elektron kitoblardan foydalanish ta’lim samaradoligini yanada oshiradi. Har bir dars qanday mazmun va ko‘rinishda bo‘lishidan qat’iy nazar, boshlang‘ich ta’lim mazmunining takomillashtirish innovatsion o‘qitish texnologiyalarini o‘zida mujassamlashuvini talab etadi. Darsni tashkil etish imkoniyatini beruvchi alohida jihatni ifodalaydi hamda o‘qitishning tegishli metodlaridan foydalanishni talab etadi. Shu bilan birga har bir zamonaviy dars qaysi o‘quv predmetiga taalluqli bo‘lishidan qat’iy nazar, ma’lum yoshdagi, bilim va malaka darajalari yaqin bo‘lgan o‘quvchilar guruhining psixofiziologik xususiyatlarini o‘rgangan holda o‘quv-bilish faoliyatlarining faol va rejali bo‘lishini ta’minlovchi tashkiliy jarayon hisoblanadi.

Jamiyatning har bir a’zosi, o‘zining kundalik faoliyatida, uzluksiz ravishda turli axborot resurslaridan foydalanadi. Doimiy ravishda ortib borayotgan axborotlar hajmi jamiyatdagi intellektual salohiyatning oshishiga xizmat qiladi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi o‘z kasbiy va pedagogik mahoratini zamonaviy axborot texnologiyalari oqimi asosida oshirib borishi mumkin. Har bir o‘qituvchi pedagogik faoliyati jarayonida axborot texnologiyalaridan unumli foydalanishi uchun avvalo o‘z axborot muhitini shakllantirishga zamin yaratishi lozim. Innovatsion ta’lim sharoitida zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalari o‘z muhitida axborot ob’ektlarini, ularning o‘zaro aloqasini, axborotlarni yaratish, tarqatish, qayta ishlash, to‘plash texnologiyalari va vositalarini, shuningdek axborot jarayonlarining tashkiliy va huquqiy tarkibini mujassamlashtiradi. Hozirgi kunda o‘qituvchi ta’lim-tarbiya jarayonida o‘quvchilarning imkoniyatlari va talablarini inobatga olishi zarur. O‘qituvchi tomonidan targ‘ib etilayotgan ta’lim va tarbiya tizimi shaxsga yo‘naltirilgan xarakterda ega bo‘lishi, ya’ni shaxsning har xil xususiyatlari va sifatiga e’tibor qilgan holda tabaqalashtirilgan bo‘lishi kerak.

Har qanday ta’lim va tarbiya tizimi ma’lum bir ijtimoiy, ilmiy-texnik, iqtisodiy, madaniy va nihoyat, siyosiy muhitda shakllanadi va rivojlanadi. Bu muhitlarning eng ustuvori ijtimoiy-iqtisodiy omildir. Ilmiy-texnik taraqqiyot, madaniy va siyosiy muhit ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlarni rivojlantirishi yoki sekinlashtirishi mumkin. Ta’lim tizimi jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojlanishining asosiy vazifalarini amalga oshirishga xizmat qiladi, chunki umumta’lim maktablari, oliy ta’lim muassasalari insonni iqtisodiyot, madaniyat, siyosiy hayotda qizg‘in faoliyat ko‘rsatish uchun tayyorlaydi. SHuning uchun ham boshlang‘ich ta’lim-tarbiya jarayonining tayanch bo‘g‘ini sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. O‘qituvchi va o‘quvchilarning fikrlashi va qabul qilish faoliyatida yangi g‘oyalar, yangi zamonaviy axborot texnologiyalarini o‘zlashtirish ma’lum bir vaqtni talab etadi.

Boshlang‘ich sinfda SHaxsga yo‘naltirilgan o‘qitish ta’limning paradigmasini o‘zgartiradi. Agar ta’lim tizimida o‘qitish ustuvor sanalgan bo‘lsa, hozir kunda jamiyatning axborotlashuvi davrida ustuvorlik o‘qishga o‘rgatishga yo‘naltirilgan. SHu sababdan ta’limning o‘qituvchi-darslik-o‘quvchi paradigmasi o‘quvchi-darslik-o‘qituvchi paradigmasi bilan o‘rin almashmoqda. O‘qituvchi endilikda yangi statusga ega bo‘ladi, endi uning

vazifasi o‘quvchilarni mustaqil bilim olish faoliyatini tashkil etish, bilimlarni mustaqil egallash va ularni amaliyotda qo‘llashga o‘rgatishdan iborat. O‘qituvchi bunday maqsadlarda o‘qitishning metodlari, texnologiyalarini shunday tanlashi kerakki, u o‘quvchilarga nafaqat tayyor bilimlarni o‘zlashtirishlarida, balki bilimlarni turli manbalardan izlash, mustaqil egallash, o‘zlarida shaxsiy nuqtai nazarning shakllanishi, uni asoslashi va avvalgi egallangan bilimlardan yangilarini olishda foydalanish imkoniyatini yaratish kerak. Bunday o‘qitishni shakllantiruvchi, rivojlantiruvchi ta’lim deb atash mumkin.

Kompyuter texnologiyalaridan foydalanishda, o‘qituvchi uning mazmuniga ko‘ra bir qancha vazifalarni bajarish mumkin. Faol foydalanish imkoniyatiga ega kompyuter texnologiyalari quyidagi asosiy didaktik funktsiyalarni bajaradi:

-multimedia texnologiyasini qo‘llash evaziga o‘quvchilarda fanlarga qiziqishni rivojlantiradi;

-bunda ta’limning interfaolligi tufayli o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini faollashtiradi va o‘quv materialini o‘zlashtirilishining samaradorligi oshadi;

-real holatlarda, namoyish qilinishi qiyin yoxud murakkab bo‘lgan jarayonlarni modellashtirish va ko‘rish imkoniyatini berishi bilan muhim hisoblanadi;

- o‘quv materiallarini o‘zlashtirilishi faqat darajasiga ko‘ragina emas, balki o‘quvchilar erishgan mantiq va qabul qilishlarining darajasiga ko‘ra ham samarali hisoblanadi;

-masofadan turib ta’lim olishni faqat sirtdan o‘qiyotgan o‘quvchilar yoxud internet ta’lim uchungina emas, balki sababli dars qoldirgan o‘quvchilar uchun ham tashkil etish imkoniyatini beradi;

-o‘quvchilarga mustaqil izlanish yo‘li bilan materiallarni izlash, topish hamda muammoli masalalarga javob topish orqali ma’lum tadqiqot ishlarini bajarish uchun imkoniyat yaratadi;

-o‘quvchilarlarning yangi mavzuni o‘zlashtirishi, misollar echishi, insho, bayon yozish ishlarida, o‘quv materiallari bilan mustaqil tanishish, tanlash va axborot hamda ma’lumotlarni tahlil etish kabi masalalarni tez bajarish uchun sharoit yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abduqodirov A. va b. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. O‘zbekiston Respublikasi prezidentining “Iste’dod” jamg‘armasi – T.: Iqtisod – moliya, 2008 – 181 bet.
2. Azizxodjayeva N.N. “Pedagogik texnologiya va pedagogik maxorat”- Toshkent.: TDPU, 2003, 174 bet.
3. Abduqodirov A. va b. “Casy-stude” uslubi: nazariya, amaliyot va tajriba – T.: “ Tafakkur qanoti”, 2012 – 131 bet.
4. Yo‘ldoshev J.G‘., Shirinov M.K., Ochilov F.I. Pedagogik diagnostika. O‘quv-metodik qo‘llanma – Toshkent 2014, 63-64, 67,70-71 betlar

BOSHLANG‘ICH SINFDA LUG‘ATLAR BILAN ISHLASH

Amanbaeva Balnura Eraliyevn
Navoiy davlat pedagogika instituti
Maktaabgacha va boshlang‘ich ta’lim fakulteti 1-bosqich talabasi
Ilmiy rahbar: Omonboyeva.N.E.O‘zbekiston

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining lug‘atlar bilan ishlash jarayonida qo‘llaniladigan metod va usullar xususida so‘z yuritiladi. Ona tili va o‘qish darsliklari hamda ulardagi mavjud so‘zlar bilan bo‘g‘lagan holda o‘quvchilar bilan lug‘at ustida ishlash orqali so‘z boyligini rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar berib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Lug‘at,lug‘atshunoslik, so‘z, o‘quvchi, kreativligi, rivojlantirish, ma’nodosh so‘zlar,sinonimlar, bog‘langanlik, so‘z faolligi, o‘qish, ta’lim, yozish, insho..

WORKING WITH DICTIONARIES IN ELEMENTARY SCHOOL.

ABSTRACT: This article describes the methods and techniques used by primary school students when working with dictionaries. Recommendations were given for developing vocabulary by working with students on vocabulary in relation to their native language, reading textbooks and existing words in them.

Key words: Vocabulary, lexicology, word, student, creativity, development, synonyms, synonyms, communication, verbal activity, reading, learning, writing, composition..

Ma’lumki, boshlang‘ich sinfda o‘qiyotgan o‘quvchilarning nutqini rivojlantirishning asosiy va sinalgan usullaridan biri so‘z ustida ishlash, ya’ni lug‘atlar bilan ishlashdir. Ona tili fani va o‘qish darslarida o‘quvchilar tomonidan bajariladigan lug‘at so‘zlari o‘quvchining so‘z boyligini yanada ko‘paytirishda katta ahamiyatga ega. M. R. Lvovning izlanishlari shuni ko‘rsatadiki, 4-sinfgacha bo‘lgan boshlang‘ich sinf o‘quvchilari o‘zlashtiradigan yangi so‘zlarning 50% o‘quvchilar lug‘atiga darsliklar orqali kiradi.

Lug‘at ishi bosqichlarini quyidagi bosqichlar orqali ifodalash maqsadga muvofiq bo‘ladi:

1) so‘z ma’nosini tushuntirish,
2) so‘zni faollshtirish,
3) so‘zni nutqda qo‘llash.

O‘quvchilar lug‘atini faollashtirish va ularni yanada mustahkamlashda ona tili va o‘qish darslarida bajariladigan lug‘at ishlari muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababdan o‘qituvchining oldida turgan asosiy vazifalardan biri bu – o‘quvchi lug‘atidagi nofaol bo‘lgan so‘zlarni faol bo‘lgan lug‘at zaxirasi tarkibiga o‘tkazish uchun o‘quvchiga nofaol so‘zlar birikuvchanligi va qo‘llanish sohasini o‘zlashtirishga ko‘maklashishdan iborat. O‘quvchi biror so‘zni o‘zi amaliyotta qo‘llashi ya’ni, qayta hikoyalashi, hikoyasi, suhbati, xati, bayoni, inshosida atigi bir marta bo‘lsa ham qo‘llash natijasida bu so‘zni faollashtirishi va lug‘at zaxirasida mustahkamlashi maqsadga muvofiq bo‘ladi. So‘zni o‘zlashtirishdagi asosiy maqsadlardan biri bu uning ma’nosi, birikuvchanligi va qo‘llanish doirasini bilishdan iborat hisoblanadi. O‘quvchiga yangi so‘zlarning ma’nosini tushuntirish, uning so‘zlarni to‘g‘ri tushunishiga erishish zarur.

Buning uchun esa o‘qituvchi malakali pedagok bo‘lishi so‘z ma’nosini tushuntirish usullarini bilishi va bu usullardan o‘rinli foydalanishi lozimdir.

M. R. Lvov so‘z ma’nosini tushuntirishning quyidagi usullarini ajratadi:

1. ko‘rgazmali,
2. kontekstual,
3.sinonim keltirish,
4.mantiqiy ta’rif berish,
5.batafsil tavsiflash,
6.antonim keltirish,
7.so‘zning yasalish tarkibini tahlil qilish.

Bugungi rivojlanib borayotgan zamonda ta`lim sifat darajasini oshirishning asosiy omillaridan biri bu o`quvchilarning har tomonlama kreativligini oshirish hisoblanadi. Shu o`rinda boshlang`ich sinf o`quvchilarining kreativligini oshirishda asosiy ustuvor usullar sifatida ongli o`qitish, nutq madaniyatini o`stirish, yozma va og`zaki nutq mashqlarini bir biriga uyg‘un holatda olib borishdir. Shu bilan birga lug`atlar ustida ishlash ham kreativlikni oshirishning asosiy omillaridan deb aytolamiz. Chunki lug`atlar ustida ishlash jarayonida o`quvchilarda kuzatuvchanlik qobilyatini yuzaga chiqadi, ularning nutq madaniyatini yuksaladi, fikrlash va dunyoqarashini kengayadi, so`z boyligini ortadi, o`quvchilarda savodli yozuv malakasini takomillashadi.

Shuni ham ta’kidlab o‘tishimiz joizki, tildagi jamiki so`zlar, ularning tarixi, izohi, imlosi kabi muhim masalalar bilan shug‘ullanadgiga alohida bir fan mavjuddir. Bu fan lug`atshunoslik deb ataladi. Lug`atlar qadim zamonlardan yaratilib kelingan. Masalan, Mahmud Qoshg`ariy muallifligi ostida XI asrda yaratilgan “Devoni lug`atit-turk” , XVI asrda Usmonli turk tilida yozilgan “Abushqa” lug`atlari bizga ma`lum.

Lug`atlar - imlo savodxonligini oshirishning, so`z boyligini kengaytirishning muhim manbai hisoblanadi.

Chunki lug`atlar bilan ishlash davomida yuqorida ta’kidlab o‘tkanimizdek o`quvchilarda kuzatuvchanlik qobilyati yuzaga chiqadi, ularning nutq madaniyati yuksaladi, fikrlash va dunyoqarashi kengayadi, so`z boyligi ortadi, o`quvchilarda savodli yozuv malakasini takomillashadi hamda kreativligi rivojlanadi. Boshlang`ich ta`limda lug`atlar bilan ishlashning umumiy yo`l- yo`riqlari, yo`nalishlari, manbalari haqida metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan bo`lsa-da, ularni hali qoniqarli ahvolda deb bo`lmaydi. Lug`atlar ustida ishlash uchun maxsus darslar ajratilmaydi aksincha mavjud fanlar dars jarayonida o‘qituvchi tomonidan tushumtirib boriladi. Asosan o`quvchilar lig‘atlar bo‘yicha barcha predmetlarni o`zlashtirishda, asosan, ona tili va o`qish darslik materiallarini o`rganish bilan bog`liq holda olib boriladi. Ona tili va o`qish fanlarining dars jarayonida lug`at bilan ishlash o`quvchilarning nutqini o`stirishga, yozma savodxonligini shakllantirishga, so`z boyligini boyitishga nutq madaniyatini yuksaltirishga qaratilganligi sababli bu ish o‘quvchi 1-sinfga kelgandanoq boshlanadi va butun o`quv darslari jarayonida davom ettiriladi. Maktabda o`quvchilarning nutqiy kreativligini oshirishning asosiy va muhim vazifalaridan biri lug`at bilan ishlashni yaxshilash, tartibga keltirish, uning muhim yo`nalishlarini ajratish va asoslash, o`quvchilarning lug`atini boyitish jarayonini boshqarish hisoblanadi. Lug`atlardan foydalanish va ular bilan ishlash malakasini shakllantirish avvalo ularda ehtiyojni tarbiyalash jarayonidan boshlanadi. Chunki, o‘quvchi ehtiyoj sezmasa lug`atlarga murojaat qilmaydi. Ma’lum bir so`zlarning imlosi, ma`nosi, ma`nodoshi, qarama-qarshi ma`nosi, uyadoshini bilish kabi zaruriyatlar o‘quvchida ehtiyojni vujudga keltiradi. Boshlang‘ich sinflarda o‘qitilayotgan fanlarning atamalari ham tushuntirilishi lozim bo‘lgan so‘zlarning qatoriga kirgiziladi. Atamalarning ma'nosini tushuntirish mazkur so‘z anglatgan tushunchani yaxshi tushunib olishga yordam beradi. Masalan, predmet so‘zini atama deb olsak, uning ma'nosini tushuntirish bilan o‘quvchilar predmet keng ma'noda qo‘llanishini, tabiatdagi barcha narsa, hodisa, tushunchalar predmet deb atalishini bilib oladilar. Bu ot, sifat, son, fe'l kabi fan doirasidagi atamalarni tez anglab olishda ularga yordam beradi.

So‘zning ma'nosini tushuntirish dars jarayonining ichida bo‘lishi ya’ni darsning asosiy mavzusini o‘quvchilarga tushuntirish davomida o‘quvchi diqqatini chalg‘itmasdan mavzuga oid so‘zlarni ya’ni atamalarni tushuntirib borish kerak. Buning uchun o‘qituvchi har bir darsga alohida tayyorlanish jarayonida ma'nosi

tushuntirilishi lozim bo‘lgan barcha so‘zlarni, uni tushuntirishning eng oson va zamonaviy usullarini, darsning qaysi qismida tushuntirish kerakligini bilib o;ish kerak. O‘qish kitoblaridagi matnlarda birinchi marta uchraydigan, bolalar ma'nosini tushunmaydigan ayrim so‘zlar matnni o‘quvchi o‘qishidan oldin o‘qituvchi tomonidan tushuntirilishi maqsadga muvofiqdir. Matnni o‘qish jarayonida o‘quvchi chalg‘imasligi va turli savollar paydo bo‘lmasligini oldini olishda bu usul keng qo‘’laniladi. Agar biror so‘zni matnni o‘qish jarayonida o‘quvchiga tushuntirish zaruriyati tug‘ilsa, matnning mazmunidan o‘quvchilar diqqatini chalg‘itmasdan shu so‘zning ma'nosi qisqacha tushuntirilishi maqsadga muvofiq. Ko‘chma ma'noda ishlatilyotgan obrazli so‘zlar va badiiy nutq birliklari matn o‘qib tugatilgandan keyin tushuntiriladi, chunki ularning ma'nosi matnning mazmunidan, kontekstdan yaxshi tushuniladi. Masalan, masallar o‘qilganda, undagi allegorik, ko‘chma ma'noda ishlatilayotgan so‘zlarni asarni o‘qishdan oldin yoki o‘qish jarayonida tushuntirib bo‘lmaydi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, dars davomida lug`atlar bilan ishlash, o`quvchilarga so`z ma`nosini tushintirish o`quvchilarning lug`at boyligini orttiradi, dunyoqarashini kengaytirib, ularning kreativligini rivojlantiradi. Lug‘at bilan ishlash ona tili va o‘qish darslarida reja asosida izchil tarzda olib borish zarurdir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun izohli va imlo lug‘atlarining yaratilmaganligi sababli lug‘at ustida olib boriladigan ishlarni to‘g‘ri uyushtirishda ba'zi qiyinchiliklar kelib chiqmoqda. Agar lugat ishi qat'iy rejali asosda izchil tarzda amalga oshirilsa, o‘quvchilardan ortiqcha mehnat talab qilinmaydi. Bunga erishish uchun albatta qunt, e'tibor, qat'iyatlik va sabot bilan ishlash zarurdir.

Boshlang`ich sinf o`quvchilari mustaqil bo‘lib o‘qishga o‘rganganlaridan keyin ular lug‘atiga kitob, gazeta, jurnal materiallaridan o‘zlashtiriladigan yangi so‘zlar katta ta'sir qiladi. Shuning sababdan barcha ta’lim dargohlarida sinfdan tashqari ham mustaqil o‘qish va unga rahbarlik shakllari o‘quvchilarning lug‘atini boyitishning, nutqini o‘stirishning eng muhim manbalaridan hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ikromova R., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Shodmonqulova D. Ona tili. 4-sinf uchun darslik. – Toshkent: «O‘qituvchi», 2015. – 192 b.
2. Matchonov S., Shojalilov A., X. G‘ulomova, Sh. Sariyev, Z. Dolimov. O‘qish kitobi. 4-sinf uchun darslik. – Toshkent: “Yangiyo‘l poligraf servis”, 2015. – 240 b.
3. Qosimova K., Fuzailov S., Ne’matova A. Ona tili. 2-sinf uchun darslik. – Toshkent.: «Cho‘lpon», 2014. – 128 b. 4. Ziyonet.uz
5. Ziyayeva Gúlnaz Ádilbekovna. “BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI LUG‘AT USTIDA ISHLASH ORQALI SO‘Z BOYLIGINI RIVOJLANTIRISH USULLARI VA TAVSIYALAR”
6. Arxiv.uz

BOLALARDA EGOIST VA XUDBINLIKNI RIVOJLANISHI HAMDA UNING OLDINI OLISH CHORALARI

Ahadova Muhayyo Nabi qizi- NavDPI “Pedagogika va psixologiya” sirtqi ta’lim yo‘nalishi talabasi
Ravshanova Ziyoda Nuraliyevna- Pedagogika va psixologiya yo‘nalishi talabasi
Isroilova Madinabonu Asror qizi,O‘zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy psixologiyada hozirgi kunda bolalar o‘rtasida dolzarb bo‘lgan xudbinlik va egoistlik masalasi ularni rivojlanishiga sabab bo‘luvchi omillar hamda egoistlikni oldini olish choralari haqida fikrlar keltirilgan.

Kalit so‘z: shaxs, “Men” tushunchasi, egoist, alturizm, xudbinlik

РАЗВИТИЕ ЭГОИСТА И ЭГОИЗМА У ДЕТЕЙ И МЕРЫ ЕГО ПРОФИЛАКТИКИ

Аннотация: В данной статье представлена актуальная сегодня в современной психологии проблема эгоизма и эгоизма среди детей, факторы, обуславливающие их развитие, и меры профилактики эгоизма.

Ключевые слова: личность, концепция “Я”, эгоист, альтруизм, эгоизм

THE DEVELOPMENT OF EGOIST AND SELFISHNESS IN CHILDREN AND MEASURES FOR ITS PREVENTION

Abstract: In this article, the issue of selfishness and egoism, which is relevant among children today in modern psychology, the factors that cause their development and the measures to prevent egoism are presented.

Key word: personality, concept of “I”, egoist, altruism, selfishness

"O‘zi istaganday yashash – egoistlik emas, o‘z xohishlariga boshqalarning bo‘ysunib yashashini istash – egoistlikdir".

Oskard Uayld

Hozirgi zamon ijtimoiy psixologiyasi sohasida shaxsni o‘rganish ustida olib borilayotgan tadqiqotlar masalasi, ayniqsa bu boradagi amaliy vazifalar ijtimoiy psixologiya fanining markazida turuvchi psixologik va sotsiologik yondashuv yo‘nalishlari asosida hal qilinmoqda.

Shaxs ijtimoiy psixologiyada, garchi uning shakllanishiga jinsi, temperamenti, irsiy belgilari kabi biologik tavsiflar ham ma’lum darajada ta’sir ko‘rsatsa-da, ijtimoiy fenomen sifatida qaraladi. Psixologiya sohasida tadqiqot olib boradigan mutaxassislarning aksariyati o‘z tadqiqotlarining asosiy yadrosi sifatida G.Olport, S.Meddi, Uilyam Jeyms kabi psixologlarning nazariyalariga tayanadi. Ulardan biri U.Jeymsning shaxs nazariyasida shaxs «Men»i haqidagi fikrlarini to‘liq ifodalay olgan, desak bo‘ladi. U. Jeyms shaxs «Men»iga xos ikki aspektni ajratib ko‘rsatdi:

Empirik «Men» va haqiqiy «Men».

Empirik «Men» inson nimaniki «o‘zimniki» deb atay olgan barcha narsalar yig‘indisidir. Uning ichiga: Material «Men» — o‘z ichiga shaxsning tana tuzilishi va shaxsan uning o‘zigagina tegishli bo‘lgan barcha narsalarini oluvchi «Men» bo‘lsa;

Ijtimoiy «Men» — shaxsdagi uning atrofidagilar tan olgan «Men», har bir shaxsni o‘zi haqida uning atrofidagilarning fikri qiziqtiradi, albatta.

Demak, shaxsning atrofida qancha alohida ijtimoiy guruhlar mavjud bo‘lsa, uning uchun shuncha ijtimoiy «Men»i mavjud bo‘ladi;

Psixik «Men» — individning ijtimoiy muhitda uning kimligini namoyon qilishiga yordam beruvchi qobiliyat va iqtidorlarining yig‘indisi hisoblanadi;

Haqiqiy yoki axloqiy «Men» — shaxsning o‘zini anglashi, o‘z-o‘ziga baho berishi doirasidan iboratdir.

Zamonaviy psixologiyada bunday «Men»ni shaxsning markaziy bo‘g‘ini sifatida qaraladi va «Men» konsepsiya (bu ilmiy atama fanga amerikalik psixolog K.Rodjers tomonidan kiritilgan) tushunchasi orqali ifodalanadi.

“Ego” lotin tilidan tarjima qilinganda – inson hayotining markazida faqat “Men” turishini anglatadi.

Egoist inson o‘z manfaatlarini boshqalardan ustun qo‘yadi va har qanday vaziyatda o‘zi uchun foyda qidiradi. O‘z-o‘zini sevish esa, birinchi o‘rinda o‘z-o‘zini qabul qilishdir. O‘z-o‘zini qabul qilish deyilganda, nafaqat fazilatlar, balki nuqsonlarni ham boricha qabul qilish tushuniladi. O‘zini chinakamiga sevadigan inson, dunyo uchun ochiq va doimo boshqalarga yordamga tayyor bo‘ladi.

Egoizmning yana bir yashirin ko‘rinishi – **altruizm niqobidagi egoistlikdir.** Altruizm – boshqalarning istaklarini o‘zinikidan ustun ko‘rishdir. Altruist o‘zidan ko‘ra boshqalarni, yaqinlarini, xalqni, insoniyatni ko‘proq o‘ylaydi. Bunday odamni hamma hurmat qiladi.

Biroq altruizm niqobidagi egoistlik ham bor. Bunda odam kimgadir yordam berganda, undan javob kutadi, minnatdorchilik istaydi.

Egoist bola o‘zidan yosh bolalar bilan o‘ynashni xush ko‘radi, chunki ularga kuchi o‘tadi-da. Bunday bola, ya’ni egoist, odatda, onasining pinjida katta bo‘ladi, otasidan esa qochadi. Chunki u qattiqqo‘llikni ko‘tara olmaydi. Otasi dashnom bersa, o‘g‘il bola bo‘lsa-da yig‘lab onasi oldiga chopadi. Onaning mehribonligidan foydalanib, unda doimo o‘z himoyachisini ko‘radi. Bir so‘z bilan aytganda, egoist bola ona mehribonligini suist’emol qiluvchi shaxsdir. Agar ona unga dashnom bersa, uning mehribonliklari shu zaxotiyoq unut bo‘lib, undan ham arazlab yuradi.

Egoistlikni rivojlantiruvchi omillardan biri bu, ota-ona bolasini har bir qadamiga xavotir bilan qarab tursa, unga borini bag‘ishlab, ko‘z qorachig‘iday asrab, hamma sharoitini yaratib bersa – ularga qarsak chalish emas, balki tahliliy nigoh bilan qarash kerak. Odatda bola ular istaganday voyaga yetmasa, yoki xato ish qilib qo‘ysa, “Esiz shuncha umrimni senga bag‘ishlaganim”, “Shuncha olib bergan narsalarimga javobing shu-mi?”, “Senga sarflagan pullarimga tilla taqinchoqlar olsam bo‘lardi” degan so‘zlar bilan o‘zimizning altrizim ko‘rinishimizni ko‘rsatib qo‘yamiz.Va holanku bu bolalarda egoistlikni rivojlantiradi.

Egoist odamda esa o‘zini yaxshi ko‘rishi gipertrofiyaga xos bo‘lib, u o‘z maqsadiga boshqalar hisobidan erishadi. Odatda egoist kishi har doim har bir narsaga o‘z manfaati nuqtai nazaridan yondashadi. Lekin, u bunday hollarda o‘z obro‘yi va yaxshi reputatsiyasini boshqalar oldida yo‘qotishi tabiiydir. Egoist reputatsiyasiga ega bo‘lib, u keyinchalik ham ko‘p nasrsani yo‘qotishi mumkin. Agar egoist o‘z hatti-harakatlarini tahlil qilib ko‘rsa, u o‘zini vakuumda ekanligini, uning atrofida do‘stlari yo‘qligini, u har bir narsaga boshqalardan ko‘ra qiyinchilik bilan erishayotganligini his etadi, natijada o‘z egoistligi hisobidan ancha narsani boy beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, bolangiz bilan muloqot qilish uchun iloji boricha ko‘proq vaqt ajratishingiz kerak. Unga kitob o‘qing, birgalikda multfilm tomosha qiling, uning hayoti va sevimli mashg‘ulotlariga qiziqing.Shuningdek; bola o‘z-o‘zini rivojlantirishi, o‘zi uchun qiziqarliroq insonga aylanishi, muvaffaqiyatsizliklar uchun o‘zini ayblayvermaslik va omadsizliklardan xulosa chiqarishi, o‘ziga nisbatan xolis bo‘lishi kerak.

Foydalangan adabiyotlar

1. Ismoilova N., Abdullayeva D. Ijtimoiy psixologiya. Darslik. Toshkent-2013. B-15-17.
2. Акрамова Ф.А.Оилада муомалани ташкил этиш психологияси.Т.: «ШАмс АСА», 2006, 90 б.
3. V. Karimova. Ijtimoiy psixologiya va amaliyot. — T.: 2009.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING O‘QISH SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA XALQARO PIRLS DASTURINING AHAMIYATI

Rajabova Afruza Saloxiddinovna
Navoiy shahar №1-AFChO‘IM o‘quvchisi
Ilmiy rahbar: prof.Kamalova Dilnavoz Ixtiyorovna, O‘zbekiston.

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’limning boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini xalqaro PIRLS dasturiga tayyorlashning amaliy ahamiyati va bu borada mamlakatimizda olib borilayotgan ishlar haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: PIRLS xalqaro baholash dasturi, xalqaro tadqiqot, xorijiy tajriba, ta’lim, tarbiya, texnologiya, o‘qish savodxonligi.

ЗНАЧЕНИЕ МЕЖДУРАДНОЙ ПРОГРАММЫ ПИРЛС В ПОВЫШЕНИИ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛНЫХ КЛАССОВ

Аннотация. В данной статье представлена информация о практическом значении подготовки учащихся началных классов к международной программе ПИРЛС и о работе, провадимой в этом направлении в нашей стране.

Ключивие слова: международная программа оценки ПИРЛС, международные исследования, зарубежный опыт, образование, обучение, технологии, читательская грамотность.

THE IMPORTANCE OF THE INTERNATIONAL PIRLS PROGRAM IN IMPROVING THE READING LITERACY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Annotation. In this article provides information about the practical importance of preparing primary school students for the international PIRLS program and the work being done in this regard in our country.

Keywords: PIRLS international assessment program, international research, foreign experience, education, training, technology, reading literacy.

So‘nggi yillarda mamlakatimizda har bir sohada juda katta o‘zgarish va islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, ta’lim sohasiga ham Prezidentimiz va hukumatimiz tomonidan juda katta e’tibor berilmoqda. Mamlakatimizda o‘sib kelayotgan yosh avlodning ijodiy g‘oyalarini va ijodkorligini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ularning bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirish hamda xorijiy ilg‘or tajribalarni o‘rganish, uni milliy ta’lim tizimimizga tatbiq etish, xalqaro mezon va talablar asosida ta’lim sifatini nazorat qilish maqsadida xalqaro tajribalarni o‘rganish, mavjud tizimni har tomonlama qiyosiy tahlil qilish, tegishli yo‘nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, agentliklar, ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga egadir.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2018-yil 8-dekabrdagi 997-sonli qarori bilan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida “Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi” tashkil etildi.[1] Shu bilan birga, ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish vazifalari belgilandi:

PIRLS – boshlang‘ich 4-sinf o‘quvchilarining matnni o‘qish va tushunish darajasini baholash;
TIMSS – 4- va 8-sinf o‘quvchilarining tabiiy-ilmiy yo‘nalishdagi fanlardan savodxonligini baholash;
TALIS – rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida o‘qitish va ta’lim olish muhitini hamda o‘qituvchilarning ish sharoitlarini o‘rganish;
PISA – 15 yoshli o‘quvchilarning o‘qish, matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash.[2:6]

Bu loyihalar o‘quvchi-yoshlarning ijodiy va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari, egallagan bilimlarini hayotda qo‘llay olish layoqatiga turli xil topshiriqlar orqali baho berish va keyinchalik bu ko‘nikmalar rivojlanishiga turtki berishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda mamlakatimizda boshlang‘ich ta’lim sohasiga juda katta e’tibor qaratilmoqda. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini oshirish maqsadida xalqaro baholash dasturlari boshlang‘ich ta’lim tizimiga ham joriy etilmoqda.

O‘qish savodxonligini tadqiq etishda ta’lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasining (IEA) PIRLS tadqiqoti (Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matnni o‘qib tushunish darajasini baholash xalqaro tadqiqoti) mazkur assotsiatsiyaning 1991-yildagi o‘qish savodxonligini tadqiq etish dasturiga qo‘shimcha holda 2001-yildan joriy etila boshlandi. Har besh yilda o‘tkaziladigan ushbu xalqaro tadqiqot bolaning mustaqil inson sifatida rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etib, boshlang‘ich ta’limda tahsil olayotgan o‘quvchilarning o‘qib

tushunish ko‘nikmalarini xalqaro miqyosda baholaydi. Odatda, ushbu rivojlanish davrida o‘quvchilar o‘qish ko‘nikmasini hosil qilgan bo‘lib, endi bu ko‘nikmadan boshqa fanlarni o‘rganishda foydalanayotgan bo‘ladi. PIRLS xalqaro tadqiqoti o‘qish savodxonligini tadqiq etishda Ta’lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasining (IEA) o‘quvchilarning matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan o‘zlashtirish darajasini baholash tadqiqotiga (Trends in International Mathematics and Science Study–TIMSS) qo‘shimcha tarzda ishlab chiqilgan. PIRLS xalqaro tadqiqoti o‘qish savodxonligini tadqiq etishda Ta’lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasining (IEA) Boston kollejida olib boriladigan TIMSS va PIRLS xalqaro tadqiqot markazi tomonidan IEA xalqaro assotsiatsiyasinig Amsterdam va Gamburg shaharlaridagi idoralari bilan yaqindan hamkorlikda boshqariladi.

PIRLS ta’rifiga ko‘ra: “O‘qish savodxonligi tushunish va shaxs tomonidan qadrlanadigan va yoki jamiyat tomonidan talab etiladigan barcha yozma til shakllaridan foydalana olish qobiliyatidir. O‘quvchi turli shakldagi matnlardan mazmun hosil qiladi. Ular o‘rganish, maktab va kundalik hayotda o‘zlari kabi boshqa o‘quvchilar jamoasiga qo‘shilish va vaqtini samarali o‘tkazish uchun o‘qiydilar”.[3:9]

PIRLS dasturi 4-sinf o‘quvchilarining matnni o‘qish va tushunish darajasini baholashga qaratilgan dasturdir. Hozirgi kunda o‘quvchilarning matnni tushunish va o‘qish savodxonligini oshirishga 1-sinfdanoq e’tibor qaratilmoqda. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun mo‘ljallangan darsliklarda o‘quvchilarni PIRLS dasturiga tayyorlab boradigan matnlar mavjud. Jumladan, 3-sinf “O‘qish savodxonligi” darsligida PIRLS dasturi talablariga mos “Chorining qobiliyati” hikoyasi keltirilgan.[4:42-45] O‘quvchilar hikoyani o‘qib bo‘lishgach, hikoya asosida tayyorlangan topshiriqlarni bajaradilar. Bunda albatta o‘qituvchining bilim va malakasi, ijodkorligi ham muhim ahamiyatga ega. Chunki topshiriqlarni tayyorlash jarayoniga o‘qituvchi qanchalik kreativlik bilan yondashsa o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash hamda nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish uchun muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Jumladan, ushbu hikoya yuzasidan o‘quvchilarga quyidagi savollarni berish mumkin:

1. Hikoya voqealari qaysi faslda bo‘lib o‘tadi?
2. Chori qaysi voqeadan so‘ng futbolga qobiliyatsiz ekanligini anglab yetdi?
3. Hikoyada aytilishicha, “Chori oyog‘ini sudrab uyiga qaytdi”. Bu gapdan Chorining ahvoli haqida nimani angladingiz?
4. Yoz fasli uchun Jamilaning qanday rejalari bor edi?
5. Jamila bilan suhbatdan so‘ng Chori bog‘bonchilik haqida qanday fikr yuritdi?
6. Chori qanday e’lonni ko‘rdi?
7. Hay’at a’zosining yuzi nima uchun burishdi?
8. Chori mashg‘ulotlardan so‘ng vaqtini qanday o‘tkazar edi?
9. Jamila Choriga nimani anglashiga yordam berdi?
10. Chori nega do‘stlarini uyiga taklif qildi?

Respublikamizning xalqaro tadqiqotlarda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholash Ta’lim inspeksiyasi huzuridagi “Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi” xodimlari tomonidan ishlab chiqilgan metodik qo‘llanmada PIRLS tadqiqoti, uning o‘ziga xos xususiyatlari, nazorat-sinov materiallarining ishlab chiqilishi haqida umumiy ma’lumotlar berilgan. Shu bilan birga, PIRLS tadqiqotining topshiriqlaridan, ya’ni matnlar va savollaridan bir nechta namunalar hamda ularning baholash mezonlari keltirilgan.

Shuningdek, 4-sinf o‘quvchilari o‘z qamrov doirasiga olgan hamda 4-sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholash bo‘yicha o‘tkaziladigan PIRLS xalqaro tadqiqot dasturiga tayyorgarlik ko‘rish maqsadida PIRLSda berilgan matnlarning har biriga alohida mashq daftarlari ishlab chiqilgan. Ushbu mashq daftari o‘quvchilarning o ‘qish savodxonligi oshirish, tanqidiy va tahliliy fikr yuritish, o‘qigan matnlarini tahlil qilish va ulardan to‘g‘ri xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun qo‘shimcha didaktik material sifatida xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini PIRLS xalqaro tadqiqot dasturiga tayyorlab borish o‘qituvchi oldida turgan eng muhim vazifalardan biridir. O‘qituvchi o‘qish darsi jarayonida har bir matn yuzasidan o‘quvchilarni o‘ylantiradigan, ularni fikrlashga yo‘naltiradigan turli xil topshiriqlar tizimini ishlab chiqishi darkor. Shu bilan birgalikda bu jarayonga o‘quvchilarning o‘zini ham jalb qilish kerak. Ya’ni o‘qish darsligida berilgan har bir matn yuzasidan o‘quvchilarning o‘zlariga mustaqil ravishda ushbu matndan kelib chiqib savollar tuzish vazifasi qo‘yilsa, har bir bolaning berilgan matnni qay darajada o‘zlashtirganligini uning tuzgan savollari orqali bilib olish mumkin. Bunda o‘quvchining dunyoqarashi , mustaqil fikrlashi va obrazli tafakkuri har bir dars davomida rivojlantirilib boriladi. Dars jarayonida bola to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri fikrni tinglab, to‘g‘ri xulosani hayotiy faktlar orqali chiqarishga o‘rganib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta’limi tizimida ta’li
sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari
to‘g‘risida” 2018-yil 8-dekabrdagi 997-sonli qarori.
2. Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi. O‘quvchilarning savodxonligini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqot dasturi haqida qo‘llanma. Toshkent, 2019-yil, 92 bet.
3. Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi. PIRLS 2021 tadqiqoti qamrov doirasi haqida qo‘llanma. Toshkent, 2021-yil, 99 .
4. Toirova.M.E “O‘qish savodxonligi” 3-sinf o‘quvchilari uchun darslik, T: Novda Edutainment, 2023. – 80 b.

BASLAWISH KLASS OQIWSHILARINDA MATEMATIKALIQ OYLAWDI QÁLIPLESTIRIWDE MENTAL ARIFMETIKA ELEMENTLERINEN PAYDALANIW

Mamirova Zulxumar Narbaevna
Nawayı mámleketlik pedagogika institutı Mektepke shekemgi hám baslawısh tálim fakulteti “Ulıwma pedagogika hám psixologiya” kafedrası oqıtıwshısı.

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida matematik fikrlashni shakllantirishda mental arifmetika mashqlaridan foydalanish haqida tadqiqotlar olib borilgan bo‘lib, fikr va mulohazalar ilmiy asoslangan.
Kalit so‘zlar: arifmetika, mental arifmetika, logika, abakus, kvadrat koren.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ МЕНТАЛЬНОЙ АРИФМЕТИКИ В ФОРМИРОВАНИИ МАТЕМАТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ МЛАДШИХ КЛАССОВ

Аннотация. В данной статье проведено исследование по использованию упражнений ментальной арифметики в формировании математического мышления у учащихся младших классов, а также научно обоснованы мнения и комментарии.
Ключевые слова: арифметика, ментальная арифметика, логика, счеты, квадратный корень.

USING ELEMENTS OF MENTAL ARITHMETIC IN THE FORMATION OF MATHEMATICAL THINKING AMONG PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Abstract. This article conducted a study on the use of mental arithmetic exercises in the formation of mathematical thinking in primary school students, as well as scientifically substantiated opinions and comments.
Keywords: arithmetic, mental arithmetic, logic, abacus, square root.

Házirgi kúnde mekteplerde jaratıwshańlıqtı rawajlandırıw imkaniyatları haqqında sóz barar eken, esaplawdıń birqansha zamanagóy hám qızıqlı usıllarınan paydalanıw texnologiyaların islep shıǵıwǵa háreket etilip kelinbekte. Balalardıń intellektual qábiletin rawajlandırıw, olarǵa matematika pánin nátiyjeli úyretiw ushın mektepke shekemgi hám mektep jasındaǵı balalarǵa zamanagóy tálim sisteması tiykarında bilim beriliwi zárúr. Birinshi náwbette, hár bir bala arifmetika tiykarların ózlestiriwi kerek. Tez kóbeytiw usılları, barmaq penen sanaw, 10 nan 20 ǵa shekemgi sanlardı kóbeytiw sıyaqlı [1: 28]. Matematikada baslanǵısh esaplardı islewde, 3 xanalı sanlar ústinde qosıw, alıw, kóbeytiw, bóliw, kvadrat korennen shıǵarıw sıyaqlı ámellerdi orınlaǵanda «aqılıy arifmetika» usılınan paydalanǵan qolaylı. Mental arifmetikada balalar abakusta islewdi tolıq ózlestirip alǵannan keyin quramalı esaplawlardı da qıyalda júdá tez esaplay alatuǵın boladı. Bul bolsa, olardıń eslew qábiletiniń jaqsılanıńwı, IQ dárejesi joqarılawına sezilerli tásir kórsetedi. Nátiyjede balalardıń jaratıwshańlıq qábileti rawajlanıp, keleshekte hárqanday tarawda tabıslı islep kete aladı. Ádette, barmaqlar menen esaplaw shınıǵıwları balalarda metacarpal súyekler hám barmaqlardıń jaqsı islemewin emlewde de qollanıladı. «Mental arifmetika» texnologiyası esaplaw kónlikpelerin ózlestiriwdiń ózine tán ayrıqsha usılı bolıw menen bir qatarda hár tárepleme rawajlanǵan shaxstı jetilistiriw jolındaǵı qádemlerden biri desek boladı[2: 16]. Prezidentimiz Sh.Mirziyoev aytqanınday «Dúnyadaǵı mámleketler, xalıqlardıń rawajlanıw dárejesin kórsetiwshi kriteriyalar, parametrler kóp. Biraq men ushın usı tiykardaǵı eń áhmiyetlisi – bul jaslarımızdıń baxtı, kamalı». Mental arifmetika shınıǵıwları bolsa, hár bir balanı qollap quwatlaw arqalı keleshekte mámleketimizdi dúnyaǵa tanıtatuǵın kishkene «aqıllılar»dı tárbiyalawǵa imkan jaratadı. Bunda oqıw dástúrlerin islep shıǵıwdan baslap, oqıtıwshı, oqıwshılardıń zamanagóy tálimge tolıq jańasha kózqarasta bolıwın talap etedi.

Bir neshe jıllar dawamında oqıtıwshılıq penen shuǵıllanǵan insanlardıń psixologiyalıq bilimleri joqarı dárejede boladı. Sebebi, oqıtıwshılar hár jılı 100 ge jaqın 100 túrdegi oqıwshılardıń ruwxıy halatı menen islesedi. Bul arqalı júdá kóp túrdegi insanlar menen múnásebet ornatıw tájiriybesin jaqsı ózlestiredi. Sonıń ushın da oqıtıwshılardı ámeliyatshı psixologlar dep ataydı.

Tálim procesinde tiykarǵı maqset oqıwshılarǵa bilim hám tárbiya beriw ǵana emes, bálkim olardıń shaxsın qáliplestiriw usılı retinde orın tutadı. Usıǵan baylanıslı matematikanı oqıtıwda zamanagóy axborot kompyuter texnologiyaları menen birge házirgi kúnde zamanagóy pán dep atalıwshı mentallıq arifmetika kursı keń sheńberdegi tereń mazmunlı múmkinshiliklerge iye.

Tálimniń ápiwayı texnikalıq qurallarınnan ayrıqsha túrde, mentallıq arifmetika oqıwshılarǵa kóp sanlı tayın, qatań tańlap alınǵan, tiyisli túrde islengen bilimlerdi usınıw menen bir qatarda, oqıwshılardıń intellektuallıq, dóretiwshilik qábiletlerin, jańa bilimlerdi ǵárezsiz iyelew, túrli axborot derekleri menen islew

ilmiy tájriybelerin rawajlandırıwǵa múmkinshilik beredi. Aqılıy arifmetika shınıǵıwlarınan paydalanıw tómendegi didaktik máselelerdi sheshiwge járdem beredi:

- matematika páni boyınsha tayansh bilimlerdi ózlestiriw;
- ózlestirilgen bilimlerdi sistemalastırıw ;
- júdá quramalı sorawlarǵa juwap beriwge úyretiw;
- Miydiń oń hám shep yarım sharlarınıń birgelikte islewin rawajlandıradı;
- ózin baqlaw kónlikpelerin qáliplestiriw;
- ulıwma oqıwǵa hám pándi ózlestiriwge motivaciyanı qáliplestiriw;
- shet tillerin úyreniw qábiletin rawajlandırıw;
- shet tillerin úyreniw qábiletin rawajlandırıw.
- intellektual hám dóretiwshilik qábiletin tolıq ashıp beriw;
- oqıwshılarǵa oqıw materialları ústinde ózbetinshe islewlerinde oqıw-metodikalıq járdem kórsetiw.

Iskerliktiń jańa túri, tálimiy oyınlarǵa qızıǵıwshılıq esabınan tálim sapasın asırıw zamanagóy metodologiyadan paydalanıw ústemliklerinen biri esaplanadı. Matematika sabaqlıqlarında mental arifmetika shınıǵıwlarında kórgizbeli qurallar menen birge kompyuterden paydalanıw – shınıǵıwdı jáne de qızıqlı etip, oqıwshılardıń aktiv hám ańlap otırıp jumıs júrgiziwlerin shólkemlestiriwdiń jańa metodı esaplanadı. Pán boyınsha shınıǵıwlarda aqılıy arifmetikadan paydalanıw: oqıtıwshı hám oqıwshılardıń xızmetlerin jedellestiriwge múmkinshilik beredi; pánge oqıtıw sapasın asırıw; obiektlerdiń zárúrli táreplerin sáwlelendiriw; úyrenilip atırǵan obiektler hám tábiiy hádiyselerdiń eń zárúrli qásiyetlerin kórip shıǵıw imkaniyatın beredi. Matematika sabaqlarında oqıw informaciyaların bunday usınıwdan maqset - oqıwshılarda qıyalıy obrazlar sistemasın qáliplestiriw esaplanadı. Hár qıylı esaplawlarda sabaq dawamında qızıqlı tálimiy oyınlardıń, yaǵnıy, mentallıq arifmetika shınıǵıwlarınıń berip barılıwı sabaqlardıń qızıqlı bolıwın támiyinlew menen bir qatarda matematikanı nátiyjeli úyreniwdiń waqtın qısqartadı. Bunıń nátiyjesinde balalar 4 jılǵa mólsherlengen sabaq materialların 3 jıl waqıt ishinde tolıq ózlestiriwi múmkin [3: 72].

Matematika páni sabaqlarında jańa materiallardı túsindiriw, tákirarlaw hám bekkemlewde jáne de video sabaqlardan paydalanıw jaqsı nátiyje beredi. Video sabaqlar arqalı material qolay hám túsinikli usınıs etiledi. Video sabaqlardan paydalanıwdıń qolay tárepi sonda kórgizbe dawamında pauza qılıw, kórgen materialdı talqılaw, oqıwshılarǵa sorawlar beriw múmkin. Oqıwshılar ózleri kórgen zatlardan juwmaq shıǵarıwı kerek. Kórsetiw waqıtı 10 -15 minutdan aspawı kerek, keyin iskerlik túrin ózgertiw kerek. Oqıwshılar úyde tákirarlawları ushın video sabaqtan nusqa alıwları da múmkin boladı.

Video sabaqtıń ózi túrli kórinislerde usınıs etiliwi múmkin, mısalı, sabaqlardıń tiykarǵı túrleri arasında tómendegi úsh jaǵdayda:

- jańa temanı túsindiriwde;
- bilim, kónlikpe hám ilmiy tájriybelerdi bekkemlewde;
- bilim, ilmiy tájriybe hám kónlikpelerdi ulıwmalastırıw hám baqlawda.

Insan jasaytuǵın dúnya túrli materiallıq hám materiallıq emes obiektler, sonıń menen birge, olar ortasındaǵı óz-ara baylanıs hám óz-ara tásirlerden, yaǵnıy processlerden shólkemlesken. Seziw aǵzaları, túrli ásbaplar hám basqada zatlar járdeminde belgilenetuǵın sırtqı dúnya dáliller **maǵlıwmatlar** dep ataladı. Maǵlıwmatlar anıq wazıypalardı sheshiwde zárúr hám paydalı dep tabılsa – **informaciyaǵa** aylanadı. Yaǵnıy, maǵlıwmatlarǵa ol yamasa bul sebeplerge kóre paydalanilmay atırǵan yamasa texnikalıq qurallarda qayta islenip atırǵan, saqlanıp atırǵan, jetkizilip atırǵan yamasa jazıp alınǵan gúzetiwler retinde qaraw múmkin. Eger bul maǵlıwmatlardan qandayda bir zat haqqında abstraktlıqtı kemeytiw ushın paydalanıw múmkinshiligi tuwılsa, maǵlıwmatlar informaciyaǵa aylanadı. Sonday eken ámeliyatta paydalı dep tabılǵan, yaǵnıy paydalanıwshınıń bilimlerin asırǵan maǵlıwmatlardı ǵana axborot dep atasa boladı. Insan óz turmısında tuwılǵanınan baslap mudamı maǵlıwmatlar menen jumıs kóredi. Olardı óziniń sezim aǵzaları arqalı qabıl etedi. Kúndelik turmısımızda biz informaciya degende átirap ortalıqtan, (tábiyattan yamasa jámiyetten) sezim aǵzalarımız arqalı qabıl etip, ańlap alatuǵın hár qanday maǵlıwmattı túsinemiz.

Juwmaq etip aytqanda, túrli matematikalıq esaplawlar hám kóp xanalı sanlar ústinde ámeller orınlaw ushın isletiletuǵın aqılıy arifmetika shınıǵıwlarında eń tiykarǵısı insan miyine basım ótkizbesten qıyalda tez esaplawdı úyretiw bolıp tabıladı. Eger, matematika sabaqlarında mentallıq arifmetikadan qaǵıydalarǵa tiykarlanıp durıs paydalanılsa hár qanday oqıwshı matematika páni menen birgelikte basqa da pánlerdi ańsat ózlestiriwi múmkin.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Reed Lerner «Math Made Easy». New York 2015. – 28b.
2. Dhaval Bathia «Vedic Mathematics Made Easy». Jaico Publishing House 2021. – 16b.
3. A.Benjamin «Secrets of Mental Math». New York 2006. –72b.
4. AJ.O.Mirkomilovna. «Kitob pedagog». Toshkent 2020. – 12b.

SCRATCH MUHITIDAN FOYDALANISHNING AMALIY KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Nasirova Shaira Narmuradovna – professor, NDPI
Jo‘rayeva Dilnavoz Erdonovna – magistr, NDPI O‘zbekiston

Annotasiya: *Ushbu maqolada Scratch muhitidan foydalanishning amaliy ko‘nikmalarini shakllantirish to‘grisidagi ma’lumotlar keltirilgan.* Dasturlash muhiti boshlang‘ich va o‘rta maktab o‘quvchilari uchun kichik dasturlar, animatsiyalar, animatsion belgilar ishlab chiqish imkoniyatini beradi.

Kalit so‘zlar: dasturlash, muhit, maktab, o‘quvchi, animatsiya, belgi, harakat, Scratch, sodda jarayon, texnologiya.

РАЗВИТИЕ ПРАКТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СРЕДЫ SCRATCH

Аннотоция: В этой статье представлена информация о формировании практических навыков использования среды Scratch. Среда программирования позволяет учащимся начальных и старших классов разрабатывать программы, анимации, анимированных персонажей.

Ключевые слова: программирование, среда, школа, ученик, анимация, персонаж, движение, Scratch, газировка, процесс, технология.

DEVELOPING PRACTICAL SKILLS OF USING THE SCRATCH ENVIRONMENT

Abstract.*This article provides information on building practical skills in using the Scratch environment. The programming environment allows elementary and high school students to develop small programs, animations, animated characters.*

Keywords: *programming, environment, school, student, animation, character, movement, Scratch, soda, process, technology.*

Bugungi ilm-fan va texnika asrida kompyuter texnologiyalari shiddat bilan rivojlanmoqda. Kundan kunga yangi innovatsion texnologiyalar, zamoniy qurilmalar ishlab chiqarilmoqda.

Hozirgi hayotimizni komyuterlar va elektr asboblarsiz tassavur qilishimiz qiyin, chunki kompyuterlar kirib bormagan sohalarning o‘zi yo‘q. Shunday ekan zamon bilan hamnafas bo‘lgan holda kelajak poydevorlari bo‘lmish yosh avlodga informatika va axborot texnologiyalarining ilmini chuqur o‘rgatishimiz kerak.

Muxtaram Prezidentining 2020-yil 6-oktabrdagi “Axborot texnologiyalari sohasida ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va ularni IT-industriya bilan integratsiya qilish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4851 sonli Qarorida yoshlarni informatika va IT yo‘nalishlariga jalb qilish doirasida “Bir million dasturchi” loyihasi ishga tushurildi va umumiy o‘rta ta’limning o‘quv dasturini ishlab chiqish doirasida “Informatika va axborot texnologiyalari” fani bo‘yicha o‘quv dasturlarini axborot texnologiyalari sohasida o‘qitishning zamonaviy tendensiyalariga muvofiqlashtirildi. Shu yildan boshlab umumiy o‘rta ta’lim maktablariga yangi va zamonaviy darsliklar ishlab chiqildi.

Yangi o‘quv dasturi bo‘yicha dasturlash asoslari umumta’lim maktab o‘quvchilariga 5-sinfdan boshlab o‘rgatilishi yo‘lga qo‘yilgan. 5-sinf “Informatika va axborot texnologiyalari” darsligining VI bobi “Dasturlash texnologiyalari” deb nomlanib, ushbu bobda o‘quvchilarga algoritm, dastur, dasturlash tillari hamda sodda va oson dastur bo‘lgan.

Scratch dasturlash muhitida ishlash hamda ushbu dasturda animatsiya, o‘yin yaratish haqida ma’lumotlar berilgan. Scratch (skrech) dasturi 2007-yilda Massachusets universitetining professori Mitchel Reznik va Alan Key boshchiligida yaratilgan “grafik interfeysli dasturlash muhiti”dir. Ushbu dasturlash muhiti boshlang‘ich va o‘rta maktab o‘quvchilari uchun kichik dasturlar, animatsiyalar, animatsion belgilar va boshqa ko‘plab animatsion harakatlarni ishlab chiqish imkoniyatini beradi. Scratch dasturi sodda va qiziqarli bo‘lib, o‘quvchilar dasturda ishlash jarayonida murakkab dasturlash tillarida ishlashga bosqichma-bosqich tayyorlanib boradilar.

Scratch (скреч, skrech) dasturlash tili oddiy va tushunarli bo‘lganligi sababli, unda nafaqat o‘quvchilar, balki bog‘cha yoshidagi bolalar ham o‘z loyihalarini amalga oshirishlari mumkin.Scratch dasturlash muhitiga LEGO konstruktorlik dasturi asos qilib olingan, shu boisdan ham uning davomchisi hisoblanadi. Loyihalarni tashqi vositalar yordamida mustaqil HTML5, Android ilovalari, Bundle (macOS) va EXE fayllariga eksport qilish mumkin. Xizmat MIT Media laboratoriyasi tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, 70 dan ortiq tillarga tarjima qilingan va dunyoning aksariyat qismlarida qo‘llaniladi. Scratch o‘qitiladi va maktabdan keyingi markazlarda, maktablar va kollejlarda, shuningdek, boshqa davlat bilim muassasalarida qo‘llaniladi. 2023-yil 15-fevral holatiga ko‘ra, tilning rasmiy veb-saytidagi hamjamiyat statistikasi 103 milliondan ortiq foydalanuvchi tomonidan baham ko‘rilgan, 123 milliondan ortiq loyihani, hozirgacha yaratilgan jami 804 milliondan ortiq loyihalarni (shu jumladan, baham ko‘rilmagan loyihalarni) va veb-saytlarga oyiga 95 milliondan ortiq tashrifni ko‘rsatadi [1: 87].

Scratch dasturlash muhiti asosiy tushunchalari (Skript, Sprayt va Sahna)lar hisoblanadi. Skript (dastur) — ma’lum algoritm asosida ketma-ket taxlangan rangli bloklar, Sprite (sprayt – asraguvchi ruh, farishta) — Scratch dasturi stilida yaratilgan obyekt (qahramon). Spraytlar o‘z liboslari (costumes) va ularni harakatga keltiruvchi buyruqlardan (skriptlar) tashkil topgan.

Scratch kabi veb-sayt foydalanuvchilarga turli xil medialarni (jumladan, grafika, ovoz va boshqa dasturlarni) ijodiy yo‘llar bilan, masalan, video o‘yinlar, animatsiyalar, musiqa va simulyatsiyalar kabi loyihalarni yaratish va "remikslash" orqali aralashtirish imkonini beradi [2]. Blok — dasturning eng kichik fragmenti. U buyruq, operator, o‘zgaruvchi yoki funksiya bo‘lishi mumkin. Bloklar vazifasiga ko‘ra 9 ta rangga ajratilgan.

Scratchdagi bloklar

Bloklar	**Buyruqlar**
Harakat	Burchaklar va yo‘nalishlar kabi spritlarning harakat bloklari
Ko‘rinish	Spraytning vizual tasvirlarini boshqaradi ya’ni tashqi ko ‘rinish(kostyumlar)
Ovoz	Audio fayllar va effektlarni ijro etadi ovoz, musiqa bloki hisoblanadi
Voqealar	Voqealar boshqaruvchilari va eshittirishlar.Jarayonlar bloki
Boshqaruv	Shartlar, sikllar va klonlash ya’ni boshqaruv bloki
Sensing	Spraytlar boshqa spraytlar, sichqoncha ko‘rsatkichi va fon bilan o‘zaro aloqada bo‘lishi mumkin.Qisqa nom bilan sensor bloke
Operatorlar	Matematik operatorlar va taqqoslashlar
O‘zgaruvchilar va ro‘yxatlar	O‘zgaruvchilarga kirish va o‘rnatishni bloklaydi. Bulutli o‘zgaruvchilarga loyihaning barcha ishlaydigan versiyalari kirishi mumkin.
Mening bloklarim	Foydalanuvchi tomonidan belgilangan funktsiyalar, bloklar sifatida foydalanish mumkin. Ular ekranni yangilamasdan ishlash imkoniyatiga ega.
Kengaytmalar	Quyida tushuntirilgan

Scratch dasturlash muhitining qulaylik tomoni shundagi ushbu dastur mutloqo bepul va internet orqali yuklab olinadi, bu esa umumta’lim maktablarida dasturdan foydalanish imkoniyatini oshiradi. Bundan tashqari dasturda o‘zbek tilida ishlash imkoniyati va darsliklarning mavjudligi o‘quvchilar o‘zlari mustaqil o‘rganishlariga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Informatika va axborot texnologiyalari”: umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik:D.T. Kamaltdinova, D.M. Sayfurov- Toshkent:”Tasvir”,2020.-112 b.

2. Nasirova Sh.N., Jo‘rayeva D.E. Raqamli ta’lim tizimida multimediali texnologiyalardan foydalanish. “Ilm, fan va sifatli ta’lim: dolzarb muammolar, yutuqlar va innovatsion texnologiyalar” mavzusidagi xalqaro ilmiiy-amaliiy konferensiya, 2023 ïil 9-10 iyun, Nukus, 323-324 bet.

ISPRINGLEARN TA’LIM PLATFORMASI YORDAMIDA BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

R.S.Isroilova- NavDPI “Boshlang‘ich ta’lim” kafedrasi katta o‘qituvchisi (PhD) Navoiy,O‘zbekiston
L.S.Isroilova- NavDPI “Informatika” kafedrasi katta o‘qituvchisi (PhD) Navoiy,O‘zbekiston
Sh.R.Komilova- Matematika-informatika fakulteti 3-bosqich talabasi. Navoiy,O‘zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining IspringLearn ta’lim platformasi yordamida kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish usullari keltirilgan. Shuningdek, IspringLearn ta’lim platformasidan foydalanish bo‘yicha taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Ispring, IspringLearn, kompetensiya, masofaviy o‘qish, masofaviy ta’lim, masofaviy o‘qitish tizimi, LMS.

МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПЛАТФОРМЫ ISPRINGLEARN

Аннотация: В данной статье представлены пути развития профессиональных компетенций будущих учителей начальной школы с использованием образовательной платформы IspringLearn. Также есть предложения и рекомендации по использованию образовательной платформы IspringLearn.
Ключевые слова: Ispring, IspringLearn, компетентность, дистанционное обучение, дистанционное образование, система дистанционного обучения, LMS.

METHODS OF DEVELOPING THE PROFESSIONAL COMPETENCIES OF FUTURE PRIMARY CLASS TEACHERS USING THE ISPRINGLEARN EDUCATIONAL PLATFORM

Abstract: This article presents ways to develop professional competencies of future elementary school teachers using the IspringLearn educational platform. There are also suggestions and recommendations for using the IspringLearn educational platform.
Keywords: Ispring, IspringLearn, competence, distance learning, distance education, distance learning system, LMS.

Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi internet orqali masofadan o‘qish imkoniyatini kengaytirib yubordi. Masofadan turib onlayn o‘qish ta’lim olishning innovatsion va qiziqarli usuli hisoblanadi. Bunda o‘quvchi mustaqil tarzda ta’lim oladi, bilimlarni o‘zlashtiradi, o‘z-o‘zini nazorat qiladi, mustaqil fikrlaydi va xulosa chiqaradi. Ta’lim jarayonini masofaviy shaklda tashkil etish uchun ta’lim jarayonini boshqaruvchi tizimlar (LMS – Learning management systems) dan foydalaniladi.

Masofaviy o‘qish – zamonaviy axborot-kommunikatsiya va raqamli texnologiyalarga asoslangan ta’lim tizimi. U o‘quvchiga ma’lum standartlar, ta’lim qonun-qoidalari asosida o‘qituvchi bilan muloqot olib borish hamda hohlagan vaqtida, istalgan joydan turib mustaqil ravishda shug‘ullanish imkoniyatini ta’minlaydi. O‘qituvchi uchun esa maxsus axborot muhiti yordamida o‘z o‘quv materiallarini o‘quvchiga taqdim etish va o‘quvchilarning o‘zlashtirishini masofadan turib kuzatib borish imkoniyatini yaratadi.

Masofaviy o‘qitish – bu axborot va kommunikatsion texnologiyalar – elektron pochta, internet, video konferentsiya, audio, video ma‘lumotlar va multimedia o‘quv qo‘llanmalariga asoslangan uzoqdan turib o‘qitish, o‘rgatish usulidir.

Masofaviy ta’lim – masofadan turib o‘quv axborotlarini almashuvchi vositalarga asoslangan, o‘qituvchi maxsus axborot muhiti yordamida, aholining barcha qatlamlari va chet ellik ta’lim oluvchilarga ta’lim xizmatlarini ko‘rsatuvchi ta’lim majmuaidir.

Masofaviy o‘qitish tizimi – masofaviy o‘qitish shartlari asosida tashkil etiladigan o‘qitish tizimi. Barcha ta’lim tizimlari singari masofaviy o‘qitish tizimi o‘zining tarkibiy maqsadi, mazmuni, usullari, vositalari va tashkiliy shakllariga ega. Nima uchun masofaviy ta’lim kerak bo‘lib qoldi? – degan savol tug‘ilishi tabiiy. Bu savolga javob tariqasida quyidagilarni sanab o‘tish mumkin:

- Ta’lim olishda yangi imkoniyatlar (ta’lim olishning arzonligi, vaqt va joyga bog‘liqmasligi va boshqalar);
- Ta’lim maskanlariga talaba qabul qilish sonining cheklanganligi;
- Ta’lim olishni hohlovchilar sonining oshishi;
- Sifatli axborot texnologiyalarining paydo bo‘lishi va rivojlanishi;
- Xalqaro integratsiyaning kuchayishi;

Yuqorida sanab o‘tilgan sharoit va imkoniyatlar masofaviy o‘qitishga ehtiyoj borligini ko‘rsatadi.

Ta’limni boshqaruv tizimlari (LMS) — elektron ta’lim dasturlarini tashkil etuvchi, amalga oshiruvchi hamda o‘quvchilarning o‘zlashtirish natijalari ustidan nazorat olib borish va ularni saqlab qo‘yish imkoniyatini beruvchi onlayn platforma. Ta’limni boshqaruv tizimlari o‘quv kursi tarkibini ishlab chiqish va uni nazorat qilish uchun markaziy joyni taqdim etish orqali o‘quv jarayonini soddalashtirishga yordam beradi. Shuningdek, LMS o‘quvchilarga dars vaqtida olgan bilimlarini boyitish uchun zarur qo‘shimcha manbalarni ham yuborish imkoniyatiga ega platformadir.

IspringLearn ta’lim platformasida ro‘yxatdan o‘tish va ma’lumot joylashtirish.

Baruzer orqali https://www.ispringsolutions.com/ispring-learn internet manliliga kiriladi va “Get started for free” tugmasi bosiladi (1-rasm).

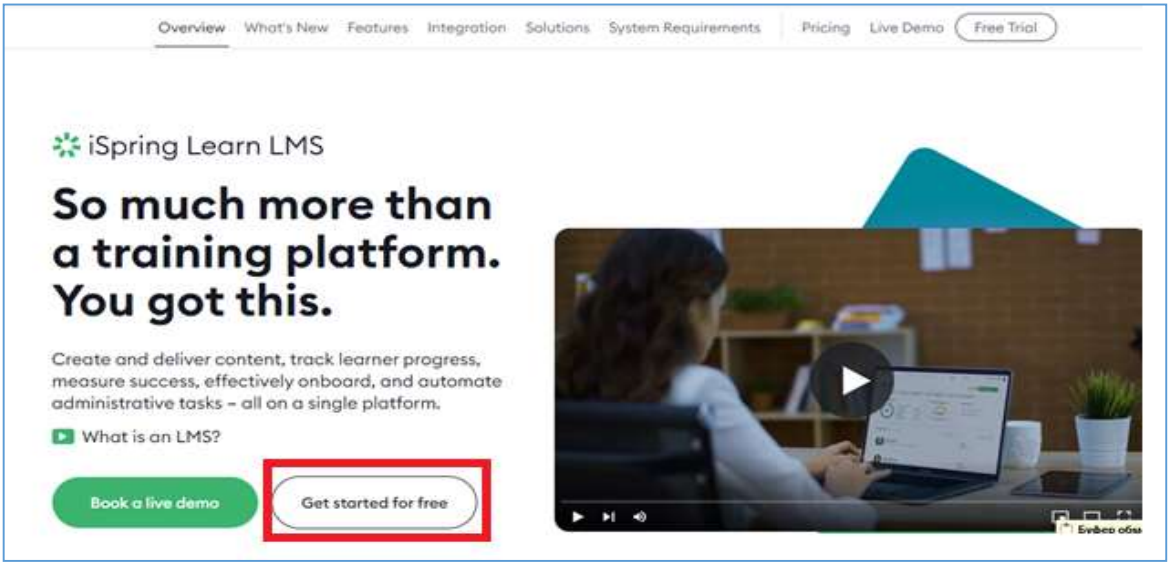

1-rasm. iSpring Learn platformasining bosh oynasi

iSpring Learn platformasidan ro‘yxatdan o‘tish uchun Ism, elektron pochta va telefon raqam kiritiladi, tasdiqlash belgisi qo‘yilib, “Get started now” tugmasi bosiladi (2-rasm). Platformadan bepul foydalanish uchun 30-kun vaqt beriladi.

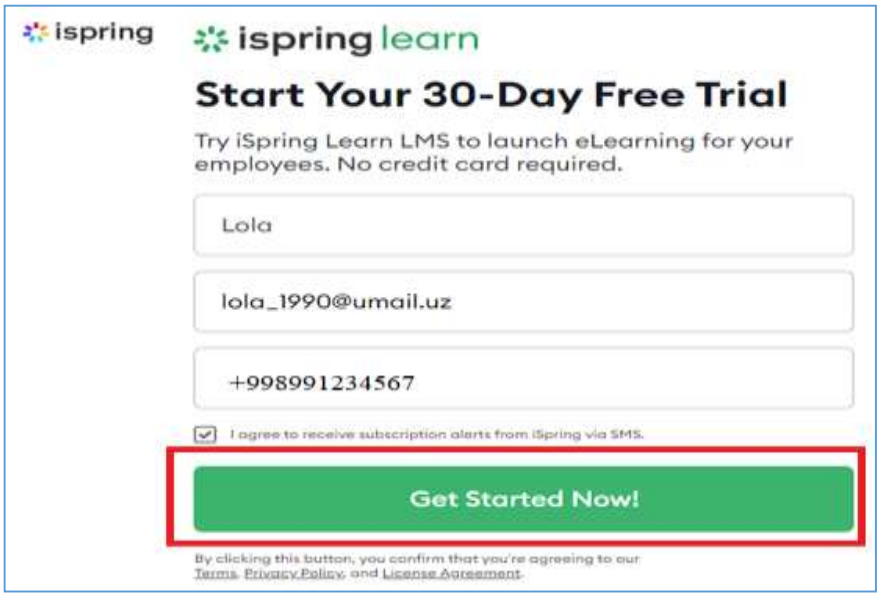

2-rasm. iSpring Learn platformasida ro‘yxatdan o‘tish oynasi

Ispring Learn platformasida ro‘yxatdan o‘tgandan so‘ng, quyidagi oyna ochiladi. Platformaga ma’lumot joylashtirish uchun belgilangan tugma bosiladi (3-rasm).

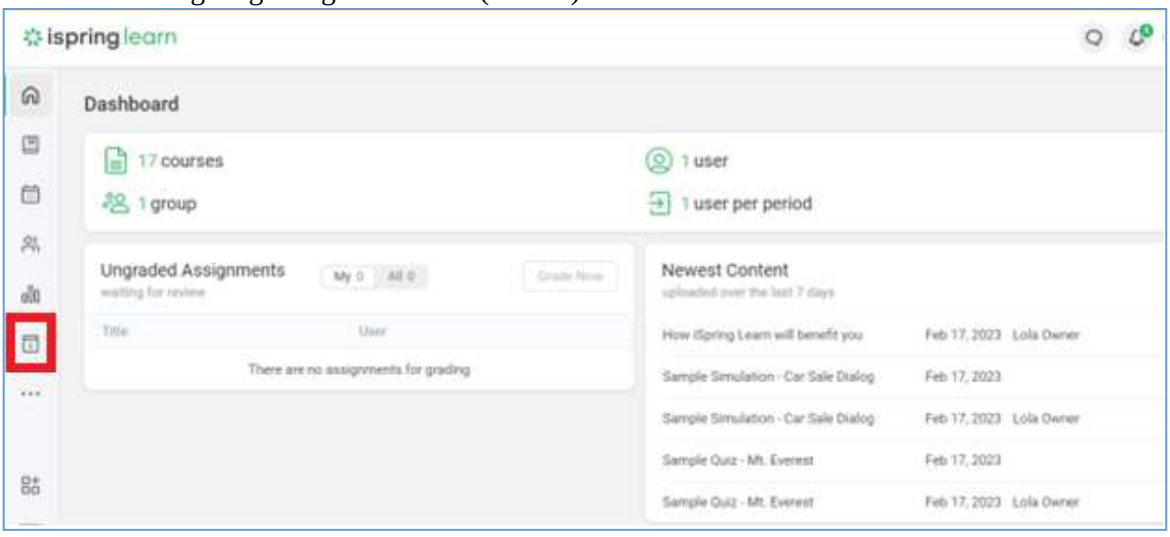

3-rasm. Ispring Learn platformasida ma'lumot joylashtirish oynasi

Yuqoridagi amallar bajarilgandan keyin quyidagi oynadan "Add" va "Upload" tugmasi tanlanadi (4-rasm).

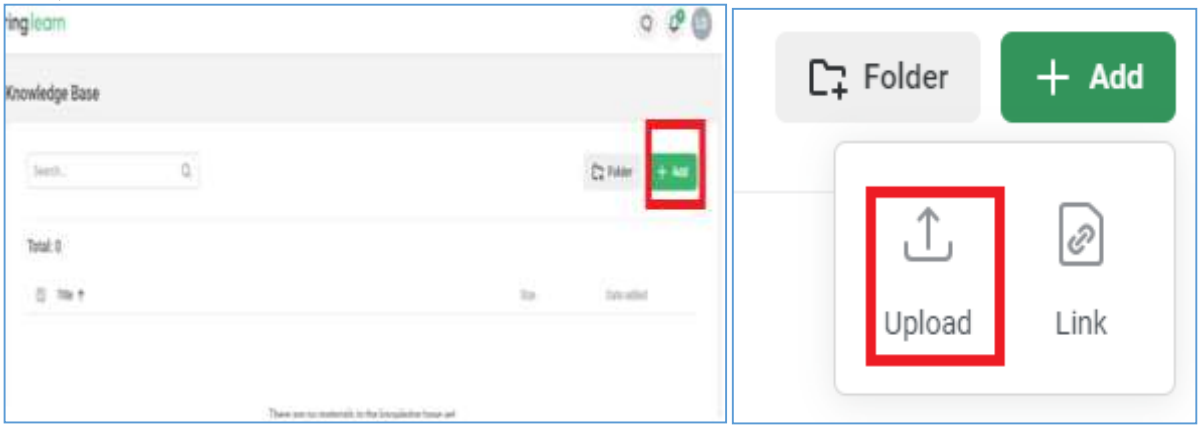

4-rasm. Ispring Learn platformasida ma'lumot joylashtirish oynasi

Platforma PDF, DOC, XLS va PPT formatdagi fayllarni qabul qiladi. "Browse…" orqali fayl chaqirib olinib, "Upload" tugmasi bosiladi. (5-rasm)

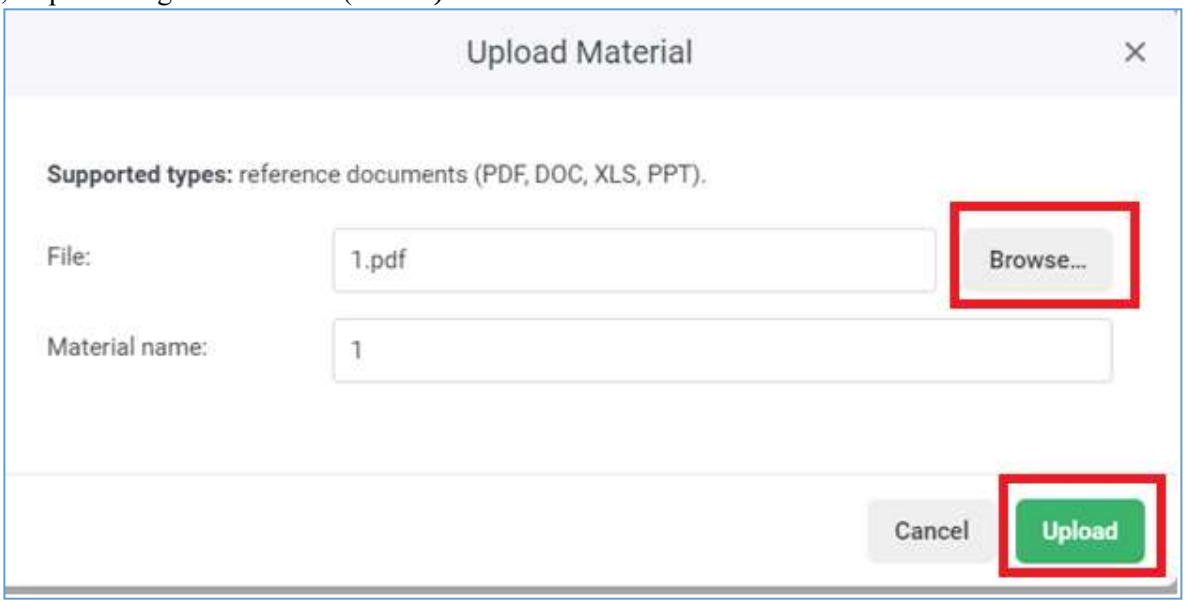

5-rasm. Ispring Learn platformasida fayl joylashtirish oynasi

Fayl 100 foiz yuklangandan keyin "Done" tugmasi bosiladi (6-rasm).

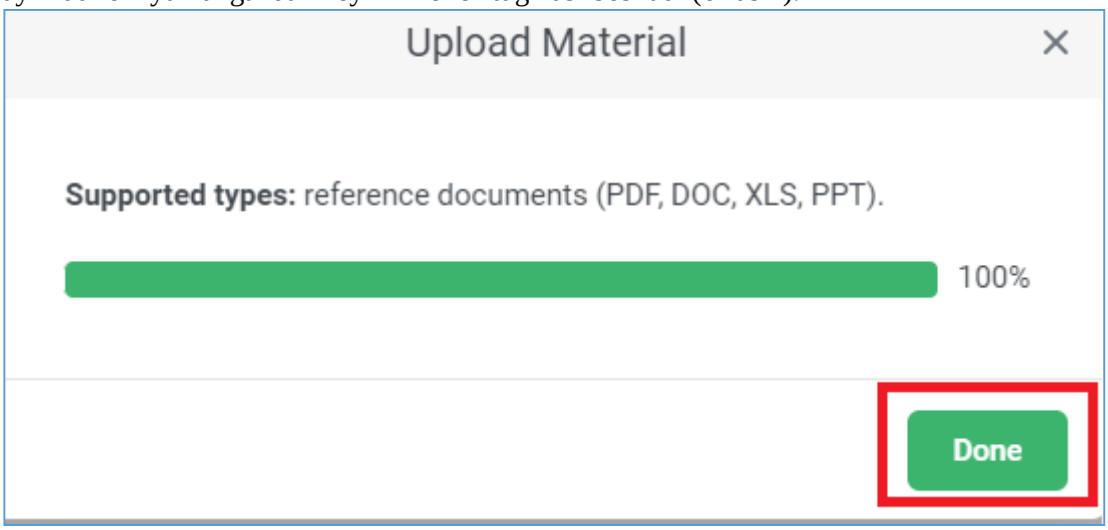

6-rasm. Ispring Learn platformasida fayl joylashtirish oynasi

iSpring Learn (https://www.ispringsolutions.com/ispring-learn) platformasi ta'lim muassasalari va kompaniyalarda kadrlar tayyorlash uchun ishlab chiqilgan. Biroq ayni paytda amalda asosiy mijozlari sifatida ta'lim muassasalari faoliyat yuritmoqda. Platformaning ma'ruza muharriri bo'limi yordamida modul va uning

materiallari (matnli, audio, video, taqdimot, simulyator, topshiriq, test va b.) kiritiladi. Hisobotlar bo‘limi yordamida foydalanuvchilar faoliyati hamda o‘zlashtirish natijalari tahlili va statistikasini yuritish mumkin.

Adabiyotlar

7. Qo‘chqorova S.S., Maxmudova M.A., Isroilova L.S., Otaqulova D.R., Berdiyeva D.E “Axborot texnologiyalarini kasbiy faoliyatda qo‘llash” fanidan laboratoriya ishlari //O‘quv qo‘llanma. Toshkent. 2023. - 166 b.
8. Sh.Pazilova. “Pedagogik dasturiy vositalar”. O‘quv qo‘llanma. Toshkent: Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU. 2019. -161 b.
9. U.M.Mirsanov, P.E.Nuraliyeva, N.A.Karimova “Kompyuter grafikasi va Web dizayn fanidan laboratoriya ishlari” O‘quv qo‘llanma. NavDPI. 2022-170 b
10. P.E.Nuraliyeva, D.R.Otaqulova, V.N.Turakulov “Tibbiyotda axborot texnologiyalari” O‘quv qo‘llanma. NavDPI. 2022-173 b
11. http://www.ispringsolutions.com
12. www.ispring.ru

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUCHILARINING BILIMINI BAHOLASHDA XALQARO BAHOLASH TIZIMINING O‘RNI.

Jo‘lanov Doniyor Qulmurodovich-
Navoiy davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi katta o‘qituvchisi.Navoiy, O‘zbekiston
Totliboyeva E’zoza Laziz qizi- Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi. Navoiy, O‘zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’limning boshlang‘ch sinf o‘quvchilari bilimini baholashda xalqaro baholash tizimining o‘rni hamda ta’lim tizimidagi afzalliklariga bag‘ishlanadi.

Kalit so‘zlar: xalqaro baholash tizimi, baholash mazmuni, kompetensiya, TIMSS, PISA,PIRLS,TALIS.

РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНОЙ СИСТЕМЫ ОЦЕНИВАНИЯ В ОЦЕНКЕ ЗНАНИЙ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация: *Данная статья посвящена роли международной системы оценок в оценке знаний учащихся начальных классов общего среднего образования и преимуществам в системе образования.*

Ключевые слова: международная система оценок, содержание оценки, компетенция, ТИМСС,PISA,PIRLS,TALIS.

THE ROLE OF THE INTERNATIONAL ASSESSMENT SYSTEM IN EVALUATING THE KNOWLEDGE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS.

Abstract: *This article focuses on the role of the international assessment system in assessing the knowledge of primary school students in general secondary education and the advantages in the education system.*

Key words: *international assessment system, evaluation content, competence, TIMSS, PISA, PIRLS,TALIS.*

Respublikamizda Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi tasdiqlandi, yoshlar ta’lim – tarbiyasi uchun qo‘shimcha sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora – tadbirlarni o‘z ichiga olgan beshta tashabbus amaliyotga tatbiq etildi. Bugungi zamonaviy va tezkor taraqqiyot sari initilayotgan har bir jamiyatda har bir insonning kasbiy faoliyati va hayoti davomida texnogen komponentning rivoj topishi kuzatilmoqda. Shu boisdan ham nafaqat kelajak yillardagi yetuk mutaxassislarni, balki hozirgivaqtdagi umumiy o‘rta ta’limda tahsil olayotgan har bir maktab o‘quvchisini bir necha fanlar bo‘yicha o‘tkir savodxon etib tayyorlashning ahamiyati yuksalib bormoqda. Ayni shundan kelib chiqib, respublikaning Xalq ta’limi tizimida o‘qitishning maqsadlarini kuchaytirish chora tadbirlari amalga oshirilyapti.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8 dekabrdagi 997-son “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” qarori bilan xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro aloqalarni o‘rnatish, o‘quvchi-yoshlarning ilmiy-tadqiqot va innovasiya faoliyatini, eng avvalo, yosh avlodning ijodiy g‘oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash hamda rag‘batlantirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tashkil etildi.

Milliy markazning asosiy vazifalari va faoliyatining yo‘nalishlaridan etib:

- umumiy o‘rta ta’lim muassasalarining xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta’minlash;
- O‘zbekiston Respublikasining xalqaro baholash dasturlarida qayd etgan natijalarini boshqa davlatlar natijalari bilan qiyosiy taqqoslash;
- xalqaro baholash dasturlarini ta’lim jarayoniga joriy etish bo‘yicha tizimli monitoring olib borish, ushbu sohadagi ilg‘or tajribani ommalashtirish va uning asosida ta’lim muassasalari uchun tavsiyalar va qo‘llanmalar ishlab chiqishda ishtirok etish;

- o‘qitishning innovasion usullaridan foydalangan holda o‘qish, matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlar bo‘yicha pedagog kadrlarning malakasini oshirish bo‘yicha o‘quv-uslubiy tavsiyalar tayyorlash kabilar belgilandi.

Quyidagi xalqaro baholash dasturlari bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish belgilandi:

PISA - The Programme for International Student Assessment — 15 yoshli o‘quvchilarning o‘qish, matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash;

TIMSS - Trends in International Mathematics and Science Study— 4 va 8-sinf o‘quvchilarining matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan o‘zlashtirish darajasini baholash;

PIRLS - Progress in International Reading and Literacy Study— boshlang‘ich 4-sinf o‘quvchilarining matnni o‘qish va tushunish darajasini baholash;

TALIS - The Teaching and Learning International Survey— rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida o‘qitish va ta’lim olish muhitini hamda o‘qituvchilarning ish sharoitlarini o‘rganish.

Xalqaro baholash dasturlari bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarda O‘zbekiston Respublikasining ishtirok etishiga tayyorgarlik ko‘rish bo‘yicha «Yo‘l xaritasi» ishlab chiqildi, unga ko‘ra,

- o‘quvchilarning yozma va nutq savodxonliklarini oshirish bo‘yicha ilg‘or milliy va xalqaro tajribalarni joriy etish;

- o‘quvchilar mustaqil ta’lim olishlari uchun elektron shakldagi ta’limni rivojlantirish, unda o‘qish, matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan xalqaro tadqiqotlar bo‘yicha savollar bazasini yaratish hamda boyitib borish;

- o‘quvchilarning o‘qish, matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan xalqaro tadqiqotlarga tayyorgarlik ko‘rish uchun mustaqil ta’limni joriy etish;

- xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish yuzasidan malakali o‘qituvchi-trenerlar bilan hamkorlikda hududlarda o‘quvlar tashkil etish kabilar belgilangan.

Mamlakat bo‘ylab amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy o‘sish ko‘rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarda malakali kadrlar va yetuk mutaxassilarga bo‘lgan talabni yanada oshirmoqda. Bu o‘z-o‘zidan maktab o‘quvchilarining darslarga qiziqish xususiyatini oshirish va o‘qituvchilarning har tomonlama ta’lim - tarbiyaga e’tiborini kuchaytirishni talab etadi.

Yuqoridagi talablarning ta’lim tizimi uchun juda muhim ekanligi, aksariyat xorijiy davlatlardagi kabi ta’lim va fan sohalari rivojlanishini baholash va monitoring qilish orqali ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan ilg‘or tajribalarni sohaga jalb qilish kerakligini anglatadi. Ta’lim sifati va samaradorligini oshirish yo‘lida xorijiy ilg‘or tajribalarni o‘rganish, xalqaro standartlar talablarining joriy etilishi muhim ahamiyatga ega. Mamlakat o‘quvchilari xalqaro baholash dasturlarida ishtirok etishi ham respublikada mavjud ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan muhim jarayon hisoblanadi. Kelajak egalarining zamonaviy bilim, intellektual salohiyat, ilmu ma’rifat, erkin fikr, ilg‘or texnologiyalarni tadbiq etish, jahonda e’tirof etilgan uslub va an’analarni qo‘llash malakasiga ega bo‘lishi muhim ahamiyatga ega. Ta’lim tizimidagi islohotlar ana shu maqsadga qaratilgan bo‘lib, xalqaro mezonlar asosida dunyoning yuksak taraqqiy etgan davlatlarida qo‘llanayotgan va katta samara berayotgan ta’lim texnologiyalari, baholashning xalqaro talablariga muvofiq bo‘lishiga qaratilmoqda. Dunyoning yuksak taraqqiy etgan davlatlarida ta’lim sohasida baholashning PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS kabi xalqaro baholash dasturlari amaliyotga muvaffaqiyatli tadbiq etilmoqda. Taraqqiyot odimlari bilan jahonga yuz tutayotgan O‘zbekiston Respublikasida ham ta’lim sohasida baholashning xalqaro mezonlari qo‘llanilmoqda. Ma’lumki, ta’lim sifatini xalqaro standartlar asosida baholash orqali dunyo mamlakatlari bilan qiyosiy tahlillar olib boorish maqsadida Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2018-yil 8-dekabrda «Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qaror qabul qilingan. Qarorda ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspektsiyasi huzurida ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tashkil etilib, ta’lim sifatini belgilash bo‘yicha qator xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etishi belgilangan. Qolaversa, O‘zbekiston Pespublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning «O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi farmonida inson kapitalini shakllantirishning asosiy bo‘g‘ini bo‘lgan tizimda amalga oshirilishi lozim bo‘lgan vazifalar va ularni hayotga tadbiq etish yo‘llari atroflicha belgilab berildi. Jumladan, unda mamlakatning 2030-yilga borib PISA (The Programme for International Student Assessment) — o‘quvchilarning ta’lim sohasidagi yutuqlarini baholash bo‘yicha xalqaro dastur reytingida jahonning 30 ta ilg‘or mamlakati qatoriga kirishiga erishish vazifasi qo‘yilgan. Xalq ta’limida sodir bo‘layotgan mazkur o‘zgarishlar bevosita Oliy ta’lim muassasalari bilan ham bog‘liq bo‘lib, maktab va Oliy ta’lim muassasalari hamkorlik aloqalari yuksalishiga sabab bo‘lmoqda. Hozirgi kunda dunyoning ko‘pgina davlatlari ta’lim tizimida o‘z o‘rnini mustahkam egallab kelayotgan xalqaro datsurlarda ishtirok etish yosh avlodning intellektual-ma’naviy darajasini aniqlash, shu orqali natija va samaradorlikning yangi yo‘nalishlarini belgilab olishga imkoniyat yaratsa, milliy baholash tizimining yanada takomillashtirish xalqaro baholash dasturlarida muvaffaqiyatli ishtirok etish etishini ta’minlash bilan birga, ularning kreativligini va komponentligini va o‘z navbatida ta’lim sifatini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayni shundan kelib chiqib aytish mumkinki, ushbu xalqaro baholash dasturlari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘ylantirishga, fikrlay olish

doirasini kengaytirishga, ya’ni intellektual-ma’naviy salohiyatini rivoj toptirishga yo‘naltirilar ekan, boshlang‘ich sinflarda bu dasturni kengroq ko‘lamda tadbiq etish muhim ahamiyatga egaligini ko‘rsatadi. Buni namuna tariqasida xalqaro baholash dasturining PIRLS dasturi bo‘yicha qaralsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining intellektual-ma’naviy darajasini rivoj toptirishda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish masalasi mazkur xalqaro baholash dasturini (PIRSLni) amaliyotga qo‘llash va yuqori samaradorlikka erishsihning asosiy omili deyish mumkin.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining intellektual darajasini rivojlantirishda zamonaviy axborot resurslaridan oqilona va maqsadli foydalanish, xalqaro baholash dasturlaridan kerkalicha foydalanish o‘quvchilarning muammolarni hal etish qobiliyatini rivojlantirish, komponentlar, tushunchalar, ko‘nikmalar, jarayonlarni o‘rganish va baholash singari yo‘nalishlarni ta’minlab berishda muhim ahamiyat kasb etadi. Kelgusida ham rivojlangan mamlakatlar tajribalari chuqur o‘rganilib, O‘zbekiston Respublikasiga xos xususiyatlar, qadriyatlar, sharoitlar inobatga olingan holda, kadrlar tayyorlash tizimini tubdan modernizatsiya qilish lozim. Hozir Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi tomonidan malaka oshirish, chet el professorlarini O‘zbekistonga olib kelib ma’ruza o‘qitish, bakalavr va magistr dasturlarini rivojlangan mamlakatlardagi o‘quv dasturlariga yaqinlashtirish ishlari olib borilmoqda. Xuddi shu tizim asosida Oliy ta’lim tizimida ishlayotgan tajribali o‘qituvchilarni maktablarga biriktirish, kafedralarning hududiy filiallarini ochish orqali maktab o‘qituvchilari salohiyatini rivojlantirish ishlari ham jadal olib borilmoqda. Bugungi kunda hamkorlikni boshlagan Oliy va xalq ta’limi tizimlari oldida turgan asosiy maqsad ham shu boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga amaliy yordam berish.

Xulosa qilib aytganda, mamlakat innovatsion taraqqiyot yo‘lida shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda kelajak davomchilari bo‘lgan yoshlarning ijodiy g‘oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ularning bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirish hamda ilg‘or xorijiy tajribalar, xalqaro mezon va talablar asosida baholash tizimini takomillashtirish, shu yo‘lda xalqaro tajribalarni o‘rganish, mavjud tizimni har tomonlama qiyosiy tahlil qilish, tegishli yo‘nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, ilmiy tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1.O‘zbekiston Pespublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning «O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi Farmoni, 29.04.2019 yildagi PF-5712-son

2.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2018-yil 8-dekabrdagi 997-sonli qarori.

3. Ҳамдамова М. Ёшларнинг интеллектуал салоҳиятини ривожлантириш механизмининг педагогик-психологик асослари (услубий тавсиялар), 2007.

4. "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal - (3) III/2020 ISSN 2181-063X 237 http://oac.dsmi-qf.uz

5. “PISA-2018 Kompyuter format xalqaro tadqiqot vositalari”: To‘plam “ –Axborottahlil markazi” AQ. Astana. 2016-126 bet.

6. PISA 2012 Assessment and Analytical Framework (mathematics, reading, science, problem solving and financial literacy.

THE ROLE OF SOFTWARE IN MODERN LIFE

Khasanova Maksuda -
Kongju National University
Major: Software engineering Masters degree (Koreya)

Abstract. This article discusses how the programmer of the profession, basic programming languages, the importance of software in our lives, and compare them with each other.

Key words: language; programming; problem; solution.

РОЛЬ ПРОГРАММИРОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Аннотация. В данной статье рассматриваются программист как значимая профессия, основные языки программирование, значение программирования в нашей жизни, и сравнение их между собой.

Ключевые слова: язык; программирование; задача; решение.

Nowadays, information technologies are actively developing. Every year, computers become more powerful than before and they already require new software that can perform various information processing tasks.

We are actively developing joint versions of software for the new generation of operating systems. Many enterprise specialists around the world can no longer imagine their work without computer technology. Increased level of work, detailed execution results, reduced production time and improved quality - all this thanks to an automated workstation.

Programming is a type of intellectual activity in software development. An algorithm is compiled, which is presented in the form of machine text understandable for a personal computer.

Currently, the C language is widely practiced in some universities; teaching students starting from the first year is a difficult task, since this language is not easy for the initial stage of learning programming and not many students learn it right away. C is a programming language originally developed for the developing Unix operating systems. It is a powerful low-level language, but lacks many modern and useful constructs [1].

A professionally trained programmer must know several programming languages and be well versed in them, easily create solution algorithms, understand problem analysis and solution development. I think that a real programmer must have good analytical thinking. He is able to write down an algorithm for solving any problem on paper in simple words, without using programming languages, and then explain it to anyone using the example of sheep, dogs and frogs. A good programmer doesn't care what to program in, because the main difficulty of programming is not knowledge of a specific language, but the ability to think correctly, step by step, from general to specific, from simple to complex.

In order to develop a program, programmers use various programming languages. There are high- and low-level languages. Low-level languages are awkward and difficult to use, but they produce programs that run faster than programs written in more user-friendly high-level languages. Low-level languages include Assembly languages, which are close to machine code.

Advantages:

• using low-level languages, efficient and compact programs are created, since the developer gets access to all the capabilities of the processor.

Disadvantages:

• a programmer working with low-level languages must be highly qualified and have a good understanding of the structure of the microprocessor system for which the program is being created. So, if a program is created for a computer, you need to know the device of the computer, as well as the device and operating features of its processor;

• the resulting program cannot be transferred to a computer or device with a different type of processor;

• significant development time for large and complex programs [1]. Assembly language is used to create hardware drivers

of the operating system and the kernel. Often machine-dependent programs, interpreters, compilers are created in assembler and are used for BIOS "firmware".

We will also consider several high-level programming languages, which include:

• Fortran;
• COBOL;
• Algol;
• Pascal;
• Java;
• C;
• C++;
• C#;
• Ada;
• Objective C;
• Smalltalk;
• Delphi.

High-level languages are focused not on the command system, but on the operator system, which allows you to write large and complex programs.

The languages BASIC and Pascal are usually used for training as they are easy to learn.

The Delphi language is convenient for working with databases.

The Fortran language is used to implement engineering problems and is convenient for working with mathematical formulas.

COBOL is the simplest high-level language designed to solve a variety of problems, for example: problems of an economic and production planning nature.

The Ada language is used to automate device management tasks.

The C language is widely used for software development, being one of the most popular programming languages. Its scope includes the creation of operating systems, various application programs, device drivers, applications for embedded systems, high-performance servers, and entertainment applications (games) [2].

The ALGOL language is used in the compilation of programs for solving scientific and technical problems on a computer. ALGOL is a high-level language and allows you to easily translate algebraic formulas into program command.

Web programmers develop websites, which requires knowledge of the languages html, Java, JavaScript, VBScript.

Programming Language Popularity Rating The RedMonk language rating determines popularity using activity analysis [3].

- JavaScript;
- Java;
- PHP;
- Python;
- C#;
- C++;
- Ruby;
- CSS;
- C;
- Objective-C.

It can be seen that JavaScript is the most popular programming language used for developing web applications. I believe that everyone should know programming, at least at a very basic level. And it doesn't even matter that it will not be useful in your work, as Steve Jobs said, "programming will teach you how to think".

Programming plays a huge role in all spheres of human life, helping to create programs for work, both at home and for solving computing, accounting, graphics and other problems.

LITERATURE

1.Александров Э.Э. Введение в программирование на языке С
. Александров, В.В. Афонин. Саранск: Изд-во Мордов. ун-та, 2009. 316 с
2.Александров Э.Э., Афонин В.В., Программирование на языке Св Microsoft Visual Studio 2010 [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.intuit.ru/department/pl/prcmsvs2010
3.Электронный ресурс. Режим доступа: http://redmonk.com/sogrady/ 2015/01/14/language-rankings-1-15

TIMSS VA TALIS XALQARO BAHOLASH DASTURLARINING BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIDA TUTGAN O'RNI

Qarshiboyeva Xurinisa Karimovna
Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti katta o'qituvchisi.Toshkent, O'zbekiston

Annotatasiya: Mazkur maqolada TIMSS xalqaro baholash dasturining O'zbekistonda tashkil etilishi, o'tkazish jarayonlari, o'quvchilarning va ota-onalarning tadqiqot jarayonlaridagi taassurotlari, tadqiqotning O'zbekiston ta'lim tizimidagi ahamiyati hamda 2024 yilda o'tkaziladigan TALIS xalqaro dasturi to'g'risida so'z yuritilgan.

РОЛЬ ПРОГРАММ МЕЖДУНАРОДНОЙ ОЦЕНКИ TIMSS И TALIS В СИСТЕМЕ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: В данной статье описана организация международной оценочной программы TIMSS в Узбекистане, процесс реализации, впечатления учащихся и родителей от исследовательского процесса, значение исследований в системе образования Узбекистана, а также планируемая к проведению международная программа TALIS в 2024 году.

THE ROLE OF INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAMS TIMSS AND TALIS IN THE PRIMARY EDUCATION SYSTEM

Annotation: This article describes the organization of the TIMSS international assessment program in Uzbekistan, the implementation process, the impressions of students and parents in the research process, the importance of research in the educational system of Uzbekistan, and the TALIS international program to be held in 2024. talked about.

Respublika xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro hamkorlikni samarali yo'lga qo'yish, yoshlarning ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini, hamda eng avvalo yoshlar ijodkorligini qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8 dekabrdagi "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 997-sonli qarori qabul qilinib, PIRLS, PISA, TIMSS va TALIS xalqaro baholash dasturlari mazmun va mohiyati, xalqaro standartlarda qayd etilgan kompetensiyalar,

oldingi yillarda bo‘lib o‘tgan xalqaro baholash dasturlarida taqdim etilgan topshiriqlar tahlili, xalqaro baholash dasturlarini o‘ziga mujassamlashtirgan innovatsion metodlari asosida dars ishlanmalarini ishlab chiqish ko‘nikmalarini shakllantirish kabi ishlar keng ko‘lamda olib borildi.

2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasini “Insonga e’tibor va sifatli ta’lim yili”da amalga oshirishga doir Davlat dasturida joriy yilda 4- va 8-sinf o‘quvchilarining matematik va tabiiy fanlardan savodxonlikni baholovchi TIMSS 2023da O‘zbekiston ishtirokini ta’minlash vazifasi belgilangan edi. Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi huzuridagi Ta’lim sifatini baholashning xalqaro tadqiqotlar Milliy markazi tomonidan xalqaro TALIS tadqiqotining sinov jarayonlari may oyida o‘tkazildi.

O‘zbekiston ilk marotaba TIMSS-2023 da ishtirok etdi. Tadqiqot boshlanguniga qadar Maktabgacha va maktab ta’limi vairligi huzuridagi Ta’lim sifatini baholashning xalqaro tadqiqotlar Milliy markazi tomonidan mazkur tadqiqot haqida shu soha vakillariga kengroq tushuncha berish maqsadida xalqaro tashkilotlar tomonidan tayyorlangan videolar o‘zbek tiliga o‘girilib e’lon qilib borildi. Bu videolar 2019 yilda bo‘lib o‘tgan TIMSS topshiriqlarini bajarish va tadqiqot yutuqlari va mamlakatlar ishtiroki haqida dunyoqarashlarini kengaytiradi. Interfaol topshiriqlarni bajarish orqali matematika va tabiiy fanlardan ko‘nikmalarga ega bo‘lishi va raqamli tadqiqot sinovlarida qanday harakatlanishlari haqida ko‘nikma hosil qiladi.

Kanallarda o‘qituvchilarga metodik yordam ko‘rsatish maqsadida test topshiriqlaridan namunalar berib borildi.TIMSS o‘quvchilarning matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha o‘quvchilar savodxonligini aniqlaydigan va uzoq yillardan beri davom etib kelayotgan xalqaro tadqiqot hisoblanadi. TIMSS- 2019 tadqiqoti 7-davriylik bo‘lib, u dunyo bo‘ylab 64ta mamlakat va 8ta benchmarking tizimida o‘tkazilgan. Topshiriqlar – dinamik va interaktiv kompyuter topshiriqlari bo‘lib, o‘quvchilarni yuqori darajada muammolarni hal qilish va tadqiqotchilik ko‘nikmalaridan foydalanishga undaydi.

1995 yildan buyon o‘tkazib kelinayotgan bu tadqiqot har to‘rt yilda bir marotaba o‘tkaziladi. Ta’lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi tomonidan tashkil etiladigan TIMSS tadqiqotlari o‘quvchilarning umumiy yutuqlari, o‘quv reja va dasturlarning amalga oshirilishi, o‘quv amaliyotlari, maktab resurslari, shuningdek uy va maktab sharoiti to‘g‘risida ma’lumotlar beradi. TIMSS xalqaro baholash tadqiqoti 4- va 8-sinf o‘quvchilarining matematika va tabiiy fanlar yuzasidan o‘zlashtirgan bilim darajasi va sifatini qiyoslash hamda ta’lim tizimidagi farqlarni aniqlash bilan birga umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha o‘rgatilayotgan dastur mazmuni, o‘quv-bilish jarayoni maktablarning imkoniyatlari, pedagogo kadrlarning salohiyati, maktab o‘quvchilarining oilalari bilan bogliq bo‘lgan ta’lim-tarbiya omillari ham tadqiq etiladi. TIMSS xalqaro baholash dasturi o‘z faoliyatini 1995 yilda boshlagan. 2019 yilgacha har to‘rt yilda 1999 yil, 2003 yil, 2007 yil, 2011 yil, 2015 yil, 2019 yillarda o‘tkazib kelgan. Navbatdagi 8- davriylikda O‘zbekiston ham ishtirok etdi.

Tadqiqot natijalari 2024 yilda e’lon qilinishi rejalashtirilgan TIMSS 2023 xalqaro baholash tadqiqotida 60ga yaqin mamlakat ishtirok etdi. Tadqiqotni o‘tkazish jarayonlari Ta’lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi tomonidan joriy etilgan qat’iy talablar asosida Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi huzuridagi ta’lim sifatini baholashning xalqaro tadqiqotlar Milliy markazi tomonidan tashkil etildi.

Tadqiqotning test va so‘rovnoma materiallari Milliy markaz tomonidan O‘zbekistonga moslashtirib asl mazmunini saqlagan holda tajima qilinib, asliga mos kelishi haqida xalqaro verifikatsiyadan o‘tkazilgan. TIMSS 2023 xalqaro baholash tadqiqotlarida ishtirok etish uchun O‘zbekistonning 14 hududidan reprezentativlik yo‘li bilan tanlab olingan166ta maktab muassasalari qatnashdi.

Toshkent shahri va viloyatlaridan tanlab olingan maktablarda 17 apreldan sinov jarayonlari boshlandi. Toshkent viloyatidan 12ta, Jizzah viloyatidan 8ta, Sirdaryo viloyatidan 8ta maktablarda va boshqa hududlarda ham belgilangan maktablarda tadqiqot ishlari mukammla tashkil etildi. O‘zbekistondagi tadqiqot jarayonlarini Ta’lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi tomonidan tayinlagan mas’ul shaxslar ham kuzatib bordi. Tadqiqot jarayonlari va hujjatlari 2019 yilga qadar qog‘oz va raqamli formatda tashkil etilar edi. 2023 yilga kelib bu tadqiqot to‘liq raqamlashtirilgan holatda tashkil etildi. Mamlakatimizda ham 4- va 8-sinf o‘quvchilari kompyuter vositasida ochiq strukturalangan va javob varianti tanlab belgilanadigan test topshiriqlarini bajarishdi. Ota-onalar, maktab rahbarlari va pedagog xodimlar orasida ham so‘rovnomalar o‘tkazildi.

Tadqiqot ishlari baholanib, natijalari e‘lon qilinganida O‘zbekiston ta’lim siyosatida muhim islohotlarni amalga oshirishi uchun dunyo miqyosida solishtirma va qiyosiy ishonchli ma’lumotlarga ega bo‘ladi. Bu narsa ta’lim tizimida yuksak taraqqiyotga erishuvni ta’minlab, xalqaro standartlarga moslashish jarayoniga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 08.12.2018 yildagi 997-sonli “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori
2. G‘ulomova M.R “Xalqaro baholash dasturini joriy etishning afzalliklari” Science and innovation -UIF-2022: 82/ISSN;2181-3337

YAPONIYADA TA’LIM TIZIMI TARAQQIYOTI

Israilova Farangiz Farhodovna
Yaponiya, Tokyo Takushoku universiteti tadqiqotchisi.

Okeanlar oshib, yaponiyaga yetib kelganimda o‘zimni boshqa bir kichik dunyoga tushib qolgandek his qilgandim.

Bu yerda daryolar va okean qirg‘oqlari nafaqat plyajlar sifatida, balki qishloq aholisi uchun baliq ovlash uchun daromad manabi sifatida xizmat qiladi. Kun chiqar mamlakatda hozurgacha faol bo‘lgan ko‘plab vulqonlar bor. Vulqonlar yonidagi, cho‘milish uchun ishlatiladigan “issiq buloqlar” esa yaponiyaning milliy g‘ururi hisoblanadi.

Lekin Yaponiyaning bunday go‘zal tabiati ostida doimiy vulqon otilishi va yer qimirlashlari qo‘rquvi yotadi. Xudoga shukurki, aksariyat vulqonlar kamdan-kam hollarda xavflidir, chunki aksariyati lava emas, balki gaz otilib chiqaradi. Samuraylar davlati poytaxti Tokioning yaqinida joylashgan “Fuji” vulqoni haqida to‘xtalib o‘tmay bo‘lmaydi. U har bir necha asrda muntazam ravishta va atrofdagi barcha narsani kul qatlami bilan qoplaydi.

Bundan tashqari, Yaponiyaga faqat zilzilalar tahdid soladi. O‘zim guvoh bo‘lgan 2011 yilda sodir bo‘lgan 9,0 magnitudali zilzila va ulkan tsunamidan so‘ng, ko‘pchilik Yaponiya okeanda cho‘kib ketayotgani haqida ko‘plab manbalar vahima qo‘zg‘atgan edi.

Lekin Yaponlar doim birdam bo‘lib bu holatdan ham birgalikda chiqib ketishidan zarracha shubham yo‘q edi. Birinchidan, bu yaponlarning e'tiqodi - ular o‘zlarining hayot falsafasiga ega bo‘lgan dindor odamlardir. Yaponlar bir-birini qo‘llab-quvvatlash, bir-birlariga yordam qo‘lini cho‘zishni o‘rgandilar. Bunday holatlar esa xalqning umumiy manfaatlari uchun tez birlashishiga katta hissa qo‘shdi.

Ikkinchidan, bombardimon va Ikkinchi jahon urushidan keyin hukumat hayotning barcha sohalarini: ishlab chiqarish, fan, texnologiya, turizm kabi sohalarni imkon qadar rivojlantirishga harakat qildi. Ma’lumki, Yaponiyada bugungi kunda Sony, Toshiba, Toyota, Honda kabi kompaniyalar jadal rivojlanmoqda va yetakchi texnologiya ishlab chiqaruvchilari deb hisoblanadi.

Uchinchidan, muhim omil - yaponlarning hayot darajasi. Ular eng uzoq umr ko‘rish va eng past o‘lim darajasiga ega. Keksalarga bo‘lgan munosabatni alohida ta’kidlash lozim. Yaponiyada hech qacho “siz allaqachon umringizni yashab bo‘ldingiz” degan iborani uchratmaysiz. Yosh yapon yigiti 65 yoshida nafaqaga chiqish va munosib dam ololish uchun 40 yil davomida mashaqqatli mehnat qiladi. Shuning uchunmi har bir pensioner bu sinovdan o‘tgan Yaponiyaning hozirgi farovonligini qurgan qahramon hisoblanadi. Yaponlar haqiqattan juda mehnatkash bo‘lib umumiy ish manfaati uchun ishlaydilar. Yaponiya barcha ishlab chiqarilgan narsalar odamlar uchun, odamlar qulay hayot kechirishi uchun deb hisoblanadi. Har birimizning uyimizda kamida bir dona Yaponiyaning maxsuloti borligiga aminman.

Shaxsan o.zimga Yaponiyaning eng yoqadigan tomonlaridan biri bu hojatxonalari. Har qadamda toza va bepul jamoat hojatxonalari borligi. Hamda, ko‘chalarida yarim kechasi ham xavfsiz yura olish imkoni kabi qulaylikari.

Ayniqsa “sog‘liq sug‘urta tizimi” olqishlashga arzigulik darajada rivojlangan. Yaponiyada chaqaloqlardan tortib qariyalargacha har yili “yillik salomat tekshiruvi” ni o‘tkazish odatga aylangan. Aslida, shuning uchun ham yaponlar uzoq umr ko‘rishadi deb aytishadi. Mamlakatda ishsizlik deyarli yo‘q.

Shunday qilib, biz yaponlar kabi nafaqat oddiy fuqarolar, balki hukumat bilan ham birdam bo‘lib mamlakatni qayta qurishga yanada yaxshilashga qodir bo‘lishimiz kerak.

Ozroq minus jihatidan so‘z ochsak, Biz o‘zbeklar yoki umuman chet-elliklar uchun bu kun chiqar mamlakatda juda kuchli til to‘sig‘i va tug‘ma kollektivizmning yo‘qligi katta rol o‘ynaydi. Qolaversa, xorijliklar zilzila sodir bo‘lganda kerak bo‘lishi mumkin deb uyda doimiy ravishda bir qop oziq-ovqat va hujjatlarni saqlash zaruratidan qo‘rqishadi.

Yaponiyagasayyoh bo‘lib yoki ish yuzasidan kelganingizda, yapon tilidagi muloyim iboralarni, hech bo‘lmaganda muloyim inglizcha iboralarni o‘rganishni unutmang. Hech qachon yaponlarga qo‘pol munosabatda bo‘lmang. Sababi, qanchalik qiyin yoki g‘ayrioddiy vaziyatda bo‘lishingizdan qat'i nazar, Yaponiyaliklarning aksariyati o‘z manfaatlariga zarar yetkazsa ham sizga yordam berishdan xursand bo‘lishadi.

Yaponiya boshlang‘ich ta’lim tizimi

Yaponiya boshlang‘ich maktabi olti yil davom etadi. Yaponiyada maktab tizimi odatda "6-3-3-4 yillik tizim" deb ataladi. Bu esa boshlang‘ich maktab ta'limi butun maktab tizimining asosiy bosqichi deb belgilaydi. Maktabgacha ta'lim uchun bolalar bog‘chalari mavjud bo‘lsa-da, bu bog‘chalar majburiy ta'lim tizimining bir qismini tashkil etmaydi. Taxminan 60% bolalar bog‘chalarini qamrab olish darajasi bilan taqqoslaganda, boshlang‘ich maktabga qabul qilish darajasi 99% dan oshadi. Boshlang‘ich maktablar barcha Yaponiya fuqarolarining fundamental ta'limi uchun mas'ul bo‘lgan muhim muassasalar ekanligini isbotlaydi.

Ta'lim berish majburiyati va ta'lim olish huquqi Yaponiya konstitutsiyasida ham mustahkamlangan. Shunga koʻra, Maktab ta'limi toʻgʻrisidagi qonunga koʻra Yaponiya fuqarolarini toʻqqiz yil davomida oʻzlarining ta'lim bosqichiga mos keladigan maktablarda oʻqishga majburdir. Ushbu toʻqqiz yillik majburiy ta'lim orasida birinchi olti yil boshlangʻich maktabga toʻgʻri keladi.

Boshlangʻich maktabga qabul qilish uchun bolalarni tugʻilgan sanasiga koʻra roʻyxatga olish uchun yosh toifasi tizimi qabul qilingan. Ushbu tizimga koʻra, bolalar 6 yoshga toʻlganidan keyin darhol 1 aprelda birinchi sinf oʻquvchilari sifatida boshlangʻich maktabglarga qabul qilinadi. Adashmadingiz, Yaponiyada birinchi qoʻngʻiroq 1-aprelda boʻladi. Bundan tashqari, yoshga qarab baholash tizimi mavjud. Bunga koʻra, bolalar oʻqish natijalariga qarab baholarni oʻtkazib yubormaydilar. Baholarni takroriy olishmaydi. Kasallik yoki boshqa sabablarga koʻra uzoq muddatli ta'tilga chiqqan bolalar deyarli har doim oʻz yoshiga mos keladigan sinfga qaytadilar degan qoida ham mavjud.

Boshlangʻich maktablarning akademik taqvimi aprel oyida boshlanadi va mart oyida tugaydi. Taqvim besh kunlik hafta tizimiga asoslanadi va darslar yiliga 35 haftalik standartda oʻtkaziladi Faqat birinchi sinf oʻquvchilari uchun 34 hafta. Iyul oyining oxiridan boshlab sentyabr oyining boshida tugaydigan 40 kunlik yozgi ta'til mavjud. Qishki ta'til dekabr oyining oxiridan yanvar oyining boshigacha ikki hafta davom etadi. Ikki haftalik bahorgi ta'til mart oyining oxirida boshlanib aprel oyining boshlarida tugaydi. Bir oʻquv yili bu uzoq tanaffuslar bilan uch davrga boʻlingan. Lekin ayrim hududlarda oʻzlariga xos vaziyatlarni bartaraf etish uchun moslashuvchan choralar koʻrilmoqda. Masalan, yozgi ta'tilni qisqartirish, yoki sovuq hududlardagi maktablar uchun qishki ta'tilni uzaytirish va boshqalar.

Ba'zi milliy va xususiy boshlangʻich maktablar mavjud boʻlsa-da, ularning sonlari 74 va 213 mamlakatdagi umumiy boshlangʻich maktablar sonining atigi 0,003% va 0,01% ni tashkil qiladi. Umumiy aytganda, boshlangʻich maktablar turli munitsipalitetlar tomonidan boshqariladigan davlat maktablaridir. Milliy boshlangʻich maktablarning aksariyati milliy universitetlarning ta'lim fakultetlari bilan bogʻlangan.

Agar munitsipalitetda bir nechta maktab boʻlsa, qaysi maktabga borish xat orqali koʻrsatiladi.

Har bir bola faqat bitta maktab tanlash huquqiga ega. Biroq, soʻnggi yillarda ba'zi joylar oʻz aholisiga bir munitsipalitetdagi bir nechta maktablardan birini tanlash va oʻqishga kirishga ruxsat beradi. Ba’zan esa lotereya tariqasida, maktab tomonidan uchrashuv tashkil qilinib natijalar bildiriladi.

Boshlangʻich maktablarda kunning oddiy jadvali quyidagicha:

Maktabga kelish	8:00dan 8:30gacha
Butun maktab uchun ertalabki yigʻilish	8:30dan 8:40gacha
1-dars	8:40dan 9:25gacha
2-dars	9:30dan 10:15gacha
Tanaffus	10:15dan 10:35gacha
3-dars	10:35dan 11:20gacha
4-dars	11:25dan 12:10gacha
Maktab tushligi	12:10dan 12:55gacha
Tushlik tanaffus	12:55dan 13:15gacha
5-dars	13:35dan 14:20gacha
6-dars	14:25dan 15:10gacha
Kun tugashi yigʻilish (5ta dars uchun)	14:20dan 14:30gacha
Kun tugashi yigʻilish (6ta dars uchun)	15:10dan 15:20gacha
Qaytish	15:30

Koʻp maktablarda bolalar maktabga orqalarida “randoseru” deb nomlangan maktab sumkalarini olib yurishadi. Bu soʻz Gollandcha “ransel” – ryukzak degan soʻzdan olingan. Aksariyat maktablar bolalarga maktabda oddiy kiyim kiyishga ruxsat bergan boʻlsa, ba’zi hududlarda uniforma yoki kiyinish qoidalari joriy etilgan. Mening qizim boshlangʻich sinfda oʻqiydi, uniforma yoʻq, lekin maktabda oyoq kiyimlarini yechib oq rangli “uwabaki” (ketasifat yapon shippaklari) ni kiyib olishadi. Faqat jismoniy tarbiya darsida barcha bir xil oq futbolka va toʻq koʻk rangli shortilar kiyishadi.

MATEMATIKA FANINI O‘QITISHNING ILG‘OR XALQARO TAJRIBALARI. PISA, TIMSS, TALIS VA PIRLS XALQARO TADQIQOTLARI.

Jo‘lanov Doniyor Qulmurodovich
Navoiy davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi katta o‘qituvchisi.Navoiy,O‘zbekiston
Ulug‘berdiyeva Gulchehra Aliqulovna
NDKTU akademik litseyi oliy toyifali o‘qituvchisi. Navoiy,O‘zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’lim o‘quvchilariga matematika fanini o‘qitishning ilg‘or xalqaro tajribalariga bag‘ishlanadi.
Kalit so‘zlar: xalqaro baholash tizimi, baholash mazmuni, kompetensiya, TIMSS, PISA,PIRLS,TALIS.

ПЕРЕДОВОЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ПРЕПОДАВАНИЯ МАТЕМАТИКИ. МЕЖДУНАРОДНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ PISA, TIMSS, TALIS И PIRLS

Аннотация:В данной статье будут посвящены передовые международные практики преподавания математики учащимся среднего общего образования.
Ключевые слова: международная система оценок, содержание оценки, компетенция, ТИМСС,PISA,PIRLS,TALIS.

ADVANCED INTERNATIONAL EXPERIENCES OF TEACHING MATHEMATICS. PISA, TIMSS, TALIS AND PIRLS INTERNATIONAL STUDIES.

Abstract. *This article will focus on international best practices in teaching mathematics to secondary general education students.*
Key words: *international assessment system, evaluation content, competence, TIMSS, PISA, PIRLS,TALIS.*

Ta’lim sifatini oshirish uchun uning holati va rivojlanish tendensiyalarini uzluksiz monitoringini olib borish va o‘quvchilarning o‘quv yutuqlarini ob’ektiv va adekvat baholashni amalga oshirish zarur. Bu ayniqsa, o‘quvchilarning keyingi shaxsiy va fuqarolik rivojlanishi uchun zamin yaratadigan umumiy o‘rta ta’lim darajasida muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8 dekabrdagi 997-son “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” qarori bilan xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro aloqalarni o‘rnatish, o‘quvchi-yoshlarning ilmiy-tadqiqot va innovasiya faoliyatini, eng avvalo, yosh avlodning ijodiy g‘oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash hamda rag‘batlantirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tashkil etildi.

Dunyoning yuksak taraqqiy etgan davlatlarida ta’lim sohasida baholashning PIRLS,TIMSS,PISA,TALIS kabi xalqaro baholash dasturlari amaliyotga muvaffaqiyatli tadbiq etilmoqda. Taraqqiyot odimlari bilan jahonga yuz tutayotgan O‘zbekiston Respublikasida ham ta’lim sohasida baholashning xalqaro mezonlari qo‘llanilmoqda. Ma’lumki, ta’lim sifatini xalqaro standartlar asosida baholash orqali dunyo mamlakatlari bilan qiyosiy tahlillar olib boorish maqsadida Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2018-yil 8-dekabrda «Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qaror qabul qilingan. Qarorda ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspektsiyasi huzurida ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tashkil etilib, ta’lim sifatini belgilash bo‘yicha qator xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etishi belgilangan. Qolaversa, O‘zbekiston Pespublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning «O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash
to‘g‘risida»gi farmonida inson kapitalini shakllantirishning asosiy bo‘g‘ini bo‘lgan tizimda amalga oshirilishi lozim bo‘lgan vazifalar va ularni hayotga tadbiq etish yo‘llari atroflicha belgilab berildi. Jumladan, unda mamlakatning 2030-yilga borib PISA (The Programme for International Student Assessment) — o‘quvchilarning ta’lim sohasidagi yutuqlarini baholash bo‘yicha xalqaro dastur reytingida jahonning 30 ta ilg‘or mamlakati qatoriga kirishiga erishish vazifasi qo‘yilgan. Xalq ta’limida sodir bo‘layotgan mazkur o‘zgarishlar bevosita Oliy ta’lim
muassasalari bilan ham bog‘liq bo‘lib, maktab va Oliy ta’lim muassasalari hamkorlik aloqalari yuksalishiga sabab bo‘lmoqda.

Milliy markazning asosiy vazifalari va faoliyatining yo‘nalishlaridan etib:
- umumiy o‘rta ta’lim muassasalarining xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta’minlash;
- O‘zbekiston Respublikasining xalqaro baholash dasturlarida qayd etgan natijalarini boshqa davlatlar natijalari bilan qiyosiy taqqoslash;
- xalqaro baholash dasturlarini ta’lim jarayoniga joriy etish bo‘yicha tizimli monitoring olib borish, ushbu sohadagi ilg‘or tajribani ommalashtirish va uning asosida ta’lim muassasalari uchun tavsiyalar va qo‘llanmalar ishlab chiqishda ishtirok etish;

- o‘qitishning innovasion usullaridan foydalangan holda o‘qish, matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlar bo‘yicha pedagog kadrlarning malakasini oshirish bo‘yicha o‘quv-uslubiy tavsiyalar tayyorlash kabilar belgilandi.
Quyidagi xalqaro baholash dasturlari bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish belgilandi:
PISA - The Programme for International Student Assessment — 15 yoshli o‘quvchilarning o‘qish, matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash;
TIMSS - Trends in International Mathematics and Science Study— 4 va 8-sinf o‘quvchilarining matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan o‘zlashtirish darajasini baholash;
PIRLS - Progress in International Reading and Literacy Study— boshlang‘ich 4-sinf o‘quvchilarining matnni o‘qish va tushunish darajasini baholash;
TALIS - The Teaching and Learning International Survey— rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida o‘qitish va ta’lim olish muhitini hamda o‘qituvchilarning ish sharoitlarini o‘rganish.

Xalqaro baholash dasturlari bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarda O‘zbekiston Respublikasining ishtirok etishiga tayyorgarlik ko‘rish bo‘yicha «Yo‘l xaritasi» ishlab chiqildi, unga ko‘ra,
- o‘quvchilarning yozma va nutq savodxonliklarini oshirish bo‘yicha ilg‘or milliy va xalqaro tajribalarni joriy etish;
- o‘quvchilar mustaqil ta’lim olishlari uchun elektron shakldagi ta’limni rivojlantirish, unda o‘qish, matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan xalqaro tadqiqotlar bo‘yicha savollar bazasini yaratish hamda boyitib borish;
- o‘quvchilarning o‘qish, matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan xalqaro tadqiqotlarga tayyorgarlik ko‘rish uchun mustaqil ta’limni joriy etish;
- xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish yuzasidan malakali o‘qituvchi-trenerlar bilan hamkorlikda hududlarda o‘quvlar tashkil etish kabilar belgilangan.

PISA tadqiqotlari

PISA (Programme for International Student Assessment) O‘quvchilar bilimini baholash xalqaro dasturi, 15 yoshli bolalarning matematika, tabiiy fanlar va ona tilidan hayotiy ko‘nikmalarni egallaganligini o‘rganishga qaratilgan tadqiqot.

PISA tadqiqotlari 2000 yildan boshlangan va har uch yilda o‘tkaziladi.
Tadqiqot natijalari ishtirokchi mamlakatlar o‘quvchilari ta’lim yutuqlari, ta’lim tizimida o‘zgarishlar, o‘rta ta’lim islohotining asosiy yo‘nalishlarini shakllantirish va ularning amalga oshirish uchun to‘siqlarni aniqlash, natijalarning o‘zgarish dinamikasini kuzatish va tanqidiy tahlil qilish imkonini beradi.

Xalqaro PISA tadqiqotlarining maqsadi 15 yoshli o‘quvchilarning matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha hamda ona tili bo‘yicha savodxonligini baholashdan iborat. Tadqiqot maktab o‘quv dasturlarini ishlab chiqish darajasini belgilashga emas, balki o‘quvchilar hayot sharoitida o‘qitish jarayonida olingan bilim va ko‘nikmalarni qo‘llash qobiliyatini baholashga qaratilgan.

2015 yilgi PISA tadqiqotlarida qatnashgan davlatlar geografiyasi

Shu bilan birga, tadqiqot ishtirokchi mamlakatlar o‘quvchilarining natijalaridagi farqlarni tushuntiruvchi omillarni o‘rganadi. PISA tadqiqoti baholash topshiriqlari to‘plami quyidagilarni o‘z ichiga oladi: test topshiriqlari to‘plami; ta’lim muassasalari o‘quvchilari uchun so‘rovnomalar; ta’lim tashkilotlarini boshqarish uchun so‘rovnomalar; test yoki so‘rov o‘tkazadigan shaxs uchun qo‘llanma; ta’limni tashkil etish koordinatori uchun qo‘llanma; test topshiriqlarini, ma’lumotlarni kiritish, qayta ishlash va baholash bo‘yicha qo‘llanma.

Tadqiqot natijalariga statistik ishlov berish natijasida har bir o‘quvchi 1000 balli tizimda quyidagi me’zonlar bo‘yicha baholanadi:

- Kundalik turmushda yuzaga keladigan real muammolarni aniqlash va ularni matematikadan foydalanib hal qilish;
- muammolarni matematika tilida ifodalash;
- muammolarni matematik bilimlar va usullarni qo‘llash orqali hal qilish;
- ishlatilgan usullarni tahlil qilish;
- muammoning yechimini tushuntirish;
- hal etish natijalarini shakllantirish va qayd etish.

Таблица 2.3.2. Средний балл стран участниц PISA-2015

№	Страна	балл	№	Страна	балл
1	Сингапур	564	37	Венгрия	477
2	Гонконг (Китай)	548	38	Словакия	475
3	Макао (Китай)	544	39	Израиль	470
4	Китайский Тайбэй	542	40	США	470
5	Япония	532	41	Хорватия	464
6	B-S-J-G (Китай)	531	**42**	**Казахстан**	**460**
7	Корея	524	43	Греция	454
8	Швейцария	521	44	Малайзия	446
9	Эстония	520	45	Румыния	444
10	Канада	516	46	Болгария	441
11	Голландия	512	47	Кипр	437
12	Дания	511	48	ОАЭ	427
13	Финляндия	511	49	Чили	423
14	Словения	510	50	Турция	420
15	Бельгия	507	51	Молдова	420
16	Германия	506	**52**	Уругвай	418
17	Польша	504	53	Черногория	418
18	Ирландия	504	54	Тринидад и Тобаго	417
19	Норвегия	502	55	Таиланд	415
20	Австрия	497	56	Албания	413
21	Новая Зеландия	495	57	Аргентина	409
22	Вьетнам	495	58	Мексика	408
23	Россия	494	59	Грузия	404
24	Швеция	494	60	Катар	402
25	Австралия	494	61	Коста-Рика	400
26	Франция	493	62	Ливан	396
27	Великобритания	492	63	Колумбия	390
28	Чехия	492	64	Перу	387
29	Португалия	492	65	Индонезия	386
30	Италия	490	66	Иордания	380
31	Исландия	488	67	Бразилия	377
32	Испания	486	68	Македония	371
33	Люксембург	486	69	Тунис	367
34	Латвия	482	70	Косово	362
35	Мальта	479	71	Алжир	360
36	Литва	478	72	Доминиканская Республика	328

2015 yilgi PISA tadqiqotlari natijalari

O‘quvchilarga taqdim etilgan topshiriqlaridan namunalar

1. Fudji tog‘iga ko‘tarilish. Yaponiyadagi Fudji tog‘i “uyqudagi” vulkani bilan mashhur tog‘ hisoblanadi. Fudji tog‘i faqat 1 iyuldan 27 avgustgacha bo‘lgan davrda odamlar uchun ochiq. Taxminan 200 ming kishi hozirgi vaqtda Fudji tog‘iga chiqmoqda. O‘rtacha har kuni Fudji tog‘iga qancha odam ko‘tariladi?
2. Moddalar almashinuvi intensivligi (MAI) nafas olish, hazm qilish va qon aylanish tizimi uchun kerak bo‘ladigan energiya hisoblanadi. Bu ko‘rsatkich 23°C haroratli xonada tinch va uyg‘oq yotgan odam uchun aniqlanadi.

Quyidagi formula yordamida ayollardagi moddalar almashinuvi intensivligi (MAI) aniqlanadi.

MAI = 9.74m + 172.9p - 4.737b + 667.051

Bu yerda MAI - moddalar almashinuvi intensivligi, kilokaloriyalarda,

m – tana massasi, kilogrammlarda,

p – bo‘yi balandligi, metrlarda, b – yoshi, yillarda.

Massasi 60 kg, balandligi 1,70 metr va yoshi 35 yil bo‘lgan ayollarda moddalar almashinuvi intensivligi darajasini hisoblang. Javobingizni eng yaqin butun songacha yaxlitlang.

Matematika imtihonlarida o‘quvchilar qanday muammolarga duch kelishi mumkin?

1. Darsliklarda PISA topshiriqlariga o‘xshash masalalarning yo‘qligi yoki kamligi va shuning uchun o‘quvchilarda bunday amaliy faoliyatlarni amalga oshirish tajribasining yetishmasligi oqibatida ularning natijalari past bo‘lishi mumkin.
2. PISA topshiriqlari odatda uzundan-uzun matnlar yordamida tasvirlanib, ulardagi real vaziyat va muammolarni hal qilish usulini tanlash uchun matematikaning qaysi bo‘limiga murojaat qilish haqida ko‘rsatmalar yo‘q.
3. PISA topshiriqlari (matnli, rasmli, diagramma va jadvallar, real bog‘lanishlar grafiklari) turli shakllarda taklif qilinadi. Ularni matematik tilga o‘girish va yechim topilgandan so‘ng uni yana real sharoit bilan bog‘lab baholash va sharhlash talab qilinadi.

4. Odatda matematika darsliklarida standart masalalar beriladi va ular standart usullar yordamida yechiladi, ya’ni o‘quvchilar muayyan turdagi masalalarni ma’lum algoritmlar asosida yechishga o‘rgatiladi.
5. Odatda matematika darsliklaridagi masalalar muayyan bobda beriladi va bu bilan ularni yechish usullari ham shu bobda ko‘rilgan usullarga bog‘langan holda beriladi, ya’ni muayyan bo‘limining masalalari qanday yechilishi haqida ko‘rsatma beriladi.
6. Bundan tashqari, darslikdagi masalalar sof matematik masalaning tavsifidan iborat bo‘lib, odatda ularning mazmuni hayotdagi real vaziyatlardan ancha uzoqda bo‘ladi. Bizning darsliklarda PISA topshiriqlariga o‘xshash masalalar juda kam yoki umuman yo‘q. Masalalarda ko‘rilayotgan vaziyatni tavsiflovchi juda katta hajmdagi axborot berilib, ularda juda ko‘p yangi matnli ma’lumotlarning borligi – masalani tushunish va uni yechishni yana og‘irlashtiradi. Ma’lumot turli shakllarda taqdim etiladi: matn, raqam va ma’lumotlar shaklida. Masalani yechish uchun zarur bo‘lgan ma’lumotlar matnning turli qismlaridan olinishi kerak. Ba’zi masalalarda “aylana” so‘zi topshiriq matnida qayd etilmasada, o‘quvchilarning o‘zlari ob’ektning aylana shaklida ekanligini topishlari kerak bo‘ladi.

PISA tadqiqotlaridan kelib chiqadigan saboqlar

PISA-2015 tadqiqotlari o‘quvchilarning quyidagi o‘quv kompetensiyalari asosida olib borildi:
- o‘zlashtirilgan bilimlar asosida amaliy mashqlarni, o‘quv topshiriqlarini bajara olishi,
- o‘zlashtirilgan bilim va ko‘nikmalarni maktabdan tashqaridagi hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olishi;
- o‘zlashtirilgan bilim va ko‘nikmalar ustida fikr yurita olishi, ya’ni mantiqiy fikrlay olishi.

PISA tadqiqotlari natijalariga ko‘ra:
- Aksariyat o‘quvchilar XXI asrda yashashga tayyor emaslar, ya’ni zamonaviy jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqqan kompetensiyalariga to‘liq ega emaslar;
- Maktab ta’limi ko‘p jihatdan bu kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilmagan;
- O‘quvchilar egallagan bilim va ko‘nikmalarini qaerda ishlatilishini bilishmaydi;
- Hali ham ko‘p maktablarda eskicha usullarda ta’lim berilayapti, ya’ni tayyor bilimlar berilayapti. Aslida maktab o‘quvchilarni “o‘rganishga o‘rgatishi” lozim, ya’ni mustaqil bilim olishga o‘rgatishi kerak bo‘ladi;
- Darsliklar va undagi o‘quv topshiriqlari mazmuni ham bunday vazifani bajarishga mo‘ljallanmagan;

TIMSS xalqaro tadqiqotlari

TIMSS (Trends in Mathematics and Science Study) Matematika va tabiiy fanlarni o‘qtish bo‘yicha xalqaro an’analar deb nomlangan xalqaro tadqiqotlari o‘quvchilarning o‘quv yutuqlari sifatini baholash xalqaro assotsiatsiyasi tomonidan har 4 yilda o‘tkaziladi. TIMSS matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha 4- va 8- sinf o‘quvchilari o‘quv yutuqlarini baholash orqali ishtirokchi mamlakatlarda bu fanlar bo‘yicha yutuqlarni kuzatib borish imkonini beradi. O‘quv yutuqlarini baholash uchun o‘quvchilar testdan o‘tkaziladi hamda o‘quvchilar, o‘qituvchilar va maktab ma’murlari so‘rov varaqalarini to‘ldirishadi, shuningdek bu bilan ta’lim natijalariga ta’sir ko‘rsatadigan omillar haqida ma’lumot olinadi.

Matematika va fanga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish ko‘plab mamlakatlarda ushbu fanlarning o‘quv dasturlarining eng muhim maqsadlaridan biridir. Uyda topshiriqlar bajarish o‘quvchilarga maktabda o‘rganilgan materialni mustahkamlash imkonini beradi va o‘qituvchilar uchun mavzu bo‘yicha o‘qitish vaqtini uzaytiradi. Natijada, ko‘p miqdorda uy vazifasi olgan o‘quvchilar kam miqdorda uyga vazifa olgan yoki umuman olmagan o‘quvchilarga qaraganda yuqori natijalarga erishishi kutiladi. Uy vazifasini bajarish an’analari ko‘p mamlakatlar tomonidan keng tarqalgan. Ba’zi mamlakatlarda 4- sinfda ular kamdan-kam hollarda uyda, asosan tuzatuv maqsadlarida, individual o‘quvchilarni o‘zlarining tengdoshlari bilan materiallarni o‘zlashtirib olishlariga imkon berish uchun so‘raladilar. Umuman olganda, uy vazifasining katta miqdori o‘quvchilarning ta’lim yutuqlari sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

4-sinf o‘quvchilariga taqdim etilgan topshiriqlaridan namunalar

1. Basketbol bo‘yicha uch mingta chipta 1 dan 3000 gacha raqamlangan. Raqamlari 112 bilan tugaydigan chiptalarga ega tomoshabinlar sovrinni qo‘lga kiritadilar. Barcha sovrinli chiptalarning raqamlarini yozing.
2. Ivanning bog‘ida bayroq bor. Ba’zan osib qo‘yilgan bayroq shimolga qarab va ba’zan boshqa tomonga qarab hilpiraydi. Bayroqni nima hilpirashga majbur qiladi?
3. Yer, Mars, Oy, Quyosh osmon jismlarining qaysi biri eng issiq?
4. Agar zavod daryoga katta miqdorda issiq suv qo‘shsa, daryoda baliq va o‘simliklar bilan nima sodir bo‘lishi mumkinligini yozing.

8-sinf o‘quvchilariga taqdim etilgan topshiriqlaridan namunalar

1. Sakkizinchi sinfda 30 nafar o‘quvchi bor. Sinf ro‘yxatidan tasodifiy tanlangan o‘quvchining 13 yoshdan kichik bo‘lishi ehtimolligi 1/5 ni tashkil etadi. Bu sinfda nechta o‘quvchining yoshi 13 yoshdan kichik?
2. Ko‘zoynak va kontaktli linzalarning qanday qilib yaxshi ko‘rishlariga yordam berishini qisqacha izohlang.
3. Oliya maktabga shamollab bordi. Bir necha kundan so‘ng, maktabdagi do‘stlarining yarmi ham kasal bo‘lib qoldi. O‘quvchilarning bir qismi kasal bo‘lib qolgani, qolganlarining esa kasal bo‘lmaganini tushuntirib beradigan eng asosiy sababni ayting.

TALIS (The Teaching and Learning International Survey) – rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida o‘qitish va ta’lim muhitini hamda o‘qituvchilarning ish sharoitlarini o‘rganadi.
PIRLS (Progress in International Reading and Literacy Study) xalqaro tadqiqoti – boshlang‘ich maktab 4- sinf o‘quvchilarining matnni o‘qish va tushunish darajasini o‘rganadi va baholaydi.

Xulosa qilib aytganda, mamlakat innovatsion taraqqiyot yo‘lida shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda kelajak davomchilari bo‘lgan yoshlarning ijodiy g‘oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ularning bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirish hamda ilg‘or xorijiy tajribalar, xalqaro mezon va talablar asosida baholash tizimini takomillashtirish, shu yo‘lda xalqaro tajribalarni o‘rganish, mavjud tizimni har tomonlama qiyosiy tahlil qilish, tegishli yo‘nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, ilmiy tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1.O‘zbekiston Pespublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning «O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi Farmoni, 29.04.2019 yildagi PF-5712-son
2.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2018yil 8-dekabrdagi 997-sonli qarori.3. Ҳамдамова М. Ёшларнинг интеллектуал салоҳиятини ривожлантириш механизмининг педагогик-психологик асослари (услубий тавсиялар), 2007.
4.Yunusova D. Matematikani o‘qitishning zamonaviy texnologiyalari. Darslik. – T.: Fan va texnologiya, 2011. – 200 b.
5. Yunusova D. Bo‘lajak matematika o‘qituvchisini innovatsion faoliyatga tayyorlash nazariyasi va amaliyoti. – T.: Fan, 2009. – 165 b.
6. Yunusova D.I. Ta’lim texnologiyalari asosida matematik ta’limni tashkil etish. T., “Universitet”, 2005, 131 b.
http://oac.dsmi-qf.uz

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA TALIS XALQARO BAHOLASH DASTURI BILAN TA’LIM TIZIMINI YANGI BOSQICHGA KO‘TARISH.

Qarshiboyeva Xurinisa Karimovna-Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti katta o‘qituvchisi.Toshkent, O‘zbekiston, Xurinisokarshibayeva@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada xalqaro baholash dasturlarining mazmun-mohiyati, afzallliklari, 1918 yil 8 dekabrdagi 997-sonli qarorning muhim yo‘nalishlari, bu dasturni yurtimizda o‘tkazilishining ta’lim tizimi uchun muhim yo‘nalishlarni belgilash va rivojlantirishdagi ahamiyati haqida so‘z yuritilgan.
Kalit so‘zlar: TALIS xalqaro baholash dasturi, harakatlar strategiyasi, yo‘l xaritasi, mas’ul tashkilotlar oldiga qo‘yilgan vazifalar, salohiyat, ta’lim tizimi, pedagog kadrlar

ПОДНИМЕМ СИСТЕМУ ОБРАЗОВАНИЯ НА НОВЫЙ УРОВЕНЬ С ПОМОЩЬЮ МЕЖДУНАРОДНОЙ ПРОГРАММЫ ОЦЕНКИ TALIS В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ.

Аннотатция: В статье говорится о содержании и преимуществах международных оценочных программ, важных направлениях постановления № 997 от 8 декабря 1918 г., значении этой программы в определении и развитии важных направлений системы образования в нашей стране.
Ключевые слова: международная программа оценки TALIS, стратегия действий, дорожная карта, задачи, поставленные перед ответственными организациями, потенциал, система образования, педагогические кадры.

LET'S RAISE THE EDUCATION SYSTEM TO A NEW LEVEL WITH THE HELP OF THE TALIS INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAM IN PRIMARY EDUCATION.

Annotation: The article talks about the content and advantages of international assessment programs, the important directions of the decision No. 997 of December 8, 1918, the significance of this program in determining and developing important directions for the education system in our country.
Key words: TALIS international assessment program, action strategy, road map, tasks assigned to responsible organizations, potential, education system, teaching staff.

Pedagogika yo‘nalishi bo‘yicha kadrlar tayyorlash, o‘quv jarayoniga zamonaviy axborot texnologiyalarini keng joriy qilish pedagog xodimlar malalakasini horijiy tajribalar asosida boyitish, ilmiy-innovatsion ishlanmalarni yaratish va amaliyotga joriy qilish borasida salohiyatini oshirib borish, moddiy-texnik bazasini kuchaytirish, xalqaro oliy ta’lim muassasalari bilan hamkorlik aloqalarini o‘rnatish bugungi kunda ta’lim tizimining dolzarb vazifalaridan biridir.

Yurtimizda, jumladan institutimizda ham ta’lim-tarbiya tizimini mutlaqo yangi bosqichga ko‘tarish, bo‘lajak pedagog kadrlarni zamon talabiga, xalqaro standartlarga mos qilib tayyorlash, o‘qitishni tubdan yaxshilash bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar olib borilmoqda. Misol qilib, Turkiyadagi Shishi universiteti bilan o‘zaro samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, ilmiy axborot almashish, o‘uv dasturlarini yaratishda, ilmiy-tadqiqot

ishlarini olib borishda, xalqaro ilmiy konferensiyalarni uyushtirishda muhim vazifalar belgilanib, hamkorlik memorandumlari imzolandi.

Ta’lim tizimida jahon standartlariga moslashish hamda Harakatlar strategiyasida belgilangan vazifalarga muvofiq maktabgacha yoshdagi bolalarning ta’limga to‘liq qamrab olinishi, 11 yillik o‘rta ta’limning joriy qilinishi munosabati bilan yuzaga kelgan malakali pedagog kadrlarga bo‘lgan ehtiyoj oliy ta’limning pedagogika yo‘nalishlarida sirtqi, kechki, ikkinchi oliy ta’lim hamda horijiy davlatlar bilan qo‘shma ta’lim dasturlari asosida kadrlar tayyorlashni yo‘lga qo‘yish bilan o‘z yechimini topib kelmoqda.

Respublika xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro hamkorlik aloqalarini keng yoyish, talaba yoshlarni ilmiy-tadqiqot va innovatsion ijodiy g‘oyalari va faoliyatini qo‘llab quvvatlash, ularni rag‘batlantirib borish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 8 dekabrdagi 997-sonli “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori qabul qilinishi haqiqiy innovatsiya bo‘ldi.

Qarorning maqsadi davlatimiz ta’lim tizimida xalqaro baholash tadqiqotlarini tashkil etish,xalqaro aloqalarni o‘rnatish, yoshlar orasida ijodiy g‘oyalar va ijodkorlikni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirishdan iborat.

Tashkil etiladigan xalqaro baholash dasturlari:

1. Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS) – boshlang‘ich 4-sinf o‘quvchilarining matnni o‘qish tushunish darajasini baholash uchun;

2. Trends in International Mathematicsand Science Study (TIMSS) – 4 va 8-sinf o‘quvchilarining matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan o‘zlashtirish darajasini baholash uchun

3. The Programme for International StudentAssesment (PISA) – 15 yoshli o‘quvchilarning o‘qish, matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholash uchun;

4. The Teaching and Learning International (TALIS) – rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida o‘qitish va ta’lim olish muhitini hamda o‘qituvchilarning ish sharoitini o‘rganish uchun.

Mazkur xalqaro baholash dasturlaridan PISA, PIRLS va TIMSS tadqiqotlari mamlakatimizda tashkil etildi. Yurtimiz PISA va PIRLS tadqiqotlari natijasida jahon miqyosida ishonchli tahliliy solishtirma ma’lumotlarga ega bo‘ldi. TIMSS xalqaro baholash tadqiqoti joriy yilning aprel va may oylarida mamlakatimizning 14 ta hududi kesimida reprezentativlik tamoyili asosida tanlab olingan166 ta maktabda matematika va tabiiy fanlari bo‘yicha asosiy sinovlarni o‘tkazdi. 2024 yilda esa TALIS xalqaro baholash tadqiqotlarida ishtirok etish uchun yurtimizda qizg‘in tayyorgarlik ishlari olib borilmoqda.

Vakolatli organlarga belgilangan vazifalar:

Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi tashkil etildi.

O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligiga yuklatilgan vazifalar;

-bir oy ichida umumiy o‘rta ta’lim muassasalari va o‘quvchilar sonidan kelib chiqqan holda, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi, viloyatlar xalq ta’limi boshqarmalari Toshkent shahar xalq ta’limi bo‘limlarining malakali mutaxassislaridan xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish jarayoniga mas’ul xodimlarni tayinlash;

-2019 yil 1 fevralgacha Milliy markaz bilan birgalikda o‘quvchilarning umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida 1-sinfdan boshlab o‘quvchilarnning qobiliyat va iqtidorlarini aniqlash, rivojlantirish va xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etishlarini ta’minlash dasturlarini ishlab chiqish;

-xalqaro tadqiqot natijalarini o‘rganib, ular asosida o‘qish, matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlar o‘quv dasturi va mazmuniga o‘zgartirishlar kiritish;

- xalqaro baholash dasturlariga asoslanib, dasturlar yo‘nalishlarida savollar milliy bazasini yaratish;

- ularni o‘quv dasturlariga integratsiyalash;

- baholashning milliy tizimini yanada takomillashtirib borish va 2019-2021 yillarda amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan sinovlarni tizimli o‘tkazib borish;

-xalqaro baholash dasturlari yo‘nalishlaridagi savollarni o‘zida mujassam etgan o‘quv dasturlari asosida qo‘shimcha metodik qo‘llanma va adabiyotlar yaratish;

- Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar markazlari va Toshkent shahar hamda har bir tuman(shahar)da xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirishga yo‘naltirilgan tayanch maktablarni belgilash;

- umumiy o‘rta ta’lim muassasalaridagi iqtidorli pedagog kadrlarni xalqaro baholash dasturlari bo‘yicha ilmiy-tadqiqot ishlariga jalb qilish;

- umumiy o‘rta ta’lim muassasalarini zamonaviy axborot kommuniktsiya vositalari bilan jihozlanganlik va Internet jahon axborot tarmog‘iga ulanganlik holatini inventarizatsiya qilish va muammolarni bartaraf etish choralarini ko‘rish;

- o‘quvchilarning savodxonligini baholash bo‘yicha xalqaro baholash dasturlari va tanlovlarida munosib ishtirok etishini ta’minlash maqsadida vazirlikning tarkibiy bo‘linmalari (Respublika ta’lim markazi, O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik Respublika tashxis markazi) imkoniyatlaridan

samarali foydalanishni yo‘lga qo‘yish, zaruriyatdan kelib chiqib, tegishli bo‘limlarning funksiyalarini qayta ko‘rib chiqish.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligiga yuklatilgan vazifalar:

-xalqaro tadqiqotlar o‘tkaziladigan o‘qish, matematika, tabiiy fanlarning barcha yo‘nalishlarida mutaxassislar tayyorlovchi oliy ta’lim muassasalari, qayta tayyorlash va malaka oshirish markazlarining o‘quv dasturlariga xalqaro tadqiqotlar natijalariga asoslangan holda o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritib borish;

-xalqaro tadqiqot dasturlarining mazmun-mohiyatidan kelib chiqib, davlat ilmiy-texnika dasturlari doirasida loyihalar tayyorlash va amaliyotga joriy qilish.

Qarorning 10-14 bandlarida O‘zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi, O‘zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi, O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar bo‘yicha davlat qo‘mitasi, O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi hamda O‘zbekiston milliy teleradiokompaniyasi, O‘zbekiston Matbuot va axborot agentligi, Milliy axborot agentligi, “Dunyo” axborot agentligi va boshqa ommaviy axborot vositalariga xalqaro tadqiqotlarga tayyorgarlik ko‘rish va o‘tkazish bo‘yicha vazifalar yuklatildi.

TALIS tadqiqotlarini ta’limning hamma sohalarida, ayniqsa boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilari orasida ham o‘tkazish yutuq va kamchiliklarimizni aniqlash, boshlang‘ich ta’lim taraqqiyotiga oid muhim rejalarni tuzish va amalga oshirish uchun dasturilamal bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 08.12.2018 –yildagi997-sonli “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori

2. G‘ulomova M.R “Xalqaro baholash dasturini joriy etishning afzalliklari”Sciense and innovation-UIF-2022:82/ISSN; 2181-3337

3.Qarshiboyeva X.K “TALIS xalqaro baholash dasturining ahamiyati va afzalliklari” Mug‘allim 2023: ISSN;2181-7138

MENTAL ARIFMETIKA VA UNING ISHLASH TAMOYILLARI

A. K. Zoyirov

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola intellektual faoliyatning zamonaviy hayotdagi ahamiyatini ko‘rib chiqadi va bizni aqliy arifmetika dunyosiga olib boradi. Aqliy arifmetika-bu yordamchi vositalardan foydalanmasdan ongda matematik operatsiyalarni bajarish usuli. Maqolada hisob-kitoblarni soddalashtirish uchun asosiy matematik operatsiyalar va turli strategiyalarni qamrab olgan holda ushbu usulning ishlash tamoyillari tushuntiriladi. Maqolada aqliy arifmetikaning kundalik hayotda qo‘llanilishi va uning tanqidiy fikrlashni rivojlantirishdagi ahamiyati, ayniqsa maktabgacha va kichik yoshdagi bolalarda ta'kidlangan.

Kalit so‘zlar:hisob-kitob, arifmetika, matematik operatsiyalar, tamoyillar, mantiqiy misol, natija, abakus, formula, tanqidiy fikr, strategiya.

МЕНТАЛЬНАЯ АРИФМЕТИКА И ПРИНЦИПЫ ЕЕ РАБОТЫ

Аннотация: Эта статья рассматривает значимость интеллектуальной активности в современной жизни и вводит нас в мир Ментальной Арифметики. Ментальная Арифметика представляет собой метод выполнения математических операций в уме без использования вспомогательных средств. Статья разъясняет принципы работы этого метода, охватывая базовые математические операции и различные стратегии для упрощения вычислений. Статья подчеркивает применимость Ментальной Арифметики в повседневной жизни и её важность для развития критического мышления, особенно у дошкольных и детей в младших классах.

Ключевые слова: исчисление, арифметика, математические операции, принципы, логический пример, результат, счеты, формула, критическое мышление, стратегия.

MENTAL ARITHMETIC AND PRINCIPLES OF ITS OPERATION

Annotation: this article examines the importance of intellectual activity in modern life and introduces us into the world of mental arithmetic. Mental arithmetic is a method of performing mathematical operations on the mind without the use of auxiliary tools. The article explains the principles of operation of this method, covering basic mathematical operations and various strategies for simplifying calculations. The article highlights the use of mental arithmetic in everyday life and its importance in the development of critical thinking, especially in preschool and younger children.

Key words: calculus, arithmetic, mathematical operations, principles, logical exercise, result, abacus, formula, critical thinking, strategy.

Значение интеллектуальной активности в современной жизни человека признается неоспоримым. Она стала неотъемлемой частью нашего существования. Интересно отметить, что люди,

занимающиеся физическим трудом, всегда стремились к умственной работе, видя в ней возможность более продуктивного труда.

Ментальная арифметика - это способ выполнения математических операций в уме, без использования бумажных записей или калькулятора. Этот метод основан на использовании различных приемов и стратегий для упрощения вычислений, и увеличения скорости и точности решения задач [8].

Принципы работы ментальной арифметики включают в себя использование основных математических операций (сложение, вычитание, умножение, деление) в сочетании с различными методами упрощения и преобразования чисел. Например, для сложения больших чисел можно использовать метод разбиения чисел на десятки и единицы, для умножения - методы удвоения и утроения, для деления - методы упрощения дробей и т.д.

Основная идея ментальной арифметики заключается в том, чтобы учиться видеть математические закономерности и использовать их для быстрого и точного выполнения вычислений [2]. Это тренирует умственные способности, развивает логическое мышление и позволяет решать сложные задачи более эффективно.

Американские исследователи проверяли влияние ментальной арифметики на интеллектуальные способности учеников первых и вторых классов в течение года [9]. Результаты получились неоднозначными — первоклассники не справлялись с устным счетом, ребята из второго класса учились лучше, но ученые не выявили заметного улучшения когнитивных способностей.

В 2016 году психолог Дэвид Барнер группой ученых провел подобное исследование в Индии, но за детьми наблюдали уже в течение трех лет. Ментальная арифметика помогла некоторым школьникам лучше учиться, но результат может зависеть и от способностей конкретного ученика. В большинстве других исследований тоже проверяли навыки арифметики. Достаточного количества данных о том, как ментальная арифметика влияет на когнитивные способности, пока нет, поэтому выводы делать рано [10].

Ментальная арифметика также помогает развивать память, концентрацию и внимание, так как требует запоминания большого количества чисел и операций [1,6]. Этот метод также полезен для улучшения математических навыков у детей и взрослых, а также может быть полезен в повседневной жизни, не только при условиях отсутствия калькулятора, но и является необходимым для развития критического мышления и формирования здорово мыслящиеся личности. Так как большинство методик обучения базируется на многократном запоминании информации, такой как стихи, тексты, формулы и т. д. Однако такой подход активизирует только левое полушарие мозга. Практика показывает, что значительных успехов добиваются те, кто умеет использовать оба полушария — левое (отвечающее за цифры, точность и логику) и правое (отвечающее за творческое мышление) [5].

Мы утверждаем, что умственные занятия, такие как шахматы, решение логических задач и, особенно, ментальная арифметика, не только способствуют развитию логики и ловкости, но и обучают к критическому мышлению. Примером этому служит факт, что ментальная арифметика применяется в обучении детей в развитых странах мира уже более 20 лет [3,4].

Международные исследования, проведенные Чунцзе Ван, Фэнцзи Гэн, Юань Яо и другими учеными, подтверждают эффективность занятий на абакусе. В одном исследовании изучалась продуктивность обработки числовой информации у детей, занимающихся ментальной арифметикой, и тех, кто только начал этим заниматься. Результаты показали, что дети, занимающиеся ментальной арифметикой, более легко справляются с сложными арифметическими задачами [7].

Также была исследована связь между обучением ментальной арифметике в детском саду и успеваемостью по математике в начальных классах. Результаты показали, что дети, обучавшиеся ментальной арифметике в дошкольном возрасте, успешнее справлялись с математикой в начальной школе.

Наконец, занятия ментальной арифметикой могут способствовать развитию творческого мышления и умения находить нестандартные подходы к решению задач. Это может быть полезно не только в математике, но и в других областях жизни, где требуется творческий подход к решению проблем. Быстрые вычисления могут быть полезны при планировании времени, решении сложных задач.

Ментальная арифметика оказывает положительное воздействие на умственные способности детей, развивая их способности к умственным вычислениям. Таким образом, включение занятий ментальной арифметикой в образовательную программу может быть целесообразным и эффективным шагом. Так как визуализация числовых концепций и выполнение быстрых умственных вычислений с использованием абака обогащают способность дошкольников манипулировать умственными образами.

Использованная литература:

1. Власова Л.П. Межполушарная асимметрия и особенности психики детей дошкольного возраста [Электронный ресурс] / Л.П. Власова // Современные наукоемкие технологии. – 2006. – № 3. – С. 35-36.

2. Кирилина Н.Ю., Федорова Т.В. Технология «Ментальная арифметика» в организации образовательной деятельности дошкольников. Из опыта работы / Н.Ю. Кирилина, Т.В. Федорова // Молодой ученый. – 2017. – № 15.2. – С. 89-91
3. Семенченко А. Учимся считать в уме. Все, что нужно знать о ментальной арифметике [Электронный ресурс] / А. Семенченко // Аргументы и Факты. – № 19. – 2016.
4. Софуоглу Эрташ. Ментальная арифметика. Сложение и вычитание. Часть 1 [Электронный ресурс].
5. . Jordan N.C., Kaplan D., Ramineni C., Locuniak M.N. Early math matters: kindergarten number competence and later mathematics outcomes. Dev Psychol. – 2009 May.
6. Slavutskaya E.V. Verbal-logical thinking and structuring of personality traits in pre-adolescence / E.V. Slavutskaya // Bulletin of the Saratov University. New series. Series: Acmeology of Education. Developmental psychology. - 2015. - T.4. - № 3. - S. 203-207
7. Wang Y, Geng F, Hu Y, Du F, Chen F. Numerical processing efficiency improved in experienced mental abacus children. Cognition. 2013;
8. https://trends.rbc.ru/trends/education
9. https://jnc.psychopen.eu/index.php/jnc/article/view/5761
10. https://srcd.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/cdev.12515

ВЛИЯНИЕ ЗАДАНИЙ TIMSS НА МЫШЛЕНИЕ ШКОЛЬНИКОВ ЧЕТВЕРТЫХ КЛАССОВ

Алимова А.Н.
Магистр Бухарского государственного педагогического института

Аннотация. Актуальность данной статьи заключается в том, как поменять мышление школьников на уроках математики при помощи заданий TIMSS и суть самого международного исследования сравнительного анализа TIMSS в современном обществе.

Ключевые слова:мышление, тестовые вопросы, международное исследование, дифференциальный подход, блок.

THE INFLUENCE OF TIMSS TASKS ON THE THINKING OF FOURTH GRADE SCHOOLCHILDREN.

Annotation. The relevance of this article is how to change the thinking of schoolchildren in mathematics lessons using TIMSS tasks and the essence of the international study of comparative analysis of TIMSS in modern society.

Keywords: thinking, test questions, international research, differential approach, block.

TIMSS TOPSHIRIQLARINING TO‘RTINCHI SINF O‘QUVCHILARINING FIKRLASHIGA TA’SIRI

Annotatsiya. Ushbu maqolaning dolzarbligi TIMSS topshiriqlaridan foydalangan holda matematika darslarida maktab o‘quvchilarining fikrini o‘zgartirish va zamonaviy jamiyatda TIMSS xalqaro tadqiqotining mohiyati.

Kalit so‘zlar:fikrlash, test savollari, xalqaro tadqiqotlar, differentsial yondashuv, blok.

Для полного понятия сути воздействия заданий TIMSS на мышление учащихся начальной школы, необходимо дать характеристику самому понятию "мышление". Сам термин трактуется как осознание всего восприятия из окружения в разнообразных его проявлениях, то есть создание представлений о предмете и явлениях, поиск логических связей между ними и решение задач при наличии умения абстрагироваться. На уроках педагог может развивать мышление разными способами и методами, будь то это дидактическая игра, конкурс или индивидуальные задания.[4] При этом структура тестовых вопросов TIMSS может вбирать в себя все эти аспекты. Следовательно, урок при использовании заданий международного исследования TIMSS имеет возможность стимулировать креативное мышление школьников четвертых классов.

Данное исследование даёт возможность сравнить уровень математического образования и знаний в сфере естественные науки у школьников четвертых и восьмых классов в различных странах. Вопросы и тестовые задания TIMSS строятся на следующих составляющих: [2]

- задания и информация на основе учебно-познавательной деятельности;
- схожее содержание заданий стран, которые принимают участие в исследовании;
- контроль информации в математическом и естественнонаучном блоке;
- соответствие возрастных возможностей участников и предоставляемых тестовых вопросов.

Тесты в блоке математики и естественные науки в четвертом классе включают 175 и 172 вопросов соответственно. Каждый буклет состоит, в среднем, из 44-50 заданий, для которого отводится 72 минуты. В связи с этим учитель начальных классов может применить данные задания во время учебного процесса, интегрируя с возможностями учащихся и их индивидуальными способностями. К примеру одно задание может варьироваться сложностью по "хорошо-", "средне-" и "слабо-" успевающими.[1]

Для хорошоуспевающих школьников:

Запиши несколько чисел, которые больше чем 5, но меньше чем 6.

Ответ:_____

Для среднеуспевающих школьников:

Запиши число, которое больше чем 5, но меньше чем 6.

Ответ:_____

Для слабоуспевающих школьников:

Запиши число, которое больше чем 5, но меньше чем 7.

Ответ:_____

Уникальность таких заданий служит повышению креативного мышления школьников и пробуждение интереса к урокам математики и естественных наук, а так же это служит хорошим примером индивидуально подобранных заданий подстроенную под успеваемость учащихся на уроках математики.[3]

Основные разделы на которые учителю необходимо обратить внимание - это блок "Числа". В него входят: умение школьников понимать значение цифр, десятичных или обыкновенных дробей, запись многозначных чисел, базовые навыки использования натуральных чисел, способы их представления, установление связей между ними, производство арифметических действий и много другое. Учащимся при выполнении таких заданий необходимо осознавать взаимосвязь между единицами измерения, преобразовывать одну единицу измерения в другую.[2] Базовыми для школьников считаются знания о натуральных чисел, по причине того, что все задания связанны именно с ними.

Для полного погружения в среду проведения международного исследования TIMSS на занятиях следует провести анкетирование (учащихся, учителей, родителей, администрации школы). Полученные данные могут послужить хорошим источником выявления факторов, которые влияют на результаты тестирования и объясняют состояние знаний школьников по математике и естественным наукам. Уместно также применение современных информационных технологий наряду с проведением заданий TIMSS во время учебного процесса.[3]

Учитель при составлении заданий TIMSS должен соответствовать следующим факторам, которые помогают составить полную картину при подборе тех или иных заданий для учащихся четвертых классов:

- точное взаимодействие принципов проверки содержания тестов;
- значимость проверяемого материала с точки зрения математического и естественнонаучного образования;
- соответствие с возрастными и психологическими возможностями детей.

Для оценивания математической подготовки школьников подготавливаются задания разного типа такие как: открытые, закрытые тесты, с выбором нескольких ответов, с кратким или полным развернутым ответом, практические задания на логику и мышление. Учителю для лучшей оценки уместно применить дифференциальный подход, где существуют четыре уровня учебных достижений: низкий, средний, высокий и высший. Важное значение также имеет временные рамки, не превосходящие дозволенного.

Можно сделать вывод, что данный подход может развит мышление школьников во время учебного процесса.

Использованная литература:

1. А.О. «Информационно-аналитический центр» Сборник тестовых заданий TIMSS. 175 с. 2021г.
2. Babaeva S. MODELING NATIVE LANGUAGE LEARNING BY DESIGNING EDUCATION. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8 (10), Part II, 1-9.
3. «Социальная реальность современного обучения с использованием информационных технологий» Алимова А.Н., Бабаева Ш. Б. Наука и Просвещение (ИП Гуляев Г.Ю.) (Пенза), 2021 УДК: 370 Страницы: 134-136
4. Ш.Б.Бабаева, А.Н.Алимова «Международное исследование PIRLS способствует развитию речи и навыка чтения у младших школьников».

ТАЛАБАЛАРНИНГ БИЛИМ, КЎНИКМА, МАЛАКА ВА КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ ВА БАҲОЛАШДА НОСТАНДАРТ ТЕСТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

п.ф.ф.д. (PhD) Боратова М. Ғ., Ўринов Б.С., Ишбоева О.Ҳ.
Навоий давлат педагогика институти
Мухаммедов Ш. Қ.,
Ўзбекистон-Финляндияпедагогика институти

Миллий юксалиш йўлида ривожланаётган Янги Ўзбекистонни иқтисодиётига мос ижтимоий-иқтисодий сиёсатни шакллантириш – замон талабларига жавоб берадиган, юқори малакали мутахассис кадрларни тайёрлаш ва мазкур жараён самарадорлигини таъминловчи касбий таълим мазмунини такомиллаштиришни тақозо етмоқда. Ўзбекистон Республикасида ўқитувчи кадрларнинг маънавий қиёфасига ақлий салоҳиятига ҳамда касбий маҳоратига нисбатан алоҳида масъулият юкланган. Жумладан, бу борада биринчи президент И.А.Каримов қуйидагиларни қайд етади: “Биз юртимизда янги авлод, янги тафаккур соҳибларини тарбиялашдек масъулиятли вазифаларни адо етишда биринчи галда ана шу машаққатли касб эгаларига суянамиз ва таянамиз, эртага ўрнимизга келадиган ёшларнинг маънавий дунёқарашини шакллантиришда уларнинг хизмати нақадар беқиёс эканини ўзимизга яхши тасаввур қиламиз”. Биринчи президентимизнинг муносиб шогирди, бошлаган ишларининг давомчиси юртбошимиз Шавкат Миромонович Мирзиёев асарларида ҳам устоз деган улуғ касбнинг масъулиятли томонлари, халқимиз устоз ва мураббийларимизга бўлган фахр туйғуси ўз аксни топган. “Биз аждодларимизнинг ёрқин хотирасини асраб авайлаб, қалбимизда, юрагимизда абадий сақлаймиз. Букилмас ирода, фидойилик ва жасорат намунасини амалда намоён этиб, ўз ҳаётини азиз ватанимизнинг ҳар томонлама равнақ топишига бағишлаган устоз ва мураббийларимиз, замондошларимиз билан чексиз фахрланамиз”. Зеро, устоз ва мураббийларга эътибор – келажакка эътибор масаласидир.

Шу боис кейинги йилларда таълим-тарбия соҳасидаги ислоҳотлар давлат сиёсатининг энг муҳим ва устувор йўналиши даражасига кўтарилди. Таълим тизимини ислоҳ этиш жараёнида ўқитувчи касби нуфузини ошириш, жамиятдаги мақомини кўтаришга алоҳида эътибор қаратилди.

Республикамизда кўзга кўринган методист олималаримиздан бири, устозимиз Ж.О.Толипова томонидан яратилгаан дарслик ва ўқув қўлланмаларда биологик компетенцияларнинг таркиб топиши ва ривожлаантирилишининг асосий йўллари тўғрисида мукаммал тушунчалар берилган. Унда Модернизациялаштирилган ва узвийлаштирилган ДТС ва ўқув дастури мазмунига билим, кўникма ва малакалар билан бир қаторда умумий (таянч) ва хусусий биологик компетенциялар киритилганлиги ва компетенция, комптентлик, компетентлик ёндошув тушунчаларининг моҳияти берилган.

Компетенция – биология фани бўйича талабаларнинг эгаллаган назарий билим, амалий кўникма ва малакаларини кундалик ҳаётида дуч келадиган амалий ва назарий масалаларни ечишда фойдаланиб, амалиётда қўллай олишидир.

Компетентлилик (лот: competense – лаёқатли, қобилияти бор) шахс билим, кўникма ва тажрибаларининг унинг ижтимоий-профессионал мавқеи ва ўзига тегишли вазифаларни бажариш, муаммолар ҳал қилишга етарлилиги ҳамда ҳақиқий мослик даражаси. Компетентлилик таркибига соф касбий билим, кўникма ва малакалардан ташқари, ташаббускорлик, ҳамкорлик, гуруҳда ишлаш лаёқати, коммуникатив қобилияти, реал баҳолай олиш, мантиқий фикрлаш, ахборотни саралаш ва фойдалана олиш хусусиятлари ҳам киради. Демак, ҳар бир ўқитувчи биология фанидан таълим бериш жараёнида талабаларда компетентцияни шакллантириш лозим.

Компетентлик ёндошув - таълимда компетенциявий ёндошув дейилганда, ўқувчиларнинг шахсий, касбий ва ижтимоий ҳаётларида учрайдиган вазиятларда эгаллаган турли типдаги малакаларини самарали равишда қўллашга ўргатиш тушунилади.

Таълимга компетенциявий ёндашув орқали талабаларда касбий тайёргарликни самарали ташкил этиш, мутахасислик ва ихтисослик фанларидан ўзлаштираётган билимларни амалиётга қўллаш борасидаги амалга оширилаётган ишларни таҳлил қилиш ва баҳолашнинг ахамияти юқори бўлиб, талабаларда ичлки мотивацияни ҳосил қилиш ва ривожлантиришда аҳамияти катта. Талабаларнинг ўзлаштирган билим, кўникма ва малакаларини ҳамда компетенцияларини назорат қилиш ва баҳолашда турли усуллар қўлланилиб, унда ностандарт тестлардан фойдаланишни ўзига хосликлари мавжуд. Бунда талабаларда эгаллаган касбий йўналишида ўқитилаётган фанлар бўйича нафақат билим, кўникма, малакалари мустаҳкамланади балки, уларда таянч, биологик ва касбий компетенциялар ривожлантирилади. Қуйида Талабаларнинг ўзлаштирган билим, кўникма ва малакаларини ҳамда компетенцияларини назорат қилиш ва баҳолашда фойдаланиладиган тест усули ҳақида маълумотлар ва ностандарт тестлардан намуналар келтиришни жоиз деб билдик.

Тест инглизча сўз бўлиб, “синаш, текшириш” деган маъноларни англатади. Тест топшириқнинг стандарт формасидир. Тестлар сўзли ёки расмли кўринишларда ифодаланади. Ўзбекистон мустақилликка

эришгач, мамалакатимиз таълим тизимида ва бошқа кўплаб соҳаларда тестлардан фойдаланиб келинмоқда.

Ҳозирги даврда тестлар халқаро миқёсида қуйидаги гуруҳларга ажратилади:

1. Билимларни аниқлаш ва ўлчашга қаратилган тестлари;
2. Ақл-заковат ва истеъдодни аниқлашга йўналтирилган ақлий тестлар;
3. Ижодкорлик, бунёдкорлик даражасини текширувчи ижодий тестлар;
4. Ўқув ёки касбий билимлар ва топшириқларни қандай малака тизими орқали ўлчаш мумкинлигини аниқловчи меъзоний мўлжал тестлари;
5. Инсоний сифат, фазилат ва хислатларни ўлчашга йўналтирилган шахсга оид тестлар;
6. Шахс ўзини-ўзи ошкор қилишига мўлжалланган проексиявий тестлар.

Педагогика соҳасида барча фанлардан жумладан биология фанидан ўқувчиларга таълим-тарбия беришда юқорида кўрсатилган тест гуруҳларидан асосан мақсадга эришув, ақлий тестлардан ва меъзоний мўлжал тестларидан кўпроқ фойдаланилади.

Ушбу мақсадга эришув ва ақлий тест гуруҳларини география таълимида услубий жиҳатдан мазмуни ва шаклига кўра шартли равишда қуйидаги алоҳида турларга ажратиш мумкин:

1. Содда-тезкор жавобли йўналишдаги тестлар.
2. Оддий ва мураккаб жавобли маълумотлар йўналишидаги тестлар.
3. Биологик маълумотлар бўйича тестлар
4. Амалий машғулотлар йўналиши асосидаги тестлар.
5. Расмли ёки тасвирли маълумотлар йўналишидаги тестлар.
6. Ёпиқ ёки жавоби ёзиладиган тестлар.

Қуйида ушбу турли йўналишлардаги тестларнинг шакллари, қўлланиши ва аҳамиятига тўхталиб ўтамиз.

1. Нуқталар ўрнига керакли сўзни қўйинг ва инсон билими натижасини белгиланг: “Инсон ўз билими туфайли борлиқ, табиат, жамиятни ва ниҳоят…… ўзгартиради”.

A. Ишлаб чиқаришни ўзгартиради
Б.* Ўз-ўзини ўзгартиради.
C. Халқнинг турмуш тазини ўзгартиради

2. Дифференсация қандай маънони англатади?

A. *лотинча (“дифференсе”) сўзидан олинган бўлиб, у яхлит нарсани турли даражадаги шакл ва бўлимларга ажратиш маъносини беради.
B. французча (“дифференсе”) сўзидан олинган бўлиб, у яхлит нарсани турли даражадаги шакл ва бўлимларга ажратиш маъносини беради.
C. инглизча (“дифференсе”) сўзидан олинган бўлиб, у яхлит нарсани турли даражадаги шакл ва бўлимларга ажратиш маъносини беради.
D. юнонча (“дифференсе”) сўзидан олинган бўлиб, у яхлит нарсани турли даражадаги шакл ва бўлимларга ажратиш маъносини беради.

3. Маълумки, ўқитиш методлари – ўзаро боғланган фаолият усуллари сифатида дарснинг барча босқичларида қўлланилади. Қуйидаги схемага мазкур босқичларни тизимли равишда кетма-кетлигини жойлаштиринг: 1. Ташкилий қисм; 2. Ўқувчиларнинг билиш фаолиятини ташкил етиш ва бошқариш; 3. Янги мавзуни ўрганиш; 4. Ўқувчиларнинг билиш мотивларини фаоллаштириш,; 5.Баҳолаш; 6.Ўқувчиларнинг ўзлаштирган билимларини назорат қилиш; 7. Олинган натижаларни таҳлил қилиш; 8. Уй вазифасини бериш; 9. Умумлаштириш

Жавоб:

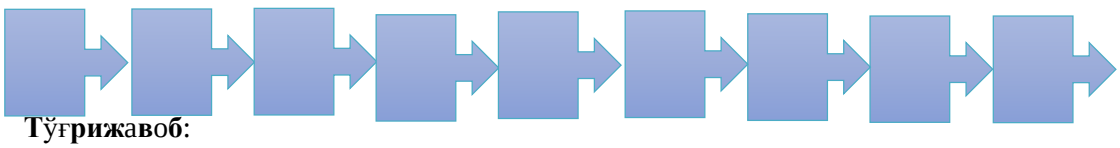

Тўғрижавоб:

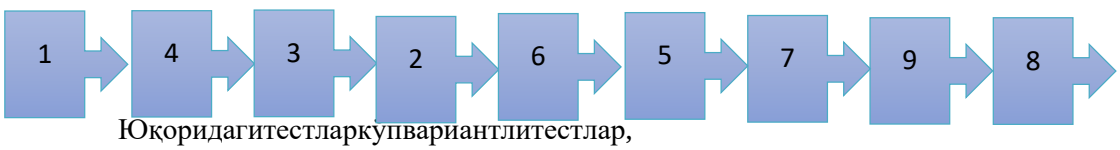

Юқоридагитестларкўпвариантлитестлар, қисманизланишорқалижавобианиқланадигантестлардир.Очиқ тестлар ҳам бўлиб, бунда жавоб вариантлари берилмайди.

Масалан, Тушириб қолдирилган сўзларни ёзинг:

1. .....умумий ўрта таълим муассасаларига ажратилган ўқув-лаборатория жиҳозларидан самарали фойдаланиш ва уларни сақлаш бўйича ишлаб чиқилган меъёрий ҳужжат (жавоби: Низом).
2 ..…… бу нарса ва ҳодисаларнинг муҳим белги ва хусусиятлар, жараёнлар ва улар ўртасидаги боғланишлар тўғрисида фан томонидан аниқланган тушунчалар тизими (жавоби: Билим).

Юқорида кўриб ўтилган турли йўналишлар асосидаги тест турларидан фойдаланишда ўқитувчи уларнинг қайси туридан қай вақтда, дарснинг қайси қисмида ва қандай усулда қўллашни олдиндан аниқ белгилаб олиши керак. Аксарият ҳолларда талабаларнинг билим савияларини комплекс ривожлантириш учун барча тест турларидан умумий, аралаш ҳолда фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади. Албатта бу тестларни ўз вақтида янгилаб туришга ҳам жиддий эътибор қаратиш керак.

Ҳулоса қилиб айтиш мумкинки, таълим жараёнида тест саволларидан ўринли ва мунтазам фойдаланиб бориш, талабаларни пухта билим эгаллашида, уларнинг олган билимларини мустаҳкамлашга, фан асосидаги кўникма ва малакаларини, биологик ва касбий компитенцияларини ҳамда мустақил фикрлаш қобилиятларини ривожлантириб боришга ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиёев Ш.М. Қонун устиворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш-юрт тараққиёти ва халқ фаравонлигининг гарови. “Ўзбекистон”, 2017.
2. Каримов И.А. Ўзбекистон ўз истиқлол ва тараққиёт йўли. Т.: “Ўзбекистон”.1994 й.
3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 2-jild – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти – 2006 y. 396-bet.
4. Д. М. Файзуллаева,Н.Лутфуллаева “Инновацион таълим технологиялари ва педагогик компетентлик”. UMK.,Тошкент – 2016. 108-bet.
5. “Kompetentlik yondashuvga asoslangan biologiya fani bo‘yicha uzluksiz ta’limning Davlat ta’lim standartlari va o‘quv dasturlari loyihalarini tajriba-sinovdano‘tkazish bo‘yichaYo`riqnoma. Toshkent-2013. (internet ma’lumoti)
6. Д. М. Файзуллаева,Н.Лутфуллаева “Инновацион таълимтехнологиялари ва педагогик компетентлик”. UMK.,Тошкент – 2016. 108-112-bet.
7. Хуторский А.В. Инновации в общеобразовательной школе. Методы обучения. Сборник научных трудов/ под ред. А.В. Хуторского. – М.: ГНУ ИСМО РАО, 2006, С. 290
8. Qochqova N.M. Pedagogikkasbiykompetetnligivakreativlik. Darslik. T.: Bookmaniprint, 2022 yil. 10-12-bet.

MAKTABGACHA TA’LIMDA STEAM TEXNOLOGIYASINI QO‘LLASHNING AFZALLIKLARI

To‘raqulova Malohat Bahodir qizi
Guliston davlat universiteti tayanch doktoranti, O‘zbekiston
Ismatova Manzura Usmonqul qizi
Guliston davlat pedagogika instituti talabasi, O‘zbekiston

Anotatsiya: Ta’lim tariximing yillarga borib taqaladi. U yoki bu shaklda ta’lim, odatda, odamlarni hayotda muvaffaqiyatga erishish yo‘llariga o‘rgatish bilan bog‘liq. Bunday mashg‘ulotlar ovchilik va baliq ovlash ko‘nikmalarini yoki tuproq va o‘simliklar haqidagi bilimlarni avvalgi davrlarda rivojlantirishga urg‘u bergan bo‘lishi mumkin. Zamonaviy davrda ta’lim maqsadlari ko‘proq muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish bilan bog‘liq. Bundan tashqari, ta’lim mas’uliyatli fuqarolar va umrbod ta’lim oluvchilarni rivojlantirishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: STEAM, texnologiya, integratsiya, dastur, mashg‘ulot, kreativ.

ПРЕИМУЩЕСТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПАРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: История образования насчитывает тысячи лет. Целью образования в той или иной форме обычно является обучение людей тому, как добиться успеха в жизни.Такая деятельность могла быть направлена на развитие навыков охоты и рыболовства или знаний о почве и растительности в более ранние периоды. В наше время образовательные цели больше связаны с решением проблем и развитием навыков критического мышления. Кроме того, образование направлено на развитие ответственных граждан и учащихся на протяжении всей жизни.

Ключевые слова: STEAM, технология, интеграция, программа, обучение, креатив.

ADVANTAGES OF USING STEAM TECHNOLOGY IN PRESCHOOL EDUCATION

Abstract: The history of education goes back thousands of years. Education, in one form or another, is usually about teaching people how to succeed in life. Such activities may have emphasized the development of hunting and fishing skills or knowledge of soil and vegetation in earlier periods. In modern times, educational

goals are more related to problem solving and developing critical thinking skills. In addition, education is aimed at developing responsible citizens and lifelong learners.

Key words: STEAM, technology, integration, program, training, creative.

STEAM ta’lim dasturi AQSHda o‘ylab topilgan dastur bo‘lib fanlar integratsiyasidan iborat.Bular:

1.S-tabiiy fan (sciense)
2.T-texnalogiya (texnology)
3.E-injeneriya (enginerring)
4.A-san’at (art)
5.M-matematika (matematic)

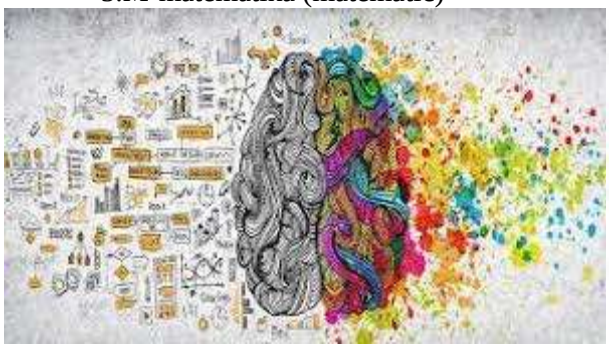

Ushbu fanlar integratsiyalashgan holda mashg‘ulotlar olib borilishi STEAM asosida mashg‘ulot o‘tish hisoblanadi.STEAM ta’lim texnologiyasi Maktabgacha ta’lim sohasiga kirib kelishi nafaqat ushbu sohada faoliyat yuritayotgan balki,ushbu sohada ta’lim olayotgan talabalarda ham qiziqish uyg‘otdi. Ushbu ta’lim dasturida amaliyotga e’tibor ko‘proq qaratilishi talabalar va yoshlarni o‘z doirasidan chetga chiqishi va kreativ fikrlashi,ijodkorlikni rivojlantirishi uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.Vigotskiyintegratsiyalashgan ta’lim bo‘yicha ish olib borgan bo‘libushbudasturlarga shunday ta’rif beradi:“Odamlar allaqachon mavjud bo‘lgan bilimlar va tushunchalar orasida ma’lumotlarning o‘zaro bog‘liqlari asosida o‘rganadi.O‘zaro bog‘lanishlar ularni barchanarsalarni tushunish uchun ega bo‘lgan bilimlarga tayanishda davom etsalar o‘zaro bog‘lanishlar ularni barcha fanlardan elementlarni o‘z ichiga olgan jamoaviy bilimlarni ham shakllanishiga olib kelishi muqarrardir”.Samarali usullardan biri bo‘lgan integratsiyalashgan usul bolalarga ma’lumotlarni fanlararo taqdim etishdir. Ya’ni bolalar bir vaqtning o‘zida “Fan va tabiat” va “Til va nutq” markazi ishtirokida mashg‘ulotlar o‘tilishi bolalarda yanada qiziqish uyg‘otadi.STEAM ta’lim texnologiyasi bo‘yicha ko‘plab olimlar fikr bildirgan bo‘lib Jon Dyurant shunday deydi:

“STEAM bu ananaviy fan texnologiyasi, muhandislik san’ati matematika fanlaridan ko‘proq narsa bu fanlar biomuhandislik va biotexnologiya kabi qiziqarli yangi fanlarni shakllantirish uchun birlashadigan imkoniyatdir”.

STEAM ta’lim dasturi orqali mashg‘ulotlari olib borilgan bolalarda quyidagi fazilatlar yaxshi shakllanadi:

1.Fikrlash doirasining keng bo‘lishi;
2.Boshqalar bilan hamkorlikda ishlashda faol bo‘lishi;
3.O‘z bilimlariga egalik qilishi;
4.Fan, matematika, san’at, texnologiya bilan birgalikda ishlash usullarini tushunadi;
5.Atrofdagi dunyoga borgan sari qiziqib boradi va uni yaxshi tomonga o‘zgartirishga harakat qiladi;
6. Innovatsion va ijodiy fikrlay oladi.

STEAMda integratsiya orqali haqiqiy muammoga birgalikda e’tibor qaratish hamkorlik,talabalar tomonidan boshqariladigan ish,loyihaga asoslangan ko‘rsatmalar,muammoga asoslangan so‘rovlarni o‘rganish anchagina oson bo‘ladi.2015-yilda AQSHda ishlab chiqilgan vaqtida ushbu dasturni tushunadigan ishchi kuchining yetishmasligi STEAM dasturining hozirgi kunda ham kichik muammosi hisoblanadi.Milner Bolotinning ishbu texnalogiyaga bildirgan fikri quyidagicha: “Ushbu texnologiya biz yashayotgan dunyoga kirib boradigan fan va matematika g‘oyalarini tatbiq qilish vositasi, muhandislik dizayni, badiiylikni ifodalash vositasi sifatida qaraladi”.

STEAM ta’lim dasturi 10yil sinov muddatida bo‘lib, unda 9ta maktabdan 17nafar o‘quvchi ishtirok etgan.Agar biz an’anaviy ta’limning asosiy maqsadi bilimlarni o‘rgatish va ushbu bilimlarni fikrlash va ijod qilish uchun foydalanish deb hisoblasak,STEAM yondashuvining maqsadi biz olgan bilimlarni haqiqiy ko‘nikmalar bilan birlashtirib o‘rganadi.Bu maktab o‘quvchilariga nafaqat yangi g‘oyalarga ega bo‘lishi balki ularni amalda qo‘llash va amalga oshirish imkoniyatini beradi.STEAMyondashuvining eng mashhur namunasi MIT(Masachuesets texnalogiyalar instituti) tomonidan o‘ylab chiqilgan bo‘lib ular avvalo STEAM kurslarini yaratdi hatto ta’lim berish uchun o‘quv markazlarini ham ochdi.Bundan maqsad ham STEAM ta’limini kengroq yoyish va amaliyotda qo‘llash.

Hozirgu kunda O‘zbekistonga STEAM dasturini olib kirish amaliyotda qo‘llash munosabati bilan Kanada va Buyuk Britaniyadan ishchi guruh olib kelingan vaushbu masala bilan shug‘ullanish ishlari davom etmoqda. O‘zbekiston Respublikasida 2018-yil 5-sentabrda “Xalq ta’limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3931 son qarori bilan tasdiqlangan 2018-2021 yillarda O‘zbekistonda “Xalq ta’limi tizimi yanada takomillashtirish chora tadbirlari to‘g‘risidagi dasturi”ning 2-bo‘lim 11-bandida umumiy o‘rta va maktablarda va maktabgacha ta’lim tashkilotlarda yangi dasturni ishlab chiqish va STEAM dasturlaridan foydalanish haqida belgilab berildi.

Quyida STEAM dasturi va maktabgacha ta’lim tashkilotlarida mavjud bo‘lgan 5 muhim markazda mashg‘ulotlarini olib borish uchun tavsiyalar keltirib o‘tiladi:

Hafta mavzusi: Men va mening oilam

Guruh: Katta

1.Qurish-yasash va konstruksiyalash markazida bolalar o‘z oilasi uchun uy maketini yasashdilar buning uchun legolardan ham foydalanishlari mumkin.Bu mashg‘ulot 1-navbatda jamoaviy ishlashga o‘rgatsa keyingi o‘rinlarda oilasiga mehr, o‘ziga ishonchning oshishi bilan ajralib turadi.Bu mashg‘ulot STEAM ta’limiy yondashuvining E-injineriya va muhandislik yo‘nalishi bilan birgalikda olib borilishi uchun misol bo‘ladi.

2.Syujetli-rolli o‘yinlar va drammalashtirish markazida bolalar “Tushlik tayyorlaymiz” mavzusida qisqa sahna ko‘rinishi qilib ko‘rsatadilar albatta bu o‘rinda tarbiyachi ro‘llarni bo‘lib beradi.Bu sahna ko‘rinishida ota,ona, kelin, o‘g‘il va bolalar ro‘llari ishtirok etishi mumkin.Ushbu jarayonda bolalarning aktyorlik qobilyatlari namoyon bo‘ladi va o‘zlarini ota yoki ona va boshqa ro‘llardagi mas’uliyatni his qilishlari namoyon bo‘ladi.Eng muhimi shuki,bolalarga bu mashg‘ulot nutqining ravon bo‘lishi uchun katta yordam beradi. Ushbu mashg‘ulot STEAMning san’at sohasiga yaqin turadi va bolalarga katta ta’sir ko‘rsatadi.

3.Til va nutq markazida bolalar “Mening oilam mening qadriyatim” mavzusida so‘zlab beradilar. So‘zlab berish bilan birga bolalar o‘z oilasini tanishtiradilar va qadriyatlar haqida suhbat qurishadi.Bu markaz bolalarning nutqi bilan birgalikda oilaga bo‘lgan e’tibori va mehribi oshiradi.Ushbu mashg‘ulot esa STEAMning fan yo‘nalishiga to‘g‘ri keladi.

4.Fan va tabiat markazida bolalar “Oilamizning sevimli o‘simliklari” mavzusida suhbat olib boriladi.Bolalar o‘zlarini uylarida mavjud bo‘lgan gul va ekinlar haqida o‘zlari bilgan ma’lumotlarni aytadilar.Masalan:qanday ekish,qaysi vaqtlarda tagini yumshatish,suv quyish va gullarni gullash vaqtlari,gullarning rangini so‘rab boriladi bolalar esa javob beradi.Bu mashg‘ulot STEAMning fan(science) yo‘nalishi bilan birgalikda olib boriladigan turiga kiradi.Bolalar bu mashg‘ulot davomida o‘zlari bilmagan ma’lumotlarga ega bo‘ladilar.Tabiatga nisbatan mehrlari oshadi va albatta eshitgan ma’lumotlarini uyda ota-onalari bilan amaliyotda bajarib ko‘rishga qiziqadilar.

5.San’at markazida bolalar “Men va mening oilam” mavzusida rasm chizadilar.Bu vaqtda tarbiyachi har bir tarbiyalanuvchiga e’tibor qaratib bolalarni rasmi va tanlayotgan ranglarini kuzatadilar. Bu mashg‘ulot (A) san’at sohasiga to‘g‘ri keladi.Ushbu mashg‘ulotlardan avval albatta tarbiyachi har bir mavzu haqida ma’lumot aytib o‘tishi zarur va har bir bola rag‘batlantirishi zarur. Albatta rag‘bat bolani keyingi mashg‘ulotlarda ham faolligini oshiruvchi vosita hisoblanadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki,STEAM ta’limi bolani har tomonlama va har sohada rivojlangan shaxs qilib tarbiyalanishi ko‘proq bilimga ega bo‘lishi uchun xizmat qiluvchi dastur hisoblanadi.Besh muhim markaz bilan birgalikda STEAM ta’lim dasturining olib borilishi bu STEAM dasturini maktabgacha ta’lim tashkilotlaridan boshlab qo‘llab borish hisoblanadi.Shunday holda mashg‘ulotlar olib borilganda bolalar maktabga qadam qo‘yganda qiynalmasligi va ko‘nikishi oson bo‘lishi amalyotda isbotlangan.Bu markazlar bolalarni erkin muloqotga, tabiatga muhabbatga,erkin fikrlashga,ijodkorlikka va boshqa tomondan

rivojlantirishga yordam beruvchi muhit yaratish uchun ilk qadam hisoblanadi.Bu muhitlarni shunchaki yaratish emas tarbiyachi o‘zining ijodkorligi orqali markazlardan foydalanishni bilishi ham muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Grosheva I.V., Mirziyoyeva Sh.Sh., Yevstafyeva L.G., Maxmudova D.T.,Nabixanova Sh.B., Pak S.V., Nazarova V.A., Isxakova M.R., Abdunazarova N.F. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi, 2022-y.

2.R.Mavlonova, O.To‘rayeva, K.Xoliqberdiyev Pedagogika “O‘qituvchi” nashriyot-matbaa ijodiy uyi, Toshkent-2008-y.

3. https://www.google.com/search?q=steam+texnologiyasi+haqida

4. www.ziyonet.uz

ONA TILI DARSLARIDA TADBIRKORLIKKA YO`NALTIRIB O`QITISHDA XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI

Gasanova Rushana- Navoiy davlat pedagogika instituti 1-kurs talabasi. O‘zbekiston

Alimova SH. SH.- Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi katta o`qituvchisi p.f.f.d (PhD). O‘zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada xorijiy davlatlarda ona-tili darslari orqali tadbirkorlikka yo`naltirib o`qitish tajribasi, hamda boshlang`ich sinf ona-tili va o`qish savodxonligi darslarida ushbu jarayonni yo`lga qo`yish haqida fikr yuritilgan.

**Kalit so`zlar:** Tadbirkorlik, ta’lim, iqtisodiyot, ishsizlik, ona-tili va o`qish savodxonligi, tadbirkorlik ta’limi

ОПЫТ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН В ОБУЧЕНИИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВУ НА УРОКАХ РОДНОГО ЯЗЫКА

Аннотация:В данной статье рассматривается опыт обучения предпринимательству в зарубежных странах через уроки родного языка, а также налаживание этого процесса на уроках родного языка и грамотного чтения в начальных классах.

Ключевые слова: предпринимательство, образование, экономика, безработица, родной язык и грамотность чтения, предпринимательское образование

EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES IN TEACHING ENTREPRENEURSHIP IN NATIVE LANGUAGE LESSONS

Annotation: This article examines the experience of teaching entrepreneurship in foreign countries through native language lessons, as well as the establishment of this process in native language lessons and literate reading in elementary grades.

Keywords: entrepreneurship, education, economy, unemployment, native language and reading literacy, entrepreneurial education

Hozirgi kunda “tadbirkorlik” atamasi juda keng ma’noda hayotimizni bir muhum aspektiga aylanmoqda. Tadbirkorlik va ta’lim davlat ravnaqi iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida juda katta rol o`ynaydi. Davlat iqtisodiyotini ko`tarishda tadbirkorlikning o`rni ulkan, tadbirkorlikni kengaytirish orqali odamlarni ish bilan bandligini ta’minlash mumkin. Ishga jalb qilinish imkoniyati bo`lmasligi ishsizlikning keskin oshishiga olib keladi, bu esa o`z navbatida davlat rivojlanish darajasini sekinlanishtiradi. Ishsizlik muammosini hal qilish esa faqatgina ish o`rni yaratib berishdadir. Hozirgi yangi texnologiyalar zamonida esa zavod va fabrikalarda kundan kunga ishchi kuchiga bo`lgan ehtiyoj kamaymoqda. Demak ishsizlikni hal qilishning eng barqaror yechimi bu insonlarni tadbirkorlikka yo`naltirish, ularni shu yo`nalishga qiziqtirib o`zlarining bandliklarini ta’minlay olish qobilyatini singdirishdir. Shu sababli insonlarda yoshlik davridanoq tadbirkorlik haqida tushunchalar qarashlar hamda tadbirkorlikka qiziqish uyg`otish lozim, ya’ni maktab yoshidanoq bolalarning shu jihatlariga ahamiyat berib, ularga boshqa fanlar orqali “tadbirkorlik” ko`nikmalarini hosil qilish lozim.

Butun dunyoda ta’limga bo`lgan e’tibor kundan kunga kuchaymoqda, chunki barqaror iqtisod samrali Ta’limsiz mavjud bo`la olmaydi. Rivojlangan davlatlarning ta’lim tizimida, ona tilini (har bir millatga mansub bo`lgan til) tadbirkorlikka yo`naltirib o`qitish allaqachon keskin tarzda yo`lga qo`yilganligini guvohi bo`lishimiz mumkin. Umumiy o`rta ta’limda tadbirkorlikka yo`naltirib o`qitishning yangi metodlari yo`lga qo`yilgan. Dunyoning rivojlangan davlatlari, jumladan Janubiy Koreyada o`quvchilarni boshlang`ich maktab yoshidanoq tadbirkorlikka yo`naltirib o`qitish masalasi ustuvor yo`nalish hisoblanadi.. Ushbu amaliyot yordamida 1980 yildan 1990 yilga kelib Janubiy Koreyaning yalpi ichki mahsulot ishlab chiqarilishi 10 foizga oshgani ma’lum qilingan, bunga esa Janubiy Koreya hukumati aynan ta’limda qilingan bu to`g`ri qaror sabab bo`lganini takidlab o`tgan. Xozirgi kunda bu davlat dunyoning eng rivojlangan, iqtisodiy barqaror, Ta’lim tizimi aniq yo`naltirilgan davlatlar qatorida turadi.

Shuningdek MDH davlatlarida ham bugungi kunga kelib tadbirkorlikka juda katta e’tibor qaratilmoqda. Buni aksini Rossiya Federatsiyasi Hisob palatasi rahbari Aleksey Kudrin so`zlaridan ham yaqqol bilishimiz mumkin. A.Kudrin yaqinda barcha maktab o`quvchilariga , ularning moyilligidan qat’iy nazar biznes ko`nikmalarini o`rgatish taklifini aytdi. U “Agar siz fizik yoki lirik bo`lib qolsangiz ham, tadbirkorlik qobilyatiga

ega bo`lishingiz kerak” deb takidlaydi. Rossiyada maktab o`quvchilarini biznes ko`nikmalarini rivojlantiruvchi loyihalar allaqachon yo`lga qo`yilgan. Shunday qilib so`ngi yillarda davlat maktablarida “Tadbirkorlar sinfi” tashkil qilindi. Ushbu dastur orqali bolalarga o`z biznesi uchun g`oyalar yaratish, biznes jarayonini boshqarish, moliyaviy hamda investitsion tahlil qilish yo`llari o`rgatiladi. Usbu dasturga faqatgina shunday shart-shoroit, muhitga hamda shu sohaga qiziqqan, salohiyatga ega bo`lgan o`quvchilar mavjud maktablargina qamrab olingan. Hozirgi kunda 44 dan ziyod maktablar ushbu dastur qatnashchilariga aylangan.

Ta’limni tadbirkorlik faoliyati bilan uyg`unlikda olib borish masalasi g`arb davlatlarining ham nazaridan chetda qolmagan. Xususan AQSH davlatida “Junior achivment Inc” notijorat tashiloti tomonidan “bizness education” (tadbirkorlik ta’limi) loyihasi ishlab chiqildi va amalga oshirildi. Ushbu loyihaning maqsadi maktab o`quvchilarida ona tili fani orqali erkin biznes tamoyillarini singdirishdir. Milliy mintaqaviy markazlar tizimi orqali umumta’lim maktablarining 4 milliondan ortiq o`quvchilari ushbu loyihada ishtirok etadilar. Ushbu loyiha o`quvchilarda maktab devorlaridanoq kichik biznes boshlash, tadbirkorlikka qiziqish, biznes yuritishning asosiy aspektlarini o`rgatadi. Loyihaning asosiy maqsadi kelajakda insonlarni ishsizlikka uchrashini oldini olish, aniq yo`nalishni eggalab korxonalarda ishga joylashganlarida ham raqobatga duch kelgan vaqtlarida ishsizlikka emas tadbirkorlikka yo`nalishlari mumkin bo`ladi. Ushbu loyihani 76 mingdan ziyod ko`ngillilar qo`llab quvatlamoqdalar va bu loyiha amalga oshirilish jarayonida o`zlarining bemminat ko`maklarini ko`rsatishmoqda. Ushbu loyiha ahamiyati jamiyat tamonidan juda yuqori baholandi.

Xorijiy mamlakatlarda tadbirkorlikni Ta’limga kiritishning 3 xil yondashuvi mavjud.Birinchi yondashuv tadbirkorlik tushunchasi haqida nazariy bilimlarni o`z ichigaoladi.
Ikkinchi yondashuv, tadbirkorlikka doir zarur bilim va ko`nikmalar shakllanishini nazarda tutadi.
Uchinchi yondashuv esa dars mashg`ulotlarini o`rganish jarayonida tadbirkorlikni qo`shib o`rgatishni yani integratsiyalashtirilgan holda o`qitishni maqsad qilib belgilaydi. Ushbu yo`nalish tadbirkrlikka keng nazarda nigoh solishga sabab bo`ladi hamda uni asosiy mavzu bilan bog`lab o`rganadi.

O`zbekistonda ham tadbirkorlikni rivojlantirish bo`yicha keng miqiyosdagi islohotlar amalga oshirilmoqda. Respublikamizda ham ta’lim tizimida tadbirkorlikni rivojlantirish uchun hukumatimiz tomonidan juda ko`p ishlar amalga oshirilmoqda. Zero, “Umumiy o`rta ta’lim maktablari yoshlarida tadbirkorlik tashabbuslarini rivojlantira olsak, ularga mablag`lardan to`g`ri foydalanishni o`rgatsak, nafaqat iqtisodiy, balki ko`plab ijtimoiy muammolarni ham yechimini topgan bo`lamiz”.

O`zbekiston Respublikasining Prezidenti 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son “2022-2026 yillarga mo`ljallangan yangi O`zbekiston taraqqiyot strategiyasi to`g`risida”gi, 2020 yil 30 iyundagi PF-6017-son “O`zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini tubdan isloh qilish va yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to`g`risida”gi qonunning bir qator moddalarida va mazkur sohaga tegishli boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlarda o`quvchilarning tadbirkorlik ko`nikmalarini rivojlantirish ko`nikmalari belgilab qo`yilgan.

Bu qonun va qarorlarning amaldagi ijrosi sifatida ko`rishimiz mumkinki, o`quvchilarda boslang`ich sinflardanoq tadbirkorlik faoliyati haqida umumiy tassavurlar hosil bo`lishi uchun ularning ona tili va o`qish savodxonligi darsliklarida bu sohaning tushunchalariga oid mashq va hikoyalar kiritilgan. Hususan 4 sinf o`qish darsligida “Marvarid” hikoyasini namuna sifatida oladigan bo`lsak, unda tadbirkor Robenning bolaligidanoq tadbirkorlik faoliyatiga qiziqqanligi va bu orzusiga erishish uchun tinmay o`qib izlanganligi haqida hikoya qilinadi. Shuningdek inson namunali tadbirkor bo`lishi ushun eng avvalo bu sohaga qiziqishi va u haqida chuqur bilimga ega bo`lishi, shu bilan birga sahiy bo`lib o`z boyligini boshqalar bilan baham ko`ra olish hislatlari mavjud bo`lishi haqida fikr yuritilgan. Bu hikoya bilan tanishgan o`quvchi tafakkurida tadbirkorlik faoliyati bilan bog`liq dastlabki bilimlar shakllanadi. Bundan tashqari, boshlangish sinf darsliklarida o`quvchilarda tadbirkorlik faoliyati bilan bog`liq ijodkorlik qobilyatini shakllantirishga yo`naltirigan mashqlarni uchratishimiz mumkin. Jumladan 2-sinf ona tili darsligining 13 mashqida savdo sotiq jarayoni tasvirlangan bo`lib unga o`quvchilardan ijodiy yondashish talab etiladi, yani bolalar bu jarayon bilan bog`liq o`z fikrlarini bayon qilishlari so`raladi. Bunda o`quvchilar asosan savdo sotiq, umuman tadbirkorlikda amal qilinishi lozim bo`lgan qonun qoidalar bilan tanishadilar. Ko`rinib turibtiki yurtimiz ta’lim tizimida ham jahon mamlakatlari qatorida o`quvchilarni boshlang`ich sinflardanoq tadbirkorlik faoliyati bilan bog`liq dastlabki tassavurlarini shakllantirish masalasiga bir muncha e’tibor qaratilgan.

Xulosa qilib aytish mumkinki,butun dunyoda tadbirkorlik foliyati jamiyat taraqqiyotini belgilab beruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Yangi O`zbekiston davlatini barpo etishni maqsad qilgan ekanmiz, bu jarayonda tadbirkorlikni qo`llab-quvvatlash va rivojlantirish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan, bu sohani rivojlantirish, eng muhimi, bu jarayonni boshlang`ich sinflardanoq to`g`ri asoslarga tayangan holda tashkillashtirish muhimdir. Buning uchun Darsliklarda o`quvchilarni tadbirkorlikka oid boshlang`ich bilimlar bilan tanishtirishga yo`naltiruvchi mashqlar, hikoya va topshiriqlar soni va mazmunini yanada oshirish bu boradagi islohotlarning asosi bo`lib xizmat qilishi mumkin.

Bundan tashqari, xorij tajribasiga tayangan holda, yurtimiz maktab ta’limi tizimida ham boshlangich sinflardanoq tadbirkorlikning fundamental asoslarini o`rgatuvchi maxsus fanlarni joriy qilish, tabiiyki,

o`quvchilarda erta yoshdan kasbga yo`naltirish bilan bog`liq masalalar kontekstida alohida e'tibor talab etadigan mavzu hisoblanadi. Mazkur fan faqatgina nazariy bilimlar bilan chegaralanib qolmasdan, o`quvchilarning qiziqishlarini hisobga olgan holda, ularni tadbirkorlikning amaliy jihatlari bilan ham faol tarzda tanishtirish vazifalariga asoslangan bo`lishi maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar ro'yhati

1.O`zbekiston Respublikasi prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi " 2022-2026 yillarga mo`ljallangan Yangi O`zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to`g`risida"gi PF-60 sonli Farmoni/ qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi , 29.01.2022y., 06/22/60/0082-son.
2. Mirzakarimova M. M. Tadbirkorlikka yo`naltirilgan ta'lim: Janubiy Koreа va Yaponiya tajribasi // Yoshlarning inovatsion faolligini oshirish, ma'naviyatini yuksaltirish va ilm-fan sohasidagi yutuqlari" mavzusidagi 2-sonli Respublika ilmiy-onlayn konferensiyasi. "UzACADENIA" scientific-methodical journal. ISSN (E)- 2181-1334 . Farg`ona, 2020y.31 avgust 192-195b.
3. Toirova E. M. "O`qish savodhonligi 4-sinf 1-qism" Novda Toskent-2023 23-b.
4. Kudrin A. Tass.ru 2022y 13 yanvar.
5. Junior achievement USA. Members of JA Worldwide : "JA It's My Business".

BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARNING NATIJALARINI BAHOLASH

Ismatova Ozoda Parda qizi- Navoiy davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti.
Navoiy,O'zbekiston ozodaismatova1207@gmail.com
Ilmiy rahbar: **Suyunov M.S.** p.f.n., dots. Navoiy,O'zbekiston

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilimini baholashning ta'lim tizimidagi ahamiyati va mazmuni xalqaro baholash tizimlari orqali yoritilgan.
Kalit so`zlar: TIMSS, PISA, PIRLS, TALIS, kompetensiya, o'quv dasturi, baholash mazmuni.

ОЦЕНКА РЕЗУЛЬТАТОВ УЧЕНИКОВ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Аннотация. В данной статье освещена важность и содержание оценки знаний учащихся младших классов в системе образования посредством международных систем оценивания.
Ключевые слова: TIMSS, PISA, PIRLS, TALIS, компетентность, учебная программа, содержание оценки.

EVALUATION OF PUPILS' RESULTS IN PRIMARY CLASSES

Annotation. This article highlights the importance and content of assessing the knowledge of primary school students in the education system through international assessment systems.
Key words: TIMSS, PISA, PIRLS, TALIS, competence, curriculum, assessment content.

Bugungi kunda har bir insonning hayoti va kasbiy faoliyatida texnogen komponentning o'sishi kuzatilmoqda. Shuning uchun nafaqat kelajakdagi mutaxassisni, balki har bir maktab o'quvchisini to'laqonli bilim va savodxonlik bo'yicha tayyorlashning ahamiyati ortib bormoqda. Fanlarni o'qitishning maqsadlari ham kuchaytirilmoqda.

Ular fanlarningning o'ziga xos jihatlariga, ularnini o'rganishni va amaliy qo'llanilishini ham rivojlantiradigan shaxsiy xususiyatlariga mos kelishi kerak. Har qanday savodxonlikni o'rganish doimiy e'tiborni, qat'iyatni, diqqatni jamlay olish qobiliyatini talab qiladi, ya'ni aqlni rivojlantirishda ham, xarakterni shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Chunki amaliy hayot uchun zarur bo'lgan hisoblash, odamlar bilan muloqotga bog'liq bilimlar uchun zarur bo'lgan materiallarni o'zlashtirish lozim. Demak, savodxonlik – bu shaxsning turli hayotiy vaziyatlar (jarayonlar) va masalalar ustida mulohaza yuritish, berilgan muammoni to'g'ri yechishda bilimlarini qo'llay olish va olingan natijalardan muammoning yechimini talqin qilish va baholashda foydalana olish qobiliyatidir.

Kelajak egalarining zamonaviy bilim, intellektual salohiyat, ilmu ma'rifat, erkin fikr, ilg'or texnologiyalarni tatbiq etish, jahonda e'tirof etilgan uslub va an'analarni qo'llash malakasiga ega bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Ta'lim tizimidagi islohotlar ana shu maqsadga qaratilgan bo'lib, xalqaro mezon asosida dunyoning yuksak taraqqiy etgan davlatlarida qo'llanayotgan va katta samara berayotgan ta'lim texnologiyalari, baholashning xalqaro talablariga muvofiq bo'lishiga qaratilmoqda. Dunyoning yuksak taraqqiy etgan va ta'lim sifati yuqori bo'lgan davlatlarida ta'lim sohasida baholashning PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS kabi xalqaro baholash dasturlari amaliyotga muvaffaqiyatli tatbiq etilmoqda. Taraqqiyot odimlari bilan jahonga yuz tutayotgan mamlakatimizda ham ta'lim sohasida baholashning xalqaro mezonlari qo'llanilmoqda. Ma'lumki, ta'lim sifatini xalqaro standartlar asosida baholash orqali dunyo mamlakatlari bilan qiyosiy tahlillar olib borish maqsadida Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2018 yil 8 dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaror qabul qilingan. Qarorda ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspektsiyasi huzurida ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tashkil etilib, ta'lim sifatini belgilash

bo’yicha qator xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etishi belgilangan.Qolaversa, O’zbekiston Pespublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning "O’zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to’g’risida"gi farmonida inson kapitalini shakllantirishning asosiy bo’g’ini bo’lgan tizimda amalga oshirilishi lozim bo’lgan vazifalar va ularni hayotga tatbiq etish yo’llari tegishlicha belgilab berildi. Masalan, unda mamlakatimizning 2030 yilga kelib PISA (The Programme for International Student Assessment) - o’quvchilarning ta’lim sohasidagi yutuqlarini baholash bo’yicha xalqaro dastur reytingida jahonning 30 ta ilg’or mamlakati qatoriga kirishiga erishish vazifasi qo’yilgan. Xalq ta’limida sodir bo’layotgan mazkur o’zgarishlar bevosita oliy ta’lim muassasalari bilan ham bog’liq bo’lib, maktab va oliy ta’lim muassasalari hamkorlik aloqalari yuksalishiga sabab bo’lmoqda.

PISA - o’quvchilarni ta’lim sohasidagi yutuqlarini baholash bo’yicha xalqaro dastur bo’lib, undagi test jahon davlatlaridagi maktab o’quvchilarining bilimi va ularni amaliyotda qo’llay olish mahoratini baholaydi. Dasturning asosiy maqsadi - 15 yoshli o’quvchilar ta’lim dargohida olayotan bilim va tajribalarini ijtimoiy munosabatlarda va inson faoliyatida uchraydigan turli xil hayotiy vazifalarni yechishda qanchalik foydalana olish qobiliyatini baholashdir. Ushbu sinov har uch yilda bir marotaba o’tkaziladi. Testda faqat 15 yoshdagi o’smirlar ishtirok etadi. Maktabdagi ta’limning sifatini monitoring qilishga qaratilgan PISA dasturi asosiy uch yo’nalishda: o’qish,matematika va ijtimoiy fanlar savodxonligi bo’yicha olib boriladi. Umuman olib qaraganda, PISA dasturi davlatlarning ta’lim sohasidagi siyosatiga sezilarli darajada ta’sir o’tkazadi. Har bir davlat o’tkazilgan tadqiqot natijalari asosida o’zining ta’lim sohasidagi kuchli va kuchsiz tomonlarini har tomonlama aniqlab, boshqa davlatlarga nisbatan mavqeini ko’radi hamda ta’lim muassasalarida o’quv jarayonini takomillashtirishda o’z yo’nalishlarini va strategiyasini belgilab oladi.

PIRLS - tadqiqotida 50 dan ortiq davlatlar ishtirok etib kelmoqda. Mazkur xalqaro tadqiqotning maqsadi turli xil ta’lim tizimidan iborat bo’lgan davlatlardagi boshlang’ich maktab o’quvchilarining matnni o’qish va qabul qilish bo’yicha tayyorgarligi hamda o’quvchilarning har xil yutuqlarga erishishga sabab bo’luvchi ta’lim tizimidagi o’ziga xos xususiyatlarni aniqlash va baholashdan iborat. Shunisi aniqki, bunday tadqiqot xalq ta’limi sohasidagi ishchilar, olimlar, metodistlar, o’qituvchilar, ota-onalar va jamoat vakillari uchun katta ahamiyatga egadir.

TMSS - ham jahon mamlakatlari ta’lim tizimida keng tadbiq etilmoqda. TMSS dasturi Ta’lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievements) tomonidan tashkil etilgan bo’lib, bu tadqiqot 4 va 8 sinf o’quvchilari orasida matematika va ijtimoiy fanlar bo’yicha ta’limning sifati, darajasi, fanga bo’lgan munosabati, qiziqishini aniqlaydi. Har 4 yilda bir marotaba olib boriladi.

Ushbu tadqiqot PIRLS tadqiqotiga o’xshab, o’quvchilar, maktab ma’muriyati va o’qituvchilari orasida qo’shimcha so’rovnomalar o’tkazadi va fan sohasida to’sqinlik qilayotgan asosiy omillarni aniqlaydi. Bu esa o’sha mamlakatda ishlab chiqilgan ta’lim standartlarini va ta’lim samaradorligini boshqa davlatlar bilan solishtirib ko’rish imkonini beradi. Shu paytga qadar TMSS tadqiqotlari natijalariga ko’ra AQSh, Singapur, Gonkong, Koreya Respublikasi, Yaponiya, Rossiya, Buyuk Britaniya kabi davlatlarning ta’lim tizimi eng yuqori ko’rsatkichlarni egallagan. Shuni alohida aytish joizki, ayni shu davlatlarda yuqori texnogiyalarni o’zlashtirish, sanoatlashtirish va yuksak darajadagi taraqqiyot erishish maqsadida aniq fanlarni yuqori darajada o’zlashtirishga e’tibor qaratilib, unda o’quvchilar tug’ma iste’dod va qobiliyatlardan ko’ra o’z ustida doimiy ishlash hamda aniq fanlarni o’qitishda guruh yoki sinfdagi o’quvchilar sonining 16 nafardan oshmasligi belgilangan. Bunday tajriba AQShda ham mavjud bo’lib, 1999 yildan boshlab bitta o’qituvchi 40 minutlik dars mashg’uloti davomida 16 ta bolaga bilim va tarbiya bera olish imkoniyatiga ega ekanligi inobatga olgan holda prezident qarori bilan ta’lim muassasalaridagi guruhlarda o’quvchilar soni 16 nafar deb belgilangan.

Umuman , mamlakatimizda aynan mana shunday xalqaro dasturlarning ta’lim tizimini baholash va monitoring qilishdagi ishtiroki mavjud emasligi yoki o’quvchi yoshlar bilimlari darajasini baholash yoki monitoring qilishning ―Milliy dasturi yaratilmaganligi, hududlar kesimida yoshlar tomonidan u yoki bu fanni o’zlashtirish darajasining sifati va sohada amalga oshirilishi lozim bo’lgan ishlar ko’lamini belgilab borish va tegishli islohotlar o’tkazish imkoniyatini cheklab qo’ymoqda.Shuningdek, boshlang’ich va umumiy o’rta ta’lim muassasalaridagi o’qitish darajasining islohotlar tempidan ortda qolayotganligi yaqin kelajakda malakali kadrlar tanqisligini keltirib chiqaradi.Buning oldini olish maqsadida o‘quvchilarning natijalarini to‘g‘ri baholashga alohida e’tibor qaratish zarur. Shuni inobatga olgan holda quyidagi takliflarni amalga oshirish joiz deb hisoblaymiz:

1. Xalqaro tajribadan kelib chiqqan holda o’quvchilar uchun TIMSS olimpiadalari joriy qilish,chunki bu o‘quvchilarni natijalarini to‘g‘ri baholaydi;
2. Xalqaro tajribadan kelib chiqqan holda o’quvchi yoshlar bilimlari darajasini baholash yoki monitoring qilishning TIMSS, PIRLS deb nomlangan platformalarini yaratish;
3. Ilm-fan yutuqlarining eng yuqori natijalari va adabiyotlarning ingliz tilida nashr qilinishini inobatga

olgan holda, maktablarda ingliz tilini o'rgatuvchi turli xorijiy dasturlarni tadbiq etish holatlarini ko'rib chiqish;
4. Maktabgacha ta'lim hamda umumiy o'rta ta'lim muassasalaridagi guruh va sinflarda xalqaro tajribada sinalgan usullardan kelib chiqqan holda o'quvchilar sonining maksimal hamda minimal ko'rsatkichlarini belgilab qo'yish;
5. Maktab dars jadvaliga Xalqaro tadqiqotlarga tayyorgarlik ko'rish uchun alohida dars soati qo'shilib, o'quvchilarni tayyorlash;
6. Malaka oshirish insitutlarida o'qituvchilarni xalqaro tadqiqotlar bo'yicha malakaga ega bo'lishlari uchun malaka oshirish kurslarini joriy etish;

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh. Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2023-yil uchun Murojaatnomasi 22.12.2022 https://president.uz
2. I. Tursunov, U. Nishonaliyev Pedagogika kursi. T.1996.
3. International Labour Organization Towards Full and Productive Employment in Uzbekistan: Achievements and Challenges, 2021
4. Qosimova K. Matjonov S. G'ulomova SH. Sariyev SH. "Ona tili o'qitish metodikasi" T.: "NOSIR"-2009
5. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. T. "Fan texnologiya" 2008
pyter format xalqaro tadqiqot vositalari": To'plam " –Axborottahlil markazi" AQ. Astana.

"PISA" BAHOLASH DASTURINI TATBIQ QILISH VA AMALDA QO'LLASH USULLARI

Usmanova Qumriniso Saidaliyevna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasi o'qituvchisi.Chirchiq,O'zbekiston
qumrinisousmonova1982@gmail.com
Mirfozilova Nafosat Mirsaid qizi
CHDPU Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2- kus talabasi. Chirchiq,O'zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada "PISA" baholash dasturi va uni amaldagi tartibi haqida keng va atroflicha bilimlarga ega bo'lasiz.
Kalit so'zlar:PISA, baholash , umumjahon,dastur,tartib, baho, bilim, qo'llash , ko'nikma, malaka

METHODS OF IMPLEMENTATION AND PRACTICAL APPLICATION OF "PISA" ASSESSMENT PROGRAM

Abstract: In this article, you will get a broad and detailed knowledge about the PISA assessment program and its actual procedure.
Keywords: PISA, assessment, universal, program, procedure, assessment, knowledge, application, skills, competence

МЕТОДЫ ВНЕДРЕНИЯ И ПРАКТИЧЕСКОГО ПРИМЕНЕНИЯ ПРОГРАММЫ ОЦЕНКИ «PISA»

Аннотация: В этой статье вы получите широкие и подробные знания о программе оценки PISA и ее фактической процедуре.
Ключевые слова: PISA, оценивание, универсальное, программа, процедура, оценка, знания, применение, навыки, компетентность.

Xalqaro o'quvchilarni baholash dasturi (inglizcha: *Programme for International Student Assessment*) — turli davlatlarda 15 yoshli o'quvchilarning savodxonligini (o'qish, matematika, tabiiy fanlar) hamda bilimlarini amaliyotda qo'llash qobiliyatini baholovchi dastur.

PISA testlari maktab o'quvchilarining haqiqiy hayotda kerak bo'ladigan hodisalarni tahlil qilish, ulardan xulosa chiqarish va muloqotga kirishish ko'nikmalarini qay darajada egallayotganini, ta'lim tizimining bu o'zgarishlarga qanchalik moslashayotganini aniqlash maqsadida o'tkaziladi. Ushbu dastur 1997-yilda joriy etilgan bo'lib, har uch yilda bir marta o'tkaziladi, birinchi marta 2000-yilda o'tkazilgan. Har uch yilda bitta fan yo'nalishiga afzallik berilib, jami testlar majmuasining deyarli 50% shu fanga mansub bo'ladi. 2000-yilda ilk bor o'qish savodxonligiga urg'u berilgan.

Test Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) tomonidan yetakchi xalqaro ilmiy tashkilotlar bilan konsorsiumda, milliy markazlar ishtirokida tashkil etiladi. Tadqiqotda Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotiga a'zo bo'lgan davlatlar, shuningdek, OECD bilan hamkorlik aloqalari bo'lgan davlatlar ishtirok etadi. PISA tadqiqoti monitoring tadqiqoti bo'lib, u turli mamlakatlardagi ta'lim tizimlarida sodir bo'layotgan o'zgarishlarni aniqlash va solishtirish, ta'lim sohasidagi strategik qarorlar samaradorligini baholash imkonini beradi. 2000-2015-yillar oralig'ida o'tkazilgan tadqiqot natijalari bo'yicha bugungi kunda Sharqiy

Osiyoda — Xitoy, Koreya, Singapur, Yaponiya, Yevropada — Finlandiya, Estoniya, Shveytsariya, Polsha va Niderlandiya kabi mamlakatlarning o‘rta ta’lim tizimi yaxshi rivojlangan. PISA testlari 5 ta yo‘nalish bo‘yicha o‘qish, matematik savodxonlik, tabiiy-ilmiy fanlar, hamkorlikda muammolarni hal qilish va moliyaviy savodxonlik o‘tkaziladi. Testlarda asosiy e’tibor o‘quvchilarning mazkur yo‘nalishlar bo‘yicha eng asosiy tushunchalarni bilishi, bazaviy bilim va ko‘nikmalarni egallagani, ulardan hayotiy vaziyatlarda foydalana olishiga qaratiladi.

PISA sinovlarida to‘rt xil sinov usulidan foydalaniladi:

Bir javobli testlar;

Bir nechta javobli testlar;

Qisqa yoki batafsil javob yoziladigan savollar;

Biror muammoning yechimi bo‘yicha o‘quvchi fikri (odatda bunday savollarda tekshiruvchida umumiy javoblar bo‘ladi, o‘quvchi javobi test tuzivchi javobiga aynan mos kelishi talab qilinmaydi, o‘quvchi ijodkorligi qo‘llab quvvatlanadi).

Bundan tashqari testlar bilan bir vaqtda o‘quvchilardan anketalar ham olish nazarda tutilgan.

O‘qish savodxonligi: Insonning matn shaklida berilgan ma’lumotlarni tushina olish va ularga reaksiya bera olish ko‘nikmasi, jamiyat hayotida faol qatnashish jarayonida o‘qigan ma’lumotlaridan o‘z maqsadlari yo‘lida foydalana olish, bilim va imkoniyatlarini oshira olish layoqati.

Bu yerda, o‘qish savodxonligi tushunchasi keng ma’no kasb etadi. Bu yo‘nalish maqsadi o‘quvchining berilgan badiiy asardan parcha, biografiya, xat, hujjat, gazeta va jurnallardan olingan maqolalar, turli qo‘llanmalar, geografik kartalar kabi rangba-rang tematikadagi, tarkibida matnni ochib berishga mo‘ljallangan diagrammalar, rasmlar, kartalar, grafik va jadvallar berilgan matnni tushinishi, mazmuni haqida fikr yurita olish, matn mazmuniga baho berish va o‘qiganlari haqida o‘z fikrini bera olishi kabi kompetensiyalarini aniqlash hisoblanadi.

PISA dasturining yo‘nalishlari:

Matematik savodxonlik: Insonning matematikaning o‘zi yashayotgan olamdagi o‘rnini bilishi, matematik jarayonlarni to‘g‘ri va to‘liq asoslay olishini tekshiradi. Shaxsning matematikadan yaratuvchan, qiziquvchan va fikrlovchi insonning hozirgi va kelajakdagi matematik bilimlarga bo‘lgan ehtiyojini qondira oladigan darajada foydalana olishini ta’minlash bu bo‘limning asosiy maqsadidir.Bu bo‘limdagi savodxonlik terminidan bu bo‘lim maqsadi odatda maktab dasturida beriladigan bilimlarni qay darajada o‘zlashtirganini aniqlash emasligni ko‘rsatish uchun foydalanilgan. Asosiy e’tibor matematik bilimlardan turli xil hayotiy vaziyatlarda fikrlash va intiutiv qaror qabul qilish talab qilinadigan turli uslublaridan qo‘llagan holda foydalana olish nazarda tutiladi. Lekin bu turdagi savollarga javob berishda maktab dasturida beriladigan bilim va ko‘nikmalar zarur bo‘lishi mumkin.

Bu yo‘nalish sinovlarida odatda hayotning turli sohalarida (tibbiyot, turar joy, sport va hk.) duch kelinishi mumkin bo‘lgan matematikaga oid vaziyatlar taklif qilinadi.

Tabiiy-ilmiy fanlar savodxonligi: Hayotiy hodisalarda ilmiy usulda hal qilinishi mumkin bo‘lgan muammolarni aniqlash, kuzatuv va tajribalar asosida xulosalar chiqarish kompetensiyasi. Bu xulosalar atrofimizdagi olamni tushinish va inson faoliyati natijasida unda sodir bo‘layotgan o‘zgarishlarni anglab yetish, shunga ko‘ra kerakli qarorlar qabul qila olish ko‘nikmasini rivojlantirish bu bo‘limning

asosiy maqsadidir.Bu savodxonlik asosi bizning maktablarimizda fizika (astronomiya elamentlari bilan birga), biologiya, kimyo va geografiya fanlari o‘qitilish jarayonida berilishi ko‘zda tutilgan.PISA natijalari 2023 yil oxirida e’lon qilinadi. Menimcha, bu juda muhim qaror. Mamlakatlar xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etishlari kerak, chunki ular bizning ichki holatimizdan emas, balki xalqaro standartlar nuqtai nazaridan tashqi baho berishadi. Bu birinchisi.Ikkinchidan, ilk yillardan qandaydir juda yaxshi, ijobiy natijalar olish haqida gapirib bo‘lmaydi. Rossiya 2000 yildan beri xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etib kelmoqda va PISA bo‘yicha bizning natijalar o‘rtacha xalqaro darajadan past edi. Faqat 18 yil davomida ta’limga katta sarmoya kiritish orqali PISA tadqiqotidagi natijalarimiz Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) ning o‘rtacha ko‘rsatkichlariga yaqinlashdi. Buni qanday izohlash mumkin? Bu bizning rus maktabimiz (qaysidir ma’noda sovet maktabi) ko‘proq fan natijalariga, ya’ni yosh avlodga yaxshi, chuqur va uzoq muddatli bilimlarni berishga e’tibor qaratganligi bilan izohlanadi. Ijodkorlikni rivojlantirishga bunaqa ehtiyoj yo‘q edi, olingan bilimlar barcha o‘quvchilar tomonidan turli hayotiy vaziyatlarda ishlatilishini ta’minlash uchun vaqt ham bo‘lmagan.Xulosa qilib ayta olamizku, PISA kabi xalqaro tadqiqotlarida muvaffaqiyatli ishtirok etish uchun nima qilish kerak? Yaxshi natijalar ko„rsatish uchun hech bo„lmaganda 2 maqsadga ega bo„lish kerak: birinchisi, o„qituvchilar va ular ishlaydigan, foydalanadigan materiallarni tayyorlashdir. Zero xalqaro tadqiqotlarda bejizga maktablarda ta‟lim sifati o„qituvchilarning kasbiy darajasiga bog„liq, deb aytishmaydi. Demak, o„qituvchilarni tayyorlashga mablag„ ajratish va yangi o„quv materiallarini yaratish kerak. Tegishli vazirliklar malaka oshirish tizimiga investitsiya kiritishi, moliyalashtirishi va uslubiy qo„llab-quvvatlash uchun shart-sharoitlar yaratishi lozim. Xalqaro tadqiqotlardagi natijalarni yaxshilash uchun o„qituvchilarni maqsadli tayyorlash va ta‟lim jarayonida o„qitish metodikasi va ustuvor tamoyillarni o„zgartirish zarur. Buning uchun biz o„qituvchilarni tayyorlashimiz,

rivojlantiruvchi ta‟limning yanada faol tizimini tatbiq etishimiz va o„qituvchilarni ta‟lim jarayonida yanada muvaffaqiyatli foydalana oladigan materiallar bilan ta‟minlashimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Usmonova Q.S . Boshlangich sinf o`quvchilarida tankidiy fikrlashni shakllantirishda pedagogic-psixologik integratsiya va uzluksizlik. M УАЛЛИМ ХЕМ УЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИ . 2023/3 .370-375-b ttps://lib.cspi.uz/index.php?newsid=7951
2. Usmonova Q.S. Boshlangish ta`limda Filandiya ta`lim tizimini imkonoyatlari . Международный научный журнал № 4 (100), часть 2 «Научный импульс» Ноябрь, 2022./4. 899-903-b
2016-126 bet.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI BILIMINI BAHOLASH BO‘YICHA XALQARO TADQIQOTLARDA ISHTIROK ETISH

Baxtiyorova Asila O‘qtam qizi - Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabasi, TDPU, Toshkent, O‘zbekiston
Toshpulatova M.I.- pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD), Boshlang‘ich ta’lim fanlari kafedrasi dotsenti, TDPU, Toshkent, O‘zbekiston

Аннотация: Ушбу мақолада PIRLS дастури доирасида ўқувчилар эгаллаши лозим бўлган фанга оид компетенциялар бўйича тестларни ишлаб чиқишни ўз ичига олган халқаро баҳолаш дастурлари контекстида бугунги куннинг энг долзарб масалаларидан бири мухокама қилинади.

Калит сўзлар: касбий тайёргарлик, такомиллаштириш, халқаро талаблар, компетенция, метафора, эпитет, матн, ахборотли, бадиий.

Аннотация: В данной статье обсуждается одна из самых актуальных проблем сегодняшнего дня в контексте международных программ оценивания, которые включают разработку тестов на научные компетенции, которые студенты должны приобретать в рамках программы PIRLS.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, совершенствование, международные требования, компетентность, метафора, эпитет, текст, познавательное, художественное.

Annatation: This article discusses one of the most pressing problems of today in the context of international assessment programs, which include the development of tests for scientific competencies that students must acquire as part of the PIRLS program.

Key words: professional training, improvement, international requirements, competence, metaphor, epithet, text, cognitive, artistic.

Jahonda bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetentliligi va metodik tayyorgarligini xalqaro malaka talablari asosida takomillashtirish mexanizmlarini amaliyotga tatbiq etishga bo‘lgan ehtiyoj kuchayib bormoqda. Bu borada ta’lim, fan va madaniyat masalalari bo‘yicha Birlashgan Millatlar Tashkilotining “Texnikaviy va kasb-hunar ta’limi to‘g‘risida”gi va “Ta’lim sohasida kamsitishga qarshi kurash to‘g‘risida”gi konvensiyalarida, “Ma’rifiy, ilmiy va madaniy mazmundagi materiallarni olib kirish” to‘g‘risidagi Bitimida dunyo miqyosida o‘qituvchilar maqomini oshirish, bu jarayonda tajriba almashish va ularning pedagogik ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishga ko‘maklashish, ta’lim jarayoniga innovasion metodikalarni kiritish muhim ahamiyat kasb etadi [1].

Respublikada olib borilayotgan keng ko‘lamli islohotlar yoshlarimizning xorijdagi tengdoshlari bilan ilm-fan, madaniyat, tadbirkorlik, sport va boshqa sohalarda faol muloqotda bo‘lishi, ularning o‘z salohiyatini dunyo miqyosida namoyon etish. ilm-fan, intellektual salohiyat sohasida, zamonaviy kadrlar, yuksak texnologiyalar borasida dunyo miqyosida raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning меъyoriy asoslari yaratish alohida ahamiyatga molikdir. “Pedagog kadrlarning kasbiy mahorati sifati va saviyasini uzluksiz yuksaltirish”, “xalqaro standartlar asosida yuqori malakali, kreativ va tizimli fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan kadrlar tayyorlash, ularning intellektual qobiliyatlarini namoyon etish va ma’naviy barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun shart-sharoitlar yaratish” kabi muhim vazifalar belgilandi. Bunda bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarini tayyorlashda ularning kasbiy metodik tayyorgarligini takomillashtirib borish mexanizmlarini ilmiy jihatdan chuqur o‘rganish va amaliyotga tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi [2].

O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida “uzluksiz ta’lim tizimi mazmunini sifat jihatidan yangilash, shuningdek professional kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish, o‘qitish metodikasini takomillashtirish, ta’lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish, xalq ta’limi sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovasion loyihalarni joriy etish” e’tibor qaratilgan bo‘lib, mamlakatimizda keng ko‘lamli ishlar olib borilmoqda [3].

Xalqaro tadqiqotlardagi natijalarni yaxshilash uchun o‘qituvchilarni maqsadli tayyorlash va ta’lim jarayonida o‘qitish metodikasi va ustuvor tamoyillarni o‘zgartirish zarur. Buning uchun biz o‘qituvchilarni tayyorlashimiz, rivojlantiruvchi ta’limning yanada faol tizimini tatbiq etishimiz va o‘qituvchilarni ta’lim jarayonida yanada muvaffaqiyatli foydalana oladigan materiallar bilan ta’minlashimiz kerak. Bu eng muhimi va siz hozir to‘g‘ri yo‘ldasiz, ancha oldin PISA va PIRLS tadqiqotlari topshiriqlari xususiyatlarini ochib beruvchi materiallar bilan to‘plamlarni chop etdingiz. Endi esa bu vazifalarni bosqichma-bosqich amalga oshirib, paydo bo‘layotgan muammolarni hal qilish ustida ishlash kerak.

PIRLS tadqiqoti maktabdan tashqari vaqtdagi ikki turdagi o‘qish savodxonligini baholaydi

1. O‘quvchilarda badiiy o‘qish savodxonligi ko‘nikmasini shakllantirish va rivojlantirish
2. Axborotni o‘zlashtirish va ulardan foydalanish ko‘nikmasini shakllantirish va rivojlantirish

Tadqiqotda o‘quvchilar badiiy va axborot (ilmiy-ommabop) matnlarni o‘qish qobiliyatlari to‘rt guruxda baholanadi.

1. Aniq shaklda berilgan matndan ma’lumot topish
2. Berilgan matndan xulosa chiqarish
3. Axborotni umumlashtirish va talqin qilish
4. Matnning mazmunini, til xususiyatlarini va tuzilishini tahlil qilish va baholash

PIRLS tadqiqotida ishlatiladigan matnlar uchun quyidagi mezonlar belgilangan.

1. Matn 1000 ta so‘zgacha (o‘qish savodxonligi darajasi past bo‘lgan mamlakatlar uchun 400-500 ta so‘z) uzun bo‘lishi kerak.
2. Adabiy mantlar asosiy mavzuga ega bo‘lib, u berilgan matndan tashqari o‘quvchi tomonidan umumlashtiriladi. Axborotdan iborat bo‘lgan matnlar o‘quv materiallardan olinmagan mavzularni yeritib berishi kerak.
3. Matn tili 40 dan ortiq tillarga tarjima qilinadi, shuning uchun tarjima qulay bo‘lishi muximdir. Metafora yoki epitet kabi aniq ifodali tasvirlash so‘zlari tanlanadi. Xech qanday so‘zlashuvga yeki sleng (jargon) so‘zlar ishlatilmaydi. Xaddan ziyod ortiqcha texnik ifodalar olib tashlanadi.
4. Matnning mazmuni 9-10 yoshli o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos kelishi kerak. Ayrim xalqlar madaniyatiga tegishli bo‘lgan so‘zlar kiritilmaydi. Matn shu yoshdagi o‘quvchilar uchun qiziqarli va zavqli bo‘lishi kerak. Yaxshi yozilgan va unchalik tangish bo‘lmagan bo‘lishi kerak.
5. Matnning mazmuni va ma’lumotlarning bir biri bilan bo‘hliqligi muximdir. Uning mantiqiy tuzilishiga rioya qilish kerak. Oddiy va murakkab gaplarning bir xil ishlatilishi, agar matnda dialogli gaplar kelsa, ma’lumotlarni birlashtirib, murakkab gaplarni qo‘shish kerak. Axborot matnda uning strukturasi va va ma’lumotlar mantiqiy ketma ketligi sarlavxalar, jadvallar, grafiklar, kabi vizual ma’lumotlar bilan bog‘liqligini kuzatish shartdir.

Tadqiqot maktab ma’muriyati uchun so‘rovnoma, ota-onalar uchun so‘rovnoma, pedagog xodimlar uchun so‘rovnoma, o‘quvchilar uchun so‘rovnoma kabi omillar natijalarini talqin qilishga va umumlashtirishga imkon beradi.

Adabiyotlar

1. YUNESKO xalqaro me’yoriy hujjatlar // O‘zbekcha nashrining mas’ul muharriri L.Saidova. – T.: Adolat, 2004, –B 19-62.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabridagi «O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida» PF-5847-sonli Farmoni. // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 09.10.2019 y., 06/19/5847/3887-son.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 aprelidagi PF-5712-son O‘zbekiston respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risidagi Farmoni. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 29.04.2019 y., 06/19/5712/3034-son.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA XALQARO BAHOLASH TIZIMI ORQALI O‘QUVCHILARNING MANTIQIY FIKRLASH QOBILYATINI RIVOJLANTIRISH

Subxonova Sanobar Abduhalim qizi
Navoiy davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi.Navoiy, O‘zbekiston
Sanobarsubxonova1998@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda xalqaro baholash tizimi bo‘lgan PISA,PIRLS,TIMSS orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy fikrlash qobilyatini yanada oshirish tog‘risida fikr yuritiladi.
Kalit so‘z: xalqaro baholash tizimi, mantiqiy fikrlash , PISA,PIRLS,TIMSS.

РАЗВИТИЕ УМЕНИЯ УЧАЩИХСЯ ЛОГИЧЕСКИ МЫСЛИТЬ ПОСРЕДСТВОМ МЕЖДУНАРОДНОЙ СИСТЕМЫ ОЦЕНИВАНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Абстрактный:В этой статье обсуждается, как дополнительно улучшить способности к логическому мышлению учащихся начальных классов с помощью PISA, PIRLS, TIMSS, международной системы оценивания в начальных классах.
Ключевые слова: международная система оценивания, логическое рассуждение, PISA, PIRLS, TIMSS.

DEVELOPMENT OF STUDENTS' ABILITY TO THINK LOGICALLY THROUGH THE INTERNATIONAL ASSESSMENT SYSTEM IN PRIMARY GRADES

Abstract: This article discusses how to further improve the logical thinking ability of primary school students through PISA, PIRLS, TIMSS, which is an international assessment system in primary grades.
Key word: international assessment system, logical reasoning, PISA, PIRLS, TIMSS

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4884-sonli Qaroriga ko‘ra “Maktabgacha, umumiy o‘rta, professional va oliy ta’lim o‘quv dasturlari va fanlarining uzluksizligini va uzviyligini ta’minlash” vazifasi ijrosini ta’minlash bo‘yicha tayyorlangan Umumiy o‘rta ta’limning ona tili (1-11-sinf) Milliy o‘quv dasturiga berilgan xulosada ham: “Milliy o‘quv dasturining ijobiy tomoni, har bir mavzu o‘quvchining og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirishga qaratilgani bilan ajralib turadi. Fanlararo bog‘liqlik ta’limning barcha bosqichlarida e’tiborga olingan; sinflar kesimida berilgan mavzularning uzviyligi ta’minlangan; mavzular ketma-ketligi to‘g‘ri berilgan; mavzularning hayotiyligi kundalik faoliyat uchun zaruriy ko‘nikmalarni rivojlantirish imkonini berishga qaratilgan” [1;3] – kabi fikrlar bayon etilgan.

Respublikamizda qo‘yilayotgan amaliy qadamlarga xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarning tashkil etilishi to‘g‘risida hukumat qarorining qabul qilinishi Ta'lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasidek (IEA-International Association for the Evaluation of Educational Achiyevement) nufuzli tashkilot bilan hamkorlik aloqalarining yo‘lga qo‘yilishini misol sifatida keltirish mumkin.

IEA(Talim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi) tashkiloti tomonidan olib borilayotgan tadqiqotlarning aksariyati o‘quvchilarning akademik faoliyatini bir yoki bir nechta fanlardan yoki fanlararo uyg‘unlik asosida baholashni o‘z ichiga oladi, bu esa dunyo bo‘yicha umumiy va har bir mamlakat kesimida ta'lim jarayonlarini chuqur tahlil qilishga yordam beradi.

O‘quvchilarning erishgan yutuqlarini o‘rganishda barcha o‘quvchilardan emas, balki ushbu qatlamning vakillari sifatida tanlab olingan o‘quvchilardan obyektiv testlarni o‘tkazish orqali baholanadi. Shuningdek, maktab direktorlari, o‘qituvchilar, o‘quvchilar, hattoki ota-onalardan so‘rovnomalar o‘tkazilib, maktabdagi ta'lim sifatiga ta'sir ko‘rsatuvchi omillar, jumladan, maktab resurslari, o‘quvchilarning ta'lim olishga oid qarashlari, o‘qitish usullari hamda uy sharoitida o‘quvchilarning bilim olishi qanchalik darajada qo‘llab-quvvatlanayotganligiga doir qimmatli ma'lumotlar to‘planadi.

Ushbu tadqiqotlar yuqori texnik va ilmiy talablar asosida o‘tkaziladi. Shuningdek, o‘rganilayotgan holatlarning xususiyatidan kelib chiqib, amaliy tadqiqotlar bilan birga kuzatuv kabi samarali usullardan ham foydalaniladi.

Ushbu dasturning ko‘p yillar davomida muvaffaqiyatli faoliyat olib borayotganiga 2021-yilda 20 yil to‘ladi. Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS) - boshlang‘ich 4-sinf o‘quvchilarining matnni o‘qish va tushunish darajasini. baholash uchun; Boshqacha qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qib tushunish ko‘nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma'lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o‘qish va o‘qitishni yaxshilash uchun ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga oid ma'lumotlarni taqdim etadigan yirik xalqaro baholash dasturidir.

Shuningdek, PIRLS, yosh o‘quvchilar tomonidan maktabda va maktabdan tashqarida ta'lim olishning katta qismini tashkil etuvchi, ya'ni badiiy tajriba orttirish, ma'lumot olish va undan foydalanish ko‘nikmalarini baholash kabi ikkita keng qamrovli maqsadlarni ifodalaydi. Yana shuni aytish mumkinki, ushbu dastur zamon bilan hamnafas qadam tashlaydi hamda o‘zining baholash mezonlarini zamonaviy talablarga muvofiq ravishda takomillashtirib boradi. Bunga misol sifatida, 2021-yilda o‘tkaziladigan tadqiqotda o‘quvchilarga birinchi marta raqamli formatdagi topshiriqlarni taqdim etishni rejalashtirganini aytish o‘rinlidir. Raqamli formatga o‘tish bilan birga, internet muhitida boshqariladigan ePIRLS onlayn o‘qishni kompyuterda baholash kabi o‘zgarishlar ham ko‘zda tutilgan.

O‘zbekiston Respublikasi VM ning 2018-yil 8-dekabrdagi "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora -tadbirlari to‘g‘risida" gi 997-sonli qarori bilan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspektsiyasi qoshida "Ta'lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi" tashkil etildi. [2].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi «O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi PF-5712-son Farmonida 2030-yilga kelib PISA xalqaro dasturi reytingida jahonning birinchi 30 ta ilg‘or mamlakatlari qatoriga kirishiga erishish hamda xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish asosida

o‘quvchilarning o‘qish, matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholashga yo‘naltirilgan ta'lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish vazifalari belgilangan. [1].

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining intellektual darajasini rivojlantirishda zamonaviy axborot resurslaridan oqilona va maqsadli foydalanish, xalqaro baholash dasturlaridan kerkalicha foydalanish o‘quvchilarning muammolarni hal etish qobiliyatini rivojlantirish, komponentlar, tushunchalar, ko‘nikmalar, jarayonlarni o‘rganish va baholash singari yo‘nalishlarni ta'minlab berishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelgusida ham rivojlangan mamlakatlar tajribalari chuqur o‘rganilib, O‘zbekiston Respublikasiga xos xususiyatlar, qadriyatlar, sharoitlar inobatga olingan holda, kadrlar tayyorlash tizimini tubdan modernizatsiya qilish lozim. Hozir Oliy va o‘rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan malaka oshirish, chet el professorlarini O‘zbekistonga olib kelib ma'ruza o‘qitish, bakalavr va magistr dasturlarini rivojlangan mamlakatlardagi o‘quv dasturlariga yaqinlashtirish ishlari olib borilmoqda. Xuddi shu tizim asosida Oliy ta'lim tizimida ishlayotgan tajribali o‘qituvchilarni maktablarga biriktirish, kafedralarning hududiy filiallarini ochish orqali maktab o‘qituvchilari salohiyatini rivojlantirish ishlari ham jadal olib borilmoqda. Bugungi kunda hamkorlikni boshlagan Oliy va xalq ta'limi tizimlari oldida turgan asosiy maqsad ham shu — boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga amaliy yordam berish.

Respublikamizning xalqaro tadqiqotlarda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholash Ta’lim inspeksiyasi huzuridagi “Ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi” xodimlari tomonidan ishlab chiqilgan metodik qo‘llanmada PIRLS tadqiqoti, uning o‘ziga xos xususiyatlari, nazorat-sinov materiallarining ishlab chiqilishi haqida umumiy ma’lumotlar berilgan. Shu bilan birga, PIRLS tadqiqotining topshiriqlaridan, ya’ni matnlar va savollaridan bir nechta namunalar hamda ularning baholash mezonlari keltirilgan. Shuningdek 4-sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholash bo‘yicha o‘tkaziladigan PIRLS xalqaro tadqiqotiga tayyorgarlik ko‘rish uchun PIRLSda berilgan matnlarning har biriga alohida mashq daftarlari ishlab chiqilgan. Mazkur ish daftari o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini oshirish, o‘qiganlarini tahlil qilish, talqin qilish hamda to‘g‘ri xulosa chiqara olish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun qo‘shimcha didaktik material hisoblanadi. Ushbu daftarni tayyorlashda PIRLS (Progress In International Reading And Literacy Study) tadqiqotining ochiq manbalaridan foydalanilgan.

Xulosa qilib aytganda, mamlakat innovatsion taraqqiyot yo‘lida shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda kelajak davomchilari bo‘lgan yoshlarning ijodiy g‘oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ularning bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirish hamda ilg‘or xorijiy tajribalar, xalqaro mezon va talablar asosida baholash tizimini takomillashtirish, shu yo‘lda xalqaro tajribalarni o‘rganish, mavjud tizimni har tomonlama qiyosiy tahlil qilish, tegishli yo‘nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, ilmiy tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi «O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi PF-5712-sonli farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida" 2018-yil 8-dekabrdagi 997-sonli qarori.
3. "Xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish - inson kapitalini rivojlantirish omilidir" mavzusidagi xalqaro vebinar. Sidorova Galina Aleksandrovna, Rossiya ta'lim akademiyasining ta'limni rivojlantirish strategiyasi instituti, ta'lim sifatini baholash markazining katta ilmiy xodimi, pedogogika fanlari nomzodi.
e-mail: centeroko@mail.ru Veb-sayt www.centeroko.ru
4. " PIRLS 2021 xalqaro solishtirma tadqiqoti doirasida o‘qish savodxonligini shakllantirishning o‘ziga xos xususiyatlari" nomli taqdimot. Kuznetsova Marina Ivanovna, Rossiya ta'lim akademiyasi Ta'limni rivojlantirish strategiyalari instituti Boshlang‘ich ta'lim markazi yetakchi ilmiy xodimi. e-mail: centeroko@mail.ru Veb-sayt www.centeroko.ru
5. Ta'lim inspeksiyasi huzuridagi Ta'lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi saytlari.
E-mail: markaz@tdi.uz Veb-sayt: http://www.markaz.tdi.uz/ Telegram: https: //t.me/milliymarkaz
6. Xalqaro tadqiqotlarda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholash (Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari, metodistlar va soha mutaxassislari uchun metodik qo‘llanma). Ta'lim inspeksiyasi huzuridagi Ta'lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi. Toshkent, 2019-yil. 92 b.

XALQARO TADQIQOTLAR TAJRIBASIDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI MATEMATIK SAVODXONLIGINI BAHOLASH

Ramazonova Shahinabonu- NavDPI 1-kurs magistranti. O‘zbekiston
S.Saidova- Boshlang‘ich ta'lim kafedrasi katta o‘qituvchisi p.f.f.(PhD). O‘zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalqaro tadqiqotlar tajribalari asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matematik savodxonligini oshirish,ularning bilimlarini TIMSS xalqaro tajribasi asosida shakllantirish,ushbu baholash tizimi orqali o‘quvchilar.salohiyatini tekshirish haqida so‘z yuritilgan.
Kalit so‘zlar: xalqaro tadqiqot, matematik savodxonlik, globallashuv, baholash, integratsiyalashuv, so‘rovnoma, uslubiy ta'minot

ОЦЕНКА МАТЕМАТИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИСЯХ МЛАДШИХ КЛАССОВ В МЕЖДУНАРОДНОМ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОМ ОПЫТЕ

Аннотация: В данной статье говорится о повышении математической грамотности учащихся начальной школы на основе опыта международных исследований, формировании их знаний на основе международного опыта Тимсса и проверке потенциала учащихся посредством данной системы оценки.
Ключевые слова: международные исследования, математическая грамотность, глобализация, оценка, интеграция, опрос, методическое обеспечение.

ASSESMENT OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS' MATHEMATICAL LITERACY IN AN INTERNATIONAL RESEARCH EXPERIENCE

Abstract: This article talks about improving the mathematical literacy of elementary school students based on the experiences of international research, forming their knowledge based on the international experience of Timss, and checking the potential of students through this evaluation system.
Keywords: international research, mathematical literacy, globalization, assessment, integration, survey, methodological support

Hozirgi kunda butun dunyo bo‘ylab globallashuv va integratsiyalashish jarayonlari keskin tus olmoqda. Bundan samarali foydalangan holda, ta’lim sifatini va samaradorligini oshirish maqsadida xalqaro tajribalarni tatbiq etish, xalqaro standartlar talablariga mos ta’lim tizimini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa o‘z navbatida ta’lim tizimi sifatining dunyo miqyosida tan olinishi nuqtai-nazaridan ahamiyatlidir. Xususan, TIMSS(Trends in International mathematics and science study) xalqaro baholash tizimi matematika fanini o‘zlashtirishni xalqaro monitoring qilish va baholash tizimi bo‘yicha o‘tkaziladigan tadqiqotdir. Mazkur baholash dasturi orqali har 4 yilda bir marta 4-va 8-sinf o‘quvchilarining matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha egallagan bilim darajasi va sifatini solishtirish hamda miliy ta’lim tizimidagi farqlarni aniqlash bilan bir qatorda, qo‘shimcha ravishda maktablarda matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha berilayotgan ta’lim mazmuni, o‘quv jarayoni’ta’lim muassasining imkoniyatlari’o‘qituvchilar salohiyati, o‘quvchilarning oilalari bilan bog‘liq omillari o‘rganiladi. O‘zbekiston TIMSS va boshqa xalqaro tadqiqotlarda qatnashish orqali rivojlangan mamlakatlar tajribalarini o‘z ta’lim tizimida qo‘llash, natijalarini boshqa davlarlar natijalari bilan qiyosiy taqqoslash imkoniyatlariga ega bo‘ladi. Shu nuqtai-nazardan, hozirgi kunda yurtimizda matematika darslarini o‘qitish xalqaro standartlar talablariga javob berishi masalasi dolzarb hisoblanadi.

TIMSS xalqaro tadqiqotining asosiy maqsadi boshlang‘ich va o‘rta maktablarda matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha ta’lim sifatini qiyosiy baholashdan iborat. Tadqiqotda 4-8-sinf o‘quvchilarining ta’limda erishayotgan yutuqlari,jumladan,ularning nafaqat bilimva ko‘nikmalari ,balki fanlarga bo‘lgan munosabatlari,qiziqish va qarashlari, o‘qishga bo‘lgan munosabatlari ham baholanadi.Tadqiqot shunday tuzilganki, uning natijalari 4-sinf o‘quvchilari 8-sinfga o‘tganlarida,har 4 yilda ishtirokchi mamlakatlarda matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha ta’lim tendensiyasilarini kuzatib boradi.Shunday qilib,boshlang‘ich va o‘rta maktablarda o‘quvchilarning ta’lim yutuqlari hamda boshlang‘ich maktabdan o‘rta maktabga o‘tish davrida matematika va tabiatshunoslik ta’limidagi o‘zgarishlar nazorat qilinadi.TIMSS tadqiqot usullarini ishlab chiqish uchun asos sifatida ’’TIMSS Assessment Frameworks and Specification “ hujjati ishlatiladi. Ushbu hujjatda matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha ta’lim yutuqlarini baholashga,testlar va test topshiriqlarini ishlab chiqishga umumiy yondashuvlar belgilangan,matematika va tabiiy fanlardan tekshirilishi kerak bo‘lgan tarkib,shuningdek,o‘quvchilarning topshiriqlarni bajarishda ko‘rsatishi kerak bo‘lgan kognitiv faoliyat turlari ham tavsiflaydi.

TIMSS xalqaro tadqiqot usullariga quyidagilar kiradi:

-ijobiy test natijari;

-so‘rovnomalar (o‘quvchilar,o‘qituvchilar,ta’lim muassasi ma’muriyati,ta’lim sohasidagi mutaxassislar,tadqiqot sifatini kuzatuvchilar uchun);

-uslubiy ta’minot (tadqiqotni tashkil etish va o‘tkazish bo‘yicha milliy koordinatorlar uchun qo‘llanma,maktab koordinatorlari uchun qo‘llanma,topshiriqlarni bepul javoblari bilan tekshirish bo‘yicha qo‘llanma,ma’lumotlarni kiritish bo‘yicha qo‘llanma va boshqalar);
-dasturiy ta’minot (sinflar va o‘quvchilarni tanlash,ma’lumotlarni kiritish uchun).
Xalqaro testlar quyidagi tamoyillar asosida ishlab chiqiladi:
1)o‘quv va kognitiv faoliyatning sinovdan o‘tgan mazmuni va turlari yetarli darajada yoritish;
2)xalqaro testlar mazmunining aksariyat ishtirokchi mamlakatlarda o‘rganilayotgan materialga maksimal darajada muvofiqligi;
3)testlarning o‘zaro aloqasini ta’minlash;
4)tekshirilayotgan mazmunning matematika va tabiatshunoslik ta’limini rivojlantirish nuqtai nazaridan ahamiyati;
5)o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga muvofiqligi,test ishlab chiqilgan yutuqlarni baholash;
6)ommaviy tadqiqot uchun talablarga muvofiqligi.
Tadqiqotni o‘tkazish va uni ishlab chiqishda dunyoning ko‘plab tadqiqot markazlari va professional tashkilotlari ishtirok etdilar.Jumladan,Ta’lim test xizmati(ETS-Educational Testing Service,AQSH),Kanada Statistika Markazi(Statistics Canada),Ta’lim yutuqlarini baholash xalqaro asssotsiatsiyasi Kotibiyati(IEA,Niderlandiya),Ta’lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasining ma’lumotlarini qayta ishlash markazi(DPC IEA-Data Processing Center IEA,Germaniya)va boshqalar.Shu bilan birga,turli mamlakatlar mutaxassislarining sa’y-harakatlarini muvofiqlashtirish uchun dunyoning yetakchi ekspertlaridan iborat maslahat qo‘mitalari tuzilgan.Barcha tadqiqotlar Boston kollejidagi TIMSS va PIRLS xalqaro tadqiqot markazi(TIMSS&PIRLS International Study Center,Boston College) tomonidan muvofiqlashtiriladi.
O‘zbekiston xalqaro TIMSS (4 va 8-sinf o‘quvchilarining matematika va tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan o‘zlashtirish darajasini baholash dasturi) tadqiqotidagi ishtirokini boshladi.Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi xabariga ko‘ra, TIMSS tadqiqoti to‘rt yilda bir marta o‘tkaziladi. U 4 va 8-sinf o‘quvchilarining matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha egallagan bilim darajasi va sifatini solishtirish hamda milliy ta'lim tizimidagi farqlarni aniqlash bilan bir qatorda, qo‘shimcha ravishda maktablarda matematika va tabiiy fanlar bo‘yicha berilayotgan ta'lim mazmuni, o‘quv jarayoni, ta'lim muassasasining imkoniyatlari, o‘qituvchilar salohiyati, o‘quvchilarning oilalari bilan bog‘liq omillarni o‘rganadi.Ta'lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA) rahbariyati O‘zbekistonning ta'lim sharoitiga TIMSSning qaysi turi mos kelishi haqida maslahatlar bermoqda. Bundan tashqari, IEA 2021 yil fevral oyida Germaniyaning Hamburg shahrida o‘tkazilishi rejalashtirilayotgan milliy tadqiqot koordinatorlarining birinchi yig‘ilishiga taklif qildi va Boston kolleji mutaxassislari bilan turli xil baholash modellarini muhokama qilish, tadqiqotlar yo‘nalishlarining afzallik va kamchiliklari haqida muhokamalar olib borish uchun qulay imkoniyat yaratib berilishini ma'lum qildi.O‘zbekiston TIMSS va boshqa xalqaro tadqiqotlarda qatnashish orqali rivojlangan mamlakatlar tajribalarini milliy ta'lim tizimida qo‘llash, o‘z natijalarini boshqa davlatlar natijalari bilan qiyosiy taqqoslash imkoniyatiga ega bo‘ladi.Shu bilan birga,1995-yildan beri uch marta(oxirgi marta 2015-yilda)maktabning oxirgi sinfdagi o‘quvchilarining yutuqlarini o‘rganishni o‘z ichiga olgan ‘’kengaytirilgan’’tadqiqot (Advanced TIMSS) o‘tkazilgan (O‘zbekistonda bu 11-sinf,AQSHda 12-sinf va boshqalar)

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston ham TIMSS xalqaro tadqiqotiga ishtirok etdi.Tadqiqotda, O‘zbekistonning 4 va 8-sinf o‘quvchilari boshqa davlatlardagi tengdoshlariga nisbatan matematika va tabiiy fanlardan savodxonligi qay darajada yuqori ekani, matematika va tabiiy fanlarga qiziqish darajasi, oila tomonidan farzandlarga matematikani va tabiiy fanlarni o‘zlashtirishda qanday hissa qo‘shilayotgani, matematika va tabiiy fanlarni o‘qitish jarayoni qanday tashkil etilgani, matematika va tabiiy fanlar o‘qitish jarayonining boshqa davlatlarga nisbatan o‘ziga xosligi bor yoki yo‘qligi, agar bor bo‘lsa, u nimalarda namoyon bo‘layotgani, o‘qituvchilar metodlari boshqa mamlakatlar o‘qituvchilari metodlaridan nimasi bilan farq qilishi o‘rganiladi.Faqatgina maktab o‘quvchilari orasidagi tanqidiy fiklashni yanada rivojlantirish,bu orqali ijodiy fikrlashni ham yo‘lga qoyish muhim masalalardan biri hisoblanadi.Bu jarayonlarni yo‘lga qoyish uchun turli xildagi islohotlarni amalga oshirish yo‘llari ko‘rib chiqilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Ta'lim sifatini nazorat qilish inspeksiyasi matbuot xizmati.
2.http://timssandpirls.be.edu.sayti-TIMSS&PIRLS International Study Center.
3.http://www.edu.uz-O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta'lim vazirligi portali.
4.https://uz.m.wikipedia.org/wiki/TIMSS#cite_ref-timms-2015-4_6-1

4-SINF O‘QUVCHILARINING O‘QISH SAVODXONLIGINI XALQARO PIRLS DASTURI ASOSIDA BAHOLASH HAQIDA AYRIM MULOHAZALAR

Ismoilova Sadoqat -Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabasi,
Xamrayev M.– p.f.n., dotsent, Boshlang‘ich ta’limda ona tili va uni o‘qitish metodikasi fanlari kafedrasi dotsenti, TDPU, Toshkent, O‘zbekiston.

Annotatsiya: Ushbu maqolada PIRLS tadqiqotiga oid umumiy ma’lumotlar, o‘qish savodxonligining o‘sish omillari hamda o‘qish darsliklaridagi axborot matnlari xususida fikrlar bildirilgan.

Kalit so‘zlar: o‘qish savodxonligi, badiiy matn, axborot matn, matnni tushunish, ta’lim, o‘quvchi, xalqaro tadqiqot.

Аннотация: В статье представлен обзор исследования PIRLS, факторов роста грамотности в чтении и информационных текстов в учебниках. Ключевые слова: качества чтения, художественный текст, информационный текст, понимание текста, образование, читатель, международные исследования.

Annotation: This article provides an overview of PIRLS research, growth factors in reading literacy, and information texts in textbooks.

Keywords: reading literacy, literary text, informational text, text comprehension, education, reader, international research.

Bir, ikki yil oldin yangi tushuncha hisoblangan PIRLS so‘zi hozirda ta’lim sohasi a’zolari uchun tez-tez ishlatiladigan atamalardan biriga aylanib ulgurdi. Sababi, endilikda o‘qish savodxonligi bilan yonma-yon tilga olinayotgan bu xalqaro dastur orqali nafaqat boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matnni o‘qib tushunishi sifati balki, yurtimizda ta’lim sohasiga berilayotgan e’tibor, undagi islohotlar samarasini ham ma’lum mezonlar yordamida ko‘rsatib berish xususiyatining mavjudligi bilan xarakterlidir. Bizga ma’lumki, tadqiqot har besh yilda bir marotaba o‘tkaziladi va ushbu tadqiqotlar davomida avvaliga past natija qayd etgan davlatlar keyingi davriyliklarda yuqori natijalarni namoyon etishga muvaffaq bo‘lishgan. Xususan tadqiqotning 2001-2016-yillar mobaynida o‘tkazilgan 15 yillik sarhisobi bo‘yicha 20 ta mamlakat pasayishdan ko‘ra ko‘proq yuqorilash holatini ko‘rsatgan. Bu esa ushbu tadqiqot dasturining o‘qish savodxonligini o‘stirish yuzasidan olib borayotgan faoliyati nafliligini bildiradi. Bu yilda yurtimiz o‘quvchilarining ham mana shu tadqiqotda ishtiroki kutilmoqda. Xo‘sh bu sinovga o‘quvchilarimiz, bundan tashqari ta’lim tizimi qay darajada tayyorgarliklar ko‘rmoqda?

Avvalambor, kerakli mutasaddi tashkilotlar tomonidan PIRLS dasturi haqida yetarli ma’lumotlar berilmoqda, zarur qo‘llanmalar, axborotnomalar, 2016-yil tadqiqotda yuqori natijani namoyish etgan Rossiya Federatsiyasi mutaxassislari bilan birgalikda onlayn vebinar uchrashuvlar, o‘z tajribalari bilan tanishtirish sharoitlari tashkil etildi. Bu bajarilgan tadbirlardan ko‘pgina zarur ma’lumotlarni bilib olinishi bilan, o‘qish savodxonligini o‘stirish faoliyatida juda ko‘p o‘rinlarga jiddiy to‘xtalish lozimligi ham oydinlashdi. Aslida tadqiqotda yuqori natijalarga erishgan davlatlar tajribasini o‘rganish juda katta maktabdir, shu orqali tizimli ishlar amalga oshiriladi, ularning tajriba asosidagi natijalari dasturulamal bo‘lib xizmat qiladi. Mana masalan Rossiya ta’lim akademiyasi Ta’limni rivojlantirish strategiyalari instituti Boshlang‘ich ta’lim markazi yetakchi ilmiy xodimi p.f.d Kuznetsova Marinova Ivanovna o‘zining PIRLS 2021 xalqaro solishtirma tadqiqoti doirasida o‘qish savodxonligini shakllantirishning o‘ziga xos xususiyatlari haqida quyidagi fikrlarni bildirgan:

1) “O‘sish nuqtalari. Har bir sinfda ta’limni differensiyalashga kuchli e’tibor berilishi zarur, bu borada aksariyat birinchi sinf o‘quvchilarining muvafaqqiyatli boshlash uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarga ega bo‘lmagan maktablarga alohida e’tibor berilishi lozim. Yana ikkita muammolarni yodda tutish kerak:
1. Eng kuchli o‘quvchilarga kelgusidagi rivojlanishiga ko‘maklashish
2. O‘g‘il bolalarga yordam berish, chunki ularning natijalari qizlarning natijalaridan ko‘ra yomonroq.
2) Boshlang‘ich ta’lim tizimi oldidagi ustuvor vazifalar:
-Ta’lim jarayonida turli xil matnlardan foydalanishni ta’minlash zarur: yaxlit, yaxlit bo‘lmagan, murakkab (ko‘plik).
-Turli xil matnlarni o‘qish uchun turli strategiyalarni ishlab chiqish muhim.
-Tushunib o‘qishni shakllantirish va baholashning turli shakllaridan foydalanish (qog‘oz va kompyuter shakllari).

Noto‘g‘ri ta’limdan kelib chiqqan o‘qish muammolari:

Maktabda o‘qish boshlanishi bilan bolalarga o‘qib berishni to‘xtatadilar	Natijada: O‘qishga bo‘lgan qiziqishni yoqolishi
Noto‘g‘ri shakllangan o‘qish	Matnning ma’nosini tushunmaslik
Yaxshi o‘qiydigan bolalarga individual yondashuvning yo‘qligi	O‘quvchining rivojlanish dinamikasining buzilishi

Ko‘p sonli bir xil savollar	Matnni qabul qilish va tahlil qilish mantig‘ining buzilishi
Badiiy matnlarning o‘qishning ustunligi	Boshqa turdagi matnlarning tushunilishi kechikishi

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini namoyon etishning eng muhim jihatlari:
● o‘qishning maqsadi va mazmunini o‘zaro bog‘lash;
● asosiy va ikkinchi darajali axborotni farqlash;
● grafik va og‘zaki ma’lumotlarni farqlash;
● o‘qilgan matnni talqin qilish (fikrlash, o‘quvchining matn muallif bilan o‘zaro munosabati);
● matnning tilga oid va tarkibiy xususiyatlarini tahlil qilish;
● matn ta’siri ostida yuzaga kelgan munosabatdagi o‘zgarishlarni aks ettiruvchi tahlil; o‘z nuqtai nazarini boshqalarning fikrlari bilan taqqoslash.”

Keltirilgan fikrlardan shuni bilishimiz mumkinki, kelib chiqishi mumkin bo‘lgan kamchliklar bizda allaqachon shakllangan. Mana masalan ko‘p oilalarda bola maktabga chiqmasidan oldin ham keyin ham biror matn o‘qib berilmaydi. Yoki ko‘p uchrab turuvchi yaxshi o‘qiydigan bolalar bilan alohida shug‘ullanmaslik, o‘qituvchi har darsda o‘sha boladan vazifani so‘rashi mumkin, lekin murakkab topshiriqni doim ham beravermaydi. Yoki amaldagi 4-sinf maktab darsligida axborot turidagi matnlardan ko‘ra badiiy matn turlari bisyor, hatto ajdodlarimizni o‘rganishga bag‘ishlangan bo‘limda ham mutafakkir, siymolar hayotlari badiiy tarzda yoritilgan. Masalan Ibn Sino alloma haqida bolalarga axborot matni darslikda o‘z aksini topsa nur ustiga a’lo nur bo‘lar edi. Negaki bu mutafakkir haqida bolalar shu bilan 7-sinf tarix darsligida tanishadilar, birgina bu alloma emas, yana bir nechalari haqida shunday deyish mumkin. Abu Rayhon Beruniy, Imom Buxoriy, Al Xorzamiy PIRLS tadqiqotida foydalanilgan axborot beruvchi matnlar bilan tanishgan holda shuni bildirish mumkinki, o‘quvchining yosh xususiyatiga qarab axborot beruvchi matnlarni ko‘paytirish kerak. Buning yana bir sababi biz kuzatib tajriba olib borgan o‘quvchilarning aksaryati badiiy matnda qiyinchilikka uchrashi kam, nisbatan axborot matnlariga qaraganda. Axborot matnlarini tahlil qilishda yoyinki, ba’zida matn ichidan ko‘rinib turgan axborotni topishga ham qiynalmoqdalar. Bizningcha esa bu shu kabi matnlar bilan juda kam ishlaganlikdir. Shu sababdan shu singari jihatlarni e’tiborga olishimiz foydadan holi emas.

Ammo bir narsani ham esdan chiqarmasligimiz zarurki, bizning o‘quv dasturlarimizda belgilangan vazifalarni amalda doimiy ravishda bajarib amaliyotga qo‘llab borishimiz albatta o‘zining ijobiy natijalarini beradi deb umid bildiramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kuznetsova Marina Ivanovna, “PIRLS 2021 xalqaro solishtirma tadqiqoti doirasida o‘qish savodxonligini shakllantirishning o‘ziga xos xususiyatlari” haqidagi ma’ruza, Moskva 2021-y
2. Xalqaro tadqiqotlarda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholash ***(****Boshlang‘*ich sinf o‘qituvchilari, metodistlar va
soha mutaxassislari uchun metodik qo‘llanma) “SHARQ” nashryoti-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Toshkent – 2019

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING BILIMINI BAHOLASHDA XALQARO TAJRIBALAR

Taspenova Madina Talg‘at qizi- Navoiy davlat pedagogika instituti
3-kurs ’’Boshlang‘ich ta’lim’’ fakultet talabasi
Ilmiy rahbar: Kazbekova Fariza Po‘latovna

Аннотация. Данная статья посвящена важности и преимуществам международных оценочных исследований в системе народного образования на сегодняшний день, и в основном на начальном уровне общего среднего образования. В нем также рассматривается роль международных оценочных исследований в современной систем образования.
Ключевые слова: современная система образования, международные оценочные исследования, содержание оценивания, компетентность, TIMSS, PISA, PIRLS, TALIS.
Abstract. This article is devoted to the importance and advantages of international evaluation studies in the public education system today, and mainly in the elementary level of general secondary education. It also reviews the role of international evaluation studies in the modern education system.
Key words: modern education system, international assessment studies, assessment content, competence, TIMSS, PISA, PIRLS, TALIS.

Bugungi zamonaviy va tezkor taraqqiyot sari initilayotgan har bir jamiyatda har bir insonning kasbiy faoliyati va hayoti davomida texnogen komponentning rivoj topishi kuzatilmoqda. Shu boisdan ham nafaqat kelajak

yillardagi yetuk mutaxassislarni, balki hozirgi vaqtdagi umumiy o‘rta ta’limda tahsil olayotgan har bir maktab o‘quvchisini bir necha fanlar bo‘yicha o‘tkir savodxon etib tayyorlashning ahamiyati yuksalib bormoqda. Ayni shundan kelib chiqib, respublikaning Xalq ta’limi tizimida o‘qitishning maqsadlarini kuchaytirish choratadbirlari amalga oshirilyapti.

Mamlakat bo‘ylab amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy o‘sish ko‘rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarda malakali kadrlar va yetuk mutaxassilarga bo‘lgan talabni yanada oshirmoqda. Bu o‘z-o‘zidan maktab o‘quvchilarining darslarga qiziqish xususiyatini oshirish va o‘qituvchilarning har tomonlama ta’lim- tarbiyaga e’tiborini kuchaytirishni talab etadi. Yuqoridagi talablarning ta’lim tizimi uchun juda muhim ekanligi, aksariyat xorijiy davlatlardagi kabi ta’lim va fan sohalari rivojlanishini baholash va monitoring qilish orqali ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan ilg‘or tajribalarni sohaga jalb qilish kerakligini anglatadi. Ta’lim sifati va samaradorligini oshirish yo‘lida xorijiy ilg‘or tajribalarni o‘rganish, xalqaro standartlar talablarining joriy etilishi muhim ahamiyatga ega. Mamlakat o‘quvchilari xalqaro baholash dasturlarida ishtirok etishi ham respublikada mavjud ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan muhim jarayon hisoblanadi. Kelajak egalarining zamonaviy bilim, intellektual salohiyat, ilmu ma’rifat, erkin fikr, ilg‘or texnologiyalarni tadbiq etish, jahonda e’tirof etilgan uslub va an’analarni qo‘llash malakasiga ega bo‘lishi muhim ahamiyatga ega. Ta’lim tizimidagi islohotlar ana shu maqsadga qaratilgan bo‘lib, xalqaro mezonlar asosida dunyoning yuksak taraqqiy etgan davlatlarida qo‘llanayotgan va katta samara berayotgan ta’lim texnologiyalari, baholashning xalqaro talablariga muvofiq bo‘lishiga qaratilmoqda. Dunyoning yuksak taraqqiy etgan davlatlarida ta’lim sohasida baholashning PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS kabi xalqaro baholash dasturlari amaliyotga muvaffaqiyatli tadbiq etilmoqda. Taraqqiyot odimlari bilan jahonga yuz tutayotgan O‘zbekiston Respublikasida ham ta’lim sohasida baholashning xalqaro mezonlari qo‘llanilmoqda. Ma’lumki, ta’lim sifatini xalqaro standartlar asosida baholash orqali dunyo mamlakatlari bilan qiyosiy tahlillar olib borish maqsadida Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2018-yil 8-dekabrda “Xalq ta’limi tizimi” da ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qaror qabul qilingan. Qarorda ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspektsiyasi huzurida ta’lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tashkil etilib, ta’lim sifatini belgilash bo‘yicha qator xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etishi belgilangan. Qolaversa, O‘zbekiston Pespublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning «O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi farmonida inson kapitalini shakllantirishning asosiy bo‘g‘ini bo‘lgan tizimda amalga oshirilishi lozim bo‘lgan vazifalar va ularni hayotga tadbiq etish yo‘llari atroflicha belgilab berildi. Jumladan, unda mamlakatning 2030-yilga borib PISA (The Programme for International Student Assessment) — o‘quvchilarning ta’lim sohasidagi yutuqlarini baholash bo‘yicha xalqaro dastur reytingida jahonning 30 ta ilg‘or mamlakati qatoriga kirishiga erishish vazifasi qo‘yilgan. Xalq ta’limida sodir bo‘layotgan mazkur o‘zgarishlar bevosita Oliy ta’lim muassasalari bilan ham bog‘liq bo‘lib, maktab va Oliy ta’lim muassasalari hamkorlik aloqalari yuksalishiga sabab bo‘lmoqda.

Hozirgi kunda dunyoning ko‘pgina davlatlari ta’lim tizimida o‘z o‘rnini mustahkam egallab kelayotgan xalqaro datsurlarda ishtirok etish yosh avlodning intellektual-ma’naviy darajasini aniqlash, shu orqali natija va samaradorlikning yangi yo‘nalishlarini belgilab olishga imkoniyat yaratsa, milliy baholash tizimining yanada takomillashtirish xalqaro baholash dasturlarida muvaffaqiyatli ishtirok etish etishini ta’minlash bilan birga, ularning kreativligini va komponentligini va o‘z navbatida ta’lim sifatini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayni shundan kelib chiqib aytish mumkinki, ushbu xalqaro baholash dasturlari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘ylantirishga, fikrlay olish doirasini kengaytirishga, ya’ni intellektual-ma’naviy salohiyatini rivoj toptirishga yo‘naltirilar ekan, boshlang‘ich sinflarda bu dasturni kengroq ko‘lamda tadbiq etish muhim ahamiyatga egaligini ko‘rsatadi. Buni namuna tariqasida xalqaro baholash dasturining PIRLS dasturi bo‘yicha qaralsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining intellektual-ma’naviy darajasini rivoj toptirishda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish masalasi mazkur xalqaro baholash dasturini (PIRSLni) amaliyotga qo‘llash va yuqori samaradorlikka erishsihning asosiy omili deyish mumkin. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining intellektual darajasini rivojlantirishda zamonaviy axborot resurslaridan oqilona va maqsadli foydalanish, xalqaro baholash dasturlaridan kerkalicha foydalanish o‘quvchilarning muammolarni hal etish qobiliyatini rivojlantirish, komponentlar, tushunchalar, ko‘nikmalar, jarayonlarni o‘rganish va baholash singari yo‘nalishlarni ta’minlab berishda muhim ahamiyat kasb etadi. Kelgusida ham rivojlangan mamlakatlar tajribalari chuqur o‘rganilib, O‘zbekiston Respublikasiga xos xususiyatlar, qadriyatlar, sharoitlar inobatga olingan holda, kadrlar tayyorlash tizimini tubdan modernizatsiya qilish lozim. Hozir Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi tomonidan malaka oshirish, chet el professorlarini O‘zbekistonga olib kelib ma’ruza o‘qitish, bakalavr va magistr dasturlarini rivojlangan mamlakatlardagi o‘quv dasturlariga yaqinlashtirish ishlari olib borilmoqda. Xuddi shu tizim asosida Oliy ta’lim tizimida ishlayotgan tajribali o‘qituvchilarni maktablarga biriktirish, kafedralarning hududiy filiallarini ochish orqali maktab o‘qituvchilari salohiyatini rivojlantirish ishlari ham jadal olib borilmoqda. Bugungi kunda hamkorlikni boshlagan Oliy va xalq ta’limi tizimlari oldida turgan asosiy maqsad ham shu — boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga amaliy yordam berish.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, mamlakat innovatsion taraqqiyot yo‘lida shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda kelajak davomchilari bo‘lgan yoshlarning ijodiy g‘oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ularning bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirish hamda ilg‘or xorijiy tajribalar, xalqaro mezon va talablar asosida baholash tizimini takomillashtirish, shu yo‘lda xalqaro tajribalarni o‘rganish, mavjud tizimni har tomonlama qiyosiy tahlil qilish, tegishli yo‘nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, ilmiy tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan manbalar:

1. Ҳамдамова М. Ёшларнинг интеллектуал салоҳиятини ривожлантириш механизмининг педагогик-психологик асослари (услубий тавсиялар), 2007.
2. "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal - (3) III/2020 ISSN 2181-063X 237 http://oac.dsmi-qf.uz
3. “PISA-2018 Kompyuter format xalqaro tadqiqot vositalari”: To‘plam “ -Axborottahlil markazi” AQ. Astana. 2016-126 bet.
4. PISA 2012 Assessment and Analytical Framework (mathematics, reading, science, problem solving and financial literacy.
5. “PISA-2018 Kompyuter format xalqaro tadqiqot vositalari”: To‘plam “ –Axborot-tahlil markazi” AQ. Astana. 2016-126 bet.
6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta’limi tizimida ta’lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2018-yil 8-dekabrdagi 997-sonli qarori.
7. O‘zbekiston Pespublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning «O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi Farmoni, 29.04.2019 yildagi PF-5712-son

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING NUTQINI O‘STIRISHDA BADIIY ADABIYOTNING AHAMIYATI

Aktamova Orzigul Odilovna –
Navoiy shahridagi 7-umumiy o‘rta ta’lim maktabining boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi. O‘zbekiston.

Annotatsiya: Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini o‘stirishda badiiy adabiyotlarni o‘qishga o‘rgatish yo‘llari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Nutq, og‘zaki nutq, yozma nutq, ona tili, o‘qish, badiiy asarlar.

ЗНАЧЕНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В РАЗВИТИИ РЕЧИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация: В данной статье проанализированы способы обучения чтению художественной литературы в развитии речи младших школьников.

Ключевые слова: Речь, устная речь, письменная речь, родной язык, чтение, художественные произведения.

THE IMPORTANCE OF FICTION IN THE CULTIVATION OF SPEECH OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Annotation: This article analyzes the ways of teaching reading fiction in the speech development of younger schoolchildren.

Key words: Speech, oral speech, written speech, native language, reading, works of art.

So‘zlashuv tili nutq o‘stirishning dastlabki ko‘rinishi hisoblanadi. O‘quvchilarni chiroyli nutqqa o‘rgatish barcha dars jarayonlarida amalga oshadi. Ammo, bu jarayon o‘qish darslarida yetakchi o‘rinda turadi. Ona tili darslarida yozma nutq jilolansa, o‘qish darslarida og‘zaki nutq kamol topadi. Bu kamolot jarayonida o‘qituvchi turli metod va vositalardan foydalanadi. Vositalardan foydalanish jarayonida o‘qituvchi shirinsuhan va xushfe`l bo‘lib, insonparvarlik tamoyillariga e`tibor berishi muhim.

Nutqni o‘stirishda asosiy vositalardan biri badiiy asarlardir. Badiiy asarlar o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga ko‘ra tanlanib, mavzular turfaligini o‘zida jamlaydi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun xalq og‘zaki ijodi va bolalar adabiyotiga oid asarlar tavsiya etiladi. Albatta savol tug‘ilishi mumkin. Bu usul bolalarga qanday yordam beradi?

1. Bolalarning estetik zavqini oshiradi.
2. Bolalarda turli ezgu hislatlarni ro‘yobga chiqaradi.
3. O‘quvchilardagi o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.
4. O‘quvchilar aqliy salohiyatini o‘stiradi.
5. O‘quvchilardagi xotira imkoniyatlarni oshiradi.

6. Nutq kamchiliklarini bartaraf etishga yordam beradi.
7. Qobilyatlarning yuzaga kelishiga yordam beradi.
8. Bolalarda ertangi kunga ishonch hissini ulg‘aytiradi.
9. Milliy g‘urur va o‘zlik tushunchalarini shakllantiradi.
10. O‘quvchilarni vatanparvarlik tuyg‘ulari bilan kamol topishiga yordam beradi.

Badiiy adabiyotlar yuqorida sanalgan sifatlar bilan o‘quvchilar ongiga o‘z ijobiy xuxusiyatlarini singdiradi. Cho‘lpon aytganidek, «Adabiyot yashasa, millat yashaydi».

O‘qituvchilar bolalarni badiiy adabiyotga qiziqtirishlari uchun bir qator ishlarni amalga oshirishlari lozim. Eng avvalo, ishni dars jarayoni bo‘lib o‘tadigan sinfxonasidan boshlash maqsadga muvofiq. Sinfxonasida albatta badiiy adabiyot burchagi tashkil etilishi va bu burchakda sinfdagi o‘quvchilar qiziqishlariga qarab kitoblar saralanishi lozim. O‘quvchilar orasida turli kitobxonlik tadbirlari va tanlovlari o‘tkazish samarali usullardan biri. Bu tanlovlardagi o‘zaro raqobat o‘quvchilarga ijobiy natija ko‘rsatadi. Natijalar ijobiy bo‘lishi uchun badiiy asarlardan qay o‘rinda va qanday foydalanish kerak

1. O‘qish darslarida nutq o‘stirish jarayonlarini badiiy adabiyotlar bilan bog‘lash. Masalan, bolalar o‘qigan ertak yoki hikoyalar haqida savollar berish. Ularni o‘qilgan asarlar yuzasidan gapirishga undash.
2. O‘quvchilarda jazo metodlarini badiiy adabiyotlar bilan bog‘lash. Misol uchun o‘quvchini jazolash maqsadida biror asarni to‘liq o‘qishga buyurish.
3. O‘quvchilarga ko‘proq she`rlar yodlatish kerak. Xabardormizki, ko‘p yodlash xotira yaxshilanishiga ham ta`sir etadi.
4. O‘quvchilar ijrosida badiiy asarlar yuzasidan sahna ko‘rinishlari sahnalashtirish. Masalan, ishni oddiy ertaklarni sahnalashtirishdan boshlash mumkin.
5. O‘quvchilarga turli davrlar mobaynida kitoblar o‘qishni tavsiya qilish. Bu tavsiyalar ularning yosh fiziologik, psixologik va o‘z qiziqishlariga qarab beriladi. Ikkinchi yoki uchinchi sinf o‘quvchilariga sehrli ertaklar tavsiya etilsa, to‘rtinchi sinf o‘quvchisiga sarguzasht hikoyalar va ertaklar tavsiya etiladi.
6. O‘quvchilarni badiiy asarlarga qiziqtirish uchun asar muallifi bilan badiiy uchrashuvlar tashkil etish
7. Badiiy asarlarni ota-onalar bilan o‘quvchilar birga o‘qishini tashkillashtirish. Bu orqali oilaviy kitobxonlik ham amalga oshadi
8. Nutqida kamchiligi bor bolalarga aynan qaysi tovushni aytishda qiynalishiga qarab asarlar tanlash zarur. Masalan r yoki sh tovushi ko‘p uchragan asarlarni topish.
9. Boshqa fanlarni badiiy asarlar bilan aloqasini bog‘lash. Masalan tabiatshunoslik darslarida hayvonlar va tabiat unsurlari qatnashgan asarlardan foydalanish.
10. Chet tili darslarida jahon bolalar adabiyotiga oid asarlardan foydalanish orqali o‘quvchilarning nafaqat estetik ongiga balki, chet tilini o‘rganishga bo‘lgan qiziqishlarini rivojlantirish mumkin.
11. Kitobxonlik to‘garaklarini ochish, to‘garaklar faoliyatini kengaytirib borish.
12. Adabiyotga qobilyati bor o‘quvchilarni aniqlash va ulardagi qobilyatni rivojlantirish.
13. Badiiy adabiyotlar asosida o‘quvchilardan diktant, bayonlar olish.

Yuqoridagi tavsiyalar o‘qituvchilarga albatta yordam beradi. Badiiy adabiyotlar orqali o‘quvchilar nutqini oshirishda turli interfaol o‘yinlardan ham foydalanish mumkin. Masalan, “Egri va to‘g‘ri” ertagi o‘quvchilarga o‘qib beriladi, ammo ertakdagi so‘zlar uslubiy xatoliklarga ega tarzda o‘qiladi. O‘quvchilar esa ertakni tinglab uslubiy xato so‘zlarni aniqlashi va ularni daftariga yozishi kerak. Ikkinchi bir interfaol o‘yin, bu o‘yinda o‘quvchilar o‘ib berilgan badiiy asarga mos sarlavha topishlari kerak. O‘yin so‘ngida o‘qituvchi asar sarlavhasini aytadi va bu sarlavha o‘quvchilar topgan sarlavhaga sinonim bo‘la oladimi yoki yo‘qmi o‘z fikrini bildiradi.

O‘qituvchi tanlagan asarlar faqat nasihatgo‘ylikdan iborat bo‘lmasligi lozim. O‘quvchilar asarlarni o‘rganish jarayonida nafaqat tarbiyalanishlari balki, o‘zlari xulosa chiqarishni o‘rganishlari kerak. Shundaginia har qanday badiiy asar o‘quvchiga ta`limiy va tarbiyaviy ta’sir eta oladi.

JAHONNING ILG’OR USULLARINI TADBIQ QILISH ORQALI XALQ HUNARMANDCHILIGINI TAKOMILLASHTIRISH

Magdieva Marxabo Erkinovna- teacher of TDPU Imini Nizomiy
Shodiyeva Charos Baxriddin qizi, Shegalova Yana Yurevna
Students of the 2nd stage of primary education

Abstract: In this article, the use of the world's advanced, high-tech methods in the improvement, development, and production of folk crafts is studied and applied.

Key words: folk craft, custom, tradition, labor, craftsmanship

Аннотатsiя: В данной статье изучается и применяется использование передовых, высокотехнологичных методов мира в совершенствовании, развитии и производстве народных промыслов.

Ключевые слова: народный промысел, обычай, традиция, труд, мастерство.

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalq hunarmandchiligini takomillashtirish, rivojlantirishda, ishlab chiqarishda jahonning ilg'or,yuksak bo'lgan texnologiya usullaridan foydalanish o'rganilib,tadbiq etilgan.

Kalit so'zlar: xalq hunarmandchiligi, urf-odat, an'ana, mehnat, hunarmandchilik

If a profession becomes a way of life, then a craft becomes an art
Shevelev I.

The development of folk crafts in harmony with our spiritual heritage has been highly skilled in the written and literary heritage of many of our thinkers and sages, and has made an eternal contribution to the cultural treasure of the world. The advantages of education and vocational training, the necessity of living with honest work in hadith, pandnama, narration, story, epic, proverb, ghazal, rubai, masnavi and other forms created in different socio-economic systems. The thoughts about "are illuminated and encourage humanity to work and profession.

Folk handicrafts were created by human production activities, gradually separated from farming and animal husbandry during the development of society, improved in connection with the development of technology within different socio-historical periods, various specializations (pottery, carpentry, blacksmithing, coppersmithing, building, stonework, carving, embroidery, tanning, tailoring, weaving, jewelry, goldsmithing, dyeing, shipbuilding, tinsmithing, etc.). Folk crafts developed depending on the availability of natural resources, i.e. textiles where there is cotton and cocoon, pottery where there are quality raw materials, wool and leather in many places, weaving and tanning, accordingly, blacksmithing, woodworking in many places with forests, metal production in places rich in minerals and blacksmithing, shipbuilding and other things developed on the sea and river banks.If we study the folk crafts of the world, crafts also contributed to the development of industry in European cities (weaving machines were improved, the appearance of blast furnaces in Germany in the middle of the 14th century led to serious changes in metallurgy. In the 14th-15th centuries, firearms began to be produced). In developed countries, only the folk handicraft industries that produce individual orders and expensive art objects, such as tailoring, shoemaking, carpet making, jewelry, carving, etc., have been preserved.

At the beginning of the 20th century, with the widespread introduction of mechanized production, the variety and production volume of folk handicraft products decreased sharply. During the 20th century and by the beginning of the 21st century, large-scale industrial production settled down, but the position of folk crafts remained. In addition, the emergence of mini technology allows the individual and high-quality production of goods in handicrafts. This can include production and service of national headstones, national musical instruments, small equipment, various souvenirs. Today's folk crafts consist of individual labor activities and family enterprises within small businesses.

Today, advanced and high technology methods of the world are used to improve folk crafts and develop production.

For example, we can see in Figure 1-2 that Indian folk crafts express their traditions and values, national customs through artistic design methods in their crafts.

1- picture
Gilam so'zana.

2- picture
Pottery pattern

The American country is an example of folk crafts expressed his style and direction. Figure 3.

In conclusion, learning and applying the world's advanced, high technology methods in the improvement, development, and production of folk crafts is an important factor. Comparative study of foreign experience requires achieving high goals.

List of used literature:

1. D. E. Xaritonovich. Hunarmandchilik. Dastgohlar va mif // G'arbiy Evropaning o'rta asrlar tsivilizatsiyasida shahar. T. 2. M .: Nauka, 1999, s. 118-124
2.C.S.Gupta Hind xalq hunarmandchiligi. Roli books.Yangi Dehli,2008
3. Magdiyeva, M. E., Dildora, S., & Sayyora, S. (2022, October). Hunarmandchilik Asosida Xotin-Qizlarni Kasbiy-Amaliy Kompetentligini Rivojlantirishninng Ijtimoiy Pedagogik Zaruriyatlari. In *" ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM* (pp. 8-10).
4. Erkinovna, M. M. (2021, February). The role and importance of the creative approach in the teaching of folk art and the science of artistic design. In *E-Conference Globe* (pp. 5-7).
5. Магдиева, М. Э. (2022). Использованию В Конце XIX–Начало XX Веках В Узбекистане Местных Тканей Для Пошива Одежды–Шёлковых, Полушелковых И Процесс Их Изготовления. *Miasto Przyszłości*, *28*, 1-3.
6. Hayitov, A., & Azizova, S. (2022). Abu nasr farobiyning “fozil odamlar shahri” asari-bugungi kun yoshlarining ma’naviyat maktabi sifatida. *Science and innovation*, *1*(B7), 432-438.
7. Erkinovna, M. M. Teaching folk craft and artistic design in professional education. *International Journal For Innovative Engineering and Management Research*, *10*(03), 355-356.
8. Erkinovna, M. M. (2023). Pedagogical Foundations of Women's Professional Competence Based on Crafts. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, *2*(4), 56-59.
9. Магдиева, М. Э. (2023). Традиционное Искусство Ткачества. *Miasto Przyszłości*, *33*, 145-149.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING MATEMATIKAVIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI VOSITALARIDAN FOYDALANISHNING TASHKIL ETISH TAMOYILLARI

PhD.dots. Saidova Nilufar Ro‘zimurotovna-
Navoiy davlat pedagogika universiteti dotsenti
E-mail: snilufar361@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matematikaviy kompetensiyalarini shakllantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalaridan foydalanishning tashkil etishga oid taklif va tavsiyalar keltirilgan.

Tayanch so‘zlar: boshlang‘ich sinf, matematika, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, kompetensiya, modellashtirish.

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ПРИНЦИПЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ МАТЕМАТИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ.

Аннотация.В данной статье представлены рекомендации по организации использования информационно-коммуникационных технологий при формировании математических компетенций учащихся младших классов.

Ключевые слова: начальный класс, математика, информационно-коммуникационные технологии, компетентность, моделирование.

ORGANIZATIONAL PRINCIPLES OF USING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF MATHEMATICAL COMPETENCIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS.

Abstract. This article presents recommendations for organizing the use of information and communication technologies in the formation of mathematical competencies of primary school students.

Key words: primary school, mathematics, information and communication technologies, competence, modeling.

Tahlillar asosida, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida matematikaviy kompetensiyalarni axborot-kommunikatsiya texnologiyalari **(**AKT) vositasida shakllantirishga qaratilgan matematik faoliyatni tashkil etish uchun quyidagi metodologik talablarni ajratib olishga imkon berdi: 1) maktab o‘quvchilarining mustaqil matematik faoliyatining ustuvorligi; 2) o‘quvchilarning individual va yosh xususiyatlarini, shuningdek ularning matematik qobiliyatlarini rivojlantirishning aktual va potensial darajalarini hisobga olish; 3) asosiy masalalarni yechishda va asosiy nazariy materiallarni o‘zlashtirishda o‘quvchilar ma’lum kasbiy mahorat darajasiga erishish; 4) matematik qobiliyatlarning turli komponentlarini rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni yaratish; 5) o‘quvchilarda AKT vositasida matematik faoliyatga ijobiy motivatsiya va doimiy qiziqishni shakllanishiga shart-sharoit yaratish.

Matematik kompetensiyaning eng muhim komponentlaridan biri – fikrlash jarayonlarining moslashuvchanligidir. Bu komponentni rivojlantirishning samarali vositasi o‘qitishda bir necha usullar bilan yechish va ularning ichidan eng yaxshi ratsionalini tanlashga qaratilgan masalalarni muntazam va maqsadga muvofiq ishlatishdir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida matematikaviy kompetensiyalarning shakllanganligi matematikadan o‘quv materialini tezkorlik bilan idrok etish, kreativlik, umumlashtirishga bo‘lgan qobiliyat, fikrlash jarayonlarini teskarilanuvchanligiga bo‘lgan qobiliyatda aks etadi [1].

Darsliklardagi ko‘pchilik nazariy-sonli masalalar, o‘zining nostandartligi, yechish g‘oyalarining turlichaligi, ularning ko‘pchiligi bir necha usullarda yechilishi bilan ajralib turadi. Ular o‘quvchi yoki o‘quvchilar bilimlari darajasiga mos va ularni yechish qo‘shimcha yangi bilimlar talab qilmaydi.

Boshlang‘ich ta’limda AKTni tatbiq etish sinfdagi o‘quvchilar va pedagogik jamoa faoliyatini yanada samarali tashkil etishga imkon yaratadi. Bunda kompyuter, axborot va kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda pedagogik tizimda integratsiyalash jarayoni sodir bo‘ladi. Boshlang‘ich ta’limda axborot resurslaridan foydalanish orqali o‘quvchilarda matematik kompetensiyalarni shakllantirish quyidagi axborot muhitida amalga oshiriladi: 1. **S**onlarni o‘qish va yozish, ularni xona qo‘shiluvchilarining yig‘indisi ko‘rinishidagi yozuvini tushunish; sanoq texnikasini AKT vositasida egallash (to‘g‘ri va teskari tartibda sanash, juftliklar va o‘nliklar bilan sanash, sondan oldin va keyin keluvchi sonni aytish kabi); 2. Qo‘shish, ayirish, ko‘paytirish va bo‘lishning jadvalli hollari natijalarini AKT asosida bilish, murakkab bo‘lmagan hollarda 100 ichida og‘zaki hisoblashlarni bajara olish; «yig‘indi», «ayirma», «ko‘paytma» va «bo‘linma» atamalari ma’nosini tushunish va sonli ifodalarni o‘qishda ularni qo‘llay olish; «yarmi», «uchdan biri», «to‘rtdan biri» atamalari ma’nosini tushunish va ularni qo‘llash, kasrlar yordamida ulushlarni yozish, doira va boshqa geometrik figuralar modelida

1/2 , 1/3 larni ko‘rsatish, amaliy mazmundagi masalalarni yechishda sonning ulushini va ulushiga ko‘ra sonni topa olish. 3. «...ta ortiq», «...ta kam», «... marta ortiq», «... marta kam» munosabatlarining, «hammasi», «qoldi», «teng» munosabatlarining ma’nosini AKT vositasida tushunish va ularga tayangan holda sodda masalalarni yecha olish; miqdorlar (mahsulot narxi, miqdori va qiymati, to‘g‘ri chiziqli harakatda yo‘l, tezlik va vaqt) orasidagi bog‘lanishlarni qo‘llab, amaliy mazmundagi masalalarni yechish; 4. AKT vositasida geometrik figuralarni bilishga oid: slaydlarda kesma, uchburchak, to‘rtburchaklar (jumladan, to‘g‘ri to‘rtburchak va kvadratlar), beshburchak va aylanani tanish; tevarak atrofdagi geometrik shakllarni tanish va topa olish; kesma uzunligini o‘lchash, berilgan uzunlikdagi kesmani yasash, kesma uzunligini ko‘z bilan chamalab o‘lchay olish; chizg‘ich va sirkuldan foydalanib to‘g‘ri to‘rtburchak, kvadrat, uchburchak va aylanalar yasay olish; 5. Ko‘pburchak perimetrini, to‘g‘ri to‘rtburchak yuzini va kvadrat birliklardan tuzilgan figuralarning yuzini hisoblay olish; uzunlik (mm, sm, dm, m, km) va yuza (sm, kv, dm, kv, m, kv) o‘lchovi birliklarini, ular orasidagi asosiy nisbatlarni bilish, ularni o‘z o‘rnida qo‘llay olish.

Shuni alohida ta’kidlash joizki, bugungi kunga qadar umumiy o‘rta ta’lim tizimida o‘qitish sifati monitoringining elektron axborot boshqaruv tizimi (UO‘TTTSMEABT) ishlab chiqilmagan. Xalq ta’limi vazirligi tasarrufidagi Multimediali umumta’lim dasturlarini rivojlanirish markazi tomonidan ishlab chiqilgan “webmaktab.uzedu.uz”; “webbogcha.uzedu.uz” va «E-MAKTAB» axborot tizimlari ma’lumotlar bazasi hisoblanadi. Mazkur tizimlarda o‘qitish sifati, o‘quvchilarning o‘quv yutuqlarini ta’lim sifatiga ta’sir etuvchi omillar bilan korellyatsiyalash imkoniyatlari mavjud emas.

Shu bilan bir qatorda umumiy o‘rta ta’lim bosqichidagi, ayniqsa boshlang‘ich ta’lim bo‘yicha barcha ma’lumotlar bazalari tarqoq holda faoliyat ko‘rsatib yagona axborot tizimga bog‘lanmagan. Bugungi kunga qadar xalq ta’limi tizimidagi asosiy ko‘rsatkichlar har yili oktyabr oyida qog‘oz shaklida olinadi va keyingi yilning shu davriga qadar bo‘lgan o‘zgarishlar asosiy ko‘rsatkichlarda aks etmaydi.

Mavjud muammolarning yechimi kompleks holda umumiy o‘rta ta’lim tizimi monitoringi elektron axborot boshqaruv tizimini ishlab chiqib amaliyotga joriy etish orqali topiladi.

Axborot tizimida o‘qitish bizni qiziqtirgan doirada ta’lim muassasalarining moddiy – texnika bazasi; metodik xizmat ko‘rsatishga oid miqdoriy ko‘rsatgichlar; o‘quvchilarga oid ma’lumotlar: necha yoshdan maktabga chiqqanligi, maktabgacha ta’lim muassasasiga borganligi, ota-onasining ma’lumoti, uyda dars tayyorlash va mustaqil bilim olish uchun shart-sharoitning mavjudligi, kasbiy qiziqishlari bo‘yicha so‘rovnomalari natijalari, darslik bilan ta’minlanganligi; maktabda tashkil etilgan qo‘shimcha mashg‘ulotlar va to‘garaklar; o‘quv-metodik adabiyotlar bilan ta’minlanganlik darajasi; axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan ta’minlanganligi kabilardan iborat bo‘ladi.

Ma’lumki, **axborot** (lotin tilidan *informatio* - tushuntirish, taqdimot, nimadir tushunchasi, *informare* - shakl berish, fikrlash). Ommaviy axborot vositalarining keng tarqalishiga qaramay, axborot tushunchasi ilm-fan sohasida eng ko‘p tortishadigan masalalardan biri bo‘lib qolmoqda va bu atama inson faoliyatining turli sohalarida turli ma’nolarga ega bo‘lishi mumkin.

Boshlang‘ich ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq etishda turli modellardan foydalaniladi.

Model - odatda asl nusxasi yoki mavhum (aqliy yoki belgili) shaklda taqdim etilgan va modellashtirilgan ob’ektning asosiy xususiyatlarini o‘z ichiga olgan ba’zi an’anaviy (rasm, sxema, qolip va h.k.) andoza. M.V.Yadrovskayaning “Модели и моделирование в педагогике” monografiyasida yozilishicha modellashtirish – ta’lim va tarbiya jarayonlaridagi voqea hodisalar yoki o‘xshashligidan foydalanib, ob’ektning vakolatiga asoslangan holda haqiqatning bir qismini (ob’ekt, hodisa, jarayon, vaziyat) yoki uning boshqarilishini qayta ishlab chiqarish va tadqiq qilish jarayoni [2].

A.M.Novikov modellashtirishni faoliyatli jarayon sifatida tadqiq qiladi va “pedagogik tizimlardagi modellar tizim sifatida turli iyerarxik tartibda joylashadi”- degan fikrni ilgari suradi [3]. Muallif bunda dars modelini misol tariqasida keltirib, uni ssenariy sifatida loyihalangan andoza, -deb baholaydi.

Barcha fikrlarni umumlashtirib, pedagogikada modellashtirish- bilish nazariyasi va amaliyotidagi asosiy kategoriyalardan biridir, -degan xulosaga kelindi. Pedagogikada modellashtirish – pedagogik ob’ekt modelini tuzish, tadqiq qilish maqsadida yaxlit uzviy va o‘zaro bog‘langan usullar majmui bo‘lib, mantiqiy operatsiyalar (kuzatuv, analiz, sintez, farazlarni shakllantirish, formallashtirish, idealizatsiya, abstraktlash, qiyoslash, analogiya bo‘yicha o‘xshashliklarni topish, umumlashtirish, turkumlash, tizimlashtirish, xulosa chiqarish) va loyihalashning amaliy faoliyati (tajriba o‘tkazish, interpretatsiyalash, verifikatsiyalash)dir.

Boshlang‘ich sinflarda o‘quv materialini AKT vositasida modellashtirish deb pedagog tomonidan o‘quv jarayoniga AKT vositasida ma’lumotlarni tayyorlash jarayoniga aytiladi.

L.M.Fridmanning “Наглядность и моделирование в обучении” mavzusidagi tadqiqot ishida modellashtirishni bilish jarayonlarining metodi sifatida o‘rganadi. Muallif modellashtirish tahsil oluvchilarning o‘quv-biluv faoliyatida muhim o‘rin tutishini ta’kidlaydi va loyihalashda aqliy operatsiyalar (analiz, sintez, taqqoslash)ning ahamiyatini e’tirof etadi [4].

Ta’lim muhitida vektorli va klasterli modellashtirish mavjud bo‘lib, ular o‘rganilayotgan jarayon, ob’ekt yoki hodisaning o‘xshash va tafovutli jihatlarini o‘rganishga xizmat qiladi.

A.Yu.Uvarov o‘zining tadqiqot ishida klasterli modellar asosida ta’lim muassasasining axborot xizmatini tashkil qilish va boshqarishda foydalaniladi, - deb fikr bildiradi. Olim fikricha, klasterizatsiya quyidagi komponentlar asosida tashkil qilinadi: ta’limning variativ shakllaridan axborot-tekommunikatsiya texnologiyalari asosida foydalanilganda; raqamli ta’lim resurslarining ta’lim muassasalarida tatbiq qilinganda; dasturiy ta’minot bilan ta’minlanganda, axborot vositalarining yetarli ko‘lamdaligi; ta’lim boshqaruvini AKT asosida tashkil qilish, pedagoglarning AKT xizmatidan foydalanish kompetensiyalarining rivojlanganligi; ta’lim jarayonida AKT xizmatlaridan foydalanish [5].

V.A. Yasvinning "Образовательная среда: от моделирования к проекти- рованию " nomli qo‘llanmasida ta’lim muhitini o‘rganishda modellar imkoniyatini tadqiq qiladi. Amaliyotda,- deb yozadi olim, model – bu tabiiy yoki ijtimoiy predmet yohud hodisaning sun’iy konstruksiyasi yoki belgili tizimidir [6]. Olimning bu fikridan kelib chiqib, aytish mumkinki, modellashtirish – tabiiy yoki ijtimoiy predmet yohud hodisaning sun’iy konstruksiyasi yoki belgili tizimi vositasida tizim haqida analagok yoki yangi bilimga ega bo‘lish. Binobarin, boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilar egallaydigan matematik kompetensiyalarning davlat standartlariga mosligi hamda ta’lim muassasasining muvaffaqiyatli faoliyat ko‘rsatishi, shuningdek, har bir pedagogik jamoaning ta’lim xizmatlari sifatini ta’minlashdagi faoliyati ifodalangan ma’lumotlarni iste’molchilarga taqdim etish *mumkin.* Biroq, matematika darslarida boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga taqdim etiladigan sun’iy yaratilgan modellar mulyajlar, turli geometrik figuralar, ularni aks ettiruvchi sxemalar, chizmalar shaklida ifodalanishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq etish sinfdagi o‘quvchilar va pedagogik jamoa faoliyatini yanada samarali tashkil etishga imkon yaratib, bunda kompyuter, axborot va kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda pedagogik tizimda integratsiyalashning samarali kechishi kuzatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Toshpulatova M.I. Bo‘lajak boshlang‘ich cinf o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligini takomillashtirish // Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2017. – 46 b.
2. Ядровская М.В. Модели и моделирование в педагогике // Монография. – Ростов-на-Дону : Изд. центр ДГТУ, 2014. – 358 с.
3. Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология научного исследования// Рекомендовано Редакционно-издательским советом Российской академии образования к использованию в качестве учебно-методического пособия. – М.: Либроком. – 280 с.
4. Фридман Л.М. Наглядность и моделирование в обучении // Педагогика и психология. – М.: Знание, 1984. – 80 с.
5. Уваров А.Ю. Об использовании электронных средств бучения в процессе организации учебной деятельности школьников // Молодой ученый. – 2014. – № 2. – С. 860-864.
6. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. – М.: Смысл, 2001. – С. 189-201.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA TADBIRKORLIK KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA 4 K MODELIDAN FOYDALANISH

Djaxangirova Zuxra Tursunovna-
Navoiy davlat pedagogika instituti (tayanch doktoranti)
Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi

Anatotsiya: Ushbu maqolada ta’limning asosiy bo’g’ini hisoblangan boshlang’ich sindan boshlab o’quvchilarda tadbirkorlik ko’nikmalarini kritik fikrlash, kreativlik, kollaboratsiya, kommunikatsiya orqali singdirib borishga qaratilgan fikrlar kiritilgan.

Kalit so’zlar: ta’lim, tarbiya, tadbirkorlik, iqtisodiy faoliyat, hamkorlik, tanqidiy fikrlash, kreativlik, kollaboratsiya, kommunikatsiya.

USING THE 4 K MODEL IN DEVELOPING ENTREPRENEURSHIP SKILLS IN PRIMARY CLASS STUDENTS

Abstract: This article contains ideas aimed at inculcating entrepreneurial skills in students through critical thinking, creativity, collaboration, and communication, starting from primary school, which is considered the main link of education.

Key words: education, training, entrepreneurship, economic activity, cooperation, critical thinking, creativity, collaboration, communication.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МОДЕЛИ 4К В РАЗВИТИИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация: В данной статье представлены идеи, направленные на привитие школьникам предпринимательских навыков посредством критического мышления, творчества, сотрудничества и общения, начиная с начальной школы, которая считается основным звеном образования.

Ключевые слова: образование, обучение, предпринимательство, экономическая деятельность, сотрудничество, критическое мышление, творчество, сотрудничество, общение.

Ma’lumki, boshlang‘ich ta’lim jarayoni juda murakkab jarayondir. Chunki, o‘quvchi bevosita o‘yin faoliyatidan ta’limiy faoliyatga kirishadi. Bu jarayonni hozirgi kun davr talabi asosida tashkil etish, ya’ni uzluksiz ta’lim tizimida uzviylikni ta’minlash boshlang‘ich sinf o‘qituvchisidan katta ma’suliyat, bilim, mahoratni talab etadi.

Ta’lim o‘qituvchi va o‘quvchilarning hamkorlikdagi faoliyati bo‘lib, shu jarayonda shaxsning taraqqiyoti, uning ma'lumoti va tarbiyasi ham mukammallashadi.. Darslarda o‘qituvchi o‘z bilimi, ko‘nikma va malakalarini mashg‘ulotlar vositasida o‘quvchilarga yetkazadi, o‘quvchilar esa uni o‘zlashtirib borishi natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo‘ladi. O‘rganish jarayonida o‘quvchilar o‘zlashtirishning turli ko‘rinishlaridan foydalanishadi, ya'ni o‘zlashtirilayotgan ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash hamda amaliyotga tatbiq etishda o‘ziga xos tafovutlarga tayanadi. Ta'lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilarlarning dars paytidagi hamkorligi, o‘quvchilarning mustaqil ishlashi, sinfdan tashqari ishlar shaklida ta'lim va tarbiya masalalarida hal etiladi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2022-yilning 20-dekabrdagi Oliy Majlis va O‘zbeksiton xalqiga qilgan murojaatnomasida “Najot– ta’limda, najot – tarbiyada, najot – bilimda. Chunki, barcha ezgu maqsadlarga bilim va tarbiya tufayli erishiladi”[2] deb qilgan murojaatlarining tub zamirida ham bu boradagi islohotlarni keng ko‘lamli ravishda olib borishni davrning o‘zi taqozo etayotganligidan dalolat beradi.

Ta'limning maqsadi jamiyat ehtiyojiga mos ravishda shakllanadi.. Ilmiy adabiyotlarda ta'limning maqsadi imkoniyatlaridan to‘g‘ri, aniq, o‘rinli foydalanish ko‘nikma va malakalarini hosil qilish, mantiqiy-ijodiy tafakkurni rivojlantirish, kommunikativ savodxonlikni oshirish, milliy g‘oyani singdirish, sharqona tarbiyani shakllantirish, shaxsni ma’naviy boyitishdan iboratligi ta’kidlangan. Ta’limiy maqsad asosida o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, og‘zaki va yozma savodxonlikni oshirish, mantiqiy tafakkurni rivojlantirish orqali ularning muloqot madaniyati takomillashtiriladi. Tarbiyaviy maqsad asosida esa ma'naviy, g‘oyaviy, nafosat tarbiyasi beriladi.

Ulug‘ donishmandlardan biri «... kelajak tashvishi bilan yashasang, farzandlaringga yaxshi bilim ber, o‘qit», degan ekan. Yurtimizda ta’lim-tarbiya tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar haqiqiy ma'noda bir-ikki yillik yoki qisqa davrda samaraga erishishga qaratilgan ish emas, balki chin ma’noda bir necha yuz yillarga tatiydigan o‘zgarish sodir bo‘ldi,

Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida o‘qitish metodikasini takomillashtirish vazifasi belgilangan. Shunga muvofiq, darsliklarni yangilash bo‘yicha muayyan ishlar bajarildi. Xususan, ilg‘or xorijiy tajribalar asosida 1-4-sinf darsliklari yangidan “4K” modeli asosida tayyorlandi. Yangi darsliklar ta’lim oluvchilarda 21 asr ko‘nikmalarini shakllantirishda “4K” modelini (kritik fikrlash, kreativlik, kollaboratsiya, kommunikatsiya) qo‘llash orqali o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv, jamoada ishlash va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

Mamlakatda olib borilayotgan ta’lim siyosatining islohotlari zamirida o‘quvchi yoshlarni sifatli ta’lim olishi va uning natijadorligi muhimdir. Ta’lim-tarbiyani rivojlantirishga yana katta e’tib qaratgan holda, Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev “O‘qituvchi va murabbiylar kuni”ga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqida shunday deya ta’kidladilar: “Hammamizga ayonki, bugungi murakkab globallashuv davrida jamiyatimizda milliy g‘oya va mafkuraviy immunitetni kuchaytirish, yoshlarimizni turli zararli g‘oya va tahdidlardan asrash, ularni o‘z mustaqil fikriga ega, irodali, fidoyi va vatanparvar insonlar etib tarbiyalash har qachongidan ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda**.** Shu sababli biz birinchi marta umumta’lim maktablarida “Tarbiya” fanini joriy etmoqdamiz”.[3]

Boshlang’ich ta’lim Tarbiya darslarida o’quvchilarda tadbirkorlik bilimlarni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari, tadbirkorlik bilimlarni shakllantirishga doir zamonaviy yondashuvlar mazmuni hamda unga ta’sir etuvchi omillar, boshlang’ich sinf o’quvchilarida tadbirkorlik bilimlarni shakllantirish bosqichlari va jarayonni tashkil etishning alohida metodik tizimini takomillashtirish ehtiyoji mavjud. Mazkur jihatlar

[2] Xalq so‘zi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy Majlisga Murojaatnomasi” 2022 y. 21 dekabr №-272 son

[3] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O‘qituvchi va murabbiylar kuniga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. 30.09.2020

boshlang'ich sinf o'quvchilarida tadbirkorlik tushunchalarni shakllantirish yuzasidan ilmiy izlanish olib borishni taqozo etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishda psixologik, somatik jihatdan bir-birlariga o'xshashlari, rivojlanishi, o'zlashtirish, qobiliyatlari ham o'xshashligi muhimdir. O'quvchilarida ilk iqtisodiy ta'lim-tarbiya faoliyatini samarali tashkil etishning asosiy omillaridan biri ularda tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish. Ularda ilk iqtisodiy tasavvurlarni rivojlanishiga turtki bo'luvchi ta'lim-tarbiyaviy tadbirlar orqali ta'sir etishi ham muhimdir.

Ma'lumki umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinflariga oila tarbiyasida bo'lgan bolalar ham qabul qilinadi. O'tkazilgan ijtimoiy va pedagogik so'rov natijalarining tahlili, iqtisodiyotga, tadbirkorlikka oid savodxonlikni oilada olgan bolalarning bilim va ko'nikmalari umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qiydigan bolalardan keskin farqlanishi, ta'lim jarayonida o'quvchilar bilimidagi ushbu tafovutni yo'qotish o'qituvchidan differensial, balki individual yondashuvni ham talab etishini ko'rsatdi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini kengaytirish, mantiqiy bashoratlash va mustahkam tafakkurini o'stirish va tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish iqtisodiyotga oid nutq faolligini oshirishda bolalar yoshiga mos pandu-nasihatlar tanlab olinib tavsiya etilishi maqsadga muvofiqdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish bilan birgalikda iqtisodiy bilimlarni rivojlantirish samaradorligi mantiqiy bashoratlashga doir tushunchalarni o'zlashtirish asosida amalga oshirilishi ham muhimdir

Ibn Sino bolaga hisob-kitob ilmini o'rgatish va ularda ishbilarmonlik, tashabbuskorlik xususiyatlarini shakllantirish zaruriyatini ta'kidlab, bu avvalo bolalarga hunar o'rgatish zamirida o'ziga ishonch paydo qilish, vaqt, undan unumli foydalanish, iqtisod qilishga doir bilimlarni rivojlantrish orqaligina amalga oshirish mumkin.[4]

Boshlang'ich sinf Tarbiya faninig dars mashg'ulotlarida muammoli topshiriqlar, o'quv loyihalari, amaliy va didaktik o'yinlarga ustuvorlik berish orqali o'quvchilarda iqtisodiy va tadbirkorlikka oid bilim va ko'nikmalarini rivojlantiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlash qobiliyati savol-topshiriqlar bilan, muloqot ko'nikmasi esa savol-topshiriqlar va mashg'ulotlar orqali rivojlanadi. Yangi innovatsion yondashuv natijasini o'quvchining dunyoqarashi, fikrlashi o'sishida ko'rish mumkin.

Boshlang'ich sinflar uchun yangi darsliklar esa kelajagimiz egalari bo'lmish yosh avlodni har tomonlama rivojlantiribgina qolmay, balki zamonaviy jamiyatga muvaffaqiyatli moslashish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni ularda shakllantirishga qaratilgani bilan yanada ahamiyatlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Raxmatullaeva D.R. Bo'lajak mutaxassislarni tadbirkorlik faoliyatiga yo'naltirib o'qitish texnologiyasi. /«Zamonaviy ta'lim/ Sovremennoe obrazovanie», T., 2017, 1-son. –70-74-b.
2. Ibragimovich X.I. O'zbekiston oliy ta'lim tizimida kredit-modul texnologiyalarini qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari //integration of science, education and practice. Scientific methodical journal. – 2021. – S. 209-214.
3. Framework for 21st Century Learning. The Partnership for 21st Century Learning. —2015.
4. Care E., Kim H., Vista A., Anderson K. Education System Alignment for 21st century skills: Focus On Assessment. — Brookings institution, 2018.
5. Rasulov A.N. Zamonaviy ta'lim klasteri sharoitida "Iqtisodiy bilim asoslari" fanini o'qitish metodikasini takomillashtirish. Avtoref. dis p.f.n.-T.: 2022.-12 b.

MS EXCEL IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH ORQALI TENGLAMALAR SISTEMALARINI YECHISH

Abdiyeva Shaxnoza Azadovnax -
O'zbekiston respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi Ixtisostirilgan ta'lim muassasalari agentligi Qashqadaryo viloyati Kitob tuman ixtisoslashgan maktab internati matematika fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola MS EXCYEL imkoniyatlaridan foydalanish orqali tenglamalar sistemalarini yechish deb nomlanib, unda Kompyuter dasturlarining biri Microsoft Officye paketidagi eng asosiy jadval prosessori deb nomlanuvchi MS Excyel dasturi imkoniyatlari haqida so'z yuritiladi. Elektron jadvallarining asosiy maqsadi matematik masalalarni yechishga mo'ljallangan, masalan, formulalar yordamida hisoblashlar olib borish, grafik va diagrammalar yasashga ko'p imkoniyatlar yaratadi.

Kalit so'zlar: MS EXCYEL dasturi, elektron jadvallar, tenglamalarni yechish, formula, chiziqli tenglamalar, matrisa.

[4] Abu Ali ibn Sino. Tib qonunlari. Saylanma. 1-jild. – T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi, 1993. – 304 b.

Аннотация: Данная статья называется решением систем уравнений с использованием возможностей MS EXCYEL, в ней рассказывается о возможностях MS Excel, который является одним из самых базовых табличных процессоров в пакете Microsoft Office. Основное назначение электронных таблиц — решение математических задач, например, они предоставляют множество возможностей для проведения расчетов с использованием формул, графиков и диаграмм.

Ключевые слова: программа MS EXCYEL, электронные таблицы, решение уравнений, формулы, линейные уравнения, матрица.

Annotation: This article is called solving systems of equations using the capabilities of MS EXCYEL, it talks about the capabilities of MS Excel, which is one of the most basic spreadsheet processors in the Microsoft Office package. The main purpose of spreadsheets is to solve mathematical problems, for example, they provide many possibilities for carrying out calculations using formulas, graphs and charts.

Key words: MS EXCYEL program, spreadsheets, solving equations, formulas, linear equations, matrix.

Bugungi kunda kompyuter va axborot texnologiyalari, telekommunikatsiya tarmoqlari hamda internet xizmatlaridan foydalanish davr talabi sifatida qabul qilinmoqda. Har hil texnika-texnologiyalar yo'qori darajada rivojlanib kelayotgan, biz yashayotgan betakror zamonda matematikaga oid masalalarni yechishga judayam ko'p yangi dasturlar ishlab chiqarilmoqda. Matematikaga ixtisoslashgan maktablarda taxsil oluvchi o‘quvchilar axborot texnologiyalaridan, zamonaviy dasturlardan foydalanib o'z bilimlarin yanada orttirishi mumkin. Bunday zamonaviy dasturlar qatoriga : Maple, Mathcad, MATLab, MS Excel va yana ko'plagan dasturlarni misol sifatida keltirib o'tishimizga bo'ladi. Bularning barchasi matematikaning asosiy bo'limlarin tashkil etadi va matematik masalalarni yechishda Matematikaga ixtisoslashgan maktablarda taxsil oluvchi o‘quvchilarga bir qancha yengilliklar yaratadi.

Kompyuter dasturlarining biri Microsoft Office paketidagi eng asosiy jadval protsessori deb nomlanuvchi MS Excel dasturi hisoblanadi. Bunday elektron jadvallarining asosiy maqsadi matematik masalalarni yechishga mo'ljallangan, masalan, formulalar yordamida hisoblashlar olib borish, grafik va diagrammalar yasashga ko'p imkoniyatlar yaratadi.

Formulalar bilan ishlash elektron jadvallarining eng asosiy belgilaridan hisoblanadi. Agar shu jadvalga xohlagan bir formulalar kiritilsa, undan chiqqan natiyja shu jadvalda paydo bo'ladi. Formula boshi albatta tenglik bilan boshlanishi lozim. Formulani jadvalga yozishning ikki usuli bor: qo'lda terish yoki ish jadvalidagi ishtirok etayotgan jadvalarni to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatish. Excel dasturida formulalarda har hil amallardan foydalanish mumkin. Quyidagi jadvallarda amallar keltirilgan:

+	Qo'shish
-	Ayirish
*	Ko'paytirish
/	Bo'lish
^	Darajaga ko'tarish
&	Konkatentsiya (ulash)
=	Mantiqiy solishtirish
>	Kattaga taqqoslash
<	Kichikka taqqoslash

Masalan, chiziqli tenglamalar sistemasin yechishda Excel dasturi shu masalaning yechimin juda tez aniqlashi mumkin. Quyidagi 4 o'zgaruvchili chiziqli tenglamalar sistemasi berilgan bo'lsa:

$$\begin{cases} 3x + 3y + 6z + 3t = 6 \\ 3x + y + 5z + t = 2 \\ 2x + y + 4z + 2t = 1 \\ x + 3y + 3z + 2t = 6 \end{cases}$$

Ushbu sistemani yechish uchun Excel elektron jadvalida quyidagi matritsa jadvalini tuzib olamiz:

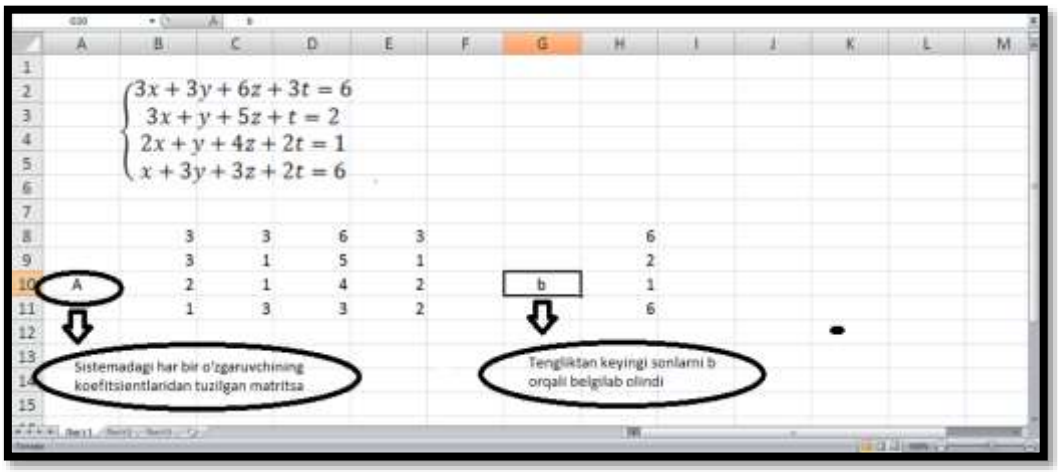

Bunda biz avvalo belgisiz o'zgaruvchilarning yechimin topish uchun A matritsaga teskari bo'lgan A' matritsani topib olishimiz kerak. Buning uchun huddi A matritsaga teng bo'lgan 4x4 hajmdagi diapazonni belgilab olamiz va funktsiya ichidan МОБР(массив) so'ng OK tugmasin bosib kiramiz. Ochilgan oynachada =массив deb qo'yilgan joyga bosib oldingi A matrisani belgilaymiz va bir vaqtning o'zida uch tugmani CTRL+Shift+Enter bosamiz. Shunday qilib, biz teskari A' matritsani topib olamiz.

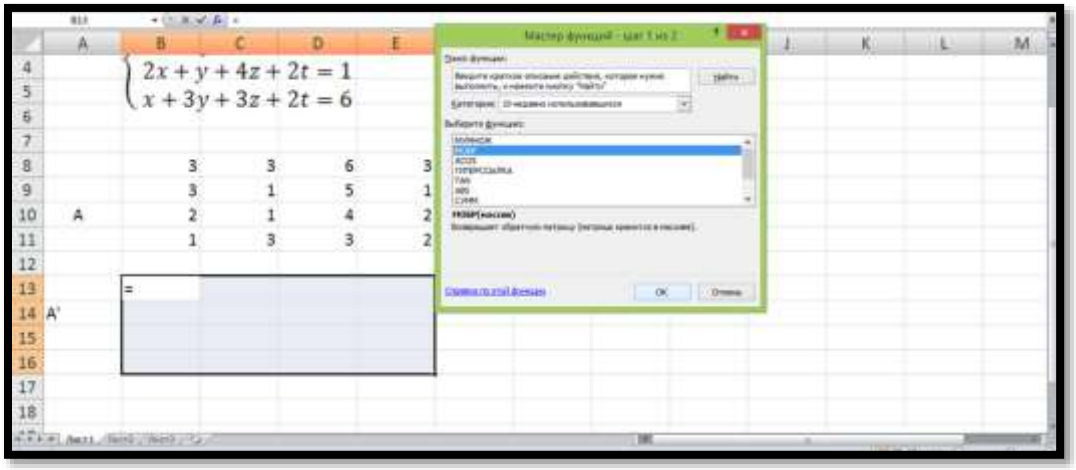

Agar biz teskari matritsaga A matritsani ko'paytirsak, bizda birlik matritsa paydo bo'ladi. Endi biz x,y,z,t ma'nolarin bilishimiz uchun 4 (yacheykadan) yasalgan diapazonni belgilab olamiz, keyin MUMNOJ funktsiyasini tanlab OK tugmasin bosamiz.

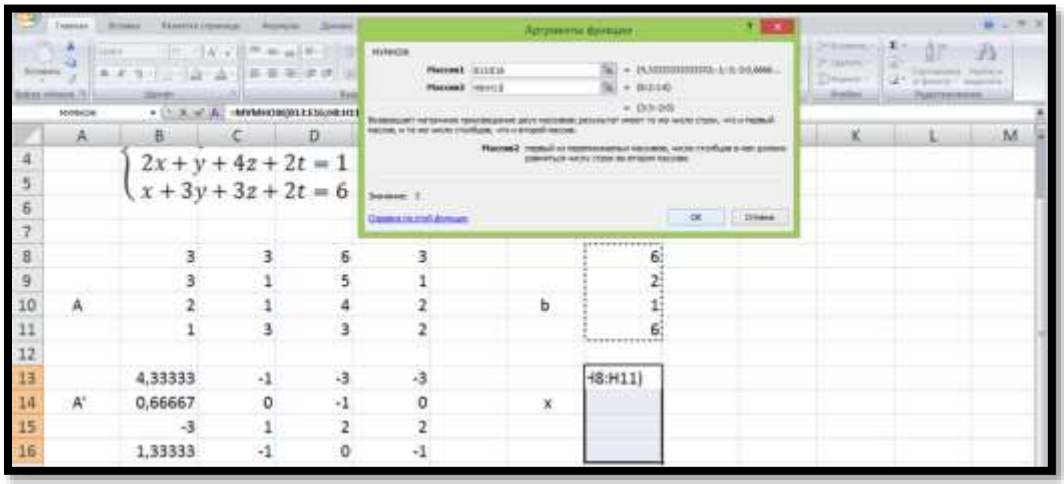

Massiv1 ga A' matritsasin, Massiv2 ga b matritsasin belgilab joylashtiramiz. Keyin yana CTRL+Shift+Enter ni bosib x,y,z.t larning yechimlarin aniqlab olamiz.

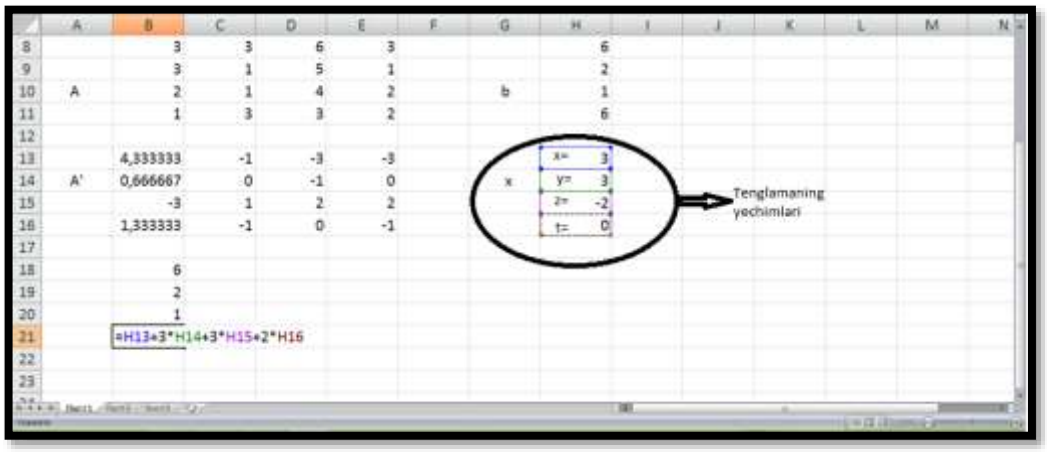

Shunday qilib berilgan chiziqli tenglamalar sistemasin qisqa vaqt ichida aniq bajarish mumkin.

Ko'rib turganimizdek yoqoridagi dasturiy vositalardan to'g'ri foydalana bilmasak, har xil qiyin hisoblashga oid masalalarning muammolarini yechishimiz mumkin emas. Shu maqsadda MS Excel dasturini foydalanishda o'quvchilarga oddiygina qirralarini ochib berish orqali, masalalarni axborot texnologiya vositalari yordamida yechimini topish, tushintirish va xulosa chiqarish yo'llari ko'rsatilib o'tildi.

Axborot texnologiyalari bizga berib qo'ygan imkoniyatlardan faqatgina matematika fanida emas, aksincha boshqa fanlar yoki boshqa ishlarimizni bitirishda to'g'ri va maqsadga muvofiq holda foydalana olsak, aytarlik darajada bir qancha ishlarimizni yengillashtirgan va vaqtimizni unumlagan bo'lar edik.

TEXNOLOGIYA MASHG'ULOTLARI ORQALI O‘QUVCHILARNI IJODKORLIK QOBILIYATINI OSHIRISH.

Sanakulov Xamrakul Rizakulovich- TDPU."Boshlang'ich ta'limda matematika va uni o'qitish metodikasi" kafedra mudiri Professor X.R.Sanakulov
Bazarova Shirin- TDPU, Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang‘ich ta’lim) fakulteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘qituvchining kreativlik qobiliyati haqida so‘z borarkan bugungi kun o‘qituvchilari zamon bilan hamnafas bo‘lishi kerakligi,o‘quvchilar nima bilan yashayotganini tushinishi hamda ularga mos holda bo‘lishi darkor. Hozirgi zamon standartlarini amalga tadbiq etish o‘qituvchidan nafaqat yuqori malakani va doimiy kasbiy rivojlanishni, balki o‘z ishiga ijodiy yondashishni talab etadi.
Kalit so‘zlar: kreativlik, ijodkorlik,zamonaviy, interfaol, talant, yaratuvchanlik, qiziqtirish, pedagogik ijodkorlik.
Annotation: When talking about a teacher’s creative ability in this article, today’s teachers need to keep up with the times, understand what students are living with, and be relevant to them. Implementing modern standards requires a teacher not only high skills and continuous professional development, but also a creative approach to their work.
Keywords: creativity, creativity, modern, interactive, talent, creativity, interest, pedagogical creativity.
Аннотация: Говоря о творческих способностях учителя в данной статье, современные учителя должны идти в ногу со временем, понимать, чем живут ученики, и быть актуальными для них. Внедрение современных стандартов требует от педагога не только высокой квалификации и постоянного профессионального развития, но и творческого подхода к своей работе.
Ключевые слова: творчество, креативность, современный, интерактивный, талант, креативность, интерес, педагогическое творчество.

XXI asr axborotlar oqimi davrida ijtimoiy hayotimizning barcha jabxalariga, shu jumladan talim-tarbiya sohasiga ham koplagan yangiliklar kirib kelmoqda. Ushbu yangiliklar bilan bir qatorda ularni yorituvchi yangi tushunchalar ham bizning ilmiy tilimizda qo‘llanilishi kuzatilmoqda. Jumladan pedagogika, yani ta’lim-tarbiya sohasida keyingi 20-yil ichida «kreativlik» tushunchasiga alohida to‘xtab o‘tmoqchimiz. Bu tushuncha so‘nggi yillarda talim-tarbiya jarayonlarida ma’lum darajada qo‘llanilmoqda. Lekin bu tushunchaning mazmun va ma`nosini tahlil etishga hamda insonlarda kreativlikning shakllanganlik darajasini aniqlashga doir qator tatqiqotlar olib borilgan. Kreativlik — shaxsning muammoli vaziyatlardan tafakkuri orqali, takrorlanmas yo‘l bilan chiqib ketish, unga ijodiylik bilan yondasha olish qobiliyati hisoblanadi.

"Ijodkorlik - bu koʻpchilikka noma'lum va murakkab xususiyatlarni oʻrganishga imkon beruvchi tafakkuri va ruhiyatining har xil sharoitlarda jamol koʻrsatishi bilan bog'liq oʻziga xos fikrlash faoliyati modeli", "Ijodkorlik - bu aql gimnastikasi, u nafaqat donishmandlargagina kerak va hatto oddiy ijodkor odamga ham zarur", "Ijodkorlik - bu avvalo mehnatga ijodiy munosabatda boʻlishni tarbiyalash, yangi bilimlarni oʻzagartirishni uddalay olish, maqsad sari intiluvchanlik, g'alaba uchun kurash, oʻz-oʻzini takomillashtirish va oʻzlikni anglashdir" kabi ta'riflar ijodkorlikning oʻziga xos mohiyati haqida ochib berilgan.[5]

Oʻqituvchi kreativligi (ijodkorlik) - pedagogning an'anaviy pedagogik fikrlashdan farqli ravishda ta'lim va tarbiya jarayonini samaradorligi ta'minlashga xizmat qiluvchi yangi gʻoyalarni yaratish, shuningdek, mavjud pedagogik muammolarni ijobiy hal qilishga boʻlgan tayyorgarligini tavsiflovchi qobiliyati.

"Pedagogik ijodkorlik" quyidagi ikki holatni kafolatlay olishi zarur:

1) oʻqituvchilar tomonidan oʻquv fanlarini past oʻzlashtirayotgan va ularini oʻrganishni zerikarli deb hisoblayotgan oʻquvchilar e'tiborlarini fan asoslarini oʻzlashtirishga jalb etish;

2) oʻqituvchilarga oʻquvchilarda kreativ fikrlash va ijodiy faoliyat natijalarini ragʻbatlantirishga xizmat qiladigan strategiya va vositalarni tavsiya etish qilish orqali auditoriyada ulardan samarali foydalanishlari uchun imkoniyat yaratish. Xoʻsh, oʻquvchini qanday ijodiy fikrlashga oʻrgatish mumkin? Oʻquvchilarni erkin fikrlashga oʻrgatish, darslarni yangi texnologiya va metodlar orqali oʻtish oʻquvchida bilim va koʻnikmalarni shakllantirish bilan birga ulardagi ijodiylik, yaratuvchanlik qobiliyatini ham shakllantirishga xizmat qiladi.

Ijodkorlik faoliyatini alloma Forobiy "bu jarayonda inson barcha aqliy va ruhiy fazilatlarini ishga soladi. Ijodiy faoliyatining hal qiluvchi onlari, odatda, alohida diqqat bilan, kishining kuch va qobiliyatlari mavj urgan holatlar bilan bog'liq boʻladi",- deb izohlaydi.[6] Pedagoglarda kreativ faoliyatni bilishga oid (gnostik), loyihalash, ijodiy-amaliy (konstruktiv), tadqiqotchilik, muloqotga kiruvchanlik (kommunikativ), tashkilotchilik, texnik-texnologik tashkil etishga imkon beradigan malakalardir. Oʻquvchilar oʻzlarining kreativ fikrlash qobiliyatlarini qulay muhitda toʻla namoyon qilishlari mumkin. Masalan: texnologiya dars mashg'ulotlarida oʻquvchilar oʻz qiziqishlari, qobiliyatlari orqali yasayotgan qoʻl mehnatlarini bajarishda ijodkorlik mahoratidan foydalanadi. Oʻquvchilarda qo'l mehnatini yaratishda kreativlikni odatga aylantirish orqaligina kreativ fikrlash koʻnikmasini muvaffaqiyatli shakllantirish mumkin.Bu jarayonda ular tomonidan mavzu mazmunining puxta anglanishi va kreativ fikrlash koʻnikmalarini baholashda qoʻllaniladigan metod va vositalar muhim ahamiyat kasb etadi. Oʻzini tavakkaldan olib qochish, fikrlash va xatti-harakatlarda qoʻpollikka yoʻl qoʻyish, shaxs fantaziyasi va tasavvurining yuqori baholanmasligi,boshqalarga tobe boʻlish, har qanday holatda ham faqat yutuqni oʻylash.Ushbu omillar shaxsda kreativlikni rivojlantirishga toʻsqinlik qiladi. Oʻquvchilarni kreativ fikrlashga oʻrgatish, ularda kreativ tafakkurni shakllantira olish uchun avvalo oʻqituvchining oʻzi kreativ, ijodkor shaxs boʻlishi zarur. Bordi-yu, uning oʻzi kreativlik sifatlariga ega boʻlmasa, u holda qanday qilib, oʻquvchilarni kreativ fikrlashga ragʻbatlantira oladi.

Xulosa qilib aytganda oʻqituvchining oʻzi kreativ, ijodkor boʻlsagina, oʻquvchilar ham shunday boʻla oladi.Oʻquvchilarni kreativlik orqali qo'l mehnatiga oʻrgatish, ularda ijodiy yondashuvni shakllantira olish uchun avvalo oʻqituvchining oʻzi kreativ, ijodkor shaxs boʻlishi zarur. Bordi-yu, uning oʻzi kreativlik sifatlariga ega boʻlmasa, u holda qanday qilib, oʻquvchilarni kreativ fikrlashga ragʻbatlantira oladi. Chiqariladigan yagona xulosa quyidagicha: Oʻqituvchining ijodkor va kreativ boʻlishi yoki boʻlmasligi emas, balki darslarni ijodkorlik, kreativlik ruhida tashkil etishi, yangi gʻoyalarni ta'lim jarayonida sinab koʻrishga intilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Tolipov.U,Q, Sharipov SH.S "Oʻquvchi shaxsi ijodkorlik faoliyatini rivojlantirish pedagogik asoslar" "Fan" nashri 2012-yil 18,19-bet.
2. Oʻ,J.Yoʻldoshev tahriri ostida. "Umumiy pedagogika". –T.:«Fan va texnologiya», 2017.
3. Nodira Egamberdiya "Ijtimoiypedagogika" Toshkent 2019.
4. Tolipov O' "Pedagogik texnologiya" –Toshkent.: Fan, 2005,

[5] Tolipov.U,Q, Sharipov SH.S "O'quvchi shaxsi ijodkorlik faoliyatini rivojlantirish pedagogik asoslar" "Fan" nashri 2012-yil 19-bet

[6] Tolipov.U,Q, Sharipov SH.S "O'quvchi shaxsi ijodkorlik faoliyatini rivojlantirish pedagogik asoslar" "Fan" nashri 2012-yil 18-bet

BOSHLANG'ICH SINFLARDA GEOMETRIYA MATERIALLARINI O'RGATISHNING DIDAKTIK TAMINOTI

Safarova Shahrizoda TDPU 1 kurs magistiri
Maslahatchi prof.Djumayev M.

Аннотация. Geometriya o‘qitishda talabalarning ijodiy fikrlashini rivojlantirishda muhim bo‘lgan axborotning turli shakllarini qarash mumkin. Buning uchun o‘qituvchi talaba haqida muhim ma’lumotlarga, ya’ni uning ijodiy faoliyatga tayyorgar ekanligini bildiradigan ma’lumotlarga ega bo‘lishi muhimdir.

Kalit so‘zlar. Geometriya, boshlang‘ich ta’lim, tarbiya, geometrik tushuncha , matematika, ta’lim-tarbiya.

ДИДАКТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ГЕОМЕТРИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Сафарова Шахризода ТДПУ 1 курс магистратуры
Консультант проф. Джумаев М.

Абстрактный. При обучении геометрии можно рассматривать разные формы информации, важные для развития творческого мышления учащихся. Для этого учителю важно иметь важную информацию об ученике, то есть информацию, свидетельствующую о его готовности к творческой деятельности.

Ключевые слова. Геометрия, начальное образование, образование, геометрическое понятие, математика, образование.

DIDACTICAL SUPPORT FOR TEACHING GEOMETRIC MATERIAL IN PRIMARY CLASSES

Safarova Shakhrizoda TDPU 1st year master's degree
Consultant Prof. Dzhumaev M.

Abstract. When teaching geometry, we can consider different forms of information that are important for developing students' creative thinking. For this, it is important for the teacher to have important information about the student, that is, information indicating his readiness for creative activity.

Key words. Geometry, primary education, education, geometric concept, mathematics, education.

Boshlang'ich sinfning oxiriga kelib, o'quvchilar hali geometrik tushunchalarni o'zlashtirmaydilar, shuning uchun geometrik figuralar va ularning munosabatlarini o'rganish asosan g'oyalar darajasiga olib kelinadi. Shakllarning xossalari eksperimental tarzda aniqlanadi, shuning uchun o'qitishda laboratoriya usuli muhim o'rin tutadi. Talabalar geometrik figuralarning eng keng tarqalgan xususiyatlarini ularning modellari bilan ko'plab tajribalar o'tkazish orqali aniqlaydilar. Umumiy xususiyatlarni aniqlash o'rganilayotgan geometrik jismlarni moddiylashtirish texnikasidan muntazam foydalanish orqali erishiladi.

Yaratilgan geometrik tushunchalar fondi geometrik tushunchalarni shakllantirish bo'yicha keyingi ishlar uchun zarur asos bo'lib xizmat qiladi.

1-sinf davomida o'quvchilar "chap", "o'ng", "yuqorida", "pastda", "yuqorida", "ostida", "oldinda" kabi tushunchalarni hisobga olgan holda kosmosda va tekislikda orientatsiya haqidagi fikrlarini aniqlaydilar. "Orqada", "o'rtada", "orada", shuningdek, ularning kombinatsiyasi (masalan, "chapda" va boshqalar) kuzatuvchining pozitsiyasiga qarab bu pozitsiyalarning nisbiyligini tushunadi.Mustaqil fikrlash deganda biz masalani yechishdagi yangilikni aniqlash, masalani qiziqarli yechish uslubini topishni tushunamiz. Bunda talaba masalani mustaqil ravishda una ijodiy yondoshgan holda yechishi kerak. Buning uchun talaba oddiy, doim qo‘llab kelgan standart uslublaridan voz kechib, masalaning yangi yechimlarini topishi, muammoning asosiy bog‘lanish mohiyatini anglashi va uni yechish uchun turli variantlar topishi, amaliy masalalarni yechish muammolaridan chiqishi, oldindan aytib berish qobiliyatlariga ega bo‘lishi kerak.

Geometriya o‘qitishda talabalarning ijodiy fikrlashini rivojlantirishda muhim bo‘lgan axborotning turli shakllarini qarash mumkin. Buning uchun o‘qituvchi talaba haqida muhim ma’lumotlarga, ya’ni uning ijodiy faoliyatga tayyorgar ekanligini bildiradigan ma’lumotlarga ega bo‘lishi muhimdir. Faoliyat jarayonida ro‘y berayotgan o‘zgarishlar va faoliyatning so‘nggi natijalari haqida bilish katta ahamiyatga egadir. Shuning uchun ijodiy fikrlashni boshqarish bosqichlariga xizmat qiluvchi axborotning uch shaklini shartli ravishda ajratish mumkin: **dastlabki, joriy** va **so‘nggi.**

Dastlabki axborotning ahamiyati shundaki, u oldinda turgan ishning maqsadini yoki talabaningg aniq vazifalarini bajarishga tayyorgarligini to‘g‘ri aniqlashga imkoniyat yaratadi.

Pedagogikada dastlabki axborotning qo‘yidagi turlari mavjud:

a) shaxs xususiyatlari;

b) aqliy qobiliyatlar, talab, qiziqish;

v) bilim va bilish darajasi.

Ushbu ma’lumotlar talabaning masalani bajarishga tayyorligini aniqlashda muhimdir. Shuning uchun bunday faoliyatni tashkil qilishda quyidagilarni bilish kerak:

a) bilim darajasi, ya’ni talabani ijodiy faoliyati qanday bazaga asoslanib bajariladi;

b) ijodiy ishlashni bilishni qanday shakllanganligi;

v) talabalarga uchraydigan o‘ziga xos qiyinchiliklar;

g) talaba boshqarishiga talab;

d) talabaning shaxsiy xususiyatlari.

Bilim jarayonining holatini ta’riflaydigan axborot ham katta ahamiyatga egadir. Shuning uchun o‘qituvchining e’tibori talabaning maqsadga qarab xarakatlanishini ta’riflaydigan **joriy axborot** ko‘rsatkichlariga qaratilishi kerak.

N. F. Talizin joriy axborotni quyidagi turlarga bo‘ladi:

a) o‘rganuvchi tomonidan dasturlangan faoliyat bajarilayaptimi;

b) bajarilishi to‘g‘rimi;

v) faoliyat shakli o‘zlashtirishning ushbu bosqichiga mos keladimi;

g) umumiylashtirish, o‘zlashtirish, bajarish tezligiga asoslanib faoliyat shakllanmoqdami.

Har bir aniq xolatda joriy axborotning mazmuni talabaga, topshirilgan dasturga bog‘liq bo‘ladi. Joriy axborotning ijodiy ishlashdagi o‘ziga xos kursatkichlari quyidagilar:

a) talabaning vazafani bajarish qobiliyati (maqsadga muvofiqlik, tug‘rilik, tezlik);

b) ish jarayonida paydo bo‘layotgan qiyinchiliklar va ularning kelib chiqish sabablari;

v) masalani o‘zlashtirish, yechim uslubini tanlashda talabaning mustaqilligi;

g) talabaning o‘zini – o‘zi nazorat qilishi.

Har bir ijodiy ish tugab bo‘lganidan keyin olingan axborot muhim o‘rin egallaydi. Ushbu axborot ijodiy ishning borishiga baho berishda va obyektiv tahlil qilishda muhim ahamiyatga egadir, chunki olingan natijalar ishning boshida qo‘yilgan maqsadga erishish qay darajada yordam berishini, hamda faoliyat bosqichlarining ketma – ketligi qay darajada to‘g‘ri va maqsadga muvofiqligini aniqlashga imkon beradi.

So‘nggi axborotning muhim ko‘rsatkichlarini ko‘rib chiqamiz. Ushbu ko‘rsatkichlar boshqarishning keyingi turkumiga ta’sir ko‘rsatadi:

a) erishilgan bilim darajasi (to‘liqlik,umumiylik, tezkorlik);

b) bilim va ko‘nikmalarning egallanganlak darajasi;

v) bilim va bilishda yo‘l qo‘yilgan kamchiliklar;

g) vazifaning bajarilishida ijodning aniqlanishi (javobning mantiqiyligi, o‘ziga xosligi).

Tajriba shuni ko‘rsatadiki, talabalarning mustaqil fiklashining shakllanishi haqiqatdan ham talabalarning ijodiy fikrlashini tahlil qilish va sintezlash (bog‘lash) ni bilishda, umumiylashtirish va aniqlik kirita bilishida, o‘rganilayotgan mavzuga, masala yechishda va turli xayotiy xolatlarda, turli fikriy faoliyatni ishlata bilishida namoyon bo‘ladi.

Psixologik – pedagogik adabiyotlarda ta’kidlanadiki, fikriy uslublarning muhimlaridan biri – bu oldindan aytib berish. Har qanday masalani (turmushda, ishlab chiqarishda, o‘qishda) yechishda inson tahlil, sintez, shu vaqtdagi holatni umumiylashtirish asosida xarakatlarning borishini oldindan ko‘rishga doim harakat qiladi va keyngi faoliyatini tartibga solib to‘g‘irlaydi, uning natijalarini **oldindan ko‘radi.** Shuning uchun oldindan ko‘ra bilishni shakllantirish, natijalarni olidindan ko‘rish talabalarning mustaqil fikrlashini shakllantirishning asosiy qismi hisoblanadi.

Muallif geometrik masalalardan keng miqyosda foydalanilsa, talabalarda chuqurrok fikrlash, fikrlashdagi ketma-ketlik, mustaqillik, tanqidiylik kabi fikrlash xususiyatlarini tarbiyalashga imkon yaratadi, unda ilmiy faraz qilishni o‘rgatish, mulohaza qilish, tahlil qilishni bilish, bir-biriga bog‘lash, umumiylashtirish kabi qobiliyatlar rivojlanib boradi.

Shakllar, ularning munosabatlari va xossalarini o‘rganishda to‘plam-nazariy va oddiy mantiqiy-matematik tushunchalarga tayanish muhim metodologik yo‘nalish hisoblanadi. Bolalar figuraga tegishli yoki tegishli bo'lmagan nuqtalarni belgilaydigan mashqlardan foydalanish geometrik figurani nuqtalar to'plami sifatida yanada talqin qilish imkonini beradi. Va bu, o'z navbatida, bolalarga figurani qismlarga bo'lish yoki boshqalardan figurani olish operatsiyalarini ongli ravishda bajarishga imkon beradi.

O‘qituvchi o‘lchov va chizma asboblaridan foydalanish, geometrik figuralarni yasash, o‘quvchi bajarayotgan ish jarayoni va natijalarini tasvirlay olish ko‘nikmalarini shakllantirish ustida tizimli ish olib borishi kerak. Ushbu tizimni amalga oshirishning muhim uslubiy sharti - bu harakatlardan xabardor bo'lish va shundan keyingina avtomatlashtirilgan harakatlarga erishishdir.

To'rtinchi sinfning oxiriga kelib, barcha o'quvchilar figuralarni o'lchash va qurish bo'yicha kuchli ko'nikmalarga ega bo'lib, kelajakdagi ta'lim geometrik tushunchalarni o'zlashtirishga yo'naltirilishi kerak bo'lgan shart-sharoitlarni yaratadi.

O'rganishning har bir bosqichida va har bir geometrik rivojlanish darajasida ko'rishning roli va o'rni har xil. Agar birinchi sinfning boshida aniqlikning asosiy vositasi aniq bir narsa bo'lsa, birinchi sinf oxirida va ikkinchi sinfda geometrik material modeli muhim aniqlik vositasiga aylanadi. Uchinchi va to'rtinchi sinflarda geometrik chizmaning roli sezilarli darajada oshadi. U vizualizatsiyaning asosiy vositasiga aylanadi.O'qituvchining geometrik tushunchalarni shakllantirishdagi maqsadli faoliyati matematika kursini muvaffaqiyatli o'zlashtirish

uchun ham, boshqa fanlar: fizika, chizmachilik, geografiya, texnologiya bo'yicha bilim asoslarini o'zlashtirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratadi, shuningdek, metodlarni shakllantirishga yordam beradi. aqliy faoliyatni, murakkab muammolarni mustaqil hal qilish qobiliyatini va o'rganishda bolalarning kognitiv faolligini faollashtiradi.

Adabiyotlar

1. Djumayev M.I The transformation of те english language's variants in contemporary great Britain. Educational process science and innovation international scientific journal volume 2 Issue 4 April 2023 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz 19-27 *https://doi.org/10.5281/zenodo.7818607*

2.Djumaev M.I. (2023) Some Considerations of Teaching Mathematics Inuzbek Primary School. Journal of Mathematical & Computer Applications. SRC/JMCA-123. *J Mathe & Comp Appli, 2023 Volume 2(2): 1-5* ISSN: 2754-6705

3.Джумаев М.И. Перспективы совершенствования преподавания математики в школе, колледже и вузе Республики Узбекистан. Ямало.Нанецк Россия «Gрофессиональное образование арктических регионов» № 1, МАРТ, 2023. № 6(147) 3-6 ст https://arctic-journal.ru/index.php/prof

4.Djumaev M.I. Some Considerations of Teaching Mathematics Inuzbek Primary School.Journal of Mathematical & Computer Applications. Received: March 28, 2023; Accepted: April 03, 2023, Published: April 22, 2023 ISSN: 2754-6705 1-5

5.Djumaev M.I. Формирование элементарных математических представлений у детей в дошкольном возрасте с использованием и без наглядных материалов. Глобальный научный потенциал» , ИД ТМБпринт, СПб.№ 6 (147) 2023 г. http://globaljournals.ru/

6.Djumaev M.I. Methodological principles of the student's independent work form under the supervising of the teacher in process of modern education Musaeva Nargiza Khashimjanovna Master's student of Tashkent state pedagogical universityr's student of Tashkent state pedagogical university https://doi.org/10.5281/zenodo.7772930

ВЛИЯНИЕ ЗАДАНИЙ TIMSS НА МЫШЛЕНИЕ ШКОЛЬНИКОВ ЧЕТВЕРТЫХ КЛАССОВ

Алимова А.Н.
Магистр Бухарского государственного педагогического института
+998904121262 alimovaanastasia46@gmail.com

Аннотация. Актуальность данной статьи заключается в том, как поменять мышление школьников на уроках математики при помощи заданий TIMSS и суть самого международного исследования сравнительного анализа TIMSS в современном обществе.

Ключевые слова: мышление, тестовые вопросы, международное исследование, дифференциальный подход, блок.

Annotation. The relevance of this article is how to change the thinking of schoolchildren in mathematics lessons using TIMSS tasks and the essence of the international study of comparative analysis of TIMSS in modern society.

Keywords: thinking, test questions, international research, differential approach, block.

Annotatsiya. Ushbu maqolaning dolzarbligi TIMSS topshiriqlaridan foydalangan holda matematika darslarida maktab o'quvchilarining fikrini o'zgartirish va zamonaviy jamiyatda TIMSS xalqaro tadqiqotining mohiyati.

Kalit so'zlar: fikrlash, test savollari, xalqaro tadqiqotlar, differentsial yondashuv, blok.

Для полного понятия сути воздействия заданий TIMSS на мышление учащихся начальной школы, необходимо дать характеристику самому понятию "мышление". Сам термин трактуется как осознание всего восприятия из окружения в разнообразных его проявлениях, то есть создание представлений о предмете и явлениях, поиск логических связей между ними и решение задач при наличии умения абстрагироваться. На уроках педагог может развивать мышление разными способами и методами, будь то это дидактическая игра, конкурс или индивидуальные задания.[4] При этом структура тестовых вопросов TIMSS может вбирать в себя все эти аспекты. Следовательно, урок при использовании заданий международного исследования TIMSS имеет возможность стимулировать креативное мышление школьников четвертых классов.

Данное исследование даёт возможность сравнить уровень математического образования и знаний в сфере естественные науки у школьников четвертых и восьмых классов в различных странах. Вопросы и тестовые задания TIMSS строятся на следующих составляющих: [2]

- задания и информация на основе учебно-познавательной деятельности;
- схожее содержание заданий стран, которые принимают участие в исследовании;
- контроль информации в математическом и естественнонаучном блоке;

- соответствие возрастных возможностей участников и предоставляемых тестовых вопросов.

Тесты в блоке математики и естественные науки в четвертом классе включают 175 и 172 вопросов соответственно. Каждый буклет состоит, в среднем, из 44-50 заданий, для которого отводится 72 минуты. В связи с этим учитель начальных классов может применить данные задания во время учебного процесса, интегрируя с возможностями учащихся и их индивидуальными способностями. К примеру одно задание может варьироваться сложностью по "хорошо-", "средне-" и "слабо-" успевающими.[1]

Для хорошоуспевающих школьников:

Запиши несколько чисел, которые больше чем 5, но меньше чем 6.

Ответ:_____

Для среднеуспевающих школьников:

Запиши число, которое больше чем 5, но меньше чем 6.

Ответ:_____

Для слабоуспевающих школьников:

Запиши число, которое больше чем 5, но меньше чем 7.

Ответ:_____

Уникальность таких заданий служит повышению креативного мышления школьников и пробуждение интереса к урокам математики и естественных наук, а так же это служит хорошим примером индивидуально подобранных заданий подстроенную под успеваемость учащихся на уроках математики.[3]

Основные разделы на которые учителю необходимо обратить внимание - это блок "Числа". В него входят: умение школьников понимать значение цифр, десятичных или обыкновенных дробей, запись многозначных чисел, базовые навыки использования натуральных чисел, способы их представления, установление связей между ними, производство арифметических действий и много другое. Учащимся при выполнении таких заданий необходимо осознавать взаимосвязь между единицами измерения, преобразовывать одну единицу измерения в другую.[2] Базовыми для школьников считаются знания о натуральных чисел, по причине того, что все задания связанны именно с ними.

Для полного погружения в среду проведения международного исследования TIMSS на занятиях следует провести анкетирование (учащихся, учителей, родителей, администрации школы). Полученные данные могут послужить хорошим источником выявления факторов, которые влияют на результаты тестирования и объясняют состояние знаний школьников по математике и естественным наукам. Уместно также применение современных информационных технологий наряду с проведением заданий TIMSS во время учебного процесса.[3]

Учитель при составлении заданий TIMSS должен соответствовать следующим факторам, которые помогают составить полную картину при подборе тех или иных заданий для учащихся четвертых классов:

- точное взаимодействие принципов проверки содержания тестов;
- значимость проверяемого материала с точки зрения математического и естественнонаучного образования;
- соответствие с возрастными и психологическими возможностями детей.

Для оценивания математической подготовки школьников подготавливаются задания разного типа такие как: открытые, закрытые тесты, с выбором нескольких ответов, с кратким или полным развернутым ответом, практические задания на логику и мышление. Учителю для лучшей оценки уместно применить дифференциальный подход, где существуют четыре уровня учебных достижений: низкий, средний, высокий и высший. Важное значение также имеет временные рамки, не превосходящие дозволенного.

Можно сделать вывод, что данный подход может развит мышление школьников во время учебного процесса.

Использованная литература:

5. А.О. «Информационно-аналитический центр» Сборник тестовых заданий TIMSS. 175 с. 2021г.
6. Babaeva S. MODELING NATIVE LANGUAGE LEARNING BY DESIGNING EDUCATION. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8 (10), Part II, 1-9.
7. «Социальная реальность современного обучения с использованием информационных технологий» Алимова А.Н., Бабаева Ш. Б. Наука и Просвещение (ИП Гуляев Г.Ю.) (Пенза), 2021 УДК: 370 Страницы: 134-136
8. Ш.Б.Бабаева, А.Н.Алимова «Международное исследование PIRLS способствует развитию речи и навыка чтения у младших школьников».

YANGI YARATILGAN DARSLIKLAR MILLIY QADRIYATLAR ASOSIDA TARBIYALASHNING O‘RNI

Polvonova Farida Omonboyevna
Navoiy davlat pedagogika instituti Tarix kafedrasi katta o’qituvchisi

Annotatsiya: Bugungi kunda ta’lim sifatini oshirish, raqobatbardosh kadrlarni yanada ko‘paytirish, yoshlarni har tomonlama yetuk shaxs qilib tarbiyalash, bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Buning uchun boshlang‘ich sinfdayoq o‘quvchilarga o‘zlikini anglagan holda tarbiyalash darkor. Mingming yillar davomida shakllangan urf-odat marosim, adabiyot-san’at muallaq holda,o‘zga xalqlardan berkitiqcha paydo bo‘lib, rivojlanmagan.

Аннотация: Сегодня повышение качества образования, увеличение численности конкурентоспособных кадров, воспитание молодежи как зрелой личности во всех аспектах является одной из актуальных задач современности. Для этого необходимо воспитывать у учащихся самосознание еще в начальной школе. Традиции, обряды, литература и искусство, формировавшиеся тысячелетиями, появлялись и не развивались изолированно от других народов.

Abstract: Today, improving the quality of education, increasing the number of competitive personnel, educating young people as mature individuals in all aspects is one of the urgent tasks of our time. To do this, it is necessary to cultivate self-awareness in students in elementary school. Traditions, rituals, literature and art, formed over thousands of years, appeared and did not develop in isolation from other peoples.

Kalit so‘zlar: Milliy qadriyatlar, milliy dastur, o‘yinlar, darsliklar, an’analar.

Ключевые слова: Национальные ценности, национальная программа, игры, учебники, традиции.

Key words: National values, national program, games, textbooks, traditions.

Bugungi kunda dunyo hamjamiyatida iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarning tarixiga nazar solsangiz,ularning taraqqiy etish birinchi navbatda ta’lim tizimlarida olib borilgan samarali va uzluksiz islohotlarning juda muhim ro‘l o‘ynaganini ko‘rishimiz mumkin. Bunga misol sifatida Yaponiya,Singgapur, Janubiy Korea, Finlandiya kabi ko‘pgina davlatlarni keltirish mumkin. Joriy yilning 6-noyabr kuni O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni qabul qilingan edi. Farmonda maktab ta’limi bo‘yicha ilg‘or davlatlar tajribasini, xususan Finlyandiya ta’lim tizimining o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganish vazifasi yuklatildi. Davlatimiz rahbari tomonidan aynan Finlyandiya misol qilib ko‘rsatilgani bejizga emas. Ushbu mamlakat ta’lim sifatini baholash bo‘yicha o‘tkazilgan xalqaro tadqiqotlardagi o‘z muvaffaqiyatlari bilan ajralib turadi. Fin o‘quvchilari PISA tadqiqotidagi barcha yo‘nalishlarda savodxonlik va ta’lim tengligi ko‘rsatkichlari bo‘yicha eng yaxshi natijalarni ko‘rsatishgan. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni 2021-2026-yillarda xalq ta’limini rivojlantirish borasida milliy dasturini tasdiqlangan farmoniga binoan maktab o‘quvchilarining bilimi va ko‘nikmalarini shakllantirish ularni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalash, o‘qituvchi kasbi nufuzini va pedagoglarning sifat tarkibi oshirish, darsliklar va o‘quv metodik majmualarni zamon talablari asosida takomillashtirish uchun 1-4-sinflarda “Ona tili va savodxonlik” yangi o‘quv darslikni yaratilishi bu yana o‘zlikimiz haqida va qadriyatlarga , milliy o‘yinlarimizga alohida e’tibor berilgan. Yangi taraqqiyot yo‘lidan borayotgan O‘zbekiston Respublikasida ta’lim va o‘quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarining milliy shakllarini rivojlantirishga keng imkoniyatlar ochib berilmoqda. Bu borada yurtimizda jahon talablariga mos keladigan, har tomonlama rivojlangan, o‘z kasbini puxta egallagan, vatanparvar fidoyi insonlarni tarbiyalab yetishtirishda ta’lim muassasalarida o‘qitishni yanada yuksak bosqichga ko‘tarish, uning tarbiya bilan uyg‘unligini ta’minlash borasidagi vazifalar belgilab qo‘yilgan. “Biz yosh avlodni har tomonlama sog‘lom va barkamol etib tarbiyalash borasidagi ishlarimizni yangi bosqichga ko‘tarish maqsadida “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risidagi qonunnni yangi tahrirda qabul qildik. Shu asosda yangicha yondashuvlar hayotga faol joriy etilmoqda”, -deb ta’kidlab o‘tgan edi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev Oliy Majlisga Murojaatnomasida. 1-sinf “Ona tili va savodxonlik” fanida esa qadimiy xalq o‘yinlari: lanka, kurash, shaxmat haqida ham darslikda yorib berilgan. Xulosa qilib aytganda, o‘zbek xalqining milliy qadriyatlarida yosh avlodni oilaviy hayotga tayyorlashda ta’lim-tarbiya metodlari, usullari keng qo‘llanilganki, o‘zining amaliyligi, avloddan-avlodga o‘tib, tajribada sinalganligi va hayotiyligi bilan tarbiya tizimida katta ahamiyatga egadir. Biz bu borada yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda qo‘llanilgan metod va usullar, farzand tarbiyasida ota-ona ibrati, oilada bolalarni aqliy, axloqiy, mehnat va hunar, estetik va jismoniy tarbiyasida xalq hikmatlari, maqol va iboralar, hikoyatlar, 28 rivoyatlar, ertaklar, dostonlarda xalq foydalangan metod va usullarni hozirgi davrda yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda qo‘llash muhim hisoblanadi. 2-sinf “Ona tili va savodxonlik” darsliklarida “Bolalar qo‘shiqlari” bobida ota-bobolarimiz azal-azaldan aytib kelayotgan xalq qo‘shiqlarini o‘zganishlari mumkin. O‘zbek milliy o‘yinlaridan namumalar keltirilgan. Har bir avlod xalqning madaniy, ma’naviy idrokini ruhida

singdira olsagina, uni o‘zidan keyin kelayotgan bo‘g‘inlarida yetkazish tadorini ko‘radi. O’zi bilmasa keyingilarga ham ravo ko‘rmasligi aniq. Buning natijasida har qanday yaxshi rasm-rusum ham asta-sekin e’tibor topmay qadrlanmay, nazardan chetlashib, yo‘qolib ketadi. Ular yo‘qolishi barobarida xalqning ruhiyatida qadimdan, ota-bobolaridan meros sifatida saqlanib kelgan fazl-u fazilatlar ham, xosu xususiyatlar ham unutiladi. Kitob bizni, ayniqsa yoshlarimizni ana shu ma’naviy yo‘qotishdan asrab qolishda beminnat ko‘magi bilan qadrlidir. Ming-ming yillar davomida shakllangan urf-odat marosim, adabiyot-san’at muallaq holda,o‘zga xalqlardan berkitiqcha paydo bo‘lib, rivojlanmagan. Aksincha, biz bilan qadimdan yonma-yon, jon qo‘shni sifatida hayot kechirib kelayotgan qardosh qozoq, qirg‘iz, turkman, tojikva ozaybayjon xalqlarining bevosita ishtiroki, hamkorligida yaralgan, taraqqiy topgan, hatto jahonning ko‘plab boshqa xalqlari vakillari ham bu qadimiy madaniyatning taraqqiy topishida muayyan hissasi bor. Aslida udumlar, an’analardan ko‘zda tutilgan maqsad nima? Udumlarning hayotdagi o‘rni, mavqei qanday bo‘lishi kerak? Biz turli zamonlarda turlicha siyosatdan kelib chiqib, muayyan g‘oyalar yaratamiz. Bu g‘oyalarni mafkura darajasiga ko‘taramiz, qonunlashtiramiz. Udum ham qonun. Udum ham mafkura. O’zbek udumlari yozilmagan qonun bo‘lsa-da, hamisha yashaydi va ishlaydi. Bu -abadiy mafkura! Nazarimda, bizni ming yillar davomida balo-qazolardan asrab kelgan ham, boshi berk ko‘chalarga kirib qolmasligimizni ta’minlagan ham anashu udum,an’ana xalqona donishmandlik namunasi bo‘lgan buyuk didaktikadir.”O’zbek milliy qadriyatlarini, udumlarini”,ayniqsa , millatning kenja bo‘g‘iniga dastlabki ma’rifiy ma’lumotlar sifatida juda zarur,juda kerak. Buning uchun ta’lim sohasining tubi ya’ni maktabgacha ta’lim muassasasidan boshlab oliy ta’lim tashkilotlari ham udumlarning targ‘ibotiga jiddiy qarashsa nur ustiga a’lo nur bo‘lar edi.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1. SH.Mirziyoyev ma’naviyatni yuksaltirish bo‘yicha yig‘ilish o‘tkazdi. Jamiyat 19-Yanvar 2021 visibility37374. 2. Umumiy o‘rta ta’lim maktablari uchun “Ona tili va savodxonlik ” darsligi 1-sinf. 3. Umumiy o‘rta ta’lim maktablari uchun “Ona tili va savodxonlik ” darsligi 2-sinf. 4.Umumiy o‘rta ta’lim maktablari uchun “Ona tili va savodxonlik” darsligi 4-sinf. 5. “Xalq so‘zi” gazetasi 03.03.2023. 6. Almetov N.Sh. “O’quv tarbiya jarayonida xalq pedagogikasining tarbiyaviy imkoniyatlaridan foydalanish” – Chimkent: 1993.

NEWLY CREATED TEXTBOOKS THE ROLE OF EDUCATION BASED ON NATIONAL VALUES

Polvonova Farida Omonboyevna
Senior teacher of the Department of History of the Navoi State Pedagogical Institute

Abstract: Today, improving the quality of education, increasing the number of competitive personnel, educating young people as mature individuals in all aspects is one of the urgent tasks of our time. To do this, it is necessary to cultivate self-awareness in students in elementary school. Traditions, rituals, literature and art, formed over thousands of years, appeared and did not develop in isolation from other peoples.

Key words: National values, national program, games, textbooks, traditions.

Today, if you look at the history of economically developed countries in the world community, we can see that their development was first of all effective and continuous reforms in education systems played a very important role. Many countries such as Japan, Singapore, South Korea, Finland can be cited as an example. On November 6 of this year, the decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures to develop the fields of education and science in the period of new development of Uzbekistan" was adopted. The decree assigned the task of studying the experience of advanced countries in school education, in particular, the specific features of the Finnish education system.

It is not for nothing that the head of our state pointed to Finland as an example. This country is distinguished by its success in international studies on the assessment of the quality of education. Finnish students performed best in literacy and educational equity in all areas of the PISA study. According to the decree of the President of the Republic of Uzbekistan approving the national program for the development of public education in 2021-2026, forming the knowledge and skills of schoolchildren, educating them in the spirit of loyalty to national and universal values, increasing the prestige of the teaching profession and the quality of pedagogues, textbooks and teaching methods in order to improve the complexes based on the requirements of the times, the creation of a new textbook "Mother language and literacy" in grades 1-4 is about our identity and values, and special attention is paid to our national games.

In the Republic of Uzbekistan, which is on the path of new development, wide opportunities are opening up for the development of national forms of education and students' interests and abilities. In this regard, tasks have been set to raise education in educational institutions to a higher level, to ensure its harmony with education, in order to educate people who are patriotic and self-sacrificing, who meet the world's requirements, who are fully

developed, who have mastered their profession. "We adopted a new version of the Law on State Policy on Youth in order to raise our efforts to bring up the young generation in a healthy and well-rounded way to a new level. On this basis, new approaches are being actively introduced to life," President of the Republic of Uzbekistan Sh.M. Mirziyoyev said in his Address to the Oliy Majlis.

In the subject "Mother language and literacy" of the 1st grade, ancient folk games: lanka, wrestling, chess are also explained in the textbook. In conclusion, in the national values of the Uzbek people, educational methods and methods are widely used in preparing the young generation for family life, which are of great importance in the educational system due to their practicality, passed from generation to generation, tested in experience and vitality. . In this regard, we are talking about the methods and methods used in preparing young people for family life, the example of parents in raising children, the intellectual, moral, work and craft, aesthetic and physical education of children in the family, folk wisdom, proverbs and sayings, stories, 28 narratives, fairy tales, epics. it is important to use the methods and methods used by the people in the preparation of young people for family life. In the 2nd grade "Native language and literacy" textbooks, in the "Children's songs" chapter, you can change the folk songs that our ancestors have been singing since time immemorial. Examples of Uzbek national games are presented. Each generation is able to imbibe the cultural and spiritual understanding of the nation in its soul, and it is able to pass it on to the generations that come after it. It is clear that if he does not know, he will not look forward to the next ones. As a result, any good painting gradually becomes unappreciated, out of sight, and disappears. As they disappear, the virtues and characteristics that have been preserved in the psyche of the people since ancient times, as a legacy from their ancestors, are forgotten. The book is valuable for helping us, especially young people, to save us from this spiritual loss. Traditions, rituals, literature and art, which have been formed for thousands of years, appeared and did not develop while being closed off from other peoples. On the contrary, it was created and developed with the direct participation and cooperation of our brotherly Kazakh, Kyrgyz, Turkmen, Tajik and Uzabaijan peoples who have been living side by side with us since ancient times, and even the representatives of many other nations of the world have a certain contribution to the development of this ancient culture. In fact, what is the intended purpose of customs and traditions? What should be the place and status of Udum in life? We create certain ideas based on different policies at different times. We will raise these ideas to the level of ideology and legislate them. Udum is also the law. Udum is also an ideology. Although Uzbek Udum is an unwritten law, it always lives and works. This is an eternal ideology! In my opinion, this Udum, tradition, which has saved us from calamities and accidents for thousands of years, and has ensured that we do not get into dead ends, is a great didactics that is an example of folk wisdom. It is very necessary, very necessary, as preliminary educational information. For this, it would be a great light if higher education organizations from the bottom of the education sector, i.e. starting from pre-school educational institutions, seriously looked at the promotion of udums.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1. SH.Mirziyoyev ma’naviyatni yuksaltirish bo‘yicha yig‘ilish o‘tkazdi. Jamiyat 19-Yanvar 2021 visibility37374. 2. Umumiy o‘rta ta’lim maktablari uchun “Ona tili va savodxonlik ” darsligi 1-sinf. 3. Umumiy o‘rta ta’lim maktablari uchun “Ona tili va savodxonlik ” darsligi 2-sinf. 4.Umumiy o‘rta ta’lim maktablari uchun “Ona tili va savodxonlik” darsligi 4-sinf. 5. “Xalq so‘zi” gazetasi 03.03.2023. 6. Almetov N.Sh. “O’quv tarbiya jarayonida xalq pedagogikasining tarbiyaviy imkoniyatlaridan foydalanish” – Chimkent: 1993.

MUNDARIJA

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI CHIROYLI YOZISHGA O‘RGATISH AMALIYOTI

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA HUSNIXAT BILAN YOZISH KO‘NIKMALARINI HOSIL QILISH BOSQICHLARI
Norova iroda Mirzog‘olib qizi -
Navoiy davlat pedagogika instituti, Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi. O‘zbekiston……5

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA YOZMA NUTQ KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK, PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI
Norova Iroda Mirzog‘olib qizi -
Navoiy davlat pedagogika instituti, Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi, O‘zbekiston……..7

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI CHIROYLI YOZISHGA O‘RGATISH AMALIYOTI
Nuriddinova Madina O‘ktam qizi
Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti 2-bosqich talabasi.
Xusnuddinova Zulayho Xamidullayevna……..10

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI CHIROYLI YOZISHGA O‘RGATISH SAVODXONLIKNING POYDEVORI
Umurova Ruxshona Isomiddin qizi-Navoiy davlat pedagogika instituti 2 -kurs talabasi
Ilmiy rahbar Norova Iroda Mirzog‘olib qizi, NavDPI, O‘zbekiston…….11

BOSHLANG‘ICH TA’LIM FANLARINI INTEGRATSIYALAB O‘QITISH XUSUSIYATLARI

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA AUTENTIK MATERIALLAR ORQALI INGLIZ TILI O‘QITISH USULLARI
Kurbanova Gulnoz Negmatovna-Buxoro davlat tibbiyot instituti p.f.d. (DSc), professor, O‘zbekiston
Nematova Zebo Tursunboyevna-Buxoro davlat tibbiyot instituti o‘qituvchisi, O‘zbekiston ……...15

THE COVID-19 PANDEMIC AND THE INDIAN EDUCATION SYSTEM- A NEW NORMAL OUTLOOK
Mrs. Gummadi Prasanthi-
Research Scholar, Department of Social Work, Andhra University, Visakhapatnam,
Andhra Pradesh, India - 530003, Email: gprasanthi.phd@andhrauniversity.edu.in
Prof Dr Ravinder Rena-
Professor of Economics, DUT Business School, Faculty of Management Sciences,
Durban University of Technology ML Sultan Campus, Republic of South Africa,
Prof Dr Peethala Arjun-
Research Director Department of Social Work,
Andhra University, Visakhapatnam, Andhra Pradesh, India-530003……17

PEDAGOGIK KADRLAR TAYYORLASH JARAYONIDA VARIATIV TA’LIMNING O‘RNI VA AHAMIYATI
Oripova N.X. - QarshiDU Maktabgacha ta’lim kafedrasi mudiri, p.f.d.(DSc), dotsent, O‘zbekiston……23

PEDAGOGIK KADRLAR TAYYORLASH JARAYONIDA VARIATIV TA’LIMNING O‘RNI VA AHAMIYATI
Oripova N.X. - QarshiDU Maktabgacha ta’lim kafedrasi mudiri, p.f.d.(DSc), dotsent, O‘zbekiston……24

ЎЗБЕК ТАЛАБАЛАРИГА РУС ТИЛИНИ СОЛИШТИРМА-ҚИЁСИЙ ЖАДАЛ ЎРГАТИШ МЕТОДИКАСИНИНГ ИЛМИЙ АСОСЛАРИ
Б.Х. Данияров, Тошкент давлат аграр университети ўзбек тили ва адабиёти кафедраси профессори, филология фанлари доктори ……..25

IJTIMOIY-GUMANITAR FANLARNI O‘QITISHISHNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMAYATI
R.M.Qarshiyev- Navoiy davlat pedagogika instituti tarix fakulteti dekani tarix fanlari nomzodi, dotsent. Navoiy, O‘zbekiston…….29

UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI ORQALI GEOGRAFIYA FANINI O‘QITISHNING NAZARIY ASOSLARI
Shodiyev Hamza Ro‘ziqulovich-Navoiy davlat pedagogika instituti O‘quv-uslubiy boshqarma boshlig‘i……..31

USULI SAVTIYAGA ASOSLANGAN DARSLIKLARDA BOLALAR ADABIYOTI
Xurshida Xamrakulova
Toshkent amaliy fanlar universiteti professori, filologiya fanlari doktori,O‘zbekiston.....33

“TARBIYA” DASRLARI ORQALI BOSHLANG`ICH SINF O`QUVCHILARINI OILA ODOBIGA O`RGATISH
Axatova Durdona Aktamovna-NavDPI, p.f.n. dotsent, Umumiy pedagogika va psixologiya kafedrasi
Axatova Xilola Aktamovna- NavDPI, o`qituvchi . …….....35

MICROSOFT WINDOWS OPERATSION TIZIMI TERMINOLOGIYASI ISTIQBOLLARI
Maxammadov Bobur-Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Navoiy davlat pedagogika instituti O‘quv-uslubiy boshqarma boshlig‘i o‘rinbosari.....37

ICHKI ISHLAR ORGANLARI XODIMLARINI VATANPARVARLIK TARBIYALASH SAMARADORLIGINI TA’MINLAYDIGAN OMILLAR
Gulyamova Gulnoz Baxodirovna-
Urganch davlat universiteti tadqiqotchisi,Urganch, O‘zbekiston……..39

ВЛИЯНИЕ ЭКОЛОГИИ СЕМЬИ И ОБРАЗА ЖИЗНИ НА СОСТОЯНИЕ ЗДОРОВЬЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА
Абдимомунова Апал Морбаевна-
Кыргызский национальный университет имени Жусупа Баласагына (Республика Кыргызстан)
Алимджанова Дилбар Негматовна-
Самаркандский медицинский университет Самарканд, Узбекистан
Умида Бургутова- Самаркандский медицинский университетСамарканд, Узбекистан
Амридинова Шахризода-
Филиал Казанского (Приволжского) федерального университета в городе Джизаке, Узбекистан……41

О ВЛИЯНИИ ФАКТОРОВ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ НА КАЧЕСТВОЖИЗНИ И ЗДОРОВЬЕ МОЛОДЕЖИ
Акматалиева Чинара Туленовна-
Кыргызский филиал федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования "Казанский национальный исследовательский технологический университет
Алимджанова Дилбар Негматовна
Самаркандский медицинский университет Самарканд, Узбекистан
Умида Бургутова-Самаркандский медицинский университет Самарканд, Узбекистан
Амридинова Шахризода
Филиал Казанского (Приволжского) федерального университета в городе Джизаке ……43

ОБУЧАЮЩИЕ ПРОГРАММЫ КАК МЕТОД ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА
П.Э. Нуралиева- доктор философии по педагогическим наукам (PhD), преподаватель кафедры “Информатика”, НавГПИ, г.Наваи.
М.Д.Асадова- студентка факультета “Математика и Информатика” НавГПИ 48

INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIM ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARINI TASHKIL QILISHNING METODIK IMKONIYATLARI
Ollaberganova Sanobar Xamidovna- UrDU, “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi dotsenti, f.f.n.
Xasanova Salomat Qo‘chqarovna- UrDU, “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi……49

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ В НАЧАЛЬНОМ КЛАССЕ
Абдуллаева Нилуфар Махамаджановна-Доктор философии по педагогическим наукам, доцент Заведующий кафедрой Начального образования университета Perfect Узбекистон……52

BOSHLANG‘ICH SINF MATEMATIKA FANINI O‘QITISHGA MO‘LJALLANGAN ELEKTRON TRENAJYORNI YARATISH USULI
U.M.Mirsanov - NavDPI “Informatika” kafedrasi mudiri, p.f.d. (DSc), dots
N.S.Isroilov - Matematika-informatika fakulteti 2-bosqich talabasi O‘zbekiston……55

INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIM ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARINI TASHKIL QILISHNING METODIK IMKONIYATLARI
Ollaberganova Sanobar Xamidovna - UrDU, “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi dotsenti, f.f.n.
Xasanova Salomat Qo‘chqarovna -
UrDU, “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi, O‘zbekiston.....58

BOSHLANG`ICH SINF O‘QUVCHILARIDA IJTIMOIY ADOLAT TUSHUNCHASINI SHAKLLANTIRISHDA MA’NAVIY MEROSIMIZNING O‘RNI
X.B.Alikulova- NavDPI “Umumiy pedagogika va psixologiya” kafedrasi katta o‘qituvchisi……..60

BOSHLANGICH TA’LIM TIZIMIDA INTEGRATSIYA
Usmanova Qumriniso Saidaliyevna- Chirchiq davlat pedagogika universiteti
“Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi. Chirchiq,O‘zbekiston.
Ibragimova Yulduz Abdumalik qizi, Ibrohimova Jasmina Muhiddin qizi
CHDPU Boshlang‘ich ta’lim fakulteti 2-kurs talabasi…….....62

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA TARBIYALANAYOTGAN 5-6 YOSHLI BOLALARNING IJTIMOIY-HISSIY RIVOJLANISHI.
(Farzandingiz iqtidorli bo‘lsa! Ota-onalar uchun maslahat)
S.A.Xalilov-Umumiy pedagogika va psixologiya kafedrasi katta o‘qituvchisi NavDPI, O‘zbekiston
Omonturdiyeva Munira Shuhrat qizi -3- kurs talabasi NavDPI, O‘zbekiston ……..64

BOSHLANG‘ICH TA'LIM FANLARINI O‘QITISHDA FLASH DASTURIDAN FOYDALANIB ELEKTRON TA’LIM RESURSLARINI YARATISH TEXNOLOGIYASI
Arziqulov Husan Normurod o‘g‘li-Navoiy davlat pedagogika instituti Informatika kafedrasi o‘qituvchisi
Murodullayeva Munisa Shuhratovna-Matematika va informatika fakulteti talabasi……65

ҰЛТТЫҚ ӘН ӨНЕРІМІЗДІҢ БҮГІНІ МЕН ЕРТЕҢІ
Асантаева Ұ.С., Бабанова А.А.- Шымкент университеті, аға оқытушылар……...67

O‘QITUVCHILARDA REFLEKSIV KO‘NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH IJTIMOIY ZARURIYAT SIFATIDA
G‘oyimov Umar Eshmurodovich-
Shahrisabz davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi…….69

MUTAFAKKIRLAR MEROSIDA MEHNAT TARBIYASI
Yuldashov Xolmurzo Davronovich –
Navoiy davlat pedagogika instituti, Boshlang`ich ta’lim kafedrasi katta o`qituvchisi……71

ЗНАЧЕНИЕ ПРИМЕНЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ МАТЕМАТИКЕ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ
Нажимова А.И.-старший преподаватель кафедры начального образования НавГПИ, Узбекистан……75

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARI UCHUN TA’LIMIY VA KASBGA DOIR INTERAKTIV INFOGRAFIKA VOSITALARINI YARATISH USULLARI
R.S.Isroilova- NavDPI, Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi k.o‘q.PhD. Navoiy. O‘zbekiston
L.S.Isroilova-NavDPI, Informatika kafedrasi k.o‘q.PhD. Navoiy. O‘zbekiston
Sh.R.Komilova-Matematika-informatika fakulteti 3-bosqich talabasi. Navoiy. O‘zbekiston……...79

INNOVATSION TA'LIM SHAROITIDA BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI DARSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH JARAYONI.
M.A.Jumayeva-Navoiy davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi katta o`qituvchisi PhD, Navoiy,O‘zbekiston.....83

PEDAGOGIKA OLIY TA’LIM MUASSASALARI TA’LIM YO‘NALISHLARI UCHUN INKLYUZIV TA’LIM. GOSPITAL PEDAGOGIKA FANIDAN MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISHNING INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI
Qudratova Dilbar Eshimovna –
Umumiy pedagogika va psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi NavDPI, O‘zbekiston……85

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA FANLARARO INTEGRATSIYANI TA’MINLASHDA INTERAKTIV STIMULYATSIYANING RO‘LI
Axmedova Dilnoza Xabibullo qizi- Andijon davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti……..89

O‘QUVCHILARDA MEHNATSEVARLIK TUYG‘ULARINI SHAKLLANTIRISHDA AFORIZMLARDAN FOYDALANISH
Raxmankulova Nafisa Xasanovna, Qo‘qon davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta’lim fakulteti Boshlang‘ich ta’lim nazariyasi kafedrasi o‘qituvchisi…….90

BOSHLANG‘ICH TA’LIMGA RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH DAVR TALABI
Rizayeva Ra‘no Barnoyevna-Navoiy viloyat Bolalar kutubxonasi direktori.Navoiy, O‘zbekiston……93

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI
Isroilova Ruhshona Sunnatovna- Navoiy davlat pedagogika instituti“Boshlang‘ich ta’lim” kafedrasi katta o‘qituvchisi, p.f.f.d.(PhD). Navoiy,O‘zbekiston……...96

INNOVATSION TA'LIM SHAROITIDA BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI DARSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA TAYANCH KOMPETENTSIYALARNI SHAKLLANTIRISH ASOSLARI
M.A.Jumayeva- Navoiy davlat pedagogika instituti Boshlang`ich ta`lim kafedrasi katta o`qituvchisi (PhD). Navoiy, O‘zbekiston…….....97

QO‘SHIQLAR BOSHLANG‘ICH BOSQICHDA CHET TILINI O‘RGATISHNING VOSITASI SIFATIDA
G‘afurova Dilfuza Jabborovna- NavDPI, Ingliz tili amaly kursi kafedrasi katta o‘qituvchisi,O‘zbekiston…...101

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINI O‘QUV-USLUBIY FAOLIYATNI MODERNIZATSIYALASH HAMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI JORIY QILISH
D.U Usmonova- NavDPI “Umumiy pedagogika va psixologiya” kafedrasi o‘qituvchisi……..102

ZAMONAVIY O‘ZBEK ADABIY DOSTONLARIDA MAQOLLAR LEKSIK-STILISTIK VOSITA SIFATIDA
Shaxnoza Izbasarova- Navoiy davlat pedagogika instituti,katta o‘qituvchi……103

МЕКТЕПТЕ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНЕ ҚАЗІРГІ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ЕНГІЗУ
Караматов Б.Т., НауаиМПИ Математика кафедрасының оқытушысы……106

BUXORO XONLIGIDAGI TA’LIM TIZIMINING XUSUSIY VA BOSHLANG‘ICH TA’LIM MAZMUNIDAGI MEHNAT MADANIYATI
A.S.Sayitov -Umumiy pedagogika va psixologiya kafedrasi katta o‘qituvchisi, NavDPI, O‘zbekiston…….108

ZAMONAVIY O‘ZBEK ADABIY DOSTONLARIDA DIALEKTAL QATLAM BIRLIKLARINING QO‘LLANILISHI
Shaxnoza IZBASAROVA
Navoiy davlat pedagogika instituti, katta o‘qituvchi.....111

BOLALAR TARBIYASIDA XALQ OG‘ZAKI IJODINING O‘RNI
Jabbarova Aziza Shixnazarovna
Buxoro innovatsiyalar universiteti pedagogika, psixologiya va sport kafedrasi o‘qituvchisi , O‘zbekiston…113

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA INTEGRATSIYALASHGAN TA’LIMNI AMALGA OSHIRISH.
Omonboyeva Meruyert Erkin qizi
Navoiy davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi.Navoiy, O‘zbekiston……..114

AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANIB BOSHLANG‘ICH TA'LIM FANLARINI O‘QITISHNI TASHKIL ETISH
Abdullayeva Yulduz Izzatullayevna- NavDPI O‘zbek tili va adabiyoti fakulteti talabasi. Navoiy
Ilmiy rahbar: Tursunov Shavkat Xusenovich.....117

O‘QUVCHILAR TARBIYASIDA KOMPYUTER O‘YINLARINING TA’SIRI
Usmanova Qumriniso Saidaliyevna-
Chirchiq davlat pedagogika universiteti “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi.
Chirchiq,O‘zbekiston
Zoirova Setora Jahongir qizi-ChDPU Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi. Chirchiq,O‘zbekiston...119

MATEMATIK INDUKSIYA METODI
Nomozov Jahongir Sobirovich-
Navoiy davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim kefedrasi o‘qituvchisi.Navoiy O‘zbekiston
Namozov Umid Sobirovich-
Samarqand viloyati Ishtixon tumani 74-maktab o‘qituvchisi. Samarqand,O‘zbekiston……..121

XUSUSIY MAKTABNING JAMIYAT VA YOSHLAR HAYOTIDAGI AHAMIYATI
Navoiy davlat pedagogika instituti
“San’atshunoslik” fakulteti Pedagogika va psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi
Ravshanova Ziyoda Nuraliyevna
Isroilova Madinabonu Asror qizi-Pedagogika va psixologiya yo‘nalishi talabalari……124

“ROKIROVKA” MAVZUSIDA BOSHLANG‘ICH SINFLAR UCHUN DARS ISHLANMASI
Xoliqov Umidjon Ko‘chqarovich-
Guliston davlat pedagogika instituti “Pedagogika” kafedrasi katta o‘qituvchisi
Sharifova Adiba Farxod qizi-
Ijtimoiy-gumanitar fanlar fakulteti Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo‘nalishi talabasi.....125

BOSHLANG‘ISH SINFLARDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANINI O‘QITISHDA KOMPYUTERNING AHAMIYATI
Daniyarova Sarbinaz Maxsetovna-
Ajiniyaz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti.....127

YOSHLARDA TADBIRKORLIK FAOLIYATI BILAN SHUG`ULLANISHNING IJTIMOIY AHAMIYATI
Ravshanova Ziyoda Nuraliyevna
NavDP, Pedagogika va psixologiya kafedrasi mustaqil tadqiqotchisi, O‘zbekiston.....129

BOSHLANG‘ICH TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR
Yusupova Nargiza -
Navoiy shahar 13-umumta’lim maktabining boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi, O‘zbekiston.....131

BOSHLANG‘ICH TA’LIM JARAYONIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH XUSUSIYATLARI
Hamdamova Nafisa Xayrtdinovna-
Navoiy VPYaMO‘MM katta o‘qituvchisi, O‘zbekiston.....133

O‘ZBEK TILIDA SO‘Z YASALISHI VA MUALLIF NUTQI NEOLOGIZMLARINING YASALISHI XUSUSIDA
Mardonova Sarvinoz Oripovna
BuxDU o‘zbek tilshunosligi va jurnalistika kafedrasi oqituvchisi, O‘zbekiston……134

O‘ZBEK TILIDA SO‘Z YASALISHI VA MUALLIF NUTQI NEOLOGIZMLARINING YASALISHI XUSUSIDA
Mardonova Sarvinoz Oripovna
BuxDU o‘zbek tilshunosligi va jurnalistika kafedrasi oqituvchisi, O‘zbekiston……137

BOSHLANG‘ICH TA’ LIMDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI QO‘LLASHNING AFZALLIKLARI VA ULARDAN FOYDALANGAN HOLDA HAL QILINISHI KUTILAYOTGAN MUAMMOLAR
Ostonova Sevinch Nurali qizi- NavDPI O‘zbek tili va adabiyoti fakulteti talabasi
Ilmiy rahbar: Raximov Furqat Akbaraliyevich- NavDPI informatika kafedrasi o‘qituvchisi……139

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОЙ-ӨРІСІ МЕН ТІЛІН ДАМЫТУ
Кумакбаева Гулбану Кунтуаровна-
Өзбекстан. Науаи мемлекеттік педагогика институты, Орыс және қазақ филологиясы факультеті, Қазақ тілі және әдебиеті кафедрасы аға оқытушысы……142

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚУ ПӘНДЕРІН ИНТЕГРАЦИЯЛАУ НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ
Казбекова Ф. П.-
Науайы мемлекеттік педагогика институти Бастауыш тәлім кафедрасы аға оқытушысы.....143

TABIIY FANLARNI O‘QITISHGA INTEGRATIV YONDASHUV
p.f.f.d. (PhD) Boratova Muxtasam G`aaniyevna
Navoiy davlat pedagogika instituti
Muxammedov Shuxrat Qosimovich-O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti……146

TA’LIMDA INTEGRATIV YONDASHUV ONA TILI O‘QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING MUHIM OMILI
Muqumova Surayyo Qayumovna -
Navoiy dalat pedagogika instituti o‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi katta o‘qituvchisi, O‘zbekiston.....147

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ОТАНСҮЙГІШТІК, ЕҢБЕКСҮЙГІШТІК РУХЫНДА ТӘРБИЕЛЕУ
Бегманова Г.Ш.- Науайы мемлекеттік педагогика институты, O‘zbekiston
Сейтпенбетов Ы. - Педагогика және психология кафедрасы аға оқытушысы
Педагогика және психология бағыты 3-курс талапкері, O‘zbekiston…….....149

АНА ТІЛІ ЖӘНЕ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ АУЫЗЕКІ СӨЙЛЕУ МӘДЕНИЕТІН ДАМЫТУДА ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ОРНЫ
Абилова Г.О.- Науайы мемлекеттік педагогика институты
Педагогика және психология кафедрасы аға оқытушысы, O‘zbekiston
Барнаева М. - Педагогика және психология бағыты 4-курс талапкері, O‘zbekiston.....150

HALIMA XUDOYBERDIYEVA SHE’RIYATIDA QO‘LLANGAN MA’NAVIY SAN’ATLARNING MORFOLOGIK XUSUSIYATLARI
Guhayo Eshniyozova Hamroqul qizi- Navoiy davlat pedagogika instituti doktoranti.....153

BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA MULTIMEDIA RESURSLARIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI VA DOLZARBLIGI
Kubayeva Nilufar Shuhrat qizi-Navoiy davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti
Ilmiy rahbar: f.f.d., prof. M.S.Ernazarova 156

QIZILTEPA TUMANIDAGI XOJAI BO‘STON ZIYRATGOHI
Rahmonov Fazliddin Faxriddin o`g`li- Navoiy davlat pedagogika instituti 2-kurs magistranti
lmiy rahbar Narzullayev Umidjon Ortiqovich NavDPI dotsenti, O‘zbekiston.....158

BOSHLANG‘ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH
Normatova Maxfirat- Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabasi,
Burxonov Sattor Asimovich-
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti v.b. dotsenti, f.-m.f.n., O‘zbekiston.....161

JISMONIY TARBIYA VA SPORT MUTAXASSISLARINING HAYOTIDA
TIBBIY BILIMLARNING O‘RNI
Akbarova D. R. -Toshkent davlat pedagogika universiteti o‘qituvchisi, O‘zbekiston
Abdurahmonov Sh.Y.-Toshkent davlat pedagogika universiteti talabasi, O‘zbekiston
Yo‘ldoshev A. A.-Toshkent davlat pedagogika universiteti talabasi, O‘zbekiston.....162

YAPONIYA, GERMANIYA MISOLIDA
Dilshod Boymurodov - Navoiy viloyati Qiziltepa tumani 26-umumiy o`rta ta`lim maktabi
boshlang`ich ta`lim o`qituvchisi, O‘zbekiston.....164

BOLALAR ADABIYOTI VA ONA TILI O‘QITISH METODIKASI FANLARI INTEGRATSIYASI
Qo‘shimova Hilola Madatbay qizi- NavDPI Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim fakulteti
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 4-kurs talabasi
Ilmiy rahbar Eshniyozova.G. H.- NavDPI Boshlang‘ich kafedrasi o‘qituvchisi.....169

INTERRELATIONSHIP OF STUDY SUBJECTS IN SPEECH AND THINKING DEVELOPMENT OF PRIMARY CLASS STUDENTS
Shavkatova Shakhrizoda Shavkatovna-
Navoi State Pedagogical institute speciality of “methodology and theory of education and upbringing (primary school) 2nd year of master’s degree student.....172

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA O‘QUVCHILARNING MATEMATIK SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING O‘RNI
Boboxolova Gulchehra Siroj qizi
NavDPI Matematika informatika fakulteti talabasi
Ilmiy rahbar: Jo‘rakulov Tolib Toxirovich NavDPI informatika kafedrasi o‘qituvchisi, O‘zbekiston.....173

SPECIFIC PSYCHOLOGICAL EFFECT OF COMMUNICATION IN PEDAGOGICAL ACTIVITY
Axmadaliyeva Muharramoy – teacher,
Tashkent state pedagogical university named after Nizami, Tashkent, O‘zbekiston.....175

ТРАДИЦИОННЫЕ И НЕТРАДИЦИОННЫЕ ПРИЁМЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ
Файзуллаева Мафтуна -студентка НавГПИ
Научный руководитель –д.ф.п.п.н.(PhD) Алимова Шахноза Шукуровна,Узбекистан.....176

BOSHLANG‘ICH SINF MATEMETIKA DARSLARIDA STEAM DASTURIGA OID LOYIHALAR TUZISHNING METODIKASI
Ro‘ziyeva Shaxzoda, Norboboyeva Sevinch- Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabalari, O‘zbekiston.
F.Zokirov - Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti dotsenti, f.-m.f. n., O‘zbekiston.....178

BOSHLANG‘ICH SINFDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNI AHAMIYATI
Сайдалиева Л.М- Nizomiy nomidagi TDPU Toshkent, O‘zbekiston
lazzatsaydaliyeva@gmail.com
Nizomiy nomidagi TDPU talabasi Umaraliyeva Roza
Nizomiy nomidagi TDPU talabasi Raximbayeva Begayim
Nizomiy nomidagi TDPU talabasi Nurnalova Zarina.....180

BOSHLANG‘ICH SINFDA LUG‘ATLAR BILAN ISHLASH
Amanbaeva Balnura Eraliyevna-
Navoiy davlat pedagogika instituti Maktaabgacha va boshlang‘ich ta’lim fakulteti 1-bosqich talabasi
Ilmiy rahbar: Omonboyeva.N.E.O‘zbekiston 182

BOLALARDA EGOIST VA XUDBINLIKNI RIVOJLANISHI HAMDA UNING OLDINI OLISH CHORALARI
Ahadova Muhayyo Nabi qizi- NavDPI “Pedagogika va psixologiya” sirtqi ta’lim yo‘nalishi talabasi
Ravshanova Ziyoda Nuraliyevna- Pedagogika va psixologiya yo‘nalishi talabasi
Isroilova Madinabonu Asror qizi,O‘zbekiston.....184

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING O‘QISH SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA XALQARO PIRLS DASTURINING AHAMIYATI
Rajabova Afruza Saloxiddinovna -Navoiy shahar №1-AFChO‘IM o‘quvchisi
Ilmiy rahbar: prof.Kamalova Dilnavoz Ixtiyorovna, O‘zbekiston.....186

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING BILIMINI BAHOLASHDA XALQARO TAJRIBALAR

BASLAWISH KLASS OQIWSHILARINDA MATEMATIKALIQ OYLAWDI QÁLIPLESTIRIWDE MENTAL ARIFMETIKA ELEMENTLERINEN PAYDALANIW
Mamirova Zulxumar Narbaevna
Nawayı mámleketlik pedagogika institutı Mektepke shekemgi hám baslawısh tálim fakulteti “Ulıwma pedagogika hám psixologiya” kafedrası oqıtıwshısı.....189

SCRATCH MUHITIDAN FOYDALANISHNING AMALIY KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH
Nasirova Shaira Narmuradovna – professor, NDPI
Jo‘rayeva Dilnavoz Erdonovna – magistr, NDPI O‘zbekiston.....191

ISPRINGLEARN TA’LIM PLATFORMASI YORDAMIDA BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI
R.S.Isroilova- NavDPI “Boshlang‘ich ta’lim” kafedrasi katta o‘qituvchisi (PhD) Navoiy,O‘zbekiston
L.S.Isroilova- NavDPI “Informatika” kafedrasi katta o‘qituvchisi (PhD) Navoiy,O‘zbekiston
Sh.R.Komilova- Matematika-informatika fakulteti 3-bosqich talabasi. Navoiy,O‘zbekiston.....192

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUCHILARINING BILIMINI BAHOLASHDA XALQARO BAHOLASH TIZIMINING O‘RNI.
Jo‘lanov Doniyor Qulmurodovich-
Navoiy davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi katta o‘qituvchisi.Navoiy, O‘zbekiston
Totliboyeva E’zoza Laziz qizi- Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi. Navoiy, O‘zbekiston.....196

THE ROLE OF SOFTWARE IN MODERN LIFE
Khasanova Maksuda -Kongju National University
Major: Software engineering Masters degree (Koreya).....198

TIMSS VA TALIS XALQARO BAHOLASH DASTURLARINING BOSHLANG‘ICH TA’LIM TIZIMIDA TUTGAN O‘RNI
Qarshiboyeva Xurinisa Karimovna-
Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti katta o‘qituvchisi.Toshkent, O‘zbekiston.....200

YAPONIYADA TA’LIM TIZIMI TARAQQIYOTI
Israilova Farangiz Farhodovna -Yaponiya, Tokyo Takushoku universiteti tadqiqotchisi.....202

MATEMATIKA FANINI O‘QITISHNING ILG‘OR XALQARO TAJRIBALARI. PISA, TIMSS, TALIS VA PIRLS XALQARO TADQIQOTLARI.
Jo‘lanov Doniyor Qulmurodovich
Navoiy davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi katta o‘qituvchisi.Navoiy,O‘zbekiston
Ulug‘berdiyeva Gulchehra Aliqulovna
NDKTU akademik litseyi oliy toyifali o‘qituvchisi. Navoiy,O‘zbekiston 204

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA TALIS XALQARO BAHOLASH DASTURI BILAN
TA’LIM TIZIMINI YANGI BOSQICHGA KO‘TARISH.
Qarshiboyeva Xurinisa Karimovna-Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti
katta o‘qituvchisi.Toshkent, O‘zbekiston, Xurinisokarshibayeva@gmail.com 208

MENTAL ARIFMETIKA VA UNING ISHLASH TAMOYILLARI
A. K. Zoyirov- Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti talabasi.....210

ТАЛАБАЛАРНИНГ БИЛИМ, КЎНИКМА, МАЛАКА ВА КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ НАЗОРАТ
ҚИЛИШ ВА БАҲОЛАШДА НОСТАНДАРТ ТЕСТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ
п.ф.ф.д. (PhD) Боратова М. Ғ., Ўринов Б.С., Ишбоева О.Ҳ.
Навоий давлат педагогика институти
Мухаммедов Ш. Қ., - Ўзбекистон-Финляндияпедагогика институти 214

MAKTABGACHA TA’LIMDA STEAM TEXNOLOGIYASINI QO‘LLASHNING AFZALLIKLARI
To‘raqulova Malohat Bahodir qizi - Guliston davlat universiteti tayanch doktoranti, O‘zbekiston
Ismatova Manzura Usmonqul qizi - Guliston davlat pedagogika instituti talabasi, O‘zbekiston.....216

ONA TILI DARSLARIDA TADBIRKORLIKKA YO`NALTIRIB O`QITISHDA
XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI
Gasanova Rushana- Navoiy davlat pedagogika instituti 1-kurs talabasi. O‘zbekiston
Alimova SH. SH.- Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi katta o`qituvchisi p.f.f.d (PhD). O‘zbekiston.....219

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA O‘QUVCHILARNING NATIJALARINI BAHOLASH
Ismatova Ozoda Parda qizi- Navoiy davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti.
Navoiy,O‘zbekiston ozodaismatova1207@gmail.com
Ilmiy rahbar: Suyunov M.S. p.f.n., dots. Navoiy,O‘zbekiston 221

“PISA” BAHOLASH DASTURINI TATBIQ QILISH VA AMALDA QO‘LLASH USULLARI
Usmanova Qumriniso Saidaliyevna- Chirchiq davlat pedagogika universiteti “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi”
kafedrasi o‘qituvchisi.Chirchiq,O‘zbekiston, qumrinisousmonova1982@gmail.com
Mirfozilova Nafosat Mirsaid qizi-
CHDPU Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2- kus talabasi. Chirchiq,O‘zbekiston.....223

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI BILIMINI BAHOLASH BO‘YICHA
XALQARO TADQIQOTLARDA ISHTIROK ETISH
Baxtiyorova Asila O‘qtam qizi - Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabasi, TDPU, Toshkent, O‘zbekiston
Toshpulatova M.I.- pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD), Boshlang‘ich ta’lim fanlari kafedrasi
dotsenti, TDPU, Toshkent, O‘zbekiston.....225

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA XALQARO BAHOLASH TIZIMI ORQALI O‘QUVCHILARNING
MANTIQIY FIKRLASH QOBILYATINI RIVOJLANTIRISH
Subxonova Sanobar Abduhalim qizi-
Navoiy davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi.Navoiy, O‘zbekiston.....226

XALQARO TADQIQOTLAR TAJRIBASIDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI
MATEMATIK SAVODXONLIGINI BAHOLASH
Ramazonova Shahinabonu- NavDPI 1-kurs magistranti. O‘zbekiston
S.Saidova- Boshlang‘ich ta'lim kafedrasi katta o‘qituvchisi p.f.f.(PhD). O‘zbekiston.....229

4-SINF O‘QUVCHILARINING O‘QISH SAVODXONLIGINI XALQARO PIRLS DASTURI
ASOSIDA BAHOLASH HAQIDA AYRIM MULOHAZALAR
Ismoilova Sadoqat -Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabasi,
Xamrayev M.– p.f.n., dotsent, Boshlang‘ich ta’limda ona tili va uni o‘qitish metodikasi
fanlari kafedrasi dotsenti, TDPU, Toshkent, O‘zbekiston.....231

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING BILIMINI BAHOLASHDA XALQARO TAJRIBALAR
Taspenova Madina Talg‘at qizi- Navoiy davlat pedagogika instituti
3-kurs “Boshlang‘ich ta’lim” fakultet talabasi
Ilmiy rahbar: Kazbekova Fariza Po‘latovna.....232

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING NUTQINI O‘STIRISHDA BADIIY ADABIYOTNING AHAMIYATI
Aktamova Orzigul Odilovna –
Navoiy shahridagi 7-umumiy o‘rta ta’lim maktabining boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi. O‘zbekiston.....234

JAHONNING ILG’OR USULLARINI TADBIQ QILISH ORQALI XALQ HUNARMANDCHILIGINI TAKOMILLASHTIRISH
Magdieva Marxabo Erkinovna- teacher of TDPU Imini Nizomiy
Shodiyeva Charos Baxriddin qizi, Shegalova Yana Yurevna
Students of the 2nd stage of primary education.....235

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING MATEMATIKAVIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI VOSITALARIDAN FOYDALANISHNING TASHKIL ETISH TAMOYILLARI
PhD.dots. Saidova Nilufar Ro‘zimurotovna-
Navoiy davlat pedagogika universiteti dotsenti E-mail: snilufar361@gmail.com 238

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA TADBIRKORLIK KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA 4 K MODELIDAN FOYDALANISH
Djaxangirova Zuxra Tursunovna- Navoiy davlat pedagogika instituti (tayanch doktoranti)
Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi.....240

MS EXCEL IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH ORQALI TENGLAMALAR SISTEMALARINI YECHISH
Abdiyeva Shaxnoza Azadovnax -
O‘zbekiston respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi Ixtisostirilgan ta'lim muassasalari agentligi Qashqadaryo viloyati Kitob tuman ixtisoslashgan maktab internati matematika fani o‘qituvchisi.....242

TEXNOLOGIYA MASHG’ULOTLARI ORQALI O‘QUVCHILARNI IJODKORLIK QOBILIYATINI OSHIRISH.
Sanakulov Xamrakul Rizakulovich- TDPU."Boshlang'ich ta'limda matematika va uni o'qitish metodikasi" kafedra mudiri Professor X.R.Sanakulov
Bazarova Shirin- TDPU, Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang‘ich ta’lim) fakulteti magistranti.....245

BOSHLANG'ICH SINFLARDA GEOMETRIYA MATERIALLARINI O'RGATISHNING DIDAKTIK TAMINOTI
Safarova Shahrizoda TDPU 1 kurs magistiri
Maslahatchi prof.Djumayev M.....247

ВЛИЯНИЕ ЗАДАНИЙ TIMSS НА МЫШЛЕНИЕ ШКОЛЬНИКОВ ЧЕТВЕРТЫХ КЛАССОВ
Алимова А.Н.
Магистр Бухарского государственного педагогического институт.....249

YANGI YARATILGAN DARSLIKLAR MILLIY QADRIYATLAR ASOSIDA TARBIYALASHNING O‘RNI
Polvonova Farida Omonboyevna-Navoiy davlat pedagogika instituti Tarix kafedrasi katta o’qituvchisi.....251

NEWLY CREATED TEXTBOOKS THE ROLE OF EDUCATION BASED ON NATIONAL VALUES
Polvonova Farida Omonboyevna
Senior teacher of the Department of History of the Navoi State Pedagogical Institute 252

“Boshlang‘ich ta’limni rivojlantirishning global masalalari: muammo, tadqiqot”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami
II qism

© Navoiy davlat pedagogika instituti, Navoiy. 23.11.2023

Navoiy davlat pedagogika instituti Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim fakulteti
Kengashining 2023-yil 18-noyabrdagi 4-sonli qaroriga asosan nashrga tavsiya etildi.

Hajmi 15 bosma taboq. Adadi 100 nusxa.
Bosmaxona manzili: Navoiy shahri, Ibn Sino ko‘chasi 45–uy,
NavDPI kichik bosmaxonasi